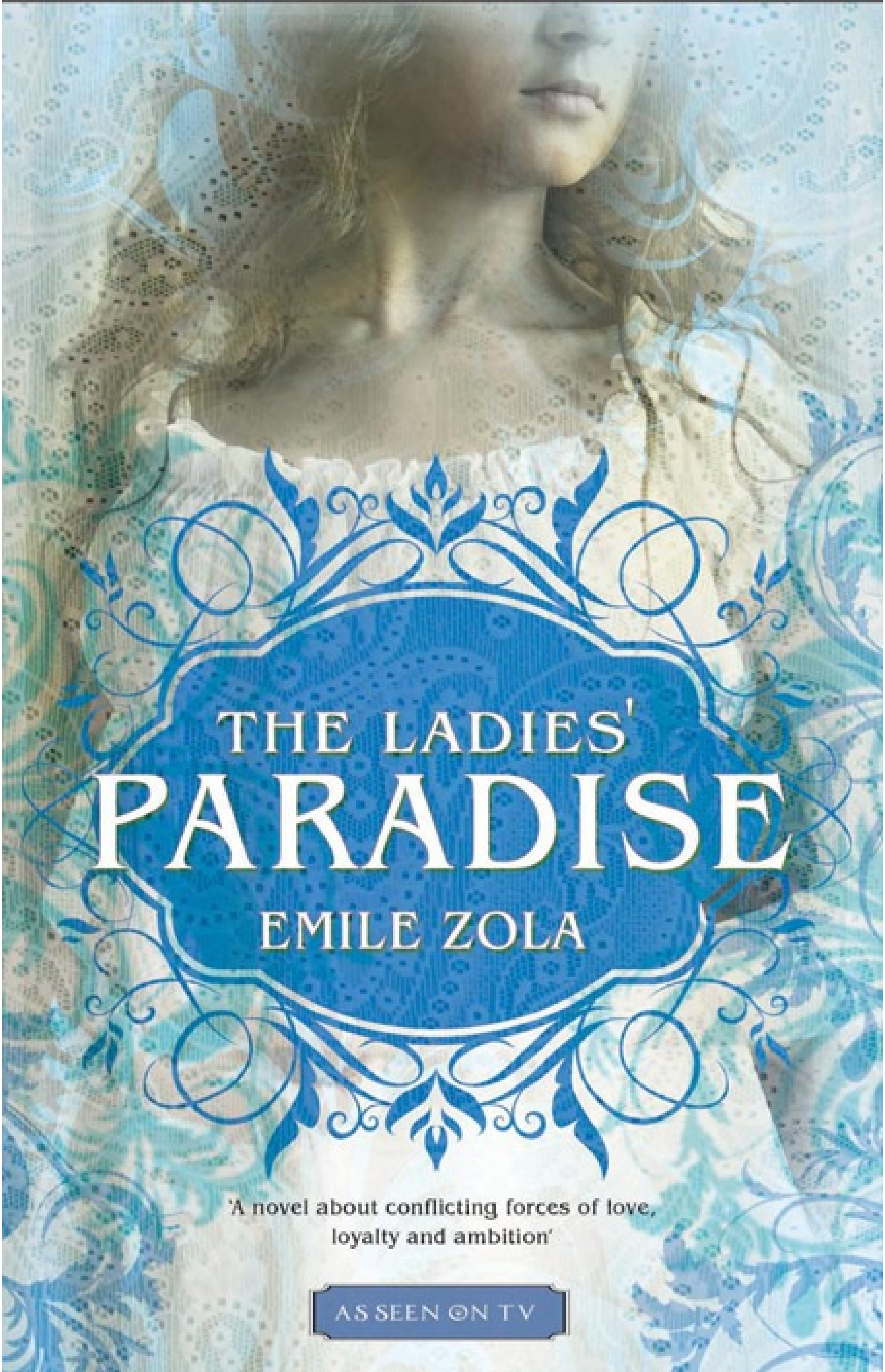

THE LADIES'
PARADISE
EMILE ZOLA
'A novel about conflicting forces of love, loyalty and ambition'
AS SEEN ON TV

Émile Zola

La Paradisul femeilor

Traducere de Diana-Irina Gabor

CUPRINS

Capitolul 1

Denise venise pe jos de la gara Saint-Lazare, unde coborâse dintr-un tren din direcţia Cherbourg, împreună cu cei doi fraţi ai ei, după o noapte petrecută pe bancheta duräa unui vagon de clasa a treia. Îl ţinea pe Pépé de mână, iar Jean o urma. Toţi trei erau rupţ de oboseala călătoriei, speriaţi şi pierduţi în mijlocul vastului Paris, cercetând casele şi întrebând la fiecare răscruce de strada Michodière, pe care locuia unchiul Baudu. Când ajunseră însă în Piaţa Gaillon, tânăra se opri surprinsă.

— O!, spuse ea. Ia uite, Jean!

Şi rămaseră încremeniţi, înghesuiţi unul într-altul, în hainele de doliu, pe care le purtau după moartea tatălui lor. Ea, plăpândă la cei douăzeci de ani, cu un aer sărăcăcios, căra un pachet modest; mezinul, în vârstă de cinci ani, i se agăţase de braţ, iar lângă umărul ei, stând în picioare, cu mâinile atârnând pe lângă corp, se ascundea celălalt frate, mai mare, pe faţa căruia înfloreau cei şaisprezece ani.

— Ei, continuă ea, iată un magazin adevărat!

La colţul făcut de străzile Michodière şi Neuve-Saint-Augustin era un magazin de noutăţi a cărui vitrină cu mărfuri în culori vii strălucea în lumina caldă şi pală a dimineţii de octombrie. Clopotul bisericii Saint-Roch bătea ora opt, iar pe trotuarele Parisului matinal erau doar funcţionari grăbiţi să ajungă la birouri şi gospodine alergând după cumpărături. În faţa uşii magazinului, doi vânzători, căţăraţi pe o scară dublă, întindeau metrajele de pânzeturi, în timp ce într-o altă vitrină din strada Neuve-Saint-Augustin, un alt vânzător, în genunchi şi întors cu spatele, aşeza o bucată de mătase albastră. Magazinul, lipsit deocamdată de clienţi, cu personalul abia sosit, zumzăia ca un stup gata de trezire.

— Drace!, spuse Jean. Asta-l întrece pe cel din Valognes… Al tău nu era atât de frumos.

Denise clătină din cap. Petrecuse doi ani de zile acolo, la

domnul Cornaille, primul vânzător de noutăţi din oraş; însă acest magazin, descoperit aşa, deodată, această casă imensă în ochii ei, îi făcea inima să bată cu putere, o ţintuia locului, emoţionată, preocupată, uitând de totul din jur. Pe latura ce dădea în Piaţa Gaillon, uşa înaltă, în întregime din sticlă, atingea mezaninul în mijlocul unor ornamente întortocheate, poleite cu aur. Două figuri alegorice, două femei zâmbitoare, cu gâtul gol, afişau numele firmei: *La Paradisul femeilor.* Apoi, vitrinele se pierdeau de-a lungul străzilor Michodière şi Neuve-Saint-Augustin, ocupând, pe lângă casa de pe colţ, încă patru imobile, două pe stânga şi două pe dreapta, cumpărate şi amenajate recent. Părea o întindere fără sfârşit, cu vitrinele de la parter şi de la mezanin prin care se întrezărea întregul, tumult din spatele tejghelelor. În partea de sus, o domnişoară, îmbrăcată în mătase, ascuţea un creion, în timp ce, lângă ea, altele două despachetau paltoane de catifea.

— *La Paradisul femeilor,* citi Jean cu un surâs blând, de adolescent frumos, care avusese deja o poveste de amor la Valognes. Ei, e drăguţ, asta face lumea să se învârtă!

Însă Denise rămase, absorbită, în faţa uşii centrale. Chiar acolo, în plină stradă, pe trotuar, se afla o învălmăşeală de mărfuri la ofertă, tentaţiile de la intrare, ocaziile ce opreau clientele în trecere. Toate porneau de sus, bucăţi de mătase şi de draperie, merinosuri, şevioturi{1}, moltoane{2} cădeau de la mezanin, unduitoare ca nişte steaguri, în culori neutre, cenuşii, bleumarin sau măsliniu, tăiate de albul etichetelor cu preţuri. Alături, încadrând pragul, atârnau blănuri, paspoaluri{3}, de la cenuşiul fin al *petit-gris*-ului până la neaua pură a pufului de lebădă. În partea de jos, în caziere{4}, pe mese, în mijlocul unor stive de cupoane, se revărsau diverse tricotaje la un preţ de nimic, mănuşi şi şaluri de lână, pălării, veste; o vitrină întreagă dedicată iernii, cu lucruri în culori ţipătoare, pestriţe, dungate, cu pete de un roşu sângeriu. Denise văzu o bucată de pânză de tartan{5} cu patruzeci şi cinci de

centime[6], fâşii de blană de nurcă de America la un franc şi mănuşi la douăzeci şi cinci de bani.

Unchiul Baudu fusese uitat. Chiar şi Pépé, care se ţinea încă de mâna surorii sale, făcuse ochii mari. O trăsură îi împinse pe toţi trei din mijlocul pieţei, astfel că o porniră imediat pe strada Neuve-Saint-Augustin, urmărind vitrinele şi oprindu-se în faţa fiecăreia. Mai întâi, fură seduşi de un aranjament mai complicat: în partea de sus, câteva umbrele aşezate oblic păreau să formeze acoperişul unei cabane rustice; dedesubt, ciorapi de mătase, atârnaţi de nişte inele metalice, afişau profilele unor pulpe rotunde, unii țesuţi cu modele cu trandafiri, alţii multicolori, negri, roşii cu marginile brodate, iar cei roz aveau luciul mătăsos al pielii blonde; în sfârşit, pe postavul etajerei, mănuşile erau aşezate simetric, cu degetele lor alungite, cu palmele înguste ca ale virginelor bizantine, aveau graţia puternică, adolescentină a nimicurilor feminine nefolosite încă. Însă ultima vitrină fu cea care-i surprinse cel mai mult. O întreagă expoziţie de mătăsuri, satinuri şi catifele se oferea într-o gamă suplă şi vibrantă, în tonuri delicate de flori: în vârf, catifelele de un negru profund se alăturau celor albe ca spuma laptelui; mai jos, satinurile roşii, albastre, brăzdate de linii vii, decolorându-se palid cu o delicateţe infinită. Şi mai jos, mătăsurile, în toate culorile curcubeului, erau adunate în bucle, îndoite ca în jurul unei talii arcuite, prinzând viaţă în mâinile pricepute ale vânzătorilor; prin fiecare motiv, prin fiecare frază colorată curgea un acompaniament discret, un fular fin de culoare crem. Acolo, la cele două capete, se aflau, în grămezi colosale, cele două tipuri de mătăsuri exclusive ale casei, *Paris-Bonheur* şi *Cuir-d'or,* articole excepţionale, ce aveau să revoluţioneze comerţul noutăţilor.

— O, ce tafta de cinci franci şi şaizeci!, murmură Denise, mirată, în faţa mătăsii *Paris-Bonheur.*

Jean începea să se plictisească, astfel că opri un trecător.

— Strada Michodière, domnule?

După ce-i fusese indicată ca fiind prima la dreapta, cei trei se întoarseră, făcând ocolul magazinului. Dar înainte de a intra pe stradă, Denise fu surprinsă de o vitrină unde erau expuse confecţii de damă. În magazinul domnului Cornaille, din Valognes, ea se ocupa mai ales de confecţii. Şi totuşi, nu mai văzuse niciodată aşa ceva, astfel că rămase pe trotuar, împietrită de admiraţie. În fundal, o eşarfă mare de dantelă de Bruges, la un preţ usturător, lărgea o pânză de altar, ca două aripi desfăcute, de o albeaţă roşiatică; volane de Alençon cădeau în ghirlande, urmau valuri de dantele, malinuri, valensiene, aplicaţii de Bruxelles, materiale de Venise ca o avalanşă de zăpadă. La dreapta şi la stânga, bucăţi de postav se înălţau ca nişte coloane întunecate, adâncind şi mai mult acest tabernacul. Şi confecţiile se aflau acolo, în acea capelă dedicată cultului femeii; centrul era ocupat de un articol deosebit, o manta de catifea cu o garnitură de vulpe argintie; într-o parte era o mantie de mătase, căptuşită cu *petit-gris,* iar în cealaltă parte, un palton de postav, bordat cu pene de cocoş; în sfârşit, veşminte de bal, de caşmir alb, matlasate tot în alb, ornate cu fulgi de lebădă sau cu janilie[7]. Se găseau de toate pentru toţi, de la veşmintele de bal, de douăzeci şi nouă de franci, la paltoanele de catifea, de o mie opt sute de franci. Gâtul rotund al manechinelor dilata stofa, şoldurile pline scoteau în evidenţă fineţea taliei, capul era înlocuit de o etichetă mare, înfiptă în moltonul roşu al gulerului; oglinzile, aflate în cele două părţi ale vitrinei, printr-un joc calculat, le reflectau şi le multiplicau fără încetare, populând strada cu aceste frumoase femei de vânzare, care aveau preţuri considerabile în locul capetelor.

— Sunt minunate!, murmură Jean, care nu găsise altceva de spus din cauza emoţiei.

Deodată, rămase şi el împietrit, cu gura deschisă. Acest paradis al femeilor îl făcea să roşească de plăcere. Avea frumuseţea unei fete, o frumuseţe pe care părea că i-o furase surorii sale,

O piele strălucitoare, părul roşcat şi ondulat, cu ochii blânzi şi tandri. Lângă el, aceasta, absorbită de privelişte, părea şi mai firavă, cu faţa lunguiaţă şi buzele prea mari, cu tenul deja obosit şi părul bălai. Pépé, la fel de blond, un blond angelic, o strângea şi mai tare de mână, ca şi cum ar fi avut nevoie de o mângâiere, tulburat şi fermecat de frumoasele doamne din vitrină. Iar ei, cei trei blonzi cu haine negre, păreau atât de ciudaţi şi totuşi atât de încântători pe trotuarul din faţa vitrinei, fata tristă, copilul drăgălaş şi băiatul superb, încât toţi trecătorii întorceau capetele după ei zâmbind.

Un bărbat gras, cu părul alb şi o faţă mare galbenă, stătea în pragul unui butic, aflat pe partea cealaltă a drumului, privindu-i de câteva clipe. Cu ochii injectaţi şi cu buzele strânse, enervat de vitrinele magazinului *La Paradisul femeilor,* îi observă pe cei trei fraţi, ceea ce-l exaspera şi mai mult. Ce se tot zgâiau sărăntocii ăia la vitrinele şarlatanului de dincolo de drum?

— Şi unchiul?, zise brusc Denise, tresărind.

— Suntem pe strada Michodière, spuse Jean, ar trebui să fie şi el pe aici.

Îşi ridicară ochii şi se întoarseră.

Chiar în faţa lor, deasupra bărbatului gras, observară o firmă de culoare verde, cu litere galbene decolorate de ploaie: *La Bătrânul Elbeuf, postavuri şi flanele, Baudu, succesor al lui Hauchecorne.* Casa, a cărei tencuială se degradase, singura fără ornamente în mijlocul marilor clădiri Ludovic al XIV-lea care o flancau, nu avea decât trei ferestre pe faţadă şi acestea pătrate, fără persiene[8], garnisite cu o rampă de fier şi două bare în cruce. Dar în această aşa-zisă simplitate, ceea ce o frapase pe Denise, ai cărei ochi mai purtau licăririle vitrinelor *La Paradisul femeilor,* era magazinul de la parter, strivit de plafon, dominat de un mezanin foarte jos, cu goluri de ferestre în formă de semilună.

O astereală[9] de culoarea firmei, un verde de sticlă căruia

timpul îi dăduse o nuanţă de ocru şi bitum, deschidea, la dreapta şi la stânga, două vitrine mari, negre, prăfuite, în care se puteau distinge vag, înghesuite, câteva bucăţi de mătase. Uşa, deschisă, părea că duce spre tenebrele umede ale unei peşteri.

— Aici e, continuă Jean.

— Ei bine, trebuie să intrăm, exclamă Denise. Haide, vino Pépé!

Toţi trei erau emoţionaţi însă, cuprinşi parcă de timiditate. Când tatăl lor murise, răpus de aceeaşi febră care le ucisese şi mama, cu o lună înainte, unchiul Baudu, impresionat de acest dublu doliu, îi scrisese nepoatei sale că va găsi întotdeauna un adăpost în casa lui, atunci când va dori să-şi încerce norocul în Paris; însă această scrisoare era trimisă cu un an înainte, iar tânăra regreta acum că părăsise Valognes fără a-şi avertiza mai întâi unchiul.

Acesta din urmă nu-i cunoştea deloc, căci nu se mai întorsese niciodată acolo, după ce plecase de tânăr, pentru a se angaja ca vânzător la postăvarul Hauchecorne, pe a cărui fată o şi luase de soţie.

— Domnul Baudu?, întrebă Denise, după ce se decise să se adreseze bărbatului gras care-i mai privea încă, mirat de înfăţişarea lor.

— În persoană, răspunse el.

Atunci, Denise roşi puternic şi bolborosi:

— A, cu atât mai bine! Eu sunt Denise şi ei sunt Jean şi Pépé... Am venit, unchiule!

Baudu era stupefiat. Ochii săi mari, injectaţi, clipeau des pe chipul gălbui, iar cuvintele erau înghiţite fără a fi rostite. Era în mod evident la mii de leghe depărtare de această familie care-i apăru brusc în faţă.

— Cum! Cum! Iată-vă!, repetă el de câteva ori. Dar voi eraţi în Valognes! De ce nu sunteţi în Valognes?

Cu o voce blândă şi puţin tremurătoare, Denise încercă să-i dea câteva explicaţii. După moartea tatălui lor, care cheltuise până la ultimul sfanţ cu vopsitoria lui, ea rămăsese mamă a doi copii. Ceea ce câştiga la magazinul domnului Cornaille nu era suficient nici măcar pentru a-i hrăni. Jean lucra la un ebenist[10], reparând mobilier vechi; dar nu primea niciun ban. Însă prinsese gustul vechiturilor şi cioplea figuri în lemn; într-o zi, chiar găsise o bucată de fildeş din care făcuse un cap, în joacă, pe care un trecător îl şi observase; şi acest domn le dădu ideea să părăsească Valognes, după ce-i găsise lui Jean, la Paris, un loc la un atelier de prelucrare a fildeşului.

— Vedeţi, unchiule, Jean va intra de mâine ca ucenic la noul său patron. Nu ni s-au cerut bani şi va avea unde să doarmă şi să mănânce… Şi atunci m-am gândit că ne vom descurca şi eu şi Pépé. Nu putem să o ducem mai rău decât la Valognes.

Denise ascunse însă escapada amoroasă a lui Jean, scrisorile trimise unei fete nobile de la oraş, sărutările schimbate prin ascunzători, întregul scandal care o determinase să plece; îşi însoţise fratele la Paris tocmai pentru a-l supraveghea, cuprinsă de temeri materne, pe acest băieţandru atât de frumos şi de vesel, pe care toate femeile îl adorau.

Unchiul Baudu nu putea să-şi revină. Îi puse din nou întrebări şi când o auzi vorbind astfel despre fraţii ei, începu să o tutuiască.

— Tatăl vostru nu v-a lăsat nimic? Eu credeam că mai are ceva bănuţi. Of, cât l-am sfătuit în scrisorile mele să nu cumpere vopsitoria. O inimă curajoasă, dar nici măcar vreo leţcaie pentru fiecare! Şi tu ai rămas cu voinicii ăştia pe cap să-i hrăneşti!

Faţa lui iritată se luminase, nu mai avea ochii injectaţi cu care privea spre *La Paradisul femeilor.* Deodată îşi dădu seama că stătea în uşă.

— Păi, spuse el, dacă tot aţi venit… Intraţi, mai bine decât să hoinăriţi pe-afară.

După ce mai aruncă încă o privire furioasă spre vitrinele vecine, le făcu loc copiilor şi intră primul în butic, chemându-şi soţia şi fiica.

— Elisabeth, Geneviève, veniţi odată, avem oaspeţi!

Dar Denise şi fraţii ei păreau să ezite înainte de a intra în întunericul buticului. Orbiţi de miezul zilei, clipeau des ca în pragul unei peşteri necunoscute, pipăind solul cu picioarele, de teama unei căderi neaşteptate. Şi mai apropiaţi de această nelinişte vagă, lipindu-se unul de altul, mezinul, prins de fustele fetei şi de fratele său mai mare, îşi făcură intrarea cu o graţie surâzătoare, dar şi tulburătoare. Lumina dimineţii le desena siluetele şi mai mult prin culoarea neagră a hainelor de doliu, iar razele soarelui le aureau părul blond.

— Intraţi, intraţi!, repetă Baudu.

În câteva fraze scurte, le puse la curent pe soţia şi fiica sa. Prima era o femeie scundă, roasă de anemie, albă în întregime, cu părul alb, ochii albi, buzele albe. Geneviève, la care se agrava degenerescenta mamei sale, avea debilitatea şi decolorarea unei plante crescute la umbră. Totuşi părul de un negru magnific, dens şi greu, crescut ca un miracol pe capul purtat de acest biet trup, îi dădea un farmec oarecum trist.

— Intraţi, spuseră, la rândul lor, cele două femei. Sunteţi bineveniţi!

Şi o aşezară pe Denise în spatele tejghelei. Imediat, Pépé se urcă pe genunchii surorii sale, în timp ce Jean, rezemat de un stâlp, stătea aproape de ea. Începură să se liniştească, privind prin prăvălie odată ce ochii lor se obişnuiseră cu întunericul. Acum, puteau să-i observe tavanul jos şi afumat, tejghelele de stejar, lucioase de uzură, sertarele străvechi, cu ferecături puternice. Baloturi de mărfuri sumbre se înălţau până la tavan. Mirosul postăvurilor şi al vopselelor, un miros aspru şi chimic, era dublat de umiditatea din podea. În capăt, doi vânzători şi o domnişoară

aranjau țesăturile de flanelă albă.

— Poate că micuțul ăsta vrea să mănânce ceva!, zise doamna Baudu, zâmbindu-i lui Pépé.

— Nu, mulțumim, răspunse Denise. Am băut o ceașcă de lapte într-o cafenea din fața gării.

Şi cum Geneviève privea micul pachet pe care aceasta îl așezase pe jos, adăugă:

— Am lăsat valiza acolo!

Roşi, înțelegând că nu se vine așa în vizită. Imediat ce trenul părăsise Valognes, ea simțise un mare regret și iată de ce, la sosire, lăsase valiza la gară și îi hrănise pe cei mici.

— Să vedem, zise deodată Baudu, să vorbim cu folos... Ți-am scris să vii, e adevărat, dar acum un an; şi, vezi tu, draga mea, afacerile nu prea merg, de un an de zile...

Se opri, strangulat de o emoție pe care nu voia să o arate. Doamna Baudu şi Geneviève, cu un aer resemnat, aplecară ochii.

— O, este o criză, continuă el, care va trece, sunt foarte sigur... Doar că mi-am redus personalul, nu mai sunt aici decât trei persoane şi nu e momentul să angajez o a patra, în sfârşit, n-am să te pot lua, aşa cum ți-am scris, dragă copilă!

Denise îl asculta, încremenită, palidă. El insistă, adăugând:

— N-am câştiga nimic, niciunul.

— Bine, unchiule, spuse ea cu durere. Am să încerc să mă descurc şi singură.

Cei din familia Baudu nu erau oameni răi. Dar se plângeau că nu avuseseră niciodată noroc. În vremea în care comerțul mergea bine, crescuseră cinci băieți, din care trei muriseră la douăzeci de ani; al patrulea ajunsese rău, iar al cincilea plecase căpitan în Mexic. Nu le mai rămăsese decât Geneviève. Această familie costase mult, iar Baudu sfârşise prin a cumpăra la Rambouillet, oraşul în care se născuse tatăl soției sale, o casă mare. Astfel că îşi făcuse loc o amărăciune tot mai mare în loialitatea sa maniacă de

bătrân neguțător.

— Te-aş fi prevenit, continuă el, supărat de propria sa răutate. Dacă mi-ai fi scris, ţi-aş fi răspuns să rămâi acolo… Când am aflat de moartea tatălui tău, drace!, ţi-am spus ce se spune de obicei. Dar tu dai buzna aici, fără să anunţi… E foarte jenant.

Ridică vocea, încercând să se despovăreze. Soţia şi fiica sa rămaseră cu privirile în pământ, ca nişte persoane supuse, cărora nu li se permitea să intervină. Totuşi, în timp ce Jean pălea, Denise îl strânse la piept pe Pépé care era îngrozit. Lăsă să-i cadă două lacrimi mari.

— Bine, unchiule, repetă ea. Vom pleca.

La început, Baudu se abţinu. Se lăsă o linişte supărătoare Apoi, continuă pe un ton ursuz:

— Nu vă dau afară… Acum că tot aţi intrat, vă veţi culca sus, în noaptea asta. Vom vedea mai apoi ce va fi.

Atunci, doamna Baudu şi Geneviève înţeleseră dintr-o privire că puteau să pregătească cele necesare. Totul fu aranjat. Nu trebuiau să se ocupe de Jean. Cât despre Pépé, ar fi fost bine primit la doamna Gras, o bătrână ce locuia la un parter imens din strada Orties, unde primea în pensiune completă copii, pentru suma de patruzeci de franci pe lună. Denise spuse că avea cu ce plăti prima lună. Nu mai rămânea decât ea. Puteau să-i găsească un loc undeva, prin împrejurimi.

— Oare Vinçard nu are nevoie de o vânzătoare?, spuse Geneviève.

— Ia te uită! Ba da!, strigă Baudu. Vom merge să-l vedem după cină. Fierul trebuie bătut cât e cald.

Niciun client nu venise să deranjeze această discuţie de familie. Buticul rămase negru şi gol. În capăt, cei doi vânzători şi domnişoara îşi continuau treaba şuşotind. În sfârşit, intrară trei doamne. Denise rămase o clipă singură. Îl sărută pe Pépé, cu inima grea, la gândul viitoarei despărţiri. Copilul, alintat ca o pisicuţă, îşi

ascunse capul, fără să spună niciun cuvânt. Când doamna Baudu şi Geneviève se întoarseră, îl găsiră stând cuminte, iar Denise le spuse că nu face prea mult zgomot şi că rămâne tăcut zile întregi, hrănindu-se cu mângâieri. Până la cină, discutară despre copii, menaj, viaţa în Paris şi în provincie, folosind fraze scurte şi vagi, ca nişte rude ce nu se cunosc prea bine. Jean se aşezase în pragul buticului şi nu se mai mişcă de acolo, interesat de viaţa de pe străzi, zâmbind fetelor frumoase care treceau.

La ora zece, apăru o femeie de serviciu. De obicei, masa era servită pentru Baudu, Geneviève şi primul vânzător. Mai exista încă o masă la ora unsprezece pentru doamna Baudu, celălalt vânzător şi domnişoara care lucra în butic.

— Hai la masă!, strigă negustorul, întorcându-se spre nepoata sa.

Şi cum toţi erau aşezaţi în strâmta sală de luat masa, din spatele buticului, îl strigă pe primul vânzător care întârzia.

— Colomban!

Tânărul se scuză, căci dorise să termine de aranjat flanelele. Era un băiat gras, de vreo douăzeci şi cinci de ani, greoi şi viclean. Chipul său onest, cu gura mare şi blândă, avea totuşi ochii şireţi.

— Ce dracu'! Este timp pentru toate, spuse Baudu, care, aşezat cu mare grijă, tăia felii dintr-o bucată de carne de viţel rece, cu atenţie şi îndemânare de patron, cântărind dintr-o privire părţi subţiri care să nu cântărească nici măcar cu un gram una mai mult decât cealaltă.

Servi pe toată lumea, tăind chiar şi pâine. Denise îl luă pe Pépé lângă ea, pentru a-l ajuta să mănânce frumos. Dar sala întunecată o nelinişte a; o privea şi-şi simţea inima strânsă, fiind obişnuită cu încăperile mari şi luminoase, din provincie. O singură fereastră se deschidea spre o curte mică interioară, ce dădea în strada principală prin coridorul negru al casei; curtea, umedă, infectă, era ca fundul unui puţ în care se strecura o lumină dubioasă. În zilele

de iarnă trebuiau să aprindă gazul de dimineaţă până seara. Atunci când vremea permitea stingerea acestuia, era şi mai trist. Denise avu nevoie de o clipă pentru a-şi obişnui ochii şi pentru a distinge mai bine firimiturile din farfurie.

— Iată un voinic cu apetit, zise Baudu, observând că Jean îşi terminase porţia. Dacă munceşte pe cât de mult mănâncă, va fi un bărbat straşnic... Dar tu, draga mea, tu nu mănânci? Şi spune-mi, acum că putem vorbi în linişte, de ce nu te-ai măritat în Valognes?

Denise lăsă paharul pe care-l dusese la gură.

— Unchiule, cum să mă mărit? Nu te gândeşti?! Şi copiii?

Începuse să râdă, căci i se păruse ciudată această idee. De altfel, ce ar fi găsit un bărbat la ea, fără niciun sfanţ, slăbănoagă ca o ciocârlie şi pe deasupra total lipsită de frumuseţe? Nu, nu, nu se va mărita niciodată, îi ajungeau cei doi copii.

— Greşeşti, îi repetă unchiul, o femeie are întotdeauna nevoie de un bărbat. Dacă ai fi găsit un băiat de treabă, nu ai fi venit la Paris, împreună cu fraţii tăi, ca nişte boemi.

Îşi întrerupse fraza pentru a împărţi din nou, cu o parcimonie îndreptăţită, un platou cu cartofi cu slănină, adus de femeia de serviciu. După care, arătând cu lingura spre Geneviève şi Colomban, zise:

— Uite, ăştia doi se vor căsători în primăvară, dacă sezonul de iarnă este bun.

Era obiceiul patriarhal al casei. Fondatorul Aristide Finet îşi măritase fiica cu primul său vânzător, Hauchecorne; apoi, Baudu, sosit pe strada Michodière cu şapte franci în buzunar, se însurase cu fiica bătrânului Hauchecorne, Elisabeth; şi, la rândul său, urma să-şi dea fiica, pe Geneviève, şi casa lui Colomban, imediat ce afacerile mergeau mai bine. Dacă întârzia această căsătorie promisă deja de trei ani, era doar din principiu, dintr-o încăpăţânare de onoare: el primise magazinul prosper, astfel că nu voia să-l predea ginerelui cu o clientelă mică şi încasări îndoielnice.

Baudu, continuând, îl prezentă pe Colomban, care era din Rambouillet, ca şi tatăl doamnei Baudu; chiar exista între ei un grad de rudenie mai îndepărtat. Foarte muncitor, lucra în prăvălie de zece ani, câştigându-şi titlurile cu iuţeală. De altfel, nu era primul venit, era fiul chefliului de Colomban, un veterinar cunoscut în tot departamentul Seine-et-Oise, un artist, dar atât de mâncăcios, încât înghiţea totul.

— Mulţumesc lui Dumnezeu!, spuse postăvarul ca o concluzie, dacă tatăl bea şi moare de foame, fiul lui a învăţat aici valoarea banului.

În timp ce vorbea, Denise îi cerceta pe Colomban şi pe Geneviève. Stăteau la masă unul lângă celălalt, foarte liniştiţi, fără a se înroşi, fără a zâmbi. Din ziua angajării sale, tânărul se bazase pe acest mariaj. Trecuse prin toate etapele: ucenic, vânzător plătit, admis în graţiile familiei, răbdător, ducând o viaţă de ceasornic, privind-o pe Geneviève ca pe o afacere excelentă şi cinstită. Certitudinea că o va avea îl împiedica să o dorească. Iar tânăra se obişnuise şi ea să-l iubească, dar cu gravitatea specifică firii sale stăpânite şi cu o pasiune profundă de care nici ea nu-şi dădea seama, în existenţa ei searbădă şi ordonată, de zi cu zi.

— Când există iubire şi posibilitate, spuse Denise, zâmbind pentru a se arăta amabilă.

— Da, se ajunge întotdeauna aici, exclamă Colomban, care nu spusese nimic până atunci, mestecând încet.

După ce-i aruncă o privire, Geneviève spuse şi ea, la rândul ei:

— Este nevoie doar de înţelegere, restul merge de la sine.

Dragostea lor se născuse în acest parter din vechiul Paris. Era ca o floare de peşteră. De zece ani, ea nu-l cunoştea decât pe el, îşi trăia zilele lângă el, în spatele ţesăturilor de postav, în fundul buticului întunecat; de dimineaţa până seara, se aflau unul lângă celălalt, în strâmta sală de mese, îmbâcsită ca fundul unui puţ. N-ar fi fost mai ascunşi, mai pierduţi nici în plină câmpie, sub coroanele

dese ale copacilor. Doar o îndoială, o teamă geloasă ar fi trebuit să o facă pe tânără să descopere că se oferise pentru totdeauna, în mijlocul acestui întuneric complice, lipsit de suflet şi plictisitor.

Totuşi Denise remarcase o nelinişte proaspăt născută în privirea pe care Geneviève i-o aruncă lui Colomban. Astfel că ea răspunse cu un aer plin de obligaţie:

— Când există iubire, există întotdeauna înţelegere. Dar Baudu supraveghea masa cu autoritate. Împărţise felii de brânză şi, pentru a-şi sărbători rudele, mai ceru un desert, şi anume un borcan cu dulceaţă de coacăze, dărnicie care păru să-l surprindă pe Colomban. Pépé, care până atunci fusese foarte cuminte, se comportă mai sălbatic în preajma dulceţii. Jean, interesat de subiectul căsătoriei, îşi privi verişoara foarte insistent, găsind-o prea moale, prea palidă, comparând-o cu un iepuraş alb, cu urechile negre şi ochii roşii.

— Destul am vorbit. Să lăsăm loc şi celorlalţi!, concluziona şeful, dând astfel semnalul ridicării de la masă. Nu avem niciun motiv, când ne permitem o astfel de plăcere, să abuzăm de ea.

Doamnei Baudu, celuilalt vânzător şi domnişoarei le venise rândul să se aşeze la masă. Denise rămase din nou singură, aşezată lângă uşă, aşteptând ca unchiul ei să o conducă la magazinul domnului Vinçard. Pépé se juca la picioarele ei, Jean îşi reluă postul de observaţie, pe prag. Şi timp de o oră, Denise cercetă ce se petrece în jurul ei. Din timp în timp, intrau cliente: apăru o doamnă, apoi încă două. Buticul îşi păstrase mirosul stătut şi semiobscuritatea unde comerţul cel vechi, bonom şi simplu, părea că plânge abandonat într-un colţ. Dar de cealaltă parte a străzii, ceea ce o făcea şi mai mult să viseze erau vitrinele *La Paradisul femeilor,* pe care le putea vedea prin uşa deschisă. Cerul rămăsese voalat, o aromă blândă de ploaie încălzea uşor aerul, în ciuda anotimpului; iar în această zi albă, în care razele soarelui răspândeau o lumină difuză, magazinul se însufleţea de forfoteala

clientelor.

Atunci, Denise avu senzaţia unei maşini ce funcţiona sub presiune, punând în mişcare chiar şi galantarele[11]. Nu mai erau aceleaşi vitrine reci, de dimineaţă; acum, păreau încălzite şi vibrante din cauza trepidaţiei din interior. Lumea le privea, femeile oprite se lipeau de geamuri, o întreagă mulţime brutală, plină de cupiditate. Iar stofele străluceau în această poftă pasională a străzii: dantelele se înfiorau, cădeau şi se pierdeau în adâncurile magazinului, cu un aer tulburător de mister; chiar şi postăvurile, greoaie şi pătrate, respirau, expirând o răsuflare tentantă; în timp ce paltoanele se cambrau şi mai mult pe manechinele care se însufleţeau, iar marele mantou de catifea se aşeza, suplu şi călduţ, ca pe umerii unei fiinţe pline de viaţă, cu bătăile accelerate în vene şi freamătul tuturor organelor. Dar căldura acestei uzine în care casa parcă ardea venea de la vânzare, de la busculada tejghelelor care se simţea în spatele pereţilor. Exista un freamăt continuu al maşinii în plin lucru, o puzderie de cliente îngrămădite în faţa raioanelor, ameţite de atâtea mărfuri, năpustindu-se spre casele de marcat. Toate acestea erau reglate, organizate cu o rigurozitate mecanică, o întreagă populaţie de femei trecea prin forţa şi logica angrenajelor.

Încă de dimineaţă, Denise se supuse acestei tentaţii. Magazinul, imens pentru ea, în care văzuse intrând într-o oră mai multă lume decât venea la domnul Cornaille în şase luni, o zăpăcea şi o atrăgea. Şi exista în această dorinţă de a intra un sentiment vag de teamă, care sfârşi prin a o seduce întru totul. În acelaşi timp, buticul unchiului ei îi lăsa un gust amar. Era un dispreţ iraţional, o aversiune instinctivă pentru această peşteră glacială a comerţului străvechi. Toate aceste senzaţii, alături de intrarea neliniştită, primirea acră a rudelor ei, prânzul trist ca într-o carceră, aşteptarea în mijlocul unei singurătăţi adormite în această casă bătrână, aflată în agonie, nu-i cauzau decât o surdă protestare, o pasiune pentru

viață și lumină. Și în ciuda bunătății sale, ochii ei se întorceau mereu spre acest *Paradis al femeilor,* ca și cum vânzătoarea din ea ar fi avut nevoie să se încălzească în vâlvătăile acestei îngrămădeli.

— Uite cui îi merg afacerile!, îi scăpă ei.

Dar regretă imediat aceste cuvinte, observându-l pe Baudu aproape de ea. Doamna Baudu, care-și terminase prânzul, era în picioare, toată albă, cu ochii albi fixați pe „monstru"; resemnată, căci nu putea să-l vadă, să-l întâlnească de cealaltă parte a străzii, fără ca un sentiment de disperare mută să-i miște pleoapele. Cât despre Geneviève, aceasta îl supraveghea cu o neliniște crescândă pe Colomban, care, neștiind că e pândit, părea cuprins de extaz, fixându-le din priviri pe vânzătoarele de confecții ale căror tejghele se întrezăreau în spatele vitrinelor de la mezanin. Baudu, vărsând fiere, se mulțumi să spună:

— Nu tot ce strălucește e aur. Răbdare!

În mod evident, familia susținea valul de ranchiună care-i urca în gât. Amorul propriu îl împiedica să-și arate sentimentele adevărate în fața copiilor sosiți de dimineață. În sfârșit, negustorul făcu un efort, se întoarse smulgându-se din fața acestui spectacol al afacerilor prospere de peste drum.

— Ei bine, continuă el, să mergem la Vinçard. Locurile sunt râvnite, poate mâine dimineață va fi prea târziu.

Dar, înainte de a ieși, dădu ordin celui de-al doilea vânzător să meargă la gară după bagajul Denisei. La rândul ei, doamna Baudu căreia i-l încredințase pe Pépé, se hotărî să profite de acest moment ca să-l ducă pe micuț pe strada Orties, la doamna Gras, pentru a discuta și a se înțelege. Jean îi promisese surorii sale că nu se va mișca din butic.

— Nu avem decât două minute de mers, spuse Baudu, în timp ce cobora cu nepoata sa pe strada Gaillon. Vinçard a creat o mătase specială cu care mai face încă afaceri. O, are probleme ca toată lumea, dar este un șiret care profită de orice situație cu o zgârcenie

de câine. Cred totuşi că vrea să se retragă, din cauza reumatismului.

Magazinul se afla pe strada Neuve-des-Petits-Champs, în apropiere de podul Choiseul.

Era curat şi luminat, de un lux modern, deşi mic şi slab aprovizionat. Baudu şi Denise îl găsiră pe Vinçard discutând cu doi domni.

— Nu vă deranjaţi, strigă postăvarul. Nu suntem grăbiţi, aşteptăm.

Întorcându-se discret spre uşă şi apropiindu-se de urechea fetei, îi spuse:

— Ăla slab e al doilea la mătăsuri de la *Paradis*, iar ăla gras este un producător din Lyon.

Denise înţelese că Vinçard îi dădea magazinul lui Robineau vânzătorul de la *Paradisul femeilor*. Cu aerul franc, privirea senină, îşi dădea cuvântul de onoare, cu uşurinţa unui om pe care promisiunile nu-l deranjau.

După el, magazinul său era o afacere de aur şi în virtutea sănătăţii sale precare, se întrerupea pentru a geme, pentru a-şi plânge sfintele dureri care-l forţau să-şi dea averea. Domnul Robineau, nervos şi tulburat, îl întrerupea nerăbdător: cunoştea foarte bine criza prin care treceau mărfurile noi, dând exemplu un tip de mătase deja ucis de vecinătatea magazinului *La Paradisul femeilor*. Vinçard, înflăcărat, ridică vocea.

— Drace! Căderea acestui mare canar de Vabre a fost fatală Nevasta lui mânca tot… Şi apoi, noi suntem la mai mult de cinci metri, pe când Vabre se află uşă în uşă cu celălalt.

Atunci, Gaujean, marele producător de mătase, interveni. Din nou, vocile se transformară în şuşoteli.

Acesta acuza marile magazine de ruinarea fabricii franceze; trei sau patru făceau legea, stăpâneau piaţa; şi lăsă să se înţeleagă că singura metodă de a le combate era de a favoriza comerţul mic,

mai ales specialităţile, cărora viitorul le aparţinea.

Astfel că îi oferea mult credit lui Robineau.

— Vedeţi cum se poartă marele *Paradis* cu voi!, repetă el. Nu ţin seama de serviciile prestate, încercând să exploateze lumea! Primul loc v-a fost promis de multă vreme, atunci când Bouthemont, care a venit de-afară, fără niciun titlu, l-a ocupat imediat.

Rana acestei nedreptăţi sângera încă în interiorul lui Robineau.

Totuşi ezita să-şi reia locul, explicând că banii nu vin de la el; soţia sa moştenise cei şaizeci de mii de franci, arătându-se deosebit de scrupulos când vorbea de această sumă, şi ar fi preferat, mai spunea el, să-şi taie mai degrabă mâinile decât să compromită această sumă în nişte afaceri nepotrivite.

— Nu, nu m-am hotărât, conchise el. Daţi-mi timp de gândire şi mai vorbim.

— Cum doreşti, spuse Vinçard, ascunzându-şi dezamăgirea prin afişarea unui aer bonom. Nu am niciun interes să vând. Dacă n-aş fi atât de bolnav…

Şi întorcându-se în mijlocul magazinului, spuse:

— Cu ce vă pot ajuta, domnule Baudu?

Omul, care ascultase cu o ureche, i-o prezentă pe Denise, îi povesti doar ce crezu că e în interesul său, şi anume că lucrase doi ani în provincie.

— Şi cum dumneavoastră căutaţi o vânzătoare bună, m-am gândit că…

Vinçard simula o mare disperare.

— O, un adevărat ghinion! Am căutat, fără îndoială, o vânzătoare de mai bine de opt zile. Dar tocmai am găsit una, de două ore.

Se lăsă tăcerea.

Denise părea consternată. Atunci, Robineau care o privise cu mare interes, înduioşat de înfăţişarea ei sărăcăcioasă, îşi permise să

spună:

— Ştiu că la noi au nevoie de cineva, la raionul de confecţii. Baudu nu putu să-şi stăpânească un ţipăt:

— La voi, ah, nu, nici nu se pune problema!

După care păru stânjenit de ieşirea lui. Denise roşi: n-ar fi îndrăznit niciodată să intre în marele magazin, doar ideea de a merge acolo o umplea de orgoliu.

— Şi de ce nu?, continuă Robineau surprins. Dimpotrivă, ar fi o şansă pentru domnişoara… O sfătuiesc să se prezinte mâine dimineaţă la doamna Aurelie, şefa de magazin. Singurul lucru rău ce i se poate întâmpla este să nu fie acceptată.

Postăvarul, ascunzându-şi revolta interioară, rosti câteva fraze vagi: o cunoştea pe doamna Aurelie, sau cel puţin pe soţul acesteia, Lhomme, casierul, un bărbat gras, care avea braţul drept tăiat de un omnibuz[12]. Întorcându-se brusc spre Denise, îi spuse:

— De altfel, e treaba ei, nu a mea… E liberă să aleagă. Şi ieşi imediat după ce-i salutase pe Gaujean şi pe Robineau. Vinçard îi însoţi până la uşă, exprimându-şi încă o dată regretul. Tânăra rămase în mijlocul magazinului, intimidată, dorind să primească mai multe informaţii de la vânzător. Dar nu îndrăzni să le ceară. Salută, la rândul ei, şi spuse simplu:

— Mulţumesc, domnule!

Pe trotuar, Baudu nu-i spuse niciun cuvânt nepoatei sale. Mergea cu paşi repezi, forţând-o să alerge, pe ritmul gândurilor lui. Ajunşi pe strada Michodière, voi să intre în magazinul său, dar un vecin îl chemă cu un semn. Denise se opri să-l aştepte.

— Ce e, bătrâne Bourras?, întrebă postăvarul.

Bourras era un bătrân cu faţă de profet, tuns şi bărbierit, cu ochi pătrunzători, umbriţi de sprâncene stufoase. Avea un magazin de bastoane şi de umbrele, făcea reparaţii, chiar sculpta mânere, ceea ce-i adusese un renume de artist în cartier. Denise aruncă o privire în vitrinele magazinului unde umbrelele şi bastoanele se

aliniau într-un şir ordonat. Însă când ridică ochii, fu impresionată mai ales de casă: o cocioabă prinsă între *La Paradisul femeilor* şi un mare hotel Ludovic al XIV-lea, aşezată în acest spaţiu strâmt, în vârful căreia cele două etaje joase erau gata să se prăbuşească. Fără susţinerile din dreapta şi din stânga, această casă s-ar fi năruit, cu acoperişul ei de ardezie crăpat şi putrezit, cu faţada sa cu două ferestre pline de crăpături, cu pete scurse de rugină pe lemnăria jumătate mâncată a firmei.

— Ştiaţi că i-a scris proprietarului meu că vrea să cumpere casa, îi spuse Bourras, privindu-l fix pe postăvar cu ochii săi înflăcăraţi.

Baudu păli şi mai tare şi-şi înconvoie umerii. Se lăsă tăcerea, iar cei doi bărbaţi rămaseră faţă în faţă, stăpâniţi de gândurile lor adânci.

— Ne putem aştepta la orice, murmură el în cele din urmă.

Bătrânul, cuprins de furie, îşi scutură părul şi barba mare ca un fluviu.

— N-are decât să cumpere casa, dar va plăti de patru ori valoarea ei! Însă vă jur că atât timp cât am să trăiesc eu, nu va avea parte de nicio piatră din ea. O am în arendă pe încă doisprezece ani. Vom vedea ce poate să facă, vom vedea noi!

Era o adevărată declaraţie de război. Bourras se întoarse către *La Paradisul femeilor* pe care niciunul, nici celălalt nu-l pomeniseră până atunci. Un moment, Baudu clătină din cap în linişte; apoi, traversă strada pentru a intra în buticul lui, cu picioarele greoaie, repetând continuu:

— Dumnezeule! Vai, Dumnezeule!

Denise, care ascultase întreaga discuţie, îşi urmă unchiul înăuntru. Doamna Baudu se întoarse, şi ea, împreună cu Pépé spunând că doamna Gras îl va lua pe copil imediat ce se hotărăsc. Însă Jean dispăruse, ceea ce o nelinişti foarte mult pe sora acestuia. Când se întoarse, cu ochii plini de însufleţire, vorbind cu pasiune

de bulevarde, Denise îl privi cu un aer trist, care-l făcu să roşească. Le fusese adus bagajul de la gară şi urmau să fie culcaţi sus, chiar sub acoperiş.

— Apropo, cum a fost la Vinçard?, întrebă doamna Baudu.

Soţul îi povesti despre demersul său inutil, apoi adăugă că i se oferise un loc nepoatei sale şi, cu braţul întins spre *La Paradisul femeilor*, într-un gest plin de dispreţ, azvârli următoarele cuvinte:

— Uite! Acolo!

Întreaga familie rămase împietrită şi oarecum rănită. Seara, prima cină se servea la orele cinci. Denise şi cei doi copii se aşezară la masă alături de Baudu, Geneviève şi Colomban. O lampă cu ga: lumina mica sală de mese, înăbuşită de mirosul mâncării. Cina se desfăşură în tăcere. Însă, la desert, doamna Baudu, care nu putea sta locului, părăsi prăvălia pentru a se alătura nepoatei sale. Şi atunci, valul potolit încă de dimineaţă se sparse şi cu toţii se pronunţară cu privire la monstrul de peste drum.

— Treaba ta, eşti liberă să faci ce vrei, repetă pentru început Baudu. Nu vrem să te influenţăm... Doar dacă ai şti despre ce magazin e vorba...

În câteva fraze scurte, spuse povestea acestui Octave Mouret, care a avut norocul de partea lui. Un băiat venit din Sud la Paris plin de îndrăzneala amabilă a unui aventurier; şi începând cu a doua zi, zvonuri despre tot felul de femei, o continuă exploatare a femeii, scandalul unui flagrant delict despre care încă se mai vorbeşte în cartier; apoi, cucerirea bruscă şi inexplicabilă a doamnei Hedouin care-i oferise *La Paradisul femeilor*.

— Biata Caroline!, îl întrerupse doamna Baudu. Mi-era puţin rudă. Ah, dacă ar fi trăit încă, lucrurile n-ar fi stat aşa. N-ar fi permis să fim ucişi... El a omorât-o! Da, cu construcţiile lui! Într-o dimineaţă, în timp ce vizita şantierele, a căzut într-o groapă. Trei zile mai târziu, a murit. Ea, care n-a fost niciodată bolnavă, care se ţinea atât de bine şi era atât de frumoasă... Sângele ei se află sub

pietrele magazinului.

De-a lungul zidurilor, ea indica magazinul cu ajutorul mâinii sale palide şi tremurătoare. Denise, care asculta aşa cum se ascultă o poveste cu zâne, fu cuprinsă de un uşor frison. Teama pe care o simţise încă de dimineaţă, pe fondul tentaţiei pe care o încercase, provenea probabil din sângele acestei femei pe care i se părea că o vede acum în mortarul roşu din subsol.

— Se spune chiar că asta îi poartă noroc, adăugă doamna Baudu, fără a-l numi pe Mouret.

Soţul ei ridică din umeri, dispreţuind aceste poveşti de adormit copii.

Îşi continuă povestirea, explică situaţia, din punct de vedere comercial. *La Paradisul femeilor* fusese fondat în 1822, de fraţii Deleuze. La moartea celui mai mare dintre ei, fiica acestuia, Caroline, se căsătorise cu fiul unui producător de pânză, Charles Hedouin; mai târziu, după ce devenise văduvă, se căsătorise cu acest Mouret. Astfel că lui îi revenise jumătate din acest magazin.

La trei luni după mariaj, unchiul Deleuze murise, la rândul său, fără a lăsa vreun moştenitor; cu atât mai bine cu cât atunci când Caroline îşi lăsase oasele în fundaţiile magazinului, Mouret rămase singurul moştenitor, singurul proprietar al *Paradisului femeilor*. Foarte norocos!

— Un om plin de idei, un proiect periculos care ar tulbura liniştea întregului cartier, dacă este lăsat să facă ce doreşte!, continuă Baudu. Cred că biata Caroline, plină şi ea de imaginaţie, s-a lăsat absorbită de planurile extravagante ale acestui domn… Pe scurt, a făcut-o să se hotărască să cumpere casa din stânga, şi apoi pe cea din dreapta; şi el, când a rămas singur, a mai cumpărat încă două; astfel că magazinul s-a mărit continuu, fiind pe punctul de a ne înghiţi cu totul!

Se adresa lui Denise, dar vorbea pentru sine, rememorând, pentru a-şi satisface o necesitate orgolioasă, această poveste care-l

bântuia. În familia sa, el era colericul, omul violent, cu pumnii strânşi. Doamna Baudu nu intervenea niciodată, mereu împietrită pe scaunul ei; Geneviève şi Colomban, cu privirile plecate, adunau şi mâncau din pură distracţie firimituri de pâine. Era atât de cald şi atât de sufocant în cămăruţa unde se servea masa, încât Pépé adormise cu capul pe masă, iar ochii lui Jean se închideau fără voia lui.

— Răbdare!, continuă Baudu, cuprins de o furie bruscă, le va veni şi lor rândul! Mouret trece printr-o criză, ştiu asta sigur. A fost nevoit să-şi bage toate profiturile în nebuniile lui de reclame şi de extinderi. Pe de altă parte, pentru a avea capital, i-a pus pe toţi angajaţii să-şi investească averile în magazinul lui. Acum n-are niciun sfanţ, iar dacă nu se întâmplă vreun miracol, dacă nu reuşeşte să-şi tripleze vânzările, aşa cum şi speră, îl vom vedea ruinat! Ah, nu vreau să fiu rău, dar în acea zi, voi fi fericit, pe cuvântul meu de onoare!

Îşi urmă gândurile cu o voce răzbunătoare, de parcă ruinarea *Paradisului femeilor* avea să restabilească demnitatea comerţului compromis. Unde s-a mai văzut aşa ceva? Un magazin de noutăţi unde se găseau de toate! Un bazar, cu alte cuvinte! Personalul era la fel de amabil: o grămadă de oameni galanţi ce lucrau ca într-o gară, tratând mărfurile şi clientele ca pe nişte pachete, părăsindu-l pe patron sau părăsiţi de el, într-un cuvânt, fără afecţiune, fără principii, fără artă! Şi-l dădu imediat exemplu pe Colomban: e adevărat că acesta fusese educat la o şcoală bună, ştia prin ce metode îndelungi şi sigure se ajungea la fineţe şi viclenie în această meserie. Arta nu înseamnă numai să vinzi mult, ci să vinzi şi scump. Mai putea spune cum fusese tratat, cum devenise un membru al familiei, cum fusese îngrijit când căzuse la pat, oblojit, pus pe picioare, supravegheat ca de propriul tată, iubit, ce mai!

— Aşa e, aşa e, repeta Colomban după fiecare ieşire a patronului său.

— Eşti ultimul, dragul meu, sfârşi Baudu emoţionat. După tine, nu va mai fi nimeni… Doar tu eşti singura mea consolare, căci dacă am ajuns să numim comerţ busculada asta, nu mai vreau să aud nimic şi prefer să mor…

Geneviève, cu capul sprijinit pe umăr, ca şi cum părul ei bogat şi negru ar fi fost prea greu pentru fruntea ei palidă, îl privea pe vânzător zâmbind; şi în ochii ei exista o îndoială, o dorinţă de a vedea dacă acest Colomban, frământat de vreun regret, nu roşea la astfel de elogii. Dar acesta, în calitate de expert în tainele bătrânului comerţ, îşi păstra poziţia liniştită şi aerul blând, cu un zâmbet viclean în colţul buzelor.

Totuşi Baudu striga şi mai tare, acuzând această dezvăluire, aceşti sălbatici care se masacrau între ei în lupta lor pe viaţă şi pe moarte, ce sfârşise prin distrugerea familiei. Şi-i dădea exemplu pe vecinii lor de la ţară, familia Lhomme, mama, tatăl, fiul, toţi trei angajaţi la magazin, oameni fără casă, mereu printre străini, fără a mânca la propria lor masă, exceptând duminica, o viaţă de hotel şi oaspete până la urmă! E adevărat că încăperea sa în care se servea masa nu era mare, ar fi dorit chiar mai multă lumină şi mai mult aer, dar măcar viaţa lui îi aparţinea şi trăise printre ai săi. Tot vorbind, privirile sale făcură ocolul mesei şi fu cuprins de un tremur la gândul că într-o bună zi sălbaticii ar putea să-i fure casa şi să-l azvârle din acest cotlon al său, în care-i era cald şi bine, între soţia şi fiica sa. În ciuda siguranţei pe care o simula, în momentul în care amintise răsturnarea finală, simţea un fel de teroare în suflet, de parcă întregul cartier ar fi fost înghiţit încetul cu încetul.

— Nu vreau să te dezamăgesc, continuă el, încercând să se stăpânească. Dacă tu vrei să mergi acolo, voi fi primul care te va sprijini.

— Am să mă gândesc bine, unchiule, murmură Denise, ameţită, cuprinsă de dorinţa crescândă de a merge la *Paradisul femeilor.*

Unchiul îşi puse coatele pe masă, fixând-o cu privirea.

— Dar, ia spune-mi, tu care eşti oarecum neutră în această situaţie, spune-mi dacă este normal ca un simplu magazin de noutăţi să înceapă şi să vândă de toate. Altădată, când comerţul era cinstit, prin noutăţi se înţelegeau doar stofe, nimic mai mult. Astăzi, se pare că nu există decât interesul de a fura meseria vecinilor… Iată de ce se plânge întregul cartier, micile buticuri încep să sufere teribil. Acest Mouret le ruinează… Zău aşa „Bedore şi sora”, magazinul de tricotaje din strada Gaillon, şi-a pierdut deja jumătate din clientelă. Doamna Tatin, lenjereasa de lângă podul Choiseul, a trebuit să scadă preţurile, pentru a se lupta cu piaţa. Efectul de flagel al acestei ciume se face simţit până în strada Neuve-des-Petits-Champs, unde am şi observat că fraţii Vanpouille, blănării, nu vor reuşi să supravieţuiască acestei lovituri. Ce zici? Vânzători de blănuri, este de-a dreptul o glumă! Încă o idee de-a lui Mouret!

— Şi mănuşile, spuse doamna Baudu. E monstruos! A îndrăznit să creeze un raion special pentru mănuşi! Ieri, în timp ce treceam pe strada Neuve-Saint-Augustin, Quinette se afla în faţa uşii, avea un aer atât de trist, încât nu am vrut să o întreb cum îi merg afacerile.

— Şi umbrelele, continuă Baudu. Asta-i culmea! Bourras e convins că Mouret a vrut pur şi simplu să-l înfunde; în sfârşit, ce legătură pot avea umbrelele cu stofele? Dar Bourras a rămas pe poziţii, nu se va lăsa înghiţit. Vom râde într-una din zilele astea.

Vorbi şi de alţi neguţători, trecând în revistă întregul cartier. Câteodată, mai scăpa câte o mărturisire: dacă Vinçard încerca să vândă, nu aveau decât să-şi facă cu toţii bagajele, căci Vinçard era ca şobolanii care părăsesc casele când acestea se prăbuşesc. După care se dezminţea imediat, visa o alianţă, o înţelegere a micilor întreprinzători care să ţină piept gigantului. Un moment parcă ezită să vorbească despre el, agitându-şi mâinile, cu gura

tremurândă de un tic nervos. În cele din urmă, se decise.

— Până acum, eu nu am avut de ce să mă plâng. O, mi-a făcut rău, nenorocitul! Dar nu are decât stofe pentru dame, din acelea uşoare, pentru rochii, şi altele mai groase, pentru paltoane. Clienţii încă mai vin la mine pentru articole bărbăteşti, catifele de vânătoare, livrele[13]; fără să mai vorbim despre flanele şi moltoane, cu care îl întrec, pentru că am o gamă completă… Doar că mă tachinează, crede că-mi face sângele să clocotească, punând raionul de stofe chiar aici, în faţa mea. I-ai văzut vitrina, nu? Întotdeauna îşi pune acolo cele mai frumoase confecţii, în mijlocul unui ancadrament de postavuri, o adevărată paradă de saltimbanci pentru a agăţa fetele… Pe legea mea de om cinstit! Aş roşi să folosesc astfel de metode. De mai bine de o sută de ani, *Bătrânul Elbeuf este* un magazin cunoscut şi nu are nevoie de un asemenea şiretlic pentru a atrage clienţi. Atât timp cât voi trăi, buticul va rămâne aşa cum l-am primit, cu cele patru mostre, la dreapta şi la stânga, nimic mai mult!

Emoţia cuprinse întreaga familie. Geneviève îşi permise să ia cuvântul, după un moment de tăcere.

— Clienţii noştri ne iubesc, tată. Trebuie să avem speranţă… Chiar astăzi au venit doamna Desforges şi doamna de Boves. Mâine o aştept pe doamna Marty pentru flanele.

— Şi eu, exclamă Colomban, am primit ieri o comandă de la doamna Bourdelais. Este adevărat că mi-a vorbit despre stofa englezească de şeviot, cu cincizeci de sfanţi mai ieftină peste drum, adăugă el.

— Şi să mai spui, murmură doamna Baudu cu vocea obosită, că am văzut casa asta mare pe când era cât o batistă de buzunar. Perfect, draga mea Denise, când Deleuze a fondat-o, avea o singură vitrină pe strada Neuve-Saint-Augustin, un adevărat dulap cu două fâşii de indian[14] înghesuite lângă trei bucăţi de calico[15]. Nici nu se putea învârti prin butic, atât era de mic. În acea perioadă,

Bătrânul Elbeuf, care exista de mai bine de şaizeci de ani, era deja aşa cum îl vezi acum. Ah, toate s-au schimbat, şi s-au schimbat de-a binelea!

Clătină din cap, iar cuvintele ei domoale spuneau povestea dramei acestei vieţi. Născută la *Bătrânul Elbeuf*, îl iubea până-n temelii, nu trăia decât pentru el şi prin el; altădată mândră de acest magazin, care era cel mai mare, cel mai bine aprovizionat din cartier, trăise această continuă suferinţă de a vedea crescând încetul cu încetul magazinul rival, la început demn de dispreţ, mai apoi egal ca importanţă, iar la urmă debordant şi ameninţător. Pentru ea era o rană încă deschisă, murea încet văzându-l pe *Bătrânul Elbeuf* umilit, trăia, ca şi el, prin forţa inerţiei, dar simţea că agonia buticului era în totalitate a ei şi că se va stinge odată cu el.

Tăcerea domnea. Baudu bătea imnul retragerii cu vârful degetelor pe pânza ceruită. Încerca un sentiment de dezgust, aproape un regret pentru că se descărcase astfel. De altfel, în acest moment copleşitor, întreaga familie privea în gol, răscolită de amărăciunea poveştii sale. Niciodată norocul nu le surâse. Copiii crescuseră, averea era suficientă până când dintr-odată concurenţa adusese ruina. Şi mai era şi casa de la Rambouillet, casa de la ţară unde omul îşi făcea de mai bine de zece ani planuri de retragere, o ocazie, spunea el, o construcţie antică pe care trebuia să o repare continuu, pe care se decisese să o închirieze, şi ai cărei locatari nu-i plăteau niciun ban. Ultimele sale câştiguri se duseseră acolo, acesta fusese singurul său viciu în viaţa sa meticuloasă, în calitate de adept al vechilor obiceiuri.

— Ei haide, declară el brusc, trebuie să lăsăm masa şi celorlalţi… Ce de vorbe fără sens!

Se treziră parcă dintr-un vis. Lampa cu gaz pâlpâia în aerul mort şi înflăcărat al micii încăperi. Toţi se ridicară ca arşi, rupând tăcerea. Totuşi Pépé dormea atât de bine, încât fu întins pe nişte

fâşii de molton. Jean, care căsca deja, se întoarse în uşa magazinului.

— În concluzie, tu vei face ce vei dori, îi repetă din nou Baudu nepoatei sale. Noi ţi-am spus cum stau lucrurile, asta-i tot… Dar treburile tale sunt treburile tale.

O fixa cu privirea, aşteptând un răspuns decisiv. Denise, pe care poveştile spuse o aprinseseră şi mai mult pentru *La Paradisul femeilor*, în loc să-i schimbe părerea, îşi păstră aerul liniştit şi blând, cu o voinţă încăpăţânată. Se mulţumi să răspundă:

— Vom vedea, unchiule.

Şi ceru permisiunea să se retragă împreună cu fraţii ei, pentru că erau foarte obosiţi cu toţii. Dar era abia ora şase, astfel că mai rămase puţin în magazin. Se înserase deja, strada era întunecată, umezită de o ploaie fină şi deasă, care cădea uşor încă de la apusul soarelui. Avu parte totuşi de o surpriză: câteva clipe fură de-ajuns, strada era plină de băltoace, firicele de apă sărată se scurgeau, noroiul dens, bătătorit, umplea trotuarele; în bătaia ploii nu se mai vedea decât defilarea confuză a umbrelelor, înghesuindu-se, deschizându-se, asemenea unor aripi sumbre, desfăcute în întuneric. La început, Denise se dădu un pas înapoi, cuprinsă de frig, cu inima strânsă şi intră în buticul prost luminat, oarecum lugubru la acea oră. Un suflu umed, răsuflarea bătrânului cartier, se răspândise pe stradă; părea că şirul de umbrele curgea până la tejghele, că pavajul cu noroiul şi băltoacele sale intra în magazin, după ce terminase de mucegăit parterul, alb de salpetru. Era un tablou al vechiului Paris umed, în care Denise tremura, scuturată de emoţia neplăcută de a găsi marele oraş atât de glacial şi de urât.

Dar de cealaltă parte a străzii, *La Paradisul femeilor* îşi aprindea lămpile cu gaz. Iar ea se apropie, atrasă din nou şi parcă încălzită de acest cămin înflăcărat şi plin de lumină. Maşina răsufla încă în activitate, scoţând aburul cu un ultim huruit, în timp ce vânzătorii aranjau stofele, iar casierii adunau încasările. Prin geamurile palide

de aburi, se întrezăreau luminiţe vagi mişunând, conturând un interior confuz, de uzină, îndărătul perdelei de ploaie care împânzea oraşul, această imagine pierdută, înceţoşată, se transforma într-un focar{16} gigantic, în care se vedeau umbrele negre ale fochiştilor, pe fundalul focului roşu din cuptoare. Vitrinele dispăreau, nu se mai distingea decât neaua dantelelor a căror albeaţă strălucea în lumina unui şir de lămpi cu gaz; pe acest fundal de capelă, confecţiile prindeau viaţă, marele palton de catifea, ornat cu o frumoasă blană de vulpe argintie, contura profilul unei femei fără cap, ce alerga prin ploaie spre vreo petrecere în necunoscutul întunecat al Parisului.

Denise, cedând seducţiei, ajunse până la uşă, fără a se sinchisi de picăturile de ploaie care o udau. La această oră din noapte, *La Paradisul femeilor,* strălucind ca un foc mare, sfârşi prin a o înghiţi cu totul. În marele oraş, negru şi tăcut sub ploaia deasă, în acest Paris pe care nu-l cunoştea, magazinul ardea ca un far şi părea singura lumină din oraş. Îşi vedea viitorul acolo, muncind pentru a-i creşte pe copii, visa, nici ea nu ştia ce, lucruri neştiute şi îndepărtate, care o făceau să tremure de teamă şi de dorinţă. Ideea acelei femei moarte în fundaţia clădirii îi reveni în minte; îi era frică, crezu că vede luminile sângerând; şi apoi, albeaţa dantelelor se linişti, o speranţă îi strânse inima, încărcată de o mare bucurie, în timp ce pulberea de apă plutitoare îi îngheţa mâinile şi-i calma oboseala călătoriei.

— E Bourras, spuse o voce în spatele ei.

Denise se înclină, îl observă pe Bourras, nemişcat în mijlocul străzii, în faţa vitrinei unde remarcase, de dimineaţă, construcţia ingenioasă făcută din umbrele şi bastoane. Bătrânul se strecură în umbră, pentru a-şi scălda ochii în această expunere triumfală; cu o privire plină de durere, părea să nu simtă ploaia care-i şiroia pe umeri, lovindu-i capul descoperit, peste părul alb.

— E un prost, spuse el, o va păţi.

Întorcându-se, Denise văzu din nou întreaga familie Baudu în spatele ei. În ciuda voinţei lor, la fel ca şi Bourras pe care-l credeau prost, reveneau mereu în faţa acestui spectacol care le sfărâma inimile. Sufereau de mânie. Geneviève, foarte palidă, constatase că tânărul Colomban privea, la mezanin, umbrele vânzătoarelor trecând prin faţa ferestrelor, iar în timp ce Baudu, sufocat de furie, intra înapoi în butic, doamnei Baudu îi dădură lacrimile în linişte.

— Te vei duce mâine acolo, nu-i aşa?, sfârşi prin a spune unchiul, tulburat de nelinişte şi simţind de altfel că nepoata sa era deja cucerită ca toţi ceilalţi.

Denise ezită, dar în cele din urmă, spuse:

— Da, unchiule, dacă nu vă supără prea tare.

Capitolul 2

A doua zi, la şapte şi jumătate, Denise era în fața *Paradisului femeilor*. Voia să se prezinte înainte de a-l duce pe Jean la viitorul patron, care locuia departe, la periferia Temple. Dar, conform obiceiurilor sale matinale, se grăbise prea tare să coboare: vânzătorii abia ajungeau la magazin; temându-se de ridicol, cuprinsă de timiditate, se duse să se plimbe puțin prin Piața Gaillon.

Bătea un vânt rece care uscase deja pavajul. Pe toate străzile luminate de ziua ce abia începea, vânzătorii apăreau grăbiți, plini de vioiciune, cu gulerele paltoanelor ridicate, cu mâinile în buzunare, surprinşi de acest prim semn al iernii. Majoritatea veneau singuri şi se îndreptau spre fundul magazinelor, fără să adreseze niciun cuvânt şi nicio privire colegilor care băteau pasul alături de ei; unii mergeau, câte doi sau chiar câte trei, ocupând aproape tot trotuarul; şi cu toții, înainte de a intra în magazine, îşi aruncau cu aceleaşi gesturi țigările în rigolă.

Denise observă că mulți dintre aceşti domni o priveau insistent în timp ce treceau pe lângă ea. Se ruşina şi mai tare şi nu mai avu puterea să-i urmeze, astfel că se decise să intre, la rândul ei, doar atunci când defilarea avea să înceteze, tulburată de ideea că ar putea fi înghesuită la uşă, în mijlocul acestor bărbați. Însă parada continua şi pentru a scăpa de privirile tuturor, făcu încet ocolul pieței. Când se întoarse, găsi plantat în fața *Paradisului femeilor* un băiat mare, livid şi dezordonat, care părea că, de un sfert de oră, aşteaptă ca şi ea.

— Domnişoară, întrebă el, bâlbâindu-se, sunteți una dintre vânzătoarele din magazin?

Ea fusese atât de emoționată la auzul cuvintelor acestui băiat, încât prima oară nu răspunse nimic.

— Vedeți dumneavoastră, zise el încurcându-se şi mai tare, aş vrea să văd dacă nu mă pot angaja şi pe mine, iar dumneavoastră

aţi fi putut să mă ajutaţi cu vreo informaţie.

El era la fel de timid ca şi ea, riscase să o abordeze, pentru că o văzuse la fel de sfioasă ca şi el.

— V-aş fi ajutat cu plăcere, răspunse ea în cele din urmă. Dar nu ştiu mai multe decât dumneavoastră, şi eu sunt aici pentru prima oară.

— A, foarte bine, spuse el complet dezorientat.

Amândoi roşiră puternic, timidităţile lor se întâlniră pentru o clipă faţă în faţă, înduioşate oarecum de înfrăţirea situaţiilor lor, fără a îndrăzni totuşi să-şi ureze succes. Şi-apoi, cum nu mai spuseră niciunul nimic şi cum începuseră să fie din ce în mai jenaţi, se îndepărtară timid, şi se puseră din nou în aşteptare, fiecare în partea lui, la câţiva paşi unul de celălalt.

Vânzătorii continuau să intre în magazin. Acum, Denise le auzea glumele, când treceau pe lângă ea, aruncându-i câte o privire piezişă. Tulburarea ei creştea tot mai mult, astfel că se decise să facă o plimbare de jumătate de oră prin cartier, când vederea unui tânăr, ce tocmai ieşea de pe strada Port-Mahon, o mai opri încă un minut. În mod evident, trebuia să fie un şef de raion, căci toţi vânzătorii îl salutară. Era înalt, cu pielea albă şi barba foarte îngrijită; avea ochii de o strălucire pierdută, o blândeţe de catifea, pe care-i fixă o clipă asupra ei, în momentul în care traversa piaţa. El intrase deja în magazin, oarecum indiferent, în timp ce ea rămase împietrită, bulversată de această privire, străbătută de o emoţie unică, mai degrabă copleşitoare decât fermecată. Hotărât lucru, o cuprinse teama, astfel că începu să coboare încet pe strada Gaillon, apoi pe strada Saint-Roch, aşteptând să-şi recapete curajul.

El era mai mult decât un simplu şef de raion, era Octave Mouret în persoană. Nu dormise în acea noapte, căci după ce ieşise de la o serată dată de un agent de schimb, cinase cu un prieten şi două femei, agăţate în culisele unui mic teatru. Paltonul său încheiat cu nasturi îi ascundea costumul şi cravata albe. Vesel, urcă

la el, se spălă pe faţă, îşi schimbă hainele; când se aşeză în faţa biroului său, în cabinetul de la mezanin, era serios, agil, pielea proaspătă, gata de treabă, ca şi cum ar fi dormit zece ore. Cabinetul, vast, cu mobilă de stejar, îmbrăcată în rips[17] verde, avea ca singur ornament un portret al doamnei Hedouin despre care încă mai vorbea întregul cartier. De când murise, Octave îi păstra vie amintirea, se arăta foarte recunoscător, în memoria ei, averii cu care-l copleşise ea în urma căsătoriei. Astfel că, înainte de a începe să semneze contractele aşezate pe sugativă, îi adresă tabloului un zâmbet de om fericit. Nu se întorcea mereu să lucreze în faţa ei după escapadele sale de tânăr văduv, la părăsirea alcovurilor unde îl ademenea nevoia plăcerilor trupeşti?

Cineva bătu la uşă şi, fără să aştepte vreun răspuns, îşi făcu apariţia un tânăr înalt şi zvelt, cu buzele subţiri, cu nasul ascuţit, foarte îngrijit de altfel, cu părul său neted, brăzdat deja de şuviţe grizonate. Mouret îşi ridică privirea şi continuând să semneze, spuse:

— Ai dormit bine, Bourdoncle?

— Foarte bine, mulţumesc, răspunse tânărul, care mergea cu paşi mărunţi, simţindu-se ca acasă.

Bourdoncle, fiu al unui fermier sărac din împrejurimile Limonges-ului, îşi începuse cariera la *Paradisul femeilor* în acelaşi timp cu Mouret, pe vremea când magazinul ocupa colţul pieţei Gaillon. Foarte inteligent, foarte activ, părea atunci să-l suplinească foarte uşor pe tovarăşul său, mai puţin serios şi care încerca tot soiul de escapade, trăind într-o continuă dezordine, în relaţii cu femei de o morală îndoielnică; însă nu avea acea lovitură de geniu a provensalului înflăcărat, nici îndrăzneala acestuia, nici farmecul său victorios. De altfel, urmându-şi instinctul de om înţelept, se supuse acestuia, ascultându-l, fără luptă, încă de la început. Când Mouret îi sfătuise pe vânzătorii săi să-şi investească banii în magazin, Bourdoncle fu unul dintre primii care se supuseră,

încredinţându-i chiar şi moştenirea neaşteptată a unei mătuşi; încetul cu încetul, după ce trecuse prin toate etapele, vânzător, apoi secund, apoi şef de tejghea la raionul de mătăsuri, devenise unul dintre consilierii patronului, cel mai îndrăgit şi cel mai ascultat, unul dintre cei şase interesaţi să-l ajute pe acesta să conducă *La Paradisul femeilor,* în genul unui consiliu de miniştri supus unui rege absolut. Fiecare dintre aceştia supraveghea un anume departament. Bourdoncle era însărcinat cu supravegherea generală.

— Şi dumneavoastră, continuă el pe un ton familiar, aţi dormit bine?

Când Mouret îi răspunse că nici măcar nu se culcase, acesta clătină din cap şi murmură:

— Igienă necorespunzătoare.

— Şi de ce, mă rog?, întrebă celălalt cu veselie. Sunt mai puţin obosit decât dumneata, dragul meu. Ai ochii umflaţi de somn, te simţi greoi, ca să fim sinceri… Distrează-te şi tu puţin, asta îţi va mai deschide ochii.

Mereu aceeaşi dispută amicală. La început, Bourdoncle î alungase amantele, deoarece, spunea el, nu-l lăsau să doarmă. Acum, se ocupa să dispreţuiască femeile, exceptând fără îndoială întâlnirile despre care nu vorbea niciodată, atât de puţin loc aveau acestea în viaţa lui, mulţumindu-se să exploateze clientele magazinului, cu un mare dezgust pentru frivolitatea lor de a se ruina pentru nişte cârpe idioate. Dimpotrivă, Mouret trăia ur adevărat extaz, rămânând în faţa femeilor de-a dreptul fermecat şi plin de tandreţe, cucerit mereu de noi iubiri; iar loviturile sale de amor erau ca o reclamă la mărfurile sale, s-ar fi putut spune că învăluia sexul slab cu aceleaşi mângâieri, pentru a-l zăpăci mai uşor şi a-l păstra după bunul său plac.

— Am văzut-o pe doamna Desforges în noaptea asta, continuă el. Era de-a dreptul delicioasă la bal.

— Nu cu dânsa aţi cinat după aceea?, întrebă asociatul.

Mouret păru surprins.

— Ei, asta-i bună! E o doamnă cinstită, dragul meu!... Nu, am cinat cu Heloise, micuța de la teatru. Proastă ca o gâscă, dar atât de amuzantă!

Mai luă încă un teanc de contracte şi continuă să semneze. Bourdoncle mergea cu paşi mărunţi. Aruncă o privire în strada Neuve-Saint-Augustin, prin golurile mari ale ferestrei, şi apoi se întoarse spunând:

— Ştiţi că se vor răzbuna.

— Cine?, întrebă Mouret, căruia părea să-i scape sensul conversației.

— Păi, femeile.

Se înveseli şi mai mult, afişând un aer de adoraţie senzuală.

Ridicând din umeri, păru să spună că le azvârle pe toate la gunoi, ca pe nişte saci goi, în ziua în care vor pretinde că l-au ajutat să-şi clădească averea. Bourdoncle, încăpăţânat, repetă pe un ton rece:

— Se vor răzbuna... Va fi una care le va răzbuna pe toate, asta e fatalitatea.

— N-ai nicio teamă!, strigă Mouret, exagerându-şi tonul provensal. Fiinţa asta nu s-a născut încă, dragul meu prieten. Şi dacă va veni, atunci...

Îşi ridică tocul, îl flutură în aer, îl fixă în gol, ca şi cum ar fi vrut să străpungă cu un cuţit o inimă invizibilă. Asociatul îşi reluă mersul, înclinându-se ca de obicei în faţa superiorităţii patronului, al cărui geniu îl dezorienta uneori. El, atât de categoric, atât de logic, lipsit de pasiune, fără a se gândi măcar o clipă la o posibilă ruină, era cel mai în măsură să înţeleagă latura feminină a succesului, iar Parisul i se dăruia într-o îmbrăţişare celui mai îndrăzneţ.

Tăcerea domnea. Nu se auzea decât peniţa lui Mouret. Mai apoi, la întrebările scurte puse de acesta, Bourdoncle îi furniza

informaţii cu privire la punerea în vânzare a produselor de iarnă, care trebuia să înceapă de luni. Era o problemă foarte importantă, iar magazinul îşi juca norocul. Zvonurile din cartier aveau un sâmbure de adevăr, Mouret risca speculând cu atâta nonşalanţă şi cu atâta nevoie de succes, încât totul părea să cadă în jurul său. Voia să dea un nou sens negoţului, o fantastică aparenţă comercială, care altădată o neliniştise pe doamna Hedouin şi care, încă şi astăzi, în ciuda primelor reuşite, îi surprindea pe interesaţi. Patronul era adesea blamat că vrea să avanseze prea repede; era acuzat că mărise prea mult magazinul, înainte de a se putea baza pe o creştere proporţională a clientelei; tremurau cu toţii văzându-l mizând întreaga avere la acest joc de cărţi, umplând tejghelele cu grămezile de mărfuri, fără a păstra măcar un ban de rezervă. Aşadar, pentru această nouă acţiune de punere în vânzare a produselor de iarnă, după toate plăţile făcute zidarilor, întregul capital era descoperit: era încă o dată o problemă de viaţă şi de moarte. Iar el, în mijlocul acestei îngrijorări, îşi păstra o vioiciune triumfătoare, o certitudine de milioane, a unui om adorat de femei şi care nu poate fi trădat. Când Bourdoncle îşi permise să-i împărtăşească temerile sale privind dezvoltarea exagerată a raioanelor a căror cifră de afaceri era îndoielnică, Mouret îi oferi un răspuns însoțit de un zâmbet de încredere:

— Ei haide, dragul meu, magazinul e încă mic! Bourdoncle fu de-a dreptul uluit, cuprins de o groază pe care nu şi-o mai putu ascunde. Magazinul era încă prea mic! Un magazin de mărfuri care avea nouăsprezece raioane şi care număra patru sute trei angajaţi!

— Fără îndoială, spuse Mouret, vom fi nevoiţi să-l mărim în următoarele optsprezece luni… M-am gândit foarte serios la asta. În noaptea asta, doamna Desforges mi-a promis că mâine voi întâlni la ea o persoană foarte importantă… In sfârşit, vom discuta despre asta când va fi bătut în cuie.

Terminând de semnat contractele, se ridică şi-l bătu

prieteneşte pe umăr pe asociatul său, care abia reuşea să-şi revină din surpriză. Această teamă a oamenilor prudenţi din jurul său îl amuza. Într-unul din accesele sale de francheţe bruscă, cu care îşi surprindea uneori apropiaţii, declarase că era mai evreu decât toţi evreii din lume: semăna cu tatăl său, atât fizic, cât şi moral, căci ştia foarte bine care era valoarea banului; şi dacă moştenea de la mama sa această fantezie nervoasă, nu era decât cel mai clar exemplu al norocului său, căci simţea forţa invincibilă graţie căreia putea să încerce orice.

— Ştiţi bine că vă vom urma până la capăt, sfârşi prin a spune Bourdoncle.

În acel moment, înainte de a coborî în magazin pentru a face ocolul zilnic, consultară împreună ultimele detalii. Cercetară specimenul unui mic bonier cu spirală pe care Mouret tocmai îl inventase pentru registrul de casă. Acesta din urmă remarcase că mărfurile demodate erau cu atât mai repede vândute cu cât comisionul plătit vânzătorilor era mai mare, luând astfel naştere o nouă metodă de negoţ. De aici înainte, îşi plătea angajaţii la vânzarea întregii mărfi, le oferea un procent chiar şi pe cel mai mic capăt de stofă, pe cel mai mic obiect vândut de ei: metoda bulversase comerţul de mărfuri, care crea între vânzători un adevărat câmp de bătălie pentru supravieţuire, spre profitul patronului. Această luptă devenise în mâinile sale formula prielnică, un principiu de organizare pe care-l folosea constant. Ceda în faţa pasiunilor, îşi punea mintea la lucru, îi lăsa pe cei mari să-i domine pe cei mici, profitând de această luptă de interese. Specimenul de caiet fu aprobat: în partea de sus, la cotor, pe partea detaşabilă, se afla indicele raionului şi numărul vânzătorului; apoi, repetate în mod egal în ambele părţi, erau coloane pentru metraj, numele articolului, preţurile; vânzătorul trebuia doar să semneze nota, înainte de a o trimite la casier. Astfel, controlul era mult mai uşor de realizat, era suficientă adunarea notelor trimise spre

casierie, cu chitanţele rămase la cotor în mâinile vânzătorilor, în fiecare săptămână, aceştia din urmă îşi primeau procentele şi comisionul fără nicio eroare.

— Nu vom mai fi furaţi, observă Bourdoncle satisfăcut. Aţi avut o idee extraordinară.

— Şi m-am mai gândit la ceva azi-noapte, explică Mouret. Da, dragul meu, aseară, la cină… Vreau să le dau angajaţilor de la contabilitate o mică primă, pentru fiecare greşeală pe care o descoperă în notele de încasare, după colaţionarea acestora… înţelegeţi că vom fi siguri de acum înainte că nu vor scăpa nici măcar una singură, pe care mai degrabă o vor inventa.

Începu să râdă, în timp ce Bourdoncle îl privea cu un aer admirativ. Această nouă aplicare a luptei pentru existenţă îl încânta, avea fler pentru metodele administrative, visa să reorganizeze magazinul astfel încât să exploateze interesele altora, pentru satisfacerea completă şi liniştită a propriilor interese. Când vrem să-i facem pe oameni să dea tot ce au mai bun, spunea el adesea, şi chiar să scoatem de la ei puţină onestitate, trebuie mai întâi să le cunoaştem nevoile.

— Ei bine, să coborâm, continuă Mouret. Trebuie să ne ocupăm de această nouă vânzare… Mătasea a venit de ieri, nu-i aşa, iar Bouthermont ar trebui să fie la recepţie.

Bourdoncle îl urmă. Recepţia se afla la subsol, pe strada Neuve-Saint-Augustin. Aici, la baza trotuarului, se deschidea un gol vitrat unde camioanele îşi descărcau mărfurile. Acestea erau cântărite, apoi urcate pe o bandă rapidă, lustruită de baloţii şi lăzile de marfă. Toate mărfurile intrau pe această trapă larg deschisă: era o îngrămădeală continuă, o cascadă de stofe cădea în valuri ca un susur de apă. În perioadele cu multe vânzări, era în subsol un du-te-vino nesfârşit, mătase de la fabricile din Lyon, lenaj de la fabricile din Anglia, pânzele de Flandra, calicourile de Alsacia, indienele de Rouen; uneori, camioanele trebuiau să stea la coadă;

pachetele curgeau, făcând un zgomot surd când ajungeau jos, ca nişte pietre aruncate într-o apă adâncă.

În timp ce trecea, Mouret se opri o clipă în faţa pantei de descărcare. Aceasta funcţiona, şiruri de lăzi coborau, fără să se vadă mâinile oamenilor care le împingeau de sus; păreau că se năpustesc singure, curgând în ploaie dintr-o sursă superioară. Apoi, apărură baloţii, rostogolindu-se ca nişte pietre. Mouret privea fără să spună un cuvânt. Dar în ochii săi senini, acest potop de mărfuri care ajungea la el, acest val de milioane de franci, aprinse o flacără. Această varietate de mărfuri avea de gând să o distribuie în cele patru colţuri ale Parisului. Nu deschise gura, ci îşi continuă inspecţia.

O echipă de oameni primeau pachetele, în timp ce alţii deschideau lăzile şi baloţii, în prezenţa şefilor de raioane. O agitaţie ca de şantier umplea această încăpere ca o peşteră, acest subsol ai cărui stâlpi de metal susţineau boitele şi ai cărui pereţi goi erau cimentaţi.

— Aţi primit tot, Bouthemont?, întrebă Mouret, apropiindu-se de tânărul cu umerii puternici, pregătit să verifice conţinutul lăzilor.

Şeful de raion consultă factura dintr-o privire, în picioare, în faţa unei mari tejghele, pe care unul dintre vânzătorii săi aşeza una câte una bucăţile de mătase pe care le scotea din ladă. În spatele lor, se aliniau alte tejghele, pline de asemenea de mărfuri, pe care o mică armată de vânzători le examinau. O debandadă generală, o adevărată nebunie de stofe, analizate, întoarse şi marcate, în mijlocul zgomotului puternic de voci.

Bouthemont, care era cunoscut la postul său, avea o faţă rotundă, bonomă, cu o barbă neagră ca de cerneală şi nişte frumoşi ochi căprui. Născut la Montpellier, chefliu, gălăgios, era mediocru ca vânzător; dar pentru cumpărare, nu exista unul mai bun. Trimis la Paris de tatăl său, care avea acolo un magazin de mărfuri,

refuzase categoric să se mai întoarcă la ţară, când bătrânul îşi spuse că băiatul său ştia deja destul încât să-i preia negoţul; de atunci, o rivalitate puternică se înfiripă între tată şi fiu, primul dedicat comerţului său provincial, indignat să vadă că un simplu vânzător câştigă de trei ori mai mult decât el, iar al doilea luând în derâdere rutina bătrânului, se lăuda cu câştigurile sale, tulburând magazinul de fiecare dată când trecea pe acolo. Ca şi ceilalţi şefi de tejghea, şi acesta câştiga pe lângă cei trei mii de franci de salariu fix, un procent din vânzări. Montpellier, surprins şi respectuos, repeta că fiul lui Bouthemont câştigase anul trecut aproape cincisprezece mii de franci, şi acesta nu era decât începutul, oamenii îi preziceau tatălui exasperat al tânărului că cifra avea să mai crească încă.

Totuşi Bourdoncle luase una dintre bucăţile de mătase pe care o examina cu aerul atent al unui om competent. Era o tafta cu margine albastră şi argintie, faimoasa *Paris-Bonheur* cu care Mouret intenţiona să dea lovitura.

— Este într-adevăr de foarte bună calitate, murmură asociatul.

— Este mai degrabă de efect, spuse Bouthemont. Numai Demonteuil poate să ne fabrice aşa ceva… în ultima mea călătorie, când m-am certat cu Gaujean, acesta voia să cumpere o sută de măsuri din acest model, dar cerea douăzeci şi cinci de centime în plus la metru.

Aproape în fiecare lună, Bouthemont mergea la fabrică, trăind câteva zile la Lyon, locuind în cele mai bune hoteluri, având ordin de a trata fabricanţii cu punga de bani. De altfel, beneficia de o libertate absolută, cumpărând după bunul plac, doar că în fiecare an creştea, într-o proporţie fixată dinainte, cifra afacerilor raionului său, şi tocmai din această creştere îşi lua procentul său. Pe scurt, situaţia sa la *Paradisul femeilor,* ca de altfel cea a tuturor şefilor, colegilor săi, era cea a unui comerciant special, într-un ansamblu de diverse negoţuri, un fel de vast oraş comercial.

— Aşadar, s-a hotărât, continuă el, îl vom marca la preţul de

5,6 franci… Ştiţi că e abia preţul de cumpărare.

— Da! Da, 5,6 franci, spuse cu vioiciune Mouret, şi dacă aş f singur, l-aş da în pierdere.

Şeful de raion râse cu putere.

— O, eu nu cer mai mult… Asta va tripla vânzările, şi cum singurul meu interes este de a avea încasări cât mai mari…

Dar Bourdoncle îşi păstrase seriozitatea, cu buzele strânse. E îşi câştiga procentul din încasările totale, astfel că nu era în interesul lui să scadă preţurile. Oricum, controlul său consta în supravegherea marcării pentru ca Bouthemont, cedând singurului său scop de a creşte cifra de vânzare, să nu vândă cu încasări prea mici. Pe de altă parte, era cuprins de vechile sale temeri în faţa combinaţiilor de reclamă care îi scăpau, îndrăzni să-şi arate dispreţul, spunând:

— Dacă-l vindem la cinci franci şi şaizeci, este ca şi cum îl vindem în pierdere, pentru că va trebui să ne scoatem cheltuielile care sunt destul de mari… Se vinde peste tot la şapte franci.

Mouret se supără imediat. Pipăi mătasea şi strigă pe un tor nervos:

— Ştiu, din acest motiv vreau să le fac acest cadou clientelor noastre… într-adevăr, dragul meu, nu veţi avea niciodată simţul femeii. Înţelegeţi deci că ele vor cu orice preţ această mătase!

— Fără îndoială, îl întrerupse asociatul său care se încăpăţâna, şi cu cât vor cumpăra mai mult, cu atât vom pierde mai mult.

— Vom pierde câteva centime pe fiecare articol, zic eu. Şi apoi? Soarta ne va surâde, dacă vom atrage toate femeile şi dacă le vom face pe plac, vor fi seduse, înnebunite în faţa grămezilor de mărfuri şi-şi vor goli portofelele fără să se mai gândească! Totul, dragul meu, este să le aprinzi, şi pentru asta este nevoie de un articol care să flateze, să facă valuri. Şi apoi, vom putea vinde celelalte articole la fel de scump ca pretutindeni, ele vor crede că plătesc la noi cel mai bun preţ. De exemplu, taftaua noastră *Cuir-d'or* de şapte franci

şi cincizeci, care se vinde peste tot la acest preţ, va trece de asemenea ca o afacere bună şi va fi suficientă pentru a acoperi pierderea celei *Paris-Bonheur*… Veţi vedea, veţi vedea că am dreptate! Devenea elocvent.

— Înţelegeţi? Vreau ca în opt zile taftaua *Paris-Bonheur* să revoluţioneze piaţa. Este lovitura noastră de graţie, este cea care ne va salva şi ne va lansa. Nu se va vorbi decât despre ea, ţesătura albastră şi argintie va fi cunoscută de la un capăt la celălalt al Franţei. Şi veţi vedea lacrimile furioase ale concurenţilor noştri. Micul comerţ va mai pierde astfel o aripă. Îi vom înmormânta pe toţi aceşti vânzători de brocart[18] care-şi târăsc reumatismele în peşterile lor!

În jurul patronului, vânzătorii care verificau mărfurile primite ascultau zâmbind. Îi făcea plăcere să vorbească şi mai ales să aibă dreptate. Bourdoncle cedă din nou. Însă o ladă se golise, iar doi oameni începuseră să o deschidă pe a doua.

— Totuşi fabricile nu râd!, spuse atunci Bouthemont. La Lyon sunt foarte furioşi pe dumneavoastră, pretind că afacerile acestea îi ruinează… Ştiţi că Gaujean mi-a declarat război pe faţă? Da, a jurat că va prefera să dea credite pe perioade îndelungate micilor întreprinzători decât să-mi accepte preţurile.

Mouret dădu din umeri.

— Dacă Gaujean nu e rezonabil, răspunse el, Gaujean va rămâne în urmă… De ce plâng? Îi plătim pe loc, cumpărăm tot ce fabrică, este mai bine să lucreze mai puţin la un preţ bun… Şi, de altfel, este suficient ca publicul să profite.

Vânzătorii goleau a doua ladă, în timp ce Bouthemont începuse să bifeze mărfurile consultând factura. Un alt vânzător, la capătul tejghelei, le marca mai apoi cu cifre cunoscute şi odată verificarea terminată, factura semnată de şeful de raion trebuia dusă la casieria centrală. Mouret privi încă o clipă această muncă, această activitate de despachetare care ameninţa să înghită

subsolul; după care, fără să mai adauge vreun cuvânt, cu aerul unui căpitan satisfăcut de trupele sale, se îndepărtă, urmat de Bourdoncle.

Cei doi traversară subsolul cu paşi mărunţi. Deschiderile aflate din loc în loc aduceau o lumină palidă; în colţurile întunecate, de-a lungul coridoarelor strâmte, lămpile cu gaz ardeau continuu. În aceste coridoare se aflau rezervele, pivniţe barate de palisade, unde fiecare raion aduna articolele care erau în plus. Patronul aruncă o privire şi caloriferului care trebuia pornit luni pentru prima oară şi micului loc al pompierilor, unde se afla un contor gigantic, închis într-o cuşcă de fier. La stânga, pe partea cu Piaţa Gaillon, se aflau bucătăria şi sala de mese, foste pivniţe transformate în mici încăperi. În sfârşit, la celălalt capăt al subsolului, Mouret ajunse la departamentul de livrări. Pachetele pe care clientele nu le luau cu ele erau aduse aici, împărţite pe mese, clasate în compartimentele corespunzătoare fiecărui cartier din Paris; pe o scară largă care dădea fix în faţa magazinului *La Bătrânul Elbeuf*,erau aşezate în maşinile care staţionau lângă trotuar. În mersul mecanic al *Paradisului femeilor*, scara din strada Michodière arunca fără odihnă mărfurile înghițite de banda din strada Neuve-Saint-Augustin, după ce acestea trecuseră prin angrenajele tejghelelor.

— Campion, îi spuse Mouret şefului de la livrări, un fost sergent, cu o figură trasă, de ce aceste şase cearşafuri cumpărate ieri de o doamnă în jurul orei două, nu i-au fost duse acasă aseară?

— Unde locuieşte doamna?

— Strada Rivoli, colţ cu strada d'Alger… Doamna Desforges. La această oră matinală, mesele de triaj erau goale, iar în compartimente mai erau doar câteva pachete rămase din ajun. În timp ce Campion scotocea printre pachete, după ce consultase un registru, Bourdoncle îl privea pe Mouret, gândindu-se că acest drac de om le ştia pe toate, se ocupa de toate, chiar şi la mesele de la restaurant şi în alcovurile amantelor. În sfârşit, şeful de la livrări

descoperi greşeala: casieria dăduse un număr eronat, iar pachetul fusese trimis înapoi.

— Ce casă a eliberat asta?, întrebă Mouret. Ei? Parcă ziceai că 10…

Şi, întorcându-se spre asociatul său, spuse:

— La casa 10 e Albert, nu-i aşa?... Să mergem să-i spunem vreo două.

Dar înainte de a face ocolul magazinului, voi să urce la serviciul de expedieri, care ocupa mai multe încăperi de la etajul doi. Aici veneau toate comenzile din provincie şi din străinătate; în fiecare dimineaţă, Mouret mergea acolo pentru a verifica toată corespondenţa. De doi ani, această corespondenţă creştea cu fiecare zi. Departamentul, care numărase iniţial vreo zece angajaţi, avea nevoie acum de mai mult de treizeci. Unii deschideau scrisorile, alţii le citeau, la două capete ale aceleiaşi mese; unii le clasau, dând fiecărei scrisori un număr de ordine care se repeta într-un registru; după ce scrisorile erau distribuite diverselor raioane şi acestea adunau articolele solicitate, care erau aşezate în dulapuri în funcţie de numărul lor de ordine. Nu mai rămânea decât să fie verificate şi să fie ambalate, într-o cameră vecină, unde o echipă de muncitori băteau cuie şi legau cu sfoară cât era ziua de lungă.

Mouret puse întrebarea sa obişnuită:

— Câte scrisori avem în dimineaţa asta, Levasseur?

— Cinci sute treizeci şi patru, domnule, răspunse şeful de serviciu. După punerea în vânzare de luni, mi-e teamă că nu vom face faţă. Ieri, abia am reuşit să terminăm.

Bourdoncle clătină din cap cu satisfacţie. Nu se baza pe cinci sute treizeci şi patru de scrisori pentru marţi. În jurul mesei, angajaţii tăiau şi citeau cu un zgomot continuu de hârtie şifonată, în timp ce, în faţa dulapurilor, începuse învălmăşeala articolelor. Era unul dintre cele mai complicate şi mai importante servicii din

magazin: se lucra într-o continuă febră, căci exista regula ca articolele comandate dimineaţa să fie expediate până la lăsarea serii.

— Vi se vor da oamenii de care aveţi nevoie, Levasseur, răspunse Mouret, care constatase dintr-o singură privire bunul mers al lucrurilor. Ştiţi bine că atunci când este de lucru nu refuzăm oamenii.

Sus, la ultimul etaj, chiar sub acoperiş, erau încăperile unde dormeau vânzătoarele. Aici se hotărî să coboare şi intră în corpul central, aflat chiar lângă biroul său. Era o cameră închisă de un geam cu un ghişeu de alamă, în care se putea observa o enormă casă de bani fixată în perete. Doi casieri adunau aici încasările pe care în fiecare seară le aducea Lhomme, primul casier de la vânzări, după care se plăteau cheltuielile, producătorii, personalul, întreaga lume ce trăia în magazin. Casieria comunica şi cu o cameră mobilată cu mucavale verzi, unde zece angajaţi verificau facturile. Apoi mai urma un birou, cel al defalcărilor: şase tineri, aplecaţi asupra unor pupitre negre, având în spate o întreagă colecţie de registre, opreau procentele vânzătorilor, colaţionând notele de debit. Acest serviciu, destul de nou, nu funcţiona însă prea bine.

Mouret şi Bourdoncle traversară casieria şi biroul de verificări. Când intrară în celălalt birou, tinerii care râdeau şi vorbeau fuseseră extrem de surprinşi. Atunci, Mouret, fără a-i dojeni, le explică sistemul primei pe care se gândise să le-o plătească pentru fiecare greşeală descoperită în notele de debit; când ieşi, angajaţii, încetând să mai râdă, parcă loviţi, se puseră cu înflăcărare pe treabă, căutând eventualele greşeli.

La parterul magazinului, Mouret se îndreptă direct spre casa 10, unde Albert Lhomme îşi lustruia unghiile, aşteptând clientela. Se vorbea în mod curent despre „dinastia Lhomme” de când doamna Aurelie, şefa de la confecţii, după ce-şi pusese soţul pe postul de prim-casier, reuşise să obţină o casă şi pentru fiul ei, un

băiat mare, palid şi vicios, care nu putea să-şi găsească locul niciunde şi care-i făcea doar probleme. Dar în faţa tânărului, Mouret se ascundea: îi era silă să facă pe poliţistul, astfel că-şi păstra, din bun simţ şi tactică, rolul de zeu amabil. Îl atinse uşor cu cotul pe Bourdoncle, omul cifrelor, pe care-l însărcina de obicei cu execuţiile.

— Domnule Albert, spuse acesta din urmă pe un ton sever, aţi greşit din nou o adresă şi pachetul s-a întors… Este de neiertat!

Casierul crezu că trebuie să se apere şi-l chemă ca martor pe băiatul care făcuse pachetul. Acesta, pe nume Joseph, aparţinea şi el dinastiei Lhomme, fiind frate de lapte cu Albert, şi-şi datora locul influenţei doamnei Aurelie. Cum tânărul voia ca acesta să spună că eroarea fusese din vina clientei, se bâlbâi, răsucindu-şi barba care-i alungea faţa rotundă, zbătându-se între conştiinţa de fost militar şi gratitudinea protectorilor săi.

— Lăsaţi-l pe Joseph în pace, strigă Bourdoncle, şi nu mai spuneţi nimic în plus… A, sunteţi norocos că respectăm serviciile de bună calitate ale mamei dumneavoastră.

Dar în acel moment Lhomme veni în fugă mare. De la pupitrul său, aflat chiar lângă uşă, zărea cu uşurinţă casa fiului său, care era la raionul de mănuşi. Alb la faţă, mergând greoi din pricina vieţii sale sedentare, avea o figură blândă, ştearsă, uzată parcă de imaginea banilor pe care nu înceta să-i numere. Braţul său amputat nu-l jena deloc în această meserie şi unii mergeau din pură curiozitate să-l vadă cum verifică încasările, atât de impresionant alunecau monedele şi cecurile în mâna lui stângă, singura întreagă. Fiu al unui perceptor din Chablis, ajunsese la Paris în calitate de copist, la un neguţător din Port-aux-Vins. Locuind pe strada Cuvier, se căsătorise cu fiica portarului, croitor alsacian; din acea zi, fusese supus soţiei sale, ale cărei aptitudini comerciale îi impuneau un mare respect. Ea câştiga mai bine de douăsprezece mii de franci din confecţii, în timp ce el abia dacă ajungea la cinci mii de franci

din salarii fixe. Respectul pentru o femeie care aducea astfel de sume în casă ajunse până la fiul acesteia, care era doar al ei.

— Ce e?, murmură el. Albert a greşit?

În acel moment, după obiceiul său, Mouret intră în scenă jucând rolul prinţului cel bun. Când Bourdoncle se făcea temut, lui îi creştea popularitatea.

— O prostie, murmură el. Dragul meu Lhomme, Albert al dumneavoastră este un ameţit care ar trebuie să ia exemplul dumneavoastră.

Apoi schimbând discuţia, se arătă şi mai amabil:

— Şi concertul de ieri? Aţi avut un loc bun?

Bătrânul casier roşi imediat. Nu avea decât un singur viciu, muzica, un viciu secret pe care şi-l satisfăcea singur, bântuind teatrele, concertele, audiţiile; în ciuda braţului său amputat, cânta la corn[19], graţie unui sistem ingenios de cleme; şi cum doamna Lhomme detesta zgomotul, îşi învelea seara instrumentul în postav, fermecat până la extaz de sunetele mute pe care le scotea. În mijlocul debandadei forţate a căminului lor, îşi creasе din muzică un spaţiu propriu. În afară de acest viciu, mai exista şi casieria, şi altceva nimic, exceptând admiraţia pentru soţia lui.

— Foarte bun loc, răspunse el cu ochii strălucitori. Sunteţi prea bun, domnule.

Mouret, care avea o plăcere deosebită pentru satisfacerea pasiunilor, îi dădea uneori lui Lhomme biletele pe care doamnele i le ofereau. Şi acum sfârşi prin a-l încânta, spunând:

— Ah, Beethoven, ah! Mozart… Ce muzică!

Fără a aştepta vreun răspuns, se îndepărtă, i se alătură lui Bourdoncle, pregătit să facă turul raioanelor. În holul central – o curte interioară închisă în geamuri – se afla mătasea. Se plimbară împreună de-a lungul galeriei de pe strada Neuve-Saint-Augustin pe care albul o îmbrăca de la un capăt la celălalt. Nimic anormal nu le atrase atenţia, trecură liniştiţi printre vânzătorii respectuoşi.

Apoi se întoarseră la raionul cu textile de Rouen şi la tricotaje, unde domnea aceeaşi ordine. Dar la pânzeturi, de-a lungul galeriei ce se întindea perpendicular pe strada Michodière, Bourdoncle îşi reluă rolul de călău, observând un tânăr aşezat pe tejghea, cu un aer adormit în urma unei nopţi albe; acest tânăr pe nume Lienard, fiul unui vânzător bogat de confecţii din Angers, îşi plecă fruntea la dojana, având o singură teamă în viaţa lui de lenevie, de nepăsare şi de plăceri, şi anume de a fi chemat în provincie de tatăl său. Aşadar, observaţiile căzură dese ca o grindină, galeria din strada Michodière fu în plină furtună: la postavuri, un vânzător dintre cei care abia intrau în tură şi care dormeau în raioanele lor, ajunse la magazin abia la orele unsprezece; la mercerie, secundul tocmai se întorcea din subsol după ce fumase o ţigară. Însă potopul se dezlănţui mai ales la raionul de mănuşi, pe capul unuia dintre puţinii parizieni ai magazinului, scumpul Mignot, un bastard declasat al unei profesoare: crima lui era că făcuse scandal cu privire la sala de mese, plângându-se de mâncare. Cum erau trei mese, una la ora nouă şi jumătate, alta la zece şi jumătate şi cea de-a treia la unsprezece şi jumătate, voise să explice că făcând parte din grupul care servea ultima masă, nu mai ajungea niciodată la sos, iar porţiile erau mai mici.

— Cum, mâncare nu e bună?, întrebă pe un ton naiv Mouret, deschizând în sfârşit gura.

Nu dădea decât un franc şi jumătate pe zi pentru fiecare om, bucătarului, un anume Auvergant, care găsea însă metode de a-şi umple buzunarele; iar mâncarea era într-adevăr execrabilă.

Dar Bourdoncle ridică din umeri: un bucătar care avea patru sute de prânzuri şi patru sute de cine de servit, chiar şi în trei serii, nu putea să întârzie graţie rafinamentelor artei sale.

— Nu contează, continuă patronul bonom, vreau ca toţi angajaţii noştri să aibă parte de o hrană sănătoasă şi îmbelşugată… Am să vorbesc cu bucătarul.

Astfel reclamaţia lui Mignot fu îngropată. Întorşi la punctul lor de plecare, în picioare, în faţa uşii, în mijlocul umbrelelor şi al cravatelor, Mouret şi Bourdoncle primiră raportul unuia dintre cei patru inspectori însărcinaţi cu supravegherea magazinului.

Bătrânul Jouve, fost căpitan, decorat la Constantinopol, un om încă frumos, cu marele său nas senzual şi cu chelie maiestuoasă, le indică un vânzător care, la o simplă dojana de-a lui, îl numise „bătrân ramolit"; iar vânzătorul fu imediat concediat.

Totuşi, magazinul era lipsit de clienţi. Doar gospodinele din cartier colindau prin galeriile pustii. La uşă, inspectorul care ponta sosirea angajaţilor, tocmai îşi închise registrul, scriindu-i într-o parte pe întârziaţi. Era momentul în care vânzătorii se aşezau la raioanele lor, pe care băieţii le măturaseră şi le curăţaseră de la orele cinci ale dimineţii. Fiecare îşi aşeză pălăria şi pardesiul, înăbuşindu-şi un căscat, cu figura marcată încă de somn. Unii schimbau câteva cuvinte, priveau aiurea, păreau să se dezmorţească pentru o nouă zi; alţii, fără să se grăbească, ridicau pânzele verzi cu care acoperiseră de cu seară mărfurile, după ce le împachetaseră; grămezile de stofe ieşeau în evidenţă, aranjate simetric, întregul magazin era curat şi ordonat, cu aura liniştită de veselie matinală, aşteptând ca busculada cumpărătorilor să-l răvăşească şi să-l gâtuie din nou cu revărsarea de pânzeturi, postavuri, mătăsuri şi dantele.

În lumina vie a holului central, la tejgheaua raionului de mătăsuri, doi tineri vorbeau cu glas scăzut. Unul, mic, fermecător, bine făcut, cu pielea trandafirie, căuta să asocieze culorile de mătase pentru o vitrină interioară. Îl chema Hutin, era fiul unui cafegiu din Yvetot, şi devenise în optsprezece luni unul dintre primii vânzători, printr-o supunere naturală şi o perpetuă măgulire, care ascundeau însă un apetit furios, mâncând totul, devorând întreaga lume fără a-i fi foame, ci doar din pură plăcere.

— Ascultă, Favier, l-aş fi plesnit în locul tău, pe cuvântul meu!,

îi spuse el celuilalt, un bărbat gălbejit, născut în Besancon, într-o familie de ţesători şi care, lipsit de graţie, ascundea sub un aer rece o voinţă îngrijorătoare.

— Nu ajută cu nimic să plesneşti oamenii, murmură el flegmatic. E mai bine să aştepţi.

Amândoi vorbeau despre Robineau, care supraveghea vânzătorii, în timp ce şeful de tejghea era la subsol. Hutin îl săpa încet pe secund, râvnind la postul acestuia. Pentru a-l răni şi a-l îndemna să plece, îşi imaginase că în ziua în care poziţia de prim-vânzător, promisă lui, va fi liberă, să-l aducă pe Bouthemont. Totuşi, Robineau se ţinea bine, iar lupta dintre cei doi era neîntreruptă. Hutin visa să aţâţe asupra lui întregul raion, să-l gonească pe motiv de rea-voinţă şi de insulte. De altfel, opera cu aerul său amabil, întărâtându-l mai ales pe Favier, care-i urma ca vânzător şi care părea să se lase condus, dar cu rezerve fulgerătoare, din care se întrevedea o întreagă luptă personală, dusă în tăcere.

— Sst! Şase!, îi spuse el colegului, atenţionându-l de apropierea lui Mouret şi a lui Bourdoncle.

Într-adevăr, cei doi îşi continuau inspecţia, traversând holul. Se opriră şi-i cerură explicaţii lui Robineau, cu privire la stocul de catifea, care, chiar şi frumos stivuită, ocupa o masă întreagă. Şi cum acesta răspunse că se afla acolo din lipsă de spaţiu, Mouret exclamă râzând:

— Ţi-am spus eu, Bourdoncle, magazinul este deja prea mic! Într-o zi vom fi nevoiţi să dărâmăm toate zidurile până în strada Choiseul… Veţi vedea ce înghesuială va fi lunea viitoare!

Şi în legătură cu această punere în vânzare, îi adresă din nou câteva întrebări lui Robineau, după care îi dădu ordinele necesare. Însă, în timp ce vorbea, urmărea de câteva minute strădania lui Hutin de a aşeza mătăsurile albastre lângă cele gri şi galbene, apoi se depărta, pentru a observa dacă tonurile sunt în deplină armonie.

Interveni brusc:

— De ce încerci să-ţi menajezi ochii?, spuse el. Nu-ţi fie teamă să combini! Orbeşte-i! Uite! Roşu! Verde! Galben!

Mouret luă bucăţile de mătase, le azvârli, le şifona, scoţând din ele o gamă de culori strălucitoare. Cu toţii ştiau că patronul era primul vitrinier din Paris, un vitrinier pe bună dreptate revoluţionar, fondator al şcolii violenţei şi colosalului în arta decorării. Reuşea să creeze revărsări ca de ape, mătăsuri căzute la întâmplare din cutii golite, aprinse de cele mai fierbinţi culori, amestecate unele cu celelalte. Spunea de multe ori că atunci când ieşeau din magazin, clientele trebuiau să fie orbite de intensitatea tonurilor. Hutin care, dimpotrivă, făcea parte din şcoala clasică a simetriei şi melodiei nuanţelor, îl privea cum aprinde acest incendiu de stofe în mijlocul unei mese, fără a-şi permite cea mai mică urmă de critică, strângându-şi însă buzele cu o strâmbătură de artist căruia un asemenea desfrâu de culori îi rănea convingerile.

— Iată, strigă Mouret când termină. Şi lasă-le… îmi spui luni dacă a atras sau nu femeile!

Tocmai când i se alătură lui Bourdoncle şi Robineau, sosi o doamnă ce rămase câteva secunde împietrită şi sufocată în faţa vitrinei. Era Denise. După ce ezitase aproape o oră să intre în magazin, pradă unei teribile crize de timiditate, abia se decise să treacă pragul. Însă îşi pierdu atât de tare capul, încât nu reuşi să înţeleagă nici explicaţiile cele mai clare; vânzătorii pe care-i întrebase despre doamna Aurelie, îi indicaseră în zadar scara ce ducea la mezanin, ea mulţumea şi o lua spre stânga, când i se spusese să meargă la dreapta; astfel că de zece minute bătea parterul, trecând de la un raion la altul, în mijlocul curiozităţii răutăcioase şi indiferenţei morocănoase a vânzătorilor. În sufletul ei se ducea o adevărată luptă între dorinţa de a se salva şi nevoia de a admira, care o reţinea pe loc. Se simţea pierdută, înghiţită de

acest monstru, de această maşinărie aflată încă în repaus, temându-se să nu fie cuprinsă de tremurul care zguduia deja pereţii. Imaginea buticului *Bătrânul Elbeuf,* negru şi strâmt, mărea parcă vastul magazin, arătându-i-l luminat de străluciri aurii, asemenea unui oraş, cu monumentele, pieţele, străzile sale, în care îi era imposibil să-şi găsească vreodată drumul.

Totuşi ea nu îndrăznise până atunci să se aventureze în holul mătăsurilor, al cărui plafon de sticlă înalt şi tejghelele luxoase îi dădeau un aer de biserică ce-i provoca teamă. Intrând totuşi acolo, pentru a scăpa de vânzătorii de la albituri care râdeau de ea, se ciocnise tocmai de vitrina lui Mouret; în ciuda sperieturii, femeia din ea păru să se trezească, roşie în obraji, fermecată de incendiul culorilor de mătase.

— Ia te uită!, îi şopti Hutin lui Favier, desfrânata de azi dimineaţă, din Piaţa Gaillon.

Mouret, simulând că-i ascultă pe Bourdoncle şi Robineau, era de-a dreptul flatat de emoţia din ochii acestei biete tinere, asemenea unei marchize tulburate de poftele brutale ale unui căruţaş. Denise îşi ridică privirile şi se emoţiona şi mai mult când îl recunoscu pe tânărul pe care-l crezuse un şef de raion. I se păru că o privea cu severitate şi nemaiştiind cum să se depărteze, complet rătăcită, se adresă încă o dată primului vânzător care-i ieşi în cale, lui Favier, aflat chiar lângă ea.

— Doamna Aurelie, vă rog?

Favier, cu tonul lui nesuferit, se mulţumi să-i răspundă:

— La mezanin.

Grăbindu-se să dispară din privirile atâtor bărbaţi, Denise mulţumi şi se întoarse din nou cu spatele la scară, când Hutin cedă în faţa instinctului său de om amabil. După ce vorbise despre ea ca despre o femeie desfrânată, o opri cu tonul său tandru, afişându-şi chipul frumos.

— Nu pe acolo, domnişoară… Pe aici, dacă binevoiţi…

Făcu chiar câţiva paşi în faţa ei, o conduse până la scara care se afla în partea stângă a holului. Acolo, înclină puţin capul, îi zâmbi cu acel zâmbet pe care-l oferea tuturor femeilor.

— Când ajungeţi sus, o luaţi spre stânga… Confecţiile sunt chiar în faţă.

Această politeţe mângâietoare o mişcă profund pe Denise. Era ca un ajutor frăţesc.

Îşi ridică privirile şi-l contemplă pe Hutin; totul în fiinţa lui îi provoca emoţie, chipul său drăguţ, zâmbetul care-i ştergea orice urmă de teamă, vocea care i se părea de o blândeţe consolatoare.

Inima ei se umplu imediat de recunoştinţă, oferindu-şi prietenia în cele câteva cuvinte încâlcite pe care emoţia o lăsă să le rostească.

— Sunteţi foarte cumsecade… Nu vă deranjaţi… Mii de mulţumiri, domnule!

Hutin se întorsese deja lângă Favier căruia îi spuse pe un ton crud şi răuvoitor:

— Ei, ce zici? Ce slăbănoagă!

Ajunsă la mezanin, Denise dădu chiar de raionul de confecţii Era o încăpere vastă, tapetată cu dulapuri mari de stejar sculptat, ale cărei geamuri priveau chiar în strada Michodière. Cinci sau şase femei, îmbrăcate în rochii de mătase, foarte cochete, cu cocul ondulat şi crinolinele date pe spate, se agitau dintr-o parte în alta, sporovăind. Una dintre ele, înaltă şi subţire, cu un cap parcă prea mare, cu mersul unui cal scăpat din frâu, se sprijinea de un dulap, ca şi cum ar fi fost răpusă de oboseală.

— Doamna Aurelie?, întrebă Denise.

Vânzătoarea o privi fără să răspundă, cu dispreţ, pentru înfăţişarea-i sărăcăcioasă, după care se adresă uneia dintre camaradele ei, micuţă, cu o piele albicioasă, întrebând-o pe un ton inocent şi dezgustat:

— Domnişoară Vadon, ştiţi unde e şefa?

Aceasta, care tocmai aranja nişte rafturi în funcţie de numărul taliei, nici nu se sinchisi să ridice privirile.

— Nu, domnişoară Prunaire, nu ştiu nimic, spuse ea din vârful buzelor.

Urmă o tăcere. Denise rămase locului, fără ca nimeni să o mai bage în seamă. Totuşi, după ce aşteptă câteva clipe, îndrăzni să mai pună o întrebare.

— Credeţi că doamna Aurelie va veni curând?

În acel moment, adjuncta raionului, o femeie slabă şi urâtă, pe care nu o văzuse, o văduvă cu maxilarul proeminent şi cu părul aspru, îi strigă de lângă un dulap în care verifica etichetele:

— Aşteptaţi, dacă doriţi să vorbiţi cu doamna Aurelie în persoană.

Şi întrebând o altă vânzătoare, adăugă:

— Nu este la recepţie?

— Nu, doamnă Frédéric, nu cred, răspunse aceasta. N-a spus nimic, trebuie să fie pe-aici.

Astfel informată, Denise rămase în picioare. Existau câteva scaune pentru cliente, dar cum nu-i spusese nimeni să se aşeze, nu îndrăzni să ia loc, deşi emoţia îi înmuiase genunchii. În mod evident, aceste domnişoare ghiciseră că venise să-şi caute de lucru şi o cercetară din priviri, o dezbrăcară cu coada ochiului, fără pic de bunăvoinţă, cu ostilitatea surdă a oamenilor aflaţi la masă şi care nu doresc să se strângă pentru a face loc flămânzilor din afară. Era din ce în ce mai stingherită, traversă încăperea cu paşi mărunţi şi se duse să privească afară, pentru a-şi mai reveni. Aflat chiar în faţa ei, *Bătrânul Elbeuf*, cu faţada ruginită şi vitrinele moarte, îi păru atât de urât, atât de nefericit, văzut din colţul de lux şi plin de viaţă în care se afla ea, încât un soi de remuşcare îi strânse inima.

— Ei, ce zici, îi şopti Prunaire micuţei Vadon, i-ai văzut ghetele?

— Dar rochia?!, mormăi cealaltă.

Cu ochii aţintiţi în stradă, Denise se simţea de-a dreptul devorată. Însă nu era deloc supărată pentru asta, căci, la rândul ei, nu le găsise frumoase nici pe una, nici pe cealaltă, nici pe cea mare cu cocul de păr roşcat pe gâtul lunguieţ de cal, nici pe cea micuţă cu tenul albicios, care-i moleşea faţa netedă şi parcă lipsită de oase. Clara Prunaire, fiica unui pantofar din Vivet, trecută prin braţele valeţilor din castelul Mareuil, în momentele în care contesa o chema să-i facă mici reparaţii, venise destul de târziu la Paris de la un magazin din Langres, răzbunându-se pe toţi bărbaţii pentru bătăile pe care le suferise de la tatăl Prunaire. Marguerite Vadon, născută la Grenoble, unde familia ei avea un magazin de textile, fusese expediată la *Paradisul femeilor* pentru a-şi ascunde o greşeală, şi anume un copil făcut la întâmplare; dacă se purta bine, se putea întoarce să conducă buticul părinţilor şi să se mărite cu un văr care o aştepta.

— Ei bine, continuă Clara cu vocea scăzută, iată una care nu va face nici doi bani!

Tăcură imediat, căci o femeie de vreo patruzeci şi cinci de ani tocmai intrase. Era doamna Aurelie, foarte voinică, încorsetată în rochia ei de mătase neagră, ce strălucea ca o armură. Cu ochii imobili, gura severă, faţa lată şi obrajii lăsaţi, chipul doamnei Aurelie părea să fi căpătat, odată cu rangul ei de şefă, trăsăturile măştii lui Cezar.

— Domnişoară Vadon, spuse ea iritată, n-aţi trimis ieri la atelier modelul de palton pe talie?

— Mai era de făcut un retuş, doamnă, răspunse vânzătoarea, iar domnişoara Frédéric l-a păstrat.

Adjuncta scoase modelul din dulap şi explicaţia continuă. Se înclinau cu toţii în faţa doamnei Aurelie când aceasta considera că e cazul să-şi apere autoritatea. Foarte vanitoasă, mergând până într-acolo încât să nu dorească să i se spună pe numele ei de Lhomme, de care părea să-i fie ruşine, şi să renege postul de portar al tatălui

ei, despre care vorbea ca de un croitor cu atelier personal, nu era o femeie cumsecade decât cu domnişoarele suple şi mlădioase care o adorau şi cădeau în genunchi în faţa ei.

Odinioară, în atelierul de confecţii pe care încercase să-l facă pe cont propriu, se acrise, hăituită continuu de ghinion, exasperată, simţind că poate duce pe umerii ei o avere, însă mereu învinsă de catastrofe; şi chiar când succesul ei la *Paradisul femeilor* îi aducea douăsprezece mii de franci pe an, tot mai păstra o ură împotriva lumii, arătându-se dură în faţa debutantelor, aşa cum viaţa se arătase cu ea.

— Gata cu vorbele!, spuse ea sec. Nu sunteţi cu nimic mai bună decât celelalte, doamnă Frédéric… Faceţi retuşul imediat!

Cât ţinură aceste explicaţii, Denise încetase să mai privească strada. Era clar că aceasta era doamna Aurelie; îngrijorată de tonul vocii ei, rămase în picioare, aşteptând. Vânzătoarele, încântate de confruntările dintre şefa şi adjuncta raionului, se întoarseră la treabă, simulând o indiferenţă totală. Trecură câteva minute şi nimeni nu se îndură să o scoată pe Denise din încurcătură. În cele din urmă, tocmai doamna Aurelie o observă, mirată să o vadă acolo, împietrită şi o întrebă ce doreşte.

— Dumneavoastră sunteţi doamna Aurelie?

— Da.

Denise, cu gura uscată, mâinile reci, fu cuprinsă de una dintre spaimele ei din copilărie, când tremura de frica bătăii, încercă să bâiguie ceva, dar fu nevoită să înceapă din nou pentru a se face înţeleasă. Doamna Aurelie o privea fix, cu ochii mari, fără ca vreo cută a măştii ei imperiale să trădeze vreo emoţie.

— Câţi ani ai?

— Douăzeci, doamnă.

— Cum douăzeci de ani? Nu pari nici de şaisprezece!

Din nou, vânzătoarele ridicară privirile. Denise se grăbi să adauge:

— O, sunt totuşi foarte voinică!

Doamna Aurelie ridică din umeri, după care, spuse:

— Dumnezeule! Te înscriu fără probleme. Le înscriem pe toate care se prezintă… Domnişoară Prunaire, daţi-mi registrul!

Acesta nu fu găsit imediat, trebuia să fie la inspectorul Jouve. În timp ce Clara merse să-l caute, sosi Mouret, urmat mereu de Bourdoncle. Terminaseră turul raioanelor de la mezanin, trecuseră pe la dantele, şaluri, blănuri, mobile, lenjerie şi ajunseră, în sfârşit, şi la confecţii. Doamna Aurelie se depărta, discută puţin cu ei despre o comandă de paltoane pe care voia să o facă la unul dintre cei mai mari antreprenori din Paris; de obicei, cumpăra pe loc, pe propria răspundere; dar pentru cumpărăturile importante prefera să se consulte mereu cu direcţiunea. Bourdoncle îi povesti despre ultima neglijenţă a fiului ei, Albert, ceea ce o enervă peste măsură: copilul ăsta o va ucide; cel puţin, tatăl lui, chiar dacă nu era un om puternic, măcar se purta corespunzător. Toată această dinastie Lhomme, al cărei şef incontestabil era chiar ea, îi dădea câteodată multă bătaie de cap.

Totuşi Mouret, surprins să o regăsească pe Denise, se aplecă să o întrebe pe doamna Aurelie ce făcea fata aceea acolo; când aceasta îi răspunse că era acolo pentru angajare, Bourdoncle, cu dispreţul său pentru femei, simţi că se înăbuşe auzind o asemenea pretenţie.

— Să fim serioşi, murmură el, trebuie să fie o glumă! E prea urâtă.

— Adevărul este că nu are nimic frumos, spuse Mouret, neîndrăznind să o apere, încă emoţionat de extazul ei din faţa vitrinei.

Între timp fu adus registrul, iar doamna Aurelie se întoarse la Denise. În mod evident, aceasta nu făcuse o impresie prea bună. Părea foarte curată în rochia ei lână neagră; nimeni nu ţinea cont de îmbrăcămintea sărăcăcioasă, căci urma să i se dea o uniformă, rochia de mătase reglementară; doar că părea destul de plăpândă şi

avea un chip trist. Nu se cerea neapărat ca fetele să fie frumoase, dar era nevoie de o prezență plăcută pentru postul de vânzătoare. Însă sub privirile acestor doamne şi domni care o studiau şi o cântăreau aşa cum fac ţăranii cu iepele la târg, Denise se pierduse cu totul.

— Numele dumitale?, întrebă doamna Aurelie, cu tocul în mână, gata să scrie în registru, sprijinită de marginea unei tejghele.

— Denise Baudu, doamnă.

— Vârsta?

— Douăzeci de ani şi patru luni.

Îndrăzni, în cele din urmă, să ridice ochii spre Mouret, acest pretins şef de raion, pe care-l întâlnea mereu, şi a cărui prezență o tulbura.

— Nu par, dar sunt foarte voinică.

Zâmbiră cu toţii. Bourdoncle îi privi unghiile cu nerăbdare. De altfel, fraza ei fu rostită în miezul unei tăceri descurajatoare.

— Unde aţi lucrat la Paris?, continuă premiera[20].

— Abia am sosit din Valognes, doamnă.

Răspunsul fu un dezastru. De obicei,*La Paradisul femeilor* cerea de la vânzătoarele sale un stagiu de un an într-unui din micile magazine din Paris. Denise pierdu orice speranță; dacă nu s-ar fi gândit la fraţii ei, ar fi plecat imediat pentru a pune capăt acestui interogatoriu inutil.

— Unde aţi lucrat la Valognes?

— La domnul Cornaille.

— Îl cunosc, are un magazin respectabil, spuse Mouret.

De obicei nu se amesteca niciodată la angajarea vânzătorilor, şefii de raioane fiind responsabili pentru personalul lor. Însă, având un simţ delicat pentru femei, observa la această tânără un farmec ascuns, o graţie şi o blândeţe de care nici ea nu-şi dădea seama. Bunul renume al casei unde debutase cântărea mult; adesea, acest fapt hotăra chiar angajarea solicitantului. Doamna

Aurelie continuă cu o voce blândă:

— De ce aţi plecat de la Cornaille?

— Din motive familiale, răspunse Denise roşind. Ne-au muri părinţii şi am fost nevoită să-mi urmez fraţii… Iată certificatul.

Era excelent. Denise începea să spere când ultima întrebare o încurcă şi mai mult.

— Aveţi alte referinţe la Paris? Unde locuiţi?

— La unchiul meu, murmură ea, ezitând să-i dea numele, temându-se că nu vor angaja niciodată nepoata unui concurent. La unchiul meu, Baudu, de la magazinul din faţă.

Mouret interveni pentru a doua oară.

— Cum? Sunteţi nepoata lui Baudu?… El v-a trimis aici?

— Ah, nu, domnule!

Şi Denise nu se putu abţine să nu râdă, atât de ciudată i se păru această idee. Zâmbetul îi transformă cu totul chipul îmbujorat, făcându-l să se deschidă ca o floare. Ochii ei cenuşii se aprinseră de licăriri subtile, obrajii îi fură brăzdaţi de două gropiţe adorabile, chiar şi părul ei de o culoare cam palidă părea că pluteşte, îmbibat de voioşia deosebită şi plină de curaj a întregii sale făpturi.

— Dar chiar e drăguţă!, îi spuse încet Mouret lui Bourdoncle.

Asociatul său refuză să cadă de acord, cu un gest de plictiseală. Clara îşi muşcă buzele, în timp ce Marguerite se întoarse cu spatele. Doar doamna Aurelie îl aprobă din cap pe Mouret, când acesta continuă:

— Unchiul dumitale a greşit că nu te-a adus tocmai el, recomandarea sa ar fi fost suficientă… Se presupune că nu prea ne place. Noi suntem însă foarte generoşi, iar dacă el nu poate să-i ofere de lucru nepoatei sale în propriul magazin, ei bine, îi vom arăta că nepoata sa n-a trebuit decât să bată la poarta noastră pentru a fi bine primită… Spuneţi-i că ţin încă foarte mult la el, că nu trebuie să fie supărat pe mine, ci pe noile condiţii impuse de

comerţul în plină dezvoltare. Şi mai spuneţi-i că va ajunge la ruină dacă se va încăpăţâna să rămână la ideile lui învechite şi ridicole.

Denise albi instantaneu. Era însuşi Mouret. Nimeni nu-rostise până acum numele, dar se dezvăluise singur şi ea ghicise imediat, înţelesese de ce acest om îi provocase o asemenea emoţie în stradă, la raionul de mătăsuri, şi chiar în prezent. Această tulburare pe care nici ea nu reuşea să o înţeleagă, o apăsa din ce în ce mai mult, ca o greutate mult prea mare. Toate poveştile spuse de unchiul ei îi reveneau în minte, mărindu-l pe Mouret, transformându-l într-o legendă, făcând din el stăpânul acestei teribile maşini care o ţinea de dimineaţă în dinţii de fier ai angrenajelor sale. În spatele figurii sale blânde, cu barba îngrijită şi ochii de culoarea aurului vechi, Denise o vedea pe femeia moartă, această doamnă Hedouin, al cărei sânge cimenta pietrele casei. Fu cuprinsă din nou de fiorul din ajun şi crezu că se teme de el.

Doamna Aurelie închise registrul. Avea nevoie de o singură vânzătoare şi erau deja zece cereri de înscriere. Însă era prea doritoare să-i fie pe plac patronului pentru a ezita. Cererea îşi va urma cursul normal, inspectorul Jouve va merge să ia referinţe, va face un raport, după care ea avea să ia o decizie.

— Bine, domnişoară, spuse pe un ton măreţ, pentru a-şi face cunoscută autoritatea. Vă vom scrie.

Timp de o clipă, Denise rămase locului din pricina emoţiei. Nu ştia pe unde să iasă, printre toţi aceşti oameni. În sfârşit, îi mulţumi doamnei Aurelie, iar când trecu prin dreptul lui Mouret şi al lui Bourdoncle, salută timid. De altfel, aceştia care uitaseră deja de ea nu-i răspunseră la salut, fiind foarte atenţi să examineze, alături de doamna Frédéric, modelul de palton pe talie. Clara făcu un gest ofensat, privind-o pe Marguerite ca şi cum ar fi prezis că noua vânzătoare nu se va bucura de prea multă simpatie la raion. Fără îndoială, Denise simţise în urma ei indiferenţa şi dispreţul, căci în timp ce cobora scara, cuprinsă de aceeaşi emoţie pe care o

simţise şi când urcase, se întreba dacă trebuia să fie dezamăgită sau bucuroasă că venise. Mai putea oare să spere la acest post? Începuse să se îndoiască, iar stinghereala o împiedicase să înţeleagă limpede ce se întâmplase. Din toate senzaţiile, două persistau şi le ştergeau încet pe celelalte: tulburarea pe care i-o provocase Mouret şi care era atât de profundă, încât o făcea să se teamă; şi apoi, amabilitatea lui Hutin, singura bucurie a dimineţii, o amintire de o blândeţe fermecătoare, care o umplea de recunoştinţă. Când traversă magazinul spre ieşire, îl căută din priviri pe tânăr, fericită să-i mai poată mulţumi încă o dată, dar se întrista când nu-l găsi.

— Ei bine, domnişoară, aţi reuşit?, o întrebă o voce emoţionată când Denise se afla deja pe trotuar.

Se întoarse şi-l recunoscu pe băiatul palid şi deşirat, care-i vorbise de dimineaţă. Şi el ieşea de la *Paradisul femeilor*, părând mai speriat decât ea, ameţit de interogatoriul la care tocmai fusese supus.

— Dumnezeule! Nu ştiu nimic deocamdată, domnule, spuse ea.

— Ca şi mine! Au o atitudine oamenii ăştia dinăuntru, un fel de a-ţi vorbi şi de a te privi! Am venit pentru raionul de dantele, tocmai am plecat de la Crèvecoeur, de pe strada Mail.

Se aflau din nou faţă în faţă; neştiind cum să-şi ia la revedere, începură să roşească. Pentru a mai adăuga ceva, în excesul său de timiditate, tânărul îndrăzni să mai întrebe cu un aer stângaci şi blând:

— Cum vă numiţi, domnişoară?

— Denise Baudu.

— Eu sunt Henri Deloche.

Acum îşi zâmbeau. Cedând în faţa situaţiei lor asemănătoare, îşi întinseră mâinile.

— Noroc!

— Da, noroc!

Capitolul 3

În fiecare sâmbătă, de la patru la şase, doamna Desforges îşi invita apropiaţii la o ceaşcă de ceai, însoţită de o prăjitură. Apartamentul ei se afla la etajul trei, la intersecţia străzilor Rivoli şi Alger; ferestrele celor două saloane priveau chiar spre Grădina Tuileries.

Chiar în această sâmbătă, în timp ce servitorul îl conducea spre salon, Mouret o zări din anticameră, prin uşa deschisă, pe doamna Desforges, care tocmai traversa micul salon. Ea se opri văzându-l, iar el intră acolo şi o salută ceremonios. După ce servitorul închise uşa în urma lui, Mouret strânse cu putere mâna tinerei femei, sărutând-o cu mare tandreţe.

— Fii atent, e multă lume aici!, spuse ea cu voce joasă, arătând spre uşa salonului cel mare. Am venit doar să caut evantaiul acesta pentru a-l arăta doamnelor.

Cu vârful evantaiului, îi atinse uşor obrazul. Era o femeie brună, bine făcută, cu ochi mari şi înflăcăraţi. Ţinându-i în continuare mâna, Mouret o întrebă:

— Crezi că va veni?

— Fără îndoială, răspunse ea. Mi-a promis.

Amândoi vorbeau despre baronul Hartmann, director al Creditului Imobiliar. Doamna Desforges, fiica unui consilier de stat, era văduva unui om de bursă care-i lăsase o avere, negată de unii şi exagerată de alţii. Încă de pe vremea când soţul îi mai trăia, aceasta îşi arătase recunoştinţa pentru baronul Hartmann ale cărui sfaturi de mare financiar o ajutau în propria gospodărie; mai târziu, după moartea soţului ei, legătura ar fi continuat, se pare, dar destul de discret, fără nicio imprudenţă sau greşeală. Doamna Desforges nu se afişase niciodată în compania baronului, fiind primită peste tot în cercurile înaltei burghezii, în mijlocul căreia se născuse. Chiar şi acum, când pasiunea bancherului, om sceptic şi de bun simţ, se transformase într-o simplă afecţiune paternă, chiar

dacă îşi permitea să aibă amanţi pe care el îi tolera, o făcea cu o măsură şi cu un tact atât de delicate, un simţ al lumii înconjurătoare atât de bine cunoscute, încât aparenţele erau salvate şi nimeni nu şi-ar fi permis să pună la îndoială onoarea ei. Îl întâlnise pe Mouret la nişte prieteni comuni şi la început îl detestase; mai apoi însă, căzuse pradă mrejelor iubirii cu care el o asaltase brusc, şi de când încerca să ajungă la baron, prin intermediul ei, doamna Desforges se simţea învăluită de o afecţiune pură şi profundă, adorându-l cu violenţa unei femei de treizeci şi cinci de ani, care părea de douăzeci şi nouă, disperată să se simtă din nou tânără, tremurând de teama de a-l pierde.

— E la curent?, continuă el.

— Nu, chiar dumneavoastră îi veţi explica în ce constă afacerea, răspunse ea, încetând să-l tutuiască.

Îl privea şi se gândea că, probabil, nu bănuieşte nimic, din moment ce o folosea astfel pentru a ajunge la baron, crezând că acesta nu era decât un vechi prieten de-al ei. Însă el o ţinea încă de mână şi o numea scumpa lui Henriette, ceea ce ei îi topea inima de bucurie. Îi întinse buzele, în linişte, şi-şi apăsă gura pe a lui, după care, îi şopti:

— Sst! Sunt aşteptată… Intră mai târziu, după ce am intrat eu.

Voci stinse se auzeau din salonul cel mare, oarecum difuze din cauza draperiilor grele. Împinse uşa, lăsând cele două canaturi deschise, şi dădu evantaiul uneia dintre cele patru doamne care se aflau în mijlocul încăperii.

— Iată-l!, spuse ea. Nu mai ştiam unde l-am pus, camerista mea nu l-ar fi găsit în veci.

Şi întorcându-se, adăugă pe un ton vesel:

— Intraţi, domnule Mouret, treceţi prin salonul cel mic. Va fi mai puţin solemn.

Mouret salută doamnele pe care le cunoştea. Salonul, mobilat în stil Ludovic al XVI-lea cu brocart înflorat, cu fire de aur şi frunze

verzi, oferea o atmosferă intimă, de căldură feminină, în ciuda înălţimii plafonului; prin cele două ferestre se întrezăreau castanii din Grădina Tuileries, ale căror frunze pluteau în braţele vântului de octombrie.

— Dar nu e deloc urâtă dantela asta de Chantilly!, strigă doamna Bourdelais, care ţinea evantaiul.

Era o femeie blondă, de vreo treizeci de ani, cu nasul delicat, cu ochii aprinşi, prietenă de pension a Henriettei, care se măritase cu un subşef de la Ministerul de Finanţe. Născută într-o veche familie de burghezi, îşi îngrijea cei trei copii şi întreaga gospodărie, cu pricepere, graţie şi un fler deosebit pentru viaţa practică.

— Şi ai plătit douăzeci şi cinci de franci pe bucată?, continuă aceasta cercetând fiecare ochi de împletitură al dantelei. Şi zici că la Luc? La o lucrătoare de la ţară?... Nu, nu, nu e scump... Dar a trebuit să-l mai dai şi la montat.

— Fără îndoială, răspunse doamna Desforges. Montura costă vreo două sute de franci.

Atunci, doamna Bourdelais începu să râdă.

Dacă asta numea Henriette o ocazie...

Două sute de franci pentru o montură simplă de fildeş, cu o monogramă şi un capăt de dantelă de Chantilly, la care a economisit câţiva bănuţi!

Cu o sută douăzeci de franci se putea cumpăra acelaşi evantai gata montat. Dădu numele unei case de pe strada Poissonière.

Evantaiul trecea de la o doamnă la alta.

Doamna Guibal abia dacă-i acordă o privire.

Era o femeie înaltă, slabă, cu părul roşcat şi chipul marcat de indiferenţă, punctat de doi ochi cenuşii, aparent absenţi, ascunzând însă un teribil egoism. Nu era niciodată văzută în compania soţului ei, un avocat cunoscut la Palat, despre care se spunea că ducea o viaţă libertină, dedicată plăcerilor şi timpului liber.

— O, murmură ea, dând evantaiul doamnei de Boves, nu cred că am cumpărat mai mult de două în toată viaţa mea… Primesc prea multe cadou.

Contesa îi răspunse imediat pe un ton de o ironie fină:

— Sunteţi norocoasă că aveţi un soţ atât de galant, draga mea.

Şi aplecându-se spre fiica ei, o tânără înaltă, de vreo douăzeci de ani:

— Uită-te la monogramă, Blanche. Ce lucrătură frumoasă!.. Tocmai această monogramă a ridicat atât de mult preţul monturii.

Doamna de Boves trecuse de patruzeci de ani. Era o femeie superbă, cu alură de zeiţă, cu trăsături regulate şi ochi mari, pe care soţul ei, inspector general al hergheliilor, o luase în căsătorie pentru frumuseţea ei. Părea cu totul emoţionată de delicateţea monogramei, cuprinsă parcă de o dorinţă puternică ce-i tulbură privirea. Deodată, spuse:

— Care e părerea dumneavoastră, domnule Mouret? E prea scumpă montura asta la două sute de franci?

Mouret stătea în picioare, în mijlocul celor cinci femei, zâmbitor, interesat de tot ce le interesa pe ele. Luă evantaiul şi-l examina; când să-şi spună părerea, servitorul deschise uşa şi anunţă:

— Doamna Marty.

Intră o femeie slabă, urâtă, cu faţa devastată de variolă, complicat de elegantă. Părea fără vârstă, cei treizeci şi cinci de ani ai săi puteau exprima patruzeci sau chiar treizeci, după energia de care dădea dovadă. Un săculeţ roşu de piele, de care nu dorise să se despartă, îi atârna de braţul drept.

— Scumpă doamnă, îi spuse ea Henriettei, mă scuzaţi, am venit cu săculeţul după mine… Imaginaţi-vă că, venind încoace, am intrat la *Paradisul femeilor* unde m-am lăsat pradă cumpărăturilor şi n-am vrut să-mi las geanta în trăsura, de teamă să nu fie furată.

Însă când îl zări pe Mouret, începu să râdă şi continuă:

— Vai, domnule, nu voiam să vă fac reclamă, nici n-am ştiut că sunteţi aici… Dar aveţi la vânzare nişte dantele extraordinare.

Acest fapt abătu atenţia doamnelor de la evantai, pe care tânărul îl aşeză pe un gheridon[21]. Acestea erau curioase acum să vadă ce-şi achiziţionase doamna Marty, cunoscută pentru furia ei de a cheltui, fără nicio oprelişte în faţa tentaţiei; de o onestitate strictă, era incapabilă să cedeze în faţa unui amant, dar complet neputincioasă în faţa unui capăt de zdreanţă. Fiică a unui mic funcţionar, îşi ruina acum soţul, profesor la clasa a cincea a liceului Bonaparte, care era silit să-şi dubleze salariul de şase mii de franci alergând după meditaţii, pentru a sătura bugetul crescând al propriei gospodării. Doamna Marty nu-şi deschise săculeţul pe care îl strângea pe genunchi, vorbind despre fiica ei, Valentine, de paisprezece ani, pe care o îmbrăca asemenea ei, cu toate noutăţile modei.

— Ştiaţi, spuse ea, că în această iarnă se fac rochii pentru tinere, garnisite cu dantele… Bineînțeles că imediat ce am văzut o valensienă[22] foarte frumoasă, nu m-am putut abţine…

În cele din urmă, se hotărî să deschidă săculeţul. Doamnele îşi întinseră gâtul, când, în liniştea profundă, se auzi soneria din anticameră.

— E soţul meu, se bâlbâi doamna Marty tulburată. Trebuia să vină să mă caute, după ce ieşea de la Bonaparte.

Imediat îşi închise săculeţul pe care-l dosi instinctiv în spatele unui fotoliu. Toate doamnele izbucniră în râs. Ea roşi de agitaţia cu care-l ascunse şi-l puse din nou pe genunchi, spunând că bărbaţii nu vor înţelege niciodată astfel de lucruri, deci nici nu este necesar să le cunoască.

— Domnul de Boves, domnul de Vallagnosc, anunţă servitorul.

Fu un moment de surpriză, căci doamna de Boves nu-şi aştepta soţul. Acesta din urmă, un bărbat frumos, cu mustaţa à la Napoleon al III-lea, cu un aer milităros aşa cum se obişnuia la

Palatul Tuileries, sărută mâna doamnei Desforges pe care o cunoscuse de tânără, în casă părinţilor ei. Şi se depărta pentru ca şi celălalt vizitator, un tânăr palid, foarte distins, să o poată saluta, la rândul său, pe stăpâna casei. Dar abia ce reîncepu conversaţia, că două exclamaţii o întrerupseră:

— Cum! Tu eşti, Paul?

— Ia te uită! Octave!

Mouret şi Vallagnosc îşi strânseră mâinile. La rândul ei, doamna Desforges îşi mărturisi surpriza. Se cunoşteau deci? Cu siguranţă, crescuseră împreună, la colegiul Plassans; iar întâmplarea făcuse să nu se mai fi întâlnit până atunci la dânsa.

Cu mâinile încă strânse, trecură, glumind, în salonul cel mic, în momentul în care servitorul aducea ceaiul într-un serviciu de China pe un platou de argint, pe care-l aşeză lângă doamna Desforges, în mijlocul gheridonului de marmură, ornat cu o fâşie de alamă. Doamnele se apropiară, discutând cu voce tare, toate deodată, amestecându-şi cuvintele; în timp ce domnul de Boves, în picioare în spatele lor, se apleca din când în când, rostind câte un cuvânt cu galanteria specifică unei persoane educate. Încăperea vastă, mobilată cu delicateţe, se înveselea şi mai mult de aceste glasuri cristaline, întretăiate de râsete.

— A, iată-te, prietene Paul, spuse Mouret.

Se aşezase pe canapea, lângă Vallagnosc. Singuri în fundul micului salon, un budoar foarte cochet, tapetat cu mătase aurie, departe de ochii şi urechile doamnelor, pe care nu le vedeau decât prin uşa întredeschisă, râzând, faţă în faţă, şi bătându-se frăţeşte pe genunchi. Întreaga lor tinereţe revenea la viaţă, bătrânul colegiu Plassans, cu cele două curţi, cu încăperile umede, cu sala de mese unde se mânca atâta morun şi dormitorul unde pernele zburau dintr-un pat în altul, imediat ce supraveghetorul începea să sforăie. Paul, născut într-o veche familie de parlamentari, mici nobili ruinaţi şi morocănoşi, era foarte bun la învăţătură, întotdeauna

primul, mereu dat ca exemplu de profesori, care-i preziceau un viitor strălucit; Octave, în schimb, codaşul clasei, trândăvea printre cei leneşi, fericit şi gras, cheltuindu-şi energia cu diverse plăceri violente. În ciuda acestor diferenţe, o prietenie strânsă îi făcuse inseparabili, până la bacalaureat, din care ieşiseră unul glorios, iar celălalt satisfăcător, după două probe supărătoare. Apoi, viaţa îi separase unul de celălalt, regăsindu-se, după zece ani, total schimbaţi şi îmbătrâniţi.

— Ia spune-mi, întrebă Mouret, cu ce te ocupi?

— Cu nimic.

Vallagnosc, deşi cuprins de bucuria revederii prietenului său, îşi păstră un aer obosit şi dezamăgit; şi cum amicul său insistă mirat:

— În sfârşit, trebuie totuşi să faci ceva… Ce?

— Nimic, răspunse el.

Octave izbucni în râs. Nimic, nu e suficient. Încetul cu încetul, reuşi să descopere povestea lui Paul, povestea obişnuită a băieţilor săraci, care cred încă de la naştere că sunt făcuţi pentru profesiile liberale, şi care se menţin într-o mediocritate vanitoasă, bucuroşi că nu mor de foame, cu sertarele pline de diplome. Paul făcuse dreptul, dintr-o tradiţie de familie; apoi, rămăsese în grija mamei sale văduve, care nu mai ştia cum să facă să-şi mărite cele două fiice. În cele din urmă, cuprins de ruşine, lăsă cele trei femei să trăiască din resturile averii lor, şi se angaja la Ministerul de Interne, unde se simţea îngropat ca o cârtiţă în gaura ei.

— Şi cât câştigi?, continuă Mouret.

— Trei mii de franci.

— Dar asta e milă. Ah, bietul meu prieten, îmi pare foarte rău pentru tine… Cum s-a întâmplat aşa ceva? Erai cel mai bun, ne conduceai pe toţi! Şi nu-ţi dau decât trei mii de franci după ce te-au abrutizat timp de cinci ani? Nu, nu-i corect!

Se întrerupse şi se gândi o clipă la trecutul său.

— În ce mă priveşte, eu le-am întors spatele… Ştii cu ce mă ocup?

— Da, spuse Vallagnosc. Am auzit că lucrezi în comerţ. Ai magazinul ăla mare din Piaţa Gaillon, nu-i aşa?

— Da, sunt neguţător, prietene!

Mouret îşi ridicase capul şi-l bătu din nou pe genunchi, repetând cu bucuria unui om căruia nu-i e ruşine de meseria din care-şi câştigă averea:

— Neguţător, în adevăratul sens al cuvântului… Pe legea mea, îţi aminteşti că nu prea mă omoram cu învăţatul, deşi nu mă consideram mai prost decât alţii. Când mi-am luat bacalaureatul, ca să fac pe placul familiei, aş fi putut să mă fac avocat sau medic, ca şi ceilalţi colegi ai mei; dar mi-era teamă de aceste meserii, pentru că mulţi râvneau la ele. Şi atunci, am lăsat totul deoparte şi m-am aruncat în afaceri!

Vallagnosc zâmbea cu un aer jenat. Sfârşi prin a murmura:

— E adevărat că diploma ta de bacalaureat nu-ţi e de prea mare folos la vânzarea pânzei.

— Pe legea mea!, spuse Mouret vesel, tot ce vreau e să nu mă încurce… Şi ştii că dacă ai făcut prostia să te bazezi pe ea, cu greu mai renunţi după aceea. Înaintezi prin viaţă cu paşi de broască ţestoasă, pe când ceilalţi, care umblă desculţi, aleagă ca nişte nebuni.

Remarcând, apoi, că vorbele sale îi provocau suferinţă prietenului său, îi luă mâinile şi-i spuse:

— Nu vreau să te supăr, dar adevărul e că diplomele tale nu te-au prea ajutat în viaţă… Ştii că şeful de raion de la mătăsuri va câştiga anul acesta douăsprezece mii de franci? Foarte bine, e un băiat foarte inteligent care s-a mulţumit să ştie să scrie şi să socotească… Vânzătorii obişnuiţi de la mine câştigă trei sau patru mii de franci, deci mai mult decât tine… şi n-au studiile tale şi nici n-au pornit în viaţă cu gândul de a cuceri lumea… Fără îndoială că

nu totul înseamnă să câştigi bani. Numai că între bieţii nebuni îmbâcsiţi de atâta ştiinţă, care îmbrăţişează profesiile liberale, fără a reuşi însă să-şi astâmpere foamea, şi băieţii practici, pregătiţi pentru viaţă, care îşi cunosc bine meseria, pe legea mea, n-aş ezita să-i aleg pe aceştia din urmă; cred că ştiu mai bine în ce societate trăiesc.

Se înflăcărase, iar Henriette, care servea ceaiul, se întoarse spre ei. Când o văzu zâmbind, în capătul marelui salon, alături de încă două doamne care trăseseră cu urechea, fu primul care se veseli de ceea ce spusese.

— În sfârşit, prietene, orice neguţător care debutează acum se va transforma în milionar.

Vallagnosc se lăsă moale pe canapea. Îşi închise pe jumătate ochii, cu o atitudine de oboseală şi dezgust, caracterizată de o uşoară tulburare, amestecată cu epuizarea reală a rasei sale.

— Ei, murmură el, viaţa nu merită să te zbaţi atâta pentru ea. Nu e deloc hazlie!

Mouret, revoltat, îl privi uluit şi adăugă:

— Totul sau nimic. Nu poţi sta cu braţele încrucişate.

După aceea, îşi mărturisi pesimismul şi toate eşecurile pe care le suferise în viaţă. Visase o clipă să facă literatură, dar se alesese cu o deznădejde universală din frecventarea locurilor pline de poeţi. Aşadar ajunsese la o singură concluzie: inutilitatea efortului, plictiseala orelor goale şi prostia omenească, iar între bucuriile ratate, nu exista nici măcar plăcerea de a face rău.

— Te amuzi, nu-i aşa?, întrebă el. Mouret, indignat la culme, ţipă:

— Cum? Dacă mă amuz? Asta crezi? Aici ai ajuns, prieten drag? Bineînţeles că mă amuz, chiar şi când aud lucrurile scârţâind, pentru că atunci sunt furios că scârţâie. Eu sunt înflăcărat, nu iau viaţa aşa cum e, în linişte. Poate chiar lupta asta mă interesează.

Aruncă o privire spre salon şi şopti:

— Of, trebuie să mărturisesc că au fost multe femei care m-au plictisit. Dar când pun mâna pe una, apoi o ţin, pe legea mea! Nu-mi scapă niciuna şi nu împart nimic cu nimeni, te asigur. Şi apoi, nu sunt numai femeile, de care puţin îmi pasă! Vezi tu, e vorba despre a vrea ceva şi a acţiona, a crea, de fapt… Ai o idee, te zbaţi pentru ea, o bagi cu forţa în capul oamenilor, o vezi crescând şi triumfând… Ah, da, dragul meu, măamuz!

În vorbele sale răsună tot entuziasmul pentru acţiune şi toată bucuria de viaţă. Spuse că face parte din epoca sa. Într-adevăr, trebuie să fii prost construit, să ai creierul şi membrele bolnave pentru a refuza un post într-un moment atât de prielnic pentru lucru, acum când secolul întreg se deschide spre viitor. Îi batjocorea pe cei disperaţi, dezgustaţi şi pesimişti, pe toţi cei bolnavi de ştiinţă, care-şi dădeau aere de poeţi plângăcioşi sau de sceptici, în mijlocul acestui imens şantier contemporan. Frumos rol, cinstit şi inteligent, decât să căşti de plictiseală în faţa muncii altora!

— E singura mea plăcere, să casc în faţa altora, spuse Vallagnosc zâmbind cu un aer rece.

Imediat, înflăcărarea lui Mouret pieri. Redeveni afectuos.

— Ah, bietul meu Paul, mereu acelaşi, mereu paradoxal! Ei, nu ne-am regăsit pentru a ne certa! Fiecare are ideile lui, din fericire. Va trebui să-ţi arăt cum merge magazinul meu, vei vedea că nu-i chiar atât de rău. Haide, dă-mi ceva veşti bune. Sper că mama şi surorile tale sunt bine, nu? Şi nu trebuia să te însori la Plassans, acum vreo şase luni?

O mişcare bruscă din partea lui Vallagnosc îl opri; cum acesta cercetă salonul cu o privire îngrijorată, Mouret se întoarse şi o zări pe domnişoara de Boves care nu-i slăbea din ochi. Înaltă şi solidă, Blanche semăna cu mama ei, doar că figura ei trăda deja urmele unei îngrăşări premature. Paul răspunse la această întrebare discretă că nimic nu se stabilise până acum şi poate nici nu se va

întâmpla vreodată. O cunoscuse pe tânără la doamna Desforges, unde venea destul de des în timpul iernii trecute, dar pe unde trecea acum mai rar, ceea ce explica motivul pentru care nu se întâlnise cu Octave. La rândul său, familia Boves îl primea, iar el mergea mai ales pentru tatăl domnişoarei, un bătrân pensionat din domeniul administrativ. De altfel, nu aveau cine ştie ce avere: doamna de Boves nu-i adusese soţului decât frumuseţea ei de Iunonă[23], trăind cu toţii de pe urma unei ferme ipotecate, la care se adăugau cei nouă mii de franci câştigaţi de conte, ca inspector general al hergheliilor. Cele două doamne, mamă şi fiică, foarte strâmtorate din pricina banilor pe care acesta îi cheltuia cu relaţiile lui extraconjugale, erau nevoite de nenumărate ori să-şi refacă singure rochiile.

— Şi atunci de ce?, întrebă simplu Mouret.

— Dumnezeule! Trebuie să termin odată cu asta, spuse Vallagnosc, cu o mişcare obosită a pleoapelor. Şi apoi, am ceva speranţe, aştept moartea apropiată a unei mătuşi.

Mouret, care-l privea în continuare pe domnul de Boves, aşezat alături de doamna Guibal, pe care o învăluia cu zâmbetul său tandru de om pornit pe cuceriri, se întoarse, în cele din urmă, spre prietenul său şi clipi din ochi atât de semnificativ, încât acesta adăugă:

— Nu, nu asta... cel puţin, nu încă... Nefericirea e că serviciul său îl trimite în cele patru colţuri ale Franţei, la depozitele de etaloane şi, astfel, are mereu pretexte pentru a dispărea. Luna trecută, în timp ce soţia sa îl credea la Perpignan, el era într-un hotel dintr-un cartier uitat al Parisului, în compania unei profesoare de pian.

Urmă un moment de tăcere. Apoi, tânărul, care supraveghea şi el galanteriile contelui faţă de doamna Guibal, continuă şoptit:

— Pe legea mea, ai dreptate... cu atât mai mult cu cât această scumpă doamnă nu e chiar sălbatică precum se spune... Există

despre ea o poveste destul de hazlie, cu un ofiţer… Ia uită-te la el! Ce comic e când încearcă s-o farmece cu coada ochiului! Vechea Franţă, dragul meu! Eu, personal, îl ador pe acest om, şi se poate spune că pentru el mă însor cu fiică-sa!

Mouret râdea, foarte amuzat. Îl chestiona din nou pe Vallagnosc şi când află că ideea unei căsătorii între el şi Blanche venise tocmai de la doamna Desforges, găsi povestea cu atât mai hazlie. Henriette gusta cu plăcerea unei văduve încercările de a căsători doi tineri; astfel că după ce rezolva problema fetelor, nu-i împiedica pe taţii acestora să-şi găsească iubite printre apropiatele salonului ei; toate acestea se petreceau, bineînţeles, cu foarte mult bun simţ şi cu o delicateţe inofensivă, fără a da lumii vreun prilej de scandal. Mouret, care o iubea aşa cum iubeşte un om activ şi mereu grăbit, obişnuit să-şi calculeze până şi momentele de tandreţe, uită atunci orice mijloc de seducţie şi simţi pentru ea un sentiment de camaraderie.

Tocmai apăru în uşa micului salon, urmată de un bătrân de vreo şaizeci de ani, pe care cei doi prieteni nu-l observaseră intrând. Vocile doamnelor se auzeau din când în când, mai ascuţite, însoţite de clinchetele linguriţelor ce loveau ceştile de ceai. În momentele scurte de tăcere, se putea desluşi chiar şi zgomotul vioi al farfuriilor aşezate pe marmura gheridonului. O rază neaşteptată a soarelui aflat la asfinţit rodea marginile unui nor uriaş şi colora în aur vârfurile castanilor din grădină, străpungând ferestrele ca o pulbere roşiatică ce aprindea brocarturile şi alămurile mobilelor.

— Pe aici, dragul meu baron, spuse doamna Desforges. Vi-l prezint pe domnul Octave Mouret, care doreşte să vă mărturisească marea lui admiraţie.

Întorcându-se spre Octave, adăugă:

— Domnul baron Hartmann.

Un zâmbet delicat subţie buzele bătrânului. Era un om scund

şi viguros, cu un cap mare, alsacian, al cărui chip bine conturat se lumina de inteligenţă la cea mai mică deschidere a buzelor, la cea mai uşoară mişcare a pleoapelor. De cincisprezece zile rezista dorinţei Henriettei, care-i ceruse această întrevedere: nu pentru că l-ar fi încercat vreun sentiment de gelozie exagerată, resemnându-se de ceva vreme să-şi asume rolul de tată, ci pentru că era al treilea prieten pe care aceasta i-l prezenta şi, în cele din urmă, se temea de ridicol. Astfel că, abordându-l pe Octave, avu aerul unui protector bogat care, chiar dacă se arăta fermecător, nu consimţea să fie luat de prost.

— O, domnule, spuse Mouret cu entuziasmul său provensal, ultima operaţiune a Creditului Imobiliar a fost extraordinară! Nici nu ştiţi cât sunt de fericit şi de mândru să vă strâng mâna!

— Sunteţi prea amabil, domnule, prea amabil, repetă baronul zâmbind în continuare.

Henriette îi privea cu ochii ei limpezi, fără vreo urmă de tulburare. Rămase între cei doi, întorcându-şi capul când spre unul, când spre celălalt; în rochia ei de dantelă care-i descoperea gâtul şi braţele delicate, doamna Desforges era de-a dreptul fermecătoare, fiind foarte încântată să-i vadă înţelegându-se atât de bine.

— Domnilor, spuse ea, vă las să vorbiţi. Întorcându-se spre Paul, care se ridicase de pe canapea, adăugă:

— Doriţi o ceaşcă de ceai, domnule Vallagnosc?

— Cu plăcere, doamnă. Intrară amândoi în salon.

În timp ce Mouret îşi ocupă locul pe canapea, alături de baronul Hartmann, începu din nou să elogieze operaţiunile Creditului Imobiliar. După care atacă subiectul pe care-l avea pregătit, vorbind despre noul drum ce va prelungi strada Réaumur, care se va numi 10 Decembrie, între Piaţa Bursei şi Piaţa Operei. Fusese declarat de utilitate publică de mai bine de optsprezece luni, juriul pentru expropriere tocmai fusese numit, întregul cartier se entuziasmase pentru această imensă demolare, se neliniştise de

durata lucrărilor, se interesase de casele care urmau să fie dărâmate. De mai bine de trei ani, Mouret aştepta aceste lucrări, prevăzând pentru început o mişcare mai activă a afacerilor, iar cu ambiţiile sale de dezvoltare, pe care nu îndrăznea să le mărturisească în gura mare, spera să-şi extindă cât mai mult magazinul. Strada 10 Decembrie avea să taie strada Choiseul şi strada Michodière, iar Mouret îşi imagina deja *La Paradisul femeilor* ocupând întreaga suprafaţă înconjurată de aceste străzi şi strada Neuve-Saint-Augustin; visa la o faţadă de palat pe noul drum triumfătoare, stăpână peste oraşul cucerit. De aici se născuse dorinţa lui arzătoare de a-l cunoaşte pe baronul Hartmann, când aflase că, printr-un contract semnat cu administraţia, Creditul Imobiliar îşi luase angajamentul să construiască strada 10 Decembrie, cu singura condiţie de a i se ceda imobilele mărginaşe.

— Este adevărat, spuse acesta cu un aer naiv, că le veţi livra o stradă gata făcută, cu canalizare, trotuare şi becuri de gaz? Şi terenurile mărginaşe vă vor fi suficiente pentru a acoperi aceste cheltuieli? O, foarte curios, foarte curios!

În sfârşit, ajunsese la punctul delicat. Ştia că acest Credit Imobiliar dorea, în secret, să cumpere construcţiile din zona în care se afla *La Paradisul femeilor,* şi nu doar pe cele care aveau să fie demolate, ci şi pe celelalte care aveau să rămână în picioare. Mouret adulmecase deja existenţa unui proiect de întreprinderi noi şi era foarte neliniştit pentru extinderile pe care le visa pentru magazinul său, temându-se la gândul că se va lovi într-o zi de o societate puternică, proprietară a imobilelor pe care nu va fi dispusă să le părăsească. Acesta era motivul pentru care ar fi vrut să stabilească o legătură cu baronul, o legătură amabilă, creată prin intermediul unei femei, care poate apropia bărbaţii cu firi galante. Fără îndoială, ar fi putut să-l invite pe bancher în biroul lui, pentru a discuta în linişte despre afacerea pe care voia să i-o propună. Dar se simţea mai puternic în salonul Henriettei, ştiind cât de mult îi

poate apropia şi înduioşa o amantă comună. A fi amândoi în casa ei, învăluită în aroma parfumului ei, a o avea pe ea aproape, gata să-i convingă cu un zâmbet, îi părea lui Mouret o certitudine a succesului.

— N-aţi cumpărat cumva vechiul hotel Duvillard, construcţia aceea veche, vecină cu a mea?, întrebă el brusc.

Baronul Hartmann ezită o clipă, după care negă. Însă privindu-l în faţă, Mouret începu să râdă; de aici încolo, jucă rolul unui tânăr cumsecade, cu sufletul deschis, dar tăios în afaceri.

— Uitaţi, domnule baron, pentru că am avut onoarea nesperată de a vă întâlni, trebuie să vă fac o mărturisire… O, nu vă cer să-mi dezvăluiţi secretele dumneavoastră. Doar vreau să vi le încredinţez pe ale mele, convins că nu există persoană mai înţeleaptă care să le asculte… De altfel, am mare nevoie de sfaturile dumneavoastră; de mult am vrut să vi le cer, dar n-am îndrăznit.

Într-adevăr, i se confesa sincer, îi povesti despre începuturile sale, nu ascunse nici măcar existenţa crizei financiare pe care tocmai o traversa, în mijlocul triumfului său. Îi trecu în revistă toate extinderile succesive ale magazinului, profiturile investite permanent în afacere, sumele aduse de angajaţii săi, cum la fiecare punere în vânzare îşi risca întregul capital, ca la un joc de cărţi. Totuşi, nu despre bani era vorba, nu asta voia să-i ceară, căci avea o încredere nebună în clientela lui. Ambiţia sa atingea cote mult mai înalte, îi propunea, de fapt, baronului o asociere, în care Creditul Imobiliar ar aduce palatul colosal pe care-l vedea în vis, în timp ce el, la rândul său, avea să-şi ofere geniul şi fondul de comerţ deja creat. S-ar putea estima aporturile fiecăruia, nimic nu i se părea mai uşor de realizat.

— Ce veţi face cu terenurile şi imobilele dumneavoastră?, insistă el. Fără îndoială, trebuie să aveţi un plan. Însă sunt foarte sigur că ideea dumneavoastră nu este atât de bună ca a mea.

Gândiţi-vă puţin! Vom construi pe terenuri o galerie de vânzări, vom demola sau vom amenaja imobilele deja existente şi vom deschide cele mai mari magazine din Paris, un întreg bazar care va produce milioane.

După care îi scăpă acest strigăt din străfundul inimii:

— Ah, dacă m-aş putea lipsi de dumneavoastră! Dar acum aveţi tot. Şi apoi, n-aş avea niciodată capitalul necesar unui astfel de proiect… Haideţi, trebuie să ne înţelegem, altfel, ar fi o crimă.

— Cum vă mai înfierbântaţi, dragă domnule!, se mulţumi să răspundă baronul Hartmann. Ce imaginaţie!

Clătină din cap, continuă să zâmbească, hotărât să nu ofere în schimb niciun secret. Proiectul Creditului Imobiliar era acela de a crea pe strada 10 Decembrie o concurenţă localului luxos Grand-Hotel, a cărei poziţie centrală ar atrage străinii. De altfel, cum hotelul trebuia să ocupe doar terenurile mărginaşe, baronul ar fi putut chiar să îmbrăţişeze ideea lui Mouret şi să trateze pentru celelalte parcele care aveau o suprafaţă şi mai mare. Însă apucase deja să mai promită diverse lucruri unor prieteni ai Henriettei şi se cam săturase să tot joace rolul protectorului ei îndatoritor. Şi apoi, în ciuda pasiunii sale pentru activităţile inovatoare care-l făceau să-şi deschidă punga pentru tinerii inteligenţi şi curajoşi, lovitura geniului comercial al lui Mouret îl surprindea mai mult decât îl seducea. Nu era oare o fantezie şi o imprudenţă ideea acestui magazin gigantic? Nu se risca o catastrofă inevitabilă prin extinderea acestui nou fel de comerţ? În sfârşit, nu credea în această afacere, astfel că o refuză.

— Fără îndoială, ideea poate să prindă, spuse el. Doar că este ideea unui poet… De unde veţi avea clientela necesară pentru a umple o asemenea catedrală?

Mouret îl privi o clipă în linişte, stupefiat de refuzul acestuia. Cum era posibil? Un om cu un asemenea fler, care cunoştea atât de bine valoarea banilor, să nu ţină seamă de o astfel de afacere?

Deodată, cu un gest elocvent, arătând spre doamnele din salon, spuse:

— Asta e clientela!

Soarele pălea deja, iar pulberea roşiatică se transformase într-o lumină aurie, al cărei ultim adio sfârşea pe mătasea brocarturilor şi a mobilelor. La apropierea crepusculului, marele salon fu inundat de o intimitate blândă şi caldă. În timp ce doamna de Boves şi Paul Vallagnosc discutau în faţa uneia dintre ferestre, privind peste întinderea grădinii, celelalte doamne se apropiară, desenând în mijlocul încăperii un cerc de rochii, din care răzbăteau râsete, şuşoteli, întrebări şi răspunsuri aprinse privind pasiunea femeilor de a risipi banii pe diverse lucruri. Povesteau despre toalete, astfel că doamna de Boves fu surprinsă desenând o rochie de bal.

— Mai întâi, un furou de mătase mov, apoi, deasupra, volane din dantelă de Alençon, late de vreo treizeci de centimetri…

— O, e posibil aşa ceva?, interveni doamna Marty. Există pe lume şi femei fericite!

Baronul Hartmann, urmărind gestul lui Mouret, privea aceste doamne prin uşa rămasă deschisă. Le asculta fără prea mare interes, în timp ce tânărul, aprins de dorinţa de a-l convinge, îi dezvălui tot mai multe, explicându-i mecanismul acestui comerţ recent al noutăţilor. În această perioadă, comerţul se baza pe reînnoirea rapidă şi continuă a capitalului, ceea ce însemna că mărfurile trebuiau schimbate de mai multe ori pe an. Astfel că, în acel an, capitalul său, care era de doar cinci sute de mii de franci, fusese investit de patru ori şi produsese afaceri de două milioane. O nimica toată, de altfel, deoarece ar putea cu certitudine să-l facă de cincisprezece sau douăzeci de ori mai mare, în anumite raioane.

— Înţelegeţi, domnule baron, acesta este tot mecanismul. Este foarte simplu, dar trebuie găsit domeniul. Nu avem nevoie de un mare rulaj de fonduri. Singurul nostru efort este să ne debarasăm foarte repede de mărfurile cumpărate, pentru a le înlocui cu altele,

astfel încât capitalul să producă tot de atâtea ori dobânda. În felul acesta, ne putem bucura de un mic profit; cum cheltuielile noastre generale se ridică la enorma cifră de şaisprezece la sută, iar noi obţinem un câştig de doar douăzeci la sută, rezultă un profit de cel mult patru la sută; asta ne va ajuta în cele din urmă să facem milioane în momentul în care vom opera cantităţi considerabile de mărfuri, mereu reînnoite… înţelegeţi ce spun, nu-i aşa? E chiar foarte clar.

Baronul clătină din nou din cap. El, care făcuse cele mai îndrăzneţe combinaţii, devenite adevărate legende, încă de la introducerea iluminatului cu gaz al oraşului, părea neliniştit şi încăpăţânat.

— Înţeleg foarte bine, răspunse el. Oferiţi un preţ bun pentru a vinde mai mult, şi vindeţi mult pentru că aveţi un preţ bun… Numai că trebuie să vindeţi, şi revin acum la întrebarea mea: cui vindeţi? Cum speraţi să susţineţi o vânzare atât de colosală?

Un zgomot puternic de voci se făcu auzit din salon, întrerupând explicaţiile lui Mouret. Doamna Guibal afirma cu putere că ea prefera volanele de Alençon doar pe şorţ.

— Dar, draga mea, spuse doamna de Boves, şorţul era acoperit. N-am văzut niciodată ceva mai frumos.

— Mi-ai dat o idee, zău aşa!, continuă doamna Desforges. Am deja câţiva metri de dantelă de Alençon... Trebuie s-o caut să-mi fac o garnitură.

Vocile scăzură, devenind un simplu murmur. Se auzeau tot felul de calcule, cumpărăturile le răscoleau dorinţele, doamnele se pierdeau în valuri de dantele.

— Ei, spuse Mouret când putu să vorbească, vinzi orice dacă ştii cum să vinzi! Şi aici suntem primii!

Cu verva sa provensală, invadată de fraze calde ce evocau imagini pline de miez, îi explică desfăşurarea noului comerţ. Mai întâi era vorba despre mormanele de marfă, adunate într-un singur

loc, susţinându-se şi împingându-se unele pe altele; nu se şoma niciodată, articolul de sezon era mereu prezent; clienta străbătea toate raioanele, cumpărând aici stofă, dincolo aţă, mai încolo un palton, se putea îmbrăca în timp ce dădea faţă în faţă cu neprevăzutul, cedând nevoii de inutil şi de frumos. Mouret îi prezenta deja cifre cunoscute. Marea revoluţie a noutăţilor pleca de la această idee originală. Dacă vechiul comerţ, micul comerţ se afla în agonie, era pentru că acesta nu putea susţine lupta cu preţurile mici. Acum, concurenţa se desfăşura chiar sub ochii publicului, o plimbare prin faţa vitrinelor stabilea preţurile pe care fiecare magazin le scădea, mulţumindu-se cu cel mai mic profit posibil; nicio înşelătorie, nicio lovitură îndelung gândită pentru o marfă vândută la dublul valorii sale iniţiale, ci doar operaţiuni curente, un procent câştigat regulat la toate articolele, o întreagă avere pusă la dispoziţia bunului mers al unei vânzări, cu atât mai mare cu cât se făcea la lumina zilei. Nu era o idee surprinzătoare? Ar bulversa comerţul, ar transforma întregul Paris, căci era născută din carnea şi sângele femeii.

— Dacă am câştigat femeia, restul nu mai contează!, spuse el, marcat de o brutală mărturisire, smulsă din pasiune.

Odată cu acest strigăt, baronul Hartmann păru zguduit. Zâmbetul său îşi pierduse tenta ironică. Îl privea pe acest tânăr, ce-i câştigase, încetul cu încetul, încrederea, cu o oarecare duioşie.

— Ei, mai încet!, murmură acesta pe un ton patern, ar putea să vă audă.

Dar doamnele vorbeau acum în cor, toate deodată, atât de înfierbântate, încât nu se auzeau nici ele între ele. Doamna de Boves terminase descrierea toaletei de seară: o tunică de mătase mov, drapată şi prinsă cu funde de dantelă; un corsaj decoltat şi încă nişte dantelă pe umeri.

— O să vedeţi, spuse ea, îmi voi face un corsaj la fel din satin…

— Eu, întrerupse doamna Bourdelais, am vrut unul din catifea

O, o adevărată ocazie!

Doamna Marty întrebă:

— Ei, dar cât costă mătasea?

Acum, toate vocile începură să se amestece din nou. Doamna Guibal, Henriette şi Blanche măsurau, tăiau şi iroseau parcă întregul material. Urmă o revărsare de stofe, o dorinţă aprinsă de a lua magazinele cu asalt, trădând un apetit pentru lux ce învăluia toaletele invidiate şi mult visate, o bucurie colosală de a se pierde în nişte cârpe, atât de necesare ca aerul călduţ pe care-l respirau.

Mouret aruncă o privire către salon. În câteva fraze şoptite la urechea baronului, ca şi cum i-ar fi făcut unele confidenţe despre dragoste, aşa cum îşi permit uneori bărbaţii, termină de explicat mecanismul acestui mare comerţ modern. Mai presus de faptele deja date ca exemplu, apăru această idee de exploatare a femeilor. Totul ducea într-acolo, capitalul reînnoit fără încetare, sistemul de îngrămădire a mărfurilor, preţurile mici care atrăgeau, marcajul în cifre cunoscute ce liniştea. Obiectul disputei magazinelor aflate în concurenţă era femeia, căreia îi întindeau continuu o cursă, cea a ocaziilor bune, după ce o ameţeau cu vitrinele. Trezeau în sufletul ei noi dorinţe, jucau rolul tentaţiei supreme în faţa căreia ceda fără niciun argument, mai întâi făcând cumpărături mărunte pentru gospodărie, cuprinsă apoi de un sentiment acut de cochetărie, lăsându-se în cele din urmă devorată în totalitate.

Înzecind vânzările, democratizând luxul, magazinele deveneau un teribil factor de cheltuială, făcând adevărate ravagii în gospodării şi lucrând mână în mână cu nebunia impusă de modă, mereu mai scumpă. Iar, dacă în căminul ei femeia domnea ca o regină, adulată şi flatată, înconjurată de atenţie pentru toate slăbiciunile ei, atunci ea domnea ca o regină îndrăgostită ce plătea cu o picătură din propriul sânge fiecare capriciu al ei. Graţie galanteriei sale, Mouret ascundea sentimentul de brutalitate de care putea da dovadă, asemenea unui evreu ce vindea femeia la

kilogram; astfel, el îi ridica un templu, o flata folosind o legiune întreagă de vânzători, creând ritul unui nou cult; nu se gândea decât la ea, încercând mereu să găsească tentaţii tot mai mari; dar în spatele ei, după ce-i golise buzunarele şi-i distrusese nervii, era cuprins de dispreţul ascuns al bărbatului căruia amanta tocmai făcuse prostia să i se ofere.

— Când ai femeile la degetul mic, îi şopti el baronului, zâmbind cu îndrăzneală, poţi vinde întreaga lume!

În sfârşit, baronul înţelese mesajul. Câteva fraze fuseseră suficiente, putea ghici restul. O exploatare atât de galantă redeştepta în el trecutul său de om petrecăreţ. Clipi din ochi cu un aer inteligent, sfârşind prin a-l admira pe inventatorul acestui mecanism de înghiţit femei. Era o afacere foarte importantă, însă îi spuse acelaşi lucru pe care i-l dezvăluise şi Bourdoncle:

— Să ştiţi că se vor răzbuna!

Dar Mouret ridică din umeri, cu o mişcare de dispreţ zdrobitor. Toate îi aparţineau, erau ale lui, iar el nu aparţinea nici uneia. Când îşi va fi câştigat de la ele averea şi plăcerea, le va arunca grămadă în braţele acelora care vor mai putea găsi o licărire de viaţă în ele. Era dispreţul gândit de un meridional şi un speculant.

— Ei bine, dragă domnule, întrebă el ca o concluzie, sunteţi de partea mea? Vi se pare posibilă afacerea cu terenurile?

Baronul, pe jumătate cucerit de idee, ezita totuşi să se angajeze într-o asemenea afacere. Mai rămăsese în sufletul său o urmă de îndoială, în ciuda farmecului cu care Mouret îl învăluise încetul cu încetul. Tocmai se pregătea să dea un răspuns evaziv, când o chemare grabnică a doamnelor îl scuti de această osteneală. În mijlocul râsetelor colorate, vocile repetau:

— Domnule Mouret, domnule Mouret!

Şi acesta, contrariat că fusese întrerupt, se prefăcea că nu auzise, însă doamna de Boves se ridicase o clipă în picioare şi veni

până la uşa salonului.

— Sunteţi chemat, domnule Mouret... Nu este deloc frumos din partea dumneavoastră să vă ascundeţi în fundul salonului pentru a discuta afaceri.

Atunci se decise să le răspundă, cu o bunătate aparentă şi un aer de încântare care-l uimi pe baron. Amândoi se ridicară de pe canapea şi trecură în salonul cel mare.

— Sunt la dispoziţia dumneavoastră, doamnelor, spuse el în timp ce intra, cu un zâmbet mare pe buze.

Fu întâmpinat cu un strigăt de triumf.

Înainta şi mai mult, iar doamnele îi făcură loc în mijlocul lor. Soarele tocmai apunea printre crengile arborilor din grădină, iar ziua murea încă o dată în braţele unei umbre delicate ce înghiţea încetul cu încetul vasta încăpere. Era cel mai blând moment al apusului, minutul voluptăţii discrete în apartamentele pariziene, dintre lumina zilei ce se stinge şi lămpile ce se aprind. Doamna de Boves şi Vallagnosc, mereu în picioare, în faţa ferestrei, desenau umbre pe covor, în timp ce domnul Marty, nemişcat în bătaia luminii ce se strecura prin cealaltă fereastră, intrase discret în salon. Avea o figură umilă şi palidă, purta o redingotă uzată, dar curată, şi era evident tulburat de conversaţia doamnelor despre toalete.

— Punerea în vânzare se face lunea viitoare, nu-i aşa?, întrebă chiar doamna Marty.

— Fără îndoială, doamnă, răspunse Mouret cu un glas ca de flaut, o voce de actor pe care o folosea în prezenţa femeilor.

Henriette interveni.

— Ştiţi că vom merge toate... Se spune că pregătiţi tot felul de minuni.

— O, minuni, murmură el cu un aer de falsă modestie, încerc doar să fiu demn de sufragiile dumneavoastră.

Dar ele îl copleşeau cu întrebările. Doamna Bourdelais

doamna Guibal şi chiar Blanche voiau să ştie cât mai multe.

— Ei haideţi, daţi-ne câteva detalii, insistă doamna de Boves. Murim de curiozitate!

Doamnele îl înconjurară, în timp ce Henriette observă că el nu băuse nici măcar o ceaşcă de ceai. Ce dezamăgire: patru dintre ele săriră să-l servească, dar cu condiţia să le răspundă mai târziu la toate întrebările. Henriette turna, doamna Marty ţinea ceaşca, în timp ce doamna de Boves şi doamna Bourdelais îşi disputau cinstea de a pune zahăr. Când acesta refuză să se aşeze şi începu să-şi bea încet ceaiul, în picioare în mijlocul lor, se apropiară toate şi-l închiseră în cercul strâmt format de rochiile lor. Cu capetele ridicate şi cu ochii strălucitori, îi zâmbeau cu multă tandreţe.

— Mătasea dumneavoastră, acest *Paris-Bonheur,* apare în toate ziarele!, continuă doamna Marty, nerăbdătoare.

— O, răspunse el, un articol extraordinar, un fai[24] cu firul gros, suplu, dar în acelaşi timp solid… Veţi vedea, doamnele mele! Şi nu-l veţi găsi decât la noi, pentru că l-am cumpărat în exclusivitate.

— Într-adevăr, o mătase frumoasă la doar cinci franci şi şaizeci!, spuse doamna Bourdelais entuziasmată. Să nu-ţi vină să crezi!

De când fusese lansată reclama, această mătase începuse să ocupe în viaţa lor un loc considerabil. Vorbeau despre ea, şi-o promiteau, frământate de dorinţă şi de îndoială. Prin curiozitatea locvace cu care-l acaparau pe tânărul Octave îşi dezvăluiau fiecare temperamentul propriu de cumpărătoare: doamna Marty, sedusă de patima ei cheltuitoare, cumpăra, la întâmplare, tot ce-i arătau vitrinele de la *Paradisul femeilor;* doamna Guibal se plimba ore întregi fără a face vreodată o achiziţie cât de mică, fericită şi mulţumită de a-şi fi oferit un simplu regal privirilor; doamna de Boves, strâmtorată financiar, permanent torturată de o dorinţă prea mare, privea mărfurile cu dispreţ, pe motiv că nu şi le permitea;

doamna de Bourdelais, cu flerul ei de burgheză înţeleaptă şi practică, se folosea de marile magazine pentru a căuta ocaziile, lipsită de febra pe care o încercau celelalte doamne când venea vorba de cumpărături, făcea astfel economii importante pentru gospodăria ei; şi, în sfârşit, Henriette, care, foarte elegantă, îşi cumpăra de acolo doar anumite articole, mănuşile, tricotajele, lenjeria pentru casă.

— Avem şi alte stofe superbe, de o calitate foarte bună şi la preţ excepţional, continuă Mouret pe tonul său încântător. Vă recomand, aşadar, mătasea noastră *Cuir-d'or,* o tafta de o strălucire nemaivăzută… În ce priveşte mătăsurile fantezi, le puteţi găsi în colecţii fermecătoare, cu desene minunate, alese cu mare pricepere dintre sute de modele de cumpărătorii noştri… Vă avertizez că vom aduce multe stofe anul acesta. Veţi putea vedea şi multe materiale matlasate şi nenumărate şevioturi…

Doamnele nu-l mai întrerupseră, însă se apropiaseră şi mai mult de el, strângând cercul şi ascultându-l cu buzele umbrite de un surâs şi cu ochii însetaţi de dorinţă în faţa imaginilor descrise de acest ins ispititor. Un uşor fior le străbătea şira spinării. El le privea cu calmul lui de cuceritor, învăluit de parfumurile tulburătoare răspândite de părul lor. Intre fraze, Mouret continua să bea câte o înghiţitură de ceai, a cărui aromă, aprinsă de celelalte miresme îmbietoare, avea o notă sălbatică. În faţa unui asemenea mod de seducţie atât de bine stăpânit, atât de puternic, încât să joace pe degete sufletele femeilor, fără a se lăsa prins în mrejele lor ameţitoare, admiraţia baronului Hartmann, care nu-l mai slăbise din priviri, creştea tot mai mult.

— Deci, spuneţi că se va purta o anumită stofă?, continuă doamna Marty, al cărei chip răvăşit se însenină brusc de patima cochetăriei. Va trebui să vin să văd toate modelele.

Doamna Bourdelais, care-şi păstra mintea limpede, spuse, la rândul ei:

— Vânzarea pe cupoane se face joi la dumneavoastră, nu-i aşa? Am să aştept până atunci, pentru că am de îmbrăcat întreaga mea familie.

Şi întorcându-şi capul delicat spre stăpâna casei, adăugă:

— Tot la Sauveur te îmbraci?

— Dumnezeule, da!, răspunse Henriette. Sauveur este, într adevăr, foarte scumpă, dar nu mai există nimeni la Paris care să ştie să mai facă un asemenea corsaj… Şi apoi, orice ar zice domnul Mouret, ea are cele mai frumoase modele cu desene pe care nu le-am mai văzut niciunde. Personal, nu suport să-mi văd rochiile pe umerii tuturor femeilor.

Mouret avu, mai întâi, un zâmbet discret. Însă mai târziu, lăsă să se înţeleagă că doamna Sauveur îşi cumpăra stofele de la el; fără îndoială, că mai cumpără şi de la fabricanţi anumite modele, asupra cărora îşi rezervă exclusivitatea; dar, în ceea ce priveşte mătăsurile negre, de exemplu, urmăreşte întotdeauna ocaziile de la *Paradisul femeilor,* făcându-şi provizii considerabile, pe care le vinde mai apoi la preţuri duble sau chiar triple.

— Sunt sigur că oamenii ei vor veni să cumpere mătasea noastră *Paris-Bonheur.* De ce ar plăti mai scump pe această mătase la fabrică decât la noi? Pe legea mea, chiar o vindem în pierdere.

Fu lovitura de graţie dată acestor doamne. Ideea de marfă vândută în pierdere le trezi interesul şi bucuria pentru cumpărături, închipuindu-şi că îl fură pe neguţător. Mouret le ştia incapabile să reziste în faţa unei astfel de ocazii.

— Dragele mele, noi vindem totul pentru nimic!, strigă el vesel, luând de pe gheridon evantaiul doamnei Desforges. Uitaţi acest evantai… Cât spuneţi că a costat?

— Dantela de Chantilly douăzeci şi cinci de franci, iar montura două sute, spuse Henriette.

— Ei bine, dantela nu e deloc scumpă. Deşi, noi o avem la optsprezece franci… Cât de spre montură, scumpă doamnă, este

un furt abominabil. N-aş îndrăzni să-l vând la mai mult de nouăzeci de franci.

— Am spus eu!, strigă doamna Bourdelais.

— Nouăzeci de franci!, murmură doamna de Boves, o adevărată ocazie!

Aceasta luă din nou evantaiul pentru a-l examina împreună cu fiica sa, Blanche; pe faţa ei cu trăsături regulate, în ochii ei pe jumătate închişi se putea citi dorinţa înfrânată şi disperată de a nu-şi putea satisface acest capriciu. Apoi, pentru a doua oară, evantaiul trecu din mână în mână, adunând observaţii şi exclamaţii. Domnul de Boves şi Vallagnosc părăsiră, în cele din urmă, fereastra. În timp ce primul se alătură doamnei de Guibal, smulgându-i corsajul din priviri, cu aerul său corect şi superior, tânărul se aplecă spre Blanche, încercând să găsească un cuvânt amabil.

— E puţin tristă montura aceasta albă la dantela neagră, nu-i aşa, domnişoară?

— Oh, am văzut şi unul de sidef cu pene albe, spuse ea pe un ton grav, fără ca roşeaţa să-i coloreze chipul palid. Ceva virginal, de-a dreptul!

Domnul de Boves, care surprinsese privirea mâhnită a soţiei sale în timp ce urmărea evantaiul, spuse şi el un cuvânt în această conversaţie.

— Nimicurile astea se rup imediat!

— Mie îmi spuneţi?, strigă doamna Guibal, strâmbând din buzele de roşcată frumoasă şi jucând rolul indiferentei. M-am săturat să mi le tot lipesc pe ale mele.

Între timp, doamna Marty, prinsă de această discuţie, îşi tot sălta pe genunchi săculeţul de piele roşie. Nu apucase să arate ce-şi cumpărase şi ardea de nerăbdare să le expună dintr-o pură nevoie senzuală. Brusc, uitând de prezenţa soţului ei, deschise săculeţul şi scoase câţiva metri de dantelă îngustă, rulată în jurul unui carton.

— Am cumpărat dantela asta pentru fiica mea, spuse ea. Are trei centimetri şi e de-a dreptul delicioasă, nu-i aşa? Un franc nouăzeci.

Dantela trecu din mână în mână. Doamnele îşi exprimară uimirea. Mouret afirmă că vinde aceste mici garnituri la preţ de fabrică. În cele din urmă, doamna Marty îşi închise săculeţul ca şi cum ar fi vrut să ascundă lucruri care nu se arată. Dar în faţa succesului obţinut nu se putu abţine să nu scoată şi o batistă.

— Am găsit şi batista asta… cu aplicaţii de Bruxelles, dragelor… O, o minune, nu-i aşa? Doar douăzeci de franci!

Iar de aici săculeţul se deschise de tot, iar ea roşea de plăcere, exprimând o pudoare ca de femeie care se dezbracă în văzul tuturor şi devine tot mai fermecătoare şi mai jenată cu fiecare articol pe care-l scoate. Cumpărase o cravată cu dantelă spaniolă la treizeci de franci; n-ar fi vrut să o ia, dar vânzătorul s-a jurat că era ultima şi că vor ridica preţurile.

Apoi, le mai arătă o voaletă[25] de Chatilly, cam scumpă, la cincizeci de franci; dacă ea nu o va purta, sigur va face ceva pentru fiica ei.

— Doamne, ce frumoase sunt dantelele!, repeta ea cu un zâmbet nervos. Of, când sunt acolo, înăuntru, aş fi în stare să cumpăr tot magazinul.

— Şi ăsta?, întrebă doamna de Boves cercetând un colţ de ghipură[26].

— O, asta e o broderie cu margini drepte… Sunt douăzeci şi şase de metri. Un franc pe metru, înţelegeţi!

— Ia te uită!, spuse doamna Bourdelais surprinsă. Dar ce vreţi să faceţi cu ea?

— Pe legea mea dacă ştiu… dar avea un model atât de frumos!

În acel moment, ridicând ochii, îşi privi drept în faţă soţul înmărmurit. Pălise şi mai tare, întreaga sa persoană exprima teama resemnată a unui biet om care asistă la irosirea veniturilor sale,

câştigate cu atâta trudă. Fiecare capăt de dantelă era pentru el un nou dezastru; zile amare de profesorat pierdute în întregime, alergături după meditaţii prin noroaie şterse cu buretele efortul continuu al vieţii sale pline de lipsuri ascunse de ochii lumii, toate sfârşite în infernul unei căsătorii mizere. În faţa privirilor îngrozite ale soţului ei, doamna Marty încerca să ascundă batista, voaleta, cravata; îşi plimba mâinile înfierbântate, repetând cu un zâmbet ruşinat:

— Ei, din cauza dumneavoastră, o să mă certe soţul… Te asigur, dragul meu, că am fost destul de rezonabilă astăzi; mai era o fâşie lungă de material cu doar cinci sute de franci, o minunăţie!

— Şi de ce n-aţi cumpărat-o?, spuse cu o voce blândă doamna Guibal. Domnul Marty este unul dintre cei mai galanţi oameni pe care-i ştiu.

Profesorul fu nevoit să se încline, declarând că soţia lui era liberă să facă tot ce doreşte. Însă gândindu-se la pericolul achiziţionării fâşiei lungi de material, un fior rece îi sfâşie şira spinării; şi cum Mouret tocmai afirma că noile magazine încearcă să încurajeze bunul mers al gospodăriilor burgheziei mijlocii, profesorul îi aruncă o privire înfiorătoare, în care strălucea dispreţul său de om timid, care nu îndrăzneşte să sugrume oameni.

De altfel, doamnele nu lăsaseră din mâini dantelele, îmbătate de atingerea lor. Bucăţile de dantelă se desfăşurau, treceau de la una la alta, apropiindu-le şi mai mult, legându-le prin fire laxe. Pe genunchii doamnelor se plimba această miraculoasă ţesătură, de o fineţe ce le mângâia mâinile. Se strânseră şi mai mult în jurul lui Mouret, copleşindu-l cu noi întrebări. Cum întunericul începea să pună stăpânire peste salon, era nevoit, din clipă în clipă, să se aplece pentru a examina un punct sau un desen, atingându-le părul cu bărbia. În această voluptate blândă a crepusculului, în mijlocul parfumului umerilor înfierbântaţi, Mouret rămase în permanenţă stăpân pe sine, cu toată încântarea pe care o simula. În clipa aceea,

era femeie, iar doamnele se simţeau pătrunse, posedate de simţul său delicat, abandonându-se în totalitate; în timp ce el, sigur că le are deja la picioare, trona deasupra lor, ca un rege despotic al textilelor.

— O, domnule Mouret! Domnule Mouret!, şopteau ele în fundul salonului cuprins de tenebre.

Licăririle muribunde ale soarelui sfâşiau alămurile mobilelor, doar dantelele îşi mai păstrau paloarea de nea pe genunchii sumbri ai doamnelor, al căror grup confuz părea să îngenuncheze plin de devoţiune în faţa tânărului neguţător. O ultimă rază mângâia ceainicul, o lumină scurtă şi vie ca a unei lămpi ce arde într-un alcov aburit de aroma ceaiului. Deodată, servitorul intră cu două felinare, destrămând vraja dată de crepuscul. Salonul se trezi la viaţă, vesel şi luminos. Doamna Marty îşi aşeză dantelele în săculeţul ei; doamna de Boves încă mai ronţăia un fursec, în timp ce Henriette, care se ridicase, şuşotea cu baronul lângă pervazul ferestrei.

— E un tânăr fermecător, spuse baronul.

— Nu-i aşa?, lăsă ea să-i scape cu un glas de femeie îndrăgostită.

Baronul zâmbi şi o privi cu o indulgenţă părintească. Era prima oară când o vedea atât de cucerită; iar el, prea superior pentru a mai suferi, era încercat doar de un sentiment de compasiune, văzând-o sedusă de acest tânăr atât de tandru şi de rece, în acelaşi timp. Simţindu-se dator să o prevină, îi spuse pe un ton glumeţ:

— Fii atentă, scumpa mea! Tânărul ăsta vă va înghiţi pe toate!

O văpaie de gelozie se aprinse în ochii frumoşi ai Henriettei. Ghicise, fără îndoială, că Mouret se servise, pur şi simplu, de ea pentru a se apropia de baron. Îşi jurase să-l facă să se îndrăgostească de ea pe acest tânăr, a cărui dragoste de om mereu grăbit avusese farmecul unui cântec azvârlit în cele patru vânturi.

— O!, răspunse ea, încercând să glumească, la rândul ei. Întotdeauna mielul sfârşeşte prin a-l înghiţi pe lup.

Afectat, baronul o încuraja cu o mişcare a capului. Poate că ea era femeia care avea menirea să le răzbune pe celelalte.

După ce Mouret îi repetase lui Vallagnosc că voia să-i arate magazinul său, se apropie să-şi ia la revedere de la baron, care-l reţinu lângă fereastra din faţa grădinii cuprinse de tenebre. Cedase, în cele din urmă, în faţa seducţiei, căpătase încredere, văzându-l pe acest tânăr înconjurat de toate aceste doamne. Schimbară şuşotit câteva cuvinte, după care bancherul spuse:

— Ei bine, mă voi gândi la ceea ce mi-aţi propus… Oricum, vom încheia afacerea dacă punerea în vânzare de luni va da rezultatele pe care le speraţi.

Îşi strânseră mâinile, iar Mouret se retrase cu un aer fermecat, îndreptându-se spre magazin, căci nu reuşea să-şi savureze cina dacă nu verifica înainte încasările de la *Paradisul femeilor*.

Capitolul 4

În lunea de 10 octombrie, o rază triumfătoare străpunsese norii cenuşii ce întunecau Parisul de mai bine de o săptămână. Burniţase întreaga noapte şi un strat de apă murdărise străzile. Însă în zorii zilei, palele iuţi ale vântului măturaseră norii, iar trotuarele se uscaseră; cerul albastru afişa un zâmbet vesel de primăvară.

De la orele opt dimineaţa, *La Paradisul femeilor* strălucea în razele soarelui, glorios de marea sa punere în vânzare a produselor de iarnă. La intrare fluturau fâşii lungi de lenaj ce băteau aerul proaspăt al dimineţii, însufleţind Piaţa Gaillon cu un vacarm de bâlci; în timp ce, pe cele două străzi, vitrinele răspândeau simfonia exponatelor, limpezimea ferestrelor le făcea şi mai strălucitoare. Era un adevărat desfrâu al culorilor, o izbucnire de veselie a străzii, un colţ întreg dedicat consumului larg, unde fiecare putea să-şi bucure ochii.

Însă, la această oră, era puţină lume în magazin, câteva cliente grăbite, gospodine din apropiere, femei dornice să evite înghesuiala de după-amiază. În spatele stofelor care-l decorau, magazinul părea gol, aşteptându-şi clienţii, cu parchetele gata lustruite şi cu tejghelele pline peste măsură de marfă. Mulţimea grăbită de dimineaţă abia dacă aruncă un ochi vitrinelor, fără a se sinchisi să încetinească pasul. La orele nouă, pe strada Neuve-Saint-Augustin şi în Piaţa Gaillon nu erau decât trăsuri. Doar locuitorii din cartier, mai ales micii negustori, răvăşiţi de o asemenea desfăşurare de banderole şi de panaşe, formau grupuri pe sub porţi şi la colţurile trotuarelor, strâmbând din nas şi făcând remarci amare. Ceea ce-i indigna şi mai mult pe strada Michodière, în faţa biroului de expediţii, era una din cele patru trăsuri pe care Mouret le lansase în Paris: erau trăsuri pe fond verde, cu un contur roşu şi galben, ale căror tăblii lăcuite străluceau în razele soarelui în culori aurii şi purpurii. Aceasta, proaspăt inscripţionată cu

numele magazinului pe fiecare parte şi înzestrată cu o pancartă care anunţa noua punere în vânzare, se depărta încet trasă de un cal superb, imediat ce fusese încărcată cu pachetele rămase din ajun. Baudu, care îngălbenise în pragul *Bătrânului Elbeuf,* o privea îndepărtându-se şi răspândind în oraş numele atât de detestat al *Paradisului femeilor,* cu o strălucire de astru.

În acest moment, sosiră câteva trăsuri şi se aşezară la rând. De fiecare dată când se prezenta o clientă, se producea un freamăt în rândurile băieţilor din magazin, aliniaţi sub uşa înaltă, îmbrăcaţi în livrea, cu haina şi pantalonul de un verde deschis, şi vesta în dungi roşii şi galbene. Inspectorul Jouve, fost căpitan în retragere, era acolo, în redingotă, cu cravată albă şi decoraţia sa, ca un însemn de probitate, întâmpinând doamnele cu un aer de politeţe gravă, aplecându-se spre ele pentru a le indica raionul. De aici, ele intrau în vestibulul transformat într-un salon oriental.

Încă de la intrare aveau parte de o încântare, de o surpriză care le fermeca pe toate. Mouret avusese această idee. Fusese primul care cumpărase din Levant, în condiţii excelente, o întreagă colecţie de covoare vechi şi noi, covoare din acelea rare, vândute până atunci doar de negustorii de curiozităţi şi la un preţ foarte mare; avea de gând să inunde piaţa cu ele, oferindu-le la preţul de achiziţie, după ce-i folosiseră drept decor, menit să atragă clientela interesată de artă. Acest salon oriental, înţesat de covoare şi draperii pe care băieţii le agăţaseră la ordinele lui Mouret, putea fi zărit chiar din mijlocul pieţei Gaillon. Din plafon cădeau în valuri covoare de Smirna, ale căror desene complicate ieşeau în evidenţă de pe fundalurile lor roşii. Din cele patru părţi ale salonului atârnau draperii de Karamanliu şi de Siria, cu dungi verzi, galbene şi roşii aprinse; draperii de Diarbekir, mai comune, mai aspre la pipăit, asemenea sumanelor de păstori; urmau covoare ce puteau servi drept draperii, covoarele lungi de Ispahan, Teheran şi Kermanşa, covoarele mai late de Sumaka şi de Madras, cu

înflorituri stranii de bujori şi frunze de palmier, pe fondul grădinii visului. Pe jos se aflau covoare din lână bogată, în mijloc era un covor de Agra, o piesă extraordinară, cu un fond alb şi o bordură lată de culoare albastră, cu ornamente violete, formând un tablou foarte rafinat; pretutindeni erau expuse minunăţii, covoare de Mecca, cu reflexe de catifea, covoare de rugăciune din Daghestan, cu însemne simbolice, covoare de Kurdistan, înţesate de flori deschise; în sfârşit, într-un colţ, se găsea un morman de covoare mai ieftine: Ghiordez, Cula şi Kircheer, la cincisprezece franc bucata. Acest cort somptuos de paşă era mobilat cu fotolii şi divane îmbrăcate în piei de cămilă, unele tăiate de romburi colorate, altele pătate cu trandafiri simpli. Turcia, Arabia, Persia şi India, toate se aflau la un loc. Se părea că fuseseră golite toate palatele şi devastate toate moscheile şi bazarele. Auriul roşcat domina tabloul covoarelor vechi, ale căror nuanţe şterse păstrau o căldură întunecată, o văpaie stinsă de o culoare rubinie; imaginile orientale pluteau în luxul acestei arte barbare, în mijlocul mirosului puternic pe care vechile lânuri le păstraseră din ţara soarelui şi a mizeriei.

În acea dimineaţă de luni, la orele opt, Denise urma să-şi înceapă serviciul la *Paradisul femeilor*. În timp ce traversa salonul oriental, rămase înmărmurită, nemairecunoscând intrarea în magazin, foarte tulburată de acest decor de harem. Un băiat o conduse înăuntru şi o lăsă în grija doamnei Cabin, însărcinată cu supravegherea şi curăţarea camerelor. Aceasta o instala la numărul 7 unde i se dusese deja bagajul. Era o încăpere strâmtă, aflată la mansardă, cu fereastră mică ce dădea pe acoperiş, mobilată cu un pat, un dulap de nuc, o masă de toaletă şi două scaune. Douăzeci de camere asemănătoare se aliniau de-a lungul unui coridor ca de mănăstire, pictat în galben. Din cele treizeci şi cinci de domnişoare ce lucrau în magazin, cele douăzeci care nu aveau familie în Paris dormeau acolo, în timp ce celelalte cincisprezece locuiau în oraş, unele la mătuşi sau la verişoare de ocazie. De îndată, Denise îşi

scoase rochia de lână, uzată de atâta periat, cârpită

La mâneci, singura pe care şi-o adusese de la Valognes. Apoi, îşi îmbrăcă uniforma raionului, o rochie neagră din mătase, ajustată pe mărimea ei şi care o aştepta pe pat. Această rochie era totuşi destul de mare, prea lată la umeri, dar ea se grăbea atât de tare, încât nu se opri asupra acestor detalii de cochetărie. Nu mai purtase niciodată până atunci rochii de mătase. Când coborâse, îmbrăcată parcă de duminică, se simţise prost. Se uita la luciul rochiei, ruşinându-se de foşnetul gălăgios al materialului.

Tocmai când intră în raion, izbucnise o ceartă. O auzi pe Clara spunând cu o voce ascuţită:

— Doamnă, eu am fost aici înaintea ei.

— Nu-i adevărat, răspunse Marguerite. M-a îmbrâncit la uşă dar eu pusesem deja piciorul în salon.

Era vorba despre înscrierea pe tabloul de ordine, care stabilea rândul fiecăreia la vânzare. Vânzătoarele se înscriau pe o tablă, în ordinea sosirii, şi ori de câte ori una dintre ele avea o clientă, îşi scria numele pe tablă. Doamna Aurelie sfârşi prin a-i da dreptate domnişoarei Marguerite.

— Mereu sunt nedreptăţită!, murmură Clara furioasă.

Dar intrarea Denisei le împacă pe domnişoare. O privire, după care îşi zâmbiră. Cine se mai putea îmbrăca atâta de prost? Tânăra se îndreptă stângace spre tabloul de ordine, unde era ultima. Doamna Aurelie o examina cu un aer neliniştit şi nu se putu abţine să nu zică:

— Scumpa mea, ar mai intra o persoană în rochia aia. Va trebui strâmtată încă o dată. Şi apoi, nu ştii să te îmbraci! Vino să te aranjez puţin!

O duse în faţa unor oglinzi înalte care alternau cu uşile de la dulapurile unde erau adunate confecţiile. Vasta încăpere, înconjurată de oglinzi şi de lemnăria de stejar sculptat, decorată cu un covor roşu, semăna cu un salon banal de hotel, traversat

continuu de pasagerii grăbiţi. Domnişoarele completau această asemănare, îmbrăcate în mătasea lor reglementară, plimbându-şi graţiile comerciale, fără a se aşeza vreodată pe duzina de scaune rezervate doar clientelor. Toate aveau între cele două butoniere ale corsajului un creion mare al cărui vârf se înălţa în aer. Se putea întrezări, ieşind pe jumătate din buzunar, caietul cu notele de debit. Unele dintre ele îndrăzneau să poarte bijuterii, inele, broşe sau lanţuri; cochetăria lor, luxul cu care luptau în uniformitatea impusă de toaleta lor, era părul desfăcut, lăsat sălbatic pe spate sau adunat în cozi şi cocuri pieptănate şi ondulate.

— Trage-ţi cordonul în faţă, repetă doamna Aurelie. Aşa, măcar numai ai cocoaşă… Şi părul, oare cum e posibil să-l chinui în halul ăsta? Ar putea fi superb dacă ai vrea.

Părul era, într-adevăr, singura podoabă a Denisei, de un blond cenuşiu, îi cădea până la glezne. Când se pieptăna o deranja atât de tare, încât era nevoită să-l prindă în dinţii puternici ai unui pieptene de os. Clara, foarte neliniştită din pricina părului Denisei, simula un zâmbet, atât de caraghios i se părea înnodat. Îi făcu semn unei vânzătoare de la raionul de lenjerie, o fată cu faţa deschisă şi un aer amabil. Cele două raioane alăturate erau în continuă ostilitate, dar aceste domnişoare se mai înţelegeau când era vorba să-şi bată joc de oameni.

— Domnişoară Cugnot, ia priviţi această coamă!, spuse Clara pe care Marguerite o lovi cu cotul, încercând să nu râdă.

Numai că lenjeresei nu prea îi ardea de glume. O privea pe Denise de ceva vreme şi-şi amintea cât suferise ea în primele luni, la acest raion.

— Ei bine, ce-i cu asta?, spuse ea. Nu oricine are o asemenea coamă!

Şi se întoarse la lenjerie, lăsându-le pe cele două cuprinse de ruşine. Denise, care auzise, o urmări cu o privire de recunoştinţă, în timp ce doamna Aurelie îi înmâna un caiet de debit pe numele

ei, spunând:

— Ei, haide, mâine va fi mai bine… Şi acum încearcă să înveţi obiceiurile casei, aşteaptă să-ţi vină rândul la vânzare. Ziua de azi va fi grea, vom vedea de ce eşti în stare.

Raionul rămase totuşi pustiu, puţine cliente urcau la confecţii, la această oră matinală. Domnişoarele se pregăteau liniştite pentru a face faţă oboselii de după-amiază. Denise, intimidată de gândul că i se pândea fiecare mişcare, îşi ascuţi creionul, înainte de a-şi căuta ceva de lucru; apoi, imitându-le pe celelalte, şi-l vâra în sân, între cele două butoniere. Se încuraja singură, înţelegând că trebuie să-şi câştige postul. În ajun, i se spusese că va avea casă şi masă, dar că nu va avea încă un salariu fix; va câştiga doar procentul şi comisionul din vânzările pe care le făcea. Ea spera să ajungă astfel la o mie două sute de franci, ştiind că vânzătoarele cele mai bune făceau două mii, când îşi dădeau interesul. Bugetul ei era împărţit, cu o sută de franci pe lună putea să plătească pensiunea lui Pépé şi să-l întreţină pe Jean, care nu câştiga niciun ban; chiar şi ea putea să-şi permită nişte haine şi lenjerie, însă pentru a ajunge la această cifră enormă, trebuia să demonstreze că e muncitoare şi puternică, fără să ia în seamă răutăţile din jurul ei, să se zbată şi chiar să smulgă de la tovarăşele ei ceea ce i se cuvenea. Pe când se pregătea astfel de luptă, un tânăr care tocmai trecea prin faţa raionului îi zâmbi. Recunoscându-l pe Deloche, angajat în ajun la raionul de dantele, îi răspunse şi ea cu un surâs, bucuroasă de această prietenie regăsită, văzând în salutul lui un semn bun.

La ora nouă şi jumătate, un clopot sunase de masă pentru prima serie. Apoi alte clopote o anunţaseră pe a doua. Clientele nu apăruseră încă. Secunda, doamna Frédéric, în rigiditatea ei de văduvă posacă, privea totul ca pe un dezastru, crezând că întreaga zi era deja pierdută: nu vor vedea nici măcar o pisică, aşadar puteau să închidă magazinul şi să plece. Această predicţie umbri

faţa turtită a domnişoarei Marguerite, foarte dornică de câştig, în timp ce Clara, cu aerul ei de cal scăpat din frâu, visa deja la o plimbare prin pădurea Verrières, dacă magazinul se închidea. Cât despre doamna Aurelie, tăcută şi gravă, îşi plimba masca ei de Cezar prin raionul pustiu, ca un general care are o responsabilitate atât la victorie, cât şi la înfrângere.

Către ora unsprezece, se prezentară câteva doamne. Rândul Denisei la vânzare sosise. Tocmai se ivise o clientă.

— Uite-o pe grasa din provincie!, murmură Marguerite.

Era o femeie de vreo patruzeci şi cinci de ani, care venea din când în când la Paris, din fundul unui departament[27] pierdut. Acolo, timp de câteva luni, punea banii deoparte, şi imediat ce cobora din tren, se îndrepta spre *La Paradisul femeilor*, unde cheltuia tot ce adunase. Rareori comanda în scris, căci îi plăcea să vadă, să atingă marfa, făcând chiar provizii de ace de cusut, care, spunea ea, costau cât ochii din cap în orăşelul ei. O cunoştea tot magazinul, ştiau cu toţii că se numeşte doamna Boutarel şi că locuieşte în Albi, fără a se sinchisi însă de situaţia sau viaţa ei.

— Cum vă mai merge, doamnă?, întrebă cu bunăvoinţă doamna Aurelie, întâmpinând-o. Cu ce vă putem ajuta? Vom fi imediat la dispoziţia dumneavoastră.

Apoi, întorcându-se, spuse:

— Domnişoarelor!

Denise se apropie, dar Clara se grăbi să i-o ia înainte. De obicei, era destul de leneşă la vânzare, nu se prea sinchisea de bani, câştigând mai bine în afara magazinului, fără prea multă osteneală. Însă ideea de a-i sufla o clientă nou-venitei o îmboldea să reacţioneze astfel.

— Îmi cer scuze, dar este rândul meu, spuse Denise revoltată.

Doamna Aurelie o privi cu un aer sever, murmurând:

— Nu există niciun rând, eu sunt stăpâna aici... Aşteaptă să înveţi cum să le serveşti pe clientele cunoscute.

Fata se retrase, simţind cum lacrimile îi inundă ochii, vru să ascundă acest acces de sensibilitate şi se întoarse cu spatele, prefăcându-se că se uită în stradă. O vor împiedica oare să vândă? Se vor înţelege toate între ele pentru a-i sufla vânzările serioase? O cuprinse teama de viitor, se simţea dărâmată de atâtea interese meschine. Cedând în faţa amărăciunii, cu fruntea lipită de geamul rece, privea magazinul *Bătrânul Elbeuf* şi se gândea că ar fi trebuit să se roage de unchiul ei să o primească; poate că şi el şi-ar fi dorit să revină asupra deciziei, căci i se păruse destul de emoţionat în ajun. Acum era singură în toată această casă imensă în care nimeni nu o iubea şi unde se simţea rănită şi pierdută; Pépé şi Jean trăiau printre străini, ei care nu plecaseră niciodată de lângă ea. Era sfâşiată şi printre cele două lacrimi mari pe care şi le reţinuse, strada începuse să danseze ca învăluită în ceaţă.

În tot acest timp, în spatele ei, se auzeau voci:

— Asta mă cam strânge, spuse doamna Boutarel.

— Doamna se înşală, repetă Clara. La umeri vă vine perfect.. Doar dacă doamna nu preferă un palton de blană în loc de mantou.

Denise tresări. O mână o apucă de braţ. Doamna Aurelie o interpelă cu severitate.

— Ei bine, acum nu faci chiar nimic? Te uiţi la lumea care trece pe stradă? O, păi, aşa nu merge.

— Dacă mă împiedicaţi să vând, doamnă!

— Este altceva de lucru pentru tine, domnişoară. Începe cu începutul… Pune marfa pe rafturi.

Pentru a mulţumi cele câteva cliente care veniseră, deschiseră toate dulapurile, iar pe cele două mese lungi de stejar din dreapta şi din stânga salonului zăceau în dezordine mantouri, paltoane, pelerine, veşminte de toate mărimile şi de toate culorile. Fără să dea vreun răspuns, Denise se puse să le trieze, să le împăturească şi să le aşeze cu grijă la loc, în dulapuri. Se pare că asta era munca inferioară a începătoarelor. Încetă să protesteze, ştiind că se cerea o

supunere pasivă, aşteptând ca şefa să binevoiască să o lase să vândă, aşa cum părea că intenţionase de la bun început. Continua să împacheteze hainele când apăru Mouret. Prezenţa lui o tulbură din nou; roşi şi se simţi cuprinsă de teama aceea ciudată, crezând că avea să-i vorbească. Dar el n-o văzu, nici nu-şi mai amintea de această fetiţă pe care impresia fermecătoare de o clipă îl îndemnase să o sprijine.

— Doamnă Aurelie!, strigă el scurt.

Era destul de palid, cu ochii limpezi şi decişi. Făcând ocolul raioanelor, le găsise goale, iar posibilitatea unui eşec începuse să-şi facă loc în mintea sa încăpăţânată. Bineînţeles era doar ora unsprezece; ştia din experienţă că mulţimea nu se îngrămădea decât spre după-amiază. Însă anumite simptome îl neliniştea: la celelalte puneri în vânzare se produsese o mişcare încă de dimineaţă; şi apoi nu le vedea nici pe doamnele fără pălărie, clientele din cartier, care veneau în magazin ca la vecini. În ciuda înfăţişării sale obişnuite de om de acţiune, fusese cuprins de o slăbiciune superstiţioasă, ca aceea care îi cuprindea uneori pe marii căpitani înainte de a se arunca în focul unei bătălii. Dacă această operaţiune nu mergea, era pierdut, şi nu ar fi putut să spună de ce: i se părea că-şi citeşte înfrângerea pe chipurile doamnelor care treceau pe stradă.

Chiar atunci, doamna Boutarel, care cumpăra mereu câte ceva, pleca spunând:

— Nu, nu aveţi nimic care să-mi placă… Mă mai gândesc, poate mă hotărăsc…

Mouret o privi plecând. Şi cum doamna Aurelie veni în grabă la chemarea lui, o luă deoparte şi amândoi schimbară rapid câteva cuvinte. Ea făcu un gest dezolat, răspunzându-i vizibil că vânzarea nu mergea. Pentru o clipă, rămaseră faţă în faţă, cuprinşi de acea îndoială pe care generalii o ascund, de obicei, în faţa soldaţilor. Apoi, spuse cu o voce puternică, reluându-şi aerul îndrăzneţ:

— Dacă aveţi nevoie de mai multă lume, luaţi o fată de la atelier… Vă va ajuta puţin…

Îşi continuă inspecţia, disperat. Încă de dimineaţă îl evita pe Bourdoncle ale cărui reflecţii de îngrijorare îl enervau. Ieşind de la lenjerie, unde vânzările păreau să meargă şi mai mu, dădu chiar de el şi trebui să-i suporte expresia plină de teamă. Îl trimise la dracu', cu o brutalitate de care, în ceasurile rele, nu-i scutea nici pe cei mai importanţi angajaţi ai săi.

— Lasă-mă dracului în pace! Totul merge ca pe roate… La urma urmei, pe fricoşi îi pot da afară.

Mouret se pironi, singur, în picioare, lângă balustrada holului. De acolo domina întregul magazin, înconjurat de raioanele de la mezanin, reuşea să le vadă şi pe cele de la parter. De sus, pustiul i se păru dezolant: la dantele, o bătrână scotocea prin toate cutiile, fără a cumpăra nimic, în timp ce la lenjerie, vreo trei haimanale alegeau cu grijă gulere din cele mai ieftine. În partea de jos, sub galeriile acoperite, în lumina ce venea de afară, observă că numărul clientelor începe să crească. Era o defilare lentă, o plimbare prin faţa tejghelelor, distantă şi rară; la mercerie şi la tricotaje se înghesuiau câteva femei simple, în camizole[28]; dar la albituri şi lenajuri nu era nimeni. Băieţii din magazin, cu veşmintele lor verzi, cu nasturi mari de alamă, aşteptau lumea cu mâinile atârnând. Din timp în timp, trecea câte un inspector cu aer ceremonios şi cravată albă. Inima lui Mouret se strângea mai ales când vedea liniştea de moarte ce domnea în marele hol: lumina zilei cădea de sus, printr-un luminator cu geamuri mate, cernută sub formă de pulbere albă, difuză şi oarecum suspendată deasupra raionului de mătăsuri, ce părea cufundat într-o tăcere grea de capelă. Pasul unui funcţionar, vorbele şuşotite, foşnetul unei rochii, erau singurele sunete uşoare, înăbuşite de căldura caloriferului. Cu toate acestea, trăsurile soseau, se auzea zgomotul opririi bruşte a cailor; apoi, portierele se închideau cu violenţă. De afară, răzbătea un puternic freamăt al

curioşilor care se înghesuiau în faţa vitrinelor, al trăsurilor care staţionau în Piaţa Gaillon, anunţând parcă apropierea unei mulţimi. Văzând însă casierii fără treabă, aşezaţi în spatele tejghelelor, constatând că mesele pentru pachete erau goale, cu ghemele de sfoară şi hârtia albastră de împachetat nefolosite, Mouret, indignat de propria lui teamă, îşi simţea întreaga maşinărie imobilizată şi îngheţată.

— Ce zici, Favier, murmură Hutin, uite-l pe patron, acolo sus... Nu pare prea fericit.

— Halal magazin!, răspunse Favier. Şi când mă gândesc că azi n-am vândut nimic!

Amândoi pândeau clienţii, schimbând fraze scurte, fără să se privească. Ceilalţi vânzători din raion împachetau mătasea *Paris-Bonheur*, din ordinul lui Robineau, în timp ce Bouthemont, discutând aprins cu o femeie uscăţivă, părea a primi în şoaptă o comandă importantă. În jurul lor, pe rafturile de o eleganţă deosebită, mătăsurile, împăturite în ambalaje lungi de hârtie crem, se îngrămădeau ca nişte broşuri de format neobişnuit. Tejghelele ticsite cu mătăsuri, moaruri[29], satinuri, catifele păreau nişte răzoare cu flori abia cosite, o întreagă recoltă de ţesături delicate şi preţioase. Era un raion elegant, un adevărat salon, unde mărfurile, atât de fine, nu erau decât un simplu decor de obiecte de lux.

— Am nevoie de o sută de franci pentru duminică, spuse Hutin. Dacă nu fac, în medie, cei doisprezece franci pe zi, sunt pierdut! M-am bazat pe punerea asta în vânzare.

— Drace! O sută de franci e cam mult, spuse Favier! Eu m-aş mulţumi şi cu cincizeci sau şaizeci... Ai parte de femei cochete, nu-i aşa?

— A, nu, prietene. Imaginează-ţi ce am păţit! O prostie: am pariat şi am pierdut... Aşa că trebuie să cinstesc cinci persoane, doi bărbaţi şi trei femei... Ce nenorocit! Dar lasă, prima femeie care trece pe aici, o încarc cu douăzeci de metri de mătase *Paris-*

Bonheurl

Mai discutară o clipă, îşi povestiră ce făcuseră în ajun şi ce aveau de gând să facă în următoarele zile. Favier paria la curse, iar Hutin făcea canotaj şi pierdea timpul cu dansatoarele de la cabaret. Însă aceeaşi dorinţă de câştig îi biciuia pe amândoi, nu se gândeau decât la bani, pentru care se băteau de lunea până sâmbăta şi pe care-i terminau duminica. În magazin, câştigul era singura lor preocupare tiranică, o luptă fără milă şi fără răgaz. Şi vicleanul de Bouthemont tocmai o preluase pe clienta trimisă de doamna Sauveur, o femeie slăbuţă cu care stătea de vorbă; bună afacere, două sau trei duzini de materiale! Se pare că marea croitoreasă avea de unde! Chiar atunci Robineau îndrăzni şi el să-i sufle o clientă lui Favier!

— O! Pe ăsta chiar trebuie să-l pun la punct, continuă Hutin care profita de orice ocazie pentru a asmuţi întregul raion împotriva aceluia căruia voia să-i ia locul. Asta-i bună! De când şefii şi adjuncţii au voie să vândă? Pe cuvânt de onoare, dragul meu, dacă voi fi vreodată şef, vei vedea ce bine mă voi purta cu voi.

Întreaga sa fiinţă normandă, amabilă şi grasă, juca cu mult patos rolul omului bonom. Favier nu se putu abţine să nu-i arunce o privire piezişă; îşi păstră totuşi nervii pentru mai târziu şi se mulţumi să răspundă:

— Da, ştiu… Nici nu cer mai mult.

Şi văzând o doamnă apropiindu-se, îi spuse:

— Atenţie! Iată ceva pentru dumneavoastră!

Era o doamnă vizibil atinsă de cuperoză[30], cu o pălărie galbenă şi o rochie roşie. Imediat Hutin ghicise că aceasta nu va cumpăra nimic. Se aplecă repede în spatele tejghelei, prefăcându-se că-şi leagă şireturile unui pantof; astfel ascuns, murmură:

— Ei, nici chiar aşa! N-are decât s-o ia altul!… Mulţumesc, dar prefer să-mi pierd rândul!

Însă Robineau îi strigă:

— Cine urmează, domnilor? Dumneata, domnule Hutin?.. Unde e domnul Hutin?

Şi cum acesta nu răspunse, vânzătorul care urma la rând fu nevoit să se ocupe de doamna respectivă. Într-adevăr, aceasta ceru doar câteva eşantioane şi întrebă de preţuri; reţinu vânzătorul timp de zece minute şi-l zăpăci cu întrebările. Adjunctul îl zări pe Hutin ridicându-se din spatele tejghelei atunci când o nouă clientă intră pe uşă şi se grăbi să o întâmpine. Acesta îl opri însă, spunând pe un ton sever:

— Rândul dumitale a trecut… V-am strigat, dar cum eraţi ascuns acolo, în spate, îmi pare rău…

— Dar nu am auzit, domnule!

— Destul!… înscrieţi-vă la coadă… Haide, domnule Favier, e rândul dumneavoastră!

Favier, în fond foarte amuzat de această întâmplare, se scuză dintr-o privire în faţa prietenului său. Hutin, cu buzele palide, îi întoarse spatele. Ceea ce-l enerva şi mai tare era că o cunoştea bine pe clientă, o blondă adorabilă, care venea adesea în raion şi pe care vânzătorii o numeau între ei „frumoasa doamnă”, fără a şti nimic despre ea, nici măcar numele. De obicei, cumpăra multe lucruri, care-i erau aduse în trăsură, după care dispărea repede. Înaltă, elegantă, îmbrăcată cu un bun gust ieşit din comun, părea destul de bogată şi făcând parte din lumea bună.

— Ei bine, ce-i cu cocota dumitale?, îl întrebă Hutin pe Favier când acesta se întoarse de la casă, unde îşi însoţise clienta.

— Ei, cocotă, zise acesta. Nu, nu prea cred că are aer de cocotă. Trebuie să fie soţia vreunui agent de bursă sau a vreunui medic, în sfârşit, habar n-am, dar oricum ceva de genul ăsta.

— Ei, haide! E o cocotă… Cu figurile lor de femei distinse, cine mai poate fi astăzi sigur de aşa ceva!

Favier se uită în caietul său cu notele de debit.

— Ce mai contează!, continuă el. Măcar i-am vândut marfă de

două sute nouăzeci şi trei de franci. Asta înseamnă un comision de aproape trei franci.

Hutin strânse din buze şi-şi descarcă veninul pe caietele cu notele de debit, o altă invenţie nebunească ce le încărca buzunarele! Se dădea între ei o luptă surdă. De obicei, Favier se prefăcea că stă deoparte, că se supune superiorităţii lui Hutin, chit că-l săpa pe la spate. Astfel că acesta din urmă suferea pentru cei trei franci suflaţi cu atâta uşurinţă de un vânzător pe care-l considera mai puţin priceput decât el. Frumoasă zi, într-adevăr! Dacă va continua tot aşa, nu va avea cu ce să plătească nici măcar sifonul invitaţilor săi. Şi în toiul luptei care se aţâţase, se plimba prin faţa tejghelelor, lacom, râvnindu-şi partea, duşmănindu-şi până şi şeful, care tocmai o însoţea pe doamna cea zveltă spre ieşire, spunându-i:

— Ei bine, ne-am înţeles atunci. Spuneţi-i că am să fac tot posibilul pentru a obţine această favoare de la domnul Mouret.

De ceva vreme, Mouret nu mai stătea în picioare, la mezanin, lângă balustrada din hol. Reapăru brusc în capătul imensei scări ce cobora spre parter; de aici, domina întregul magazin. Chipul său prinsese culoare, încrederea renăscuse şi parcă mai crescuse în faţa valului de oameni ce umplea încetul cu încetul magazinul. Iată, în sfârşit, îmbulzeala mult-aşteptată, aglomeraţia de după-amiază la care încetase să mai spere la un moment dat; toţi vânzătorii se aflau la posturile lor, un ultim sunet de clopot anunţa sfârşitul celei de-a treia mese; dimineaţa dezastruoasă, cauzată, fără îndoială, aversei ce căzuse în jurul orei nouă, putea fi încă salvată, căci cerul albastru din zorii zilei îşi reluase masca veselă a victoriei. Acum, raioanele de la mezanin se însufleţiseră, iar Mouret fu nevoit să se dea la o parte pentru ca doamnele, venite în grupuri mici, să poată urca la lenjerie şi confecţii; în timp ce în spatele lui, la raionul de dantele şi şaluri, auzea rostindu-se cifre importante. Însă ceea ce îl liniştea cel mai mult era vederea galeriilor de la parter, unde lumea

se înghesuia în fața merceriei; în ce privește albiturile și lenajurile, aceste raioane fuseseră de-a dreptul invadate, numărul cumpărătoarelor se înmulțea, aproape toate aveau pălării, exceptând cele câteva gospodine întârziate, care purtau bonete. În holul cu mătăsuri, sub lumina gălbuie, doamnele își scoseseră mănușile pentru a pipăi fâșiile delicate de *Paris-Bonheur,* șușotind între ele. Acum nu se mai putea înșela asupra zarvei care se auzea de afară: huruitul trăsurilor, zgomotul portierelor trântite, larma crescândă a mulțimii. Simțea cum mașinăria de sub picioarele lui se pune în mișcare, se încălzește și renaște, odată cu casieriile răsunând de atâta bănet, cu mesele unde băieții din magazin se grăbeau să împacheteze mărfurile, cu adâncurile subsolului, la serviciul de livrare, al cărui vuiet subteran făcea să vibreze toată casa. În mijlocul acestei îmbulzeli, inspectorul Jouve se plimba serios, pândind eventualele hoțomane.

— Ia te uită cine e aici!, spuse Mouret văzându-l pe Paul de Vallagnosc, condus de unul dintre băieții din magazin. Nu, nu mă deranjezi deloc. De altfel, n-ai decât să mă urmezi dacă vrei să vezi totul, căci azi e o zi mare.

Octave Mouret era încă stăpânit de neliniște, căci lumea venea, dar oare putea spera ca vânzările să atingă triumful nădăjduit? Simți cum i se alătură Paul, râzând plin de voioșie.

— Pare că începe să se încingă treaba, îi spuse Hutin lui Favier. Doar că n-am noroc, am niște zile pline de ghinion, pe cinstea mea! … Iar am pățit-o! Nenorocita asta n-a cumpărat nimic!

Și-i arătă, ridicându-și bărbia, o doamnă care tocmai pleca, în timp ce arunca niște priviri dezgustate asupra tuturor stofelor. N-avea să facă mare lucru cu salariul lui de o mie de franci dacă nu vindea nimic; de obicei, reușea să câștige între șapte și opt franci din procente și comisioane, ceea ce, împreună cu salariul fix, îi dădea în medie vreo zece franci pe zi. Favier abia ajungea la opt, și iată că nefericitul ăsta îi smulgea bucata de la gură, scoțând la

vânzare o rochie nouă. Un morocănos care n-a ştiut niciodată cum să înveselească o clientă! Era de-a dreptul exasperant!

— Ăştia de la tricotaje şi de la mercerie se vor umple de bani!, murmură Favier.

Dar Hutin, care cerceta din priviri întregul magazin, zise brusc:

— O cunoşti pe doamna Desforges, prietena patronului? Uite-o! Bruneta aia de la raionul de mănuşi, aia pe care Mignot o ajută să probeze mănuşi.

Tăcu pentru o clipă, după care continuă, ca şi cum i s-ar fi adresat lui Mignot, pe care nu-l mai slăbea din ochi:

— Aşa, aşa, prietene, freacă-i bine degetele! Cu atâta vei rămâne! Doar îţi cunoaştem cuceririle!

Exista între el şi mănuşar o rivalitate a bărbaţilor frumoşi, care încercau să iasă în evidenţă cochetând cu clientele lor. De altfel, niciunul dintre ei n-ar fi putut să se laude cu vreun succes real; Mignot îşi clădise reputaţia pe o legendă în care soţia unui comisar de poliţie se îndrăgostise de el, în timp ce Hutin reuşise, într-adevăr, să cucerească o cucoană de la pasmanterie[31], sătulă să mai cutreiere hotelurile îndoielnice din cartier; amândoi minţeau însă, lăsând cu mare plăcere să se vorbească despre aventurile lor misterioase, despre întâlnirile date de contese, între două cumpărături.

— Ar trebui să o agăţi, spuse Favier poznaş.

— E o idee!, strigă Hutin. Dacă vine încoace, o ameţesc eu, am mare nevoie de nişte bani!

La raionul de mănuşi, un şir de doamne erau aşezate în faţa tejghelei strâmte, acoperită de catifea verde, cu colţurile de metal nichelat; zâmbitori, vânzătorii îngrămădeau în faţa lor cutii plate, trandafirii, pe care le scoteau chiar de sub tejghea, asemenea sertarelor etichetate ale unei cartoteci[32]. Mignot, mai ales, îşi pleca chipul frumos şi rumen, încercând să ofere vocii sale inflexiuni

graseiate[33], de parizian. Îi vânduse deja doamnei Desforges douăsprezece perechi de mănuşi din piele şevro[34], mănuşi *Bonheur,* o specialitate a casei. Ea ceruse, mai apoi, încă trei perechi de mănuşi de Suedia. Acum încerca nişte mănuşi de Saxa, temându-se că mărimea nu era chiar cea potrivită.

— O, dar vă vin perfect, doamnă!, zise Mignot. Numărul şase şi trei sferturi ar fi prea mare pentru o mână atât de delicată ca a dumneavoastră.

Pe jumătate aplecat peste tejghea, Mignot o ţinea pe doamna Desforges de mână, luându-i degetele unul câte unul şi făcând mănuşa să alunece cu o mângâiere îndelungă, repetată şi apăsată; în acelaşi timp, o privea ca şi cum ar fi aşteptat să-i citească pe chip emoţia unei plăceri voluptuoase. Însă ea, cu cotul pe marginea de catifea a tejghelei, cu palma ridicată, îi încredinţa degetele cu aceeaşi indiferenţă cu care îşi întindea piciorul cameristei ei pentru ca aceasta să-i încheie botinele. Pentru ea, Mignot nu era un bărbat, ci doar un personaj pe care-l folosea cu dispreţul obişnuit afişat faţă de oamenii aflaţi în serviciul ei, fără măcar să-i privească.

— Sper că nu vă rănesc, doamnă!

Ea negă, dând din cap. Mirosul mănuşilor de Saxa, oarecum sălbatic, dulceag, ca de mosc, o tulbura de obicei; câteodată râdea şi-şi mărturisea înclinaţia spre acest parfum echivoc ca al unei fiare cuprinsă de turbare, căzută în cutia cu pudră a unei fetişcane. Însă în faţa acestei banale tejghele, nu simţea mirosul mănuşilor, nu exista nicio pată de căldură senzuală între ea şi vânzătorul oarecare ce-şi făcea meseria.

— Ce mai doreşte doamna?

— Nimic, mulţumesc… Fiţi bun şi duceţi toate astea la casa 10 pentru doamna Desforges, bine?

În calitate de clientă permanentă a magazinului, îşi dădea numele la casă şi i se trimiteau cumpărăturile fără a mai fi însoţită de un vânzător. După ce se depărtase, Mignot clipi din ochi,

întorcându-se spre vecinul său, pe care ar fi vrut să-l facă să creadă că între el şi doamna Desforges tocmai se petrecuseră lucruri extraordinare.

— Ei, ce zici?, murmură el plin de cruzime. Ai înmănuşa-o din cap până-n picioare!

În acest timp, doamna Desforges îşi continua cumpărăturile. Se întoarse în partea stângă a magazinului şi se opri la raionul de albituri pentru a cumpăra nişte şervete, după care, făcu un ocol, şi ajunse până la lenajuri, în capătul galeriei. Fiind mulţumită şi de bucătăreasa ei, şi-ar fi dorit să-i ofere cadou o rochie. Raionul de lenajuri deborda de o mulţime compactă, toate micile burgheze se grăbeau într-acolo, pipăind stofele şi pierzându-se în calcule tăcute. Fu silită să se aşeze o clipă. Pe rafturi erau înşirate bucăţi mari de stofă pe care vânzătorii le coborau, una câte una, cu o mişcare bruscă a braţelor. Începuseră să nu se mai vadă în spatele tejghelelor ticsite cu stofele ce se amestecau. Era o mare cu valuri uriaşe, în culori neutre, în tonuri posace de lână, de la griul metalic, la cel gălbui şi cel albăstrui, printre care străluceau ici, colo, ţesăturile ecosez, pestriţe, pe un fond roşu de flanelă. Etichetele albe de pe stofe erau ca un zbor de fulgi de nea, ce pătau pământul negru de decembrie.

În spatele unui teanc de poplin[35], Liénard glumea cu o tânără înaltă, o lucrătoare de prin cartier, trimisă de patroana ei pentru a o aproviziona cu merinos. Nu suporta aceste zile de mari vânzări, care-i rupeau braţele, şi căuta să se eschiveze cât de mult era posibil, căci era întreţinut de tatăl său şi nu se prea sinchisea să vândă, lucrând doar atât cât era necesar ca să nu fie dat afară.

— Ascultaţi, domnişoară Fanny, îi spunea el tinerei. Mereu sunteţi pe fugă… I-a plăcut doamnei stofa din lână de vigonie[36] pe care i-am trimis-o alaltăieri? Să ştiţi că am să vin la dumneavoastră să-mi iau comisionul!

Însă tânăra fugi zâmbind, iar Liénard se trezi în faţa doamnei

Desfogers pe care nu putu să nu o întrebe:

— Ce doreşte doamna?

Voia o rochie mai ieftină, dar destul de bună. Cu scopul de a-şi menaja braţele, ceea ce era singura lui grijă, Liénard încercă să-i ofere una dintre stofele deja expuse pe tejghea. Se găseau acolo caşmiruri, serjuri[37], vigonii, iar el îi jură că toate sunt de o calitate deosebită, însă pe ea nu o mulţumea niciuna. Zări pe un raft un serj albăstrui, pe care Liénard fu nevoit să-l coboare, însă ea îl consideră prea dur. Urmară apoi fâşii de şeviot cu fir oblic, de culoare gri, toate tipurile de lână pe care avusese curiozitatea să le atingă, din pură plăcere, hotărâtă în fapt să nu cumpere orice. Tânărul fu silit să golească rafturile de sus; umerii îi trosneau, tejgheaua dispăruse înghiţită de munţii mătăsoşi de caşmir şi de poplin, de firele aspre ale şevioturilor, de pluşurile pufoase ale vigoniilor. Toate stofele şi toate culorile se perindau prin faţa doamnei Desforges. Deşi nu avea de gând să cumpere, ceru să vadă o bucată de grenadină[38] şi o pânză de Chambéry. După ce se plictisi, spuse:

— O, Doamne, prima era cea mai bună! E pentru bucătăreasa mea… Da, serjul acela cu picăţele, acela cu doi franci.

În timp ce Liénard măsura materialul, palid şi cu o furie abia stăpânită, mai adăugă:

— Fiţi bun şi trimiteţi asta la casa 10… Pentru doamna Desforges.

Pe când se depărta, dădu peste doamna Marty, însoţită de fiica ei, Valentine, o domnişoară de paisprezece ani, slabă şi îndrăzneaţă, care arunca deja mărfurilor priviri vinovate de femeie.

— Ia te uită! Ce mai faceţi, scumpă doamnă?

— Doamnă Desforges… Ei, ce ziceţi, ce de lume?!

— O, nu-mi mai povestiţi, e de-a dreptul sufocant. Un adevărat succes pentru domnul Mouret… Aţi văzut salonul oriental?

— O, da, e superb! Divin!

În mijlocul loviturilor de coate, târâte de valul crescând al clientelor ce se năpusteau asupra pânzeturilor la ofertă, cele două doamne se minunau de expoziția de covoare. Doamna Marty spuse că dorea o stofă pentru un palton; însă nu era foarte hotărâtă și ar fi vrut să i se arate una de lână matlasată.

— Uită-te mai bine, mamă, spuse Valentine, e prea comună.

— Veniți la raionul de mătăsuri, spuse doamna Desforges. Trebuie să vedeți neapărat faimosul *Paris-Bonheur.*

Doamna Marty ezită o clipă. Mătasea ar fi prea scumpă și-i promisese deja soțului ei că va fi mai rezonabilă. Făcea cumpărături de mai bine de o oră; o serie întreagă de pachete o urmau: un manșon și niște dantele pentru ea, și ciorapi pentru fiica ei. Sfârși, totuși, prin a-i spune vânzătorului care îi arăta stofa matlasată:

— Ei bine, lasă, mai bine merg la mătăsuri... Astea nu prea sunt de mine.

Vânzătorul luă cumpărăturile și porni înaintea doamnelor.

Mulțimea se năpustise și peste raionul de mătăsuri. Lumea se îmbulzea mai ales în fața vitrinelor aranjate de Hutin, sub îndrumarea de maestru a lui Mouret. La capătul holului, în jurul coloanelor de fontă ce susțineau luminatorul, se vedeau căzând de sus șiruri de stofe ca niște revărsări de ape ce inundau parchetul. Mai întâi, apăreau satinuri delicate și mătăsuri din cele mai fine: satinurile reginei, satinurile *renaissance,* în tonurile sidefate ale apei de izvor; urmau apoi mătăsurile ușoare, cu transparență de cristal, în nuanțe diferite de la verde Nil, cer-indian, trandafiriu de mai, până la Dunărea albastră. Veneau la rând țesăturile mai rezistente, satinurile minunate, mătăsurile *duchesse,* în culori calde, revărsându-se în valuri din ce în ce mai mari. În partea de jos, dormitau, ca într-un bazin, stofe grele, damascuri, brocarturi, mătăsuri perlate și lameuri, în mijlocul unui pat imens acoperit de catifele de toate tipurile, negre, albe, colorate, prinse într-un tablou

de mătase şi satin, crestând cu pliurile lor mişcătoare un lac încremenit, pe care păreau că dansează reflexiile cerului şi ale peisajului. Femeile, leşinate de dorinţă, se aplecau ca pentru a se oglindi. Toate rămâneau în picioare în faţa cataractei dezlănţuite, temându-se să nu fie prinse în această revărsare de lux, cu irezistibila dorinţă de a se arunca în ea şi de a se pierde.

— Iată-te!, spuse doamna Desforges găsind-o pe doamna Bourdelais aşezată în faţa unei tejghele.

— Ia te uită! Bună ziua!, răspunse aceasta, strângând mâinile celor două doamne. Mda, am intrat să arunc o privire.

— Ei, ce zici? E minunat acest etalaj[39]! Parcă visezi… Şi salonul oriental, ai văzut salonul oriental?

— Da, da, este extraordinar!

Însă sub acest entuziasm care avea să fie cu siguranţă nota elegantă a zilei, doamna Bourdelais îşi păstra sângele rece de gospodină practică. Examina cu mare grijă o bucată din mătasea *Paris-Bonheur*, căci venise doar pentru a profita de preţul bun al acesteia, dacă va găsi că e într-adevăr avantajos. Fără îndoială fu mulţumită, fiindcă ceruse să i se împacheteze vreo douăzeci şi cinci de metri, socotind că va reuşi să facă o rochie pentru ea şi o pelerină pentru fetiţa ei.

— Cum, pleci? Deja?, continuă doamna Desforges. Fă un tur împreună cu noi.

— Nu, mulţumesc, sunt aşteptată acasă… N-am vrut să-i aduc pe copii în înghesuiala asta.

Şi plecă, urmată de vânzătorul care căra cei douăzeci şi cinci de metri de mătase şi care o conduse la casa 10, unde tânărul Albert era înnebunit şi asaltat de numeroasele cereri de facturi. Când vânzătorul reuşi să se apropie, după ce debită vânzarea cu o linie de creion pe caietul său cu cotor, o strigă cu voce tare, iar casierul o înscrise în registru; apoi, avu loc un contraapel, foaia ruptă din caiet fu înfiptă într-un cui, cu ştampila de achitare.

— O sută patruzeci de franci, spuse Albert.

Doamna Bourdelais plăti şi-şi dădu adresa, căci venise pe jos şi nu voia să plece cu pachetele în mână. Deja, în spatele casei, Joseph primise mătasea şi o ambala. Apoi, pachetul, azvârlit într-un coş pe rotile, fu coborât la serviciul de expediţie, unde toate mărfurile din magazin se prăbuşeau cu un zgomot puternic.

În acest timp, înghesuiala devenise atât de mare la mătăsuri, încât doamna Desforges şi doamna Marty nu reuşiră să găsească niciun vânzător liber. Astfel că rămaseră în picioare, pierdute în mulţimea de doamne care priveau stofele, le pipăiau, oprindu-se minute bune, fără a se putea decide pe care să o cumpere. Mătasea *Paris-Bonheur* se bucura de un mare succes, căci în jurul ei se produse una dintre acele îmbulzeli a cărei patimă fulgerătoare hotărăşte moda într-o singură zi. Toţi vânzătorii erau ocupaţi să măsoare acest material; deasupra pălăriilor nu se vedea decât luciul pal al fâşiilor de mătase despăturită, într-un continuu du-te-vino al degetelor vânzătorilor de-a lungul metrilor de stejar, agăţaţi pe stinghii de alamă; se auzeau doar zgomotul foarfecilor muşcând fără încetare din ţesătură, pe măsură ce se despacheta, ca şi cum n-ar fi fost braţe suficiente pentru a sătura mâinile lacome ale clientelor.

— Chiar nu-i deloc urâtă mătasea asta pentru cinci franci şaizeci!, spuse doamna Desforges, care reuşise să pună mâna pe o bucată aflată la marginea unei mese.

Doamna Marty şi fiica sa, Valentine, păreau dezamăgite. Ziarele vorbiseră atâta despre ea, încât se aşteptaseră la ceva mult mai rezistent şi mai lucios. Bouthemont o recunoscu în mulţime pe doamna Desforges şi, dorind să se pună bine cu frumoasa doamnă care se spunea că are mare influenţă asupra patronului, se îndreptă spre ea cu amabilitatea sa puţin vulgară. Cum? Nu era servită? Dar era de neconceput! Trebuia să se arate îngăduitoare deoarece, într-adevăr, nu mai ştiau unde le este capul. Şi se puse să caute nişte

scaune, râzând cu râsul lui de băiat bun, în care se desluşea o iubire brutală faţă de femei, care nu părea să-i displacă însă Henriettei.

— Ia vezi, şopti Favier în timp ce mergea să mai ia o cutie de catifea de pe un raft ce se afla în spatele lui Hutin, uite-l pe Bouthemont cum îţi fură clienta.

Hutin uitase complet de doamna Desforges, scos din sărite de o bătrână, care după ce-l reţinuse un sfert de oră, cumpărase doar un metru de satin negru pentru un corset. În momentele de vârf nu se ţinea cont de tabloul de ordine, iar vânzătorii serveau clientele la întâmplare. Tocmai îi răspundea doamnei Boutarel, care-şi încheia ziua la *Paradisul femeilor*, unde mai petrecuse trei ore şi dimineaţa, când avertismentul lui Favier îl făcu să tresară. Cum să-i scape printre degete tocmai iubita patronului, de la care jurase că va scoate nişte bani? Ar fi culmea ghinionului, iar el nu făcuse nici măcar trei franci cu babele astea care veneau fără să cumpere ceva.

Bouthemont repeta cu glas tare:

— Ei, domnilor, veniţi şi aici… Doamna aşteaptă!

Atunci, Hutin o pasă pe doamna Boutarel lui Robineau, care nu era ocupat.

— Vă rog, doamnă, adresaţi-vă adjunctului… Vă va servi mai bine ca mine.

Şi se grăbi să ia cumpărăturile doamnei Marty de la vânzătorul care le însoţise pe cele două doamne încă de la raionul de lenajuri. În acea zi, o nervozitate stranie îi tulburase flerul. De obicei, la prima privire aruncată unei femei, ştia dacă va cumpăra sau nu şi ce cantitate. După care, o domina şi se grăbea să termine pentru a trece la altă clientă, impunându-i propria alegere, convingând-o că ştie mai bine decât ea de ce stofă are nevoie.

— Doamnă, ce gen de mătase să vă aduc?, întrebă el cu un ton galant.

Doamna Desforges abia deschise gura, că el şi adăugă:

— O, da, ştiu ce vă trebuie.

Când desfăcu bucata de *Paris-Bonheur* pe colţul unei tejghele, între alte mormane de mătăsuri, doamna Marty şi fiica acesteia se apropiară. Hutin, puţin neliniştit, înţelesese că era vorba mai întâi despre o furnitură pentru acestea. Schimbară câteva şuşoteli, iar doamna Desforges îşi sfătuia prietena.

— O, fără îndoială, murmură ea, o mătase de cinci franci şaizeci nu va fi ca una de cincisprezece, nici măcar de zece franci.

— Da, e destul de plină, repetă doamna Marty. Mi-e teamă însă că nu e prea rezistentă pentru un mantou.

Această remarcă îl făcu pe vânzător să intervină cu politeţea exagerată a unui om care nu se poate înşela.

— Dar, doamnă, tocmai fineţea este calitatea acestui gen de mătase. Nu se şifonează... Este exact ceea ce vă trebuie.

Impresionate de o asemenea siguranţă, doamnele tăcură. Luară din nou materialul în mâini şi-l examinară, când se simţiră atinse pe umăr. Era doamna Guibal care, de mai bine de o oră, făcea o plimbare prin magazin, cu paşi rari, bucurându-şi ochii cu spectacolul bogăţiilor înghesuite pe rafturi şi pe tejghele, fără a cumpăra însă nici măcar un metru de pânză. Imediat avu loc o discuţie aprinsă.

— Cum? Dumneavoastră?

— Da, eu, puţin îmbrâncită.

— Nu-i aşa? E atâta lume, încât nici nu se poate circula... Şi salonul oriental?

— Minunat!

— Dumnezeule! Ce succes!... Rămâneţi puţin şi mergem sus împreună.

— Nu, mulţumesc, de acolo vin.

Hutin aştepta, ascunzându-şi nerăbdarea sub zâmbetul care nu i se şterse de pe buze. Avea să-l ţină mult timp aşa? Doamnele nici nu se sinchiseau de el, era ca şi cum i-ar fi furat banii din

buzunar. În sfârşit, doamna Guibal se îndepărtă, continuându-şi plimbarea liniştită, vizibil încântată, în jurul marii vitrine cu mătăsuri.

— În locul dumitale, mi-aş cumpăra mantoul gata făcut, spuse doamna Desforges revenind la *Paris-Bonheur.* Te-ar costa mai puţin.

— E adevărat, cu garniturile şi cu manopera ajunge destul de scump, murmură doamna Marty. Şi apoi, ai de unde alege.

Toate trei se ridicară. Doamna Desforges îi spuse lui Hutin:

— Fiţi bun şi duceţi-ne la raionul de confecţii.

Rămase încremenit, nefiind obişnuit cu asemenea înfrângeri. Cum? Doamna brunetă chiar nu cumpăra nimic? Flerul său îl dezamăgise. O abandonă, aşadar, pe doamna Marty şi insistă pe lângă Henriette, încercând să-şi exercite influenţa lui de vânzător.

— Şi dumneavoastră, doamnă, nu doriţi să vedeţi satinurile, catifelele noastre?… Avem oferte excelente.

— Mulţumesc, cu altă ocazie, răspunse ea liniştită, fără a-i oferi nici măcar o privire.

Hutin fu nevoit să ia cumpărăturile doamnei Marty şi să pornească înaintea acestor doamne pentru a le conduce la raionul de confecţii. În acest moment, îi fu dat să vadă că Robineau tocmai îi vindea doamnei Boutarel o cantitate considerabilă de mătase. În mod evident, nu mai avea fler, nu mai valora nici doi bani. Fu cuprins de furia unui om păgubit, mâncat de cei din jurul său, încleştându-şi fălcile triste într-un zâmbet cât mai amabil.

— La primul etaj, doamnelor, spuse el cu acelaşi zâmbet.

Nu era uşor să ajungi la scară. O mulţime compactă de capete acoperea galeriile, revărsându-se ca un fluviu în mijlocul holului. Părea că se încinge o adevărată bătălie a negoţului, vânzătorii stăpâneau în voie acest puhoi de doamne, pe care-l plimbau în grabă de la unul la altul. Ora de vârf a după-amiezii sosise, iar maşina supraîncălzită învârtea clientele cuprinse de dorinţă, smulgându-le banii din buzunare. Mai ales la raionul de mătăsuri

sufla o briză nebună. Acest renumit *Paris-Bonheur* adunase o asemenea mulţime încât, timp de câteva minute, Hutin nu reuşi să facă nici măcar un pas; iar Henriette, sufocată, îşi ridică ochii şi-l zări în capul scărilor pe Mouret, care revenea mereu în acest loc pentru a-şi savura victoria. Ea zâmbi, sperând că el va coborî pentru a o scăpa de înghesuială, însă acesta nici n-o observă în aglomeraţie. Era alături de Vallagnosc, preocupat să-i arate magazinul, cu chipul îmbătat de victorie. Acum, trepidaţiile din interior acopereau zgomotele de afară; nu se auzea nici huruitul trăsurilor, nici trântitul portierelor. Dincolo de marele tumult al vânzărilor, nu mai rămăsese decât senzaţia unui Paris gigantic, care furniza continuu alte şi alte cumpărătoare. În atmosfera statică în care căldura caloriferului înfierbânta mirosul stofelor noi, zarva creştea, amestecând toate zgomotele, de la forfota neîncetată, de la frazele repetate de sute de ori în jurul tejghelelor, de la aurul ce cânta pe alama caselor de bani asaltate de busculada portofelelor la coşurile pe roţi, încărcate cu pachete ce cădeau continuu în subsolurile flămânde. În praful fin din aer, totul se confunda. Parcă nici raioanele nu mai erau compartimentate: colo jos, merceria părea înghițită de întuneric; mai încolo, la albituri, o rază de soare străpungea vitrina din strada Neuve-Saint-Augustin, ca o săgeată de aur aruncată în zăpadă; la marochinărie şi pânzeturi, o masă deasă de pălării şi de cocuri tăia adâncurile magazinului. Nu se mai vedeau nici toaletele, pluteau la suprafaţă doar coafurile, împestriţate cu pene şi cu panglici; câteva pălării bărbăteşti pătau cu negru mulţimea, în timp ce feţele palide ale doamnelor obosite şi înfierbântate căpătaseră transparenţa cameliilor. În cele din urmă, datorită braţelor sale viguroase, Hutin deschise drumul, mergând în faţa doamnelor. Când ajunse în capul scării, Henriette nu-l mai găsi pe Mouret, care-l împinsese pe Vallagnosc în mijlocul mulţimii pentru a-l zăpăci pe deplin, surprins el însuşi de această nevoie fizică a băii de mulţime. Îşi pierduse cu mare plăcere

răsuflarea, căci simţise, în jurul trupului său, îmbrăţişarea caldă a clientelei.

— La stânga, doamnelor, spuse Hutin cu glas prevenitor, în ciuda exasperării lui care creştea.

În partea de sus a magazinului, înghesuiala era aceeaşi. Invazia continua chiar şi la raionul de mobile, de obicei, atât de liniştit. Departamentele de şaluri, blănuri şi lenjerie gemeau de atâta lume. În timp ce doamnele treceau pe la dantele, se întâlniră cu doamna de Boves care era acolo cu fiica ei, Blanche, amândouă cufundate în articolele arătate de Deloche. Hutin fu silit să mai facă o oprire, cu pachetul în braţe.

— Bună ziua! Chiar mă gândeam la dumneavoastră!

— V-am căutat şi eu, dar cum am fi putut să ne întâlnim în mulţimea asta?

— E minunat, nu-i aşa?

— Uluitor, draga mea. Abia ne mai ţin picioarele!

— Şi aţi cumpărat ceva?

— O, nu, ne uităm deocamdată. Acum ne odihnim puţin şi încercăm să stăm jos.

Într-adevăr, doamna de Boves, care nu avea în portofel decât banii pentru trăsură, îi punea pe vânzători să-i scoată din cutii tot felul de dantele doar din plăcerea de a le vedea şi de a le atinge. Simţise în Deloche tipul vânzătorului debutant, de o stângăcie domoală, care n-ar fi îndrăznit să reziste capriciilor unei cliente, şi ea abuza de amabilitatea lui temătoare, reţinându-l deja de jumătate de oră pentru tot felul de articole noi. Tejgheaua era plină, iar ea îşi cufunda mâinile în acest val imens de dantele de Chantilly, malinuri şi valensiene, cu degetele tremurând de plăcere, cu chipul înroşit de o dorinţă senzuală; alături de ea, Blanche, cuprinsă de acelaşi fior al pasiunii, părea cu atât mai palidă şi mai lipsită de vlagă.

Între timp, conversaţia continua, iar Hutin le-ar fi pălmuit, aşa

cum stătea el nemişcat, la discreţia lor.

— Ia te uită!, spuse doamna Marty, vă alegeţi cravate şi voalete la fel ca ale mele!

Într-adevăr, doamna de Boves, pe care dantelele doamnei Marty o îmbătaseră încă de sâmbăta trecută, nu rezistase dorinţei de a-şi afunda cel puţin mâinile în aceleaşi modele, având în vedere că lipsa de bani în care o lăsase soţul ei nu-i permitea să şi le cumpere. Roşi uşor şi le spuse că Blanche dorise să vadă nişte cravate. După care, adăugă:

— Mergeţi la confecţii... Ei bine, pe curând! Doriţi să ne vedem în salonul oriental?

— Da, în salonul oriental... Nu-i aşa că e superb?

Se despărţiră fermecate şi extaziate, în mijlocul îmbulzelii produse de vânzarea mărunţişurilor şi a micilor garnituri la preţ redus. Deloche, bucuros că are de lucru, începu din nou să golească cutiile de dantele pentru doamna de Boves şi fiica acesteia. Printre grupurile ce se înghesuiau în faţa tejghelelor, se plimba agale inspectorul Jouve, etalându-şi decoraţia şi păzind mărfurile preţioase şi fine, atât de uşor de ascuns într-o mânecă. Atunci când trecu pe lângă doamna de Boves, fu surprins să o vadă cufundată într-o asemenea mare de dantele, astfel că aruncă o privire pătrunzătoare asupra mâinilor ei febrile.

— La dreapta, doamnelor, spuse Hutin, continuându-şi drumul spre confecţii.

Era înnebunit de furie. Nu era suficient că pierduse deja vânzări din cauza lor? Acum îl mai şi întârziau la fiecare colţ al magazinului! Iritarea lui era cu atât mai mare cu cât exista o oarecare rivalitate între raionul de ţesături şi cel de articole gata confecţionate, o luptă continuă, disputându-şi clientele, furându-şi reciproc procentele şi comisioanele. Cei de la mătăsuri erau mai furioşi decât cei de la pânzeturi când erau siliţi să conducă la confecţii o clientă care se decidea pentru un mantou, după ce

dorise să i se arate taftale şi faiuri.

— Domnişoară Vadon!, spuse Hutin cu un ton supărat, când ajunse, în sfârşit, la tejghea.

Însă vânzătoarea trecu fără să se sinchisească de el. Încăperea era plină, străbătută în diagonală de un şir interminabil de oameni ce intrau şi ieşeau prin uşa de la raionul de dantele şi cea de la pânzeturi, care se aflau faţă în faţă; în timp ce, în fundul camerei, clientele încercau hainele în faţa oglinzilor. Mocheta roşie înăbuşea zgomotul paşilor, iar glasurile puternice şi depărtate de la parter se pierdeau, astfel că nu se auzea decât un murmur discret; căldura din salon era sufocantă din cauza mulţimii de femei.

— Domnişoară Prunaire!, strigă Hutin.

Şi cum nici aceasta nu se opri, adăugă printre dinţi, fără a putea fi auzit:

— Ceată de maimuţe!

El, mai ales, nu le avea deloc la suflet pe vânzătoare; îşi rupea picioarele cu urcatul scărilor ca să le aducă o clientă şi era furios de câştigul pe care i-l furau din buzunar. Între ei se dădea o luptă surdă în care ele se dovedeau de aceeaşi asprime; în oboseala lor comună, mereu în picioare, cu trupurile strivite de trudă, diferenţa dintre sexe dispărea şi nu mai rămâneau faţă în faţă decât interesele opuse, accentuate de febra negoţului.

— Ei, chiar nu-i nimeni disponibil?, întrebă Hutin.

Însă brusc o zări pe Denise, care fusese pusă de dimineaţă să împacheteze marfă. Nu i se oferiseră decât vânzări îndoielnice, pe care, de altfel, le şi pierduse. Când Hutin o văzu preocupată cu golirea unei mese de un morman imens de veşminte, se îndreptă spre ea.

— Domnişoară, serveşte-le pe aceste doamne! Bucuros, îi puse în braţe doamnei Marty articolele, pe care se săturase să le tot care după el. Zâmbetul îi apăru din nou pe buze. Se putea desluşi în privirea lui răutatea ascunsă a unui vânzător cu experienţă ce intuia

încurcătura în care se vor afla doamnele şi tânăra începătoare. Aceasta însă era emoţionată de vânzarea neaşteptată ce i se oferea. Pentru a doua oară, considerase gestul lui Hutin ca pe cel al unui prieten necunoscut sau al unui frate, întotdeauna gata să-i dea o mână de ajutor. Ochii ei străluciră de recunoştinţă şi-l urmări cu o privire lungă, în timp ce acesta se folosea de coate pentru a-şi croi drum spre raionul său.

— Aş dori un mantou, spuse doamna Marty.

Denise începu cu întrebările. Ce fel de mantou? Ce culoare? Însă clienta nu ştia nimic, nu avea nici măcar o idee, dorea să vadă toate modelele din magazin. Obosită, ameţită de atâta lume, tânăra vânzătoare îşi pierduse capul; nu servise decât puţine cliente în magazinul lui Cornaille din Valognes; nu ştia câte modele sunt şi nici unde le era locul în dulapuri. Astfel că nu reuşi să le facă pe plac celor două prietene, care păreau nerăbdătoare. Doamna Aurelie, care tocmai o zărise pe doamna Desforges, a cărei legătură cu patronul îi era destul de cunoscută, se grăbi să-i vină în întâmpinare.

— Se ocupă cineva de dumneavoastră?

— Da, domnişoara care caută acolo, în spate, răspunse Henriette. Dar se pare că nu prea ştie ce caută, căci nu găseşte mare lucru.

Imediat, şefa o opri pe Denise, şoptindu-i la ureche:

— Vezi bine că habar n-ai ce se întâmplă aici. Stai, te rog, la locul dumitale.

După care strigă:

— Domnişoară Vadon, un mantou, vă rog!

Rămase acolo, în timp ce Marguerite îi arăta doamnei Marty modelele. Le vorbea clientelor pe un ton sec, dar politicos, avea o atitudine dezagreabilă de fată îmbrăcată în mătase, silită să adopte bunul gust şi cochetăria, păstrând însă un dram de gelozie şi de dispreţ. Când o auzi pe doamna Marty că nu dorea să depăşească

două sute de franci, o privi cu milă. O, dar doamna va trebui să plătească puţin mai mult, pentru că la două sute de franci era imposibil să poată găsi ceva de calitate. Şi aruncă pe tejghea mantourile ieftine cu un gest ce striga: „Uitaţi-vă bine cât sunt de sărăcăcioase!”. Doamna Marty nu îndrăzni să mai spună nimic. Se aplecă la urechea doamnei Desforges şi-i şopti:

— Ei, nu e mai bine să fii servită de bărbaţi?… Parcă eşti mai în largul tău cu ei.

În cele din urmă, Marguerite aduse un mantou din mătase, garnisit cu mărgele de jais[40] pe care-l trată cu respect. Iar doamna Aurelie o chemă pe Denise.

— Caută să fii bună la ceva!… Pune asta pe umeri!

Cu inima strânsă, pierzând nădejdea că va reuşi vreodată în acest magazin, Denise rămase încremenită, cu mâinile atârnându-i pe lângă corp. Fără îndoială, aveau să o concedieze, iar frăţiorii ei vor rămâne pe drumuri. Freamătul mulţimii îi suna în cap, simţea că-şi pierde echilibrul, o dureau toţi muşchii din cauza mormanelor de haine pe care le ridicase, o muncă de salahor cu care nu fusese obişnuită până atunci. Totuşi, se supuse şi o lăsă pe Marguerite să o îmbrace în mantou, ca pe un manechin.

— Stai dreaptă, spuse doamna Aurelie.

Însă în clipa următoare o uitară cu totul pe Denise. Mouret tocmai intrase alături de Vallagnosc şi de Bourdoncle; le salută pe doamne, iar ele îi oferiră complimentele lor pentru această magnifică expoziţie a noutăţilor de iarnă. Se discută mai mult despre salonul oriental. Vallagnosc, care încheiase ocolul magazinului, era mai mult surprins decât cuprins de admiraţie; căci, la urma urmei, în nonşalanţa sa pesimistă, gândea că nu era vorba decât despre multe tipuri de ţesături adunate la un loc. În ce-l priveşte pe Bourdoncle, uitase că făcea parte din întreprindere şi-şi felicita patronul pentru a-l face să nu se mai gândească la grijile şi îndoielile din timpul dimineţii.

— Da, da, merge destul de bine, sunt mulţumit, repeta Mouret vesel, răspunzând cu un surâs privirilor tandre ale Henriettei. Dar nu vreau să vă deranjez, doamnele mele.

Toate privirile se întoarseră, atunci, spre Denise, abandonată în mâinile domnişoarei Marguerite care o silea să se învârtească încet.

— Ei, ce părere ai?, o întrebă doamna Marty pe doamna Desforges.

Aceasta decidea în calitate de arbitru suprem al modei.

— Nu e rău deloc, şi are o croială foarte originală… Doar că nu prea pare graţios în talie.

— O, interveni doamna Aurelie, trebuie să-l încerce doamna… înţelegeţi că nu are acelaşi efect pe această domnişoară şifonată… Îndreaptă-te puţin, Denise, scoate în evidenţă prestanţa acestui mantou…

Toată lumea zâmbi ironic. Denise păli. Ruşinea de a fi tratată ca un manechin pus în vitrină şi pe seama căruia se poate glumi în voie o copleşi. Doamna Desforges, cedând în faţa unei antipatii instinctive, agasată de chipul blând al fetei, adăugă cu răutate:

— Fără îndoială, ar fi stat mai bine dacă rochia domnişoarei n-ar fi fost atât de largă.

După care, îi aruncă lui Mouret o privire batjocoritoare de pariziană pe care îmbrăcămintea ridicolă a unei provinciale o amuza. Acesta simţi mângâierea privirii tandre şi triumful femeii fericite de frumuseţea şi de farmecul său. Din pură gratitudine, Mouret fu silit să glumească, la rândul lui, în ciuda bunăvoinţei pe care o avea pentru Denise, al cărei şarm ascuns îl tulburase din prima clipă.

— Şi apoi, ar trebui să fie pieptănată, şopti el. Aceasta fu culmea ruşinii. Directorul binevoise să râdă şi toate doamnele pufniră şi ele în hohote de râs. Marguerite îşi permise un mic chicotit de fată distinsă, care ştie să se abţină; Clara pierduse o

vânzare pentru a se distra în voie; chiar şi vânzătoarele de la lenjerie veniseră, atrase de zvonul veseliei. În ce priveşte doamnele cliente, acestea se amuzau mult mai discret, cu aere de inteligenţă mondenă; în timp ce, profilul imperial al doamnei Aurelie nu schiţa nici măcar un surâs, ca şi cum părul sălbatic şi umerii fini, feciorelnici, ai acestei începătoare ar fi dezonorat buna conduită a raionului său. Denise pălise şi mai mult în mijlocul acestei mulţimi batjocoritoare. Se simţea violentată, dezbrăcată, fără apărare. Care era oare vina ei pentru un asemenea atac? De ce se luau de talia ei prea mică şi de părul ei prea greu? Cel mai mult o rănise râsul lui Mouret şi al doamnei Desforges, căci instinctul ei o avertizase de legătura care exista între ei; sufletul i se strânse de o durere necunoscută; această doamnă trebuie că era foarte rea dacă putea să se lege de o biată fată care nu-i făcuse nimic; iar el reuşise s-o îngheţe de teamă, o teamă ce-i întuneca toate celelalte sentimente pe care nu le înţelegea. Atunci, în singurătatea ei de paria, atinsă în cea mai intimă pudoare feminină, revoltată în faţa acestei nedreptăţi, îşi înăbuşi suspinele care-i urcau în gât.

— Nu-i aşa? Să fie pieptănată mâine, e o ruşine!, îi spuse doamnei Aurelie teribilul Bourdoncle, care încă de la început o condamnase pe Denise, dezgustat de făptura ei firavă.

Şefa îi luă, în cele din urmă, mantoul de pe umeri, şi-i şopti la ureche:

— Ei bine, domnişoară, frumos debut! Într-adevăr, dacă ai vrut să arăţi de ce eşti în stare… nu putea fi mai rău de atât.

De teama de a nu izbucni în plâns, Denise se grăbi să se întoarcă la mormanul de veşminte pe care-l dusese şi pe care-l sorta pe o tejghea. Măcar acolo se pierdea cu totul în mulţime, iar oboseala o împiedica să mai gândească. Dar o zări lângă ea pe vânzătoarea de la lenjerie, care-i mai luase o dată apărarea chiar în acea dimineaţă. Aceasta urmărise toată scena dinainte şi veni să-i şoptească la ureche:

— Biata de tine, nu mai fi atât de sensibilă! Treci peste asta, altfel te vor călca în picioare… Eu sunt din Chartres şi mă numesc Pauline Cugnôt; părinţii mei sunt morari acolo… Ei bine, m-ar fi făcut bucăţi în primele zile dacă n-aş fi reuşit să le ţin piept… Haide, curaj! Dă-mi mâna… Vei putea să vorbeşti cu mine oricând vei avea nevoie.

Această mână întinsă o tulbură şi mai mult pe Denise. O strânse cu iuţeală şi se grăbi să ridice un maldăr greu de haine, temându-se să nu greşească din nou şi să fie certată pentru că-şi făcuse o prietenă.

Între timp, doamna Aurelie aşezase chiar ea mantoul pe umerii doamnei Marty, spunând:

— O, foarte frumos! Încântător! Ei, e altceva!

Doamna Desforges declară că nu exista nimic mai potrivit. Se schimbară câteva complimente, după care Mouret îşi luă rămas bun, în timp ce Vallagnosc, care o zărise la raionul de dantele pe doamna de Boves şi pe fiica acesteia, se grăbi să-i ofere braţul mamei. Marguerite era deja în faţa unei case de la mezanin, cu diversele cumpărături ale doamnei Marty, care plăti şi ceru să-i fie duse pachetele în trăsură. Doamna Desforges îşi regăsise toate cumpărăturile la casa 10. Toate aceste doamne se mai întâlniră încă o dată în salonul oriental. Se despărţiră învăluite într-o nouă criză zgomotoasă de admiraţie. Chiar şi doamna Guibal se înflăcărase.

— O! Minunat!… Te poţi imagina acolo!

— Un adevărat harem, nu-i aşa? Şi nu-i scump deloc!

— Smirnele! Ah, smirnele! Ce tonuri! Câtă fineţe!

— Şi acest Kurdistan! Îl vedeţi! Un adevărat Delacroix!

Încet, încet mulţimea se răspândi. Bătăi de clopot anunţaseră, la interval de o oră, primele două mese de seară; a treia urma să fie servită, iar în raioanele ce se goleau încet nu mai rămăseseră decât clientele întârziate, care, cuprinse de delirul cumpărăturilor, pierduseră noţiunea timpului. De afară se auzea doar huruitul

ultimelor trăsuri, învăluit de glasul confuz al Parisului, un fel de sforăit de căpcăun sătul, ce digera acum pânzele şi postăvurile, mătăsurile şi dantelele, îngurgitate încă de dimineaţă. În lumina becurilor de gaz ce ardeau încă din amurg, interiorul magazinului părea un câmp de luptă cald de masacrul ţesăturilor. Vânzătorii, loviţi de oboseală, se aşezaseră printre ruinele caselor şi tejghelelor, răvăşite parcă de furia unui uragan. Se ajungea cu greu în galeriile de la parter, obturate de scaunele azvârlite; la raionul de mănuşi trebuia să treci peste o baricadă de cutii, înghesuite în jurul lui Mignot; nici la lenajuri nu se mai putea trece. Liénard dormita deasupra unei mări de stofe, unde mormanele, pe jumătate distruse, semănau cu nişte case înghiţite de furia unui râu ieşit din albie; mai departe, la albituri părea că ninsese, te împiedicai în banchize de prosoape şi păşeai pe fulgi uşori de batiste. Aceleaşi ravagii erau şi în raioanele de la mezanin: blănurile inundau podelele, confecţiile se îngrămădeau ca mantalele unor soldaţi în rezervă, dantelele şi lenjeriile, desfăcute, şifonate, aruncate la întâmplare, te făceau să te gândeşti la o mulţime de femei care s-ar fi dezbrăcat acolo, cuprinse de patimă; în partea de jos, în subsolul casei, serviciul de expediere era în plină activitate, revărsând continuu pachetele de care încăperea era inundată, cu o ultimă sforţare a acestei maşini supraîncălzite. La mătăsuri însă, clientele înghiţiseră totul, lăsând locul liber. Se putea trece fără probleme, căci holul era gol. Stocul uriaş de *Paris-Bonheur* fusese ciopârţit, măturat, nimicit ca de un roi de lăcuste. În mijlocul acestui hol, Hutin şi Favier îşi răsfoiau caietele de debit, calculându-şi comisioanele şi gâfâind ca după o luptă grea. Favier făcuse cincisprezece franci, în timp ce Hutin nu reuşise să ajungă decât la treisprezece, bătut în acea zi şi enervat de propriul său ghinion. Ochii lor străluceau de patima câştigului, iar întregul magazin părea îmbâcsit de cifre şi cuprins de febra ce încheie, de obicei, o seară de măcel.

— Ei bine, Bourdoncle, strigă Mouret, mai tremuri?

Revenise la postul său favorit, în capul scării de la mezanin. Zâmbea victorios în faţa valului de stofe care se desfăşura în faţa lui. Temerile sale din timpul dimineţii şi unicul său moment de slăbiciune pe care nu-l va dezvălui nimănui, îl azvârliseră în braţele unei veselii triumfătoare. Campania era câştigată, micul negoţ de cartier era făcut praf, iar baronul Hartmann, cucerit, odată cu milioanele şi cu terenurile sale. În timp ce privea casierii aplecaţi asupra registrelor, adunând coloanele lungi de cifre, ascultând zgomotul făcut de aurul ce cădea printre degetele lor în talgerele de alamă, îşi vedea *Paradisul femeilor* luând proporţii gigantice, lărgindu-şi holul şi prelungindu-şi galeriile până în strada 10 Decembrie.

— Te-ai convins că magazinul e prea mic?, întrebă el. Am fi vândut dublu.

Bourdoncle, umilit, era gata să-şi recunoască greşeala când o privelişte îi sili să devină din nou serioşi. Ca în fiecare seară, Lhomme, primul casier de la vânzări, centraliza încasările fiecărei case; după ce le aduna, afişa încasarea totală, înfigând hârtia pe care era scrisă suma într-un cui; apoi ducea banii la casa centrală într-o servietă sau în câţiva saci, în funcţie de tipul numerarului. În acea zi, aurul şi argintul dominaseră, astfel că Lhomme urca încet scările, cărând trei saci enormi. Lipsit de braţul său drept, retezat de la cot, îi ţinea la piept cu braţul stâng şi-i sprijinea cu bărbia. Răsuflarea lui se auzea de departe, trecea împovărat şi impunător prin mijlocul vânzătorilor plini de respect.

— Cât, Lhomme?, întrebă Mouret.

Casierul răspunse:

— Optzeci de mii şapte sute patruzeci şi doi de franci şi zece centime!

Un hohot vesel făcu să tresară *Paradisul femeilor*. Cifra se răspândi cu rapiditate. Era cea mai mare cifră atinsă vreodată de un

magazin de noutăţi într-o singură zi.

Seara, când Denise urcă să se culce, se sprijini de pereţii coridorului strâmt de sub acoperişul de tablă. În camera ei, cu uşa închisă, căzu pe pat, sfârşită de durerea de picioare. Timp îndelungat, privi cu un aer năuc masa de toaletă, dulapul şi toată nuditatea aceea de cameră de hotel. Aşadar, aici va trebui să trăiască; prima ei zi o zdrobise, umilind-o. N-ar fi avut puterea să o ia de la început. Apoi, îşi dădu seama că era îmbrăcată în mătase; uniforma aceea o copleşea. Îi trecu prin minte gândul copilăros de a-şi desface cufărul şi de a se îmbrăca în rochia ei de lână. Însă când îşi puse această haină sărăcăcioasă, emoţia o sugrumă, iar lacrimile pe care şi le înăbuşise încă de dimineaţă izbucniră într-un şuvoi cald. Căzuse din nou pe pat şi plângea, gândindu-se la cei doi fraţi ai ei, lacrimile-i curgeau continuu, fără a avea forţa să se descalţe, doborâtă de oboseală şi tristeţe.

Capitolul 5

A doua zi, Denise coborâse în raion de jumătate de oră, când doamna Aurelie îi spuse cu un glas tăios:

— Domnişoară, eşti chemată la direcţiune!

Tânăra îl găsi pe Mouret singur în marele său cabinet tapisat în rips[41] verde. Tocmai îşi amintise de „nepieptănata” de ieri, cum o numea Bourdoncle; deşi, de obicei, nu-i plăcea să joace rolul jandarmului, se gândi să o cheme şi să o scuture puţin, dacă mai era costumată în provincială. În ajun, în ciuda glumelor sale, se simţise lovit de doamna Desforges în amorul propriu, văzând că se pune în discuţie eleganţa uneia dintre vânzătoarele sale. Acum, sentimentul era unul confuz, un amestec de simpatie şi furie.

— Domnişoară, începu el, te-am luat în considerare din respect pentru unchiul tău şi n-ar fi trebuit să ne pui în situaţia tristă…

Dar se opri. În faţa lui, de cealaltă parte a biroului, Denise stătea dreaptă, serioasă şi palidă. Rochia ei de mătase nu mai era atât de largă, îi strângea mijlocul rotund, mângâindu-i umerii delicaţi de fecioară; deşi părul ei, împletit în două cozi, îşi păstra aerul sălbatic, se putea observa că încercase măcar să-l domolească. După ce adormise îmbrăcată, cu ochii plini de lacrimi, Denise se trezise la ora patru, ruşinată de criza ei de sensibilitate. Se apucase imediat să-şi strâmteze rochia, după care petrecuse aproape o oră în faţa oglinzii, pieptănându-şi părul, fără să-l poată netezi cum şi-ar fi dorit.

— Ah, Doamne-ajută!, murmură Mouret. Arăţi mai bine în dimineaţa asta!… Doar că mai ai şuviţele astea drăceşti!

Se ridicase şi începuse să-i aranjeze părul cu acelaşi gest familiar cu care încercase şi doamna Aurelie în ajun.

— Ia te uită! Pune-o pe asta după ureche… Cocul e prea sus.

Denise nu spuse niciun cuvânt, lăsându-se în voia sorţii. Cu toate că-şi jurase să fie tare, intrase în cabinet paralizată de teamă,

cu certitudinea că era chemată pentru a fi dată afară. Bunăvoința evidentă a lui Mouret nu o liniștea, continua să-i inspire teamă, simțea lângă el o neliniște pe care o explica printr-o tulburare firească în fața omului puternic de care depindea destinul ei. Când o văzu tremurând la atingerea mâinilor care-i treceau ușor pe lângă ceafă, Mouret regretă această pornire de amabilitate, temându-se că și-ar putea pierde autoritatea.

— În sfârșit, domnișoară, continuă el, trecând din nou de cealaltă parte a biroului, aveți grijă de ținuta dumneavoastră. Nu mai sunteți la Valognes! Luați exemplu de la pariziencele noastre... Dacă numele unchiului dumneavoastră a fost suficient pentru ca noi să vă deschidem ușile, vreau să cred că veți face tot ce vă stă în putință pentru a fi persoana care am crezut că sunteți. Din păcate, nimeni de aici nu-mi împărtășește părerea... Așadar, v-am prevenit. Nu mă faceți să par mincinos.

O trată ca pe un copil, cu mai multă milă decât bunătate; curiozitatea lui pentru tot ce era feminin fu trezită de femeia tulburătoare care se năștea în această copilă săracă și stângace, în timp ce el o dojenea, Denise zărise portretul doamnei Hedouin, al cărei chip frumos zâmbea grav din rama de aur. Fu cuprinsă de un nou fior, în ciuda cuvintelor încurajatoare ale lui Mouret. Era doamna care murise și de care întregul cartier vorbea că ar fi ucis-o pentru a-și ridica magazinul cu sângele ei.

Mouret vorbea continuu.

— Poți să pleci, spuse el, după ce se așeză și începu să scrie.

Denise plecă, iar când ajunse pe coridor, suspină ușurată.

Din acea zi, începu să-și arate marele ei curaj. Sub crizele de sensibilitate se ascundea o voință neînfrântă, curajul unei ființe slabe și singure, ce se încăpățâna să-și facă datoria. Nu se plângea, mergea mereu înainte, spre țintă, depășind orice obstacol; și toate acestea cu simplitate, cu naturalețe, căci însuși felul ei de a fi era de o blândețe invincibilă.

Mai întâi, trebuia să depăşească starea de oboseală. Pachetele de haine îi frângeau braţele în aşa hal, încât în primele şase săptămâni, gemea noaptea, în somn, din cauza durerilor musculare. Suferea şi mai mult din pricina pantofilor grei aduşi din Valognes şi pe care, din lipsă de bani, nu putea să-i schimbe cu botine uşoare. Mereu în picioare, umblând de dimineaţa până seara, certată dacă se sprijinea un minut de perete, avea picioruşele ei de fetiţă umflate, parcă strivite în bocancii de tortură; călcâiele îi fierbeau, tălpile i se acoperiseră cu băşici, ale căror pieliţe i se lipeau de ciorapi. Simţea o sfârşeală în tot corpul, membrele şi organele erau sfâşiate de această slăbiciune, cu tulburări neaşteptate ale feminităţii ei pe care le trăda paloarea feţei. Şi totuşi, atât de firavă, cu înfăţişarea ei fragilă, reuşise să reziste, în timp ce multe vânzătoare erau nevoite să părăsească magazinul, atinse de boli specifice acestui gen de muncă. Seninătatea şi încăpăţânarea ei o făceau să înfrunte totul cu zâmbetul pe buze, chiar şi în momentele în care se simţea la capătul puterilor, vlăguită de o muncă ce ar fi copleşit chiar şi un bărbat.

Apoi, avea de înfruntat întregul raion. Chinului fizic i se alătura persecuţia surdă a colegelor ei. După două luni de răbdare şi blândeţe, nu reuşise să le dezarmeze. Cuvintele jignitoare şi născocirile crude o loveau în suflet, în nevoia ei de afecţiune. Se glumise mult pe seama debutului ei jenant; cuvinte ca „cizmă” sau „cap de lemn” circulau adesea, iar lucrătoarele care pierdeau o vânzare erau trimise „la Valognes”; Denise trecea drept proasta raionului. Mai târziu, când se dovedise a fi o vânzătoare remarcabilă, la curent cu mersul lucrurilor în magazin, toată lumea fu cuprinsă de o stupoare indignată; din acest moment, vânzătoarele se înţeleseseră între ele să nu-i lase niciodată o clientă serioasă. Marguerite şi Clara o hărţuiau cu o ură instinctivă, strângeau rândurile pentru a nu fi înghiţite de această nou-venită de care se temeau, în ciuda dispreţului lor simulat. Cât despre

doamna Aurelie, aceasta era rănită de rezerva plină de mândrie a acestei fete, care nu alerga în jurul ei cu aere de admiraţie linguşitoare; astfel că o abandonase în braţele duşmănoase ale favoritelor sale, ale preferatelor Curţii, mereu îngenuncheate, preocupate să-i ofere zilnic porţia de batjocură, de care firea sa autoritară parcă avea nevoie pentru a se simţi importantă. O perioadă, adjuncta, doamna Frédéric, păru că nu ia parte la complot; însă, probabil, din pură obişnuinţă, se arătă la fel de dură imediat ce-şi dădu seama de neplăcerile pe care bunăvoinţa ei i le-ar putea pricinui. Aşadar, abandonul fu complet, toate se uniră împotriva „nepieptănatei”, care trăia în mijlocul unui câmp de luptă, abia reuşind, cu tot curajul ei, să-şi păstreze locul în raion.

Aceasta era viaţa ei de acum. Era silită să vorbească mereu, să facă pe curajoasa şi pe graţioasa în rochia de mătase care nu-i aparţinea în niciun fel; plutea într-o perpetuă agonie, moartă de oboseală, prost hrănită, prost tratată, sub ameninţarea continuă a unei concedieri brutale. Camera ei era unicul refugiu, singurul loc unde se lăsa copleşită de tristeţe şi de lacrimi când suferea prea mult în timpul zilei. Un frig teribil se răspândea din acoperişul de tablă, acoperit de zăpezile de decembrie; era silită să se ghemuiască în pat, îmbrăcată cu toate hainele pe care le avea şi să plângă înăbuşit sub pătură, pentru ca gerul să nu-i degere faţa. Mouret nu-i mai adresase niciun cuvânt. Când dădea, în timpul serviciului, de privirile severe ale lui Bourdoncle, se cutremura, căci simţea în el un duşman care nu i-ar fi iertat nici cea mai mică greşeală. În mijlocul acestei ostilităţi generale, bunăvoinţa stranie a inspectorului Jouve o uimea; dacă acesta o vedea stând deoparte, îi zâmbea şi căuta să-i spună ceva amabil; de două ori, o scăpase de dojeni, fără ca ea să-i arate recunoştinţă, mai mult tulburată decât mişcată de protecţia lui.

Într-o seară, după cină, pe când domnişoarele aranjau mărfurile în dulapuri, Joseph anunţă pe Denise că o caută un tânăr

Ea coborî imediat, îngrijorată.

— Ia te uită!, spuse Clara. Nepieptănata are un iubit!

— Trebuie să-i fie foame!, răspunse Marguerite.

Jos, la uşă, Denise îl găsi pe fratele ei, Jean. Îi interzisese categoric să vină la magazin, fapt ce ar fi putut face o impresie foarte proastă. Însă nu îndrăzni să-l certe, atât de speriat părea, fără şapcă, gâfâind, căci alergase în mare grabă de la periferia Temple.

— Ai zece franci?, mormăi el. Dă-mi zece franci, dacă nu, sunt un om pierdut.

Ştrengarul acesta, cu părul blond şi ciufulit, fusese atât de nostim cu chipul său frumos de fată când spusese fraza aceasta atât de melodramatică, încât ea ar fi zâmbit, dacă n-ar fi fost cuprinsă de teamă la cererea lui de bani.

— Cum? Zece franci?, murmură ea. Ce s-a întâmplat?

El roşi şi-i spuse că se întâlnise cu sora unui camarad. Denise îi făcu semn să tacă, stingherită şi ea, neavând nevoie să ştie mai multe. Mai venise foi două rânduri, aşa în goană, pentru cereri asemănătoare de împrumut; însă prima oară fusese vorba despre un franc şi douăzeci şi cinci de centime, iar a doua oară de un franc şi cincizeci de centime. Mereu era vorba despre o femeie.

— Nu pot să-ţi dau zece franci, zise ea. Luna de pension a lui Pépé nu este încă plătită şi am bani doar pentru asta. Abia dacă îmi rămân pentru nişte botine de care am mare nevoie… La urma urmei, nu eşti deloc rezonabil, Jean. E foarte urât din partea ta.

— Atunci, sunt pierdut, repetă el cu un gest tragic. Ascultă, surioară: este vorba despre o brunetă înaltă… am mers la o cafenea împreună cu fratele ei, nu ştiam cât costă consumaţia…

Fu nevoită să-l întrerupă din nou şi când văzu că ochii scumpului ei derbedeu fură inundaţi de lacrimi, îşi scoase portofelul şi-i dădu cei zece franci. Imediat, Jean începu să râdă.

— Ştiam eu… Dar pe cuvânt de onoare că nu mai fac! Altfel aş

fi o mare haimana.

Îşi reluă fuga, după ce o sărută pe obraji ca un nebun. În magazin, toţi angajaţii rămaseră miraţi.

În noaptea aceea, Denise dormi prost. De când intrase la *Paradisul femeilor,* banii erau pentru ea o grijă permanentă. Lucra tot fără salariu fix, doar pentru cazare şi masă; şi cum domnişoarele de la raion o împiedicau să vândă, abia dacă reuşea să plătească pensionul lui Pépé, mulţumită câtorva cliente fără importanţă care-i erau lăsate ei. Trăia în cea mai neagră mizerie – mizerie în rochie de mătase. Uneori îşi petrecea noaptea cârpindu-şi lenjeria şi cămăşile găurite ca o dantelă, fără a mai ţine socoteală de peticele de la pantofi, pe care şi le făcuse cu dibăcia unui cizmar. Îndrăzni chiar să-şi spele rufele în lighean. Însă cel mai mult se nelinişteа pentru vechea ei rochie de lână; nu mai avea alta şi era nevoită să o îmbrace în fiecare seară, după ce-şi scotea rochia de mătase, ceea ce o uza foarte tare; o singură pată îi dădea dureri de cap, iar cea mai mică ruptură era o adevărată catastrofă. Şi nimic pentru ea, niciun bănuţ, măcar pentru a-şi cumpăra strictul necesar pentru orice femeie; trebuise să aştepte cincisprezece zile pentru a-şi reînnoi provizia de aţă şi ace. Era un adevărat dezastru când apărea Jean cu poveştile lui de dragoste, dându-i peste cap întregul buget. Chiar şi o monedă de un franc îi făcea gaură în pungă. Cum putea să spere să pună la loc cei zece franci? Avu coşmaruri până dimineaţa. Şi-l imagină pe Pépé aruncat în stradă, în timp ce ea întorcea pietrele cu mâinile însângerate, căutând bani sub ele.

A doua zi, trebuia din nou să zâmbească, să joace rolul fetei cu maniere impecabile. Cliente cunoscute veniră în raion. Doamna Aurelie o chemă de câteva ori, aruncându-i pe umeri câteva mantouri pentru a pune în valoare noile modele. În timp ce se învârtea cu graţia mişcărilor specifice modei, se gândea la cei patruzeci de franci pentru pensionul lui Pépé, pe care promisese că-i va plăti în seara aceea. Era nevoită să se lipsească de ghete şi în

luna aceea; însă chiar şi adăugând la cei treizeci de franci care-i rămaseră încă patru franci adunaţi bănuţ cu bănuţ, reuşea să ajungă doar la treizeci şi patru de franci. De unde avea să facă rost de şase franci pentru a completa suma? Grija aceasta îi sfâşia inima.

— Priviţi, umerii sunt degajaţi, spunea doamna Aurelie. E ur model foarte distins şi foarte comod… Domnişoara poate să încrucişeze braţele.

— O, perfect, repetă Denise, care-şi păstra tonul amabil. Nic nu-l simţi… Doamna va fi foarte mulţumită.

Acum regreta că mersese duminica trecută să-l ia pe Pépé de la doamna Gras pentru a-l plimba pe Champs-Elysées. Bietul copi ieşea atât de rar cu ea! A trebuit să-i cumpere turtă dulce şi o lopăţică, apoi să-l ducă la Teatrul de păpuşi; cheltuise aproape un franc. Într-adevăr, Jean nu se gândea deloc la micuţ când făcea asemenea prostii. Şi toate se spărgeau în capul ei.

— Din moment ce nu-i place doamnei…, continuă şefa. Domnişoară, pune şi rotonda[42], ca să vadă doamna cum arată.

Denise defila cu paşi mărunţi, cu rotonda pe umeri, spunând:

— E mai călduroasă… E moda acestui an.

Până seara, în spatele graţiei impuse de meserie, se frământă la gândul diferenţei de bani pentru pensionul lui Pépé. Obosite de atâta muncă, domnişoarele o lăsară să facă o vânzare importantă; însă era doar marţi, mai avea de aşteptat încă patru zile până la sfârşitul săptămânii. După cină, se decise să-şi amâne pe mâine vizita la doamna Gras. Se va scuza, spunând că fusese reţinută; şi poate până atunci va reuşi să facă rost de cei şase franci.

Pentru a evita şi cele mai mici cheltuieli, Denise urca foarte devreme la ea în cameră. Ce putea să facă în stradă, fără niciun ban în buzunar, sălbatică şi mereu intimidată cum era de marele oraş, unde nu cunoştea decât străzile vecine magazinului? După ce îndrăznea să meargă până la Palais-Royal să ia puţin aer, se

întorcea repede, se închidea în cameră şi începea să coasă sau să spele. De-a lungul coridorului erau camere în care domnea o promiscuitate ca de cazarmă, cu fete neîngrijite, bârfe, miros de apă de toaletă proastă şi rufe murdare, o acrime ce răbufnea în certuri şi împăcări continue. De altfel, le era interzis să urce în odăi pe timpul zilei; nu trăiau acolo, ci-şi petreceau nopţile, urcând seara în ultimul minut şi fugind dimineaţa, pe jumătate adormite, trezite cu greu de un spălat rapid; şi vântul ce mătura continuu coridorul, oboseala celor treisprezece ore de lucru, care le arunca în pat fără suflare, transformau mansarda într-un hotel de periferie, străbătut de nişte călători istoviţi. Denise nu avea nicio prietenă. Dintre toate domnişoarele, una singură, Pauline Cugnot, îi arăta o oarecare afecţiune; şi raioanele de confecţii şi de lenjerie, aşezate unul lângă celălalt, fiind în război declarat, simpatia dintre cele două vânzătoare se limitase până atunci la simple cuvinte, schimbate în grabă. Pauline ocupa camera vecină, din dreapta odăii Denisei, dar cum dispărea imediat după cină şi nu se întorcea decât pe la ora unsprezece, o auzea numai când se culca, fără s-o întâlnească vreodată în afara orelor de serviciu.

În noaptea aceea, Denise decise să facă din nou pe cizmarul, îşi luă pantofii, îi cercetă, gândindu-se cum ar putea să-i facă să o ţină până la sfârşitul lunii. În sfârşit, cu un ac mai rezistent, încercă să coasă tălpile care ameninţau să se desprindă de căpută. Între timp, pusese la înmuiat, în apă cu săpun, un guler şi nişte manşete.

În fiecare seară auzea aceleaşi zgomote, paşii domnişoarelor care se întorceau în camere, scurtele conversaţii şuşotite, râsete sau certuri înăbuşite. După care paturile scârţâiau, se auzeau căscaturi, iar camerele se afundau într-un somn adânc. Poate şi altele vegheau ca şi ea, împotriva regulamentului, pentru a-şi cârpi hainele. Toate acestea se petreceau cu aceleaşi precauţii pe care şi le lua şi ea, mişcându-se încet, evitând orice zgomot, căci o linişte tremurătoare învăluia coridorul cu uşile închise.

Ora unsprezece sunase de zece minute, când un zgomot de paşi o făcu să ridice capul. Încă o domnişoară care întârziase! Şi o recunoscu pe Pauline când auzi deschizându-se uşa de lângă ea. Însă rămase uimită, căci lenjereasa se întorsese încet şi bătu la uşa ei.

— Repede, eu sunt.

Era interzis ca vânzătoarele să se viziteze în camerele lor. Astfel că Denise se grăbi să deschidă pentru ca vecina ei să nu fie surprinsă de doamna Cabin, care supraveghea respectarea strictă a regulamentului.

— Era acolo?, întrebă ea după ce închise uşa.

— Cine? Doamna Cabin?, spuse Pauline. O, nu de ea mi-e mi teamă… Cu un franc totul se rezolvă.

După care adăugă:

— De mult voiam să vorbesc cu tine. Jos nu se poate niciodată Şi apoi, te-am văzut atât de tristă la cină!

Denise îi mulţumi, o rugă să se aşeze, mişcată de bunătatea ei. Însă tulburată de vizita aceasta neaşteptată, rămase cu pantoful la care lucra în mână şi privirea Paulinei căzu pe el. Clătină din cap, se uită în jurul ei şi zări gulerul şi manşetele în lighean.

— Biata de tine! Bănuiam eu!, spuse ea. Lasă! Cunosc toate astea! La început, când am venit de la Chartres şi tatăl meu nu-mi trimitea niciun ban, am spălat şi eu lucruri din astea! Da, da, bluzele mele! Aveam două şi puteai găsi mereu una din ele pusă la înmuiat!

Pauline se aşeză, gâfâind încă din cauză că alergase. Chipul ei deschis, cu ochii mici şi vioi, cu gura mare, dar delicată, avea o oarecare graţie, în ciuda trăsăturilor proeminente. Dintr-odată, fără nicio introducere, începu să-şi povestească viaţa: tinereţea ei petrecută la moară, tatăl Cugnot, ruinat de un proces, o trimisese la Paris, cu douăzeci de franci în buzunar, ca să facă avere; începuturile ei ca vânzătoare, mai întâi în fundul unui magazin de

la Batignolles, apoi la *Paradisul femeilor,* începuturi înfiorătoare, cu toate jignirile şi lipsurile posibile; în sfârşit, ajunse şi la viaţa ei actuală, cu cei două sute de franci pe care-i câştiga pe lună, cu plăcerile pe care şi le permitea şi nepăsarea cu care lăsa zilele să se scurgă. Bijuterii, o broşa, un lanţ cu ceas, străluceau pe rochia ei de postav albastru, strânsă cochet în talie; zâmbea sub toca ei de catifea, ornată cu o pană mare, cenuşie.

Denise roşise foarte tare, ţinând încă pantoful în mână. Ar fi vrut să îndruge o explicaţie.

— Stai liniştită! Din moment ce mi s-a întâmplat şi mie!, repetă Pauline. Sunt mai mare decât tine, am douăzeci şi şase de ani şi jumătate, chiar dacă nu pare... Acum, hai, povesteşte-mi ce te frământă.

Denise cedă în faţa acestei prietenii oferite cu atâta sinceritate. Se aşeză, în jupon, cu un şal vechi înnodat pe umeri, alături de Pauline gătită de oraş, şi între ele se încinse o pălăvrăgeală de zile mari. Camera era îngheţată, frigul părea că se scurge pe pereţii mansardei, goi, ca de închisoare; dar ele nu ţineau seama că le degerau mâinile, căci erau cufundate în confidenţele lor. Încetul cu încetul, Denise se destăinui, vorbind de Jean şi de Pépé, dar şi de problema banilor, care o tortura. În cele din urmă, ajunseră să discute şi despre domnişoarele de la confecţii, despre care Pauline se descarcă, strigând:

— Ce nenorocite! Dacă ele ar fi nişte colege de treabă, ai putea câştiga mai mult de o sută de franci!

— Toată lumea îmi vrea răul, fără să ştiu măcar de ce, îi spuse Denise, copleşită de lacrimi. Domnul Bourdoncle e mereu pe urmele mele, să mă prindă cu vreo greşeală, de parcă l-aş deranja... Nu-l am decât pe inspectorul Jouve...

Cealaltă o întrerupse.

— Maimuţoiul ăla bătrân! Ah, draga mea, nu te încrede prea tare în el... Ştii, bărbaţii cu un nas ca al lui... îşi tot etalează

decoraţiile, dar se aud tot felul de zvonuri despre el, la noi, la lenjerie… Ce copilă eşti să-ţi faci atâtea probleme! E rău să fii atât de sensibil! Ei bine, ceea ce ţi s-a întâmplat, am păţit toate: trebuie să plăteşti pentru că eşti la început! Aşa e în viaţă!

Îi strânse mâinile şi o îmbrăţişa cu mare sinceritate. Problema banilor era însă una foarte gravă. Cu siguranţă, o biată fată singură nu-şi putea întreţine cei doi fraţi, să plătească pensiunea celui mic şi amantele celui mare, adunând resturile lăsate de celelalte vânzătoare; şi nu prea exista posibilitatea să primească vreun salariu înainte de începerea sezonului, în martie.

— Ascultă-mă, e imposibil să mai rezişti mult aşa, spuse Pauline. În locul tău…

Un zgomot de pe coridor le făcu să tacă. Poate era Marguerite acuzată că se plimba în cămaşă de noapte, pentru a spiona somnul celorlalte. Pauline, care-i ţinea încă mâinile prietenei sale, o privi în linişte, trăgând cu urechea.

După care, începu din nou să vorbească, şuşotind, cu un aer convingător şi blând:

— În locul tău, mi-aş găsi pe cineva.

— Cum, pe cineva?, murmură Denise, fără să priceapă ce voia să spună.

Când înțelese sensul frazei, îşi retrase mâinile şi împietri. Acest sfat o deranja ca o idee la care nu se gândise niciodată până atunci şi pentru care nu găsea avantaje.

— Ah, nu, răspunse ea simplu.

— Atunci, continuă Pauline, n-ai să te descurci niciodată, ascultă ce-ţi spun!… Cifrele sunt clare: patruzeci de franci pentru micuţ, câţiva franci din când în când pentru cel mare; şi tu? N-ai să poţi umbla mereu îmbrăcată ca o cerşetoare, cu pantofii de care râd domnişoarele! Da, se glumeşte pe seama pantofilor tăi… Ia-ţi pe cineva, va fi mult mai bine.

— Nu, repetă Denise.

— Nu eşti deloc rezonabilă, zău aşa!… E inevitabil, scumpa mea, acesta e mersul lucrurilor! Toate am trecut prin asta! Uită-te la mine! Şi eu am fost la început ca şi tine! Fără niciun ban. Cu siguranţă, ai cazare şi masă; dar mai există şi ţinuta, şi apoi e imposibil să rămâi fără niciun ban şi să te închizi în cameră să vezi cum zboară muştele! Asta e, trebuie să te laşi în voia sorţii!

Şi-i povesti despre primul ei amant, angajat al unui avocat, pe care-l cunoscuse la Meudon. După acela, a urmat un funcţionar de la poştă. În sfârşit, din toamnă, se întâlnea cu un vânzător de la *Bon Marché,* un băiat înalt, amabil, în compania căruia îşi petrecea toate orele libere. De altfel, nu avusese niciodată doi amanţi în acelaşi timp. Era cinstită şi se indigna când auzea vorbindu-se despre fetele care se oferă primului venit.

— Nu-ţi spun că trebuie să ai purtări urâte, nici nu se pune problema! De altfel, n-aş vrea să fiu văzută în compania colegei tale, Clara, de teamă să nu fiu acuzată că-mi fac de cap ca ea. Însă când ai o relaţie cu cineva şi nu ai niciun motiv să-ţi faci vreun reproş… Ce ţi se pare rău în asta?

— Nu, răspunse Denise. Nu mi se pare corect şi nu mi se potriveşte, atâta tot.

Urmă o clipă de tăcere. În mica odaie îngheţată, cele două fete îşi zâmbeau, tulburate de această discuţie şuşotită.

— Şi apoi, ar trebui mai întâi să ai un sentiment de prietenie pentru acel cineva, continuă Denise îmbujorată.

Lenjereasa o privi uimită. Începu să râdă şi o sărută pentru a doua oară, spunând:

— Scumpa mea, când te întâlneşti cu un băiat, trebuie să-l şi placi! Ciudată mai eşti! Nu te forţează nimeni! Zău aşa! Vrei să mergem duminică undeva la ţară cu Baugé? Îşi va aduce cu el un prieten…

— Nu, repetă Denise cu o încăpăţânare plină de blândeţe.

Pauline nu mai insistă. Fiecare era stăpân pe propria sa viaţă.

Ceea ce-i propusese ea venise din suflet, fiindcă era sincer întristată să-şi vadă astfel prietena. Şi cum sunase de miezul nopţii, se ridică să plece. Însă, înainte, o forţă pe Denise să accepte cei şase franci care-i lipseau, rugând-o să nu se jeneze şi să-i returneze doar când va câştiga mai mult.

— Acum, adăugă ea, stinge lumânarea ca să nu se vadă ce uşă s-a deschis… O aprinzi din nou după ce plec.

Cu lumânarea stinsă, îşi mai strânseră încă o dată mâinile; Pauline se furişă uşor în camera ei, fără să se audă alt zgomot decât foşnetul rochiei.

Înainte de a se culca, Denise trebuia să termine de cusut pantoful şi de spălat rufele; Frigul era tot mai puternic pe măsură ce noaptea înainta. Însă ea nu-l simţea, căci discuţia din această seară îi pusese tot sângele în mişcare. Nu era deloc revoltată, ci i se părea normal ca fiecare să-şi aranjeze viaţa după bunul plac, mai ales atunci când se află singur şi liber pe acest pământ. Niciodată nu se supusese regulilor, considerând că judecata ei corectă şi firea ei sănătoasă o menţineau în onestitatea în care trăia. În sfârşit, în jurul orei unu, se culcă. Nu, ea nu iubea pe nimeni. Atunci la ce bun să-şi tulbure viaţa şi să strice devotamentul matern pe care-l dedicase fraţilor ei? Totuşi, nu reuşi să adoarmă; fiori fierbinţi îi străbăteau tot corpul, iar insomnia îi desena în faţa ochilor întredeschişi forme nedesluşite, care se pierdeau în noapte.

Din acest moment, Denise se interesă de poveştile de dragoste din raionul ei. În afara orelor de lucru, viaţa colegelor ei se învârtea în jurul unei singure preocupări, şi anume: bărbatul. Bârfele erau la ordinea zilei, iar aventurile le înveseleau pe domnişoare toată săptămâna. Clara era un adevărat scandal, avea trei amanţi care o întreţineau, în afară iubiţilor de ocazie pe care-i târa după ea. Motivul pentru care nu părăsea încă magazinul, unde lucra cât mai puţin posibil şi dispreţuia orice câştig, era numai pentru că se putea „acoperi” în ochii familiei; trăia într-o continuă teamă faţă de

tatăl Prunaire, care putea afla şi care o ameninţa că va veni la Paris şi o va omorî în bătaie. În ce o priveşte pe Marguerite, aceasta era cuminte şi nu avea niciun iubit; lucru surprinzător, căci toate povesteau despre aventura ei şi naşterea pe care venise să o ascundă la Paris; aşadar, cum putuse să facă un copil dacă ea era o virtuoasă? Unele spuneau că se păstrează pentru un văr de-al ei din Grenoble. Domnişoarele glumeau şi pe seama doamnei Frédéric punându-i în cârcă relaţii discrete cu oameni importanţi; adevărul era că nimeni nu ştia nimic despre viaţa ei personală; dispărea seara, ţeapănă în rochia ei de văduvă posomorâtă, fără ca măcar cineva să ştie unde se grăbea atât de tare. Cât despre aventurile doamnei Aurelie, despre aşa-zisele ei legături extraconjugale cu tineri ascultători, erau cu siguranţă false; erau simple invenţii ale unor vânzătoare nemulţumite, poveşti comice. Poate că, în trecut, şefa arătase prea multă dragoste maternă vreunui prieten de-al fiului ei, însă astăzi, la raionul de noutăţi, avea statutul unei femei serioase, care nu găsea niciun amuzament în asemenea copilării. Urma la rând turma, toate celelalte care formau debandada de seară: nouă din zece fete aveau iubiţii în faţa uşii magazinului. Din Piaţa Gaillon, de-a lungul străzii Michodière şi până în strada Neuve-Saint-Augustin, era un întreg şir de bărbaţi ce stăteau nemişcaţi şi pândeau intrarea în *La Paradisul femeilor.* Când începea defilarea, fiecare dintre aceştia întindea braţul şi-şi lua iubita, pierzându-se în noapte ca nişte cupluri de tineri căsătoriţi.

Ceea ce o tulburase cel mai mult pe Denise era secretul lui Colomban. La orice oră din zi, îl zărea de cealaltă parte a străzii, în pragul *Bătrânului Elbeuf* cu ochii aţintiţi asupra domnişoarelor de la confecţii. Când se simţea pândit de ele, roşea, întorcea capul, ca şi cum i-ar fi fost teamă ca fata să nu-l pârască verişoarei lui Geneviève, deşi nu mai exista nicio legătură între familia Baudu şi nepoată, de când aceasta se angajase la *Paradisul femeilor.* Văzându-i privirile disperate, Denise crezu, mai întâi, că e îndrăgostit de

Marguerite, iar aceasta, fată cuminte, ce locuia la magazin, era greu de cucerit. După care rămase înmărmurită când îşi dădu seama că privirile lui deznădăjduite se îndreptau spre Clara. De luni bune suferea astfel, stând pe trotuarul din faţa magazinului, fără a găsi curajul să-şi declare dragostea. Era, de altfel, greu de suportat, mai ales pentru că era vorba despre o fată liberă, care locuia pe strada Louis-le-Grand şi pe care ar fi putut să o abordeze în orice seară, înainte ca ea să plece la braţ cu alt bărbat! Nici măcar Clara nu bănuia această dragoste ascunsă. Respectiva descoperire îi pricinui Denisei o emoţie dureroasă. Era oare atât de oarbă dragostea? Cum putea acest băiat, care avea totul la îndemână, să adore o vagaboandă ca pe o sfântă? Începând cu această zi, Denise îşi simţea inima strânsă de fiecare dată când zărea, din spatele ferestruicilor verzi ale *Bătrânului Elbeuf*, profilul palid şi suferind al verişoarei Geneviève.

Seara, Denise cădea pe gânduri în timp ce privea domnişoarele plecând alături de iubiţii lor. Cele care nu locuiau la *Paradisul femeilor* dispăreau până a doua zi, când aduceau în raioane o mireasmă sălbatică, exterioară, ce dăinuia în fustele lor. Uneori, Denise trebuia să răspundă cu un zâmbet salutului amical al Paulinei, pe care Baugé o aştepta în fiecare seară, la opt şi jumătate, în picioare, la colţul fântânii Gaillon. Apoi, după ce ieşea ultima şi-şi făcea fugitiv plimbarea de seară, se întorcea prima la magazin, lucra sau se culca, visând mereu, cuprinsă de o curiozitate neaşteptată pentru această viaţă necunoscută a Parisului. Cu siguranţă, nu avea niciun sentiment de invidie pentru aceste domnişoare, se bucura de singurătatea ei, de această sălbăticie în care trăia închisă ca într-un refugiu; însă imaginaţia ei o purta departe, încercând să ghicească lucrurile, evoca plăceri despre care auzea tot felul de poveşti, cafenele, restaurante, teatre, duminici petrecute în plimbări pe apă şi în cârciumi. La final, nu-i rămânea decât o mare oboseală a minţii, o dorinţă îmbinată cu plictiseală şi

cu dezgust. Avea impresia că este deja sătulă de astfel de distracţii pe care nici nu le cunoscuse încă.

În mijlocul existenţei sale de vânzătoare, nu-i rămânea prea mult loc pentru astfel de visuri primejdioase. În magazin, sub povara celor treisprezece ore de muncă, nimeni nu se gândea la posibilitatea înfiripării vreunei idile între un vânzător şi o vânzătoare. Dacă lupta continuă pentru bani n-ar fi şters diferenţele dintre sexe, graba şi truda fiecărui minut de lucru, care le ocupa minţile şi le frângea braţele, ar fi fost suficiente pentru a ucide orice urmă de dorinţă. Abia dacă existaseră câteva exemple de legături amoroase în mijlocul ostilităţilor şi camaraderiilor de la bărbat la femeie, apropierile inevitabile de la raion la raion.

Totuşi, într-o zi, Denise îl văzu pe tânărul Albert Lhomme, fiu şefei, strecurând un bilet în mâna unei domnişoare de la lenjerie, după ce străbătuse de mai multe ori raionul, cu un aer indiferent.

Ajunseseră în sezonul mort de iarnă, ce ţinea din decembrie până în februarie, şi existau momente când ea se mai odihnea, chiar dacă stătea ore întregi în picioare, cu ochii pierduţi în profunzimile magazinului, în aşteptarea clientelor. Deşi vânzătoarele de la confecţii se aflau în vecinătatea vânzătorilor de la dantele, mica lor intimitate nu depăşea vreodată câteva şuşoteli glumeţe. La dantele era un secund farsor, care o urmărea pe Clara făcându-i confidenţe dezgustătoare doar pentru a face haz, căci, în fapt, nu era prea interesat de ea şi nu încercase niciodată să o caute în afara magazinului. Aşadar, trecând de la o tejghea la alta, între aceşti domni şi domnişoare nu existau decât priviri complice, cuvinte pe care doar ei le înţelegeau şi uneori discuţii disimulate, cu spatele pe jumătate întors, cu aerul visător, doar pentru a-i da de furcă teribilului Bourdoncle. În ce-l priveşte pe Deloche, acesta se mulţumise să-i zâmbească Denisei, după care îndrăznise chiar să-i şoptească un cuvânt prietenesc atunci când trecea pe lângă ea. În ziua în care îl observă pe fiul doamnei Aurelie dând un bilet

lenjeresei, Deloche chiar o întrebase dacă mâncase bine, din simpla nevoie de a se interesa de ea şi negăsind ceva mai amabil de spus. Văzuse şi el scrisorica, după care o privi pe Denise şi roşiră amândoi din cauza acestei intrigi ce se înnodase în faţa lor.

În ciuda acestor fiori fierbinţi ce trezeau femeia din ea, Denise îşi mai păstra încă liniştea ei copilăroasă. Doar vederea lui Hutin îi strângea inima. Îl privea cu recunoştinţă, crezând că tot ceea ce simte se datorează bunăvoinţei pe care i-o arătase tânărul. De câte ori acesta aducea o clientă la raionul de confecţii, era copleşită de un tremur necunoscut, iar atunci când se întorcea de la casă, se pomenea făcând un ocol, străbătând raionul de mătăsuri, emoţionată. Într-o după-amiază, îl găsi acolo pe Mouret, care părea că o urmăreşte cu un zâmbet pe buze. Nu se mai ocupase de ea. Îi adresase rar câte o vorbă doar pentru a-i da sfaturi asupra ţinutei şi a face o glumă despre firea ei sălbatică ce ţinea mai mult de un băiat decât de o fată şi din care nu va reuşi să scoată o femeie cochetă, cu toată dibăcia lui de bărbat cu succes. Ba, chiar râdea câteodată, tachinând-o, fără a-şi arăta tulburarea pe care i-o provoca această mică vânzătoare cu părul atât de ciufulit. În faţa acestui zâmbet, Denise înlemni ca şi cum ar fi făcut ceva rău. Oare ştia el de ce se afla la mătăsuri, când nici măcar ea nu ar fi putut să explice un asemenea ocol?

De altfel, Hutin nu părea să-şi dea seama de privirile recunoscătoare ale fetei. Aceste domnişoare nu erau genul lui, se prefăcea că le dispreţuieşte, lăudându-se cu aventurile extraordinare pe care le avea cu cliente; la tejgheaua lui, o baroneasă se îndrăgostise pe loc, iar soţia unui arhitect i se aruncase în braţe chiar în ziua în care mersese să rectifice o eroare de metraj. Sub această fanfaronadă, îşi ascundea ieşirile cu fete simple din cafenele şi din cabareturi. Ca toţi tinerii de la noutăţi, avea mania de a cheltui, zbătându-se toată săptămâna la raionul său, cu o îndârjire de avar, doar pentru ca duminica să arunce banii

în vânt, la curse, prin restaurante sau prin cârciumi; niciodată nu făcea economie, nu avea niciun ban pus deoparte, devora imediat orice câştig, fără a se gândi la ziua de mâine. Favier nu era deloc aşa. El şi cu Hutin erau buni prieteni în magazin, însă în afara acestuia nici nu-şi vorbeau. Mulţi dintre vânzători, mereu în contact unul cu celălalt, deveneau nişte străini odată ce puneau piciorul în stradă. Însă Hutin îl avea ca prieten apropiat pe Liénard. Amândoi locuiau în Hotelul Smyrne de pe strada Sainte-Anne, o clădire întunecată, ocupată în întregime de angajaţi din comerţ. Dimineaţa, veneau împreună, iar seara, primul dintre ei care era liber îl aştepta pe celălalt la cafeneaua Saint-Roch, de pe strada cu acelaşi nume. Era o cafenea mică, unde se întâlneau, de obicei, vânzătorii de la *Paradisul femeilor*, ce ţipau, beau şi jucau cărţi, învăluiţi în fumul pipelor. Adesea, rămâneau acolo până la unu noaptea, când patronul cafenelei, obosit şi sătul, îi trimitea pe la casele lor. De altfel, de mai bine de o lună, îşi petreceau trei seri pe săptămână în fundul unui cabaret din Montmartre; îşi duceau acolo prietenii pentru a o aplauda pe domnişoara Laure, o cântăreaţă masivă, ultima cucerire a lui Hutin, al cărei talent era aclamat atât de violent, încât de vreo două ori a trebuit să intervină poliţia.

Astfel trecu iarna. Denise obţinu, în sfârşit, trei sute de franci salariu fix.

Era şi timpul, căci pantofii ei nu mai rezistau. În ultima lună, evitase să iasă de teamă să nu-i rupă de tot.

— Dumnezeule, domnişoară, faci atâta zgomot cu pantofii ăia!, îi spunea adesea doamna Aurelie, pe un ton foarte iritat. E de-a dreptul insuportabil… Ce porţi în picioare?

În ziua în care Denise coborî în magazin încălţată cu botine de stofă de cinci franci, Marguerite şi Clara se mirară imediat şi şuşotiră în aşa fel, încât să fie auzite:

— Ia te uită! Nepieptănata asta şi-a schimbat, în sfârşit,

galoşii!, spuse una dintre ele.

— Ei bine, răspunse cealaltă, trebuie să fi plâns mult după ei… Doar erau ai maică-si.

De altfel, Denise avusese parte de o mişcare generală de indignare. Raionul descoperise prietenia ei ascunsă cu Pauline şi dispreţuiseră toate această afecţiune pentru o vânzătoare dintr-un raion rival. Domnişoarele vorbeau chiar de trădare, o acuzau că merge alături să „toarne” tot ce vorbesc ele. Războiul dintre confecţii şi lenjerie luase proporţii mult mai violente. Niciodată nu fusese atât de nemilos. Fură schimbate tot felul de cuvinte, dure ca nişte gloanţe, şi avu loc chiar şi o pălmuire, într-o seară, în spatele unui munte de cămăşi. Poate că această veche ceartă venea şi din faptul că domnişoarele de la lenjerie erau îmbrăcate în rochii de lână, pe când cele de la confecţii purtau mătase; în orice caz, lenjeresele vorbeau despre vecinele lor cu un aer indignat, de fete cinstite; faptele le dădeau dreptate, căci mătasea părea să aibă un efect asupra dezmăţatelor de la confecţii. Clara era pusă la zid pentru numărul ei de amanţi, Marguerite, arătată cu degetul pentru copilul ei abandonat, în timp ce doamna Frédéric era criticată pentru aventurile ei ascunse. Şi toate acestea din vina bietei Denise!

— Domnişoarelor, fără cuvinte urâte, abţineţi-vă!, le spunea doamna Aurelie pe un ton grav, potolind revolta izbucnită în sânul micului ei popor. Arătaţi puţin bun simţ!

Prefera să nu ia în seamă certurile lor, după cum îi şi mărturisise într-o zi lui Mouret, răspunzând la o întrebare de-a lui. Aceste domnişoare nu valorau pentru ea mai mult una decât cealaltă. Dar se înflăcăra deodată, când auzi din gura lui Bourdoncle că fiul ei tocmai sărutase o lenjereasă la subsolul magazinului, acea vânzătoare căreia acesta îi strecura de ceva vreme scrisorele. Era cutremurător! Şi acuză imediat raionul de lenjerie că-i întinsese lui Albert o cursă. Cu siguranţă, această

lovitură fusese îndreptată spre ea, încercând să o dezonoreze, distrugând viaţa unui copil fără experienţă, după ce se convinseseră că raionul ei era inatacabil. Făcea scandal doar pentru a încurca şi mai mult lucrurile, căci îşi cunoştea foarte bine fiul, în privinţa căruia pierduse orice urmă de speranţă, ştiindu-l capabil de toate nebuniile. Pentru o clipă, afacerea avea să se agraveze, iar Mignot de la marochinărie părea şi el implicat! Prieten al lui Albert, îi favoriza iubitele care erau, de obicei, fete de rând ce veneau la magazin şi căutau cu orele prin cutiile cu ocazii. Mai circula un zvon neconfirmat cu nişte mănuşi de Suedia dăruite lenjeresei. În cele din urmă, scandalul fu stins din consideraţie pentru şefă, pe care Mouret o trata cu un oarecare respect. Opt zile mai târziu, Bourdoncle o concedie, sub un pretext neînsemnat, pe tânăra ce se lăsase sărutată. Dacă închideau ochii asupra desfrâurilor din afara magazinului, în interiorul acestuia lucrurile stăteau altfel, căci nu tolerau niciun fel de atitudine imorală.

Denise fu cea care suferise cel mai mult de pe urma acestei afaceri. Doamna Aurelie, deşi ştia foarte bine care era adevărul, îi purta totuşi pică; o văzuse râzând cu Pauline şi avusese impresia că bârfeau despre aventurile fiului ei. Aşadar, o izola şi mai mult în raion. De ceva vreme plănuia să le invite pe domnişoare să-şi petreacă duminica în apropiere de Rambouillet, la Rigolles, unde îşi cumpărase o proprietate cu primii o sută de mii de franci economisiţi. Pentru a o pedepsi pe Denise o lăsă pe dinafară, căci fusese singura neinvitată. Cu cincisprezece zile înainte de acest eveniment, întregul raion nu discuta decât despre acest subiect. Domnişoarele priveau cerul mângâiat de soarele de mai, programându-şi fiecare minut din acea zi. Visau să-şi satisfacă toate plăcerile, să se plimbe pe măgăruşi, să bea lapte şi să guste din pâinea proaspătă de secară. Era doar o petrecere pentru femei, ceea ce o făcea şi mai interesantă! De obicei, doamna Aurelie îşi petrecea zilele de concediu plimbându-se cu diverse doamne. Nu

prea-i plăcea viaţa de familie, iar serile destul de rare în care trebuia să cineze cu soţul şi fiul ei i se păreau un chin atât de mare, încât ar fi preferat să lase baltă gospodăria şi să mănânce la un restaurant. Lhomme pleca imediat după cină, bucuros să-şi reia viaţa de flăcău, iar Albert, uşurat, alerga după femei. Astfel că, dezobişnuiţi să trăiască în familie, stânjeniţi şi plictisiţi de duminicile petrecute împreună, toţi trei nu făceau altceva decât să traverseze apartamentul ca pe un hotel unde încerci să înnoptezi. Cât despre petrecerea de la Rambouillet, doamna Aurelie se mulţumi să spună că Albert era reţinut în altă parte, iar soţul ei ar arăta mult tact dacă ar refuza să vină. Amândoi fură foarte încântaţi de această idee. Între timp, ziua mult aşteptată se apropia, domnişoarele nu vorbeau decât despre marele eveniment şi despre toaletele pe care le vor purta, de parcă ar fi plecat într-o călătorie de şase luni. Denise era nevoită să le asculte, palidă şi închisă în propria singurătate.

— Ei, te fac să-ţi ieşi din minţi?, îi spuse Pauline într-o dimineaţă. În locul tău, m-aş răzbuna! Dacă ele se amuză, m-aş amuza şi eu, zău aşa!... Hai cu noi duminică, Baugé mă duce la Joinviile.

— Nu, mulţumesc, răspunse tânăra cu încăpăţânarea ei obişnuită.

— De ce, mă rog frumos?... Ţi-e teamă că te vom lua cu forţa?

Pauline începuse să râdă, iar Denise îi zâmbi, la rândul ei. Ştia prea bine cum merg lucrurile: fiecare dintre domnişoare îşi cunoscuse, la una dintre aceste plimbări, primul amant, care era, de fapt, un prieten adus ca din întâmplare; şi ea nu voia aşa ceva.

— Ei, haide, continuă Pauline, îţi jur că Baugé nu va aduce pe nimeni. Nu vom fi decât noi trei... Dacă nu-ţi place, n-am să te mărit cu de-a sila.

Denise ezită, tulburată de o asemenea dorinţă, încât un val de sânge îi înroşi obrajii. De când le auzea pe colegele ei vorbind

despre plăcerile câmpeneşti, simţea că se sufocă, strivită de nevoia de aer curat, visând ierburi înalte ce-i ajungeau până la umeri, arbori imenşi ale căror umbre curgeau pe trupul ei ca un râu cu apă proaspătă. Se trezea în ea amintirea copilăriei trăite în pădurile de la Cotentin şi simţea cum sufletul ei tânjeşte după o rază de soare.

— Ei bine, fie, spuse ea în cele din urmă.

Totul fu aranjat. Baugé trebuia să vină să le ia pe cele două domnişoare din Piaţa Gaillon, la ora opt; de acolo, aveau să meargă cu trăsura până la gara Vincennes. Denise, al cărei salariu de douăzeci şi cinci de franci era devorat în fiecare lună de cei doi fraţi, nu avu de ales decât să-şi reîmprospăteze rochia veche de lână cu nişte benzi de poplin în carouri; îşi făcuse singură şi o pălărie, acoperită cu mătase şi împodobită cu o panglică albastră. În simplitatea ei, avea înfăţişarea foarte tânără, aerul unei fetiţe crescute prea repede, curăţenia unei fete sărace, ruşinată de bogăţia părului ei ce muşca marginile pălăriei fără podoabe. În schimb, Pauline purta o rochie de mătase primăvăratică, în dungi albe şi liliachii, o tocă de aceeaşi culoare, încărcată cu pene, bijuterii la gât şi mâini, o adevărată bogăţie de negustoreasă înstărită. Parcă îşi lua revanşa în rochia ei de duminică pentru toată săptămâna în care fusese silită să îmbrace uniforma de lână a raionului; în timp ce Denise, care-şi târa de luni până vineri rochia de mătase, îşi relua duminica lâna subţire a sărăciei ei.

— Uite-l pe Baugé, spuse Pauline, arătând un tânăr înalt, ce stătea în picioare lângă fântâna.

Îi prezentă iubitul, iar Denise se simţi imediat în largul ei, căci părea un băiat foarte de treabă. Baugé era înalt şi masiv, avea mişcări lente, o faţă alungită, flamandă, iar în ochii senini îi strălucea o naivitate de copil. Născut la Dunkerque, era mezinul unui băcan şi venise la Paris, oarecum izgonit de tatăl şi de fratele său, care-l considerau prost. Totuşi, la *Bon Marché* câştiga trei mii cinci sute de franci. Era prostănac, dar foarte priceput la pânzeturi.

Femeile îl găseau drăguţ.

— Şi trăsura?, întrebă Pauline.

Fură siliţi să meargă pe jos până la bulevard. Soarele ardea, frumoasa dimineaţă de mai zâmbea, oglindindu-şi razele pe pavajul străzilor. Niciun nor nu tulbura cerul. Veselia plutea prin aerul albastru cu transparenţe de cristal. Un zâmbet involuntar răsări pe buzele Denisei; respira cu putere, ca şi cum ar fi trăit sufocată în ultimele şase luni. În sfârşit, nu mai simţea nicio povară pe umeri şi nici aerul închis de la *Paradisul femeilor!* Avea în faţă o zi întreagă de libertate câmpenească! Părea cuprinsă de o sănătate nouă şi de o bucurie infinită. Totuşi, în trăsură, întoarse ruşinată capul când Pauline îi dădu un sărut zgomotos iubitului ei.

— Ia te uită!, spuse ea ţinând capul întors. Uite-l pe domnul Lhomme… Oare unde merge?

— Are cornul cu el, adăugă Pauline care se aplecase să-l vadă. Iată un bătrân ţicnit! N-aş zice că merge la o întâlnire amoroasă!

Într-adevăr, Lhomme, cu instrumentul său sub braţ, mergea de-a lungul teatrului „Gymnase”, cu nasul în vânt, râzând de unul singur, la ideea cadoului pe care şi-l promisese. Avea să petreacă ziua la un prieten, un flautist de la un teatru mic, unde amatorii se adunau pentru o duminică de muzică de cameră, imediat după ce beau cafeaua cu lapte.

— La ora opt! Ce turbat!, continuă Pauline. Ştiai că doamna Aurelie şi trupa ei au trebuit să ia trenul spre Rambouillet care pleacă la şase şi douăzeci şi cinci de minute?… Cu siguranţă că soţul şi soţia nu se vor întâlni.

Apoi vorbiră amândouă despre petrecerea de la Rambouillet. Nu doreau ca echipa să aibă parte de ploaie, pentru că astfel ar fi avut şi ele probleme, dar ar fi fost destul de amuzat să se rupă un nor acolo, fără ca stropii să ajungă şi la Joinville. O luară la rând pe Clara, o nesăbuită care nu ştia să-şi drămuiască banii pe care-i primea de la amanţi. Nu-şi cumpăra ea trei perechi de botine

deodată, botine pe care le arunca a doua zi, după ce le tăia cu foarfecă, din cauza picioarelor ei noduroase? De altfel, domnişoarele de la noutăţi nu se arătau cu nimic mai rezonabile decât aceşti domni: înghiţeau totul, fără să pună nimic deoparte, cheltuind două sau trei sute de franci pe lună pentru zdrenţe şi dulciuri.

— Dar nu are decât o mână, spuse deodată Baugé. Cum reuşeşte să cânte la corn?

Nu-l slăbise din priviri pe Lhomme. Pauline, care se amuza uneori de naivitatea lui, îi spuse că-şi sprijinea instrumentul de perete, iar el o crezu imediat, găsind că este foarte ingenios. Cuprinsă de remuşcări, îi explică mai târziu în ce fel îşi adaptase Lhomme un sistem de cleşti la ciotul lui care-i servea mai apoi ca o mână. Baugé dădu din cap, bănuitor, spunând că nimeni nu-l va face s-o mai creadă şi pe asta.

— Ei, dar bleg mai eşti!, zise ea râzând. Nu-i nimic, te iubesc oricum.

Trăsura mergea destul de bine şi ajunseră la gara Vincennes la timp pentru a prinde trenul. Baugé plăti, dar Denise spusese că înţelege să ia parte la cheltuieli şi că vor face socotelile seara, la întoarcere. Se urcară la clasa a doua; în vagoane plutea o veselie zgomotoasă. La Nogent, A coborî în staţie o nuntă întreagă în mijlocul hohotelor de râs. În sfârşit, coborâră şi ei la Joinville şi trecură imediat pe insulă pentru a comanda micul dejun; rămaseră acolo, pe malul apei, sub plopii înalţi ce mărgineau râul Marna. La umbră era răcoare. O briză uşoară sufla în razele de soare, acoperind în depărtare, pe celălalt mal, puritatea senină a unei câmpii, ce-şi desfăşura covorul de verdeaţă. Denise zăbovi în spatele Paulinei şi al iubitului ei, ce mergeau înainte, ţinându-se de mijloc. Culesese un mănunchi de gălbenele şi acum privea apa cum curge, fericită, tulburată, întorcând capul ori de câte ori Baugé se apleca şi săruta ceafa Paulinei. Lacrimile îi inundară ochii şi cu

toate acestea nu suferea deloc. De ce simţea oare că se sufocă în mijlocul acestei câmpii întinse, unde îşi făgăduise că va lăsa toate problemele deoparte? De unde această senzaţie de regret a cărei cauză îi era cu totul necunoscută? In timpul prânzului, râsul zgomotos al Paulinei o zăpăci. Aceasta, care adora împrejurimile Parisului cu o patimă teatrală, dorise să mănânce în aer liber, în ciuda vântului răcoros. Devora totul cu o lăcomie de fiinţă prost hrănită, gata să facă o indigestie din pricina bucatelor care-i plăceau; acesta era viciul ei, toţi banii câştigaţi mergeau pe prăjituri, crudităţi, mici platouri înfulecate cu repeziciune în timpul liber. Denise părea sătulă cu ouăle, friptura şi puiul înăbuşit, astfel că se abţinu şi nu îndrăzni să comande fragi, trufandale foarte scumpe, de teamă să nu încarce prea mult nota.

— Şi acum, ce facem?, întrebă Baugé, când li se servi cafeaua.

De obicei, după-amiaza, mergea cu Pauline la Paris şi cinau într-un restaurant, după care îşi încheiau ziua cu o piesă de teatru. Dar pentru a-i face pe plac Denisei, mai rămăseseră la Joinville. O clipă, se gândiră să facă o plimbare cu barca, dar pentru că Baugé nu se pricepea prea bine la vâslit, renunţară la idee. Plimbările lor la voia întâmplării, prin labirintul potecilor, îi aduceau mereu de-a lungul Marnei; le plăcea viaţa râului cu mulţimea de iole şi bărci norvegiene şi cu echipele de canotori. Soarele era la apus şi se pregăteau să se întoarcă spre Joinville când din două iole ce coborau pe râu întrecându-se, se auzi o ploaie de injurii, printre care se desluşeau strigăte repetate de „Birtaşilor!” şi „Postăvarilor!”.

— Ia te uită!, zise Pauline. Pare a fi domnul Hutin!

— Da, răspunse Baugé, care-şi întinsese mâna să se apere de razele soarelui, îi ştiu iola de mahon… Cealaltă trebuie să fie a unei echipe de studenţi.

Şi le explică celor două domnişoare vechea duşmănie ce ducea la astfel de întreceri între tinerii universitari şi angajaţii comerciali.

Denise, auzind numele lui Hutin, se opri şi urmări cu privirile pline de speranţă ambarcaţiunea îngustă, căutându-l printre vâslaşi, fără a distinge altceva decât două domnişoare îmbrăcate în alb, dintre care una avea o pălărie roşie. Vocile se pierdură în freamătul râului.

— În apă cu birtaşii!

— În apă cu postăvarii! În apă!

Seara se întoarseră la restaurantul de pe insulă. Însă afară era prea rece, astfel că mâncaseră într-una din cele două săli închise, unde umezeala iernii învăluia feţele de masă într-un iz de rufe proaspete. Începând cu ora şase, nu se mai găseau mese libere, astfel că plimbăreţii se agitau în căutare de locuri; chelnerii aduceau scaune, bănci, apropiau farfuriile şi îngrămădeau mulţimea. Era o atmosferă sufocantă, astfel că se deschiseră toate geamurile. Afară, ziua pălea, un crepuscul verzui căzu peste plopi atât de repede, încât patronul restaurantului, surprins nepregătit pentru a servi cina înăuntru şi neavând nicio lampă, fu silit să aprindă lumânări pe fiecare masă. Hărmălaia era asurzitoare, râsete, strigăte, zgomote de veselă; din pricina palelor de vânt ce intrau pe geamurile deschise, lumânările pâlpâiau şi se scurgeau încet, în timp ce fluturii de noapte băteau din aripi în aerul încins de mirosul fripturilor.

— Ei, ăştia chiar se distrează!, spuse Pauline savurând o porţie de peşte, pe care îl declară extraordinar.

Se aplecă spre Denise şi-i şopti la ureche:

— Nu cumva e domnul Albert acolo?

Era, într-adevăr, tânărul Lhomme, în mijlocul a trei femei dubioase, o cucoană mai în vârstă, cu pălărie galbenă şi cu o înfăţişare vulgară de proxenetă, şi două minore de vreo treisprezece, paisprezece ani, despletite şi de o neruşinare ieşită din comun. Albert, care era deja beat, lovea masa cu paharul, ameninţându-l pe chelner cu bătaia, dacă nu-l servea imediat cu

băuturile cerute.

— Ei bine, continuă Pauline, ce familie! Mama la Rambouillet tatăl la Paris şi fiul la Joinville… Nu prea se încurcă unul pe altul!

Denise, care nu suporta zgomotul, zâmbea totuşi, bucurându-se că nu se poate gândi la nimic în mijlocul unui asemenea vacarm. Deodată, în sala vecină izbucni o zarvă ce acoperi celelalte voci. Păreau nişte urlete urmate de lovituri, căci răsuna un zgomot de scaune răsturnate, o adevărată luptă în care se desluşeau strigătele de pe râu:

— În apă cu postăvarii!

— Birtaşii, în apă! În apă!

Când glasul puternic al cârciumarului calmă câmpul de bătaie, Hutin îşi făcu apariţia. Purta o bluză roşie şi o şapcă de marinar. C ţinea de braţ pe una dintre fetele din barcă, care îşi pusese după ureche un bucheţel de maci, pentru a fi în ton cu culorile iolei. Apariţia lor fu întâmpinată de urlete şi aplauze. El strălucea şi-şi umfla pieptul, legănându-se mândru ca un marinar şi lăudându-se cu un pumn ce-i învineţise obrazul. Era fericit că se afla în centrul atenţiei. În spatele lor, urma echipa, care luă o masă pe sus. Hărmălaia atinsese cote insuportabile.

— Se pare, spuse Baugé după ce ascultase discuţiile din spatele lui, se pare că studenţii au recunoscut-o pe femeia lui Hutin, una care a locuit în cartier şi care acum cântă într-un cabaret de prin Montmartre. S-au luat la bătaie pentru ea… Studenţii ăştia nu plătesc niciodată femeile!

— În orice caz, spuse Pauline înţepată, e cam urâtă, cu părul ei de culoarea morcovului… Sinceră să fiu, nu ştiu unde le găseşte domnul Hutin, dar una e mai ştearsă decât cealaltă.

Denise păli. Un fior de gheaţă o străbătu, ca şi cum, picătură cu picătură, sângele i s-ar fi scurs din trup. Simţise încă de pe malul apei, în faţa iolei care trecuse în grabă, un prim tremur; şi acum, era o certitudine, femeia aceea era chiar iubita lui Hutin. I se

pusese un nod în gât, mâinile începură să-i tremure şi nu mai putu să mănânce nimic.

— Hei, ce-i cu tine?, o întrebă Pauline.

— Nimic, bâlbâi ea, e prea cald.

Masa lui Hutin era alături de ei şi când acesta îl zări pe Baugé pe care-l şi cunoştea, începu să-i vorbească pe un ton ascuţit, pentru a amuza întreaga sală.

— Ia spune, strigă el, se mai angajează toţi virtuoşii la *Bon Marché?*

— Ei, nici chiar aşa, răspunse acesta roşind.

— Ei, lasă că ştim noi, nu se angajează decât fecioare şi au, în permanenţă, un duhovnic pentru vânzătorii care le privesc… Un magazin unde se ţin căsătorii, vasăzică!

Se auziră hohote de râs. Liénard, care făcea parte din echipă, adăugă:

— Nu e ca la *Louvre*... Acolo au la dispoziţie o moaşă pentru raionul de confecţii. Pe cuvânt de onoare!

Veselia crescu. Pauline izbucni şi ea în hohote de râs, atât de amuzantă i se părea povestea cu moaşa. Însă Baugé părea iritat de glumele la adresa inocenţei magazinului unde lucra. Astfel că se pregăti să răspundă.

— Şi ce-i cu asta? De parcă voi, la *Paradisul femeilor*, aţi duce-o mai bine! Daţi oamenii afară pentru un cuvânt nelalocul lui! Ce să mai zicem de patron care agaţă clientele!

Hutin nu-i dădea atenţie, căci făcea elogiul Pieţei Clichy. Cunoştea aici o tânără atât de cuminte, încât cumpărătoarele nu îndrăzneau să i se adreseze de teamă să nu o umilească. După care, se apropie de masă şi spuse că, în săptămâna aceea, câştigase o sută cincisprezece franci. O săptămână formidabilă, ce mai! Pe Favier îl depăşise cu cincizeci şi doi de franci şi dăduse peste cap întregul tablou de ordine. Se cunoştea, nu-i aşa? Va cheltui banii şi nu se va culca până nu-i va sparge pe toţi, până la ultima leţcaie.

Cum era deja foarte ameţit, dădu peste Robineau, slăbănogul acela de adjunct, care se prefăcea că stă deoparte, nedorind să fie văzut pe stradă cu doi dintre vânzătorii săi.

— Taci odată!, spuse Liénard. Vorbeşti cam mult, dragul meu.

Atmosfera se încinse, iar lumânările se scurgeau pe feţele de masă pătate de vin. Când larma se mai potoli, prin ferestrele deschise, pătrunse glasul îndepărtat al râului şi freamătul plopilor, care dormeau în noaptea liniştită. Baugé ceru nota, văzând-o pe Denise albă la faţă şi cu bărbia scuturată de lacrimile pe care încerca să şi le reţină. Însă chelnerul întârzia să apară, astfel că fu nevoită să mai suporte urletele lui Hutin. Acum se credea mai presus decât Liénard, deoarece acesta cheltuia banii tatălui său, în timp ce el şi-i cheltuia pe ai lui, rod al inteligenţei sale. În sfârşit, Baugé plăti, iar cele două domnişoare ieşiră din restaurant.

— Uite şi una de la *Louvre*, murmură Pauline când străbătură prima sală, arătând o fată înaltă ce tocmai îşi punea mantoul.

— Nici măcar n-o cunoşti, habar n-ai cine e!, spuse tânărul.

— Zău aşa? Se vede după veşminte!... Raion cu moaşe, îţi vine a crede? Dacă a auzit, ar trebui să fie încântată!

În sfârşit, erau afară. Denise răsuflă uşurată. Crezuse că avea să moară în căldura sufocantă dinăuntru, în mijlocul urletelor; continua să-şi explice această indispoziţie prin lipsa de aer. Acum respira. Din cerul înstelat cobora o pală de răcoare. Pe când cele două fete părăseau grădina restaurantului, o voce timidă se auzi din întuneric:

— Bună seara, domnişoarelor!

Era Deloche. Nu-l văzuseră în capătul primei săli, unde cinase singur, după ce venise pe jos de la Paris, din pură plăcere. Auzind această voce prietenoasă, Denise, doborâtă de durere, cedă instinctiv nevoii de sprijin.

— Domnule Deloche, vă veţi întoarce cu noi la Paris, sper! spuse ea. Daţi-mi, vă rog, braţul dumneavoastră!

Pauline şi Baugé mergeau înaintea lor. Erau foarte miraţi, căci n-ar fi crezut că se poate întâmpla aşa ceva, şi mai ales cu acest băiat. Şi cum mai aveau de aşteptat încă o oră până la primul tren, hotărâră să se mai plimbe pe malul apei, sub coroanele dese ale copacilor. Din timp în timp, se mai întorceau şi şuşoteau:

— Dar unde s-au dus? Ah, uite-i… Foarte ciudat!

La început, Denise şi Decloche nu spuseră niciun cuvânt încetul cu încetul, vacarmul de la restaurant se pierduse în noapte sub forma unei melodii blânde. Intrară tot mai adânc în răcoarea pădurii, încă înfierbântaţi de văpaia lumânărilor ce se stingeau una câte una. În faţa lor se ridica un zid de beznă, o ceaţă atât de deasă şi de întunecată încât abia desluşeau poteca. Totuşi înaintau încet, fără teamă. În cele din urmă, ochii li se obişnuiră şi văzură la dreapta trunchiurile plopilor, asemenea unor coloane sumbre, purtându-şi bolta de ramuri înţesată de stele, în timp ce pe malul drept, în apă, străluceau pe alocuri pete de oglindă. Vântul se mai potolise, astfel că nu se mai auzea decât susurul blând al râului.

— Sunt foarte fericit că v-am întâlnit, murmură Deloche, care se hotărî să vorbească primul. Nici nu ştiţi ce plăcere îmi faceţi pentru că vă plimbaţi cu mine.

Cu ajutorul întunericului şi după multe cuvinte încâlcite, îndrăzni să-i spună că o iubeşte. De ceva vreme, voise să-I mărturisească printr-o scrisoare. Poate că n-ar fi aflat niciodată, dacă n-ar fi fost noaptea aceasta de partea lui. Denise nu răspunse, continua să meargă la braţul lui, copleşită de durere. El încerca să-i vadă chipul, când auzi un uşor hohot de plâns.

— Dumnezeule!, spuse el. Plângeţi, domnişoară!… Am spus ceva rău? V-am jignit cumva?

— Nu, nu, murmură ea.

Încercă să-şi stăpânească lacrimile, dar nu reuşi. Încă de la masă, crezuse că inima avea să-i sară din piept. Şi acum, în întunericul ce o învăluia, nu se mai putu opri, gândindu-se că dacă

Hutin ar fi fost în locul lui Deloche şi i-ar fi spus astfel de cuvinte, nu s-ar mai fi putut stăpâni. Această mărturisire pe care şi-o făcuse, în sfârşit, o tulbura până la lacrimi. Ruşinea îi ardea obrajii, ca şi când, sub aceşti copaci, ar fi căzut în braţele acestui băiat văzut peste tot cu fete dubioase.

— N-am vrut să vă jignesc, repeta Deloche, pe care-l podidiră lacrimile.

— Nu, ascultă, spuse ea cu un glas tremurător, nu sunt supărată pe dumneata. Dar să nu-mi mai vorbeşti aşa cum ai făcut-o… Ceea ce îmi ceri este imposibil. O, eşti un om deosebit, vreau să-ţi fiu prietenă, dar nimic mai mult… înţelegi? Prietenă.

El se cutremură şi după câţiva paşi făcuţi în tăcere, îi şopti:

— Deci, nu mă iubiţi!

Şi cum ea încerca să evite suferinţa unui refuz categoric, el continuă cu o voce blândă şi tristă:

— De altfel, mă şi aşteptam… N-am avut niciodată noroc şi ştiu că n-am să fiu fericit. Acasă, toţi mă băteau. La Paris, am fost mereu calul de bătaie al tuturor… Vezi dumneata, dacă nu ştii să furi iubitele altora şi eşti prea stângaci pentru a câştiga atât cât câştigă ei, ei bine, atunci trebuie să mori singur în colţul tău… O, fiţi liniştită, n-am să vă mai tulbur niciodată. Cât despre dragostea ce v-o port, asta nu se poate schimba! Vă voi iubi în tăcere, ca un prost… Totul moare în jurul meu, dar asta e viaţa mea.

Plângea şi el lângă ea. Denise încerca să-l consoleze şi în efuziunea lor amicală, descoperiră că erau amândoi din acelaşi ţinut, ea din Valongnes, iar el din Briquebec, la treisprezece kilometri depărtare. Tatăl lui, un biet aprod, de o gelozie bolnăvicioasă, îl bătea şi-l trata ca pe un bastard, enervat de chipul lui palid şi de părul bălai, care, spunea el, nu era din familia lui. Ajunseră, astfel, să vorbească despre câmpiile întinse, înconjurate de gard viu, de potecile umbrite de ulmii înalţi, de drumurile înţesate cu verdeaţă ca aleile unui parc. În jurul lor, noaptea pălea,

puteau desluşi stuful de pe malul râului şi dantela lucioasă a frunzişului negru. Îi cuprinse liniştea, îşi uitară durerile, apropiaţi de ghinionul lor şi legaţi de o prietenie sinceră.

— Ei bine?, o întrebă Pauline pe Denise, luând-o deoparte când ajunseră în gară.

Din zâmbetul şi tonul curios al prietenei sale, Denise înţelese la ce se referea şi roşi foarte tare, după care îi răspunse:

— Niciodată, scumpa mea! Ţi-am spus că nu vreau aşa ceva! E din acelaşi ţinut cu mine. Am povestit despre Valongnes.

Pauline şi Baugé rămaseră perplecşi, dezamăgiţi, neştiind ce să mai creadă. Deloche îi părăsi în Piaţa Bastille; ca toţi tinerii fără salariu fix, şi el dormea la magazin, unde trebuia să fie prezent înainte de ora unsprezece. Nevoind să se întoarcă alături de el, Denise, care avea permisie pentru a petrece seara la teatru, acceptă să o însoţească pe Pauline la Baugé. Acesta din urmă, pentru a fi mai aproape de iubita lui, se mutase pe strada Saint-Roch. Luară o trăsură şi Denise rămase stupefiată când află, pe drum, că Pauline va rămâne peste noapte la iubitul ei. Nimic mai simplu, trebuia, la întoarcere, să-i dea cinci franci doamnei Cabin, toate fetele făceau la fel. Baugé le prezentă camera lui, plină de mobilă veche, în stil *empire,* trimisă de tatăl său. Se supără când Denise îi propuse să facă socotelile, dar, în cele din urmă, acceptă cei cincisprezece franci şi şaizeci pe care fata îi aşezase pe comodă. Acesta se strădui să-i ofere o ceaşcă de ceai şi se zbătu să pună în funcţiune o spirtieră, însă fu silit să coboare după zahăr. Bătu miezul nopţii când, în sfârşit, reuşi să umple ceştile.

— Trebuie să plec, spuse Denise.

Pauline îi răspunse:

— Ai puţină răbdare… Teatrele nu se închid atât de repede…

Denise se simţea stingherită în camera aceasta de flăcău. O văzu pe prietena ei dezbrăcându-se şi rămânând în jupon şi corset. O privi desfăcând patul şi bătând pernele cu braţele ei goale.

Această pregătire a unei nopţi de dragoste o tulbură, îi provocă o senzaţie de ruşine, trezind în sufletul ei rănit amintirea lui Hutin. Nu erau prea sănătoase astfel de zile pentru ea. În sfârşit, la douăsprezece şi un sfert, îi părăsi, confuză şi ruşinată de răspunsul de noapte bună primit de la Pauline:

— Mulţumesc, noaptea va fi bună!

Intrarea particulară, ce ducea la apartamentul lui Mouret şi la camerele personalului, se afla pe strada Neuve-Saint-Augustin. Doamna Cabin trăgea de şnur şi, după ce arunca o privire piezişă, nota intrarea. O lampă lumina slab vestibulul. Denise intră şovăitoare, cuprinsă de nelinişte, căci trecând colţul străzii, văzuse uşa închizându-se peste umbra vagă a unui bărbat. Trebuie să fi fost patronul, care se întorcea acasă; ideea că el era acolo, aşteptând-o poate, în întuneric, o împietrea de teamă, una din temerile acelea ciudate pe care el i le mai pricinuise, fără vreun motiv anume. Cineva se mişca la primul etaj, se auzi un scârţâit de ghete. Denise îşi pierdu capul, deschise o uşă ce dădea în magazin şi care era lăsată deschisă pentru inspecţiile de noapte. Era în raionul de pânze de Rouen.

— Dumnezeule, cum să fac?, murmură ea, copleşită de emoţie.

Îi veni în minte ideea că mai exista în partea de sus o uşă ce ducea la camere. Doar că trebuia să traverseze tot magazinul. Prefera această aventură, în ciuda întunericului ce înghiţea galeriile. Nu ardea nicio lampă de gaz, erau doar cele de ulei agăţate din loc în loc de braţele lustrelor. Luminile acestea şterse, asemenea unor pete galbene, păreau nişte lanterne de mineri. Umbre mari pluteau prin aer, se zăreau cu greu mormanele de mărfuri ce luau forme înfricoşătoare de coloane prăbuşite, de fiare ghemuite sau de hoţi gata de atac. Liniştea grea, întretăiată de răsuflări depărtate, sporea parcă bezna. Totuşi, Denise se orienta: albiturile erau la stânga, astfel că se gândi să traverseze marele hol, dar se lovi de nişte baloţi de materiale; se decise, aşadar, să treacă

mai întâi pe la tricotaje, şi apoi pe la lenajuri. Aici, un zgomot o sperie; era, de fapt, sforăitul lui Joseph, băiatul de magazin, care dormea în spatele articolelor de doliu. Se năpusti în holul luminat de lună; în întuneric, părea mai mare şi mai înfricoşător decât o biserică, cu rafturile împietrite şi siluetele metrilor de măsurat asemenea unor cruci răsturnate. Începu să fugă. La mercerie şi la marochinărie, fu cât pe-aci să dea iar de băieţii ce dormeau în magazin, şi se crezu salvată când ajunse, în sfârşit, la scară. Dar, sus, în faţa raionului de confecţii, o cuprinse groaza când zări o lanternă care pâlpâia şi se deplasa dintr-o parte în alta: era o inspecţie a doi pompieri ce-şi marcau trecerea pe la cadranele indicatoarelor. Denise rămase o clipă locului, fără să priceapă ce se întâmplă. Îi privi trecând de la raionul de şaluri la cel de mobilă, apoi la lenjerie, mirată de manevrele lor stranii, de cheia ce scârţâia, de uşile de tablă ce se închideau cu un zgomot macabru. Când se apropiară, fata se ascunse în capătul salonului de dantele, de unde fugi repede când auzi pe cineva vorbind. Încercă să ajungă la uşa ce comunica cu mansarda. Recunoscu vocea lui Deloche, care dormea în raionul său, pe un pat mic de fier, pe care şi-l aranja singur în fiecare seară. Nu dormea încă, retrăia cu ochii deschişi orele dulci ale serii.

— Cum! Dumneavoastră, domnişoară?, spuse Mouret, de care Denise se lovi pe scară. Avea o lumânare în mână.

Se bâlbâi, voise să spună că încerca să caute ceva la raion, dar el nu părea deloc supărat. O privea cu un aer părintesc şi curios.

— Aveţi, aşadar, o permisie pentru teatru?

— Da, domnule.

— Şi v-aţi simţit bine?... La ce piesă aţi fost?

— Domnule, am fost la ţară.

Răspunsul îl făcu să râdă, astfel că o întrebă, subliniind cuvintele:

— Singură?

— Nu, domnule, cu o prietenă, spuse, cu obrajii roşii, intimidată de ceea ce credea că poate gândi Mouret despre ea.

El tăcu, dar continuă să o privească, în rochia ei neagră, cu pălăria ei simplă cu panglică albastră. Va ajunge oare sălbatica asta o femeie frumoasă? Mirosea a flori de câmp şi era fermecătoare cu părul ei frumos şi ciufulit pe frunte. Şi el, care de şase luni o trata ca pe un copil, pe care-l sfătuia din când în când, ademenit de ideea unui experiment sau de dorinţa răutăcioasă de a şti cum se ridică şi cum se poate pierde o femeie în Paris. Nu mai râdea, era copleşit de un sentiment ciudat de surpriză şi de teamă, amestecat cu afecţiune. Fără îndoială, doar un amant putea să o facă atât de frumoasă. La acest gând, i se păru că o pasăre favorită, cu care tocmai se juca, îl înțeapă până la sânge.

— Bună seara, domnule, murmură Denise, continuând să urce scara, fără a mai aştepta vreun răspuns.

Mouret nici nu răspunse, o privi doar cum dispare, după care intră în apartamentul lui.

Capitolul 6

Dată cu sezonul mort de vară, *Paradisul femeilor* fu străbătut de un val de panică. Se temeau cu toţii de teroarea concedierilor. Oamenii erau daţi afară pe capete, iar cei din direcţie păreau că mătură magazinul golit de cliente în perioada arşiţei din iulie şi august.

În fiecare zi, Mouret, în timp ce-şi făcea inspecţia alături de Bourdoncle, îi lua deoparte pe şefii de raioane, pe care îi pusese în iarnă să angajeze cât mai mulţi vânzători dacă era necesar, cu riscul de a fi nevoiţi să-i concedieze mai târziu. Acum trebuia să reducă toate cheltuielile, aruncând în stradă o treime din funcţionari, pe cei mai slabi, care se lăsau înghiţiţi de cei tari.

— Să vedem, spuse el, trebuie să aveţi în raion oameni care nu vă mai sunt necesari… Nu putem să-i ţinem doar pentru ca să stea cu mâinile în sân.

Şefii de raioane ezitau, neştiind pe cine să sacrifice:

— Descurcaţi-vă, şase vânzători ar trebui să vă ajungă… Veţi angaja din nou în octombrie, e plină strada de ei!

De altfel, Bourdoncle era cel care se ocupa de execuţii. Dintre buzele sale subţiri, lăsa să cadă ca un topor, o simplă propoziţie: „Treceţi pe la casă!”. Orice era un motiv suficient de bun ca să curețe repede locul. Inventa greşeli, pândea cele mai mărunte neglijențe. „Stăteaţi pe scaun, domnule. Treceţi pe la casă! – Îndrăzniţi să răspundeţi? Treceţi pe la casă! – Pantofii dumneavoastră nu sunt curaţi! Treceţi pe la casă!” Chiar şi cei mai vrednici tremurau în faţa masacrului pe care-l lăsa în urma lui. Constatând că mecanismul nu mergea destul de repede, Bourdoncle se gândi la o capcană cu ajutorul căreia ar fi putut să scape doar în câteva zile şi fără prea mare osteneală de numărul de vânzători condamnaţi dinainte. Astfel că, de la ora opt dimineaţa, stătea în picioare în faţa intrării în magazin, şi pentru o întârziere de trei minute, implacabila propoziţie „Treceţi pe la casă!”, îi

secera pe tinerii care veneau gâfâind. Aşadar, treaba mergea bine şi repede.

— Dumneata ai o înfăţişare prea dezgustătoare!, îi zise el, într-o bună zi, unui biet nenorocit al cărui nas strâmb îl enerva. Treci pe la casă!

Protejaţii obţineau cincisprezece zile de concediu fără plată, ceea ce era o modalitate mai umană de a diminua cheltuielile. De altfel, vânzătorii acceptau această situaţie nesigură din nevoie şi din obişnuinţă. De cum ajungeau la Paris, mergeau în dreapta şi-n stânga, îşi începeau ucenicia într-o parte, şi-o terminau în alta, erau concediaţi sau plecau de bună voie, în funcţie de noroc şi de interese. Dacă uzina şoma, muncitorii nu mai aveau pâine; asta se întâmpla şi aici, piesa inutilă era aruncată fără milă, ca o roată stricată de care nu mai era nevoie, fără niciun fel de recunoştinţă pentru serviciile prestate. Cu atât mai rău pentru cei care nu ştiau să-şi croiască un drum în viaţă!

În toate raioanele se vorbea despre acelaşi lucru. Fiecare zi aducea zvonuri noi. Vânzătorii concediaţi se puteau număra precum morţii pe timp de molimă. Cele mai afectate erau şalurile şi lenajurile: şapte vânzători dispărură într-o singură săptămână. Apoi, o dramă zgudui raionul de lenjerie, unde o cumpărătoare căreia i se făcuse rău o acuză pe vânzătoarea care o servise că mâncase usturoi; aceasta fu imediat concediată, deşi, prost hrănită şi mereu înfometată, nu făcuse altceva decât să ronţăie nişte pâine uscată. Şefii se arătau nemiloşi în faţa celei mai neînsemnate plângeri din partea clientelor; nu se admitea nicio scuză, angajatul era întotdeauna vinovat şi trebuia să dispară asemenea unui instrument defect ce dăuna bunului mers al vânzărilor. Colegii nu puteau decât să plece capetele, neavând posibilitatea de a le lua apărarea. În spaima ce plutea prin magazin, fiecare lupta pentru sine. Într-o zi, Mignot, care pleca, în ciuda regulamentului, cu un pachet ascuns sub redingotă, era gata să fie prins şi se crezu pe loc

aruncat în stradă; într-o după-amiază, Liénard, a cărui lene era celebră, fu găsit de Bourdoncle dormitând în picioare, între două mormane de catifea englezească, însă nu fu gonit datorită poziţiei tatălui său în comerţul cu noutăţi. Până şi soţii Lhomme se îngrijorau şi se aşteptau în fiece moment ca fiul lor, Albert, să fie concediat. Nimeni nu era mulţumit de felul cum ţinea casa şi de femeile care veneau să-i distragă atenţia. În două rânduri, doamna Aurelie fu nevoită să-l înduplece pe Bourdoncle.

În acest timp, în mijlocul acestui câmp de bătălie, Denise se simţea ameninţată, trăind continuu în aşteptarea unei catastrofe. În zadar încercase să fie curajoasă, să lupte cu veselie şi judecată, fără a ceda în faţa crizelor de sensibilitate; însă, de cum închidea uşa camerei sale, lacrimile o orbeau şi se mâhnea la gândul că va fi aruncată în stradă, certată cum era cu unchiul ei, neştiind unde să se ducă, fără niciun ban pus deoparte şi cu cei doi copii pe cap. îi reveneau în suflet tulburările din primele zile ale angajării ei, se simţea ca un bob de mei zdrobit de o piatră de moară; era copleşită de tristeţe şi de disperare, văzând cât e de neînsemnată în acest mare mecanism ce avea să o strivească fără milă. Nu-şi făcea nicio iluzie: dacă aveau să concedieze pe cineva de la confecţii, cu siguranţă ea va fi aceea. Fără îndoială, în timpul petrecerii de la Rambouillet, domnişoarele o stârniseră pe doamna Aurelie împotriva ei, căci, începând din acel moment, aceasta o trata cu o severitate amestecată parcă şi cu ură. Nu i se iertase faptul că plecase atunci la Joinville, iar afişarea ei cu o domnişoară de la alt raion fusese considerată ca o revoltă, un fel de răzvrătire împotriva tuturor celor de la confecţii. Niciodată nu suferise Denise atât de mult. Acum pierduse orice speranţă de a mai cuceri vreodată prietenie colegelor ei din raion.

— Dă-le pace!, îi spunea Pauline. Nu-s decât nişte prefăcute Proaste ca nişte gâşte!

Tocmai aceste aere de doamne o intimidau pe Denise

Aproape toate domnişoarele, aflate mereu în contact cu clientela bogată, preluau graţia acestora, ajungând să aparţină unei clase sociale confuze ce plutea undeva între femeia burgheză şi cea muncitoare; dincolo de felul lor de a se îmbrăca, de manierele şi de frazele învăţate, nu exista decât o educaţie falsă, surprinsă din ziarele vremii, din tiradele dramelor şi din toate prostiile ce umpleau străzile pariziene.

— Ştiaţi că nepieptănata are un copil?, spuse Clara într-o dimineaţă, imediat ce intră în salon.

Şi cum toată lumea se mira, mai adăugă:

— Am văzut-o aseară plimbându-şi plodul!… Probabil că-l ţine ascuns pe undeva.

La două zile de la această veste, Marguerite venise cu una nouă.

— Asta-i bună! Tocmai l-am văzut pe amantul nepieptănatei… Un muncitor, închipuiţi-vă! Da, un nespălat de muncitor, cu părul blond! O pândea pe la vitrine!

Din acel moment, adevărul era clar: Denise avea un amant care era muncitor, şi-şi ţinea copilul ascuns undeva în cartier. Toate aluziile răutăcioase o copleşeau. Prima oară când înţelesese despre ce era vorba, păli în faţa unor asemenea monstruozităţi. Era de necrezut, voi să se justifice şi se bâlbâi:

— Sunt fraţii mei!

— Ei na, fraţii tăi!, zise Clara pe un ton ironic. Doamna Aurelie trebui să intervină.

— Tăceţi! Aţi face mai bine să schimbaţi etichetele astea!… Domnişoara Baudu este liberă să se poarte necuviincios în afara magazinului. Cel puţin atâta timp cât mai lucrează aici!

Această apărare tăioasă era, în fapt, o condamnare. Denise, sufocată de teamă, ca şi cum ar fi fost acuzată de o crimă, încercă în zadar să se justifice. Toată lumea râdea, ridicând din umeri. Fusese, din nou, adânc rănită în suflet. Deloche, care auzise hohotele de

râs, fu atât de indignat, încât spuse că le va pălmui pe vânzătoarele de la confecții; doar teama de a nu o compromite pe Denise, îl reținu. Din seara petrecută la Joinville, purta pentru ea o iubire supusă, o prietenie aproape religioasă, pe care o mărturisea în privirile lui de câine credincios. Nimeni nu trebuia să bănuiască această afecțiune, căci ar fi râs de ei; însă acest lucru nu-l împiedica să viseze la pedepse violente, la un pumn răzbunător, dacă cineva o jignea în fața lui.

Denise nu mai răspunse. Era prea mult pentru ea. Nimeni nu o credea. Când o altă colegă încercă să facă o altă aluzie, se mulțumi să o privească fix, cu un aer trist și calm. De altfel, avea alte griji acum, problemele materiale o preocupau tot mai mult. Jean continua să-i facă necazuri, hărțuind-o cu cereri de bani. Nu trecea mult timp fără să primească de la el o scrisoare de patru pagini, plină cu poveștile lui de dragoste. Când poștașul îi aducea aceste misive cu scrisul mare și pasional, se grăbea să le ascundă în poșetă, căci vânzătoarele râdeau și făceau glume. După ce inventa tot felul de pretexte pentru a se retrage să-i citească scrisorile la celălalt capăt al magazinului, o cuprindea un sentiment de teamă: bietul Jean îi părea pierdut. Credea toate gogomăniile lui, aventurile amoroase și pericolele prin care spunea că trece. Cerea o monedă de doi franci pentru a scăpa de gelozia unei femei, și una de cinci franci sau de chiar de șase, pentru a salva onoarea unei biete fete al cărei tată ar fi ucis-o dacă ar fi aflat ceva. Cum salariul fix și comisioanele nu-i ajungeau, Denise se gândise să-și ia ceva de lucru în afara orelor petrecute la *Paradisul femeilor.* I se destăinuise lui Robineau, care-i rămăsese foarte simpatic de la prima lor întâlnire la Vinçard; acesta îi făcuse rost de niște noduri de cravată plătite cu cinci centime duzina. Noaptea, de la ora nouă până la unu, putea să coasă șase duzini, ceea ce însemna treizeci de centime, din care trebuia să scadă costul unei lumânări de patru centime. Cu aceste douăzeci și șase de centime pe zi întreținea

prostiile lui Jean, fără a se plânge de lipsa de somn. Şi ar fi fost foarte mulţumită, dacă o catastrofă nu i-ar fi dat peste cap tot bugetul. La sfârşitul celei de-a doua chenzine, când se prezentase la vânzătorul de cravate, Denise găsise poarta închisă: un faliment, o bancrută care-i făcea o pagubă de optsprezece franci şi treizeci de centime, o sumă importantă, pe care se baza de o săptămână întreagă. Toate mizeriile suferite în raionul de la *Paradisul femeilor* piereau în faţa acestui dezastru.

— Eşti tristă, îi spuse Pauline, întâlnind-o la raionul de mobilă. Pot să te ajut cu ceva?

Însă Denise îi datora deja prietenei ei doisprezece franci, aşa că îi răspunse zâmbind:

— Nu, mulţumesc… N-am dormit prea bine, asta e tot. Era 20 iulie, în plină perioadă de concedieri. Din cei patru sute de angajaţi, Bourdoncle renunţase deja la cincizeci, iar zvonul unor noi execuţii plutea în aer. Cu toate acestea, Denise nici nu mai lua în calcul ameninţările care o pândeau la fiecare pas, ci se îngrozea la gândul unor noi aventuri ale lui Jean. În ziua aceea, avea nevoie de cincisprezece franci care puteau să-l salveze de răzbunarea unui soţ înşelat. În ajun, primise o scrisoare în care îi prezentase întreaga poveste; mai târziu, primise încă două, ultima o citea chiar în momentul în care se întâlnise cu Pauline. În aceasta din urmă, Jean îşi anunţa moartea pentru seara aceea dacă ea nu-i dădea cei cincisprezece franci. Era distrusă. Nu putea lua din banii pentru pensiunea lui Pépé, pe care nu o plătise de două zile. Toate ghinioanele veneau în acelaşi timp. Spera să-şi recupereze cei optsprezece franci şi treizeci de centime dacă vorbea cu Robineau, care poate ştia unde să o caute pe vânzătoarea de cravate. Însă acesta tocmai îşi luase un concediu de două săptămâni şi nu se mai întorsese la magazin din ajun.

Pauline insistă în continuare pe un ton foarte prietenesc. Când se întâlniră amândouă în fundul unui raion mai îndepărtat,

începură să vorbească cu ochii în patru. Deodată, lenjereasa făcu un gest de parcă ar fi vrut să o ia la fugă, căci tocmai văzuse cravata albă a unui inspector ce ieşea de la şaluri.

— A, nu! E bătrânul Jouve, murmură ea liniştindu-se. Nu ştiu ce tot are omul ăsta de râde când ne vede împreună… în locul tău, mi-ar fi teamă. E prea amabil cu tine! Un nenorocit care încă mai crede că se află în faţa trupelor gata de luptă!

Într-adevăr, inspectorul Jouve era dispreţuit de toţi vânzătorii pentru severitatea cu care-i supraveghea. Marea majoritate a concedierilor se bazau pe rapoartele sale. Nasul său mare şi roşu de fost căpitan nu se umaniza decât în raioanele ţinute de femei.

— De ce să-mi fie teamă de el?, întrebă Denise.

— Ei, ştiu eu!, răspunse Pauline râzând. Poate că va exagera cu recunoştinţa… Unele domnişoare chiar insistă pe lângă el.

Jouve se depărtase, prefăcându-se că nu le vede. Îl auziră certând un vânzător de la dantele, vinovat că privise un cal căzut în strada Saint-Neuve-Augustin.

— Parcă îl căutai ieri pe domnul Robineau, continuă Pauline Vezi că s-a întors.

Denise se crezu salvată.

— Mulţumesc, am să trec pe la mătăsuri să-l caut… Asta e, m-au trimis sus cu o reparaţie!

Se despărţiră. Cu un aer foarte preocupat, ca şi cum ar fi alergat de la o casă la alta, în căutarea unei greşeli, Denise ajunse la scară şi coborî în marele hol. Era zece fără un sfert; tocmai se sunase pentru prima masă. Un soare puternic ardea luminatorul şi în ciuda storurilor de pânză cenuşie, căldura făcea aerul irespirabil. Din timp în timp, o adiere răcoroasă se ridica de pe podeaua pe care băieţii o udau cu apă. Domnea o atmosferă somnolentă, ca o siestă de vară, în mijlocul raioanelor goale, asemenea capelelor, unde până şi umbra doarme, după ultima slujbă. Vânzătorii stăteau în picioare aşteptând, iar câteva cliente străbăteau galeriile

şi holul, cu paşii lenţi ai femeilor doborâte de arşiţa din timpul zilei.

În timp ce Denise cobora, Favier punea deoparte o rochie de mătase cu buline roz, pentru doamna Boutarel, care venise în ajun. De la începutul lunii, în toate raioanele nu erau decât doamne din provincie, ce purtau şaluri galbene sau fuste verzi. Vânzătorii, indiferenţi, nici nu se mai amuzau din cauza asta. Favier o însoţi pe doamna Boutarel la mercerie, iar când se întoarse, îi spuse lui Hutin:

— Ieri au venit toate din Auvergne, iar, azi, toate din Provence… Deja mă doare capul.

Însă Hutin se agită, căci era rândul lui şi tocmai o zărise pe „frumoasa doamnă", acea blondă adorabilă pe care întregul raion o numea astfel, fără a şti nimic despre ea, nici măcar numele. Toţi îi zâmbeau şi nu trecea nicio săptămână fără ca ea să nu intre la *Paradisul femeilor*, mereu singură. De această dată, era însoţită de un băiat de patru sau cinci ani. Toată lumea începu să discute.

— Deci e căsătorită?, întrebă Favier, în timp ce Hutin se întoarse la casă, unde-şi notase în carneţelul de debit treizeci de metri de satin *duchesse*.

— Posibil, răspunse acesta din urmă, deşi plodul ăsta nu dovedeşte nimic. Poate fi al unei prietene… Sigur e că a plâns. O, ce tristă era! Şi avea ochii roşii!

Tăcură amândoi şi o priviră cum se plimba prin magazin. Apoi Favier continuă pe un ton şoptit:

— Dacă e căsătorită, poate că soţul i-o fi ars nişte palme!

— Posibil, spuse Hutin, numai să n-o fi părăsit amantul. După ce tăcu o clipă, încheie:

— Treaba e că nu mă interesează!

În acel moment, Denise traversă raionul de mătăsuri, încetinindu-şi mersul şi privind în jurul ei pentru a-l descoperi pe Robineau. Nu-l văzu, astfel că trecu în galeria albiturilor, după care

mai traversă mătăsurile încă o dată. Cei doi vânzători o zăriră.

— Ia uite-o şi pe asta!, murmură Hutin.

— Îl caută pe Robineau, spuse Favier. Nu ştiu ce au de împărţit amândoi! O, nimic amuzant, Robineau e prea tăntălău pentru aşa ceva... Se spune că i-a mai găsit ceva de lucru, nişte cravate... Ei, ce afacere!

Hutin se gândi să spună ceva de rău, iar când Denise trecu pe lângă el, o întrebă:

— Pe mine mă căutaţi?

Fata roşi. Din seara de la Joinville, nu mai îndrăznise să-şi cerceteze sufletul încărcat de atâtea sentimente confuze. Îl văzuse de nenumărate ori cu fata aceea cu părul roşcat, iar dacă mai fremăta în preajma lui, era poate din silă. Îl iubise oare? Îl mai iubea încă? Nu voia să se mai gândească la astfel de lucruri care acum i se păreau penibile.

— Nu, domnule, răspunse ea stânjenită. Hutin se amuză de stinghereala ei.

— Doriţi să vă servim?... Favier, serveşte-i-l pe Robineau domnişoarei!

Denise îi aruncă o privire fixă şi calmă, la fel ca şi domnişoarelor de la ea din raion. Aşadar, era un om rău, căci o lovea şi el la fel ca toţi ceilalţi! Totuşi, simţi că ceva se sfâşie, o ultimă legătură care se rupe. Chipul ei exprima o suferinţă atât de mare, încât Favier, care avea o fire mai umană, îi sări în ajutor.

— Domnul Robineau este la aprovizionare, spuse el. Se va întoarce, fără îndoială, la prânz... Il veţi găsi atunci dacă doriţi să-i vorbiţi.

Denise mulţumi şi urcă la confecţii, unde doamna Aurelie o aştepta, plină de mânie. Cum! Plecase de mai bine de jumătate de oră! De unde venea? Cu siguranţă, nu de la atelier! In timp ce-şi pleca din nou capul, Denise se gândi la ghinionul care o lovise. Totul era terminat dacă Robineau nu se întorcea la magazin. Îşi

promisese, totuşi, că va coborî să-l caute mai târziu.

La mătăsuri, întoarcerea lui Robineau produsese o adevărată revoluţie. Toţi din raion sperau că nu se va mai întoarce, căci părea enervat de neplăcerile pe care i le provocau tot timpul. Într-adevăr, la un moment dat, împins de Vinçard, care voia să-i cedeze fondul lui de comerţ, era gata să renunţe. Intrigile lui Hutin şi patima cu care acesta îl săpa de câteva luni avea să dea roade. În timpul concediului lui Robineau, acesta îl înlocuise ca prim-vânzător şi se străduise să-l compromită în faţa şefilor, ca mai apoi să se instaleze în locul lui prin exces de zel: mici nereguli descoperite şi scoase la iveală, proiecte de îmbunătăţire propuse, noi idei pe care şi le imaginase. De altfel, toţi din raion, de la începătorul care-şi dorea să ajungă vânzător până la premierul care visa la poziţia de asociat, aveau o idee fixă, şi anume, de a-l discredita pe colegul mai mare în grad pentru a mai urca o treaptă ierarhică, sau chiar să-l distrugă dacă era un obstacol. Această luptă a poftelor făcea mecanismul să funcţioneze. În spatele lui Hutin era Favier, iar în spatele acestuia urmau ceilalţi, la rând. Se auzea scrâşnetul puternic al maxilarelor. Robineau era condamnat şi fiecare se pregătea să înhaţe un os. Când adjunctul se întoarse, un mormăit general se făcu auzit. Toate acestea trebuiau să se sfârşească, atitudinea vânzătorilor părea destul de ameninţătoare, astfel că şeful raionului, pentru a da timp subalternilor să ia o decizie, îl trimisese pe Robineau la aprovizionare.

— Mai bine plecăm cu toţii dacă-l ţin, spuse Hutin. Treaba aceasta îl cam plictisea pe Bouthemont, a cărui bună dispoziţie nu se potrivea cu un astfel de chin lăuntric.

Suferea că nu mai are în jurul lui decât feţe încruntate, însă simţea nevoia să fie corect.

— Ei hai, lăsaţi-l în pace, nu v-a făcut nimic. Însă protestele izbucniră.

— Cum nu ne-a făcut nimic? E o fiinţă insuportabilă, e mereu

nervos şi e în stare să te calce în picioare cu mândria lui!

Iată de ce clocotea întregul raion. Robineau, cu nervii lui de femeie, avea o atitudine rigidă şi dădea dovadă de o susceptibilitate inadmisibilă. Se povesteau tot felul de anecdote pe seama lui: de la faptul că îmbolnăvise un tinerel până la ideea că umilise clientele cu observaţiile lui seci.

— În sfârşit, domnilor, spuse Bouthemont, nu vă pot ajuta cu nimic… I-am avertizat pe şefi şi vom vedea ce decizie vor lua ei.

Se sună pentru a doua masă. Hutin şi Favier coborâră. Din toate raioanele, vânzătorii se adunau unul câte unul, îmbulzindu-se la intrarea strâmtă a coridorului de la bucătărie, un coridor umed, luminat slab de câteva lămpi de gaz. Turma se grăbea, fără să se amuze sau să vorbească, în mijlocul zgomotului de veselă şi al mirosului puternic de mâncare. La capătul culoarului se făcea o oprire bruscă, lângă un ghişeu. Flancat de teancuri de farfurii, înarmat cu furculiţe şi linguri pe care le afunda în cazane mari de alamă, un bucătar distribuia porţiile.

— Ei, poftim!, murmură Hutin în timp ce consulta meniul, scris pe o tablă neagră, deasupra ghişeului. Văcuţă cu sos picant sau calcan… Niciodată friptură în maghernița asta! Fiertura şi peştele lor nu ţin de foame!

De altfel, peştele era mereu dispreţuit, iar cazanul rămânea plin. Favier luă, totuşi, calcan. În spatele lui, Hutin se aplecă, cerând:

— Văcuţă cu sos picant.

Cu un gest mecanic, bucătarul înţepă o bucată de carne, peste care presără o lingură de sos; Hutin, sufocat de aerul fierbinte ce-i venise în faţă, abia apucase să-şi ia porţia, că în spatele lui se auzeau aceleaşi cuvinte: „Văcuţă cu sos picant… Văcuţă cu sos picant”. Urmau ca o litanie, în timp ce bucătarul, fără pic de odihnă, înţepa bucăţile de carne şi le stropea cu sos, cu mişcările rapide şi ritmice ale unui ceas bine reglat.

— Calcanul e rece, spuse Favier.

Toţi plecau acum, cu braţele întinse, ţinând farfuriile cu teama de a nu se lovi unii de alţii. La zece paşi mai încolo, se deschidea un bufet, un alt ghişeu, pe a cărui tejghea de cositor lucios erau aşezate porţiile de vin, un şir de sticluţe mici, fără dop, încă umede de la clătit. Când trecea pe acolo, fiecare primea în mâna liberă o astfel de sticluţă, după care se putea îndrepta spre masa lui, cu ţin aer serios, menţinându-şi echilibrul.

Hutin bombănea încet:

— Ce ne mai plimbăm cu blidele astea în mână!

Masa lui Hutin şi a lui Favier se afla la capătul coridorului, îr ultima sală de mese. Toate sălile semănau între ele, erau nişte foste pivniţe de patru metri pe cinci, amenajate ca nişte refectorii[43]; însă umezeala muşca zugrăveala, iar pereţii galbeni se umpleau de pete verzi; din orificiul strâmt al aerisirii ce dădea în stradă, la buza trotuarului, cădea o lumină palidă, întretăiată de umbrele abia desluşite ale trecătorilor, în iulie, ca şi în decembrie, aburul cald te înăbuşea, încărcat de mirosurile respingătoare, ce veneau de la bucătărie.

Hutin intrase primul. Pe masa prinsă de perete şi acoperită cu pânză ceruită, nu erau decât pahare, furculiţe şi cuţite ce marcau locul fiecăruia. Teancuri de farfurii erau aşezate la fiecare capăt al mesei, în timp ce în mijloc se afla o pâine cu un cuţit înfipt în ea. Hutin puse pe masă sticla de vin şi farfuria; după ce-şi luă un şerveţel din partea de jos a unui dulap, care era singurul ornament al încăperii, se aşeză la masă şi suspină.

— Mi-e o foame!

— Aşa-i întotdeauna, spuse Favier, care se aşeză în stânga lui. Nu găseşti niciodată nimic, când mori de foame.

Masa fu repede ocupată, deşi avea douăzeci şi două de locuri. La început nu se auzi decât zgomotul furculiţelor şi hăpăiala unor oameni mari cu stomacurile goale după cele treisprezece ore de

lucru. Pe vremuri, vânzătorii, care aveau o oră pauză de masă, puteau să meargă să bea o cafea în afara magazinului; astfel că se grăbeau să mănânce pentru a ajunge cât mai repede afară. Însă această pauză lungă, petrecută în afara magazinului, îi făcea foarte distraţi şi nu se mai gândeau la vânzări. Şefii luară atunci decizia să nu le mai permită să iasă şi să plătească trei centime în plus pentru o cafea, dacă doreau aşa ceva. Acum, vânzătorii trăgeau de timp ca să nu se întoarcă prea devreme în raion. Mulţi dintre ei înghiţeau îmbucături mari, citind ziarul împăturit şi sprijinit de sticluţa cu vin. Alţii, după ce-şi potoleau foamea, vorbeau cu glas tare despre mâncarea proastă, despre banii câştigaţi, despre ce făcuseră duminica trecută şi despre ceea ce vor face duminica viitoare.

— Ia spune, ce-i cu Robineau ăsta?, îl întrebă un vânzător pe Hutin.

Lupta celor de la mătăsuri împotriva adjunctului lor preocupa toate celelalte raioane. Se discuta despre asta în fiecare zi, la cafeneaua Saint-Roch, până la miezul nopţii. Hutin, care se înfrupta din bucata lui de carne, se mulţumi să răspundă:

— Ei bine! Robineau s-a întors! După care adăugă supărat:

— Păi, fir-ar să fie, mi-au dat carne de măgar!... La urma urmei e chiar scârbos, pe legea mea!

— Nu te mai plânge!, spuse Favier. Eu sunt prostul care a luat calcan!... E putrezit!

Toţi vorbeau deodată, indignaţi şi amuzaţi. La un colţ al mesei, cu spatele la perete, Deloche mesteca în linişte. Avea o poftă de mâncare extraordinară, nu era niciodată sătul, însă cum câştiga prea puţin pentru a-şi permite suplimente, îşi tăia felii groase de pâine şi înghiţea totul cu lăcomie. Acum toţi glumea pe seama lui, strigând:

— Favier, dă-i calcanul dumitale lui Deloche... Lui îi place şi aşa.

— Şi carnea dumitale, Hutin... Deloche o vrea ca desert. Bietu

băiat ridica din umeri, fără să răspundă. Nu era vina lui dacă era mereu flămând. De altfel, şi ceilalţi lingeau farfuriile, dar le făcea mare plăcere să-l sâcâie.

Un uşor fluierat îi făcu să tacă. Li se semnala prezenţa lui Mouret şi a lui Bourdoncle pe culoar. De ceva timp, reclamaţiile angajaţilor erau atât de multe, încât aceştia se gândiră să coboare la bucătărie şi să judece şi ei calitatea mâncării. Din cele treizeci de centime pe care le dădeau bucătarului, în fiecare zi, pe cap de om, acesta trebuia să plătească totul: proviziile, cărbunii, gazul, personalul; şi se mai mirau că mâncarea nu era prea bună. Chiar în acea dimineaţă, fiecare raion delegase câte un vânzător pentru a discuta cu patronul. Mignot şi Liénard fură însărcinaţi să vorbească în numele camarazilor lor. Astfel că în mijlocul tăcerii care se aşternuse, toţi ciuliră urechile şi ascultară ce se discuta în sala alăturată, unde tocmai intraseră Mouret şi Bourdoncle. Acesta din urmă spuse că văcuţa cu sos era excelentă. Mignot, enervat de această afirmaţie calmă, repetă: „Mestecaţi-o ca să vă daţi seama!”, în timp ce Liénard, atacând calcanul, spuse cu blândeţe în glas: „Dar miroase oribil, domnule!”. Atunci, Mouret începu să-i învăluie în fraze prieteneşti: va face totul pentru binele angajaţilor săi, doar era părintele lor, prefera să mănânce pâine uscată decât să-i ştie prost hrăniţi.

— Vă promit că am să studiez problema, spuse el pentru a încheia, ridicând puţin tonul, astfel încât să se facă auzit de la un capăt la altul al coridorului.

Ancheta direcţiunii se terminase, iar zgomotul furculiţelor reîncepu. Hutin mormăi:

— Mda, hai să ne bizuim pe vorbele lor şi să ne săturăm cu apă!… A, nu sunt decât cuvinte frumoase aruncate în vânt. Vrem promisiuni? Iată-le! Ne hrănesc cu resturi şi ne aruncă în stradă ca pe nişte câini!

Vânzătorul care-l întrebase mai înainte de Robineau, repetă:

— Spuneaţi ceva de Robineau…

Însă un zgomot puternic de vase îi acoperi vocea. Vânzătorii îşi schimbau farfuriile, astfel că teancurile de la capătul meselor scăzu considerabil. Un ajutor de bucătar aduse nişte tăvi mari de tablă, iar Hutin spuse:

— Orez gratinat! De-a dreptul minunat!

— Foarte bun pentru doi bani în plus!, spuse Favier servindu-se.

Unora le plăcea, alţii îl găseau prea vâscos. Cei care citeau ziarele stăteau tăcuţi, afundaţi în foiletoane, fără a şti ce mănâncă. Toţi îşi ştergeau frunţile de sudoare, locul fiind prea strâmt se umplea de un abur roşiatic, în timp ce umbrele trecătorilor brăzdau în dungi negre feţele de masă.

— Daţi-i pâinea lui Deloche, strigă un glumeţ.

Fiecare îşi tăia o bucată, după care înfigea cuţitul în coajă şi pâinea îşi continua drumul, din mână în mână.

— Cine-mi ia orezul în schimbul desertului?, întrebă Hutin.

După ce reuşi să încheie târgul cu un tânăr subţirel, încercă să-şi vândă şi vinul; dar nu-l voia nimeni pentru că era execrabil.

— Vă spuneam, aşadar, că Robineau s-a întors, continuă el în mijlocul hohotelor de râs şi al discuţiilor ce se amestecau. O, situaţia lui e gravă… Închipuiţi-vă că strică vânzătoarele! Da, le procură noduri de cravată!

— Tăcere!, murmură Favier. Acum i se pecetluieşte soarta!

Cu colţul ochiului, îl arătă pe Bouthemont, care mergea pe culoar, între Mouret şi Bourdoncle, toţi trei absorbiţi, vorbind încet şi agitat. Sala de mese a şefilor de raioane şi a adjuncţilor se afla chiar în faţă. Când Bouthemont îl văzu pe Mouret, se ridicase de la masă ca să-i povestească problemele raionului său. Ceilalţi doi îl ascultau, refuzând să-l sacrifice pe Robineau, un vânzător de mâna întâi, care era angajat de pe vremea doamnei Hedouin. Însă când se puse în discuţie problema nodurilor de cravată, Bourdoncle se

enervă. Băiatul ăsta era chiar nebun dacă ajunsese să mijlocească munci suplimentare pentru vânzătoare! Magazinul plătea destul de scump timpul acestor domnişoare; dacă munceau pe cont propriu noaptea, lucrau mai puţin ziua la magazin, asta era clar; aşadar, îi furau, îşi riscau sănătatea care nu le aparţinea. Noaptea era făcută pentru somn, toate trebuiau să doarmă, dacă nu, vor fi date afară!

— Se îngroaşă gluma!, remarcă Hutin.

De fiecare dată când cei trei bărbaţi treceau prin faţa sălii de mese, vânzătorii îi pândeau şi le comentau cele mai mici gesturi. Uitaseră de orezul gratinat, în care un casier tocmai găsise un nasture de chilot.

— Am auzit cuvântul „cravată", spuse Favier. Aţi văzut nasul lui Bourdoncle cum s-a albit deodată?

Mouret împărtăşea indignarea asociatului său. O vânzătoare care lucra noaptea i se părea un atac împotriva *Paradisului.* Cine era oare proasta care nu ştia să-şi drămuiască toate comisioanele din vânzări? Însă când auzi numele Denisei, se îmblânzi şi încercă să-i găsească scuze. A, da, fetiţa aceea: nu era prea îndemânatică şi avea obligaţii, după cum se spunea. Bourdoncle îl întrerupse şi-i spuse că va trebui concediată pe loc. Mereu spusese că nu vor scoate niciodată nimic de la o urâţenie ca ea; părea gata să-şi verse dispreţul. Mouret, stânjenit, începu să râdă. Dumnezeule! Ce om sever! Nu puteau trece cu vederea o dată? O vor chema pe vinovată şi o vor certa. În fond, Robineau purta toată vina, căci ar fi trebuit să-i explice el, un vânzător mai vechi, care erau obiceiurile magazinului.

— Ei bine, uite-l pe patron că râde!, zise Favier mirat, când văzu din nou grupul trecând pe lângă uşă.

— Drace!, înjură Hutin. Dacă se încăpăţânează să ni-l lase pe Robineau pe cap, le vom da noi ceva să se distreze!

Bourdoncle îi privi pe Mouret în ochi, după care făcu un gest de dispreţ, pentru a-i arăta că înţelesese şi că era o prostie.

Bouthemont îşi reluă plângerile: vânzătorii ameninţau cu plecarea şi erau printre ei unii chiar foarte buni. Ceea ce păru a-i atinge cel mai mult pe aceşti domni fu zvonul despre bunele relaţii dintre Robineau şi Gaujean: se spunea că acesta din urmă îl împingea pe primul să se stabilească pe cont propriu în cartier, oferindu-i credite pe perioade îndelungate, pentru a ruina *Paradisul femeilor.* Tăcură. Aşadar, acest Robineau avea chef de luptă! Mouret deveni serios; simula dispreţul şi evită să ia o hotărâre, ca şi cum n-ar fi fost atât de important. Va vedea după ce va vorbi cu el. Apoi glumi cu Bouthemont pe seama tatălui său, sosit acum două zile din Montpellier, care era gata să leşine de mirare şi indignare când văzuse holul enorm peste care domnea fiul său. Se mai făceau şi acum glume despre bietul om, care, recăpătându-şi aplombul său de meridional, începuse apoi să denigreze totul şi să pretindă că toate aceste inovaţii vor ajunge rău de tot.

— Iată-l şi pe Robineau, murmură şeful de raion. L-am trimis la aprovizionare pentru a evita un conflict regretabil… Scuzaţi-mă dacă insist, dar lucrurile au ajuns prea departe, astfel că trebuie să acţionăm.

Într-adevăr, Robineau, care tocmai se întorsese, trecu şi-şi salută colegii, îndreptându-se spre masa lui. Mouret se mulţumi să repete:

— Bine, vom vedea!

Plecară amândoi. Hutin şi Favier încă îi aşteptau. Când văzură că nu se mai întorc, se liniştiră. Oare vor coborî în fiecare zi să le numere îmbucăturile? Ar fi o altă „plăcere” să nu te simţi liber nici când mănânci! Adevărul era că-l zăriră pe Robineau intrând şi buna dispoziţie a patronului îi cam nelinişte în privinţa luptei pe care o porniseră împotriva acestuia, începură să şuşotească, gândindu-se la noi insulte.

— Să mor nu alta!, continuă Hutin cu voce tare. Mi-e mai foame după ce termin de mâncat!

Totuşi mâncase două porţii de dulceaţă, pe a lui şi pe cea pe care o schimbase cu orezul gratinat. Deodată, strigă:

— Fir-ar să fie! Am să-mi permit un supliment!… Victor, adu-mi încă o dulceaţă!

Băiatul terminase de servit desertul, astfel că adusese cafeaua; cei care o luau îi plăteau trei centime. Câţiva dintre vânzători plecaseră, căutând, de-a lungul coridorului, ungherele întunecate, pentru a fuma câte o ţigară. Ceilalţi rămăseseră moleşiţi în faţa meselor încărcate de vase murdare. Se jucau cu miez de pâine şi purtau aceleaşi discuţii, învăluiţi de mirosul de grăsime arsă pe care nu-l mai simţeau, şi de căldura de etuvă care le înroşea urechile. Pereţii transpirau, iar din bolta mucegăită se lăsa un aer sufocant. Sprijinit de perete, Deloche, îndopat cu pâine, digera în linişte, cu ochii fixaţi spre ochiul de geam care dădea în stradă. În fiecare zi, după prânz, se destindea privind picioarele trecătorilor care mergeau pe trotuar, picioare retezate de la glezne, încălţate în pantofi grei, ghete elegante, botine fine de damă, un du-te-vino continuu de picioare vii, fără trup şi fără cap. în zilele ploioase, era foarte urât.

— Cum! Deja?!, strigă Hutin.

Un clopot sună la capătul culoarului, trebuiau să lase loc pentru a treia serie de masă. Băieţii de serviciu aduceau căldări cu apă caldă şi bureţi mari pentru a curăţa feţele de masă. Încetul cu încetul, sălile se goleau, vânzătorii urcau spre raioane, târându-şi picioarele pe scări. În bucătărie, şeful bucătar luă din nou loc în faţa ghişeului, între cazanele cu calcan, carne de văcuţă şi sos picant, înarmat cu furculiţe şi cu linguri, gata să umple farfuriile cu mişcările sale ritmice de ceas bine reglat.

Cum Favier şi Hutin întârziară în sala de mese, o zăriră pe Denise coborând scările.

— Domnul Robineau s-a întors, spuse unul dintre el, cu o politeţe batjocoritoare.

— Încă mai mănâncă, adăugă celălalt. Dacă e urgent, puteţi, totuşi, intra.

Denise coborî în continuare fără să răspundă şi fără să le acorde atenţie. Când trecu însă prin dreptul sălii de mese a şefilor de raioane şi a adjuncţilor, îndrăzni să arunce o privire înăuntru. Într-adevăr, Robineau era acolo. Se gândi că-i va vorbi după-amiază; îşi continuă drumul pe coridor, spre masa ei, care se afla la celălalt capăt al sălii.

Femeile mâncau separat, în două săli rezervate. Denise intră în prima încăpere, care era tot o fostă pivniţă, transformată în refectoriu, dar amenajată cu mai mult confort. Pe masa ovală, aşezată în mijloc, cele cincisprezece tacâmuri erau aşezate la distanţă unele de altele, iar vinul era în carafe; un platou cu calcan şi unul cu carne de văcuţă şi sos picant flancau cele două capete ale mesei. Ospătarii cu şorţuri albe le serveau pe domnişoare, ceea ce le scutea de neplăcerea de a-şi lua singure porţiile de la ghişeu. Cei de la direcţiune găsiseră această modalitate mult mai decentă.

— Ai făcut turul?, o întrebă Pauline, care se aşezase deja şi-şi tăia din pâine.

— Da, răspunse Denise roşind, am însoțit o clientă.

Mințea. Clara îi făcu semn cu cotul vecinei sale. Ce păţise oare nepieptănata? Se purta ciudat. Primea scrisoare după scrisoare de la amantul ei; apoi, alerga în magazin ca o apucată, pretextând comisioane pentru atelier, unde nici nu mergea. Cu siguranţă, se întâmpla ceva. În timp ce-şi mânca porţia de calcan fără nicio urmă de dezgust, cu nepăsarea unei fete hrănite odinioară cu slănină râncedă, Clara aduse în discuţie o dramă înfiorătoare ce umplea paginile ziarelor.

— Aţi citit despre bărbatul acela care şi-a ucis iubita cu briciul?

— Merita, spuse o lenjereasă, zău aşa! A găsit-o cu altul! Bine i-a făcut!

Pauline însă fu de altă părere. Cum aşa? Dacă nu mai iubeşti un bărbat, asta îi dă dreptul să-ţi ia gâtul? Ei, ce să zic! Tăcu şi se întoarse către băiatul de serviciu:

— Pierre, ştii bine că nu pot să mănânc carnea de vacă… Cere, te rog, să mi se facă un mic supliment, o omletă, moale, dacă se poate!

În timp ce aştepta, îşi scoase din poşeta în care avea mereu dulciuri câteva bomboane de ciocolată, pe care începu să le ronţăie cu bucăţi de pâine.

— Într-adevăr, nu prea-i de treabă un astfel de om!, continuă Clara. Şi sunt destui geloşi pe lumea asta! În altă zi, spre exemplu, un muncitor şi-a aruncat soţia într-un puţ!

N-o slăbea pe Denise din priviri, şi când o văzu pălind, crezu că ghicise la ce se referea. În mod cert, mironosiţa asta tremura de teama să nu fie bătută de amantul ei, pe care probabil îl înşela. Ar fi fost amuzant să o urmărească şi să intre în magazin. Însă subiectul conversaţiei fu schimbat când una dintre vânzătoare începu să vorbească despre scoaterea petelor de pe catifele. Apoi se discută despre o piesă de teatru, unde nişte fetiţe foarte dulci dansau mai bine decât marile balerine. Pauline, tristă din pricina omletei care era prea prăjită, îşi recapătă buna dispoziţie după ce gustă din ea şi văzu că nu era chiar atât de rea.

— Dă-mi vinul, te rog, îi spuse ea Denisei. Ar trebui să-ţi comanzi o omletă.

— O, carnea de văcuţă îmi ajunge, răspunse tânăra, care, pentru a nu cheltui niciun ban în plus, se mulţumea cu mâncarea servită în magazin, oricât de îngrozitoare ar fi fost.

Când băiatul adusese orezul gratinat, domnişoarele protestară, îl refuzaseră cu o săptămână înainte în speranţa că nu va mai apărea niciodată. Denise, distrată, gândindu-se la Jean din prisma poveştilor Clarei, fu singura care îl mancă; toate o priviră dezgustate. Urmă o orgie de suplimente, astfel că domnişoarele se

îmbuibară cu dulceaţă. De altfel, era o adevărată eleganţă să-şi permiţi să mănânci din bani proprii.

— Ştiţi că domnii au făcut plângere, spuse una dintre lenjerese, iar direcţiunea a făcut ceva promisiuni…

Fu întreruptă de hohote de râs şi începură să vorbească doar de direcţiune. Toate luau cafeaua, în afară de Denise, care spunea că nu poate să o suporte. Se întindeau la discuţii în faţa ceştilor, lenjeresele îmbrăcate în rochii de lână, de o simplitate de mici burgheze, iar fetele de la confecţii – în mătase, cu şervetul sub bărbie, pentru a nu se păta, asemenea doamnelor care au coborât să mănânce la bucătărie, cu cameristele lor. Fusese deschisă o fereastră pentru a împrospăta puţin aerul îmbâcsit şi fierbinte; însă fură nevoite s-o închidă imediat, căci roţile trăsurilor făceau un zgomot insuportabil.

— Linişte!, zise Pauline. Uite-o pe bestia aia bătrână!

Era inspectorul Jouve. Îi plăcea să le dea târcoale domnişoarelor, către sfârşitul mesei. De altfel, era responsabil cu supravegherea sălilor de mese. Intra cu ochii surâzători, făcând turul meselor; câteodată, chiar vorbea cu ele, voia să ştie dacă au mâncat cu poftă. Insă, având în vedere că le neliniştea şi le plictisea, toate se grăbeau să plece de lângă el. Deşi clopoţelul încă nu sunase, Clara se ridică prima; celelalte o urmară. Nu rămăseseră decât Denise şi Pauline. Aceasta din urmă, după ce-şi băuse cafeaua, îşi termină şi bomboanele de ciocolată.

— Ştii ce, spuse ea ridicându-se de la masă, am să trimit un băiat să-mi cumpere nişte portocale… Vii şi tu?

— Imediat, răspunse Denise, în timp ce ronţăia o coajă de pâine, hotărâtă să rămână ultima pentru a discuta cu Robineau înainte să urce la raion.

Însă când rămase singură cu Jouve, simţi o nelinişte; confuză, se ridică, în cele din urmă de la masă. Văzând-o că se îndreaptă spre uşă, acesta o opri din drum:

— Domnişoară Baudu…

Stătea în picioare în faţa ei şi-i zâmbea cu un aer părintesc. Mustăţile lui mari şi cenuşii, părul tuns perie, îi dădeau o înfăţişare de onestitate militară. Îşi împinse pieptul în faţă, pentru a-şi etala panglica roşie.

— Ce s-a întâmplat, domnule Jouve?, întrebă ea mai liniştită.

— V-am zărit astăzi dimineaţă discutând acolo, sus, în spatele covoarelor. Ştiţi că este împotriva regulamentului şi dacă scriu asta în raport… Ţine la tine prietena ta, Pauline?

Îşi mişcă mustăţile şi parcă o flacără îi incendie nasul enorm, cârn şi ridat.

— Ei, ia spune, ce aveţi voi două de împărţit?

Denise, fără să înţeleagă, fu din nou cuprinsă de nelinişte. El se apropie şi mai mult, astfel că răsuflarea lui îi atingea faţa.

— Este adevărat că am stat puţin de vorbă, domnule Jouve, se bâlbâi ea, dar nu e nimic rău în asta… Aţi fost foarte bun cu mine şi vă mulţumesc din suflet.

— N-ar trebui să fiu bun, spuse el. Nu cunosc decât adevărul şi dreptatea… Doar că atunci când eşti atât de dulce…

Se apropie şi mai mult. Atunci, Denise începu să se teamă. Cuvintele Paulinei îi reveneau în minte, îşi amintea poveştile pe care le auzise despre vânzătoarele hărţuite de bătrânul Jouve, silite să-i cumpere bunăvoinţa. De altfel, în magazin, se mulţumea cu mici familiarităţi oarecum exagerate, le mângâia uşor pe obraji pe domnişoarele îngăduitoare, le lua mâinile şi le reţinea, ca şi cum le-ar fi uitat într-ale sale. Părea, totuşi, o atitudine părintească; însă în afara magazinului se dezlănţuia, silindu-le să meargă la el acasă, pe strada des Moineaux, şi să servească tartinele lui cu unt.

— Lăsaţi-mă, murmură Denise.

— Ei haide, spuse el, n-ai să faci acum pe sălbatica cu un prieten care are mereu grijă de tine. Fii amabilă, vino diseară la mine să guşti o feliuţă de pâine cu unt şi o ceaşcă de ceai. E din

suflet.

Denise începu să se zbată:

— Nu! Nu!

Sala de mese era goală, nici chelnerul nu se mai întorsese. Jouve, atent la zgomotul de paşi, aruncă o privire scurtă în jurul lui; foarte excitat, ieşindu-şi din fire şi lăsând la o parte familiarităţile părinteşti, încercă să o sărute pe gât.

— Răutate mică! Prostuţă mai eşti! Cu un asemenea păr, nu poţi fi atât de prostuţă! Vino în seara asta! Ne vom distra!

Însă ea îşi pierdu minţile, copleşită de revoltă şi de groază, la apropierea acestui chip aprins a cărui răsuflare o simţea. Deodată, îl împinse cu o mişcare atât de violentă, încât bătrânul Jouve îşi pierdu echilibrul şi fu gata să dărâme o masă. Din fericire, căzu pe un scaun, stropindu-şi cravata albă cu vin roşu. Rămase acolo, fără a încerca să se şteargă, sufocat de mânie în faţa unei asemenea brutalităţi. Cum! El care nu aştepta nimic, care nu recursese la forţă, ci doar cedase în faţa bunătăţii sale!

— A, domnişoară, o să-ţi pară rău! Îţi dau cuvântul meu de onoare!

Denise reuşi să fugă. Chiar atunci clopotul sună. Tulburată, uită de Robineau şi urcă direct în raion. Mai târziu, nu mai îndrăzni să coboare. Soarele după-amiezii încălzea faţada dinspre Piaţa Gaillon, iar la mezanin era o căldură sufocantă, în ciuda storurilor trase. Sosiră câteva cliente, dar nu cumpărară nimic. Întregul raion căsca sub privirile somnolente ale doamnei Aurelie.

În cele din urmă, la ora trei, văzând că şefa aţipise, Denise se strecură uşor şi-şi continuă cursa prin magazin cu un aer aferat. Pentru a deruta curioşii care o puteau urmări, nu se duse direct la mătăsuri; mai întâi, se prefăcu ocupată la dantele, unde i se adresă lui Deloche, cerându-i o informaţie; apoi, merse la parter, la raionul de ţesături de Rouen, după care intră la cravate, când deodată tresări mirată. Jean era în faţa ei.

— Cum! Tu aici?, murmură ea palidă.

Îşi păstrase halatul de lucru, avea capul descoperit, părul blond ciufulit, cu buclele dezordonate.

— Ce cauţi aici?, continuă ea.

— La naiba! Te aşteptam, răspunse el. Nu mă laşi niciodată să intru. Aşa că mi-am luat inima în dinţi şi am intrat singur… N-am spus nimic la nimeni. Stai liniştită! Poţi să te prefaci că nu mă cunoşti dacă vrei.

Câţiva vânzători o priveau deja miraţi. Jean începu să şuşotească.

— Ştii, ea a vrut să mă însoţească. Da, e în piaţă, în faţa fântânii… Dă-mi repede cei cincisprezece franci, că dacă nu, ne-am ars!

Denise fu cuprinsă de emoţie. În jurul lor, rânjeau cu toţii ascultând povestea. În spatele raionului era o scară ce ducea la subsol. Denise îşi împinse fratele acolo şi-l sili să coboare. Ajunşi jos, el i continuă să povestească drama, stingherit, căutând argumente, temându-se că nu avea să fie crezut.

— Banii nu sunt pentru ea. E prea distinsă pentru aşa ceva… Şi soţul ei, ei bine, nu se uită la cincisprezece franci. Nici pentru un milion nu i-ar ierta soţiei o asemenea aventură. E fabricant de clei, ţi-am mai spus! Oameni foarte bogaţi… Nu, banii sunt pentru un nenorocit care ne-a văzut… înţelegi că dacă nu-i dau cincisprezece franci până diseară…

— Taci din gură, murmură Denise. Imediat… Mergi mai repede!

Ajunseră la serviciul de livrări. Pivniţa imensă părea că doarme în acest sezon mort, în lumina palidă ce pătrundea prin ochiul de fereastră. Era răcoare, o linişte adâncă se strecura din pereţi. Totuşi, un băiat punea într-unui din compartimente cele câteva pachete destinate cartierului Madeleine; pe masa mare de triaj, Campion, şeful acestui serviciu, stătea cu ochii deschişi,

bălăngănindu-şi picioarele.

Jean începu din nou:

— Soţul are un cuţit mare…

— Mergi mai departe!, repetă Denise, împingându-l.

O luară pe unul dintre culoarele strâmte, unde lămpile de gaz ardeau continuu.

În dreapta şi în stânga, în fundul pivniţelor întunecate, mărfurile din rezerve îşi înghesuiau umbrele în spatele palisadelor. În cele din urmă, Denise se opri lângă una dintre gratiile de lemn. Cu siguranţă, aici nu-i va găsi nimeni, dar era interzis şi-i era teamă.

— Dacă nenorocitul ăla vorbeşte, continuă Jean, soţul, care are un cuţit mare…

— De unde vrei să fac rost de cincisprezece franci?, strigă Denise disperată. Nu poţi fi mai atent? Mereu ţi se întâmplă câte ceva!

Jean se bătu cu pumnii în piept. Printre atâtea poveşti de dragoste, nici el nu mai ştia care era adevărul. Pur şi simplu, îşi dramatiza nevoia de bani, dar, în fond, exista mereu o necesitate imediată.

— Îţi jur pe ce am mai sfânt că de data asta e adevărul… Eu o respingeam, dar ea tot mă săruta…

Îl făcu din nou semn să tacă, supărată, tulburată, ajunsă la capătul puterilor.

— Nici nu vrea să ştiu. N-ai decât să ţii pentru tine! Eşti foarte crud, înţelegi? Mă chinuieşti în fiecare săptămână şi eu mă zbat să-ţi tot dau bani. Lucrez zi şi noapte… Da, noaptea… Fără să mai pun la socoteală că iei pâinea de la gura frăţiorului tău.

Jean rămase cu gura deschisă. Era palid. Cum adică, era crud? Nu înţelegea, încă din copilărie îşi tratase sora ca pe o prietenă, i se părea natural să-şi deschidă sufletul în faţa ei. Însă ceea ce-l deranja foarte mult, era faptul că lucra şi nopţile… Ideea că o

tortura pe ea şi că îi lua pâinea de la gură lui Pépé îl emoţiona atât de mult încât începu să plângă.

— Ai dreptate, sunt un derbedeu, strigă el. Dar nu sunt rău, dimpotrivă… De asta îţi şi povestesc… Ea are douăzeci de ani. Nic nu-i vine să creadă că eu am abia şaptesprezece… Dumnezeule! Sunt foarte furios pe mine! Mi-aş cârpi nişte palme!

Îi luă mâinile, le sărută şi le scaldă în lacrimi.

— Dă-mi cei cincisprezece franci, va fi ultima oară, ţi-o jur… Sau mai bine, nu! Nu-mi da nimic! Prefer să mor. Dacă soţul m ucide, scapi de mine!

Văzând-o însă că plânge, îl cuprinse remuşcarea:

— Spun şi eu aşa, dar nu sunt sigur. Poate că nu va omorî pe nimeni. Vom rezolva noi cumva, îţi promit. Hai să mergem, surioară!

Însă un zgomot de paşi la capătul coridorului îi nelinişti. Denise îşi împinse fratele într-un colţ mai întunecat. Timp de ur minut, nu auziră decât şuieratul unei lămpi de gaz ce ardea lângă ei. Apoi, paşii se apropiară; întinzând capul, ea îl recunoscu pe inspectorul Jouve, care tocmai intra pe coridor cu aerul său ţeapăn. Trecea din întâmplare pe acolo? Îl avertizase cineva despre ea şi Jean? Teama o copleşi, astfel că-şi împinse fratele afară din locul întunecos unde îl pitise, bolborosind:

— Pleacă! Pleacă!

Amândoi fugeau de mâncau pământul, auzind în spatele lor răsuflarea grea a bătrânului Jouve, care începuse să alerge după ei. Traversară din nou serviciul de livrări şi ajunseră la baza scării ce dădea în strada Michodière.

— Pleacă!, repetă Denise. Pleacă!… Dacă pot, am să-ţi trimi cei cincisprezece franci!

Ameţit, Jean se salvă. Fără suflare, inspectorul Jouve îi ajuns din urmă şi zări doar un colţ al bluzei albe şi buclele blonde ale tânărului, ce fugea pe trotuar. Rămase o clipă pe loc să-şi revină şi

să-şi aranjeze ţinuta. Avea o cravată albă nouă, luată de la raionul de lenjerie, al cărei nod foarte mare lucea ca zăpada.

— Ei bine, domnişoară, frumos din partea dumneavoastră!, spuse el cu buzele tremurânde. Da, foarte frumos!... Dacă vă aşteptaţi să tolerez astfel de lucruri, aici, în subsolul magazinului, vă înşelaţi!

O urmări cu aceste vorbe, în timp ce ea urca la raion, sugrumată de emoţie, fără a găsi nicio vorbă de apărare. Acum îi prea rău că fugise. De ce nu-i explicase situaţia? De ce nu i-l prezentase pe Jean? Îşi vor imagina, din nou, tot felul de răutăţi; şi dacă s-ar jura, tot n-o vor crede. Încă o dată, uită de Robineau şi intră în raionul ei.

Fără a pierde vreo clipă, Jouve se duse ţintă la direcţiune, pentru a da raportul.

Însă băiatul de serviciu îi spuse că directorul era cu domnul Bourdoncle şi cu domnul Robineau: toţi trei vorbeau deja de un sfert de oră. De altfel, uşa era întredeschisă; se auzea glasul lui Mouret care-l întreba pe vânzător cum îşi petrecuse concediul; nici nu se punea problema de o concediere, ci era o conversaţie despre măsurile ce trebuiau luate în cadrul raionului.

— Ce doriţi, domnule Jouve?, strigă Mouret. Ce doriţi, intraţi vă rog.

Însă inspectorul se opri din instinct. Bourdoncle tocmai ieşea, astfel că Jouve se gândi să-i povestească totul acestuia. Străbătură galeria cu şaluri, mergând alături, unul aplecat şi vorbind foarte încet, celălalt ascultând, fără ca vreo trăsătură de pe chipul său sever să-i trădeze gândurile.

— Foarte bine, spuse acesta din urmă.

Ajunseră la confecţii şi Bourdoncle intră. Doamna Aurelie tocmai o certa pe Denise. De unde venea? De data asta nu putea spune că a fost la atelier. Aceste dispariţii permanente nu se mai puteau tolera.

— Doamnă Aurelie!, strigă Bourdoncle.

Se hotărâse pe loc, fără a-l mai consulta pe Mouret, de teama slăbiciunii acestuia. Şefa se apropie şi începură din nou să vorbească şoptit. Întregul raion aştepta, presimţind o catastrofă. În cele din urmă, doamna Aurelie se întoarse cu un aer solemn.

— Domnişoară Baudu!

Masca ei gravă de împărat avea imobilitatea implacabilă a puterii depline.

— Treceţi pe la casă!

Fraza înfiorătoare tună parcă în raionul lipsit de cliente. Denise rămase împietrită, albă la faţă, fără suflare. După care încercă să spună câteva cuvinte întretăiate.

— Eu! Eu!… De ce? Ce-am făcut?

Bourdoncle îi răspunse pe un ton sever că ştia prea bine şi că nu era cazul să ceară explicaţii; îi vorbi despre cravate şi că ar fi foarte drăguţ ca toate domnişoarele să-şi dea întâlnire cu bărbaţii în subsol.

— Dar e fratele meu!, strigă ea cu furia dureroasă a unei tinere violentate.

Marguerite şi Clara începură să râdă, în timp ce doamna Frédéric, de obicei foarte discretă, clătină din cap neîncrezătoare. Mereu era fratele ei! La urma urmei, era o prostie! Denise îi priv atunci pe toţi: Bourdoncle, care o dispreţuise din primele ceasuri; Jouve, care rămăsese acolo pentru a-şi savura victoria; şi apoi, domnişoarele cu care nu reuşise să lege o prietenie nici după nouă luni de curaj surâzător, domnişoarele care erau acum fericite pentru că ea era dată afară. La ce bun să se mai zbată? La ce bun să ceară dreptate dacă nimeni n-o iubea? Plecă fără să mai spună vreun cuvânt, fără să se uite înapoi la raionul în care se luptase atât de mult.

De îndată ce fu singură în faţa balustradei holului, o suferinţă şi mai vie îi strânse sufletul. Nimeni nu o iubea şi gândul la Mouret

îi veni brusc în minte, înlăturându-i resemnarea. Nu, nu putea să accepte o asemenea concediere. Poate că şi el va crede această poveste urâtă, această întâlnire a ei cu un bărbat, în adâncul subsolului. La această idee o cuprinse o ruşine, o teamă pe care n-o mai simţise înainte. Voia să meargă să-l caute, să-i explice cum stăteau lucrurile, doar pentru a-l informa; s-ar fi simţit mai bine dacă el ar fi ştiut adevărul. Şi vechea ei teamă, frisonul care o îngheţa când se afla în faţa lui, se transformară într-o nevoie acută de a-l vedea şi de a-i jura că nu fusese niciodată a altuia.

Era aproape ora cinci, magazinul se mai însufleţise puţin în aerul răcoros al serii. Denise se îndreptă repede spre direcţiune. Însă când ajunse în faţa biroului, un sentiment de tristeţe disperată o copleşi. Nu mai putea vorbi, toată greutatea existenţei ei îi căzuse pe umeri. Mouret n-o va crede, va râde şi el ca toţi ceilalţi; teama o făcu să se întoarcă. Totul se terminase, îi va fi mai bine singură, dispărută, moartă. Atunci, fără să-i prevină pe Deloche şi pe Pauline, trecu repede pe la casierie.

— Domnişoară, spuse funcţionarul, aveţi douăzeci şi două de zile lucrate, ceea ce înseamnă optsprezece franci şi şaptezeci de centime, la care trebuie să adăugăm cei şapte franci de comisioane. Aşa aţi calculat şi dumneavoastră?

— Da, domnule… Mulţumesc.

Denise luă banii. La plecare dădu de Robineau, care aflase despre concedierea ei şi-i promise că o va găsi pe vânzătoarea de cravate. Încercă să o îmbărbăteze în şoaptă: „Ce viaţă! Să fii mereu la cheremul unor capricii! Să fii aruncat afară dintr-o clipă în alta, fără să poţi cere măcar salariul pe o lună întreagă!” Denise urcă să-i spună doamnei Cabin că-şi va lua cufărul chiar în acea seară. Era ora cinci când se trezi în Piaţa Gaillon, ameţită, în mijlocul trăsurilor şi al mulţimii.

Tot în acea seară, când Robineau ajunse acasă, primi o scrisoare de la direcţiune prin care fu avertizat, în câteva rânduri,

că din motive de ordin interior, se vedeau forţaţi să renunţe la serviciile lui. Lucra de mai bine de şapte ani în magazin; chiar în acea după-amiază discutase cu cei doi domni din conducere. Era o lovitură cruntă. Hutin şi Favier îşi sărbătoreau victoria la raionul de mătăsuri, asemenea domnişoarelor Marguerite şi Clara la confecţii. Ce bine că s-a mai eliberat! Mătura face locuri libere! Doar Deloche şi Pauline schimbară câteva cuvinte de tristeţe, căci le părea rău pentru Denise, care era atât de blândă şi de cinstită.

— A, spuse tânărul, dacă va reuşi oriunde altundeva, aş vrea să se întoarcă aici şi să le pună piciorul în gât nenorociţilor ăstora!

În toată această afacere, Bourdoncle fu acela care suportă şocul violent al lui Mouret. Când acesta din urmă află de concedierea Denisei, deveni extrem de furios. De obicei, nu se preocupa de problema personalului; dar de această dată dădu impresia că vede în gestul acesta o încălcare a drepturilor lui, o tentativă de a se sustrage în faţa autorităţii sale. Oare nu el era patronul? Cum putea altcineva să dea ordine în locul lui? Totul trebuie să treacă, mai întâi, prin mâna lui, absolut totul; îl va distruge pe acela care va îndrăzni să-i stea în cale! După ce făcu o anchetă personală, într-o stare de tulburare nervoasă pe care nu fu capabil să o ascundă, se întrista şi mai mult. Biata fata nu minţise: chiar era fratele ei, Campion îl şi recunoscuse. Atunci, de ce a fost dată afară? Se puse problema să o ia înapoi.

Totuşi Bourdoncle, bazându-se pe rezistenţa sa pasivă, îşi îndoi spinarea în calea furtunii. Îl cercetă pe Mouret şi, în cele din urmă, într-o zi, când îl văzu mai calm, îndrăzni să-i spună cu o voce blândă:

— E mai bine pentru toată lumea că a plecat.

Mouret se simţi stingherit şi roşi.

— Pe legea mea, răspunse el, râzând. Poate ai dreptate… Să coborâm să vedem cum merg vânzările. Parcă începe să se simtă ceva! Uite, ieri, am avut încasări de aproape o sută de mii de franci.

Capitolul 7

O clipă, Denise rămase buimacă pe trotuar, sub soarele încă fierbinte al orei cinci. Luna iulie încingea străzile Parisului, învăluit în lumina albicioasă a verii, cu reverberaţii orbitoare. Catastrofa se petrecuse atât de brusc, fusese aruncată în stradă atât de brutal încât, uitându-se în buzunarul ei la cei douăzeci şi cinci de franci şi şaptezeci, se întrebă unde să meargă şi ce să facă.

Un întreg şir de trăsuri o împiedica să părăsească trotuarul din faţa *Paradisului femeilor*. Când, în sfârşit, reuşi să se strecoare printre ele, traversă Piaţa Gaillon, ca şi cum ar fi vrut să ajungă în strada Louis-le-Grand; apoi se răzgândi şi se îndreptă spre strada Saint-Roch. Totuşi, nu-şi făcuse niciun plan, astfel că se opri la colţul străzii Neuve-des-Petits-Champs, pe care, după ce se uitase în jurul ei, se şi hotărî să o urmeze. Intră în pasajul Choiseul unde dădu de strada Monsigny şi, fără să-şi dea seama cum, ajunse din nou pe strada Neuve-Saint-Augustin. Capul îi vâjâia şi, la vederea unui comisionar, îşi reaminti de cufărul ei. Oricum nu avea la cine să-l ducă şi la ce bun atâta chin când înainte cu o oră mai avusese încă unde să doarmă?

Se uită la casele din jur şi începu să le cerceteze ferestrele. Zări, ca în ceaţă, un şir de afişe. Se simţea copleşită de o nelinişte ce-i chinuia întreaga fiinţă. Era oare posibil? Să rămâi singur, dintr-o clipă în alta, pierdut în marele oraş, fără sprijin şi fără resurse? Trebuia să mănânce şi să doarmă undeva. Străzile se succedau, una după alta, strada des Muline, strada Saint-Anne. Se învârtea prin cartier, întorcându-se mereu la singura răscruce de drumuri pe care o cunoştea. Deodată constată uimită că se afla din nou în faţa *Paradisului femeilor;* pentru a scăpa de această obsesie, se avântă în strada Michodière.

Din fericire, Baudu nu era în pragul prăvăliei sale;*Bătrânul Elbeuf* părea mort, în spatele vitrinelor întunecate. N-ar fi îndrăznit niciodată să se prezinte la uşa unchiului ei, care, în ultima vreme,

se prefăcea că n-o mai recunoaşte. Oricum, n-ar fi vrut să fie o povară pentru el, după această nenorocire pe care el i-o prezisese la început. Însă de cealaltă parte a străzii, văzu un afiş îngălbenit pe care scria: *Cameră mobilată de închiriat.* Era primul anunţ de acest gen care nu-i provocă teamă, atât de sărăcăcioasă părea casa. Apoi o recunoscu, cu cele două etaje joase, cu faţada ruginie, strivită între *Paradisul femeilor* şi hotelul Duvillard. În pragul buticului cu umbrele, bătrânul Bourras, tuns şi ras ca un profet, cu ochelarii pe nas, studia fildeşul unui mâner de baston. În calitate de unic chiriaş al întregii case, el subînchiria cele două etaje mobilate, pentru a-şi micşora chiria.

— Aveţi o cameră liberă, domnule?, întrebă Denise, ascultându-şi instinctul.

Bătrânul o privi printre sprâncenele stufoase şi rămase uimit când o văzu. Le cunoştea el pe toate aceste domnişoare. După ce-i studie rochia curată şi înfăţişarea cinstită, îi răspunse:

— Nu-i de tine.

— Cât costă totuşi?, întrebă Denise.

— Cincisprezece franci pe lună.

Insistă să o lase măcar să vadă camera. În prăvălia îngustă, el continuă să o cerceteze cu un aer mirat. Atunci, Denise îi spuse că fusese concediată şi că nu doreşte să-şi deranjeze unchiul. Bătrânul merse să caute cheia în camera din spatele prăvăliei, o încăpere întunecată unde dormea şi-şi făcea de mâncare. Printr-o ferestruică prăfuită, se putea zări lumina verzuie a unei curţi interioare, lată de cel mult doi metri.

— Merg eu înainte, ca să nu vă împiedicaţi, spuse Bourras când intrară pe aleea umedă ce se afla de-a lungul prăvăliei.

Se propti de o treaptă, după care urcă încet, atrăgându-i mereu atenţia.

— Aveţi grijă! Rampa e prinsă doar de perete, iar la colţ e o gaură în care locatarii îşi mai lasă uneori lăzile de gunoi. În

întunericul profund, Denise nu reuşea să vadă nimic, dar simţea răcoarea tencuielii vechi şi umede. Totuşi, la primul etaj, un ochi de fereastră ce dădea spre curte lăsa să pătrundă o rază slabă de lumină, astfel că reuşi să desluşească scara strâmbă, pereţii negri şi murdari, uşile crăpate şi cojite.

— Dacă măcar una dinte camerele astea ar fi libere!, continuă Bourras. V-ar fi fost mai bine aici! Dar sunt mereu ocupate de doamne.

La al doilea etaj, ziua pătrundea mai bine, învăluind într-o lumină pală mizeria crâncenă a întregii case. Prima cameră era ocupată de un brutar; doar cea din capătul coridorului era liberă. După ce o deschise, Bourras rămase pe culoar pentru ca Denise să o poată vizita în linişte. Patul, aflat în colţul uşii, lăsa loc de trecere pentru o singură persoană. În odaie, mai erau o comodă mică din nuc, o masă înnegrită de brad şi două scaune. Chiriaşii care-şi pregăteau de mâncare trebuia să îngenuncheze în faţa unui cămin, unde se afla un cuptor de pământ.

— Ei, asta e acum!, spuse bătrânul. Nu e cine ştie ce, dar fereastra e veselă, se poate vedea lumea pe stradă.

Şi cum Denise privea cu mirare colţul plafonului aflat deasupra patului, unde o doamnă îşi scrisese numele – Ernestine – cu flacăra unei lumânări, bătrânul spuse cu un ton bonom:

— Dacă m-aş apuca de reparat, n-aş mai reuşi să o scot la capăt… în sfârşit, asta e tot ce am!

— E foarte bine, spuse tânăra.

Plăti chiria în avans pe o lună, ceru lenjerie, două cearşafuri şi două prosoape, şi-şi aranja imediat patul, răsuflând uşurată că are unde dormi noaptea. O oră mai târziu, trimise un comisionar să-i ridice cufărul şi era gata instalată în noua ei casă.

Urmară două luni de lipsuri îngrozitoare. Nemaiputând să plătească pensiunea lui Pépé, fu silită să-l ia de acolo şi să-l culce la

ea pe un fotoliu vechi, împrumutat de la Bourras. Avea nevoie de cel puţin treizeci de centime în fiecare zi, inclusiv chiria, mulţumindu-se să trăiască ea însăşi doar cu pâine goală, pentru a-i putea da puţină carne celui mic. Primele cincisprezece zile trecură cumva: îşi începuse noua viaţă cu zece franci, apoi avu norocul să dea de vânzătoarea de cravate care-i plăti cei optsprezece franci şi treizeci. Apoi, sărăcia o aduse la capătul puterilor. Încercă să se prezinte la diverse magazine, în Piaţa Clichy, la *Bon Marché,* la *Louvre,* dar sezonul mort blocase peste tot afacerile şi cu toţii o amânaseră pentru la toamnă. Mai mult de cinci mii de vânzători, concediaţi ca şi ea, băteau străzile în căutare de lucru. Se gândi, atunci, să-şi găsească câteva munci mărunte; dar necunoscând Parisul, nu ştia la ce uşi să bată, astfel că fu silită să accepte munci ingrate, pentru care nici nu era plătită tot timpul. În unele seri, îi pregătea doar lui Pépé o supă, spunându-i că ea a mâncat deja în oraş; se culca, plină de griji, cu capul vâjâind, cuprinsă de febra ce-i ardea mâinile. Când Jean pica pe neaşteptate în mijlocul acestei sărăcii, se făcea singur ticălos cu atâta disperare, încât Denise era silită să-l mintă; câteodată mai găsea mijlocul de a-i strecura câte patruzeci de centime doar pentru a-i arăta că putea pune deoparte. Niciodată nu plângea de faţă cu copiii. Duminicile în care îşi permitea să le ofere o friptură, odaia strâmtă răsuna de bucuria fraţilor ei nepăsători. După ce Jean se întorcea la patronul său, iar Pépé adormea, Denise petrecea o noapte albă chinuită de grija zilei de mâine.

Şi alte temeri o ţineau trează. Cele două doamne de la primul etaj primeau vizite foarte târziu; uneori, câte un bărbat greşea şi bătea la uşa ei. Bourras îi spuse liniştit să nu răspundă, astfel că-şi afunda capul în pernă pentru a nu le auzi înjurăturile. Şi apoi, mai era vecinul ei, brutarul, care se amuza mereu pe seama ei. Acesta nu se întorcea acasă decât dimineaţa şi o pândea când mergea să-şi ia apă; făcuse chiar găuri în zid pentru a o vedea cum se spală, ceea

ce o sili să-şi întindă hainele de-a lungul peretelui. Cel mai mult suferea din cauza neplăcerilor străzii, de continua obsesie a trecătorilor. Nu putea să coboare să cumpere o lumânare pe străzile pline de noroi ce găzduiau dezmăţul vechilor cartiere pariziene, fără să audă în spatele ei o răsuflare fierbinte şi nişte cuvinte deşănţate; bărbaţii o urmăreau până la capătul aleii întunecate, încurajaţi de aspectul sordid al casei. De ce nu avea un amant? Era un fapt ce mira pe toată lumea şi care părea ridicol tuturor. Tot va ceda într-o zi. Nici ea nu-şi putea explica cum mai rezista sub permanenta ameninţare a foamei şi în miezul dorinţelor ce clocoteau în jurul ei.

Într-o seară, când Denise nu avea nici pâine pentru supa lui Pépé, un domn plin de decoraţii începu să o urmărească, în faţa aleii, acesta deveni brutal şi, într-o revoltă plină de dezgust, Denise reuşi să-i trântească uşa în faţă. Când ajunse sus, se aşeză cu mâinile tremurânde. Micuţul dormea. Ce-i va spune dacă se va trezi şi-i va cere de mâncare? N-ar fi trebuit, totuşi, decât să consimtă. Sărăcia ei ar fi luat sfârşit, ar fi avut bani, rochii şi o cameră frumoasă. Era foarte uşor, se spunea că toate femeile ajung acolo, din moment ce o femeie singură nu putea trăi, la Paris, din munca ei. Însă sufletul ei protesta, fără să se indigneze împotriva celorlalte, fiindu-i doar silă de tot ce era josnic şi nechibzuit. Avea despre viaţă o idee logică, înţeleaptă şi curajoasă.

De nenumărate ori, Denise îşi amintea de o veche romanţă despre logodnica unui marinar pe care dragostea o eliberase din braţele aşteptării. Când era la Vallognes, fredona acest refren romantic, privind strada pustie. Oare avea şi ea în suflet un sentiment ce-i dădea putere? Uneori, se mai gândea la Hutin cu strângere de inimă. În fiecare zi, îl vedea trecând pe sub fereastra ei. Acum că era adjunct şi umbla singur, înconjurat de respectul vânzătorilor simpli, nu ridica niciodată capul, iar Denise crezu că suferă din cauza orgoliului acestui tânăr, pe care-l privea fără

teama că va fi văzută. Dar când îl zărea pe Mouret, care trecea şi el, în fiecare seară, pe sub fereastra ei, o cuprindea un tremur, se ascundea repede, cu inima gata să-i sară din piept. Nu voia să afle unde locuieşte; şi apoi, îi era ruşine de casa în care stătea, se gândea că cine ştie ce ar putea crede despre ea, deşi nu aveau să se mai întâlnească niciodată.

De altfel, Denise trăia în preajma *Paradisului.* Un singur perete o despărţea de încăperea fostului ei raion. Din zori şi până-n seară, îşi trăia zilele de lucru, auzea mulţimea sosind şi hărmălaia puternică a vânzărilor. Cele mai mici zgomote zguduiau casa amarară, lipită de una din laturile imensului magazin. Denise nu reuşise să evite unele întâlniri. În două rânduri, dădu de Pauline, care se oferi să o ajute când a văzu atât de tristă; fusese nevoită să mintă pentru a evita să o primească la ea sau să meargă, într-o duminică, în vizită la Baugé. Cu greu se apăra de afecţiunea disperată a lui Deloche, care o pândea, cunoscându-i toate grijile şi aşteptând-o pe sub porţi, într-o seară voise să-i împrumute treizeci de franci din economiile unui frate, spunea el roşind. Aceste întâlniri îi aduceau mereu aminte de magazin, o făceau să regrete ce se întâmplase, ocupându-i gândurile ca şi cum n-ar fi plecat niciodată.

Nimeni nu venea în vizită la Denise. Într-o după-amiază, fu mirată când auzi o bătaie în uşă. Era Colomban. Îl primi în picioare, iar el, stingherit, bolborosi ceva la început, după care o întrebă ce mai face şi îi vorbi despre *Bătrânul Elbeuf.* Poate că fusese trimis de unchiul Baudu, care-şi regreta asprimea. Acesta continua să nu-i dea bună ziua nepoatei sale, deşi cunoştea foarte bine mizeria în care trăia împreună cu fratele ei mai mic. Însă când Denise începu să-i pună mai multe întrebări vânzătorului, acesta păru şi mai încurcat. Nu, nu fusese trimis de patron. Sfârşi prin a aduce în discuţie numele Clarei, despre care voia neapărat să-i vorbească. Încetul cu încetul, Colomban prinse curaj şi începuse să

ceară sfaturi, în ideea că Denise ar putea să-l ajute pe lângă fosta ei colegă. În zadar îi reproşa că o face pe Geneviève să sufere din pricina unei fete fără suflet. Veni şi în altă zi la ea, începând chiar să-şi facă un obicei. Era suficient pentru dragostea lui timidă. Fără să vrea, reîncepea mereu aceeaşi conversaţie, tremurând de bucuria de a sta alături de o femeie ce fusese atât de aproape de Clara. Astfel, Denise se afunda şi mai mult în viaţa de la *Paradisul femeilor*.

În ultimele zile ale lui septembrie, Denise cunoscu adevărata faţă a mizeriei. Pépé căzuse la pat, doborât de un guturai foarte îngrijorător. Ar fi trebuit să-l hrănească cu supă, dar ea nu avea nici măcar pâine. Într-o seară, zdrobită de durere, începu să plângă în hohote, pradă uneia din acele prăbuşiri înfiorătoare ce le îndeamnă pe tinere să se arunce în Sena. Bătrânul Bourras bătu încet la uşă Venise să-i aducă o pâine şi o carafă plină cu supă.

— Uitaţi! Pentru micuţ!, spuse el cu un ton repezit. Nu mai plângeţi atât de tare, îmi deranjaţi chiriaşii.

Ea îi mulţumi cuprinsă de un nou hohot de plâns, iar bătrânul îi spuse:

— Nu vă mai văicăriţi atâta! Veniţi mâine dimineaţă să stăm de vorbă. Am să vă dau ceva de lucru.

După lovitura pe care i-o dăduse *Paradisul femeilor* prin înfiinţarea unui raion de umbrele, Bourras nu mai angajase pe nimeni. Făcea totul singur pentru a scădea cheltuielile. De altfel, clientela lui se micşorase atât de mult, încât uneori nu avea de lucru. A doua, când o instala pe Denise într-un colţ al prăvăliei sale, fu nevoit să inventeze ceva de făcut. Nu putea să lase lumea să moară de foame la el în casă.

— Veţi câştiga patruzeci de centime pe zi, spuse el. Când veţi găsi ceva mai bun, veţi putea pleca.

Se temea de el, astfel că-şi făcuse treaba atât de repede, încât lui îi fu ruşine să-i mai dea ceva de lucru. Trebuia să coasă bucăţi

de mătase şi să repare nişte fâşii de dantelă. În primele zile, Denise nici nu îndrăzni să ridice privirea, stingherită de prezenţa acestui bătrân, cu coama de leu, cu nasul cârn şi cu ochii pătrunzători, ascunşi de sprâncenele stufoase. Avea o voce aspră şi gesturi ciudate, iar mamele din cartier îşi speriau plozii, ameninţându-i că îl vor chema, aşa cum sunt chemaţi jandarmii. Totuşi, copiii nu treceau niciodată prin faţa porţii sale fără să-i strige vreo răutate, pe care acesta nu părea s-o audă. Toată furia lui nebunească se răsfrângea asupra mizerabililor care-i batjocoreau meseria, vânzând ieftin o marfă de proastă calitate, articole de care nici câinii, spunea el, nu s-ar fi putut folosi.

Denise tremura când acesta striga furios:

— Arta a murit, înţelegeţi!... Nu se mai face un mâner ca lumea! Se fac bastoane, dar nu mânere, s-a terminat!... Găsiţi-mi un mâner de calitate şi vă dau douăzeci de franci!

Asta era mândria lui de artist, niciun lucrător din Paris nu era capabil să creeze un mâner ca al lui, uşor şi solid. Sculpta mai ales măciuliile cu o imaginaţie fermecătoare, reînnoind mereu subiectele: flori, fructe, animale, chipuri, înfăţişate într-o manieră cât mai vie şi mai liberă. Avea nevoie doar de un briceag; îl vedeai zile întregi, cu ochelarii pe nas, scobind

0 bucată de lemn de abanos sau de cimişir[44].

— O adunătură de ignoranţi, spunea el, care se mulţumesc să lipească mătasea pe balene[45]! Cumpără mânere la grămadă, mânere gata fabricate... Şi vând cu grămada! Arta a murit, înţelegeţi?

În cele din urmă, Denise se linişti. Bourras îl lăsă pe Pépé să coboare şi să se joace prin magazin, căci, în fapt, adora copiii. Când micuţul mergea în patru labe, nu te mai puteai mişca, Denise cosea în colţul ei, iar bătrânul cioplea în faţa vitrinei. Fiecare zi trezea aceleaşi conversaţii şi aceleaşi munci. În timp ce lucra, amintea mereu de lupta sa împotriva *Paradisului femeilor*. Locuia în casă din

1845 şi avea un contract de închiriere pe treizeci de ani, cu o chirie de o mie opt sute de franci; aduna o mie de franci de la locatarii celor patru camere mobilate pe care le tocmea, astfel că plătea doar opt sute de franci pentru prăvălie. Era puţin şi nu avea cheltuieli prea mari, aşadar putea să reziste mult şi bine. După cum spunea el, izbânda sa era sigură, la final îl va distruge pe monstrul care se ridicase lângă el.

Deodată se oprea şi o întreba:

— Au ei capete de câini ca ale mele?

Clipea din ochi îndărătul ochelarilor, examinând mai îndeaproape capul dogului[46] pe care tocmai îl sculpta, cu buza ridicată şi colţii în afară, ca într-un mârâit plin de viaţă. Pépé, extaziat în faţa imaginii câinelui, se ridica sprijinindu-şi mânuţele pe genunchii bătrânului.

— Dacă reuşesc să-mi plătesc cheltuielile, restul nu mă mai interesează, continuă el, atingând uşor cu vârful briceagului limba câinelui. Nenorociţii mi-au distrus profiturile; dar dacă nu câştig, nici nu pierd, sau pierd prea puţin. Şi, vezi dumneata, mai bine mor decât să mă dau bătut.

Îşi ridică briceagul şi o privi enervat, cu părul vâlvoi.

— Totuşi, încercă Denise cu blândeţe, fără să se uite la el, dacă v-ar oferi o sumă rezonabilă, ar fi mai înţelept să acceptaţi.

Auzind aşa ceva, încăpăţânarea lui de om sălbatic atinse punctul culminant.

— Niciodată!… Şi dacă mi-ar pune cuţitul la gât, aş zice nu! Să-i ia dracu'!… Mai am încă zece ani de contract, aşa că vor putea lua casa doar peste zece ani, chiar de-ar fi să crap de foame între aceşti patru pereţi. Au venit deja de două ori să mă bată la cap. Mi-au oferit douăsprezece mii de franci pentru fondul meu propriu şi optsprezece mii de franci pentru contractul meu de închiriere, un total de treizeci de mii… Nici pentru cincizeci de mii n-aş pleca! Îi am la degetul mic şi vreau să-i văd la pământ în faţa mea!

— Treizeci de mii de franci? Nu-i rău deloc!, continuă Denise. Aţi putea să mergeţi şi să vă stabiliţi în altă parte. Dar dacă ar cumpăra casa?

Bourras, care tocmai terminase de cioplit limba câinelui său, căzu o clipă pe gânduri, cu un zâmbet de copil ce-i însenină vag obrazul nins de bătrân. După care, continuă:

— Să cumpere casa? Nu se poate... Au vorbit să o cumpere anul trecut, ar fi plătit optzeci de mii de franci, dublu faţă de cât valorează ea astăzi. Însă proprietarul, fost negustor, un bandit ca şi ei, a vrut să-i păcălească! De altfel, se feresc de mine, pentru că ştiu că nu voi ceda niciodată! Nu, nu! Aici sunt, aici rămân! Nici măcar împăratul, cu toate tunurile sale, n-ar putea să mă urnească!

Denise nu mai îndrăzni nici să răsufle. Continua să coasă, în timp ce bătrânul mai aruncă nişte fraze nedesluşite, printre crestăturile briceagului său; abia acum începea să-şi dea drumul şi vor vedea mai târziu lucruri extraordinare; avea idei noi, care vor distruge raionul lor de umbrele. Sub încăpăţânarea lui, clocotea revolta micului producător de artă împotriva invaziei banalelor articole de bazar.

Pépé reuşi să se caţere pe genunchii bătrânului Bourras şi-şi întinse mânuţele nerăbdătoare spre capul de câine pe care acesta îl cioplea.

— Dă-mi-l, domnule!

— Imediat, micuţule, răspunse bătrânul cu voce duioasă. Nu are încă ochi, trebuie să-i facem nişte ochi mai întâi.

Începând lucrul la ochi, i se adresă din nou Denisei.

— Îi auziţi? Ce zgomot fac, aici, lângă noi! Asta mă deranjează cel mai mult, pe cuvântul meu de onoare! Să-i am mereu în ceafă, cu muzica lor de locomotivă!

Până şi masa-i tremura, spunea el. Întreaga prăvălie era scuturată de trepidaţia mulţimii ce se înghesuia la *Paradisul femeilor,* pe când la el nu intra nimeni după-amieze întregi. Acesta

era veşnicul lui subiect de discuţie. Iarăşi o zi bună! Se auzeau bătăi în perete, probabil că făcuseră cu mătasea vreo zece mii de franci! Sau, uneori, se amuza pe seama lor, peretele era mut şi îngheţat, o ploaie le speriase clientela. Cele mai mici zgomote şi cele mai slabe adieri îi ofereau subiecte de conversaţie fără sfârşit.

— Ia te uită, a alunecat cineva. A, dacă şi-ar putea rupe cu toţii picioarele!... Astea, draga mea, sunt nişte cucoane care se ceartă! Cu atât mai bine!... Ei, auziţi cum cad pachetele în subsol? Ce dezgustător!

Denise nu putea să pună în discuţie explicaţiile lui, căci imediat îşi aducea aminte de felul cum fusese concediată. După care era nevoită să-i povestească, pentru a suta oară, viaţa ei la raionul de confecţii, suferinţele debutului, camera amărâtă, mâncarea proastă, lupta continuă dintre vânzători; de dimineaţa până seara, nu vorbeau amândoi decât despre *Paradisul femeilor*, sorbindu-l în fiecare clipă a vieţii lor, chiar şi din aerul pe care-l respirau.

— Dă-mi-l, domnule, repeta Pépé, cu mâinile încă întinse.

Capul de dog era gata, iar Bourras îl cercetă cu o veselie arzătoare.

— Ia seama, o să te muşte... Ia-l, joacă-te! Să nu-l rupi, dacă se poate!

Apoi, cuprins de ideile sale fixe, ridică din nou pumnul ameninţător spre perete.

— N-aveţi decât să împingeţi, casa tot nu va cădea în mâinile voastre... Nu o veţi avea chiar dacă veţi invada toată strada!

Acum, Denise avea pâine în fiecare zi. Îi purta o mare recunoştinţă bătrânului neguţător, ştiind că are un suflet bun în spatele aparenţelor de violenţă, destul de stranii. Dorinţa ei cea mai mare era să-şi găsească un loc de muncă. Vedea că Bourras încerca să-i născocească tot felul de treburi de făcut, însă îşi dădea seama că el nu avea nevoie de o lucrătoare şi că o ajuta doar din

milă. Trecuseră şase luni. Sosise şi sezonul mort de iarnă. Denise nu mai spera să găsească un loc de muncă înainte de luna martie, când, într-o seară, Deloche, care o aştepta în faţa porţii, îi dădu un sfat. De ce n-ar merge la Robineau? Poate avea nevoie de cineva.

În septembrie, Robineau se hotărâse să cumpere fondul lui Vinçard, temându-se totuşi să nu compromită cei şaizeci de mii de franci ai soţiei sale. Plătise cu suma de patruzeci de mii de franci nişte mătăsuri speciale şi pornise la drum cu ceilalţi douăzeci de mii. Era destul de puţin, dar îl avea şi pe Gaujean, care-l susţinea cu credite pe perioade mai lungi. De când se certase cu cei de la *Paradisul femeilor,* Robineau nu visa decât să fie o concurenţă pentru acest colos. Credea că va fi victorios dacă vor exista în cartier mai multe magazine de specialitate unde clienţii vor găsi articole foarte variate. Doar producătorii bogaţi din Lyon, ca Dumonteil, puteau accepta pretenţiile marilor magazine; se mulţumeau să-şi alimenteze cu aceste comenzi războaiele de cusut, gata să caute mai apoi beneficii, vânzându-şi marfa caselor mai puţin importante. Gaujean era însă departe de situaţia solidă a lui Dumonteil. Mult timp fusese un simplu comisionar. Nu avea decât de cinci sau şase ani propriile lui războaie de ţesut, dar şi acum mai dădea de lucru şi unor muncitori din afară, cărora le furniza materie primă şi pe care-i plătea la metru. Tocmai acest sistem, ce urca puţin preţul de producţie, nu-i permitea să lupte împotriva unuia ca Dumonteil, în ceea ce priveşte furnizarea mărfurilor către *Paradisul femeilor*. Treaba asta îl frământa şi vedea în Robineau instrumentul unui lupte decisive împotriva acestor bazaruri de noutăţi, acuzate că vor ruina industria franceză.

Când Denise se prezentă la Robineau, o găsi doar pe soţia acestuia. Fiica unui picher[47] de poduri şi şosele, complet străină de afacerile comerciale, aceasta avea stângăcia fermecătoare a unei eleve crescute într-o mănăstire din Blois. Era o femeie brună, foarte frumoasă, cu o blândeţe veselă ce-i dădea un farmec deosebit. De

altfel, ea îşi adora soţul şi nu trăia decât pentru această iubire. Denise era gata să plece când Robineau se întoarse acasă. O angaja imediat, căci una dintre vânzătoarele sale îl părăsise în ajun pentru a se duce la *Paradisul femeilor.*

— Se pare că-i adună pe cei mai buni, spuse el. În sfârşit, cu dumneavoastră, voi fi foarte liniştit, pentru că sunteţi ca şi mine, nu cred că-i iubiţi prea tare… Veniţi mâine dimineaţă.

În seara aceea, îi veni foarte greu să-l anunţe pe Bourras de plecarea ei. Într-adevăr, acesta se enervă şi o făcu ingrată; când Denise se apără cu lacrimi în ochi, făcându-l să înţeleagă că ştia ce făcuse pentru ea, se îmblânzi imediat, mormăi că are mult de lucru şi că-l părăseşte chiar când se pregătea să lanseze o umbrelă nouă, inventată de el.

— Şi Pépé?, întrebă el.

Micuţul era marea ei grijă. Nu îndrăznea să-l ducă înapoi la doamna Gras şi nu putea nici să-l lase singur în camera ei, închis de dimineaţa până seara.

— Bine, îl iau eu, continuă bătrânul. Stă bine în prăvălioara mea… Vom găti împreună.

Şi cum ea refuză de teamă să nu-l deranjeze, acesta îi zise:

— Ei, drace! Nu aveţi încredere în mine… Doar nu-l mănânc!

Denise fu mult mai fericită la Robineau. Îi plătea puţin, şaizeci de franci pe lună şi-i dădea şi de mâncare, dar nu primea procente ca la magazinele mai vechi. Dar era tratată cu foarte multă blândeţe, mai ales de doamna Robineau, care-i zâmbea mereu din spatele tejghelei. El era nervos, tulburat şi, uneori, o mai repezea. La sfârşitul primei luni, Denise făcea deja parte din familie, la fel ca şi cealaltă vânzătoare, o femeie micuţă, bolnavă de tuberculoză şi foarte tăcută. Nu li se ascundea nimic, se discutau afaceri la masă, în partea din spate a magazinului, care dădea spre o curte mare. Chiar acolo se decise, într-o seară, ofensiva împotriva *Paradisului femeilor.*

Gaujean venise la cină. După ce fu servită friptura de berbec, începu discuția, cu glasul său șters de lionez, îngroșat puțin de cețurile de pe Rhône.

— Așa nu mai merge, repetă el. Se întâmplă chiar la Dumonteil, nu-i așa? Își rezervă proprietatea unui desen, iau deodată trei sute de piese, cerând o reducere de cincizeci de centime pe fiecare metru; și pentru că plătesc cu bani gheață, mai beneficiază și de scontul de optsprezece la sută... Adesea, Dumonteil nu câștigă nici măcar douăzeci de centime. Lucrează doar pentru a-și pune la treabă războaiele de țesut, căci orice război care stă ajunge până la urmă să moară... Atunci, cum credeți că noi, cu un utilaj mai restrâns și, mai ales, cu muncitorii noștri, am putea susține o astfel de luptă?

Robineau, visător, uită să mai mănânce.

— Trei sute de piese!, murmură el. Și eu tremur când iau douăsprezece pentru nouăzeci de zile... Ei pot afișa cu un franc sau chiar doi un preț mai bun decât al nostru. Am calculat o scădere de cel puțin cincisprezece la sută la articolele lor de catalog în comparație cu prețurile noastre! Asta ucide micul comerț.

Robineau părea dezamăgit. Neliniștită, soția lui îl privea cu mare duioșie. Nu se pricepea la afaceri, o durea capul de atâtea cifre și nu înțelegea de ce trebuie să-ți faci astfel de griji când e atât de ușor să râzi și să iubești. Totuși, pentru ea era suficient că soțul ei dorea să câștige, astfel că se însuflețea alături de el, gata să moară la tejgheaua ei.

— Dar de ce nu se înțeleg toți producătorii între ei?, continuă Robineau pe un ton violent. Ar impune ei legea, în loc să i se supună.

Gaujean, care mai ceruse o porție de friptură, mesteca încet.

— A! De ce, de ce? Trebuie neapărat ca războaiele să lucreze, ți-am mai spus. Când ai țesătorii pretutindeni, prin împrejurimile Lyon-ului, în ținutul Gard, în Isère, nu poți să șomezi nici măcar o

zi, fără să ai pierderi enorme… Noi, ceilalţi, care ne folosim uneori de muncitori cu zece până la cincisprezece războaie, suntem mai stăpâni pe producţie din punctul de vedere al stocului; în timp ce marii producători se văd obligaţi să aibă debuşeuri permanente… Iată de ce depind de marile magazine! Cunosc vreo trei sau patru care şi le dispută, care consimt să piardă numai pentru a le obţine comenzile! După care se despăgubesc cu magazinele mici, ca al dumneavoastră! Da, dacă trăiesc datorită lor, câştigă datorită dumneavoastră! Dumnezeu ştie cum se va termina această criză!

— E groaznic!, spuse Robineau, uşurat de acest strigăt de furie.

Denise asculta în tăcere. În secret, se afla de partea marilor magazine, fiindcă iubea logica şi viaţa. Acum nimeni nu mai vorbea, toţi mâncau din fasolea verde conservată.

— Clientela nu se plânge, pare-se!, spuse Denise pe un ton vesel.

Doamna Robineau nu se putu abţine să nu râdă, ceea ce-i nemulţumi şi mai mult pe soţul ei şi pe Gaujean. Fără îndoială, clientela era satisfăcută, pentru că, la urma urmei, ea era cea care beneficia de preţurile mici. Doar că toată lumea trebuie să trăiască: unde am ajunge dacă, sub pretextul fericirii generale, am îngraşă consumatorul în detrimentul producătorului? Discuţia începu din nou. Denise se prefăcea că glumeşte, aducând argumente solide: dispariţia intermediarilor, a agenţilor de fabrică, a reprezentanţilor, a comisionarilor, ceea ce contribuia la preţul scăzut al mărfurilor. De altfel, producătorii nu ar putea supravieţui fără marile magazine, deoarece imediat ce unul dintre ei îşi pierdea clientela, falimentul îi bătea la uşă. În sfârşit, era vorba despre o evoluţie firească a comerţului. Nimeni nu mai putea împiedica mersul lucrurilor.

— Să înţelegem că dumneata eşti de partea celor care te-au dat afară?, întrebă Gaujean.

Denise roşi. Rămase şi ea surprinsă de forţa apărării sale. Ce se

petrecea în sufletul ei pentru ca o astfel de văpaie să i se aprindă în piept?

— Dumnezeule, nu!, răspunse ea. Probabil că mă înşel, dumneavoastră sunteţi mai competent decât mine. Mi-am spus doar o părere. În loc ca preţurile să fie dictate, ca odinioară, de vreo cincizeci de magazine, sunt făcute astăzi doar de patru sau cinci, care le-au scăzut, datorită puterii capitalurilor şi a puterii clientelei… Cu atât mai bine pentru public, asta e tot!

Robineau nu se supără. Devenise destul de serios, privind faţa de masă. Simţise adesea suflul noului comerţ, această evoluţie despre care vorbea fata; în momentele lui de gândire limpede, se întreba dacă e normal să rezişti unui curent atât de puternic care, oricum, va trage totul după el. Văzându-şi soţul căzut pe gânduri, doamna Robineau o aproba din priviri pe Denise, care tăcea acum distrată.

— Să lăsăm asta, spuse Gaujean pentru a schimba subiectul, sunt doar teorii… Să vorbim despre afacerea noastră.

După ce se ospătară din brânză, servitoarea aduse dulceţuri şi pere. El luă din dulceaţă, gustă încet cu linguriţa, cu pofta inconştientă a unui om gras ce adoră dulciurile.

— Va trebui să atacaţi în forţă mătasea lor *Paris-Bonheur,* cu care au rupt gura târgului anul acesta… M-am înţeles cu mai mulţi dintre confraţii mei din Lyon şi v-am adus o ofertă excepţională, o mătase neagră, un sortiment pe care-l veţi putea vinde cu cinci franci şi cincizeci… Ei o vând cu cinci franci şaizeci, nu-i aşa? Ei bine, e vorba despre o diferenţă mică, dar va fi suficient pentru a-i scufunda.

Ochii lui Robineau se luminară. În veşnica lui frământare lăuntrică, sărea adesea de la teamă la speranţă.

— Ai cumva o mostră?, întrebă el.

Când Gaujean scoase din portofel un pătrăţel de mătase, strigă, foarte exaltat:

— Dar e mult mai frumoasă decât *Paris-Bonheur!* În orice caz, e mai de efect, şi e mult mai groasă... Ai dreptate, trebuie să încercăm să dăm lovitura. A! Îi vreau la picioarele mele! Dacă nu, am să cad şi eu!

Doamna Robineau, împărtăşind acest entuziasm, declară mătasea superbă. Chiar şi Denise crezu în succesul ei. Astfel că finalul cinei fu unul foarte vesel. Se vorbea tare de parcă *Paradisul femeilor* ar fi fost pe moarte. Gaujean, care termină borcanul de dulceaţă, explică la ce se expun el şi prietenii săi, livrând un asemenea material la un preţ atât de mic; juraseră că vor distruge marile magazine cu riscul de a se ruina. Se aduse cafeaua, iar bucuria crescu odată cu sosirea lui Vinçard, care intră să dea bună ziua succesorului său.

— E minunată!, strigă el, în timp ce pipăia mătasea. Îi veţi da gata, sunt sigur!... Ei, ar trebui să-mi fiţi recunoscător! V-am spus eu că afacerea asta e o mină de aur!

Vinçard tocmai cumpărase un restaurant în Vincennes. Era un vis de-al lui mai vechi, hrănit cu perfidie, în timp ce se zbătea pe piaţa mătăsurilor, tremurând de teama că nu va găsi pe cineva căruia să-i vândă fondul său de comerţ înainte de marele dezastru, jurând că-şi va investi bruma de bani într-o afacere din care se putea îmbogăţi mai uşor. Ideea cu restaurantul îi venise la nunta unui văr, unde plătiseră zece franci pe o apă de ploaie în care pluteau nişte paste. De altfel, mâncarea era necesară oricând. În faţa lui Robineau, bucuria de a-l fi încărcat cu o afacere dubioasă, de care nu mai ştia cum să scape, îi mărea parcă faţa cu ochii rotunzi şi gura mare, plesnind de atâta sănătate.

— Şi durerile dumitale?, întrebă din politeţe doamna Robineau.

— Ce? Durerile mele?, murmură el mirat.

— Da, reumatismele care vă chinuiau aici, la magazin, îşi aminti şi roşi uşor.

— O, sufăr încă... Totuşi aerul de la ţară îmi face bine, înţelegeţi... Nu contează, aţi făcut o afacere bună. Fără reumatismele mele, m-aş fi retras peste zece ani, cu o rentă de zece mii de franci... pe cuvânt de onoare!

Cincisprezece zile mai târziu, începu războiul dintre Robineau şi *Paradisul femeilor,* care preocupase o perioadă toată piaţa pariziană. Folosindu-se de armele adversarului său, Robineau făcuse publicitate în ziare. Pe lângă aceasta, se îngriji şi de vitrinele magazinului său, împodobindu-le cu grămezi enorme din celebra sa mătase, anunţând cu afişe mari şi albe preţul de cinci franci şi cincizeci. Această cifră produse o adevărată revoluţie printre femei: cu două centime mai ieftină decât la *Paradisul femeilor* şi părea mai groasă decât cea denumită *Paris-Bonheur.* Încă din primele zile, clientele invadară magazinul: doamna Marty, sub pretext că face economie, cumpără o rochie de care nu avea nevoie; doamna Bourdelais găsi materialul absolut minunat, dar prefera să aştepte, mirosind parcă ce avea să se întâmple, într-adevăr, săptămâna următoare, Mouret scăzu preţul mătăsii *Paris-Bonheur* cu douăzeci de centime, dând-o la cinci franci patruzeci. Avusese o discuţie cu Bourdoncle şi cu toţi asociaţii pentru a-i convinge că era necesar să continue bătălia, chiar dacă era vorba să vândă în pierdere; oricum, cele douăzeci de centime erau o pierdere fără importanţă, căci marfa se vindea deja la preţul de cost. Lovitura fu grea pentru Robineau, el nu credea că rivalul său va scădea preţul, căci aceste sinucideri ale concurenţei, aceste vânzări în pierdere erau, în fapt, nişte exemple fără precedent. Valul de cliente, atrase de preţurile mici, se întoarse imediat spre strada Neuve-Saint-Augustin, în timp ce magazinul din strada Neuve-des-Petits-Champs se goli. Gaujean reveni în grabă de la Lyon, se sfătuiră înspăimântaţi şi luară o decizie eroică: vor scădea preţul mătăsii la cinci franci treizeci, un preţ sub care nimeni nu putea coborî, fără să fie de-a dreptul nebun. A doua zi, Mouret răspunse cu cinci franci şi

douăzeci. Din acea clipă, înnebuniseră cu toţii: Robineau ripostă cu cinci franci şi cincisprezece, iar Mouret scoase afişe cu cinci franci şi zece. Amândoi se luptau pentru o singură centimă, pierzând sume considerabile de fiecare dată când ofereau acest cadou publicului. Clientele râdeau, încântate de acest duel, mişcate de loviturile teribile pe care şi le dădeau cele două magazine, pentru a le face pe plac. În cele din urmă, Mouret îndrăzni să scadă la cinci franci; personalul său pălise, împietrit de o asemenea sfidare a norocului. Robineau, copleşit, îngenuncheat, se opri şi el la cinci franci, neavând curajul să coboare mai mult. Rămaseră amândoi pe aceeaşi poziţie, faţă în faţă, cu mărfurile adunate în jurul lor.

Dacă de ambele părţi onoarea fusese salvată, situaţia devenise ucigătoare pentru Robineau. *Paradisul femeilor* avea rezerve şi o clientelă care-i permiteau să echilibreze beneficiile, în timp ce el, susţinut doar de Gaujean, fără posibilitatea de a se despăgubi cu alte articole, era epuizat, alunecând zi de zi tot mai mult pe panta falimentului. Părea doborât de propria sa temeritate, în ciuda clientelei numeroase atrase de peripeţiile acestui adevărat război. Una dintre frământările sale ascunse era să vadă cu propriii ochi cum tocmai această clientelă îi părăsea încet magazinul pentru a se întoarce la *Paradisului femeilor,* deşi pierduse atâţia bani şi făcuse atâtea eforturi pentru a o cuceri.

Într-o zi, îşi ieşi din fire. O clientă, în persoana doamnei de Boves, venise la el să vadă mantourile, căci tocmai deschisese un raion de confecţii lângă cel de mătăsuri.

— Mătasea lor *Paris-Bonheur* e de mai bună calitate.

Robineau încercă să se stăpânească şi-i spuse, cu politeţea sa de negustor, că se înşală; vorbise cu atât mai respectuos, cu cât se temea să nu i se citească revolta interioară.

— Uitaţi-vă mai atent la mătasea acestei pelerine!, continuă ea. Parcă ar fi o pânză de păianjen… Orice aţi spune, domnule, mătasea lor de cinci franci e piele pe lângă asta.

Robineau nu-i mai răspunse, cu sângele în obraji şi cu buzele strânse. Bineînţeles că-şi achiziţionase mătasea pentru confecţii de la rivalul său. Astfel, Mouret era cel care pierdea, nu el. Tăiase doar liziera[48].

— Chiar găsiţi mătasea *Paris-Bonheur* mai rezistentă?, murmură el.

— O, de o sută de ori, spuse doamna de Boves. Nu există comparaţie.

Această nedreptate a clientei, care îi deprecia marfa, îl indigna. Şi cum ea răsucea de pe-o parte pe alta pelerina, cu un aer dezgustat, un capăt mic din liziera albastră-argintie, scăpat de foarfecă, ieşi de sub căptuşeală. Atunci, nu se mai putu abţine şi-i mărturisi totul.

— Ei bine, doamnă, această mătase este *Paris-Bonheur*, am cumpărat-o chiar eu! Uitaţi şi liziera!

Doamna de Boves plecă extrem de vexată. Şi astfel, multe dintre aceste doamne îl părăsiră când zvonul se răspândi. În prag de a fi ruinat, copleşit de grija zilei de mâine, nu se gândea decât la soţia lui, crescută într-o atmosferă liniştită şi veselă, incapabilă să trăiască în sărăcie. Ce se va întâmpla cu ea dacă o catastrofă îi va azvârli în stradă plini de datorii? Era vina lui. N-ar fi trebuit niciodată să se atingă de cei şaizeci de mii de franci. Însă ea îl consola. Oare banii aceia nu erau ai lui aşa cum erau ai ei? Dacă el o iubea, ea nu cerea mai mult de atât, fiind gata să-i dea totul, inima, viaţa ei. În camera din spatele magazinului, se auzeau îmbrăţişările şi sărutările lor. Încetul cu încetul, viaţa lor reintră oarecum în normal; pierderile creşteau într-o proporţie lentă, întârziind sfârşitul. Mai aveau o singură speranţă, aşteptau în continuare falimentul *Paradisului femeilor!*

— Asta e!, spunea el. Suntem încă tineri! Avem viitorul în faţă!

— Şi apoi, ce importanţă are! Ai făcut ce ţi-ai dorit să faci! Dacă tu eşti mulţumit, sunt şi eu mulţumită, dragul meu!

Denise se înduioşa când îi vedea cât de mult se iubesc. Tremura, ştiind că se apropie sfârşitul, dar nu mai îndrăznea să intervină. Acolo înțelesese ea forţa noului comerţ şi fu imediat cucerită de acest val de inovaţii ce urma să transforme întregul Paris. Ideile ei se maturizau, un farmec de femeie ieşea la iveală din toată fiinţa ei, din copila sălbatică ce coborâse din trenul de Valognes. De altfel, viaţa ei era destul de lină, în ciuda oboselii şi a banilor puţini. După ce stătea în picioare cât era ziua de lungă, se grăbea spre casă, pentru a se ocupa de Pépé, pe care, din fericire, bătrânul Bourras insista să-l hrănească în continuare. Însă mai erau şi alte treburi de făcut: o cămaşă de spălat, o bluză de cusut, fără a mai socoti gălăgia pe care o făcea micuţul de te scotea din minţi. Nu se culca niciodată înainte de miezul nopţii. Chiar şi duminica era o zi de muncă: făcea curat în cameră, îşi mai cosea din haine, uneori era atât de ocupată, încât nu reuşea să se pieptene înainte de ora cinci. Totuşi mai ieşea câteodată din casă, îl lua pe Pépé şi se plimbau pe jos până la Neuilly. Odată ajunşi acolo, plăcerea lor era să bea o ceaşcă cu lapte de la un crescător de vite, care-i lăsa să stea la el în curte. Jean dispreţuia aceste plimbări: venea din ce în ce mai rar în vizită, în câte o seară, dar pleca repede, pretextând alte întâlniri. Nu mai cerea bani, dar avea o alură atât de melancolică, încât sora lui, neliniştită, punea întotdeauna deoparte pentru el câte un franc. Era singurul ei lux.

— Un franc!, striga el de fiecare dată. Dumnezeule! Dar eşti foarte amabilă!… Prind bine pentru că, ştii, soţia papetarului[49]…

— Taci, îl întrerupea Denise. Nu vreau să ştiu.

Dar el credea că era acuzat de lăudăroşenie, astfel că se străduia să continue:

— Dacă-ţi spun că e soţia unui papetar… O minunăţie de femeie!

Se scurseră trei luni. Primăvara se întoarse, iar Denise refuza să meargă din nou la Joinville cu Pauline şi Baugé. Se întâlnea

uneori cu ei pe strada Saint-Roch, când ieşea de la Robineau. Într
una dintre aceste întâlniri, Pauline îi mărturisi prietenei ei că poate
se va mărita cu iubitul ei; ea era cea care ezita deocamdată să facă
acest pas, pentru că vânzătoarele măritate nu erau prea bine văzute
la *Paradisul femeilor*. Ideea acestei căsătorii o uimi puţin pe Denise,
care nu îndrăzni să-şi sfătuiască în niciun fel prietena. Într-o zi,
dădu peste Colomban, care o opri puţin pentru a-i vorbi despre
Clara. Aceasta tocmai străbătea piaţa. Denise abia reuşi să scape de
el. Tot o ruga să o întrebe pe fosta ei colegă dacă nu doreşte să-l ia
de bărbat. Ce-i apucase pe toţi? De ce se chinuiau atât? Ea se
considera, în schimb, foarte fericită că nu iubeşte pe nimeni.

— Aţi aflat vestea?, o întrebă într-o seară bătrânul vânzător de
umbrele de cum intră în casă.

— Nu, domnule Bourras.

— Ei bine, nenorociţii au cumpărat hotelul Duvillard… M-au
încercuit!

Îşi agita braţele, cuprins de o criză nervoasă ce-i zbârlea coama
albă de păr.

— Iată o şmecherie pe care nu reuşesc să o înţeleg!, continuă
el. Se pare că hotelul aparţinea Creditului Imobiliar al cărui
preşedinte, baronul Hartmann, i l-ar fi cedat faimosului nostru
Mouret… Acum, mă strâng din dreapta, din stânga şi din spate!
Uite aşa cum strâng eu în pumn acest mâner!

Era adevărat, cesiunea fusese semnată în ajun. Căsuţa lui
Bourras, înghesuită între *La Paradisul femeilor* şi hotelul Duvillard,
rămasă ca un cuib de rândunici în crăpătura unui zid, părea că va fi
înghiţită de îndată ce marele magazin avea să cuprindă şi hotelul.
Clipa aceea venise, colosul ocolea acest slab obstacol,
înconjurându-l cu mormanele sale de mărfuri, ameninţând să-l
absoarbă prin forţa uriaşei sale aspiraţii. Bourras simţea puternic
strânsoarea ce-i făcea prăvălia să se cutremure. O vedea parcă
micşorându-se, se temea ca nu cumva să fie şi el înghiţit, să nu fie

azvârlit de partea cealaltă, cu umbrelele şi cu bastoanele sale, atât de tare huruia groaznicul mecanism.

— Ei, îl auziţi?, striga el. Ai spune că ne ronţăie pereţii! In pivniţa mea, în podul meu, peste tot acelaşi zgomot de ferăstrău ce muşcă din tencuială... Nu mai contează... Nu mă vor strivi ca pe o foaie de hârtie! Am să rămân aici, chiar dacă îmi vor găuri acoperişul şi ploaia va cădea cu găleata în patul meu!

În aceste momente, Mouret veni cu o nouă propunere pentru Bourras. Mărise puţin cifra, astfel că-i oferise pentru fondul său de comerţ şi pentru contractul de închiriere cincizeci de mii de franci. Această ofertă îl enervă şi mai tare pe bătrân. Îl refuză înjurând. Cât furau banditţii ăştia pentru a putea plăti cincizeci de mii de franci pentru o clădire ce nu valora nici măcar zece mii? Îşi apăra prăvălia aşa cum îşi apără o fecioară virtutea, în numele onoarei şi din respect pentru el însuşi.

Denise îl văzu pe Bourras preocupat timp de cincisprezece zile. Se învârtea încordat, măsura pereţii casei, îi privea din mijlocul străzii, cu aerul unui arhitect. Apoi, într-o dimineaţă, sosiră nişte muncitori. Începuse bătălia decisivă. Bourras avusese ideea îndrăzneaţă de a bate *Paradisul femeilor* pe propriul teren, făcând concesii luxului modern. Clientele care-i reproşau că prăvălia lui era întunecoasă aveau să se întoarcă de îndată ce o vor vedea strălucind nou-nouţă! Mai întâi, fură astupate crăpăturile şi se vărui faţada; apoi, fu revopsită lemnăria vitrinei într-un verde deschis; chiar şi firma fu aurită din nou. Trei mii de franci, pe care Bourras îi ţinea deoparte ca pe o ultimă rezervă, fură de-a dreptul devoraţi. De altfel, întregul cartier era în plină revoluţie; lumea venea să-l privească în toiul acestei schimbări, pierzându-şi capul şi obiceiurile. Acest cadru luminos, aceste fundaluri fine nu mai păreau casa lui, iar bietul bătrân se simţea speriat, îngrozit, cu barba lui mare şi cu părul vâlvoi. De pe trotuarul din faţă, trecătorii se minunau privindu-l cum îşi agită braţele şi sculptează mânere.

Era măcinat de febră, se temea să nu murdărească ceva şi se afunda tot mai mult în acest comerţ al luxului, despre care nu ştia nimic.

Asemenea lui Robineau, lupta împotriva *Paradisului femeilor* începuse şi la Bourras. Îşi lansase invenţia, umbrela cu godeuri[50], care avea să devină populară mai târziu. De altfel, *Paradisul femeilor* perfecţiona imediat invenţia. Atunci lupta se dădu în jurul preţurilor. Bătrânul Bourras avu de vânzare un articol cu un franc şi nouăzeci şi cinci, din oţel inoxidabil, după cum spunea eticheta. Însă voia cu tot dinadinsul să-şi bată concurentul cu mânerele sale; mânere din bambus, din corn[51], din măslin, din mirt, din palmier, toate varietăţile de mânere imaginabile. *Paradisul,* cu mai puţin simţ artistic, se îngrijea mai degrabă de stofe, etalându-şi alpacaua[52] şi mohairul, serjul şi taftaua. Bineînţeles, că victoria fu de partea acestuia din urmă, iar bătrânul, disperat, repeta continuu că arta a murit şi că nu-i mai rămâne decât să cioplească mânere pentru propria lui plăcere, fără a mai spera să le vândă.

— E vina mea!, striga el către Denise. A trebuit să ţin mizeriile astea la un franc şi nouăzeci şi cinci! Uite unde pot duce ideile noi. Am vrut să mă iau după aceşti nenorociţi şi acum… mai bine mor!

Luna lui iulie fu înăbuşitoare. Denise suferea în cămăruţa ei, sub acoperişul de ţiglă. De aceea, când pleca de la magazin, îl lua pe Pépé de la Bourras şi, în loc să urce imediat în odaie, mergea să respire puţin aer curat în grădina Tuileries până când se închideau porţile. Într-o seară, tocmai se plimba pe aleea plină de castani, când încremeni: la câţiva paşi, crezu că-l recunoaşte pe Hutin, care se îndrepta hotărât spre ea. Inima începu să-i bată cu putere când văzu că e, de fapt, Mouret, care tocmai cinase pe malul stâng al Senei şi se grăbea să ajungă la doamna Desforges. Încercă să se ascundă de privirile lui, dar fu prea târziu. Deşi noaptea era adâncă, el o recunoscu imediat.

— Dumneata, domnişoară?

Ea nu răspunse, tulburată peste măsură de faptul că el

binevoise să se oprească. Mouret zâmbi, ascunzându-şi emoţia sub aerul său de protector amabil.

— Sunteţi încă la Paris?

— Da, domnule, spuse ea în cele din urmă.

Încet, făcu un pas înapoi, pentru a-şi putea continua plimbarea, însă el o urmă pe aleea învăluită de umbrele negre ale marilor castani. Era răcoare, iar ceva mai departe copiii râdeau, jucându-se cu cercurile.

— E fratele dumneavoastră, nu-i aşa?, întrebă el, văzându-l pe Pépé.

Micuţul, intimidat de prezenţa extraordinară a unui domn, mergea liniştit alături de sora lui, ţinând-o strâns de mână.

— Da, domnule, răspunse ea din nou.

Denise roşise toată, gândindu-se la născocirile fostelor ei colege, Marguerite şi Clara. Fără îndoială, Mouret înţelese cauza acestei fâstâceli, căci adăugă imediat:

— Domnişoară, trebuie să vă prezint scuzele mele… Da, aş fi fost fericit să vă spun atunci cât de mult am regretat greşeala comisă. Aţi fost acuzată foarte uşor, pe nedrept… în sfârşit, răul a fost făcut, voiam doar să vă spun că toată lumea din magazin ştie cât de mult vă iubiţi fraţii…

Continuă să-i vorbească pe acelaşi ton politicos şi plin de respect, cu care vânzătoarele de la *Paradisul femeilor* nu erau deloc obişnuite. Tulburarea Denisei se accentua, însă în acelaşi timp fu cuprinsă de o bucurie fără margini. Ştia, aşadar, că ea nu fusese a nimănui! Tăcură amândoi. Mouret mergea lângă ea, reglându-şi paşii după ai micuţului. Zgomotele depărtate ale Parisului păreau înghiţite de umbrele negre ale marilor copaci.

— Nu vă pot oferi decât o singură reabilitare, domnişoară, continuă el. Sigur, dacă doriţi să vă întoarceţi la noi…

Ea îl întrerupse şi-l refuză cu o grabă febrilă.

— Domnule, nu pot să fac asta… Vă mulţumesc din suflet, dar

am găsit de lucru în altă parte.

Mouret ştia, căci aflase de curând că lucrează la Robineau. Aşadar, calm şi liniştit, de pe o poziţie de egalitate fermecătoare, îi vorbi despre acesta ca despre un tânăr înzestrat cu o inteligenţă vie şi o nervozitate excesivă. Era pândit de o catastrofă, Gaujean îl împovărase cu o afacere prea grea, care-i va distruge pe amândoi. Atunci, Denise, cucerită de această familiaritate, se deschise în faţa lui, dezvăluindu-şi poziţia în această luptă dintre marile magazine şi micul comerţ. Fusese mereu de partea celor mari, astfel că îşi continuă pledoaria, însufleţită, plină de idei noi, dând tot felul de exemple şi arătându-se la curent cu situaţia actuală. Mouret, încântat, o asculta uimit, încercând să-i distingă trăsăturile în noaptea întunecată. Părea tot aceeaşi, cu chipul ei blând, îmbrăcată într-o rochie simplă; însă această înfăţişare modestă răspândea un parfum pătrunzător care-l domina. Fără îndoială, această tânără furase ceva din atmosfera Parisului şi se transformase într-o femeie tulburătoare şi raţională, cu părul ei frumos şi sălbatic.

— Dacă sunteţi de partea noastră, spuse el râzând, de ce lucraţi la adversari?… Am auzit că locuiţi la bătrânul Bourras…

— Un domn deosebit de demn, murmură ea.

— Nu, e un bătrân ţicnit, un nebun care mă va forţa să-l aduc la sapă de lemn, dacă-mi voi pune mintea cu el!… Şi apoi, dumneavoastră nu aveţi ce căuta în casa lui… Are o reputaţie proastă. Închiriază camere unor persoane…

Simţi însă tulburarea fetei, astfel că se grăbi să adauge:

— Desigur, poţi fi cinstit oriunde! Meritul e cu atât mai mare când eşti sărac.

Făcură din nou câţiva paşi în linişte. Pépé părea să asculte cu aerul atent al unui copil precoce. Din timp în timp, îşi privea sora, a cărei mână fierbinte, scuturată de câteva tresăriri uşoare, îl surprindea.

— Nu doriţi să fiţi mesagerul meu?, continuă Mouret voios.

Mâine, intenţionam să măresc puţin oferta şi să-i propun lui Bourras optzeci de mii de franci... Vorbiţi-i dumneavoastră mai întâi, spuneţi-i că tot ceea ce face el acum e o condamnare la moarte. Poate vă va asculta, în numele prieteniei pe care v-o poartă. Îi veţi face un serviciu!

— Fie!, spuse Denise, zâmbind la rândul ei. Am să încerc, dar mă îndoiesc că voi obţine vreun rezultat pozitiv.

Tăcerea se lăsă din nou. Nu mai aveau nimic să-şi spună. Pentru o clipă, el încercă să vorbească despre unchiul Baudu; însă, fu silit să înceteze, căci observă tulburarea fetei. Îşi continuară totuşi plimbarea unul lângă celălalt, îndreptându-se spre strada Rivoli, pe o alee mai luminată. Când ieşiră din întunericul copacilor, Mouret îşi dădu seama că nu mai poate să o reţină.

— O seară bună, domnişoară.

— O seară bună, domnule.

Însă nu se îndură să plece. Ridicându-şi ochii, zări în faţa lui, la colţul străzii Alger, ferestrele luminate ale casei doamnei Desforges, care-l aştepta. Îşi îndreptă privirile spre Denise. O vedea bine în lumina palidă a amurgului: era atât de plăpândă pe lângă Henriette. Şi atunci de ce-i clocotea sângele în vene? Era probabil un capriciu imbecil.

— Iată un băieţaş cam obosit, continuă el pentru a spune ceva. Nu uitaţi, domnişoară, că uşa noastră va fi mereu deschisă pentru dumneavoastră! Nu trebuie decât să bateţi şi vă voi oferi toate compensaţiile pe care le veţi dori... Noapte bună, domnişoară.

— Noapte bună, domnule.

După ce Mouret plecă, Denise pătrunse din nou pe aleea întunecată a castanilor. Mult timp, merse fără nicio ţintă, printre trunchiurile enorme, cu obrajii arzând şi mintea încărcată de idei confuze. Pépé, agăţat de mâna ei, alerga pentru a reuşi să ţină pasul cu ea. Uitase de el. La un moment dat, micuţul îi spuse:

— Mergi prea repede, surioară.

Atunci, Denise se aşeză pe o bancă. Obosit, copilul adormi imediat pe genunchii ei. Îl ţinea în braţe şi-l strângea cu putere, cu ochii pierduţi în adâncul întunecat. O oră mai târziu, în drumul de întoarcere spre casă, îşi regăsise aerul liniştit de fată cuminte.

— Fir-ar să fie!, strigă Bourras văzând-o de departe. Totul s-a sfârşit!… Canalia de Mouret mi-a cumpărat casa.

Îşi ieşise din minţi, se agita de unul singur în mijlocul prăvăliei sale, cu gesturi atât de dezordonate, încât ameninţa să-şi spargă vitrinele.

— A, secătura! Mi-a scris fructarul. Ştiţi cu ce sumă mi-a vândut casa? O sută cincizeci de mii de franci! De patru ori valoarea ei! Încă un hoţ! Închipuiţi-vă că i-a cerut mai mult pentru amenajările făcute de mine. Da, i-a spus că imobilul a fost reamenajat… Nu s-au săturat încă să-şi bată joc de mine?

Îl exaspera şi mai tare ideea că banii lui, cheltuiţi pe vopsit şi pe văruit, îi aduseseră avantaje proprietarului vechi. Şi acum, iată că Mouret devenise el proprietarul, şi trebuia să-i plătească lui chiria! Se vedea silit să trăiască de acum înainte în casa acestui concurent detestabil. Un asemenea gând îl înnebunea de furie.

— I-am auzit cum găureau zidul… La ora asta târzie, ei sunt aici! E ca şi cum ar mânca la masă cu mine!

Lovind cu pumnul tejgheaua, făcu să se cutremure întreaga prăvălie şi să joace umbrelele.

Ameţită, Denise nu reuşi să spună nimic. Rămase înţepenită aşteptând să se calmeze, în timp ce Pépé, foarte obosit, adormise pe un scaun. În cele din urmă, Bourras se linişti puţin, iar ea încercă să-i transmită mesajul lui Mouret; fără îndoială, bătrânul era nervos, însă tocmai furia aceasta excesivă şi impasul în care se afla puteau să-l determine să accepte pe loc.

— Chiar acum m-am întâlnit cu cineva de la *Paradis*, începu ea. O persoană foarte bine informată… Se pare că mâine vă vor oferi optzeci de mii de franci…

Bătrânul o întrerupse însă cu o voce înfiorătoare:

— Optzeci de mii franci! Optzeci de mii de franci!... Nici pentru un milion nu voi accepta acum!

Denise încercă să-l facă să se gândească. Însă uşa prăvăliei se deschise, iar ea se dădu un pas înapoi, tăcută şi palidă. Era unchiul Baudu, cu chipul său galben, veştejit. Bourras se repezi şi-l strânse de palton pe vecinul său, strigându-i în faţă, fără a-l lăsa pe acesta să spună vreun cuvânt:

— Ştiţi cât au avut tupeul să-mi ofere? Optzeci de mii de franci! Aici au ajuns, bandiţii! Chiar cred că o să mă vând ca o femeie uşoară... A, au cumpărat casa şi se gândesc că voi face tot ce-mi vor cere... Ei bine, s-a terminat, nu vor pune mâna pe ea niciodată! Poate aş fi cedat la un moment dat, dar acum, că e a lor, n-au decât să încerce să mi-o ia!

— Aşadar, e adevărat ce se spune?, întrebă Baudu cu vocea sa calmă. Am auzit vorbindu-se despre asta şi am venit să aflu adevărul de la dumneata.

— Optzeci de mii de franci!, repetă Bourras. De ce nu o sută de mii? Banii ăştia mă scot din minţi! Îşi imaginează că mă vor face să comit vreo nebunie cu banii lor cu tot?... N-o vor avea niciodată! Fir-ar să fie! Niciodată, mă înțelegeți?

Denise ieşi din umbră şi spuse cu pe un ton cât mai blând:

— O vor avea peste nouă ani când contractul dumneavoastră va expira.

În ciuda prezenţei unchiului Baudu, încercă să-l convingă pe bătrânul Bourras să accepte. Îi spuse că lupta aceasta era imposibilă, se războia cu o forţă mult superioară şi era o nebunie să refuze averea care i se oferea. Însă el continua să spună nu. Peste nouă ani, spera să fie deja mort, astfel că nu va apuca să vadă ce se va întâmpla.

— Vezi, domnule Baudu?, continuă el, nepoata dumitale e de partea lor. Au însărcinat-o pe ea să mă convingă... E de partea

tâlharilor, pe cuvântul meu de onoare!

Până atunci, unchiul părea să nu-şi fi văzut nepoata. Ridicase doar capul cu aceeaşi mişcare de om ursuz pe care o avea ori de câte ori trecea pe lângă prăvălia lui. Acum se întoarse încet şi o privi. Buzele sale mari tremurau.

— Ştiu, răspunse el cu jumătate de glas.

Continua să o privească. Denise, emoţionată până la lacrimi, îl găsea copleşit de suferinţă. Unchiul Baudu, cuprins de remuşcări pentru că nu o ajutase, se gândea, poate, la viaţa de mizerie pe care aceasta o trăise. Apoi, văzându-l pe Pépé adormit pe scaun, în mijlocul strigătelor din timpul discuţiei, păru îmblânzit.

— Denise, spuse el simplu, vino mâine la noi, la masă, cu copilul… Soţia mea şi Geneviève m-au rugat să te invit dacă te întâlnesc aici.

Ea roşi şi-l sărută. În timp ce pleca, Bourras, fericit de această împăcare, îi strigă:

— Încearcă să o îndrepţi! Are un suflet bun… Cât despre mine, casa poate să se dărâme. Pe mine mă vor găsi sub bolovani.

— Casele noastre se dărâmă deja, spuse Baudu trist. Cu toţii vom rămâne aici.

Capitolul 8

Întregul cartier vuia despre marea stradă ce avea să lege Opera de Bursă şi care avea să se numească 10 Decembrie. Actele de expropriere erau date şi existau, deja, două grupuri de demolatori ce atacaseră ambele capete deodată, unul ocupându-se de vechile hoteluri din strada Louis-le-Grand, iar celălalt dărâmând pereţii fragili ai vechiului Vaudeville. Se auzea zgomotul săpăturilor ce se apropiau, iar cei de pe străzile Choiseul şi de la Michodière erau preocupaţi să mai recupereze câte ceva din casele lor condamnate să dispară. În mai puţin de cincisprezece zile, totul avea să se transforme într-un loc plin de soare şi de vacarm.

Însă ceea ce însufleţea şi mai mult cartierul erau lucrările întreprinse de *Paradisul femeilor.* Se vorbea despre extinderi considerabile, despre magazine gigantice ce aveau să cuprindă cele trei faţade din străzile de la Michodière, Neuve-Saint-Augustin şi Monsigny. Se mai spunea că Mouret discutase cu baronul Hartmann, preşedinte al Creditului Imobiliar, şi că va ocupa tot lotul de case, cu excepţia faţadei din viitoarea stradă 10 Decembrie, unde baronul voia să-şi construiască o clădire ce va concura cu Grand Hotel. Peste tot, *Paradisul femeilor* răscumpăra contractele de închiriere, astfel că prăvăliile se închideau, iar locatarii erau mutaţi. În imobilele goale, o armată de muncitori începea să lucreze la noile amenajări, sub norii de praf ai renovărilor. În mijlocul acestei nebunii, doar amărâta de casă a bătrânului Bourras rămase intactă, agăţându-se cu încăpăţânare de zidurile înalte, pline de muncitori.

A doua zi, când Denise se duse cu Pépé la unchiul Baudu, strada era închisă de un şir de căruţe, din care se descărcau cărămizi în faţa fostului hotel Duvillard. În pragul buticului său, unchiul Baudu privea cu un aer posomorât. Pe măsură ce *Paradisul femeilor* se extindea, *Bătrânul Elbeuf* părea că intră la apă… Tânăra găsi vitrinele şi mai întunecate, mai strivite la mezanin, cu golurile

de fereastră rotunde ca de închisoare. Umezeala decolorase şi mai mult vechea firmă verde, un aer de deznădejde acoperea întreaga faţadă, plumburie şi parcă mai mică.

— Iată-vă!, spuse Baudu. Aveţi grijă! Sunt în stare să treacă peste noi!

Când intră, Denise avu aceeaşi strângere de inimă. Regăsi prăvălia întunecată, cuprinsă de somnolenţa ruinei; ungherele pustii săpau găuri în întuneric, iar praful acoperea tejghelele şi registrele, în timp ce din baloturile de postav, pe care nu le mai desfăcea nimeni, se răspândea un miros de pivniţă şi de salpetru. La casă, doamna Baudu şi Geneviève stăteau tăcute şi nemişcate, ca într-un colţ al singurătăţii, unde nu venea nimeni să le deranjeze. Mama cosea nişte cârpe, iar fata, cu mâinile căzute pe genunchi, privea în gol.

— Bună seara, mătuşă, spuse Denise. Sunt bucuroasă să vă revăd. Dacă v-am supărat cu ceva, vă rog să mă iertaţi.

Doamna Baudu o sărută emoţionată.

— Biata de tine, răspunse ea, dacă n-aş avea alte griji, m-ai vedea mai veselă.

— Bună seara, verişoară, continuă Denise, sărutând-o pe Geneviève pe obraji.

Aceasta tresări ca trezită din somn. O sărută la rândul ei, fără a găsi nimic de spus. Cele două femei îl luară apoi pe Pépé, care-şi ţinea braţele întinse. Împăcarea fu, aşadar, completă.

— Ei bine, e ora şase, să ne aşezăm la masă, spuse Baudu. De ce nu l-ai adus şi pe Jean?

— Ar fi trebuit să vină, murmură Denise stingherită. Chiar azi dimineaţă am vorbit cu el şi mi-a promis… O, nu e nevoie să-l aşteptăm, probabil l-a reţinut patronul lui.

Denise bănuia vreo nouă idilă şi se grăbi să-l scuze.

— Păi, să ne aşezăm la masă, repetă unchiul Baudu. Apoi întorcându-se spre capătul întunecat al prăvăliei, spuse:

— Colomban, puteţi lua masa cu noi. Nu va veni nimeni.

Denise nu-l văzuse pe vânzător. Mătuşa îi explică repede că fuseseră nevoiţi să-i concedieze pe celălalt vânzător şi pe domnişoară. Afacerile mergeau atât de prost, încât Colomban era suficient; chiar şi el petrecea ore întregi fără să facă nimic, visând cu ochii deschişi.

În sufragerie, gazul ardea, deşi era una din zilele lungi de vară. La intrare, Denise fu străbătută de un uşor frison, cu umerii scuturaţi de răcoarea pe care o răspândeau zidurile. Regăsi masa rotundă, cu tacâmurile aşezate pe faţa de masă de pânză cerată şi fereastra prin care se strecura lumina din fundul curţii mici şi rău mirositoare.

— Tată, spuse Geneviève, stingherită de prezenţa Denisei, vrei să închid fereastra? Vine un miros cam greu de afară.

Acesta părea să nu simtă nimic, astfel că spuse surprins:

— Închide-o dacă îţi face plăcere. Doar că va fi prea cald. Într-adevăr, se sufocau. Era o cină foarte simplă, în familie.

După supă, servitoarea aduse nişte porţii de carne fiartă, iar unchiul Baudu deschise discuţia despre ceea ce se petrecea afară. Se arătă destul de tolerant, permiţându-i nepoatei sale să aibă o părere personală.

— Dumnezeule, dar eşti liberă să susţii marile magazine… Fiecare cu părerea lui, scumpa mea… Din moment ce faptul că ai fost dată afară nu te-a dezgustat suficient, înseamnă că ai motive solide pentru a le ţine partea; dacă vei merge înapoi la ei, n-aş avea nimic împotrivă… Nu-i aşa? Nimeni de la această masă nu ar avea nimic împotrivă!

— O, nu!, murmură doamna Baudu.

Denise îşi expuse ideile, liniştită, aşa cum făcuse şi la Robineau: evoluţia logică a comerţului, nevoile vremurilor moderne, măreţia noilor înfăptuiri şi, în sfârşit, bunăstarea publicului. Baudu, cu ochii mijiţi şi gura căscată, o asculta cu o

vizibilă tensiune în priviri. După ce Denise termină ce avu de zis, el clătină din cap.

— Toate astea sunt nişte fantasmagorii! Comerţul e tot comerţ şi nu poate să fie altfel… O, nu spun că n-au dat lovitura, dar asta e tot. Mult timp am crezut că se vor duce de râpă. Da, aşteptam asta cu nerăbdare, îţi aminteşti? Ei bine, nu, se pare că în ziua de azi hoţii fac avere, iar oamenii cinstiţi mor de foame… Uită-te la noi! Sunt silit să mă înclin în faţa acestor fapte. Şi mă înclin, Dumnezeule, mă înclin!

O furie surdă puse stăpânire pe el. Deodată îşi ridică furculiţa.

— *Bătrânul Elbeuf* nu va face niciodată o concesie!… I-am spus şi lui Bourras: „Vecine, dumneata pactizezi cu şarlatanii, vopselele tale sunt o ruşine”.

— Mai bine mănâncă, îl întrerupse doamna Baudu, îngrijorată de enervarea soţului ei.

— Ai răbdare, vreau ca nepoata mea să ştie bine care e deviza mea… Ascultă, scumpa mea: orice ar fi, eu nu mă mişc de aici. Dacă ei reuşesc, cu atât mai rău pentru dânşii! Eu protestez, asta e tot!

Servitoarea aduse friptura de viţel. Cu mâinile tremurătoare, unchiul Baudu încercă să felieze bucata de carne, dar nu mai avea siguranţa de pe vremuri în priviri şi nu mai reuşea să cântărească exact fiecare porţie. Conştient de înfrângerea sa, îşi pierduse încrederea de patron respectat. Pépé îşi imagină că unchiul său se supărase; fură nevoiţi să-l liniştească oferindu-i imediat un desert, nişte biscuiţi ce se aflau lângă farfuria sa. Baudu îşi coborî glasul şi încercă să vorbească despre altceva. La început discută despre demolări. Era de acord cu noua stradă, care va ajuta la creşterea comerţului de cartier. Însă de aici, ajunse din nou la *Paradisul femeilor;* orice discuţie îl ducea la acest subiect, era o obsesie bolnăvicioasă. Atmosfera era încărcată de praful de var, nu mai reuşeau să vândă nimic de când căruţele cu materiale barau strada.

De altfel, magazinul era ridicol de mare; clientele se pierdeau în el; parcă ar fi compus din nişte hale! În ciuda privirilor rugătoare ale soţiei sale, în ciuda efortului său de a se abţine, trecu de la demolări la cifra de afaceri a magazinului. Nu era oare de neconceput? In mai puţin de patru ani, această cifră se mărise de cinci ori: încasările lor anuale, altădată de opt milioane, ajunseseră la patruzeci, după ultimul inventar.

Ce mai! O nebunie, un lucru nemaiauzit până atunci, şi împotriva căruia nu se poate lupta! Şi creştea continuu, avea acum o mie de angajaţi şi anunţa deschiderea a douăzeci şi opt de raioane noi. Mai ales acest număr îl scotea din fire. Fără îndoială, câteva dintre ele fuseseră împărţite în două, însă existau şi altele nou-nouţe: de exemplu, raionul de mobilă şi raionul de articole pariziene. Ce vor să spună cu asta? Articole pariziene! Într-adevăr, oamenii ăştia nu mai au demnitate, vor ajunge să vândă peşte. În încercarea lui de a respecta părerile Denisei, unchiul Baudu ajungea mereu să le combată.

— Sincer să fiu, acum nu le poţi lua apărarea. Mă vezi pe mine că vând, pe lângă postăvurile mele, şi nişte *caserole*[53]? Ei, ai spune că sunt nebun… Mărturiseşte, cel puţin, că nu ai niciun respect pentru ei.

Tânăra se mulţumi să zâmbească, stingherită, înţelegând că nu are de ce să continue discuţia. Unchiul Baudu adăugă:

— În sfârşit, eşti de partea lor. Nu vom mai discuta niciodată despre asta, pentru că e inutil să ne întristăm din cauza lor. Ar fi culmea să-i mai văd cum se pun între mine şi familia mea. Întoarce-te la ei, dacă asta îţi doreşti, dar îţi interzic să-mi mai împui capul cu afacerile lor.

Urmă un moment de tăcere. Vechea sa violenţă se transformă într-o resemnare taciturnă. Servitoarea fu nevoită să deschidă fereastra. Era o atmosferă sufocantă în odaia strâmtă, încălzită de lampa de gaz. Mirosul pestilenţial din curtea interioară invada

întreaga sufragerie. Pe masă apăruseră nişte cartofi fierţi. Mâncară cu toţii, fără să mai spună o vorbă.

— Uită-te la ăştia doi!, începu din nou Baudu, arătând spre Geneviève şi Colomban. Întreabă-i pe ei dacă le place*Paradisul femeilor!*

Unul lângă altul, pe locurile obişnuite unde se aşezau de mai bine de doisprezece ani, Colomban şi Geneviève mâncau cu măsură. Nu spuseseră nicio vorbă. El, exagerându-şi bonomia feţei, părea să ascundă, în dosul pleoapelor, flacăra ce-l mistuia pe dinăuntru; în timp ce ea, cu capul plecat sub greutatea părului lung, se lăsa în voia sorţii, răscolită de o suferinţă secretă.

— Anul trecut a fost dezastruos, explică unchiul. A trebuit să le amânăm căsătoria…Aşa, din simplă curiozitate, nu vrei să auzi ce părere au despre prietenii tăi?

Pentru a-l mulţumi, Denise îi întrebă pe cei doi tineri:

— Eu nu-i pot iubi, draga mea verişoară, răspunse Geneviève. Dar, stai liniştită, nu toată lumea îi detestă.

Îl privi apoi pe Colomban, care învârtea între degete un miez de pâine, cu un aer absent. Când se simţi privit de Denise, începu să arunce cuvinte violente.

— O prăvălie mizeră!… Unul mai bandit decât celălalt!… O adevărată pacoste pentru cartier!

— Îl auzi?! Îl auzi?!, strigă Baudu, încântat. Iată unul care nu va fi niciodată de-al lor!… Eşti ultimul! Nu vor mai fi alţii ca tine!

Geneviève, cu chipul sever şi îndurerat, nu-l scăpă din priviri pe Colomban, răscolindu-l până în adâncul sufletului. El se tulbură şi înjură şi mai tare. În faţa lor, doamna Baudu, trecea de la unul la altul, neliniştită şi tăcută, ca şi cum ar fi ghicit o nouă nenorocire. De ceva vreme, tristeţea fiicei sale

0 speria, o simţea cum se stinge încetul cu încetul.

— Prăvălia e goală, spuse ea în cele din urmă, ridicându-se de la masă pentru a pune capăt acestei scene. Ia vezi, Colomban, parcă

am auzit pe cineva intrând.

Masa se terminase, astfel că se ridicară cu toţii. Baudu şi Colomban se duseră să stea de vorbă cu un misit[54], care venise să ceară nişte informaţii. Doamna Baudu îl luă pe Pépé să-i arate nişte poze. Servitoarea strânsese masa în grabă, iar Denise întârzia în faţa ferestrei, interesată de priveliştea din curte, când, întorcându-se, o zări pe Geneviève aşezată în acelaşi loc, cu ochii pierduţi pe faţa de masă, udă de buretele cu care fusese ştearsă.

— Eşti tristă, verişoară?, o întrebă ea.

Tânăra nu-i răspunse, cercetând cu încăpăţânare o crăpătură a pânzei, copleşită de gândurile care o frământau. Îşi ridică greu capul şi privi chipul compătimitor al Denisei care se apropiase de ea. Toţi ceilalţi plecaseră? Ce făcea singură la masă? Deodată izbucni într-un hohot de plâns, iar capul îi căzu pe masă. Plângea continuu, udându-şi mâneca de lacrimi.

— Dumnezeule! Ce se întâmplă?, strigă Denise, tulburată. Vrei să chem pe cineva?

Geneviève o strânse puternic de mână. O reţinu locului, murmurând:

— Nu, nu, rămâi… O, să nu afle mama!… Cu tine, mi-e indiferent; dar nu şi ceilalţi, nu şi ceilalţi!… E împotriva voinţei mele, ţi-o jur. Poate din cauză că am rămas singură… Aşteaptă, mi-e mai bine, nu mai plâng.

Criza o cuprinse din nou şi trupul ei se cutremură de mari fiori. Greutatea părului ei părea că-i striveşte ceafa. Cum capul ei bolnav se răsucea pe braţele îndoite, un ac se desprinse şi părul îi căzu, învăluind-o în tenebrele lui. Denise încercă să o liniştească, fără să facă vreun zgomot, de teamă să nu atragă atenţia. Îi desfăcu rochia şi se întrista văzând-o atât de slabă, biata fată avea pieptul plat ca al unui copil sau al unei fecioare anemice. Denise îi prinse părul cu ambele mâini, acest păr superb, care părea să-i soarbă viaţa din ea; apoi, îl legă strâns, pentru a-i mai lua din povară şi a-i

da voie să respire.

— Mulţumesc, eşti bună cu mine, spuse Geneviève. Sunt cam slabă, nu-i aşa? Eram mai plină înainte, dar acum totul s-a schimbat… Prinde-mi rochia, să nu-mi vadă mama umerii. Mă ascund atât cât se poate… Dumnezeule, nu mă simt deloc bine, deloc!

Geneviève se calmă, dar rămase totuşi încremenită pe scaun. Îşi privi fix verişoară şi, după un timp, o întrebă:

— Spune-mi adevărul! O iubeşte?

Denise îşi simţi obrajii arzând. Înţelese imediat că era vorba despre Clara şi Colomban, dar se prefăcu mirată.

— Despre cine vorbeşti, draga mea?

Geneviève dădu din umeri, neîncrezătoare.

— Nu mă minţi, te rog! Fă-mi serviciul de a-mi spune adevărul… Trebuie să ştii, simt asta. Da, ai fost colegă cu această femeie şi l-am văzut pe Colomban urmărindu-te şi vorbindu-ţi în şoaptă. Te ruga să-i transmiţi mesaje, nu-i aşa? Pentru Dumnezeu, spune-mi adevărul! Îţi jur că-mi va face mult bine!

Niciodată Denise nu se simţise atât de stingherită. Îşi plecă ochii în faţa acestei copile tăcute, care ghicise totul. Totuşi, avu forţa de a o minţi încă o dată.

— Doar pe tine te iubeşte!

Atunci, Geneviève îi spuse cu un glas disperat:

— Bine, nu vrei să-mi spui… De altfel, mi-e indiferent, pentru că i-am văzut deja. El iese mereu pe trotuar doar ca să o privească. Ea râde de acolo, de sus, ca o nenorocită… Bineînţeles că se întâlnesc undeva.

— Asta nu, ţi-o jur!, strigă Denise, uitând ce susţinuse până atunci, învinsă de dorinţa de a-i da cel puţin această consolare.

Tânăra respiră adânc. Zâmbi uşor şi apoi, cu o voce slăbită, de convalescentă, spuse:

— Aş vrea un pahar cu apă… îmi cer scuze dacă te deranjez.

Vezi, acolo, în bufet.

Când îi întinse carafa, goli dintr-odată un pahar plin. O îndepărtă cu mâna pe Denise care se temea să nu-şi facă vreun rău.

— Nu, nu, lasă-mă. Mereu mi-e sete… Noaptea mă trezesc din somn ca să beau apă.

O clipă tăcură amândouă, după care Geneviève continuă cu un glas blând:

— Dacă ai şti… De zece ani m-am obişnuit cu ideea acestei căsătorii. Colomban îmi fusese destinat încă de pe vremea când purtam rochii scurte… Nici nu-mi amintesc cum am ajuns aici. Am trăit tot timpul împreună, închişi aici, unul lângă altul, fără să existe vreun moment de bucurie între noi. Am sfârşit prin a-l considera soţul meu înainte de vreme. Nu ştiu dacă-l iubeam, eram ca şi soţia lui, atâta tot… Şi azi, el vrea să plece cu alta! O, Doamne, mi se frânge inima. Vezi tu, e o suferinţă pe care nu am mai cunoscut-o până acum. Începe din inimă, apoi se îndreaptă spre cap şi se răspândeşte peste tot. Mă omoară!

Lacrimile îi inundau ochii. Denise îşi simţi pleoapele umede.

— Mătuşa bănuieşte ceva?, o întrebă ea.

— Da, cred că mama bănuieşte ceva… Cât despre tata, e prea tulburat, nici nu ştie câtă suferinţă îmi provoacă, amânând căsătoria asta… Mama mi-a pus de multe ori întrebări. Se nelinişteşte când mă vede lâncezind. Nici ea nu e prea sănătoasă. De multe ori mi-a spus: „Biata mea fată, nu te-am făcut prea voinică!” Şi apoi, în prăvăliile astea, nu prea creşti cum trebuie. Probabil că se gândeşte că am slăbit prea mult în ultima vreme… Uită-te la braţele mele! Sunt normale?

Cu o mână tremurătoare, luă din nou carafa. Denise încercă să o oprească.

— Nu, mi-e tare sete, lasă-mă!

Se auzi vocea lui Baudu. Cedând unui impuls al inimii, Denise îngenunche şi o strânse pe Geneviève în braţe ca pe o soră. O

sărută şi-i jură că totul va fi bine, că se va mărita cu Colomban, că se va însănătoşi şi că va fi fericită. Deodată se ridică. Unchiul Baudu o chema.

— A venit Jean. Vino aici!

Într-adevăr, era Jean, zăpăcit, sosise la masă. Când i se spuse că era deja ora opt, rămase cu gura căscată. Imposibil, tocmai ieşise de la patronul lui. Glumiră cu toţii pe seama tânărului. Fără îndoială venise prin pădurea Vincennes. Însă imediat ce se putu apropia de sora lui, îi şopti:

— E vorba de o mică spălătoreasă care duce rufele la clienţi… Am tocmit o trăsură cu ora. Dă-mi repede cinci franci.

Ieşi un minut, după care se întoarse să cineze, căci doamna Baudu n-a vrut să-l lase să plece nemâncat. Geneviève se întoarse tăcută şi ştearsă, ca de obicei. Colomban moţăia pe jumătate în spatele tejghelei. Seara se scurse încet şi trist, însufleţită doar de paşii unchiului, care se plimba de la un capăt la altul al prăvăliei pustii. Doar o lampă de gaz mai ardea, umbra grea a plafonului cădea peste odaie ca pământul peste un mormânt.

Lunile trecură. Denise intra în fiecare zi s-o înveselească pe Geneviève. Însă tristeţea îşi făcuse cuib la *Bătrânul Elbeuf.* Lucrările din faţa magazinului erau un chin permanent, care-i îndurera tot mai mult. Chiar şi în momentele în care aveau parte de o speranţă sau de o bucurie neaşteptată, era suficient să audă cărămizile căzând afară sau scârţâitul ferăstrăului pentru a le întuneca imediat ziua. De altfel, întregul cartier era zguduit. În locul împrejmuit cu scânduri ce cuprindea cele trei străzi se desfăşura o activitate febrilă. Deşi arhitectul se servea de clădirile existente, el le deschidea din toate părţile pentru a le amenaja; la mijloc, în spărtura curţilor, se construia o galerie centrală imensă, ca o biserică, şi care urma să dea în strada Neuve-Saint-Augustin printr-o poartă principală aflată în centrul faţadei. Lucrătorii săpaseră cu mare dificultate subsolurile, deoarece dăduseră de infiltraţii ale

canalelor de scurgere şi de un pământ de umplutură plin de oseminte umane. Apoi, forarea puţului de o sută de metri, ce urma să aibă un debit de cinci sute de litri pe minut, îi preocupase pe cei din casele vecine. Acum, zidurile atinseseră deja primul etaj; schelele şi turnurile de şarpante închideau întreaga îngrăditură; se auzeau, fără încetare, scârţâitul troliurilor care ridicau lespezile, descărcarea bruscă a planşeelor de fier, zarva acestui popor de muncitori, acompaniată de zgomotul cazmalelor şi al ciocanelor. Insă, peste toate acestea, ceea ce îi asurzea şi mai mult pe oameni era trepidaţia maşinilor; toate funcţionau cu aburi, iar şuierăturile ascuţite sfâşiau aerul, în timp ce, la cea mai mică adiere de vânt, un nor de praf zbura şi se abătea peste acoperişurile vecine, acoperindu-le ca o plapumă de zăpadă. Disperată, familia Baudu privea această pulbere ce pătrundea neîndurătoare peste tot, trecând şi prin ferestrele bine închise, acoperind stofele din prăvălie, strecurându-se până sub paturi; numai ideea că respirau acest praf, care-i va ucide până la urmă, le otrăvea zilele.

De altfel, situaţia avea să se agraveze şi mai mult. În septembrie, arhitectul, temându-se că nu va fi gata la timp, decise să se lucreze şi noaptea. Aşadar, fură instalate lămpi electrice de mare putere, iar activitatea îşi reluă cursul, de astă dată, fără nicio oprire. Echipele se succedau, ciocanele băteau continuu, maşinile suflau neîncetat, iar zarva mereu prea mare părea să ridice şi să împrăştie molozul. Atunci, membrii familiei Baudu, exasperaţi, fură siliţi să renunţe până şi la somn; se cutremurau în aşternuturile lor, iar zgomotele deveneau adevărate coşmaruri, de îndată ce oboseala îi dobora. Când coborau din pat, în picioarele goale, pentru a-şi mai linişti febra şi priveau pe geam, rămâneau înmărmuriţi în faţa *Paradisului femeilor* care strălucea în adâncul tenebrelor, ca o torţă gigantică în care ardea propria lor ruină, în mijlocul zidurilor pe jumătate ridicate, străpunse de spaţii goale, lămpile electrice azvârleau uriaşe raze albastre, de o intensitate

orbitoare. Suna ora două noaptea, apoi trei şi apoi patru. În somnul dureros al cartierului, şantierul, mărit de această strălucire lunară, părea colosal şi fantastic, încărcat de umbre negre, de muncitori zgomotoşi, ale căror profiluri gesticulau pe fondul alb al noilor pereţi.

După cum spusese şi unchiul Baudu, micul comerţ de pe străzile învecinate primise o nouă lovitură. De fiecare dată când *Paradisul femeilor* îşi construia noi raioane, se produceau noi prăbuşiri printre prăvăliile din jur. Dezastrul se extindea, se auzeau trosnind până şi cele mai vechi case. Domnişoara Tatin, lenjereasa din pasajul Choiseul, tocmai fusese declarată falimentară; Quinette, mănuşarul, abia dacă mai putea rezista şase luni; blănării Vanpouille erau forţaţi să-şi subînchirieze o parte din magazine; dacă Bedoré şi sora lui, vânzători de tricotaje, mai rezistau, era doar pentru că se foloseau de economiile făcute odinioară. Şi iată că acum aveau să se mai adauge alte ruinări prăbuşirilor prevăzute de mult timp: raionul de articole pariziene ameninţa un vânzător de bibelouri din strada Saint-Roch, şi anume pe Deslignières, un bărbat gras şi destul de impulsiv; în timp ce raionul de mobilă îi lovea pe Piot şi Rivoire, ale căror magazine se întindeau de-a lungul pasajului Sainte-Anne. Se temeau chiar ca vânzătorul de bibelouri să nu facă apoplexie, căci era mereu furios când vedea că *Paradisul femeilor* afişează reduceri de până la treizeci la sută la tot felul de produse. Negustorii de mobile, mai liniştiţi, încercau să glumească pe seama funcţionarilor ce se amestecau în vânzarea de mese şi dulapuri; dar clientele începeau deja să-i părăsească, deoarece succesul noului raion se anunţa a fi formidabil. Totul era terminat, erau siliţi să îngenuncheze; după aceştia, aveau să urmeze alţii la rând, căci nu mai exista niciun motiv pentru ca toţi micii comercianţi să dispară de pe faţa pământului. Într-o zi, doar *Paradisul femeilor* va învălui întregul cartier.

În prezent, dimineaţa şi seara, când cei o mie de angajaţi intrau şi ieşeau din *Paradis,* se forma o coadă atât de lungă în Piaţa Gaillon, încât lumea se oprea pentru a-i privi cum defilau ca un adevărat regiment. Timp de zece minute, trotuarele erau înţesate de lume; iar micii comercianţi, aflaţi în pragul propriilor prăvălii, se gândeau la unicul lor angajat, pe care nu ştiau cu ce să-l mai hrănească. La ultimul inventar al marelui magazin, imensa cifră de afaceri, de patruzeci de milioane, revoluţionase până şi împrejurimile. Vestea intra din casă în casă, stârnind strigăte de mirare şi de furie. Patruzeci de milioane! Îţi vine a crede? Fără îndoială, beneficiul net era de cel mult patru la sută, cu cheltuielile lor generale considerabile şi sistemul lor de ofertare. Dar un profit de un milion şase sute de mii de franci era o sumă frumuşică, te poţi mulţumi cu cei patru la sută, când lucrezi cu un astfel de capital. Se vorbea că primul capital al lui Mouret, primii cinci sute de mii de franci înmulţiţi în fiecare an cu totalul beneficiilor, trebuia să fi atins azi patru milioane, după ce trecuse de zece ori prin mărfuri şi pe la tejghele. Când discuta despre acest calcul cu Denise, Robineau rămânea încremenit, cu ochii pierduţi în farfuria goală: ea avea dreptate, permanenta împrospătare a capitalului făcea noul comerţ de neînvins. Bourras era singurul care nega faptele, refuzând să înţeleagă, mirat şi perplex în acelaşi timp. O adunătură de hoţi, asta-i tot! Nişte mincinoşi! Nişte şarlatani care într-o bună zi vor fi adunaţi din şanţuri!

În ciuda dorinţei lor de a nu schimba nimic din obiceiurile *Bătrânului Elbeuf,*membrii familiei Baudu erau nevoiţi să facă faţă concurenţei. Clientela nu mai venea la ei, astfel că încercau să meargă ei la ea, prin intermediul samsarilor. Era, pe vremea aceea, pe piaţa pariziană un misit care avea legături cu toţi marii croitori şi care reuşea să salveze micile magazine de postavuri şi de flanele, dacă încerca să le reprezinte. Bineînţeles că era foarte căutat şi se certau cu toţii pe el, iar acest personaj căpătase proporţiile unui

adevărat erou. Din nefericire, Baudu, care tocmai îl tocmise, îl văzu înţelegându-se şi cu familia Matignon de pe strada Croix-des-Petits-Champs. Unul după altul, alţi doi samsari îl păcăliră, iar un al treilea, un om foarte cinstit, nu reuşi nimic. Era aşadar o moarte lentă, fără scăpare, o încetinire continuă a afacerilor, iar clienţii plecau unul câte unul. Veni şi ziua când scadenţele deveniră o problemă. Până atunci, supravieţuiseră cu economiile de odinioară; însă acum, datoriile băteau la uşă. În decembrie, Baudu, îngrozit de cifra obligaţiilor scadente, recurse la cel mai dur sacrificiu: vându casa de la Rambouillet, o casă pentru care cheltuise o avere cu reparaţiile necesare şi ai cărei chiriaşi nici măcar nu-i plătiseră, când se decise să o valorifice. Această vânzare distruse singurul vis al vieţii sale, inima îi sângera ca după pierderea unui persoane dragi. Fu silit să o vândă cu şaptezeci de mii de franci, când pe el îl costase mai mult de două sute de mii. Fusese foarte fericit să dea de soţii Lhomme, vecinii săi, care doreau să-şi extindă proprietatea. Cei şaptezeci de mii de franci aveau să le permită să supravieţuiască ceva vreme. În ciuda tuturor eşecurilor, dorinţa de luptă renăscuse: cu puţină disciplină poate reuşeau să răzbată.

În duminica în care familia Lhomme le plătise banii pentru casă, soţii Baudu îi invitară să cineze la *Bătrânul Elbeuf*. Doamna Aurelie ajunse prima; fură nevoiţi să-l aştepte pe casier, care sosi cu întârziere din pricina unei după-amieze dedicate muzicii; cât despre tânărul Albert, acesta acceptase invitaţia, dar nu apăruse. De altfel, fusese o cină penibilă. Soţii Baudu, sufocaţi în strâmta lor sufragerie, suferiră înfiorător din pricina valului de libertate şi de încredere cu care-i învăluiră cei doi membri ai familiei Lhomme. Geneviève, rănită de alura imperială a doamnei Aurelie, nu scoase nicio vorbă, în timp ce Colomban o admira, cuprins de fiori la gândul că era şefa Clarei.

Seara, înainte de culcare, pe când doamna Baudu era deja în pat, soţul ei încă se mai plimba prin odaie. Afară era călduţ, un

timp umed, de dezgheţ. În ciuda ferestrelor închise şi a perdelelor trase, se auzea huruitul utilajelor de peste drum.

— Ştii la ce mă gândesc, Elisabeth?, spuse el în cele din urmă. Ei bine, aceşti Lhomme au avut norocul de a câştiga mulţi bani, dar mă simt mai bine în pielea mea decât m-aş simţi în a lor. Într-adevăr, s-au descurcat bine. Femeia chiar a povestit că anul ăsta a câştigat aproape douăzeci de mii de franci, nu-i aşa? Asta i-a permis să-mi cumpere căsuţa! Nu mai contează! Nu mai am casa, dar măcar n-am să cânt la colţul străzii pentru bani, în timp ce tu umbli pe la alţii… Vezi tu, ei nu sunt fericiţi.

Undeva în miezul acestei suferinţe a sacrificiului său, el mai păstra un sentiment de invidie faţă de aceşti oameni care-i uciseseră singurul său vis. Când se apropie de pat, gesticula aplecat asupra soţiei sale; apoi se întoarse la fereastră şi tăcu o clipă, ascultând zgomotul şantierului de afară. Îşi continuă vechile acuzaţii, doleanţele deznădejdii sale cu privirile la vremurile noi: unde s-a mai văzut aşa ceva? Vânzătorii să câştige mai mult decât negustorii? Casierii erau cei care răscumpărau acum proprietăţile patronilor lor. Astfel, totul se duce pe apa sâmbetei, nu mai există familie, se trăieşte prin hoteluri, în loc să mănânce fiecare la casa lui. În sfârşit, prezise că tânărul Albert va devora mai târziu pământul de la Rambouillet, cheltuindu-l pe actriţe.

Doamna Baudu îl asculta, cu capul pe pernă, palidă asemenea aşternutului.

— Totuşi, ţi-au plătit, spuse ea blând.

Deodată, Baudu amuţi. Se plimbă câteva secunde cu ochii în pământ. Apoi, reîncepu:

— Mi-au plătit, e adevărat; şi la urma urmei, banii lor sunt la fel de buni ca ai altora… Ar fi bine să-mi pornesc din nou afacerea cu banii ăştia. A, dacă n-aş fi fost atât de bătrân şi de obosit!

Urmă o tăcere lungă. Negustorul se pierdea în gânduri confuze. Brusc, doamna Baudu începu să vorbească, cu ochii

aţintiţi în plafon, fără să-şi mişte capul.

— Te-ai uitat mai atent la Geneviève în ultima vreme?

— Nu, răspunse el.

— Ei bine, sunt puţin îngrijorată din pricina ei… E prea palidă Pare disperată.

Baudu o privi surprins, stând în picioare în faţa patului.

— Şi de ce, mă rog?… Dacă e bolnavă, ar trebui să ne spună. Mâine vom chema medicul.

Doamna Baudu rămase nemişcată. După un minut îndelungat spuse din nou, pierdută:

— Căsătoria asta cu Colomban… trebuie să o facem cât mai repede.

El o privi şi începu să se plimbe prin odaie. Fapte vechi îi invadau gândurile: era oare posibil ca fiica sa să se fi îmbolnăvit din cauza vânzătorului? Îl iubea într-atât, încât nu mai putea aştepta? Încă o nenorocire neaşteptată! Acest fapt îl tulbură cu atât mai mult, cu cât avea deja idei clare despre acest mariaj. N-ar fi fost niciodată de acord să-i căsătorească în condiţiile actuale. Totuşi, îngrijorarea pentru fiica sa îi mai îmblânzea gândurile.

— Bine, spuse el într-un târziu, am să vorbesc cu Colomban.

Fără să mai adauge vreun cuvânt, îşi continuă plimbarea prin odaie. Curând, ochii soţiei sale se închiseră, adormise cu chipul ei alb, ca de moartă. El se mai plimbă o vreme. Înainte să se culce, ridică perdelele şi aruncă un ochi în stradă; de cealaltă parte a drumului, ferestrele căscate ale vechiului hotel Duvillard păreau nişte găuri în miezul şantierului, unde muncitorii se agitau în lumina orbitoare a lămpilor electrice.

A doua zi de dimineaţă, Baudu îl luă pe Colomban şi merse alături de el în fundul unei magazii strâmte de la mezanin. Se gândise încă din ajun la ceea ce avea să-i spună.

— Băiete, începu el, ştii că mi-am vândut proprietatea de la Rambouillet. Asta ne va permite să ne mai redresăm puţin… Dar

înainte de toate, aş vrea să discut puţin cu dumneata.

Tânărul, care părea că se teme de o astfel de întrevedere, aştepta cu emoţie. Ochii lui mici clipeau pe chipul său larg; rămase cu gura deschisă, ceea ce era la el semnul unei mari tulburări.

— Ascultă-mă bine, continuă Baudu. Când bătrânul Hauchecorne mi-a cedat magazinul, acesta era prosper; el însuşi îl primise odinioară de la bătrânul Finet, în stare foarte bună… Ştii ce idei am eu: aş crede că fac o faptă rea dacă predau copiilor mei acest magazin în condiţiile actuale; din acest motiv am tot amânat mariajul tău cu Geneviève… Da, m-am încăpăţânat, am sperat că voi readuce prosperitatea de altădată, am vrut să-ţi pun registrele în faţă şi să-ţi spun: „Uite, anul în care l-am preluat eu s-a vândut atâta postav, iar în anul în care eu plec, am vândut cu zece sau douăzeci de mii de franci mai mult…” în sfârşit, înţelegi ce vreau să spun! Mi-am făcut o promisiune, şi anume că acest magazin nu va pierde nimic în mâinile mele. Altfel, mi s-ar părea că vă jefuiesc.

Era sugrumat de emoţie. Îşi suflă nasul şi continuă:

— N-ai nimic de spus?

Colomban tăcea. Clătina din cap şi aştepta, din ce în ce mai tulburat, simţind unde voia să ajungă patronul. Trebuia să se căsătorească cât mai curând posibil. Cum ar fi putut să refuze? N-ar fi avut niciodată forţa necesară. Dar ce să facă cu cealaltă, cea pe care o visa noaptea, cu trupul aprins de o flacără atât de puternică, încât se arunca gol pe podea, de teamă să nu moară?

— Astăzi, continuă Baudu, avem nişte bani care ne pot salva o perioadă. Situaţia se agravează cu fiecare zi, dar poate, dacă facem un efort suprem… în sfârşit, am vrut să ştii care e situaţia. Vom risca totul. Dacă vom fi înfrânţi, ei bine, asta ne va băga în mormânt… Doar că, dragul meu, în acest caz căsătoria voastră va fi din nou amânată, pentru că nu vreau să vă las singuri în această luptă… Ar fi o laşitate din partea mea, nu-i aşa?

Uşurat, Colomban se aşeză pe bucăţile de molton. Picioarele î

tremurau. Se ferea să-şi arate bucuria. Îşi lăsă capul în jos, frecându-şi mâinile de genunchi.

— Nu spui nimic?, repetă Baudu.

Nu, nu spunea nimic pentru că nu avea nimic de spus. Atunci, bătrânul continuă cu blândeţe:

— Am fost sigur că te vei întrista… Trebuie să fii curajos. Trezeşte-te, nu te lăsa copleşit… înţelege, mai ales, în ce situaţie sunt eu. Cum aş putea să vă dau pe mâini o asemenea povară? În loc să vă ofer o afacere bună, o să vă las probabil un faliment. Nu, doar bandiţii pot face una ca asta… Fără îndoială, nu vreau decât să fiţi fericiţi, dar nu voi acţiona niciodată împotriva conştiinţei mele.

Baudu vorbi încă multă vreme în felul acesta, zbătându-se între fraze contradictorii, ca un om care ar fi dorit să i se ghicească gândurile. Având în vedere că-i promisese fata şi magazinul, cinstea lui îl silea să i le dea pe amândouă în bune condiţii, fără cusururi şi fără datorii. Doar că se simţea foarte obosit, iar povara era deja prea grea. Rugăminţile se strecurau printre cuvintele sale şoptite. Aştepta de la Colomban un elan, un strigăt din inimă, care, din păcate, nu mai venea.

— Ştiu, murmură el, ştiu că bătrânilor le lipseşte flacăra… Cu tinerii, lucrurile se înviorează. Sunt plini de entuziasm, e normal… Dar nu, nu pot, pe cuvântul meu! Dacă aş ceda, mi-o veţi reproşa mai târziu.

Tăcu, fulgerat de un tremur; fiindcă tânărul rămăsese nemişcat, cu capul în podea, îl întrebă pentru a treia oară, sfârşind o tăcere penibilă:

— Nu spui nimic?

În cele din urmă, fără a-l privi, Colomban îi răspunse:

— Nu e nimic de spus… Dumneavoastră sunteţi stăpânul, sunteţi mai înţelept decât noi toţi. Dacă dumneavoastră aşa spuneţi, vom aştepta şi vom încerca să fim rezonabili.

Totul era pierdut. Baudu mai spera încă de la Colomban la o

răbufnire de bunătate, la un strigăt: „Odihneşte-te, tată, vom continua noi lupta. Daţi-ne magazinul aşa cum e el! Vom face noi o minune pentru a-l salva!” Apoi îl privi şi fu cuprins de ruşine. Îşi zise în sine că a încercat să-şi înşele copiii. Vechea cinste a bătrânului negustor renăştea în sufletul său; acest băiat prudent avea dreptate, căci în comerţ nu există sentimente. Nu sunt decât cifre.

— Sărută-mă, băiete, spuse el pentru a termina. Am hotărât! Nu vom mai vorbi despre căsătorie decât peste un an. Înainte de toate, trebuie să ne gândim la lucruri serioase.

Seara, în odaia lor, când doamna Baudu îl întrebă despre rezultatul discuţiei, Baudu îşi recăpătase încăpăţânarea de a se lupta singur, până la capăt. Îi aduse un mare elogiu lui Colomban: era un băiat sigur, cu idei clare, crescut de altfel cu principii serioase, incapabil, de exemplu, să glumească cu clientele, cum fac linguşitorii de la *Paradis*. Nu, era cinstit, făcea parte din familie şi nu-şi batjocorea meseria.

— Aşadar, pe când căsătoria?, întrebă doamna Baudu.

— Mai târziu, răspunse el. Atunci când voi fi în măsură să-mi ţin promisiunile.

Ea nu făcu niciun gest, doar spuse:

— Fiica noastră va muri din pricina asta.

Baudu se abţinu să nu-şi iasă din minţi. El va fi cel care va muri dacă-l vor tulbura cu problemele astea. Era vina lui? Îşi iubea copila, şi-ar fi dat viaţa pentru ea; totuşi, nu putea face afacerile să prospere dacă nu mergeau nicăieri. Geneviève va trebui să fie înţeleaptă şi să aibă puţină răbdare până când registrele vor arăta alte cifre. Ce dracu’! Colomban va rămâne aici, nu i-l va lua nimeni.

— De necrezut!, repetă el. O fată atât de bine crescută! Doamna Baudu nu mai spuse nimic. Fără îndoială, ghicise gelozia chinuitoare a fiicei sale; însă nu îndrăzni să-i mărturisească ceva soţului ei. O pudoare stranie o împiedicase mereu să discute cu el

anumite subiecte delicate. Când o văzu că tace, Baudu îşi îndreptă furia spre muncitorii de peste drum.

Denise urma să se întoarcă la *Paradisul femeilor.* Înţelesese că Robineau, nevoit să-şi restrângă personalul, nu ştia cum să o concedieze. Pentru a reuşi să reziste, erau siliţi să facă totul singuri; Gaujean, încăpăţânat în ura lui, îi prelungea creditele, promiţându-i chiar să-i găsească alte fonduri; însă teama îi copleşea, astfel că încercau să facă economii. Timp de cincisprezece zile, Denise îi simţi oarecum stingheri în preajma ei; fu nevoită să vorbească prima şi să le spună că-şi găsise de lucru în altă parte. Fu o adevărată uşurare, doamna Robineau o sărută, foarte emoţionată, spunându-i că o va regreta mereu. Când fu întrebată unde merge, Denise le spuse că se întoarce la Mouret; Robineau îngălbeni.

— Aveţi dreptate!, strigă el enervat.

Îi era mai greu să-i dea această veste bătrânului Bourras. Totuşi, Denise trebuia să-şi ia rămas bun de la el, dar îi era teamă, căci îi păstra o vie recunoştinţă. Bourras nu era niciodată liniştit, deoarece trăia înconjurat de acest vacarm al şantierului vecin. Căruţele cu materiale îi blocau intrarea în magazin; cazmalele loveau pereţii continuu; toate lucrurile din prăvălia lui, umbrelele şi bastoanele, dansau pe ritmul loviturilor de ciocan. Părea că dugheana lui, agăţată cu încăpăţânare de zidurile gata de demolare, avea să se despice singură. Şi mai rău era că arhitectul, pentru a lega raioanele existente ale magazinului cu cele ce aveau să fie construite în vechiul hotel Duvillard, inventase un pasaj care urma să treacă chiar sub căsuţa care separa cele două clădiri. Această casă aparţinea societăţii „Mouret et C-ie", iar în contractul de închiriere era precizat faptul că locatarii trebuiau să suporte reparaţiile, astfel că într-o dimineaţă nişte lucrători se prezentară la el. Bourras era gata să facă un infarct. Nu era suficient că-l sugrumau din toate părţile? Mai trebuia să fie legat de picioare şi să i se ia pământul de sub el! Ii alungă imediat pe zidari,

amenințând cu un proces! Lucrări de reparare, fie! Dar acestea erau lucrări de înfrumusețare! Întregul cartier era de partea lui, crezând că va câştiga procesul, dar nimeni nu mai era sigur pe nimic. În orice caz, procesul avea să dureze mult timp, astfel că toţi erau curioşi cum se va termina acest duel.

În ziua în care Denise se pregătea să-şi ia rămas bun de la el, Bourras se întorcea de la avocatul său.

— Vă vine a crede?, strigă el. Acum spun că imobilul nu este solid şi pretind că trebuie să lucreze la fundaţii... Pe dracu'! S-au săturat să-l tot scuture cu maşinile lor blestemate. Nici nu-i de mirare dacă se prăbuşeşte!

Când Denise îl anunţă că pleacă şi că se întoarce la*Paradisul femeilor* cu un salariu de o mie de franci, fu atât de surprins, încât îşi ridică mâinile tremurătoare spre cer. Emoţia îl făcu să se prăbuşească pe un scaun.

— Dumneata! Dumneata!, bâigui el. În sfârşit, sunt singur! N am mai rămas decât eu.

După ce tăcu o clipă, o întrebă:

— Şi micuțul?

— Se va întoarce la doamna Gras!, răspunse Denise. Ea îl iubea mult.

Tăcură din nou. Ar fi preferat să ţipe la ea, să înjure, să bată cu pumnul în masă; bătrânul acesta distrus, zdrobit, o mâhnea profund. Însă Bourras îşi reveni încetul cu încetul şi începu din nou să ţipe:

— O mie de franci! Aşa ceva nu se refuză... Veţi merge toţi acolo. Plecaţi, aşadar, lăsaţi-mă singur! Da, singur, auziţi! Va fi unul care nu va îngenunchea niciodată... Şi spuneţi-le că voi câştiga procesul, chiar dacă voi fi nevoit să mor de foame!

Denise putea pleca de la Robineau la sfârşitul lunii. Se întâlnise cu Mouret şi totul părea aranjat. Într-o seară, când se întorcea acasă, Deloche, care o pândise în stradă, o opri. Era foarte

fericit, căci tocmai aflase vestea cea mare despre care bârfea tot magazinul. Îi povesti cu mare bucurie ce se mai discuta pe la raioane.

Ştiţi ce mutre fac doamnele de la confecţii?!

Tăcu, după care continuă din nou:

— Vă amintiţi de Clara Prunaire? Ei bine, se pare că patronu ar fi… înțelegeți?

Roşi. Denise, palidă, strigă:

— Domnul Mouret!

— Ce gusturi ciudate, nu-i aşa?, spuse el. O femeie care seamănă cu un cal… Cel puţin lenjereasa cu care a trăit anul trecut era drăguță. În sfârşit, e problema lui.

Când ajunse în odaia ei, Denise simţi că leşină. Probabil din cauză că urcase prea repede scările. Sprijinită de fereastră, avu senzaţia că era la Valognes, parcă zări uliţa pustie, tapetată cu muşchi, pe care o privea din camera ei de copil; se simţi copleşită de dorinţa de a se întoarce acolo, de a se refugia în uitarea şi liniştea provinciei. Parisul o irita, dispreţuia *Paradisul femeilor*, nici nu ştia de ce acceptase să se întoarcă acolo. Bineînţeles că va suferi din nou; de altfel, suferea deja din pricina poveştilor lui Deloche. Deodată, fără niciun motiv, un hohot de plâns o făcu să se îndepărteze de la fereastră. Plânse aşa mult timp, dar îşi regăsi puterea de a continua.

A doua zi, la prânz, Robineau o trimisese în oraş şi fiindcă trecu prin faţa *Bătrânului Elbeuf*, intră, văzându-l pe Colomban singur în magazin. Ceilalţi luau prânzul, căci clinchetul furculiţelor se auzea din fundul sufrageriei.

— Poţi să intri, spuse vânzătorul. Sunt la masă.

Dar ea îi făcu semn să tacă şi-l trase într-un colţ al încăperii, după care îi spuse şoptit:

— Cu dumneata vreau să vorbesc… Chiar n-ai suflet? Nu vezi că Geneviève te iubeşte şi că moare din pricina asta?

Tremura toată, iar febra din ajun îi dădea din nou târcoale. Colomban, speriat, surprins de un asemenea atac, nu ştia ce să spună.

— Ascultă-mă, continuă ea. Geneviève ştie că iubeşti o altă femeie. Chiar ea mi-a spus asta şi a plâns ca o nefericită... A, biata copilă! Cât e de slabă! Dacă i-ai fi văzut braţele! E de plâns... Haide, chiar nu poţi s-o laşi să moară aşa!

În cele din urmă, Colomban spuse:

— Dar nu e bolnavă, exagerezi... Nu-mi dau seama... Şi apoi, tatăl ei tot amână căsătoria.

Denise dezminţi imediat această minciună. Simţise că la cea mai mică insistenţă a tânărului, unchiul Baudu ar fi cedat. Cât despre uimirea lui Colomban, era sinceră: chiar nu observase lenta agonie prin care trecea biata Geneviève. Pentru el fu o veste foarte neplăcută. Atât timp cât nu-şi dădea seama ce se întâmplă, nu-şi făcea mari reproşuri.

— Şi pentru cine?, continuă Denise, pentru o femeie de nimic! Chiar nu ştii pe cine iubeşti cu adevărat? N-am vrut să te mâhnesc până acum, uneori am evitat să-ţi răspund veşnicelor întrebări. Ei bine, da, Clara e a tuturor, n-o interesează persoana ta şi n-ai să fii cu ea niciodată! Sau poate că o vei avea ca toţi ceilalţi, o dată, în trecere.

Palid, Colomban o asculta. La fiecare frază pe care Denise i-o arunca în faţă, printre dinţi, buzele îi tremurau. Copleşită de cruzime, tânăra se lăsă în voia unei porniri de care nu fusese conştientă până atunci.

— În sfârşit, spuse ea, acum e cu domnul Mouret, dacă chiar vrei să ştii!

Vocea îi era sugrumată şi păli mai tare decât el. Amândoi se priviră, după care el spuse:

— O iubesc.

Denise se ruşina. De ce-i vorbise astfel acestui băiat şi de ce se

înfierbântase astfel? Tăcu, vorbele simple pe care i le spuse el îi rezonau în suflet ca un sunet de clopot ce o asurzea. „O iubesc, o iubesc”, cuvintele o răscoleau, iar el avea dreptate, nu se putea căsători cu alta.

Când se întoarse, o zări pe Geneviève, în pragul sufrageriei.

— Taci, spuse ea repede.

Dar era prea târziu, Geneviève auzise totul. Era albă ca zăpada. Tocmai atunci intră o clientă. Era doamna Bourdelais, una dintre ultimele cliente fidele *Bătrânului Elbeuf,* unde mai găsea încă articole solide; de ceva vreme, doamna de Boves urmase moda şi trecuse la *Paradisul femeilor,* doamna Marty nu mai venise deloc, cucerită în totalitate de splendoarea vitrinelor de peste drum. Geneviève se văzu silită să o întâmpine:

— Ce doreşte doamna?

Doamna Bourdelais dorea să vadă un metraj din flanel. Colomban coborî de pe raft o bucată de material, iar Geneviève i-o arătă clientei; amândoi, cu mâinile reci, stăteau unul lângă altul, în spatele tejghelei. Intre timp, Baudu ieşi din sufragerie în urma soţiei sale, care merse să se aşeze pe un scaun. Nu se amestecă în vânzare, îi zâmbi nepoatei sale şi rămase în picioare, privind-o pe doamna Bourdelais.

— Nu prea-mi place, spuse aceasta. Arătaţi-mi ceva mai rezistent.

Colomban aduse altă bucată de material. Se aşternu tăcerea. Doamna Bourdelais examina cu atenţie bucata de stofă.

— Cât costă?

— Şase franci, doamnă, răspunse Geneviève.

Clienta făcu o mişcare bruscă.

— Şase franci! Dar aceeaşi stofă costă peste drum cinci franci.

Pe chipul lui Baudu se văzu o uşoară încruntare. Nu se putu abţine să nu intervină.

— Probabil că doamna se înşală, căci acest articol ar trebui să

fie vândut cu şase franci cincizeci. E imposibil să fie ofertat la cinci franci. Cu siguranţă, e vorba despre alt articol.

— Nu, nu, repetă aceasta cu încăpăţânarea unei burgheze care avea senzaţia că se pricepe. Stofa este aceeaşi. Poate chiar mai rezistentă decât aceasta.

Atmosfera devenise apăsătoare. Baudu, scos din minţi, făcea eforturi pentru a rămâne zâmbitor. Furia împotriva *Paradisului femeilor* îl sugruma.

— Cu siguranţă, ar trebui să vă purtaţi mai bine cu mine, spuse în cele din urmă doamna Bourdelais. Altfel, mă văd nevoită să merg peste drum, ca toate celelalte doamne.

Baudu îşi pierdu minţile şi strigă, scuturat de o furie stăpânită până atunci:

— Ei bine, n-aveţi decât!

Imediat, doamna Bourdelais se ridică şi plecă, fără să se uite în urmă.

— Asta am să fac, domnule!

Rămaseră cu toţii stupefiaţi. Erau uimiţi de violenţa patronului. El însuşi era îngrozit de ceea ce spusese. Fraza îi scăpase fără voia lui, ca o explozie a dispreţului pe care-l adunase în sufletul său, de-a lungul timpului. Şi acum, întreaga familie Baudu, înmărmurită, cu braţele căzute, o urmărea din priviri pe doamna Bourdelais, trecând strada. Simţeau că ieşirea asta le va aduce ghinion. Când aceasta intră cu paşii ei mărunţi pe uşa înaltă a *Paradisului* şi dispăru în mulţime, parcă ceva le murise în suflet.

— Încă un client furat, murmură Baudu.

Apoi, întorcându-se spre Denise, despre a cărei angajare aflase deja, îi spuse:

— Şi pe tine te-au luat… Du-te, nu-i nimic. Dacă au bani, sunt puternici.

Sperând că Geneviève nu-l auzise pe Colomban, Denise îi şopti acesteia la ureche:

— Fii fericită, te iubeşte!

Tânăra îi răspunse încet, cu glasul sfâşiat:

— De ce minţi?... Uită-te la el, nici acum nu se poate abţine. Se uită continuu într-acolo. Ştiu că mi l-au furat, aşa cum ne-au furat totul.

Se aşeză la casă, lângă mama ei. Aceasta ghicise, fără îndoială, noua lovitură primită de fiica ei, căci ochii ei îndureraţi se plimbau de la ea la Colomban şi apoi spre *Paradisul femeilor*. Era adevărat, le furaseră totul: tatălui, averea; mamei, copila pe moarte; fiicei, soţul aşteptat de mai bine de zece ani. În faţa acestei familii condamnate, Denise, cu sufletul copleşit de milă, avu pentru o clipă sentimentul că face şi ea ceva rău. Nu ajuta ea maşinăria ce urma să le strivească lumea acestor oameni? Dar se simţea împinsă de o nouă forţă, simţea că nu face nimic rău.

— Ei, reluă Baudu pentru a-şi face curaj, n-o să murim din atâta. O clientă pierdută înseamnă altele două câştigate... Auzi, Denise; am aici şaptezeci de mii de franci care-l vor face pe Mouret să nu doarmă nopţile... Iar voi, ceilalţi, lăsaţi mutrele astea de înmormântare! Doar n-a murit nimeni!

Nu reuşi să-i înveselească; el însuşi fu copleşit de o consternare totală; toţi rămaseră cu ochii fixaţi asupra monstrului, atraşi, posedaţi, înfruptându-se din propria lor nenorocire. Lucrările erau pe terminate, faţada fu curăţată de schele, lăsând în urmă un edificiu colosal, cu zidurile albe, găurite de vitrine largi şi luminoase. De-a lungul trotuarului, redat, în sfârşit, circulaţiei, fură aliniate opt trăsuri pe care le încărcau băieţii de la biroul de expediţii. Sub soarele ale cărui raze inundau strada, panourile verzi, cu profiluri galbene şi roşii, străluceau ca nişte oglinzi, ale căror reflexii orbitoare băteau până în fundul magazinului *Bătrânul Elbeuf*. Vizitii, îmbrăcaţi în negru, stăteau drepţi şi-şi ţineau caii în frâu, nişte animale superbe, cu zăbalele argintate. Ori de câte ori se umplea câte o trăsură, se auzea pe caldarâm un huruit sonor, ce

cutremura micile magazine dimprejur.

În faţa acestei defilări triumfale, pe care trebuiau să o suporte de două ori pe zi, sufletele membrilor familiei Baudu erau sfâşiate. Bătrânul tremura doar gândindu-se unde se îndrepta acest flux continuu de mărfuri, în timp ce mama, îngrijorată de tulburarea fiicei sale, privea în gol, cu ochii inundaţi în lacrimi.

Capitolul 9

În lunea de 14 martie, *Paradisul femeilor* îşi inaugura noile raioane prin marea expoziţie a noutăţilor de vară, care avea să ţină trei zile. Afară sufla un vânt rece, iar trecătorii, surprinşi de această întoarcere a frigului, mergeau în grabă, încheindu-şi paltoanele. Totuşi, o emoţie generală cuprinsese prăvăliile dimprejur; se puteau zări, lipite de geamuri, chipurile palide ale micilor comercianţi, preocupaţi cu numărarea primelor trăsuri care se opreau în faţa noii porţi principale din strada Neuve-Saint-Augustin. Această intrare maiestuoasă, ca de biserică, era prevăzută cu o marchiză imensă, atât de aurită încât întregul trotuar părea scăldat în soare. De la dreapta la stânga, faţadele imaculate cuprindeau străzile Monsigny şi Michodière, ocupând totul, în afară de partea din strada 10 Decembrie unde urma să construiască Creditul Imobiliar. De-a lungul acestei întinderi ca de cazarmă, micii comercianţi puteau observa stivele de mărfuri ce se înghesuiau în vitrinele de la parter şi de la etaj. Acest cub enorm, acest bazar colosal care le acoperea cerul, părea singurul vinovat pentru frigul care-i făcea să tremure în spatele tejghelelor îngheţate.

Mouret era acolo de la şase dimineaţa, dând ultimele ordine. În centrul porţii principale, o galerie imensă lega un capăt de celălalt, flancată de alte două galerii mai strâmte, galeria Monsigny şi galeria Michodière. Curţile fură acoperite de sticlă şi transformate în holuri; scări de fier se ridicau de la parter, iar etajele comunicau prin nişte punţi metalice.

Din fericire, arhitectul, un tânăr îndrăgostit de vremurile moderne, nu folosise piatra decât pentru subsoluri şi pentru stâlpii de susţinere, după care se servise de fier pentru structură şi pentru coloanele pe care se sprijineau grinzile. Bolţile din planşeu şi pereţii interiori erau din cărămidă. Pretutindeni se câştigase spaţiu, iar aerul şi lumina pătrundeau în voie. Publicul putea circula

nestingherit sub tavanele înalte, conturate din linii îndrăzneţe. Era o catedrală a comerţului modern, făcută pentru un popor întreg de cliente, în partea de jos, în galeria centrală, lângă soldurile de după uşă, erau raioanele de cravate, de mănuşi şi de mătase; galeria Monsigny era ocupată de albituri şi de ţesăturile de Rouen, iar galeria Michodière – de mercerie, tricotaje, postavuri şi lenajuri. La primul etaj se aflau confecţiile, lenjeria, şalurile, dantelele şi alte raioane noi, în timp ce la al doilea etaj fură aranjate aşternuturile, covoarele, stofele de mobilă, toate articolele mari şi greu de mânuit. În acest moment, erau treizeci şi nouă de raioane şi o mie opt sute de angajaţi, dintre care două sute de femei. O întreagă lume prindea viaţă în miezul răsunător al acestui naos metalic.

Singura dorinţă a lui Mouret era să cucerească femeia. O dorea regină în casa lui, construise acest templu în cinstea ei, pentru a o avea la dispoziţia lui. Aceasta era tactica lui: o ameţea cu atenţii galante, pentru a-i specula dorinţele şi a-i exploata patima. Zi şi noapte, îşi bătea capul să găsească idei originale. Dorind să evite oboseala scărilor pentru doamnele delicate, instalase două ascensoare, capitonate cu catifea. Deschisese un bufet unde se ofereau gratuit siropuri şi biscuiţi, un salon de lectură, o galerie monumentală, decorată într-un lux cam strident, în care se gândea chiar să facă nişte expoziţii de pictură. Ideea lui originală, pentru femeile lipsite de cochetărie, fusese cucerirea mamei prin intermediul copilului; Mouret nu pierdea nicio idee, specula fiecare sentiment, crea raioane pentru băieţei şi fetiţe, oprindu-le pe mamele aflate în trecere, pentru a le da copiilor poze şi baloane. Aceste baloane-cadou erau o adevărată lovitură de geniu. Oferite fiecărei cumpărătoare, baloanele roşii, imprimate cu numele magazinului, plimbau pe străzile pariziene reclama vie a *Paradisului femeilor.*

Cea mai mare putere era, fără doar şi poate, publicitatea. Mouret ajunsese să cheltuiască trei sute de mii de franci pe an

pentru cataloage, anunţuri şi afişe. Pentru punerea în vânzare a noutăţilor de vară, lansase pe piaţă două sute de mii de cataloage, din care cincizeci de mii plecaseră în străinătate, traduse în toate limbile. Acestea erau ilustrate şi însoţite de eşantioane, lipite de paginile din interior. Mouret desfăşura o campanie extrem de agresivă, astfel că *Paradisul femeilor* sărea în ochii lumii întregi, invadând zidurile clădirilor, paginile jurnalelor şi cortinele teatrelor. Susţinea că femeia nu poate rezista unei reclame bine făcute, sfârşind prin a se lăsa târâtă acolo unde tărăboiul era mai mare. De altfel, o atrăgea mereu în capcane bine gândite, analizând-o ca un mare moralist. Astfel, descoperise că femeia nu putea rezista unui articol ieftin, pe care îl cumpăra fără a avea nevoie de el, gândindu-se că face o afacere avantajoasă; tocmai pe această observaţie îşi baza Mouret întregul său sistem de reducere, scăzând continuu preţurile la produsele care nu-şi găseau niciun cumpărător, preferând să le vândă în pierdere, fidel principiului de reînnoire rapidă a mărfurilor. Apoi, pătrunse şi mai adânc în sufletul femeii, inventând sistemul obiectelor restituite, o capodoperă a seducţiei iezuite. „Cumpăraţi-l, doamnă! Dacă nu vă place, puteţi să-l returnaţi!" Aşadar, femeia care rezistase eroic până atunci, găsea această ultimă scuză: posibilitatea de a reveni asupra unei nebunii de moment şi cumpăra cu conştiinţa împăcată. Acum, aceste două procedee „restituirea obiectelor" şi „scăderea preţurilor" făceau parte din sistemul clasic de funcţionare a noului comerţ.

Totuşi, punctul forte al lui Mouret se dovedea a fi amenajarea interioară a magazinelor. Avea o regulă strictă şi anume ca niciun colţ din *Paradisul femeilor* să nu fie pustiu. Cerea ca peste tot să domnească gălăgia, mulţimea şi viaţa; căci viaţa, spunea el, atrage viaţă, creează şi înmulţeşte. Pe baza acestui principiu realiza diverse aplicaţii. Mai întâi, mulţimea trebuia să se înghesuie la intrare, astfel ca din stradă să existe senzaţia că se întâmplă ceva

înăuntru; pentru a obţine această îmbulzeală, aşezase la intrare soldurile şi coşurile încărcate cu articole foarte ieftine, astfel încât oamenii de rând se adunau şi blocau intrările magazinului, lăsând impresia că întregul magazin geme de cumpărători, pe când acesta era plin doar pe jumătate. Apoi, de-a lungul galeriilor, încerca să disimuleze raioanele care şomau, de exemplu şalurile pe timpul verii şi mătăsurile indiene pe timpul iernii; le înconjura de raioane strălucitoare şi le îneca în freamătul celorlalte. Fusese ideea lui să instaleze la al doilea etaj raioanele de covoare şi de mobilă, raioane unde clientela era mai puţină şi care, la parter, ar fi creat impresia de goluri reci. Dacă ar fi găsit vreo modalitate, ar fi lăsat strada principală să treacă prin mijlocul magazinului său!

Mouret tocmai căzuse pradă unei crize de inspiraţie. Sâmbătă seara, în timp ce arunca o ultimă privire pregătirilor unei mari lansări de luni, de care se ocupa de mai bine de o lună, îşi dădu seama că nu era mulţumit de repartizarea raioanelor. Era totuşi o dispunere de o logică absolută, țesăturile de o parte, obiectele confecţionate – de alta, o ordine inteligentă care le permitea clientelor să aleagă singure. Se gândise de mult la acest aranjament, încă de pe vremea în care se afla în prăvălia strâmtă a doamnei Hédouin; şi iată că acum, deşi o pusese în practică, se simțea totuşi nemulţumit. Strigă brusc că totul trebuie luat de la început. Avea la dispoziţie patruzeci şi opt de ore pentru a muta o parte din magazin. Personalul, speriat, amestecat, fu silit să petreacă două nopţi şi întreaga zi de duminică în mijlocul unei debandade de nedescris. Chiar şi luni dimineaţa, cu o oră înainte de deschidere, unele mărfuri încă nu se aflau la locurile lor. Patronul parcă înnebunise, nimeni nu mai înțelegea nimic, domnea o consternare generală.

— Haide, grăbiţi-vă!, striga Mouret cu siguranţa încrezătoare a geniului său. Costumele astea trebuie duse sus!... Japonia a fost instalată pe palierul central?... Haideţi, un ultim efort, copii, veţi

vedea ce vânzări vom avea!

Bourdoncle era şi el prezent încă din zorii zilei. Nu înţelegea nici el mai mult decât ceilalţi şi-l urmărea din priviri pe director cu un aer neliniştit. Nu îndrăznea să pună întrebări, ştiind la ce răspuns se putea aştepta în astfel de momente de criză. Totuşi, îşi făcu puţin curaj şi întrebă cu blândeţe:

— Oare a fost o decizie inteligentă să răsturnăm totul în ajunul deschiderii?

Mouret ridică din umeri, fără să răspundă. Însă fiindcă Bourdoncle insista, acesta răbufni:

— Era normal ca toate clientele să se adune într-un colţ? Frumoasă idee de geometru am mai avut! Nu mi-aş fi iertat-o niciodată!... Aş fi imobilizat mulţimea, nu înţelegi? O femeie ar fi intrat, ar fi mers unde şi-ar fi dorit, ar fi trecut de la jupon la rochie, de la rochie la palton, şi apoi ar fi plecat, fără să fi pierdut măcar o clipă!... Niciuna dintre ele n-ar fi văzut toate raioanele noastre!

— Şi acum, observă Bourdoncle, acum că ai mutat totul cu susul în jos şi ai împrăştiat totul în cele patru colţuri ale magazinului, angajaţii noştri îşi vor rupe picioarele tot conducând clientele dintr-o parte în alta a magazinului.

Mouret făcu un gest de nepăsare.

— Nu-mi pasă! Sunt tineri, asta îi va face mai puternici... Cu atât mai bine dacă se vor plimba prin magazin! Vor da impresia că sunt mai mulţi şi va creşte mulţimea! Să se strivească între ei şi totul va merge bine!

Râdea şi încercă să-şi explice ideea coborând vocea:

— Haide, Bourdoncle, uită-te la rezultate... Mai întâi, acest du-te-vino continuu al clientelor le împrăştie puţin peste tot, le înmulţeşte şi le face să-şi piardă capul; în al doilea rând, având în vedere că trebuie să le conducem dintr-o parte într-alta a magazinului, dacă doresc să-şi cumpere căptuşeala după ce şi-au cumpărat rochia, aceste preumblări în toate părţile triplează în

ochii lor măreţia magazinului; în al treilea rând, sunt forţate să străbată raioane unde nici măcar n-ar fi pus piciorul, iar tentaţiile întâlnite în trecere le vor face să cedeze; în al patrulea rând…

Bourdoncle începuse deja să râdă. Mouret, încântat, se opri din enumerare pentru a le striga unor băieţi:

— Foarte bine! Şi acum, daţi-i o mătură şi va fi o minune!

Când se întoarse, o zări pe Denise. Şi el şi Bourdoncle se aflau în faţa raionului de confecţii pe care tocmai îl împărţise în două, mutând rochiile şi costumele la etajul al doilea, în celălalt capăt al magazinului. Denise era mirată şi total dezorientată de noile schimbări.

— Ce se întâmplă?, murmură ea. Ne mutăm?

Mirarea ei îl înveseli pe Mouret, care adora aceste lovituri de teatru. Din primele zile ale lui februarie, Denise se întorsese la *Paradisul femeilor,* unde avusese plăcuta surpriză de a regăsi personalul foarte politicos, dacă nu chiar respectuos. Doamna Aurelie mai cu seamă se arătă foarte binevoitoare; Marguerite şi Clara păreau resemnate; până şi bătrânul Jouve se închina, oarecum stingherit, ca şi cum ar fi dorit să şteargă amintirile dureroase din trecut. Era de-ajuns ca Mouret să spună un cuvânt pentru ca toată lumea să şuşotească, sorbind-o din priviri. În mijlocul acestei amabilităţi generale, Denise nu se simţea rănită decât de tristeţea stranie a lui Deloche şi de zâmbetele inexplicabile ale Paulinei.

Mouret o privea mereu cu aceeaşi încântare:

— Ce căutaţi, domnişoară?, o întrebă el în cele din urmă.

Denise nu-l văzuse până atunci. Roşi uşor. De la întoarcerea ei în magazin, primea de la el dovezi de simpatie care o tulburau. Pauline îi povestise, fără să înţeleagă de ce, idila acestuia cu Clara, unde o vedea şi cu cât o plătea; îi aducea aminte mereu despre asta, adăugând chiar că Mouret mai are încă o amantă, în persoana doamnei Desforges, binecunoscută în tot magazinul. Toate aceste

poveşti o răneau mult pe Denise, şi în prezenţa lui fu din nou copleşită de temerile de odinioară, de starea ciudată de nelinişte în care recunoştinţa lupta împotriva furiei.

— Toată învălmăşeala asta, murmură Denise.

Mouret se apropie de ea şi-i şopti:

— Vă rog să treceţi diseară, după închidere, pe la biroul meu. Vreau să vă vorbesc.

Tulburată, Denise îşi înclină capul, fără să spună niciun cuvânt. Apoi, intră în raion, unde sosiseră şi celelalte vânzătoare, însă Bourdoncle îl auzi pe Mouret şi-l privi zâmbind. Când fură singuri, îndrăzni chiar să-i spună:

— Iar fata asta! Ai grijă! Să nu devină ceva serios! Mouret se apără, ascunzându-şi emoţia sub o înfăţişare de o nepăsare superioară.

— Ei haide, lasă gluma! Nu s-a născut încă femeia care să pună stăpânire pe mine, dragul meu!

Şi fiindcă magazinul tocmai se pregătea de deschidere, Mouret se grăbi să arunce o ultimă privire pe la raioane.

Bourdoncle clătină din cap. Această Denise, atât de simplă şi de blândă, începea să-l neliniştească. Prima dată reuşise s-o învingă printr-o concediere brutală. Însă ea se întorsese şi el o trata ca pe o adversară serioasă, tăcut în faţa ei, mereu în aşteptare.

Îl ajunse din urmă pe Mouret, care striga jos, în holul Saint-Augustin, în faţa porţii principale:

— Dar chiar vă bateţi joc de mine! Am spus să scoateţi în evidenţă umbrelele albastre… Schimbaţi totul!… Repede!

Nu voia să audă nimic, o echipă întreagă de băieţi fu nevoită să rearanjeze vitrina cu umbrele. Văzând clientele apropiindu-se, Mouret închise pentru o clipă uşile magazinului şi repetă că nu le va deschide până când umbrelele albastre nu vor fi aşezate în centru. Altminteri, toată ideea lui de amenajare avea de suferit. Toţi cei care se ocupau de vitrine, ca Hutin, Mignot şi mulţi alţii, se

adunaseră să vadă ce se întâmplă, fără să înţeleagă ideea de bază, căci aparţineau cu totul altei şcoli.

În cele din urmă, uşile ele la intrare fură deschise şi mulţimea se năpusti înăuntru. Încă de la primele ore, în vestibul se produse o asemenea înghesuială, încât fură chemaţi sergenţii de stradă pentru a restabili circulaţia pe trotuare. Mouret calculase corect: toate gospodinele, un grup restrâns de mici burgheze şi femei cu bonete, se năpustiră asupra articolelor de ocazie, a soldurilor şi a cupoanelor, etalate până în mijlocul străzii. Cu braţele întinse, pipăiau continuu mărfurile atârnate la intrare: o stambă de şapte centime, o ţesătură gri din lână şi bumbac cu nouă centime, şi mai ales o stofă de Orléans la treizeci şi opt de centime, toate acestea făcură ravagii în pungile sărace. În jurul coşurilor se produse o îmbrânceală, o adevărată busculadă febrilă şi mai ales acolo unde erau articole la ofertă, dantele la zece centime, panglici la cinci centime, jartiere la trei centime, mănuşi, jupoane, cravate, şosete şi ciorapi de bumbac, toate se pierdeau, dispăreau înghiţite de mulţimea vorace. În ciuda frigului de afară, vânzătorii din stradă nu aveau de ce să se plângă. O femeie voluminoasă începu să strige. Două fetiţe erau cât pe ce să fie sufocate.

Îmbulzeala crescu în tot timpul dimineţii. Către ora unu, se făcură cozi, străzile fură blocate, de parcă ar fi fost revoluţie.

Doamna de Boves şi fiica ei, Blanche, stăteau pe trotuarul din faţă, ezitând să traverseze, când se întâlniră cu doamna Marty, însoţită de fiica ei, Valentine.

— Ei, ce nebunie!, spuse cea dintâi. Se omoară acolo înăuntru… N-ar fi trebuit să vin, eram la pat, dar am ieşit să iau puţin aer…

— Şi eu la fel, spuse cealaltă. I-am promis soţului meu că merg în vizită la sora lui, la Montmartre… Şi atunci, dacă tot eram în trecere, mi-am adus aminte că aveam nevoie de nişte şireturi. Am zis că mai bine cumpăr de aici decât din altă parte, nu-i aşa? Dar nu

voi cheltui nicio centimă în plus. N-am nevoie de nimic altceva.

Totuşi, privirile celor două femei nu părăseau uşa de la intrare, erau prinse şi purtate de valul mulţimii.

— Nu, nu, eu nu intru, mi-e teamă, murmură doamna de Boves. Blanche, hai mai bine să mergem, o să fim strivite înăuntru.

Glasul îi slăbea şi încetul cu încetul se lăsa copleşită de dorinţa de a intra acolo unde toată lumea dădea buzna; toată teama ei dispăru în faţa atracţiei irezistibile de a fi în centrul îmbrâncelii. Doamna Marty se lăsase şi ea în voia acestei patimi. Repeta continuu:

— Ţine-te de rochia mea, Valentine… A, n-am mai văzut aşa ceva. Eşti luat pe sus. Oare ce o fi înăuntru?

Duse de curent, doamnele nu mai putură rezista. Aşa cum un fluviu atrage după sine apele rătăcitoare ale unei văi, aşa şi valul de cliente ce curgea din plin prin vestibul înghiţea trecătorii de pe stradă şi sorbea populaţia din toate colţurile Parisului. Femeile înaintau foarte încet, aproape sufocate de emoţie, drepte, cu umerii încordaţi şi trupurile fierbinţi; dorinţa lor împlinită se bucura de această apropiere lentă ce le stârnea şi mai mult curiozitatea. Era un talmeş-balmeş de doamne îmbrăcate în mătase, de mici burgheze cu rochii sărace, de tinere fără pălării, toate cuprinse şi copleşite de aceeaşi patimă. Câţiva bărbaţi, rătăciţi printre bluzele dezlănţuite, priveau îngrijoraţi în jurul lor. O doică, aflată în mijlocul îmbulzelii, îşi ridică sus pruncul, care râdea de plăcere. Doar o femeie slăbănoagă se supără, rostind cuvinte răutăcioase şi învinuind o vecină că o îmbrâncise.

— Sper că-mi va rămâne rochia pe mine, spuse doamna de Boves.

Tăcută, cu chipul împrospătat de aerul răcoros, doamna Marty se ridica pe vârfuri să vadă înaintea celorlalte, deasupra capetelor, cum se deschide adâncul magazinului. Pupilele ochilor ei cenuşii se subţiaseră ca ai unei pisici în plină zi; avea trupul odihnit şi

privirea limpede a unei persoane care tocmai se trezise.

— În sfârşit, asta e!, spuse ea suspinând.

În cele din urmă, doamnele reuşiră să pătrundă în magazin şi se aflau acum în holul Saint-Augustin. Mare le fu mirarea când î găsiră aproape gol. O stare de bine le invada trupurile, li se părea că au pătruns în primăvară după iarna din stradă. În timp ce afară sufla un vânt încărcat de o ploaie măruntă, în galeriile *Paradisului femeilor* vremea frumoasă se revărsa din stofele uşoare, din izbucnirea florală a nuanţelor delicate, din bucuria pastorală a modelelor de vară şi a umbrelelor.

— Ia te uită!, strigă doamna de Boves.

Privea încremenită expoziţia de umbrele. Deschise, rotunde ca nişte scuturi, acopereau holul de la luminatorul din plafon până la cornişa de stejar lăcuit. În jurul arcadelor de la etajele superioare desenau festoane; de-a lungul coloanelor, coborau în ghirlande; pe balustradele galeriilor, până la rampele scărilor, torceau linii strâmte; aşezate simetric pretutindeni, pătau pereţii în roşu, verde şi galben, ca nişte lampioane veneţiene aprinse pentru o mare sărbătoare. Prin toate colţurile, se vedeau motive complicate, stele făcute din umbrele de treizeci şi nouă de centime, ale căror culori vii, albastru, crem sau roz-deschis, pâlpâiau cu blândeţea unei candele; în timp ce deasupra, imensele parasolare japoneze, încărcate de cocori de aur ce-şi luau zborul pe fondul unui cer de purpură, mocneau cu reflexe de incendiu.

Doamna Marty îşi căuta cuvintele pentru a-şi exprima încântarea, dar nu reuşi să spună decât atât:

— Ce feerie!

Încercând să se orienteze, adăugă:

— Ia să vedem, şireturile se găsesc la mercerie... Cumpăr şireturile şi sunt salvată.

— Vă însoţesc, spuse doamna de Boves. Nu-i aşa, Blanche Străbatem magazinul şi nimic mai mult!

Dar odată intrate pe uşă, doamnele erau pierdute. O luară spre stânga şi fiindcă merceria se mutase, dădură peste raionul de ornamente şi bijuterii. Sub galeriile acoperite era foarte cald, o căldură ca de seră, umedă şi închisă, încărcată de mirosul fad al ţesăturilor. Se întoarseră spre uşa principală, unde se zărea un şir interminabil de femei şi copii, deasupra cărora plutea un nor de baloane roşii. Patruzeci de mii de baloane fuseseră pregătite şi un grup special de băieţi se ocupa de distribuirea acestora. Cumpărătoarele plecând cu ele păreau unui stol imens de baloane de săpun ce oglindeau incendiul umbrelelor. Întregul magazin strălucea de lumină.

— Ce de lume!, spuse doamna de Boves. Nici nu mai ştii unde te afli.

Totuşi, doamnele nu mai puteau rămâne în vâltoarea din faţa uşii, în miezul busculadei de la intrare şi ieşire. Din fericire, inspectorul Jouve le sări în ajutor. Stătea în vestibul, serios şi atent, cercetând fiecare femeie în parte. Însărcinat cu ordinea interioară, pândea hoaţele şi urmărea mai ales femeile gravide, întărâtat de strălucirea din ochii lor.

— Căutaţi merceria, doamnelor?, spuse el politicos. Mergeţi la stânga, acolo jos, în spatele raionului de tricotaje.

Doamna de Boves îi mulţumi, dar întorcându-se, doamna Marty n-o mai găsi lângă dânsa pe fiica sa, Valentine. Se îngrijoră, dar o zări în depărtare, la capătul holului Saint-Augustin, cufundată în faţa unei mese de prezentare pe care se îngrămădeau eşarfe pentru femei la nouăsprezece centime. Mouret practica în magazinul său această metodă de prezentare a articolelor cu voce tare. Cumpărătoarele erau agăţate şi de-a dreptul jefuite. Mouret se folosea de orice fel de reclamă, batjocorind discreţia confraţilor săi, a căror părere era că mărfurile trebuie să vorbească de la sine. Vânzători speciali, parizieni leneşi şi glumeţi, reuşeau să vândă cantităţi considerabile de mărfuri de proastă calitate.

— O, mamă, murmură Valentine, uită-te la eşarfele astea… Au în colţ o pasăre brodată.

Vânzătorul prezenta articolul, jura că era în întregime din mătase, că producătorul era în faliment şi că nu vor mai găsi niciodată o asemenea ocazie.

— Nouăsprezece centime! E posibil?, spuse doamna Marty sedusă ca şi fiica sa. Păi, aş putea să cumpăr două! Doar n-o să murim dintr-atât!

Doamna de Boves privea cu dispreţ. Detesta prezentările de acest gen, iar vânzătorii care strigau o puneau pe fugă. Surprinsă, doamna Marty nu înţelegea acest dezgust faţă de marfa vândută cu glas tare, deoarece ea avea un alt fel de temperament, făcea parte din categoria femeilor cărora le place să fie ispitite, să se scalde în mângâierea ofertelor ademenitoare, având satisfacţia de a-şi vârî mâinile peste tot şi de a-şi pierde timpul cu vorbe inutile.

— Şi acum, continuă ea, să mergem repede la mercerie… Nu vreau să mai văd nimic.

Totuşi, în timp ce traversa raionul de fulare şi mănuşi, inima i se strânse din nou. Se afla acolo, în lumina difuză, o adevărată expoziţie în culori vii şi vesele, de un efect încântător. Tejghelele, aranjate simetric, păreau nişte platbande ce preschimbau holul într-un parter francez, unde zâmbea toată gama delicată a florilor. Aşezate pe mesele de lemn, revărsându-se din cutii sau din rafturi, se întindeau ghirlande de fulare roşii ca muşcatele, albe ca laptele petuniilor, galbene ca aurul crizantemelor şi albastre ca verbina; iar mai sus, pe tijele de alamă, se desfăşura o împletitură de basmale şi de panglici, un întreg şirag strălucitor ce se prelungea, se căţăra în jurul coloanelor şi se multiplica în oglinzile dimprejur. Însă ceea ce stârnea şi mai mult interesul mulţimii era raionul de mănuşi, o cabană elveţiană construită integral din mănuşi, o capodoperă a lui Mignot, la care muncise din greu două zile. Pentru început, mănuşile negre alcătuiau parterul; apoi, urmau mănuşile aurii,

verde-gălbui şi roşu sângeriu, aşezate în jurul ferestrelor, conturând balcoanele şi înlocuind ţiglele acoperişului.

— Ce doreşte, doamna?, întrebă Mignot văzând-o pe doamna Marty în faţa cabanei. Avem mănuşi suedeze la un franc şaptezeci şi cinci, de foarte bună calitate…

Plin de îndârjire, îşi poftea trecătoarele din spatele tejghelei, copleşindu-le cu politeţuri:

— Mănuşi de Tyrol la un franc şi douăzeci şi cinci… Mănuşi de Torino pentru copii, mănuşi brodate în toate culorile…

— Nu, mulţumesc, nu am nevoie de nimic, spuse doamna Marty.

Însă el îi simţi vocea tremurândă, astfel că o atacă în forţă, punându-i sub ochi câteva mănuşi brodate; pierdută, fără putere, nu se mai controla şi cumpără repede o pereche. Şi fiindcă doamna de Boves o privea zâmbind, roşi stingherită.

— Ce zici? Sunt ca un copil!… Dacă nu mă grăbesc să cumpăr şireturile şi să ies de aici, sunt pierdută.

Din nefericire, la mercerie era o îmbulzeală de zile mari, astfel că nu fu servită imediat. Aşteptau amândouă de mai bine de zece minute şi începeau deja să se enerveze când se întâlniră cu doamna Bourdelais şi cei trei copii ai ei. Aceasta din urmă le explică foarte liniştită, cu aerul ei de femeie practică şi frumoasă, că venise doar să le arate copiilor acest spectacol. Madeleine avea zece ani, Edmond – opt, iar Lucien – patru; râdeau cu toţii, aceasta fiind o petrecere necostisitoare care le fusese promisă de ceva vreme.

— Sunt foarte nostime! Mă duc să-mi cumpăr o umbrelă roşie, spuse deodată doamna Marty, care bătea pasul pe loc, plictisită să stea acolo şi să nu facă nimic.

Alesese una de paisprezece franci şi cincizeci. După ce o urmărise cu o privire dojenitoare, doamna Bourdelais îi spuse cu blândeţe:

— V-aţi cam înşelat, grăbindu-vă! Într-o lună, aţi fi cumpărat-o

cu zece franci… Pe mine n-au să mă păcălească acum!

Şi începuse să-i expună o întreagă teorie de bună gospodină. Având în vedere că magazinele oricum vor scădea preţurile, nu trebuie decât să aştepte. Nu voia să se simtă exploatată de ei. Voia doar să profite de ocaziile adevărate. Purta cu şiretenie o luptă împotriva lor, lăudându-se că nu le lăsase niciodată nici măcar o centimă în plus.

— Ei, dar am promis copiilor să le arăt pozele din salonul de sus, spuse ea… Veniţi cu mine, doar aveţi timp.

Şireturile fură uitate, iar doamna Marty cedă imediat, în timp ce doamna de Boves refuză, preferând să facă turul parterului. De altfel, doamnele sperau să se reîntâlnească la etaj. Doamna Bourdelais tocmai căuta o scară, când zări unul dintre ascensoare; îşi împinse copiii într-acolo, pentru a completa petrecerea. Doamna Marty şi Valentine intrară şi ele în cuşca strâmtă, unde aproape se sufocară; însă oglinzile, banchetele de catifea şi uşa de alamă prelucrată le preocupară până într-acolo, încât ajunseră la primul etaj fără să simtă zgâlţâitul blând al ascensorului. De altfel, aici le aştepta o nouă surpriză, începând cu raionul de dantele. Trecând prin faţa bufetului, doamna Bourdelais nu se dădu înapoi şi-şi îndopă mica familie cu siropurile gratuite. Era o sală pătrată, cu o tejghea lungă din marmură; la cele două capete, erau nişte fântâni argintii din care curgeau firicele de apă; în spate, pe măsuţe, erau înşirate diverse sticle. Trei băieţi spălau şi umpleau continuu paharele. Pentru a stăpâni clienţii însetaţi, fură nevoiţi să-i aşeze la coadă ca la porţile teatrelor, cu ajutorul unei bariere acoperite cu catifea. Mulţimea se îmbulzea, unora chiar li se făcea rău în faţa acestor bunătăţi gratuite.

— Ei, dar unde au dispărut?, strigă doamna Bourdelais după ce se desprinse din mulţime şi-şi şterse copiii cu batista.

Le zări pe doamna Marty şi pe Valentine foarte departe, în capătul celeilalte galerii. Înecate într-o revărsare de jupoane,

amândouă cumpărau fără oprire. Totul era pierdut, atât mama, cât şi fiica erau copleşite de febra cumpărăturilor.

Când ajunseră în cele din urmă în salonul de lectură, doamna Bourdelais îşi instala copiii, pe Madeleine, Edmond şi Lucien, în faţa unei mese; apoi, luă chiar ea din rafturile bibliotecii câteva albume de fotografii pentru ei. Bolta acestei săli lungi era încărcată cu aur; la cele două extremităţi, stăteau faţă în faţă două şeminee imense; tablouri mediocre, dar luxos încadrate, acopereau pereţii; printre coloane, în faţa fiecăreia dintre intrările cu arcade ce dădeau spre magazin, se înălţau plante verzi în vase de majolică[55]. Un public tăcut înconjura masa, încărcată de reviste şi ziare, hârtie şi călimări. Doamnele îşi scoteau mănuşile şi scriau scrisori pe foile cu antetul magazinului. Câţiva bărbaţi, aşezaţi în braţele binevoitoare ale fotoliilor, citeau ziarele. Însă multe persoane se aflau acolo fără să facă nimic: soţi ce-şi aşteptau soţiile care se învârteau prin diverse raioane, tinere discrete ce pândeau sosirea vreunui amant, bătrâni lăsaţi acolo ca la garderobă pentru a fi luaţi la plecare. Toată această lume, şedea comod, odihnindu-se, aruncând câte o privire, prin uşile deschise, în profunzimile galeriilor şi ale holurilor, al căror vuiet îndepărtat urca prin zgomotul peniţelor şi foşnetul ziarelor.

— Ei, ia te uită!, spuse doamna Bourdelais. Să nu vă recunosc!

Alături de copii, o doamnă îşi ascundea chipul în spatele unei reviste. Era doamna Guibal. Părea stingherită de această întâlnire Însă îşi reveni imediat, spunând că urcase puţin să se odihnească şi să scape de îmbulzeala din magazin. Şi cum doamna Bourdelais o întrebă dacă venise să facă nişte cumpărături, aceasta îi răspunse cu aerul ei melancolic, ascunzându-şi sub pleoape egoismul din priviri:

— O, nu! Dimpotrivă, am venit să restitui nişte draperii de care nu sunt deloc mulţumită. Doar că e atâta lume, încât a trebuit să aştept ca să mă pot apropia de raion.

Apoi spuse că era foarte comod acest sistem de restituire a mărfii; înainte nu cumpăra niciodată, dar acum se putea lăsa ispitită. În realitate, restituia patru produse din cinci, începând să i se ducă vestea prin toate raioanele pentru negoţurile stranii pe care le făcea şi pentru veşnicele ei nemulţumiri care o îndemnau să aducă înapoi articolele unul câte unul, după ce le reţinea câteva zile. Dar tot discutând, nu slăbea din ochi uşile salonului şi păru oarecum uşurată când doamna Bourdelais se întoarse la copiii ei pentru a le explica fotografiile. Aproape în aceeaşi clipă îşi făcură apariţia domnul de Boves şi Paul de Vallagnosc. Contele, care pretindea că-i arată tânărului noile magazine, schimbă cu ea o privire fugitivă, după care se cufundă din nou în paginile revistei, ca şi cum nu l-ar fi văzut.

— Iată-l pe Paul!, se auzi o voce în spatele lor.

Era Mouret, care tocmai arunca o privire prin raioane. Îşi strânseră mâinile, apoi întrebă:

— Doamna de Boves nu ne-a făcut cinstea de a veni?

— O, nu!, răspunse contele. Bineînţeles că regretă, dar e foarte bolnavă! O, nimic grav!

Dar deodată se prefăcu că o zăreşte pe doamna Guibal. Îşi scoase pălăria şi se apropie de ea, în timp ce ceilalţi se mulţumiră să o salute de la depărtare. Mimă şi ea surpriza. Paul zâmbi; înţelese, în sfârşit, şi-i povesti şoptit lui Mouret cum contele, pe care-l întâlnise pe strada Richelieu, încercase să scape de el şi cum, în cele din urmă, îl târâse spre *Paradisul femeilor* pe motiv că trebuia să vadă spectacolul. De mai bine de un an, această doamnă îl storcea de bani pe domnul de Boves, făcându-şi toate poftele, fără a-i scrie măcar o dată, dându-i întâlniri în locuri publice, în biserici, în muzee, în magazine.

— Cred că la fiecare întâlnire schimbă camera de hotel, murmură tânărul. Luna trecută pe când, se zice, era plecat în inspecţie, îi scria soţiei tot la două zile, de la Blois, de la Libourne,

de la Tarbes; şi sunt aproape sigur că l-am văzut la o pensiune burgheză din cartierul Batignolles… în Paris… Dar uită-te şi tu la el… Ce frumos e, în faţa ei, cu atitudinea lui de funcţionar corect! Bătrâna Franţă, prietene! Bătrâna Franţă!

— Şi căsătoria ta?, întrebă Mouret.

Fără a-l slăbi din ochi pe conte, Paul îi răspunse că aştepta încă moartea mătuşii. După care continuă triumfător:

— Ei, ai văzut? S-a aplecat şi i-a strecurat un bilet. Uite-o cum acceptă cu faţa ei de virtuoasă. Teribilă femeie, roşcata asta delicată cu înfăţişare nepăsătoare… Ei bine, se întâmplă lucruri drăguţe aici la tine!

— O, spuse Mouret zâmbind, doamnele nu se simt aici la mine acasă, ci la ele.

Şi apoi glumi. Iubirea e ca o rândunică, poartă noroc acolo unde merge. Fără îndoială, le cunoştea pe aceste femei care băteau magazinele, pe aceste doamne care, din întâmplare, întâlneau acolo un prieten; dar dacă nu cumpărau, măcar creşteau numărul clienţilor şi încălzeau atmosfera din interior. Tot discutând, porni alături de prietenul său şi se opriră în pragul salonului, în faţa marii galerii centrale, ale cărei holuri succesive se desfăşurau la picioarele lor. În spatele lor, salonul îşi păstrase atmosfera încărcată de zgomotele uşoare de peniţe şi ziare. Un bătrân adormise cu „Le Moniteur” în mâini. Domnul de Boves examina tablourile, cu intenţia evidentă de a-şi pierde în mulţime viitorul ginere. Singură, în mijlocul acestui calm, doamna Bourdelais continua să-şi distreze copiii cu voce tare, simţindu-se ca într-o ţară cucerită.

— Le vezi, se simt ca la ele acasă, spuse Mouret arătând spre mulţimea de femei ce se revărsa din raioane.

Chiar atunci, doamna Desforges, care era cât pe ce să-şi piardă mantoul, intră în magazin şi străbătu primul hol. Ajunsă la galeria cea mare, îşi ridică privirile. Era ca un interior de gară, înconjurată

de rampele celor două etaje, tăiată de scările suspendate, traversată de punţile mobile. Scările de fier, cu mişcare dublă, aveau curbe îndrăzneţe, mărind astfel palierele; punţile de fier, aruncate parcă în gol, se răsfirau spre dreapta, foarte sus; în lumina albă a ferestrelor, tot acest fier scotea în evidenţă o arhitectură delicată, o dantelă complicată prin care se strecura lumina, imaginea modernă a unui palat de vis, un Babei cu etaje şi săli largi ce dădeau la infinit în alte etaje şi săli. De altfel, fierul domnea pretutindeni, tânărul arhitect avusese ideea şi curajul să nu-l ascundă sub un strat de var, imitând piatra sau lemnul. În partea de jos, pentru a nu dăuna interesului faţă de mărfuri, decorul era sobru, cu pereţi netezi, în culori neutre; apoi, pe măsură ce şarpantele metalice urcau, capitelurile coloanelor deveneau tot mai bogate, niturile formau înflorituri, consolele şi balcoanele gemeau de sculpturi; în sfârşit, în partea de sus, culorile păreau să se reverse, verdele şi roşul se îmbinau într-o risipă de auriu. Sub galeriile acoperite, cărămizile aparente ale bolţilor erau şi ele emailate în culori vii. Mozaicul şi faianţa se aflau de asemenea la loc de cinste, înviorând frizele, luminând cu nota lor proaspătă severitatea ansamblului; în timp ce scările şi rampele de catifea roşie erau împodobite de o bandă metalică la fel de sclipitoare ca oţelul unei armuri.

Deşi cunoştea noua aşezare, doamna Desforges se oprise, surprinsă de agitaţia ce însufleţea în acea zi imensul hol. În partea de jos, în jurul ei, continua mişcarea mulţimii, al cărei dublu curent de intrare şi ieşire se făcea simţit până la raionul de mătăsuri. Mulţimea era încă foarte numeroasă şi amestecată, deşi după-amiaza adusese mai multe doamne printre micile burgheze şi gospodine; erau multe femei în doliu, acoperite de văluri lungi, şi doici ce-şi protejau pruncii cu coatele. Această mare de pălării colorate, de capete blonde sau brune, vuia dintr-un capăt în altul al magazinului, pierdută şi confuză în mijlocul revărsărilor de stofă. Doamna Desforges nu vedea decât pancartele mari, cu cifrele

enorme, ale căror pete crude ieşeau în evidenţă pe indienele vii, mătăsurile lucioase şi lenajurile sobre. Grămezi de panglici pluteau deasupra capetelor, un zid de flanelă înainta ca un promontoriu, peste tot oglinzile măreau spaţiul, reflectând raioanele şi ungherele cu public, capetele răsturnate, jumătăţi de umeri şi braţe; în stânga şi în dreapta, galeriile laterale deschideau spaţii noi, adâncurile înzăpezite ale albiturilor, colţurile împestriţate ale tricotajelor, depărtări pierdute, strălucind în scânteia unui ochi de geam, unde mulţimea nu mai era altceva decât o pulbere umană. Când doamna Desforges îşi ridică privirile, zări de-a lungul scărilor, pe punţile mobile, în jurul rampelor de la fiecare etaj, un urcuş neîncetat şi răsunător, un întreg popor în aer, plutind în decupajul enormei şarpante metalice, profilându-se în negru pe luciul difuz al geamurilor emailate. Din plafon coborau lustre mari aurite; ghirlande de covoare, de mătăsuri brodate, de stofe stropite cu aur împodobeau balustradele ca nişte stindarde strălucitoare; de la un capăt la altul se puteau vedea aripi de dantelă, palpitări de muselină, trofee de mătase, apoteoze de manechine pe jumătate îmbrăcate; deasupra acestei învălmăşeli, raionul de aşternuturi părea suspendat cu paturile mici din fier, cu perdelele albe, un întreg dormitor de elevi de pension ce dormeau în tropăitul clientelor, tot mai rare pe măsură ce raioanele urcau.

— Nu doreşte doamna o pereche de jartiere ieftine?, îi spuse un vânzător doamnei Desforges, văzând-o încremenită în mijlocul holului. Din mătase, la doar douăzeci şi nouă de centime.

Nici nu se sinchisi să-i răspundă. În jurul ei, vânzătorii îşi prezentau mărfurile, înfierbântându-se la fiecare strigare. Ea dorea doar să se orienteze. Casa lui Albert Lhomme se afla în stânga ei, acesta o cunoştea din vedere, astfel că-şi permise să-i zâmbească amabil, din mijlocul vrafului de facturi ce-l asaltau; în acest timp, Joseph se lupta cu ghemul de sfoară şi nu mai prididea cu împachetatul. Abia atunci doamna Desforges îşi dădu seama că

mătăsurile trebuiau să fie chiar în fața ei. Însă avu nevoie de zece minute pentru a ajunge acolo, atât de multă lume se afla în calea ei. În aer, la capătul firelor invizibile, baloanele roşii se înmulţiseră şi formaseră nori de purpură, ce se îndreptau încet spre uşă, continuând să acopere întregul Paris; doamna Desforges fu nevoită să-şi plece capul sub cerul de baloane, pe care copiii le ţineau cu mâinile lor mici.

— O, doamnă, cum de v-aţi încumetat să veniţi până aici?, spuse Bouthemont imediat ce o văzu pe doamna Desforges.

Şeful de raion, introdus la ea acasă chiar de Mouret, mergea adesea să bea ceaiul la dânsa. Ea îl găsea comun, dar destul de amabil, cu un temperament vioi, care o surprindea şi o amuza. De altfel, îi povestise, cu o zi înainte, despre idila lui Mouret cu Clara, fără să se gândească, din pură prostie; roasă de gelozie, ascunzându-şi suferința sub aere de dispreţ, venise să o vadă şi ea pe această domnişoară de la confecţii, cum o numise Bouthemont, fără a-i da numele.

— Vă putem servi cu ceva?, continuă el.

— Bineînțeles, altfel n-aş fi venit până aici... Aveţi fulare simple pentru dimineţile răcoroase?

Doamna Desforges spera să obţină de la el numele domnişoarei. Imediat, acesta îl chemă pe Favier; după care îşi continuă discuţia cu ea, aşteptându-l pe vânzător, care servea deja o clientă, în persoana „doamnei frumoase”, acea blondă despre care vorbea întregul raion, dar despre care nu ştia nimeni nimic, nici măcar numele. De această dată, „frumoasa doamnă” era în doliu! Oare pe cine pierduse, tatăl sau soţul? Fără îndoială, nu pe tatăl ei, căci ar fi fost mult mai tristă. Atunci pe cine? Nu părea o cocotă, trebuie să fi avut un soţ! In afară de cazul în care i-ar fi murit mama. Timp de câteva minute, în ciuda muncii grele, întregul raion schimbă tot felul de ipoteze.

— Grăbeşte-te! E insuportabil!, strigă Hutin către Favier, care

tocmai se întorcea după ce-şi condusese clienta la casierie. Când vine doamna asta, nu mai termini… Nu vezi că nici nu te bagă în seamă?

— Nici eu pe ea, răspunse vânzătorul jignit.

Dar Hutin îl ameninţă că-l va reclama la direcţiune, dacă nu respecta mai mult clientele. Devenise înfiorător, de o severitate arţăgoasă, după ce raionul se aliase pentru a-l ajuta să-i ia locul lui Robineau. Uneori era atât de insuportabil, după toate promisiunile cu care-şi amăgise odinioară colegii, încât aceştia îl susţineau pe Favier împotriva lui.

— Haide, lasă răspunsurile, continuă Hutin cu severitate. Domnul Bouthemont cere nişte fulare în culori vii.

În mijlocul raionului, o expoziţie de mătăsuri de vară lumina holul cu strălucirea unei aurore, ca răsăritul unui astru, în cele mai delicate nuanţe ale luminii, roz-pal, galben-stins, albastru-limpede. Erau şaluri de o fineţe pură, surahuri[56] mai uşoare decât pufurile ce-şi iau zborul din copaci, pekin-guri[57] satinate ca pielea suplă a fecioarelor chineze. Mai erau expuse numeroase mătăsuri de Japonia şi de India, fără a le socoti pe cele pariziene, cu o mie de dungi, în pătrăţele, cu flori, amintind de doamnele în rochii cu volane, ce se plimbau în dimineţile de mai pe aleile umbrite de coroanele copacilor.

— Am să cumpăr mătasea asta, Ludovic al XIV-lea, cu bucheţele de trandafiri, spuse în cele din urmă doamna Desforges.

În timp ce Favier măsura, aceasta făcu o ultimă încercare pe lângă Bouthermont rămas lângă ea.

— Am să urc la confecţii să văd mantourile de călătorie… E blondă domnişoara despre care mi-aţi povestit?

Şeful de raion, pe care această insistenţă începuse să-l neliniştească, se mulţumi să zâmbească. Denise tocmai trecea pe lângă ei. O lăsase la Liénard, la raionul de lână merinos, pe doamna Boutarel, acea doamnă din provincie, care venea la Paris de două

ori pe an, pentru a-şi cheltui la *Paradisul femeilor* toţi banii agonisiţi în gospodărie. Şi fiindcă Favier tocmai luase în primire fularul doamnei Desforges, Hutin, crezând că-i poate face un rău, îl opri.

— Nu te obosi, domnişoara va avea amabilitatea să o conducă pe doamna la confecţii.

Tulburată, Denise luă pachetul şi nota de plată. Nu putea să se întâlnească faţă în faţă cu acest tânăr fără să-i fie ruşine, ca şi cum şi-ar fi amintit de o veche greşeală. Totuşi, era liniştită căci păcătuise doar în vis.

— Spuneţi-mi, îl întrebă şoptind doamna Desforges pe Bouthemont, nu era vorba despre neîndemânatica asta? Doar a luat-o înapoi, nu? Ea trebuie să fie eroina aventurii!

— Poate, spuse şeful de raion, zâmbind în continuare, hotărât să nu spună adevărul.

Urmată de Denise, doamna Desforges urca încet scara. Era silită să se oprească la fiecare trei secunde pentru a nu fi luată de valul care cobora. În vibraţia vie de care era cuprins întregul magazin exista o mişcare sensibilă, ca şi cum ar fi tremurat la respiraţia mulţimii. La fiecare pas, un manechin, bine fixat, prezenta un veşmânt imobil: costume, paltoane, halate, semănând cu două şiruri de soldaţi pregătiţi pentru o defilare triumfală, cu micul mâner de lemn înfipt ca un pumnal în moltonul roşu, ce sângera tăietura proaspătă a gâtului.

Doamna Desforges ajunse, în sfârşit, la primul etaj, când o năvală mai puternică decât celelalte o ţintui o clipă locului. Avea acum, sub dânsa, raioanele de la parter, pe care tocmai le străbătuse, încărcate de mulţimea de cliente. Era un spectacol nou, un ocean de capete retezate ce-şi ascundeau trupurile şi colcăiau într-o agitaţie de furnicar. Pancartele albe nu erau decât nişte linii subţiri, grămezile de panglici erau turtite, promontoriul de flanele tăia galeria ca un zid îngust, în timp ce covoarele şi mătăsurile brodate care ornau balustradele, atârnau la picioarele ei asemenea

unor steaguri de procesiune agăţate sub amvonul unei biserici. În depărtare, se zăreau unghiurile galeriilor laterale aşa cum se zăresc din înaltul unei clopotniţe bucăţi din străzile vecine, pe care mişună trecătorii sub forma unor pete negre. Ceea ce o uimea şi mai mult în priveliştea obositoare era că, atunci când închidea ochii simţea şi mai mult mulţimea, după zgomotul surd de maree în creştere şi după căldura umană emanată. Din podele se ridica o pulbere fină, încărcată de mirosul de femeie ce se răspândea din rufărie, din ceafa ei, din fustele şi părul ei, un miros pătrunzător, răscolitor, ce părea a fi tămâia acestui templu ridicat în cultul trupului ei.

În acest timp, Mouret, mereu în picioare în faţa salonului de lectură, alături de prietenul său Vallagnosc, inspira acest parfum, îmbătându-se cu el:

— Se simt ca la ele acasă, cunosc unele care-şi petrec aici toată ziua, gustând prăjituri şi scriindu-şi corespondenţa… Nu îmi mai rămâne decât să le culc aici.

Această glumă îl făcu pe Paul să zâmbească, pe el, care, în plictiseala pesimismului său, continua să găsească ineptă turbulenţa acestei mulţimi pentru nişte cârpe. Când îi strânse mâna prietenului său de şcoală, plecă aproape jignit văzându-l atât de plin de viaţă în mijlocul poporului său de cochete. Oare vreuna dintre ele, cu creierul şi inima goale, nu-i va arăta prostia şi zădărnicia vieţii? Şi tocmai în ziua aceea, Octave părea să-şi piardă din echilibru; el, care de obicei insufla pasiune clientelor sale, cu eleganţa liniştită a unui chirurg, părea cuprins de criza pătimaşă care, încetul cu încetul, mistuia întregul magazin. De când o văzuse pe Denise urcând scările alături de doamna Desforges, vorbea prea tare şi gesticula fără voia lui; prefăcându-se că nu le vede, se însufleţea tot mai mult, pe măsură ce simţea că se apropiau. Chipul său se colorase, iar ochii săi căpătaseră ceva din strălucirea nebunească ce tremura în privirile cumpărătoarelor sale.

— Trebuie să vă fure înfiorător, murmură Vallagnosc, care găsea în mulţimea aceasta intenţii criminale.

Mouret îşi deschise larg braţele.

— Dragul meu, depăşeşte orice imaginaţie.

Oarecum iritat, bucuros să aibă un subiect de discuţie, îi dădu amănunte inepuizabile, îi povesti fapte stranii, făcând chiar şi un clasament. Mai întâi, cită hoaţele de profesie, care făceau cel mai puţin rău, căci poliţia le cunoştea aproape pe toate. Apoi, urmau cele care furau din pură manie, o perversiune a dorinţei, o nouă nevroză pe care un cercetător o clasase, constatând că este rezultatul tensiunii exercitate de marile magazine. În sfârşit, veneau la rând femeile însărcinate, care se specializau în anumite obiecte; astfel că la una dintre ele comisarul de poliţie descoperise două sute patruzeci şi opt de perechi de mănuşi roz, furate din toate magazinele din Paris.

— Aşa se explică de ce femeile au ochii atât de ciudaţi!, murmură Vallagnosc. Chiar le priveam înfăţişarea lacomă şi ruşinată de creaturi înnebunite… Frumoasă şcoală a cinstei!

— Ce vrei?, răspunse Mouret. Tot ce pot să fac este să le ofer confortul de a se simţi aici ca la ele acasă, dar nu pot să le las să plece cu mărfurile dosite prin paltoane… Unele sunt persoane foarte distinse. Spre exemplu, săptămâna trecută am prins chiar pe sora unui farmacist şi soţia unui consilier de la Curte. Încercăm, totuşi, să aranjăm lucrurile cât se poate de bine.

Se întrerupse o clipă şi i-l arătă pe inspectorul Jouve ce pândea o femeie însărcinată, aflată la parter, la raionul de panglici. Această femeie, a cărei burtă suferea mult din cauza îmbulzelii, era însoţită de o prietenă, care încerca, fără îndoială, să o apere de loviturile prea brutale; de fiecare dată când se oprea în faţa unui raion, inspectorul Jouve n-o slăbea din priviri, în timp ce prietena ei, aflată lângă ea, cotrobăia nestingherită prin rafturi.

— O, sigur o va prinde, continuă Mouret, ştie toate şiretlicurile

de care sunt în stare.

Dar glasul îi tremură şi avu un râs silit. Denise şi Henriette, pe care nu încetase să le pândească, trecuseră, în sfârşit, prin spatele lui, după ce reuşiseră cu mare greutate să străbată mulţimea. Se întoarse, o salută pe clientă ca un amic discret care nu doreşte să compromită o doamnă, oprind-o în mijlocul mulţimii. Doar că aceasta, prevenită, văzuse foarte bine privirea cu care Mouret o învăluise pe Denise. Fără îndoială, aceasta trebuia să fie rivala pe care avusese curiozitatea să vină să o vadă.

La confecţii, vânzătoarele îşi pierduseră capul. Două domnişoare erau bolnave, iar doamna Frédéric, adjuncta, îşi dăduse demisia în ajun, trecând pe la casă pentru a-şi ridica salariul. Părăsise *Paradisul femeilor* fără prea multe explicaţii aşa cum şi *Paradisul* îşi concedia angajaţii. Încă de dimineaţă, cu toată nebunia vânzărilor, nu se vorbea decât despre asta. Clara, menţinută la raion dintr-un capriciu al lui Mouret, găsea această întâmplare „foarte şic"; Marguerite povestea despre exasperarea lui Bourdoncle, în timp ce doamna Aurelie, jignită, spuse că doamna Frédéric ar fi trebuit măcar s-o anunţe din timp şi că o asemenea prefăcătorie era de necrezut. Deşi aceasta nu făcuse niciodată confidenţe nimănui, se bănuia că plecase pentru că urma să se mărite cu proprietarul unui stabiliment de băi din apropierea halelor.

— Doamna doreşte un palton de călătorie?, o întrebă Denise pe doamna Desforges, după ce-i oferise un scaun.

— Da, răspunse aceasta din urmă, hotărâtă să facă pe nepoliticoasa.

Noua aşezare a raionului era de o bogăţie sobră, cu dulapuri înalte, din stejar sculptat, cu oglinzi ce acopereau lăţimea panourilor şi o mochetă roşie ce înăbuşea paşii clientelor. În timp ce Denise se dusese să caute mantourile de călătorie, doamna Desforges, care privea în jurul ei, se zări într-o oglindă; rămase

astfel, privindu-şi chipul. Să fi îmbătrânit oare într-atât încât să fie înşelată cu prima fată întâlnită? Oglinda reflecta întregul raion cu forfota lui, însă ea nu vedea decât faţa ei palidă, n-o auzea nici pe Clara care povestea, în spatele ei, una dintre tainele doamnei Frédéric, cum făcea aceasta un ocol dimineaţa şi seara, trecând prin pasajul Choiseul, spre a da tuturor impresia că locuieşte pe malul stâng al Senei.

— Uitaţi ultimele noastre modele!, spuse Denise. Le avem pe mai multe culori.

Erau patru sau cinci mantouri. Doamna Desforges le cercetă dispreţuitoare şi în faţa fiecăruia devenea tot mai agresivă. De ce aceste încreţituri care-l strâmtau? Şi acesta cu umerii pătraţi, parcă era croit cu toporul! Într-o călătorie nu poţi să îmbraci aşa ceva, doar nu eşti o gheretă!

— Arătaţi-mi altceva, domnişoară.

Denise despacheta alte modele, le împacheta la loc, fără a trăda cel mai mic gest de nervozitate. Şi această seninătate răbdătoare o exaspera şi mai mult pe doamna Desforges. Privirile i se întorceau neîncetat la oglinda din faţa ei. Acum se privea alături de Denise, făcând comparaţie. Era posibil să o fi preferat în locul ei pe creatura asta neînsemnată? Îşi amintise că era aceeaşi creatură care-şi făcuse debutul ca o prostănacă, o neîndemânatică, parcă abia venită din satul ei, de la gâşte. Fără îndoială că azi era mai aranjată, cu aerul ei înţepat şi corect în rochia de mătase neagră! Dar ce sărăcie! Şi câtă banalitate!

— Îi voi arăta doamnei alte modele, spuse Denise calmă. Când se întoarse, scena se repetă. Urmară stofele, care erau prea grele şi de proastă calitate. Doamna Desforges se întorcea, ridica vocea, încercând să atragă atenţia doamnei Aurelie, în speranţa că tânăra va primi o avertizare. Însă de când aceasta se întorsese la *Paradisul femeilor,* cucerise încetul cu încetul simpatia întregului raion. Acum se simţea ca la ea acasă, iar şefa îi aprecia calităţile deosebite de

vânzătoare, blândeţea, răbdarea şi arta de a convinge cu zâmbetul pe buze. De aceea, doamna Aurelie ridică din umeri, ferindu-se să intervină.

— Poate doamna ar dori să-mi indice alt gen de mantou?, întrebă din nou Denise, insistând politicos.

— Păi, dacă n-aveţi nimic!, strigă doamna Desforges.

Se întrerupse mirată când simţi o mână atingându-i umărul. Era doamna Marty, pe care patima cumpărăturilor o purtase de-a lungul raioanelor. Târguielile ei se înmulțiseră atât de mult de la eşarfele, mănuşile brodate şi umbrela roşie, încât ultimul vânzător se decise să aşeze pachetul, care i-ar fi frânt mâinile, pe un scaun; şi o urma, târând scaunul după el şi îngrămădind acolo jupoane, prosoape, perdele, o lampă, trei rogojini.

— Ia te uită! Vrei să-ţi cumperi un palton de călătorie?

— O, nu, Doamne fereşte!, răspunse doamna Desforges. Sun oribile!

Dar doamna Marty dăduse de un mantou în dungi, pe care nu-l găsea deloc urât. Fiica ei, Valentine, îl cerceta deja. Atunci, Denise o chemă pe Marguerite, pentru a scăpa raionul de acest articol, care era de anul trecut. La un semn făcut cu ochiul colegei sale, îl prezentă drept o ocazie excepţională. Când îi jură că preţul fusese redus de două ori, că de la o sută cincizeci de franci se făcuse o sută treizeci, iar că acum ajunsese la o sută zece, doamna Marty nu mai putu rezista şi-l cumpără. Vânzătorul care o însoţea lăsă scaunul şi toate notele de plată împreună cu mărfurile în seama vânzătoarei de la confecţii.

Între timp, în spatele acestor doamne, în mijlocul busculadei, bârfele raionului în legătură cu doamna Frédéric continuau.

— E adevărat că avea pe cineva?, spunea o mică vânzătoare nou-venită în magazin.

— Omul cu băile! Zău aşa!, răspundea Clara. Nu trebuie să a încredere în văduvele prea liniştite.

În timp ce Marguerite făcea nota pentru mantou, doamna Marty întoarse capul şi, arătând-o pe Clara cu o uşoară mişcare a pleoapelor, îi spuse foarte încet doamnei Desforges:

— O ştii, nu-i aşa? Ea e capriciul lui Mouret! Aceasta surprinsă, o privi pe Clara, după care se uită la Denise şi spuse:

— A, nu! Nu cea mare! Asta mică!

Şi cum doamna Marty nu mai îndrăzni să spună nimic, doamna Desforges adăugă cu glas tare şi cu dispreţul unei doamne pentru servitoarea ei:

— Poate că şi cea mică şi cea mare, toate cele care vor!

Denise auzise. Îşi ridică ochii mari şi limpezi spre această doamnă care o rănea astfel şi pe care n-o cunoştea. Fără îndoială că era persoana despre care i se vorbise, acea prietenă pe care patronul o vizita des. În privirile schimbate, Denise avu o demnitate atât de tristă, o inocenţă atât de pură, încât Henriette fu stingherită.

— Dacă n-aveţi nimic ce să-mi arătaţi, spuse ea deodată, duceţi-mă la raionul de rochii şi costume.

— Să ştii că vin şi eu, spuse doamna Marty... Vreau să văd un costum pentru Valentine.

Marguerite apucă scaunul de spătar şi-l târî aşa răsturnat pe picioarele din spate; tot cărat în felul acesta avea să cedeze la un moment dat. Denise nu ducea decât cei câţiva metri de fular pe care şi-i cumpărase doamna Desforges. Era o adevărată călătorie, acum, raionul de rochii şi costume aflându-se la etajul doi, la celălalt capăt al magazinului.

Şi marea călătorie începu, de-a lungul galeriilor încărcate, în frunte, mergea Marguerite, trăgând scaunul după ea ca pe o trăsurică, deschizând drumul cu greutate. Încă de la lenjerie, doamna Desforges începu să se plângă: cât de ridicole sunt aceste bazaruri unde trebuie să mergi două leghe pentru a pune mâna pe cel mai neînsemnat articol! Doamna Marty se simţea moartă de

oboseală, dar nu se bucura mai puţin de această moarte lentă în mijlocul unei astfel de revărsări de mărfuri. Lovitura de geniu a lui Mouret o stăpânea cu totul. În drum, zăbovea la fiecare raion. Făcu o primă oprire la trusouri, tentată de cămăşile pe care i le vându Pauline; Marguerite reuşi astfel să scape de scaun, pe care i-l cedă Paulinei. Doamna Desforges ar fi putut să meargă mai departe pentru a o elibera mai repede pe Denise, dar părea mulţumită să o simtă în spatele ei, nemişcată şi răbdătoare, în timp ce ea se oprea doar pentru a-şi sfătui prietena. La raionul de lenjerie pentru copii, doamnele se extaziară fără să cumpere nimic. Apoi, slăbiciunea doamnei Marty ieşi din nou la iveală: cedă în faţa unui corset din satin negru, a unor manşete de blană vândute la preţ redus din pricina anotimpului, a unor dantele ruseşti cu care se împodobeau pe atunci feţele de masă. Toate acestea încărcau scaunul, pachetele se adunau, făcând lemnul să scârţâie; vânzătorii care se succedau, se descurcau cu mare dificultate pe măsură ce încărcătura devenea tot mai grea.

— Pe aici, doamnă, spunea Denise fără să se plângă, după fiecare oprire.

— Dar e stupid!, strigă doamna Desforges. Nu vom ajunge niciodată. De ce n-au pus rochiile şi costumele lângă raionul de confecţii? Ce nebunie!

Doamna Marty, cu ochii măriţi, copleşită de dansul lucrurilor bogate ce i se perindau prin faţa ochilor, repeta cu glasul frânt:

— Dumnezeule! Ce-o să zică soţul meu?... Ai dreptate, nu există ordine în acest magazin. Te pierzi, ajungi să faci prostii.

Pe coridorul central, scaunul abia reuşi să treacă. Mouret îngrămădise pe coridor o mulţime de articole pariziene, cupe cu montură de zinc aurit, truse şi servicii de lichior de proastă calitate, gândindu-se că se circulă prea uşor şi că nu este suficientă îmbulzeală. Şi tot acolo pusese pe unul dintre vânzătorii săi să expună pe o măsuţă tot felul de curiozităţi chinezeşti şi japoneze,

câteva bibelouri ieftine pe care clientele ajunseră să se bată. Era un succes neaşteptat şi se gândea chiar să extindă acest gen de vânzare. În timp ce doi băieţi cărau scaunul la etajul al doilea, doamna Marty cumpără şase nasturi de fildeş, nişte şoareci de mătase şi un suport de chibrit din smalţ cloazonat.

La al doilea etaj, cursa reîncepu. Denise, care plimba de dimineaţă clientele, pica de oboseală, dar îşi menţinea poziţia corectă şi blândeţea politicoasă. Fu nevoită să aştepte după cele două doamne la raionul de stofe pentru mobilă, unde doamna Marty fu atrasă de un creton[58] minunat. Apoi, la raionul de mobilă, îi plăcu o masă pentru lucrul de mână. Mâinile îi tremurau şi o ruga, râzând, pe doamna Desforges să o împiedice să mai cheltuiască, moment în care se întâlniră cu doamna Guibal. Era la raionul de covoare, unde aceasta venise să restituie nişte draperii orientale pe care le ţinuse cinci zile; şi vorbea în picioare cu vânzătorul, un vlăjgan ale cărui braţe de luptător ridicau de dimineaţă până seara greutăţi ce ar fi ucis până şi un bou. Cu siguranţă, era consternat de aceste restituiri care-i furau comisioanele. Încerca să-şi pună clienta în încurcătură, mirosind ceva suspect în comportamentul acesteia, cum ar fi vreun bal dat cu aceste draperii luate de la *Paradisul femeilor* pentru a economisi închirierea lor de la un magazin; ştia că aşa ceva se practica în familiile burgheze mai econoame. Doamna trebuia să aibă un motiv pentru a le restitui; dacă desenul sau culorile nu erau pe placul doamnei, atunci i se putea arăta altceva, căci aveau un sortiment foarte bogat. La toate aceste insinuări, doamna Guibal răspundea liniştită, cu aerul ei de stăpână, căreia draperiile nu-i plăceau pur şi simplu, fără nicio altă explicaţie. Refuză să mai vadă altele, iar vânzătorul fu nevoit să se încline, deoarece primiseră cu toţii ordin să ia înapoi produsele chiar dacă îşi dădeau seama că fuseseră folosite de către clienţi.

Cum cele trei doamne se îndepărtau împreună, doamna Marty

fu cuprinsă de remuşcări în privinţa măsuţei de care, în fapt, nu avea nevoie, însă doamna Guibal o linişti, spunând:

— Ei bine, n-ai decât să o restitui… Ai văzut cum am făcut eu? Nu-i atât de greu! O duci acasă, o pui în salon, o laşi câteva zile să o vadă şi lumea, şi când te-ai plictisit de ea, o aduci înapoi.

— E o idee!, strigă doamna Marty. Dacă soţul meu se supără prea tare, le aduc totul înapoi.

Aceasta fu pentru ea scuza supremă. Din clipa aceea, nu mai ţinu cont de nimic şi cumpără continuu, cu gândul ascuns de a le păstra pe toate, căci nu făcea parte dintre femeile care restituie.

În cele din urmă, ajunseră la raionul de rochii şi costume. În clipa în care Denise era gata să predea vânzătoarei de la tejghea fularul cumpărat de doamna Desforges, aceasta îi spuse că va cumpăra până la urmă un mantou de călătorie, şi anume pe cel gri-deschis; astfel că Denise fu nevoită să aştepte politicoasă pentru a o duce înapoi la raionul de confecţii. Tânăra înţelese intenţia acestei femei de a o trata ca pe o servitoare, cu capriciile ei de clientă arţăgoasă; dar îşi jurase să rămână la datorie, păstrându-şi atitudinea calmă, în ciuda zvâcnirilor inimii şi a revoltei mândriei ei rănite. Doamna Desforges nu cumpără nimic de la raionul de rochii şi costume.

— O, mamă!, spuse Valentine. Costumul acela… dacă ar fi pe mărimea mea!

Doamna Guibal îi explică şoptit doamnei Marty strategia ei. Când îi plăcea o rochie într-un anume magazin, cerea să-i fie expediată acasă, copia modelul şi o restituia. Doamna Marty cumpără costumul pentru fiica sa, spunând:

— Bună idee! Eşti foarte practică, draga mea!

Se renunţă la scaun, care fusese lăsat la raionul de mobile, lângă masa pentru lucru de mână. Greutatea devenise prea mare şi picioarele din spate ale scaunului ameninţau să se rupă. Se convenise ca toate cumpărăturile să fie centralizate la o singură

casă, pentru a fi mai apoi coborâte la departamentul de livrări.

Doamnele porniră din nou la drum, conduse de Denise. Fură văzute încă o dată pe la toate raioanele. Nu mai erau decât ele pe treptele scărilor şi de-a lungul galeriilor. Întâlnirile la tot pasul, cu tot felul de persoane, le făceau să se oprească pentru a sta de vorbă. Astfel că, în apropierea salonului de lectură, dădură peste doamna Bourdelais şi cei trei copii ai ei.

Cei mici erau încărcaţi cu pachete: Madeleine avea sub braţ o rochie pentru ea, Edmond căra o colecţie de pantofiori, iar Lucien purta pe cap un chipiu nou.

— Şi tu!, spuse râzând doamna Desforges către colega sa de pension.

— Nu-mi mai spune nimic!, strigă doamna Bourdelais. Sunt furioasă… Ne atrag mai nou prin micuţii ăştia! Ştii că nu fac nebunii pentru mine! Dar cum pot să le rezist copiilor care vor să încerce totul! Am venit să-i plimb puţin şi uite-mă că golesc magazinele!

Mouret, care se afla încă acolo alături de Vallagnosc şi domnul de Boves, o ascultă zâmbind. De cum îi zări, începu să se plângă cu un aer glumeţ, ce ascundea o iritare reală, de capcanele întinse dărniciei mamelor; gândul că cedase în faţa unei reclame ingenioase o revolta, iar el continua să se încline, bucuros de această izbândă. Domnul de Boves reuşise să se apropie de doamna Guibal, pe care vru să o urmeze, încercând încă o dată să scape de Vallagnosc, dar acesta, obosit de agitaţia mulţimii, se grăbi să-l însoţească pe conte. Denise se oprise din nou pentru a le aştepta pe doamne. Stătea cu spatele, iar Mouret se prefăcea că nu o vede. Din clipa aceea, doamna Desforges, cu intuiţia ei delicată de femeie geloasă, nu mai avu nicio îndoială. În timp ce el îi făcea complimente, întovărăşit-o câţiva paşi ca o gazdă amabilă, ea se tot gândea şi se întreba cum să-l convingă de trădarea lui.

În acelaşi timp, domnul de Boves şi Vallagnosc, care mergeau

înainte cu doamna Guibal, ajunseră la raionul de dantele. Acesta era aproape de cel de confecţii, un salon luxos, înţesat de rafturi cu sertare pline de mărfuri. În jurul coloanelor acoperite cu catifea roşie se întindeau spirale de dantelă albă; de la un capăt la altul al încăperii curgeau aripi de ghipură, în timp ce tejghelele erau pline de cutii încărcate cu valensiene şi malinuri. În spate, şedeau două doamne, în faţa unei dantele transparente de mătase mov, peste care Deloche arunca bucăţi de dantelă de Chantilly; ele priveau în tăcere, fără să se poată hotărî.

— Ia te uită!, spuse Vallagnosc foarte surprins. Parcă spuneaţi că doamna de Boves era bolnavă… Dar iat-o acolo, în picioare, cu domnişoara Blanche.

Contelui îi scăpă o tresărire, aruncând o privire doamnei Guibal.

— Pe legea mea, spuse el.

În salon era foarte cald. Clientele care se înăbuşeau avea feţele palide şi ochii sclipitori. S-ar fi zis că toate ispitele magazinului sfârşesc în această tentaţie supremă, că acolo se găsea alcovul depărtat al decăderii, colţul pierzaniei unde şi cele mai puternice cedau. Mâinile lor se cufundau printre dantelele revărsate şi păreau copleşite de un tremur ca de beţie.

— Cred că doamnele acestea vă ruinează, continuă Vallagnosc, amuzat de această întâlnire.

Domnul de Boves avu gestul unui soţ cu atât mai sigur de cuminţenia soţiei sale cu cât nu-i dădea niciun ban. Aceasta, după ce străbătuse toate raioanele alături de fiica sa, fără să cumpere nimic, ajunsese la raionul de dantele, cuprinsă de furia dorinţelor neîmplinite. Frântă de oboseală, stătea totuşi în picioare în faţa unei tejghele. În timp ce scotocea prin grămada de dantele, mâinile îi deveniră moi, iar trupul i se înfierbântă. Apoi, brusc, când fiica sa întoarse capul, iar vânzătorul se îndepărtă, încercă să strecoare sub mantou o bucată de dantelă de Alençon. Dar tresări şi o puse la loc

când auzi vocea lui Vallagnosc care-i spuse vioi:

— V-am prins, doamnă.

Timp de câteva secunde, rămase mută, toată albă. Încercă să explice că, simţindu-se mai bine, ieşise să ia puţin aer. Şi observând, în sfârşit, că soţul ei se afla lângă doamna Guibal, îşi reveni complet şi-i privi cu un aer atât de demn, încât aceasta găsi de cuviinţă să spună:

— Eram cu doamna Desforges când ne-am întâlnit cu aceşti domni.

Într-adevăr, soseau şi celelalte doamne. Mouret le însoţise şi le reţinuse o clipă pentru a le arăta cum inspectorul Jouve o urmăreşte în continuare pe femeia însărcinată. E foarte ciudat! Nimeni nu-şi poate imagina numărul de hoaţe prinse la dantele! Doamna de Boves, care-l asculta, se şi vedea între doi jandarmi, la cei patruzeci şi cinci de ani ai ei, cu tot luxul şi înalta poziţie a soţului ei; dar nu simţea nicio remuşcare şi se gândea că ar fi trebuit să dosească bucata de dantelă în mâneca ei. În tot acest timp, Jouve se hotărâse să pună mâna pe femeia însărcinată, renunţând să aştepte să o prindă în flagrant delict şi bănuind că-şi umpluse deja buzunarele într-un fel atât de îndemânatic încât nu putuse vedea nimic. Dar când o luă deoparte pentru cercetări, mare-i fu mirarea când nu găsi nimic, nicio eşarfă, nici măcar un nasture. Însă prietena acesteia dispăruse. Deodată, înţelese totul: femeia însărcinată nu era acolo decât pentru a-i atrage atenţia inspectorului, prietena era cea care fura.

Această întâmplare le amuză pe doamnele prezente, iar Mouret, puţin vexat, se mulţumi să spună:

— Bătrânul Jouve a căzut în plasă de data asta… îşi va lua el revanşa.

— O, conchise Vallagnosc, mi se pare că nu mai e la înălţime… Dar, la urma urmei, de ce expuneţi atâtea mărfuri? Foarte bine că vă fură. Nu trebuie să ispitiţi în asemenea hal nişte doamne

delicate.

A fost ultimul cuvânt care sunase ca nota cea mai ascuţită a întregii zile. Doamnele se despărţiră, străbătând pentru ultima oară raioanele încărcate de mărfuri. Era ora patru după-amiaza, razele soarelui la asfinţit priveau pieziş prin deschizăturile largi ale faţadei; în această lumină de un roşu incendiar, se ridica, asemenea unei pulberi de aur, praful dens, stârnit de la primele ore ale dimineţii de tropăiala mulţimii. Un val de lumină acoperea galeria centrală, conturând pe un fundal înflăcărat scările, punţile mobile, toată această broderie suspendată de fier. Mozaicurile şi faianţele frizelor sclipeau, iar culorile verzi şi roşii se aprindeau în vâlvătaia aurului. Era ca un jăratic viu în care ardeau vitrinele, palatele de mănuşi şi cravate, ghirlandele de panglici şi dantele, teancurile de lenajuri şi de stambe, răzoarele bălţate în care înfloreau mătăsurile uşoare şi fularele. Oglinzile scânteiau. Expoziţia de umbrele, rotunde ca nişte scuturi, aruncau reflexe metalice. În depărtare, dincolo de petele de umbră, erau tejghelele pierdute, strălucitoare, învăluite de razele unui soare blând.

În această ultimă oră, în mijlocul unei atmosfere înăbuşitoare, femeile domneau. Luaseră magazinul cu asalt, stăpâneau totul ca într-o ţară cucerită, întocmai ca o hoardă cotropitoare ce se instalează în ţinutul mărfurilor. Vânzătorii asurziţi, zdrobiţi, erau prizonierii lor, de care dispuneau cu o tiranie de suverane. Doamnele voluminoase îmbrânceau lumea. Cele mai subţiri ocupau loc, devenind arogante. Toate ţineau capul sus, aveau gesturi violente, se simţeau la ele acasă, fără politeţuri unele faţă de celelalte, profitând cât mai mult de toate serviciile, dorind parcă să ia cu ele până şi praful de pe pereţi. Doamna Bourdelais, voind să profite cât mai mult, îşi mai duse încă o dată copiii la bufet; acum clientela năvălea ca apucată de o poftă nervoasă, chiar şi mamele se îmbuibau cu malaga. Se băuseră de la deschiderea magazinului optzeci de litri de sirop şi şaptezeci de sticle de vin.

După cumpărarea mantoului de călătorie, doamnei Desforges i se oferiseră la casă câteva fotografii, şi acum pleca cu gândul s-o aducă pe Denise acasă la ea, unde să o umilească în prezenţa lui Mouret, pentru a-i vedea cum reacţionează şi pentru a trage concluzii. Pe când domnul de Boves reuşise, în sfârşit, să se piardă în mulţime şi să dispară cu doamna Guibal, doamna de Boves, urmată de Blanche şi de Vallagnosc, avu capriciul să ceară un balon roşu, deşi nu cumpărase nimic. Tot era ceva şi nu pleca de acolo cu mâinile goale. La raionul de distribuţie, se dăduseră patruzeci de mii de baloane, într-adevăr, patruzeci de mii de baloane îşi luaseră zborul în aerul cald al magazinului, nori de baloane roşii ce pluteau la ora aceea dintr-un capăt într-altul al Parisului, purtând spre cer numele *Paradisului femeilor*.

Era ora cinci. Dintre toate aceste doamne, doar doamna Marty rămase singură cu fiica ei, asistând la zbuciumul final al vânzării. Nu se putea desprinde de acolo. Moartă de oboseală, reţinută de legături atât de puternice, încât se întorcea mereu colindând raioanele fără nicio treabă, mânată de o curiozitate fără margini. Era ora la care mulţimea, atrasă de reclamă, umbla înnebunită; cei şaizeci de mii de franci plătiţi pentru anunţuri în ziare, cele zece mii de afişe lipite pe ziduri, cele două sute de mii de cataloage puse în circulaţie, după ce le goliseră pungile, zdruncinaseră nervii femeilor cu beţia lor; fură copleşite şi de toate ideile ingenioase ale lui Mouret – reducerea preţurilor, restituirea mărfurilor, amabilităţile mereu reînnoite. Doamna Marty întârzia încă în faţa meselor pline de mărfurile prezentate cu voce tare, în strigătele răguşite ale vânzătorilor, în zgomotul monedelor care răsunau la case şi al pachetelor care lunecau spre subsoluri; cutreieră încă o dată parterul cu raioanele de albituri, de mătăsuri, de mănuşi, de lenajuri; şi apoi urcă din nou, lăsându-se în voia vibraţiei metalice a scărilor suspendate şi a punţilor mobile, se întoarse la confecţii, la lenjerie şi la dantele; reveni la etajul al doilea, la înălţimile

aşternuturilor şi ale mobilelor; şi peste tot vânzătorii, Hutin şi Favier, Mignot şi Liénard, Deloche, Pauline, Denise, cu picioarel amorţite, smulgeau victorii din ultima înfrigurare a clientelor. De dimineaţă, această patimă crescuse, încetul cu încetul, ca o ameţeală ce se desprindea, parcă, din stofele răvăşite. Mulţimea părea mistuită de flăcările soarelui de ora cinci. Acum, doamna Marty avea chipul însufleţit şi nervos ca al unui copil care a băut vin. Intrată cu ochii senini, cu faţa proaspătă de frigul de afară, îşi bronzase uşor înfăţişarea, învăluită de spectacolul acestui lux, al culorilor atât de intense, al căror galop neîncetat îi stârnea pasiunea. Când plecă, în sfârşit, spunând că va plăti acasă, îngrozită de valoarea facturii, avea chipul răvăşit şi ochii bulbucaţi ca ai unei bolnave. Fu nevoită să se zbată pentru a ieşi din îmbulzeala înverşunată de la poartă; încă se mai luptau în mijlocul coşurilor cu solduri. Apoi, pe trotuar, când îşi regăsi fiica pe care o pierduse, se cutremură în aerul rece, împietrită de isteria provocată de marile bazaruri.

Seara, când Denise se întoarse de la cină, unul dintre colegi î spuse:

— Domnişoară, sunteţi chemată la direcţiune.

Uitase de ordinul lui Mouret din acea dimineaţă. O aştepta în picioare. Intrând, Denise nu împinse uşa, care rămase deschisă.

— Suntem foarte mulţumiţi de dumneavoastră, domnişoară, spuse el, şi ne-am gândit să vă arătăm această mulţumire… Ştiţi prea bine în ce fel nedemn ne-a părăsit doamna Frédéric. De mâine, îi veţi lua locul în calitate de adjunctă.

Denise îl ascultă tulburată, după care murmură cu un glas tremurător:

— Domnule, sunt în raion multe vânzătoare mai vechi decât mine.

— Ei şi? Ce dacă?, continuă el. Sunteţi cea mai capabilă şi cea mai serioasă. Eu v-am ales, e natural… Nu sunteţi mulţumită?

Atunci ea roşi. Se născuse în ea o fericire şi o sfială delicioasă în care se pierdea prima ei teamă. Dar de ce se gândea oare la bănuielile pe care le va prilejui această favoare nesperată? Rămase oarecum tulburată, în ciuda recunoştinţei sale. El o privea zâmbitor, aşa cum stătea în faţa lui, cu rochia ei de mătase simplă, fără nicio bijuterie, neavând decât bogăţia părului ei blond. Denise căpătase o anume fineţe, cu pielea ei albă şi înfăţişarea delicată şi gravă; făptura plăpândă de altădată se învăluise într-un farmec de o discreţie pătrunzătoare.

— Sunteţi foarte bun, domnule, murmură ea. Nu ştiu cum să vă mulţumesc…

Dar glasul i se frânse. În pragul uşii, stătea Lhomme. Ţinea în mână o geantă mare de piele, iar cu braţul său mutilat strângea la piept un portofel voluminos; în spatele lui, fiul său Albert târa nişte saci ce-i zdrobeau mâinile.

— Cinci sute optzeci şi şapte de mii două sute zece franci şi treizeci de centime!, strigă casierul al cărui chip şters părea luminat ca de o rază de soare la gândul acestei sume.

Era încasarea zilei, cea mai mare făcută vreodată de *Paradisul femeilor.* De departe, din adâncurile magazinului, pe care Lhomme tocmai îl străbătuse cu mersul greoi al unui animal de povară, se auzea freamătul veseliei produse de această încasare uriaşă.

— E minunat!, spuse Mouret încântat. Dragul meu Lhomme lăsaţi sacii aici şi odihniţi-vă. Am să trimit pe cineva să-i ducă la casieria centrală… Da, da, puneţi totul pe biroul meu. Vreau să văd şi eu grămada.

Era bucuros ca un copil. Casierul şi fiul său se supuseră. Geanta produse un sunet limpede de aur; doi dintre saci se rupseră şi lăsară să cadă monede de argint şi de aramă, în timp ce din portofel ieşeau la iveală colţurile biletelor de bancă. Tot biroul fu acoperit de această revărsare de avere adunată în doar zece ore.

După ce Lhomme şi Albert se retraseră, ştergându-şi obrajii

Mouret rămase o clipă nemişcat, pierdut, cu ochii la bani. Apoi, când îşi ridică privirile, o zări pe Denise care se dăduse un pas înapoi. Începu să zâmbească şi o sili să se apropie, spunându-i că i-ar da atât cât ar putea cuprinde în pumnii ei; sub această glumă se ascundea, de fapt, un târg de dragoste.

— Poftim! Ia din geanta asta. Pariez că nu vei putea lua nici măcar o mie de franci cu o mână atât de mică!

Denise se mai dădu încă un pas înapoi. O iubea oare? Deodată înţelese, simţi flacăra crescândă a dorinţei în care o învăluia de când se întorsese la raionul de confecţii. Ceea ce o tulbura şi mai mult era că inima ei bătea să se frângă. De ce o jignea cu aceşti bani, când ea era plină de recunoştinţă şi ar fi fost suficient să-i spună o vorbă bună? Mouret se apropie, continuând să glumească, dar spre marea lui nemulţumire, Bourdoncle îşi făcu apariţia sub pretextul că voia să-i comunice cifra încasărilor şi numărul enorm de şaptezeci de mii de cliente venite la *Paradis* în acea zi. Denise se grăbi să plece, după ce mulţumi din nou.

Capitolul 10

În prima duminică de august se făcea inventarul, care trebuia să fie încheiat chiar în seara aceea. Dis-de-dimineaţă, ca în orice zi a săptămânii, angajaţii se aflau la posturile lor, şi munca începu, cu uşile închise, în magazinul gol de cliente.

Denise nu coborâse la ora opt odată cu celelalte vânzătoare. Rămăsese încă de joi în camera ei, din pricina unei entorse pe care o suferise pe când urca scările către atelier. Acum se simţea mult mai bine, însă având în vedere că doamna Aurelie o răsfăţa, îşi permise să nu se grăbească şi începu să se încalţe cu multă greutate, hotărâtă totuşi să se prezinte la raion. Acum, odăile domnişoarelor ocupau etajul cinci al noii clădiri, de-a lungul străzii Monsigny; erau în număr de şaizeci, situate de o parte şi de alta a unui coridor, erau mult mai confortabile, deşi mobilate cu acelaşi pat de fier, cu acelaşi dulap mare şi cu aceeaşi toaletă din lemn de nuc. Viaţa intimă a vânzătoarelor era mai curată şi mai elegantă, preferau săpunurile scumpe şi rufăria fină, era un urcuş natural spre mica burghezie pe măsură ce condiţia lor se ameliora, cu toate că în acest hotel ce le adăpostea de dimineaţă până seara se mai auzeau încă zburând cuvinte urâte şi uşi trântite. De altfel, în calitate de adjunctă, Denise avea una dintre cele mai mari camere, ale cărei ferestre de mansardă dădeau în stradă. Bogată acum, îşi permise luxul unei plăpumi de culoare roşie, acoperită cu un voal de ghipură, un covoraş în faţa dulapului, două vaze de sticlă albastră pe masa de toaletă, în care se ofileau câţiva trandafiri.

După ce se încălţă, încercă să meargă prin odaie. Fu nevoită să se sprijine de mobile, fiindcă mai şchiopăta încă. Bine că refuzase invitaţia la cină de la unchiul Baudu şi că o rugase pe mătuşa să-l scoată la plimbare pe Pépé, care locuia din nou la doamna Gras. Jean, care venise să o vadă în ajun, cina şi el la unchiul Baudu. Încerca să umble încet, promiţându-şi că se va culca devreme, pentru a-şi odihni piciorul, când supraveghetoarea, doamna Cabin,

ciocăni la uşă şi-i dădu o scrisoare, cu un aer misterios.

Odată uşa închisă, Denise, mirată de surâsul discret al acestei femei, deschise scrisoarea. Şi, în acelaşi moment, căzu pe un scaun. Era de la Mouret, care se arăta fericit că se simte mai bine şi care o ruga să coboare să cineze cu el, din moment ce nu putea ieşi. Tonul biletului, familiar şi părintesc totodată, nu avea nimic jignitor; dar Denise nu se putea înşela, întregul *Paradis* cunoştea adevărata semnificaţie a acestor invitaţii, care erau deja legende: şi Clara fusese invitată la cină, ca şi toate celelalte pe care patronul le remarcase. După cină, aşa cum spuneau şi vânzătorii glumeţi, urma desertul. Obrajii ei albi fură, încetul cu încetul, inundaţi de un val de sânge.

Denise rămase cu ochii fixaţi la lumina orbitoare a uneia dintre ferestre, cu scrisoarea pe genunchi şi cu inima bătând să-i sară din piept. Trebuia să-şi facă o mărturisire: înţelegea acum că dacă tremura de câte ori îl auzea trecând, ştia că nu era de frică, iar sfârşeala care o copleşea odinioară, vechea ei teamă, nu putea fi altceva decât spaima unei iubiri necunoscute, tulburarea emoţiilor născânde în toată sălbăticia ei de copil. Nu mai judeca, simţea doar că-l iubise mereu, din clipa în care tremurase şi se bâlbâise în faţa lui. Îl iubea şi când se temea de el ca de un stăpân fără milă, îl iubea şi când sufletul ei rătăcit visa la Hutin, inconştient, cedând în faţa unei nevoi de afecţiune. Poate s-ar fi dăruit altuia, dar nu l-ar fi iubit decât pe acest bărbat, care o înspăimânta cu o singură privire. Şi tot trecutul reînvia, se derula în limpezimea ferestrei: asprimile din vremurile trecute, plimbarea atât de duioasă la umbra copacilor din Tuileries, în sfârşit, atenţiile cu care el o copleşea de când se întorsese la *Paradisul femeilor*. Scrisoarea căzu pe jos. Denise privea încă fereastra prin care se strecurau razele de soare.

Deodată, cineva bătu la uşă, iar ea se grăbi să ridice scrisoarea şi să o ascundă în buzunar. Era Pauline, care plecase de la raion sub un pretext anume şi venise să stea puţin de vorbă cu ea.

— Ți-ai revenit, draga mea? Nu ne mai vedem prea des. Dar, cum era interzis să se urce în camere în timpul zilei şi mai ales să se închidă acolo, Denise o duse la capătul coridorului, unde se afla un salon de reuniune, o atenţie din partea directorului pentru aceste domnişoare, care puteau să stea la poveşti sau să lucreze acolo până la orele unsprezece, încăperea, în alb şi auriu, avea nuditatea unei banale săli de hotel, era mobilată cu un pian, o masă aşezată în mijloc, câteva fotolii şi canapele acoperite cu huse albe. De altfel, după câteva seri petrecute împreună, vânzătoarele nu se mai întâlneau acolo fără să ajungă să-şi spună câteva cuvinte neplăcute. Aveau nevoie de puţină educaţie şi disciplină, căci în micuța cetate falansteriană domnea o lipsă totală de armonie. Seara, nu se afla acolo decât adjuncta de la raionul de corsete, miss Powell, care lovea clapele pianului cântând din Chopin şi al cărei talent, deşi invidiat, le punea pe celelalte pe fugă.

— Vezi! Piciorul meu e mai bine, spuse Denise. Pot coborî.

— A! Bine, strigă lenjereasa. Cât zel!... Ce m-aş mai lăsa eu răsfățată dacă aş avea un pretext!

Se aşezară amândouă pe canapea. Atitudinea Paulinei se schimbase, de când prietena ei ajunsese adjunctă la confecţii, în afecţiunea ei de fată bună se strecurase o nuanță de respect şi de surpriză, văzând-o pe mica vânzătoare, atât de plăpândă odinioară, cum se îndreaptă spre calea succesului. Totuşi, Denise o iubea mult şi i se confesa doar ei, în mijlocul galopului neîncetat al celor două sute de femei care ocupau acum casa.

— Dar ce ai?, o întrebă Pauline, când remarcă tulburarea fetei.

— Nimic, o asigură aceasta cu un zâmbet stingher.

— Ba da, ai ceva... Te ascunzi de mine? Nu mai vrei să-mi împărtăşeşti frământările tale?

Atunci, Denise, în emoţia care-i umplea sufletul şi care nu se putea linişti, se destăinui. Îi întinse scrisoarea prietenei ei, spunând:

— Uite! Tocmai mi-a scris.

Nu vorbiseră niciodată deschis despre Mouret. Însă chiar şi această tăcere era o mărturisire a preocupărilor lor tainice. Pauline ştia totul. După ce citi scrisoarea, se lipi de Denise, o cuprinse de mijloc şi-i şopti încetişor:

— Scumpa mea, dacă vrei să fiu sinceră, eu credeam deja că s-a întâmplat… Nu te revolta, te asigur că întregul magazin crede la fel ca mine. Zău aşa! Te-a numit adjunctă atât de repede, şi acum e mereu pe urmele tale. Asta sare în ochi!

O sărută pe obraji şi apoi spuse:

— Vei merge diseară, sper…

Denise o privi fără să răspundă. Deodată, izbucni într-un hohot de plâns, cu capul sprijinit pe umărul prietenei sale. Aceasta fu foarte surprinsă.

— Ei haide, linişteşte-te! Nu ai de ce să te tulburi atât!

— Nu, nu, lasă-mă, bolborosi Denise. Dacă ai şti cât sufăr! De când am primit scrisoarea, parcă nu mai trăiesc… Lasă-mă să plâng, mă linişteşte!

Foarte compătimitoare, fără să înţeleagă totuşi motivul, lenjereasa căută să o consoleze. Întâi de toate, el nu se mai vedea cu Clara. Se spunea că merge des la o doamnă din afara magazinului, dar nu era nimic dovedit. Şi apoi, spuse ea, nu poţi fi geloasă pe un om cu poziţia lui. Are foarte mulţi bani şi, la urma urmei, el este stăpânul.

Denise o asculta; şi dacă nu-şi dăduse seama de iubirea ce o simţea pentru el, acum nu se mai îndoia, căci durerea îi frânse inima când auzi numele Clarei şi aluzia la doamna Desforges. Îi răsuna în urechi glasul răutăcios al Clarei şi o revedea pe doamna Desforges cum o plimba prin magazin cu dispreţul ei de femeie bogată.

— Tu ai merge?, o întrebă Denise.

Pauline strigă fără să stea pe gânduri:

— Fără îndoială, poţi face altfel?

Apoi se gândi puţin şi adăugă:

— Ei, poate nu chiar acum, pentru că acum mă mărit cu Baugé, şi ar fi totuşi urât din partea mea.

Într-adevăr, Baugé, care părăsise de ceva vreme magazinul *Bon Marché* pentru a se angaja la *Paradisul femeilor,* urma să se însoare cu ea, pe la mijlocul lunii. Lui Bourdoncle nu-i plăceau deloc perechile, dar primiră totuşi permisiunea şi sperau chiar la un concediu de vreo cincisprezece zile.

— Vezi tu, spuse Denise, când un om te iubeşte, se însoară cu tine… Baugé se căsătoreşte cu tine.

Pauline începu să râdă.

— Dar, draga mea, nu e acelaşi lucru. Baugé se însoară cu mine pentru că e Baugé. E egalul meu, merge de la sine… în timp ce domnul Mouret e altceva! Cum ar putea el să se însoare cu o vânzătoare?

— O, nu, nu!, strigă fata, revoltată de absurditatea întrebării. Ei vezi, pentru asta n-ar fi trebuit să-mi scrie!

Acest fel de a gândi o surprinse pe lenjereasa. Chipul ei comun, cu ochii blânzi, îi trezi o milă maternă. Apoi se ridică, se aşeză la pian, cântă cu un singur deget *Regele Dagobert,* pentru a înveseli, fără îndoială, atmosfera. În goliciunea salonului cu husele albe, care măreau senzaţia de vid, răsunau zgomotele străzii şi melopeea îndepărtată a unei negustorese ce vindea mazăre. Denise se cuibărise în fundul canapelei, cu capul rezemat de spetează, scuturată de o nouă criză de plâns, pe care încercă să o înăbuşe într-o batistă.

— Iarăşi?, zise Pauline, întorcându-se. Dar nu eşti deloc rezonabilă… De ce m-ai adus aici? N-ar fi fost mai bine să rămânem la tine în cameră?

Îngenunche în faţa ei şi începu din nou să-i dea sfaturi. Câte n-ar fi vrut să fie în locul ei! De altfel, dacă ceva nu-i era pe plac era

destul de simplu, trebuia doar să zică nu, fără să sufere atât. Însă ea s-ar gândi bine înainte de a-şi risca poziţia printr-un refuz fără motiv, din moment ce nu avea alte angajamente. Era oare atât de îngrozitor? Şi discuţia sfârşi cu câteva glume şoptite, când un zgomot de paşi se auzi de pe coridor.

Pauline alergă spre uşă să arunce o privire.

— Ssst! E doamna Aurelie!, murmură ea. Eu plec. Şi tu, şterge-ţi lacrimile. Nu trebuie să afle nimic.

Când Denise rămase singură, se ridică în picioare, stăpânindu-şi lacrimile; cu mâinile tremurânde de teama de a fi surprinsă astfel, închise pianul, pe care prietena ei îl lăsase deschis. Dar o auzi pe doamna Aurelie bătând la uşa ei, şi părăsi salonul.

— Cum? Te-ai ridicat din pat?, strigă premiera. E o imprudenţă, draga mea. Am urcat să văd cum te simţi şi să-ţi spun că nu avem nevoie de tine în raion.

Denise o asigură că se simte mai bine şi că i-ar prinde bine puţină activitate.

— N-am să mă obosesc prea tare. Am să stau pe un scaun şi am să lucrez la acte.

Coborâră împreună. Foarte atentă, doamna Aurelie, o sili să se sprijine de umărul ei. Observase probabil ochii roşii ai fetei, căci o examina pe furiş. Fără îndoială, ştia foarte bine ce se întâmplă.

Era o victorie neaşteptată: Denise cucerise, în sfârşit, întregul raion. După ce se zbătuse timp de zece luni în chinurile iadului, fără să înfrângă reaua-voinţă a colegelor ei, ajunsese în câteva săptămâni să le domine, să le vadă în jurul ei slugarnice şi respectuoase. Duioşia doamnei Aurelie o ajutase mult în munca ingrată de a-şi atrage sufletele; se bârfea că şefa ţinea să-i fie pe plac lui Mouret, făcându-i servicii din cele mai delicate; şi dacă o preluase atât de călduros pe tânăra fată sub aripa ei protectoare, probabil că-i fusese recomandată în mod special. Dar şi Denise îşi pusese la contribuţie tot farmecul ei pentru a-şi dezarma

adversarele. Sarcina era cu atât mai grea, cu cât trebuia să-şi facă iertată numirea în postul de adjunctă. Domnişoarele strigau că s-a comis o nedreptate, acuzând-o că-şi câştigase acest drept la desert cu patronul; adăugau chiar amănunte dezgustătoare. În ciuda acestor revolte, titlul de adjunctă avea o influenţă asupra lor, iar Denise căpătase o anumită autoritate, care le uimea şi le îngenunchea şi pe cele mai ostile. Curând se văzu înconjurată de linguşitoare, dintre ultimele venite. Blândeţea şi modestia ei câştigară, în cele din urmă, lupta. Doar Clara continua să fie răutăcioasă, riscând câteodată vechea poreclă de „nepieptănată”, care acum nu mai înveselea pe nimeni. În timpul scurtei idile cu Mouret, lăsase lucrul deoparte, profitând de situaţie cu o lene vanitoasă; apoi, cum se plictisise repede de ea, aceasta nici măcar nu reacţiona, incapabilă de gelozie în debandada existenţei sale galante, mulţumindu-se cu avantajul de a lâncezi fără ca măcar şefa să se sinchisească de ea. Considera doar că Denise îi furase succesiunea doamnei Frédéric. N-ar fi primit niciodată acest post, din pricina bătăilor de cap pe care i le-ar fi dat; dar se simţea jignită de lipsa de politeţe, căci avea mai multe drepturi decât cealaltă.

— Ia te uită! A scos nepieptănata la plimbare!, murmură ea când o zări pe doamna Aurelie ducând-o pe Denise de braţ.

Marguerite ridică din umeri şi spuse:

— Dacă ţie ţi se pare nostim!

Era nouă dimineaţa. Afară, cerul de un albastru arzător încălzea străzile, trăsurile se îndreptau spre gări, toată lumea, costumată de duminică, lua drumul pădurilor din împrejurimile Parisului. În magazinul inundat de razele soarelui, personalul începuse inventarul. Trecătorii se opreau pe trotuar, miraţi de faptul că magazinul era închis, deşi în interior se distingea o activitate febrilă. De la un capăt la altul al galeriilor, de la etajele de sus până la cele de jos era un du-te-vino de funcţionari, de braţe ridicate în aer, de pachete ce zburau deasupra capetelor, şi toate

acestea în mijlocul unei furtuni de strigăte, de cifre rostite, ce urca şi se frângea într-o larmă asurzitoare. Fiecare dintre cele treizeci şi nouă de raioane îşi făcea treaba separat, fără a-şi deranja vecinii. De altfel, abia dacă fuseseră atacate câteva rafturi, căci pe jos nu erau decât câteva baloturi de stofă. Maşinăria trebuia să se înfierbânte, dacă voiau să termine până seara.

— De ce ai coborât?, o întrebă politicos Marguerite. Îşi vei face mult rău şi noi avem oameni destui pentru inventar.

— Asta am spus şi eu, declară doamna Aurelie. Dar a ţinut să ne ajute.

Toate domnişoarele se adunaseră în jurul Denisei. Lăsaseră lucrul deoparte. Îi făceau complimente şi ascultau cu mult interes povestea entorsei. În cele din urmă, doamna Aurelie o aşeză la o masă şi se înţeleseră că se va mulţumi să scrie în registru articolele strigate. De altfel, în duminica inventarului, erau puşi la treabă toţi funcţionarii capabili să ţină în mână un condei: inspectorii, casierii, contabilii, până şi băieţii de la magazii; toate raioanele îşi împărţeau aceste ajutoare de o zi, ca să termine cât mai repede inventarul. Astfel că Denise îşi găsi un loc lângă casierul Lhomme şi Joseph, amândoi aplecaţi asupra unor coli mari de hârtie.

— Cinci paltoane, postav cu blană, mărimea a treia, la două sute patruzeci de franci!, striga Marguerite. Patru idem, prima mărime, la două sute douăzeci!

Treaba reîncepu. În spatele domnişoarei Marguerite, trei vânzătoare goleau dulapurile, clasau articolele şi i le dădeau împachetate; după ce le strigau, le aruncau pe mese, unde se îngrămădeau unele peste altele. Lhomme le înscria, iar Joseph întocmea altă listă pentru control. În tot acest timp, doamna Aurelie, ajutată de trei vânzătoare, număra separat hainele de mătase pe care Denise le trecea pe foi. Clara trebuia să supravegheze grămezile, să le aranjeze şi să le împacheteze în aşa fel încât să ocupe cât mai puţin spaţiu pe mese. Dar nu era cu

gândul la treabă şi grămezile de mărfuri începură să se prăbuşească.

— Ia spune-mi, o întrebă ea pe o mică vânzătoare angajată în iarnă, ţi-au mărit salariul?... Ştii că adjuncta va primi două mii de franci şi că va ajunge la şapte mii cu tot cu procentele.

Fără a înceta să-i trimită rotondele, vânzătoarea îi răspunse că, dacă nu i se vor da opt sute de franci, va demisiona. Măririle de salariu aveau loc a doua zi după inventar. Era perioada în care se făcea cunoscută şi cifra de afaceri realizată în cursul anului, iar şefii de raioane îşi încasau comisioanele în funcţie de mărimea acestei cifre prin comparaţie cu cifra de anul trecut. Astfel că, în ciuda vacarmului şi a debandadei lucrului, bârfele îşi urmau cursul. Între două articole strigate, nu se vorbea decât despre bani. Se zvonea că doamna Aurelie va depăşi douăzeci şi cinci de mii de fraci; o asemenea sumă le incita grozav pe domnişoare. Marguerite, cea mai bună vânzătoare după Denise, câştigase patru mii cinci sute de franci, o mie cinci sute de franci salariu fix şi vreo trei mii de franci din comisioane, în timp ce Clara nu ajunsese decât la două mii cinci sute de franci cu totul.

— Pe mine mă doare-n cot de măririle lor!, continuă aceasta adresându-se micii vânzătoare. Dacă tata ar muri, i-aş lăsa baltă! Ce mă scoate din sărite sunt cei şapte mii de franci pe care-i câştigă piticania asta! Şi dumneata?

Doamna Aurelie întrerupse violent discuţia. Se întoarse cu aerul ei măreţ:

— Tăceţi odată, domnişoarelor! Nu ne mai înţelegem aici, pe cuvântul meu!

Apoi, începu din nou să strige:

— Şapte mantii siciliene, prima mărime, la o sută treizeci!... Trei blănuri surah, mărimea a doua, la o sută cincizeci!... Mă urmăreşti, domnişoară Baudu?

— Da, doamnă.

Atunci Clara fu nevoită să se ocupe de grămezile de veşminte îngrămădite pe mese. Le răvăşi pentru a câştiga spaţiu, dar le lăsă baltă pentru a răspunde unui vânzător care o căuta. Era Mignot, de la marochinărie, care fugise de la raionul său. Îi cerea în şoaptă douăzeci de franci; deja îi datora treizeci, împrumut solicitat în ziua de după curse, când îşi pierduse salariul pe toată săptămâna pariind pe un cal; de această dată, îşi mâncase deja procentul încasat în ajun şi nu mai avea decât zece centime pentru duminică. Clara nu avea la ea decât zece franci pe care îi dădu cu multă bunăvoinţă. Apoi povestiră despre o partidă în şase pe care o făcuseră la o cârciumă din Bougival, unde femeile îşi plătiseră partea lor; era mai bine aşa, toată lumea se simţise în largul ei. Apoi, Mignot, care voia cu orice preţ cei douăzeci de franci, se aplecă la urechea lui Lhomme. Acesta, întrerupt din scris, păru foarte tulburat. Nu îndrăzni să-l refuze şi căută o bancnotă de zece franci în portofel. Când doamna Aurelie, mirată că nu mai aude vocea Margueritei, care fusese nevoită să se întrerupă, îl zări pe Mignot, înţelese totul. Îl trimise repede la raionul lui, căci n-avea nevoie de el să-i tulbure domnişoarele. Adevărul era că se temea de acest tânăr, bun prieten al fiului său, complice al farselor suspecte de care era îngrozită că se vor sfârşi urât într-o bună zi. După ce Mignot luă cei zece franci şi plecă, nu se putu abţine să nu-i spună soţului ei:

— Păi, se poate?! Să te laşi păcălit în felul ăsta?!

— Dar, draga mea, nu puteam să-l refuz pe bietul băiat…

Ea îi închise gura, ridicând din umerii ei masivi. Şi cum vânzătoarele se amuzau pe seama acestei discuţii de familie, doamna Aurelie continuă cu asprime:

— Haide, domnişoară Vadon, să nu adormim!

— Douăzeci de paltoane, de caşmir cu căptuşeală, mărimea a patra, la douăzeci şi opt de franci şi cincizeci!, zise Marguerite, cu un glas melodic.

Lhomme, cu capul plecat, începu din nou să scrie. Încetul cu încetul, salariul său ajunsese la nouă mii de franci, dar îşi păstra umilinţa în faţa doamnei Aurelie, care aducea în gospodărie aproape triplu.

O perioadă, lucrul merse neîntrerupt. Cifrele zburau, pachetele de veşminte împânzeau mesele. Dar Clara inventase o nouă distracţie: îl tachina pe Joseph, băiatul de magazin, în legătură cu pasiunea ce se spunea că o are pentru o domnişoară angajată la raionul de eşantioane. Această domnişoară, în vârstă de douăzeci şi opt de ani, slăbuţă şi palidă, era o protejată a doamnei Desforges, care-i ceruse lui Mouret să o angajeze ca vânzătoare, spunându-i acestuia o poveste mişcătoare: era orfană, ultima din neamul Fontenailles, veche nobleţe din Poitou, ajunsă la Paris cu un tată beţiv, cinstită, în ciuda acestei decăderi, de o educaţie prea rudimentară pentru a fi guvernantă sau pentru a da lecţii de pian. De obicei, Mouret se înfuria când cineva îi recomanda o fata săracă, dar de familie bună; nu existau, spunea el, fiinţe mai nepricepute, mai nesuferite şi cu un comportament mai fals; şi de altfel, nu poţi ajunge numaidecât vânzătoare, este nevoie de o perioadă de ucenicie, căci e o meserie complicată şi delicată. Cu toate acestea, o angaja pe protejata doamnei Desforges la serviciul de eşantioane, aşa cum numise, pentru a fi pe placul unor prieteni, două contese şi o baroană la serviciul de publicitate, unde se ocupau de plicuri şi de timbre. Domnişoara de Fontenailles câştiga trei franci pe zi, care-i permiteau să trăiască într-o cămăruţă de pe strada d'Argenteuil. Întâlnind-o mereu, tristă şi îmbrăcată sărăcăcios, inima lui Joseph, care avea un temperament blând, sub înfăţişarea lui rigidă de fost soldat, sfârşi prin a se înduioşa. Nu se destăinuia, dar roşea ori de câte ori domnişoarele de la confecţii glumeau pe seama lui, căci serviciul de eşantioane se afla într-o sală vecină cu raionul şi ele observaseră cum se tot perindă prin faţa uşii.

— Joseph e cam distrat, murmură Clara. Se tot uită la lenjerie.

Domnişoara de Fontenailles ajuta la inventarul de la raionu de trusouri. Şi cum, într-adevăr, tânărul Joseph tot arunca ocheade spre acest raion, vânzătoarele începuseră să râdă. Acesta se tulbură şi se cufundă în hârtii, în timp ce Marguerite, pentru a-şi înăbuşi hohotul de râs, strigă şi mai tare:

— Paisprezece jachete, postav englezesc, mărimea a doua, la cincisprezece franci!

Deodată, doamna Aurelie, pregătită să anunţe rotondele, fu în totalitate acoperită, astfel că rosti cu un aer jignit:

— Puţin mai încet, domnişoară. Nu suntem într-o hală... N înţeleg de ce vă ţineţi de prostii când timpul nostru e atât de preţios.

Chiar în acel moment, cum Clara nu supraveghea pachetele, s produse o catastrofă. Mantourile se prăvăliră, toate grămezile de pe masă căzură unele peste altele şi se împrăştiară pe covor.

— Uite, tocmai ce spuneam!, strigă şefa ieşită din minţi. Fiţ mai atentă, domnişoară Prunaire! Aşa ceva nu se mai poate accepta!

Se produse un freamăt general: Mouret şi Bourdoncle îş făcură apariţia în timpul turului de inspecţie. Glasurile se porniră iar, peniţele scârţâiau, în timp ce Clara se grăbea să adune hainele căzute pe jos. Patronul nu întrerupse treaba. Rămase câteva clipe tăcut şi surâzător, doar buzele îi tremurară uşor pe chipul vesel şi victorios al zilelor de inventar. Când o zări pe Denise, era cât pe c să scape un gest de mirare. Coborâse aşadar? Ochii săi îi întâlnir pe cei ai doamnei Aurelie. Apoi, după o scurtă ezitare, se depărta şi intră la trusouri. Denise, intrigată de rumoarea produsă, ridicase capul. După ce-l văzu pe Mouret, se aplecă din nou asupra foilor De când scria maşinal, ascultând apelul regulat al articolelor inventariate, se simţea uşurată. Întotdeauna i se întâmpla să cedeze astfel primelor excese de sensibilitate: lacrimile o sufocau, iar patima îi amplifica suferinţa;

Apoi, când îşi recăpăta judecata, îşi regăsea curajul, calmul şi voinţa. Acum, cu ochii limpezi, cu chipul palid, fără niciun fior, dedicată muncii, se hotărâse să-şi sfâşie inima şi să nu facă decât ceea ce doreşte.

Sună ora zece, vacarmul inventarului creştea. În mijlocul strigătelor aruncate fără încetare, care se încrucişau din toate părţile, circula cu o rapiditate surprinzătoare vestea că Mouret o invitase pe Denise la cină. Indiscreţia venise de la Pauline. Când coborâse, se întâlnise cu Deloche la dantele şi, fără să bage de seamă că acesta vorbea cu Liénard, Pauline i se confesa:

— S-a întâmplat, dragul meu… Tocmai a primit scrisoare. Trebuie să se vadă la cină în seara asta.

Deloche îngălbeni. Înţelesese, căci o chestiona în fiecare zi pe Pauline şi discutau mereu despre prietena lor comună, brusca afecţiune a lui Mouret, faimoasa invitaţie care urma să dezlănţuie aventura. De altfel, ea îl certa mereu că o iubeşte în secret pe Denise, de la care nu va avea niciodată nimic, ridica din umeri deoarece o aproba pe aceasta că îi rezistă patronului.

— Se simte mai bine cu piciorul. O să coboare, continuă ea. Haide, nu lua mutra asta de înmormântare… E o şansă bună pentru ea.

Şi se grăbi să se întoarcă la ea în raion.

— A, minunat!, strigă Liénard care auzise toată discuţia, e vorba de domnişoara cu entorsa… Ei bine, se pare că ai avut dreptate să-i iei apărarea ieri seară, la cafea!

Şi plecă, la rândul său, dar când se întoarse la raionul de lenajuri, se puse pe povestit. Şi de aici, vestea făcuse, în mai puţin de zece minute, ocolul magazinului.

În ultima frază a lui Liénard era vorba despre o scenă petrecută cu o seară înainte la cafeneaua Saint-Roch. Acum, el şi Deloche nu se mai despărţeau. Cel dintâi preluase camera lui Hutin de la hotelul Smyrne, când acesta, după ce fusese numit

secund, închiriase o locuinţă cu trei camere; cei doi vânzători veneau împreună dimineaţa la *Paradisul femeilor* şi se aşteptau seara pentru a pleca din nou împreună. Camerele lor, lipite una de cealaltă, dădeau spre aceeaşi Curte întunecată şi îngustă ca un puţ, ale cărei mirosuri grele otrăveau întregul hotel. Se înţelegeau bine amândoi, în ciuda deosebirilor dintre ei; unul cheltuia cu nepăsare banii primiţi de la tatăl său, iar celălalt era mereu fără bani şi se chinuia să facă economii. Aveau totuşi un punct comun, şi anume stângăcia lor ca vânzători, care-i făcea să vegeteze în spatele tejghelelor, fără să spere la vreo mărire de salariu. După ce ieşeau de la magazin, îşi pierdeau vremea la cafeneaua Saint-Roch. Lipsit de clienţi în timpul zilei, localul se umplea în jurul orei opt şi jumătate de un puhoi de funcţionari comerciali, ieşiţi în stradă prin poarta înaltă a Pieţei Gaillon. Din clipa aceea izbucnea un zgomot asurzitor de domino, de râsete, de glasuri ascuţite în mijlocul fumului des de pipă. Berea şi cafeaua curgeau în valuri. În colţul din stânga, Liénard comanda lucruri scumpe, în timp ce Deloche se mulţumea cu un ţap cu bere de care trăgea vreo patru ore. Aici îl auzise pe Favier, aflat la o masă alăturată, povestind minciuni despre Denise, felul cum îl sedusese pe patron, ridicându-şi fusta pe când urca scara înaintea lui. Deloche abia se abţinu să nu-l plesnească. Apoi, cum Favier continuă spunând că micuţa cobora în fiecare noapte pentru a-şi întâlni amantul, scos din minţi, îl trată drept mincinos.

— Ce nenorocit!… Minte, auziţi?

Şi în emoţia care-l tulbura, îi scăpară destăinuiri, descărcându-şi sufletul, cu glas tremurător.

— O cunosc, o cunosc bine!… N-a avut sentimente decât pentru un singur bărbat: da, pentru Hutin, care nici n-a băgat-o în seamă, nu se poate lăuda că a atins-o nici măcar cu vârful degetului.

Povestea acestei discuţii, îngroşată şi denaturată, înveselea

deja magazinul, când începuse să circule vestea cu scrisoarea lui Mouret. Mai întâi, Liénard spusese vestea unui vânzător de la mătăsuri. Acolo inventarul era în toi. Favier şi doi vânzători căţăraţi pe scaune goleau rafturile, apoi îi treceau una după alta fiecare bucată de mătase lui Hutin, care, în picioare, în faţa unei mese, striga cifrele, după ce consulta etichetele; apoi arunca bucăţile pe jos, ce acopereau, încetul cu încetul, parchetul ca o maree de toamnă. Alţi funcţionari scriau ajutaţi de Albert Lhomme, buhăit după o noapte Albă petrecută într-o cârciumă din Chapelle. O rază de soare cădea prin ferestrele holului, lăsând să se întrevadă albastrul cerului arzător.

— Trageţi storurile!, strigă Bouthemont, ocupat cu supravegherea. E de-a dreptul insuportabil soarele ăsta!

Favier, care se întindea să prindă o bucată de stofă, mormăi:

— E normal să ţii oamenii închişi pe o vreme ca asta? Nici gând de ploaie într-o zi de inventar!… Şi ne ţine închişi ca pe nişte sclavi, când tot Parisul se plimbă în aerul liber!

Îi dădu bucata de stofă lui Hutin. Pe etichetă era notat metrajul, scăzut la fiecare vânzare cu cantitatea vândută, ceea ce simplifica munca. Secundul strigă:

— Mătase, carouri mici, douăzeci şi unu de metri, la şase franci şi cincizeci!

Grămada de mătase de pe jos începea să se îngroaşe tot mai mult. Apoi continuă discuţia cu Favier:

— Atunci a vrut să te bată?

— Da. Îmi beam liniştit berea… Ce să zic, de parcă meritam să mă facă mincinos; micuţa a primit o scrisoare de la patron prin care o invită la cină… Toată lumea vorbeşte despre asta!

— Cum! Încă nu s-a întâmplat?

Favier îi întinse o bucată nouă de stofă.

— Chiar aşa! Aş fi băgat mâna-n foc! Părea o legătură veche.

— Idem, douăzeci şi cinci de metri!, strigă Hutin.

Se auzi căderea surdă a stofei pe jos, în timp ce acesta adăugă şoptit:

— Ştii că şi-a făcut de cap la nebunul de Bourras. Acum tot raionul se veselea pe această temă, fără ca munca să fie întreruptă. Se murmura peste tot numele fetei, spinările se plecau, nările adulmecau bârfa. Iar Bouthemont, pe care istoriile galante îl înnebuneau, nu se putu abţine să nu lanseze o glumă de prost gust. Trezit, Albert jură că o zărise pe adjuncta de la confecţii între doi militari, la „Gros-Caillou". În clipa aceea, Mignot cobora cu cei douăzeci de franci pe care tocmai îi împrumutase; se opri şi strecură zece franci în mâna lui Albert, dându-i întâlnire pentru seara aceea la o petrecere plănuită şi care era cât pe ce să fie zădărnicită din pricina lipsei de bani, cu toate că suma era mică. Dar când află de scrisoarea trimisă de patron, frumosul Mignot făcu o remarcă atât de grosolană, încât Bouthemont se văzu nevoit să intervină.

— Destul, domnilor! Asta nu ne priveşte... Haide, la treabă domnule Hutin.

— Mătase, carouri mici, treizeci şi doi de metri, la şase franci şi cincizeci!, strigă acesta din urmă.

Peniţele porniră din nou, pachetele cădeau cu regularitate, mormanul de stofe creştea continuu, ca şi cum apele unui fluviu s-ar fi revărsat. Inventarul la mătăsuri nu mai contenea. Favier spuse atunci şoptit că stocul va fi frumos: direcţiunea avea de ce să fie mulţumită; prostănacul de Bouthemont era, poate, cel mai bun cumpărător din Paris, dar ca vânzător nu s-a mai pomenit un asemenea nepriceput. Hutin zâmbea încântat, aprobând cu o privire amicală, căci după ce-l introdusese chiar el pe Bouthemont la *Paradisul femeilor* îl săpa, la rândul său, cu scopul încăpăţânat de a-i lua locul. Era aceeaşi luptă de odinioară, cu insinuări perfide strecurate şefilor la ureche, cu excese de zel pentru a ieşi în evidenţă, o întreagă campanie dusă cu o amabilitate vicleană.

Totuşi, Favier îl privea pe sub sprâncene, rece, plin de venin, ca şi cum i-ar fi numărat îmbucăturile în aşteptarea clipei când colegul său îl va înghiţi pe Bouthemont, pentru ca apoi să-l înghită el pe dânsul. Spera să prindă locul de secund dacă celălalt ajungea şef de raion. Apoi, vom vedea! Şi amândoi, cuprinşi de înfrigurarea ce străbătea magazinul de la un capăt la celălalt, discutau despre posibilele măriri de salariu, fără a înceta să anunţe stocul de mătăsuri; se prevedea că Bouthemont va realiza, în anul acela, vreo treizeci de mii de franci; Hutin avea să depăşească zece mii; Favier estima că salariul fix şi comisioanele îi vor rotunji suma de cinci mii cinci sute. În fiecare anotimp afacerile raionului sporeau, vânzătorii urcau în grad şi-şi dublau veniturile, asemenea ofiţerilor pe timp de luptă.

— Dar nu se mai termină mătăsurile astea?, spuse brusc Bouthemont, cu un ton plictisit. Şi ce primăvară nenorocită! Plouă continuu! Nu s-a cumpărat decât mătasea neagră!

Chipul lui surâzător se întuneca privind cum creşte mormanul de mătase de pe jos. Hutin repeta tot mai tare, cu o voce sonoră, prin care se strecura victoria:

— Mătase, carouri mici, douăzeci şi unu de de metri, la şase franci şi cincizeci!

Şi mai era încă un raft întreg. Favier, cu braţele frânte, lucra mai încet. În timp ce-i dădea lui Hutin ultimele bucăţi de stofă, continuă pe şoptite:

— Ia spune, era să uit… Ţi s-a spus că adjuncta de la confecţii a fost îndrăgostită de tine?

Tânărul păru surprins.

— Zău? Când asta?

— Tăntălăul ăla de Deloche ne-a mărturisit… îmi amintesc că odinioară te sorbea din priviri.

De când era secund, Hutin lăsase deoparte dansatoarele de la cabaret şi se afişa doar cu institutoare. Deşi se simţea foarte

măgulit, răspunse cu dispreţ:

— Mie îmi plac cele mai plinuţe, dragul meu, şi apoi eu nu umblu cu oricine, ca patronul.

Se opri şi strigă:

— Mătase albă, treizeci şi cinci metri, la opt franci şi şaptezeci şi cinci!

— A, în sfârşit!, murmură uşurat Bouthemont.

Dar un clopot sună anunţând a doua masă, fiind rândul lui Favier. Coborî de pe scăunel şi un alt vânzător îi luă locul; fu silit să sară peste mormanul de stofe, care crescuse pe podea. Acum, în toate raioanele grămezile de stofe se îngrămădeau pe jos; rafturile, cutiile de carton, dulapurile se goleau încetul cu încetul, în timp ce mărfurile se revărsau de pretutindeni. La albituri se auzea căderea grea a bucăţilor de stambă, la mercerie, clinchetul uşor al unor cutii, iar la mobile un uruit îndepărtat. Toate glasurile răsunau deodată, unele ascuţite, altele groase, cifrele şuierau în aer, o larmă zgomotoasă umplea întregul magazin, întocmai freamătului pădurilor, în ianuarie, când vântul suflă printre crengi.

Favier reuşi, în sfârşit, să scape şi o luă pe scările ce duceau la refectoriu. De când cu extinderea *Paradisului femeilor,* acesta se afla la etajul al patrulea, în clădirile noi. Cum se grăbea, îi ajunse din urmă pe Deloche şi pe Liénard, care urcaseră înaintea lui, dar îl aşteptă pe Mignot, care venea din urmă.

— Drace!, spuse el în coridorul bucătăriei, în faţa unei table negre pe care era scris meniul zilei, se vede că e zi de inventar! O adevărată sărbătoare! Pui sau berbec şi anghinare prăjită!… Berbecul va avea un mare succes!

Mignot rânjea, murmurând:

— Să fi dat oare boala în păsări?

În acest timp, Deloche şi Liénard îşi luaseră porţiile şi plecaseră. Atunci, Favier, aplecându-se spre ghişeu, spuse cu voce tare:

— Pui.

Dar fu nevoit să aştepte, căci unul dintre băieţii care împărţeau porţiile tocmai se tăiase la deget, producând o perturbare. Rămase cu faţa spre fereastră, uitându-se în bucătăria cu instalaţia uriaşă şi cu cazanul central, deasupra căreia două şine fixate în plafon aduceau, printr-un sistem de scripeţi şi lanţuri, cratiţele colosale pe care nici patru oameni n*ar fi fost în stare să le ridice. Bucătari în alb supravegheau, pe roşul închis al fontei, oalele puse la fiert, urcaţi pe nişte scări de fier şi înarmaţi cu linguri de luat spuma. Sprijinite de pereţi, se aflau grătare, tigăi, un aparat imens pentru uscarea farfuriilor şi un bazin de marmură umplut continuu de apă. Se mai zăreau, în stânga, un spălător şi nişte bazine de piatră, mari ca nişte piscine, iar în dreapta se afla o cămară pentru alimente, unde atârnau de cârlige de oţel bucăţi de carne roşie. O maşină de curăţat cartofii funcţiona cu un ţăcănit ca de moară. Două cărucioare pline cu salată curăţată treceau, trase de ajutoarele de bucătar, care se duceau să le împrospăteze sub o fântână.

— Pui, repetă Favier, nerăbdător. Apoi, întorcându-se, adăugă pe şoptite:

— E unul care s-a tăiat. E dezgustător, curge în mâncare.

Mignot vru să vadă. Se formă o coadă imensă de funcţionari, se auzeau râsete, îmbrânceli. Şi cei doi tineri, cu capul la ghişeu, îşi comunicau observaţiile în faţa acestei bucătării de falanster, unde cele mai mici instrumente deveneau gigantice. Trebuiau servite două mii de prânzuri şi două mii de cine, fără a mai socoti faptul că numărul angajaţilor creştea de la o săptămână la alta. Era un abis care înghiţea zilnic şaisprezece chintale de cartofi, şaizeci de kilograme de unt, şase sute de kilograme de carne şi la fiecare prânz se desfundau trei butoaie cu vin, din care aproape şapte sute de litri se scurgeau pe tejgheaua barului.

— A, în sfârşit!, murmură Favier, când bucătarul de serviciu reapăru cu o tigaie, în care împunse o pulpă pentru a i-o da.

— Pui, spuse Mignot în spatele lui.

Şi amândoi intrară în refectoriu cu farfuriile în mână, după ce-şi luaseră porţia de vin de la bar, în timp ce în urma lor răsuna fără încetare cuvântul „pui”, iar furculiţa bucătarului se înfigea cu regularitate în bucăţile de carne.

Acum, refectoriul vânzătorilor era o sală imensă, unde cele cinci sute de tacâmuri ale celor trei serii puteau sta nestingherite. Aceste tacâmuri erau aliniate de-a lungul meselor de mahon; la cele două capete ale sălii se aflau mese identice rezervate inspectorilor şi şefilor de raioane, iar la mijloc – o tejghea pentru suplimente. Ferestrele mari din dreapta şi din stânga luminau încăperea al cărei plafon, în ciuda celor patru metri înălţime, părea prea jos, oarecum strivit de întinderea nemăsurată a celorlalte dimensiuni. Pe pereţii zugrăviţi în ulei galben-deschis, rafturile pentru şervete erau singurele ornamente. După acest prim refectoriu, urma cel al băieţilor de magazin şi al birjarilor, unde se mânca fără program fix, ci în funcţie de necesităţile serviciului.

— Cum? Şi tu ţi-ai luat pulpă, Mignot?, zise Favier, după ce se aşeză la una dintre mese, în faţa camaradului său.

Alţi vânzători se instalau în jurul lor. Nu aveau feţe de masă, iar farfuriile făceau un zgomot metalic pe mesele de mahon, şi toţi se minunau de numărul prodigios al pulpelor.

— Iată păsări care n-au decât picioare!, remarcă Mignot. Cei care nimeriseră bucăţi de spate se supărau. Totuşi, hrana se îmbunătăţise considerabil, de când cu noile amenajări. Mouret nu mai trata cu un singur antreprenor pentru o sumă fixă; se ocupa de bucătărie, făcând din ea un serviciu organizat ca oricare dintre raioanele sale, cu un şef, un secund, un inspector; chiar dacă plătea mai mult pe mâncare, obţinea un randament mai bun de la oamenii bine hrăniţi, calcul de un umanitarism practic care-l îngrijorase ceva vreme pe Bourdoncle.

— Măcar bucata mea e fragedă!, continuă Mignot. Dă-mi, te

rog, pâinea.

Pâinea făcu turul mesei; după ce-şi tăie o felie, Mignot înfipse din nou cuţitul în coajă. Întârziaţii soseau pe rând, cu un apetit feroce, mărit de efortul dimineţii. Răzbătea un clinchet asurzitor de furculiţe, un gâlgâit de sticle golite, zgomotul paharelor trântite cu putere pe masă, sunetul ca de moară al celor cinci sute de maxilare solide ce mestecau cu toată puterea. Cuvintele, foarte rare, se auzeau înăbuşit în gurile pline.

Deloche, aşezat între Baugé şi Liénard, se afla aproape în faţa lui Favier, la doar câteva locuri distanţă. Amândoi schimbară priviri duşmănoase. Vecinii şuşoteau între ei pe seama discuţiei din ajun şi făceau haz de ghinionistul de Deloche, veşnic flămând, care, printr-o soartă blestemată, avea parte de cea mai proastă bucată de la masă. De această dată, nimerise un gât de pui şi câteva bucăţi de spate. Accepta glumele în linişte, înghiţind dumicaţi mari de pâine, jupuind gâtul puiului cu arta deosebită a unui băiat cu respect pentru carne.

— De ce nu faci reclamaţie?, îl întrebă Baugé.

Dar el ridică din umeri. La ce bun? Nu se întâmpla niciodată nimic. Dacă nu te resemnezi, lucrurile merg şi mai prost.

— Ştiţi că bobinatorii au acum clubul lor, spuse deodată Mignot. Da, „Bobin'-Club"... Se desfăşoară la un cârciumar din strada Saint-Honoré, care le închiriază o sală în fiecare sâmbătă.

Vorbea despre vânzătorii de la mercerie. Şi toată masa începu să se amuze. Între două înghiţituri, fiecare rostea, cu gura plină, câte o frază, adăugând vreun detaliu; numai cititorii încăpăţânaţi rămâneau tăcuţi, pierduţi, cu nasurile cufundate în ziare. Erau cu toţii de acord că, pe măsură ce anii trec, vânzătorii urcă pe scara socială. În prezent, aproape jumătate dintre ei vorbeau germană sau engleză. Nu mai era elegant să te dai în spectacol la Bullier sau să cutreieri cabaretele pentru a fluiera cântăreţele urâte. Nu, acum se adunau câte douăzeci şi formau un club.

— Au şi pian, ca pânzarii?, întrebă Liénard.

— Dacă „Bobin'-Club" au pian, cred şi eu!, strigă Mignot Cântă la pian şi din voce!... Il au şi pe unul, micul Bavoux, care citeşte versuri!

Veselia crescu, glumindu-se pe seama micului Bavoux; totuşi, sub aceste râsete se ascundea o mare admiraţie. Apoi, se discută despre o piesă jucată la Vaudeville, unde un vânzător juca un rol dubios; unii dintre ei erau supăraţi, alţii erau îngrijoraţi de ora la care vor fi lăsaţi să plece acasă în ziua aceea, căci erau invitaţi la sindrofii în familiile burgheze. Şi din toate colţurile sălii porneau discuţii asemănătoare, în mijlocul vacarmului din ce în ce mai enervant al veselei. Pentru a îndepărta mirosul de mâncare şi aburul cald pe care-l răspândeau cele cinci sute de porţii, se deschiseră ferestrele, ale căror storuri erau arse de soarele puternic de august. Zăpuşeala pătrundea din stradă. Plafonul era poleit de reflexele aurii ale razelor de soare, în timp ce mesenii asudaţi erau învăluiţi de lumini roşiatice.

— Cum e cu putinţă să fim închişi aici, duminica, pe o vreme ca asta?, repetă Favier.

Această remarcă aduse din nou în discuţie chestiunea inventarului. Anul fusese foarte prosper. Şi se întoarseră la măririle salariale, eternul subiect, problema cea mai importantă ce-i preocupa pe toţi. Se întâmpla mereu în ziua fripturii de pasăre să fie cu toţii atât de agitaţi, încât zgomotul devenea asurzitor. Când băieţii aduseră anghinarea, nu te mai puteai înţelege. Inspectorul de serviciu avea ordin să fie mai tolerant.

— Apropo, strigă Favier, aţi aflat vestea cea mare?

Însă fu acoperit de Mignot care tocmai întreba:

— Cui nu-i place anghinarea? Îmi vând desertul pentru o porţie de anghinare!

Nimeni nu răspunse. Tuturor le plăcea anghinarea. Acest prânz părea să fie unul dintre cele mai bune de până acum, căci

văzuseră chiar nişte piersici pentru desert.

— A invitat-o la cină, spuse Favier vecinului său din dreapta. Cum, n-ai ştiut?

Toţi de la masă aflaseră şi se saturaseră deja să tot vorbească despre asta încă de dimineaţă. Glumele, mereu aceleaşi, trecură de la unul la altul. Deloche tremura, iar ochii săi se fixară asupra lui Favier, care repeta cu îndârjire:

— Dacă n-a avut-o până acum, o să o aibă... Dar nu va fi primul! A, nu, nu va fi primul!

Şi el îl privea fix pe Deloche, adăugând chiar pe un ton provocator:

— Cei cărora le plac oasele o pot avea pentru cinci centime!

Deodată, lăsă capul în jos. Deloche, ieşit din minţi, îi aruncă în faţă ultimul său pahar de vin, mormăind:

— Poftim, nenorocit mincinos ce eşti! Ar fi trebuit să ţi-l arunc ieri!

Se produse un adevărat scandal. Câteva picături ajunseseră pe vecini; Favier alegându-se doar cu părul puţin ud. Vinul, azvârlit cu violenţă, se vărsase de cealaltă parte a mesei. Toată lumea se supără. Oare se culca cu ea de o apăra în felul acesta? Ce brută! Ar fi meritat o pereche de palme ca să înveţe cum să se poarte. Totuşi, glasurile coborâră, căci se semnalase sosirea unui inspector şi era inutil să amestece conducerea în cearta aceasta. Favier se mulţumi să spună:

— Dacă mă nimerea, aveam eu ac de cojocul lui!

Apoi totul sfârşi cu nişte glume. Când Deloche, tremurând, încercă să bea pentru a-şi ascunde tulburarea, luă cu o mână nesigură paharul gol şi toţi începură să râdă. Aşeză stângaci paharul pe masă şi se porni să ronţăie frunzele de anghinare.

— Daţi-i sticla de vin lui Deloche, spuse liniştit Mignot. Nu vedeţi că-i e sete?

Râsetele izbucniră şi mai puternic. Luară cu toţii farfuriile

curate din vrafurile puse pe masă, din loc în loc, în timp ce chelnerii se plimbau cu desertul, piersici aşezate în coşuleţe. Toţi se prăpădiră de râs când Mignot adăugă:

— Ce să spun, fiecare cu gustul lui! Deloche mănâncă piersici cu vin!

Acesta rămase nemişcat. Stătea cu capul plecat, surd, căci nu părea să audă glumele, regretând cu disperare ceea ce făcuse. Aveau dreptate cu toţii, în ce calitate o apăra el pe Denise? S-ar fi putut crede tot felul de lucruri urâte; îi venea să-şi dea palme pentru că o compromisese vrând, de fapt, să-i demonstreze nevinovăţia. Acesta era norocul lui, mai bine ar fi crăpat pe loc, decât să facă astfel de prostii, ascultându-şi inima. Lacrimi grele îi inundară ochii. Nu era oare vina lui că tot magazinul vorbea despre scrisoarea trimisă de patron? Ii auzea rânjind şi rostind cuvinte crude despre această invitaţie, de care doar Liénard mai aflase; îşi făcea reproşuri, n-ar fi trebuit să o lase pe Pauline să-i vorbească de faţă cu Liénard, el era responsabil pentru indiscreţia comisă.

— De ce ai povestit despre toate astea?, murmură el cu un glas sfâşiat. E foarte urât!

— Eu?!, răspunse Liénard, dar n-am vorbit decât cu una sau două persoane, cerându-le să ţină secretul… Nici nu ştii cum se răspândesc zvonurile!

Când Deloche se decise să bea un pahar cu apă, toţi mesenii începură să râdă. Prânzul luă sfârşit, iar vânzătorii stăteau comozi pe scaune, aşteptând să sune clopotul pentru a se întoarce la raioane. Se cerură puţine suplimente la ghişeul central, pentru că în ziua aceea cafeaua era oferită de direcţiune. Ceştile aburinde învăluiau sala de mese în aroma proaspătă a cafelei. La ferestre, storurile atârnau, nemişcate, fără niciun semn de adiere. Larma glasurilor era atât de mare, încât sunetul clopotului nu fu auzit decât de cei care ocupau mesele de lângă uşă. Se ridicară, iar debandada ieşirii lor umplu coridoarele.

Deloche rămăsese în urmă, pentru a scăpa de vorbele de duh care continuau încă. Chiar şi Baugé ieşi înaintea lui, deşi, de obicei, pleca ultimul şi făcea un ocol pentru a se întâlni cu Pauline când aceasta se îndrepta spre refectoriu; era manevra lor, singura posibilitate pentru a se vede un minut în timpul orelor de muncă. Dar în acea zi, pe când se sărutau cu pasiune într-un ungher al coridorului, fură surprinşi de Denise, care mergea şi ea la masă. Înainta destul de greoi din cauza piciorului.

— O, draga mea, zise Pauline bâlbâindu-se, nu vei spune nimic, nu-i aşa?

Baugé, cu braţele lui imense şi spatele de uriaş, tremura ca un copil, murmurând:

— S-ar putea să ne dea afară… Deşi căsătoria noastră a fost anunţată, dobitocii ăştia nu se gândesc că ne mai şi iubim!

Denise, foarte emoţionată, se prefăcu că nu-i văzuse. Baugé se grăbi să plece, când Deloche, care o luase pe drumul cel mai lung, apăru şi el. Încercă să se scuze, bâlbâi câteva fraze pe care Denise nu le înţelese la început. Apoi, când îi reproşa Paulinei că vorbise de faţă cu Liénard şi aceasta fu stingherită, avu, în sfârşit, explicaţia cuvintelor şoptite în spatele ei, încă de dimineaţă. Povestea cu scrisoare circula deja. Fu, din nou, copleşită de frisonul pricinuit de primirea scrisorii, simţindu-se dezbrăcată în faţă tuturor.

— Dar nici n-am ştiut, spuse Pauline. De altfel, nu-i nimic rău în asta… Lasă-i să vorbească, oricum turbează cu toţii!

— Draga mea, spuse în cele din urmă Denise cu aerul ei înţelept, nu sunt supărată pe tine. N-ai făcut decât să spui adevărul. Am primit o scrisoare, eu trebuie să răspund pentru asta.

Deloche plecă trist, înţelegând că tânăra acceptase invitaţia şi că va merge, în seara aceea, la întâlnire. Când cele două vânzătoare îşi terminară prânzul într-o sală mică, alături de cea mare, Pauline trebui să o ajute pe Denise să coboare, căci îşi obosise deja piciorul.

Jos, în zăpuşeala după-amiezii, inventarul era în toi. Sosise şi

momentul punctului culminant, când, în faţa muncii mai tărăgănate din timpul dimineţii, toate forţele se încordau pentru ca totul să fie gata până seara. Tumultul vocilor creştea tot mai mult, nu se vedeau decât braţele gesticulând, în timp ce goleau rafturile, azvârlind mărfurile; nici nu se mai putea umbla, căci maldărele de baloturi de pe parchet ajunseseră la nivelul tejghelelor. O mare de capete, de pumni întinşi, de braţe ridicate părea a se pierde în adâncul raioanelor, într-un zgomot confuz de revoltă. Era cea din urmă sforţare a luptei, maşinăria sta gata să sară în aer, iar de-a lungul geamurilor mari, în jurul magazinului închis, continuau să treacă rar plimbăreţi, plictisiţi de zăpuşeala de duminică. Pe trotuarul din strada Neuve-Saint-Augustin, trei fete, cu capul descoperit, cam neglijente, stăteau acolo, înfipte, cu chipurile lipite de geamuri, să vadă ce se învârteşte înăuntru.

Când Denise se întoarse la confecţii, doamna Aurelie o lăsă pe Marguerite să termine apelul veşmintelor. Mai rămăsese de făcut un control pentru care, dornică de linişte, se retrase în sala de eşantioane, luând-o pe fată cu ea.

— Vino cu mine, vom verifica împreună… Şi apoi, dumneata vei aduna.

Dar, lăsând uşa deschisă pentru a le putea supraveghea pe domnişoare, pătrundea larma, astfel că nu se mai auzea nimic nici în această încăpere. Era o cameră vastă, pătrată, mobilată numai cu scaune şi trei mese lungi. Într-un colţ, erau cuţite mari mecanice, pentru tăierea eşantioanelor. Metri întregi de materiale treceau pe acolo, căci se expediau anual bucăţi de stofă de mai mult de şaizeci de mii de franci. De dimineaţă până seara, cuţitele tăiau mătase, lână, pânză, cu un zgomot de seceră. Apoi, se făceau cataloagele în care se lipeau şi se coseau eşantioanele. Între cele două ferestre se afla şi o mică tipografie pentru etichete.

— Mai încet!, striga din când în când doamna Aurelie, care nu o auzea pe Denise citind articolele.

Când verificarea primelor liste fu încheiată, o lăsă pe tânără în faţa unei mese, cufundată în calcule. Apoi se întoarse aproape imediat şi o instala lângă ea pe domnişoara de Fontenailles, de care raionul de trusouri nu mai avea nevoie, şi pe care i-o puneau la dispoziţie. Avea să adune şi ea, şi astfel se va câştiga timp. Dar apariţia marchizei, cum o denumise, din răutate, Clara, făcu senzaţie în raion. Se râdea şi se glumea pe seama lui Joseph. Cuvintele răutăcioase se auzeau prin uşa deschisă.

— Nu te teme, nu mă încurci cu nimic, spuse Denise, cuprinsă de o mare milă. Uite, călimara mea ne va ajunge la amândouă!

Domnişoara de Fontenailles, năucită de situaţia ei decăzută, nu reuşi să spună niciun cuvânt de mulţumire. Probabil că începuse să bea, căci slăbiciunea ei căpătase o nuanţă plumburie; doar mâinile ei, albe şi delicate, spuneau încă povestea rasei ei nobile.

Râsetele încetară brusc, iar lucrul părea să-şi reia ritmul normal. Era Mouret care făcea din nou turul raioanelor. Deodată se opri, o căuta pe Denise şi fu surprins să nu o vadă acolo. Cu un semn o chemă pe doamna Aurelie şi se retraseră amândoi o clipă, vorbind în şoaptă. Pesemne că-i punea întrebări. Aceasta îi arătă din priviri sala eşantioanelor, apoi păru că-i face un raport. Fără îndoială, îi spusese că tânăra plânsese de dimineaţă.

— Perfect!, spuse Mouret, apropiindu-se. Arătaţi-mi listele!

— Pe aici, domnule, răspunse şefa. Ne-am retras din pricina zgomotului.

O urmă în camera alăturată. Clara nu se lăsă înşelată de manevră şi murmură că mai bine s-ar duce imediat în pat. Dar Marguerite îi aruncă veşmintele rapid, pentru a-i da de lucru şi a-i închide gura. Nu era adjuncta o colegă bună? Problemele ei personale nu priveau pe nimeni. Raionul devenise complice, vânzătoarele se agitau şi mai mult, iar Lhomme şi Joseph se prefăceau că nu aud nimic. Inspectorul Jouve, observând de

departe tactica doamnei Aurelie, se aşeză în faţa uşii de la eşantioane asemenea unui soldat ce păzeşte capriciile stăpânului său.

— Să-i duceţi listele domnului Mouret, spuse şefa intrând pe uşă.

Denise i le dădu şi rămase cu ochii pironiţi asupra lui. Avusese o uşoară tresărire, dar se stăpânise, afişând o minunată seninătate pe chipul ei palid. O clipă, Mouret păru absorbit de enumerarea articolelor, neavând nicio privire pentru ea. Se aşternuse tăcerea. Atunci, doamna Aurelie, apropiindu-se de domnişoara de Fontenailles, care nici nu întorsese capul, se arătă nemulţumită de socotelile ei şi-i şopti:

— Mergeţi să ajutaţi la pachete... Nu păreţi obişnuită cu cifrele!

Aceasta se ridică, se întoarse în raion, unde fu întâmpinată de şuşoteli. Sub privirile batjocoritoare ale domnişoarelor, Joseph nu mai ştia ce să mai scrie pe foi. Clara, încântată de ajutorul care-i sosise, o tratǎ cu ura pe care o avea pentru toate femeile din magazin. Ce prostie să te îndrăgosteşti de un om de rând când eşti marchiză! Şi ea era geloasă de această iubire!

— Foarte bine! Foarte bine!, repetă Mouret, prefăcându-se că citeşte listele.

Doamna Aurelie nu ştia cum să iasă şi ea din încăpere într-un mod cât mai decent. Se plimba de colo-colo, merse să vadă cuţitele metalice, furioasă că soţul ei nu inventa ceva pentru a o chema de acolo; din păcate, el nu se pricepea la lucruri serioase, ar fi murit de sete lângă o baltă. Doar Marguerite avu ideea să vină să-i ceară o lămurire.

— Vin îndată!, răspunse şefa.

Cu demnitatea acoperită, având un pretext în ochii domnişoarelor care o pândeau, îi lăsă, în cele din urmă, singuri pe Mouret şi Denise, pe care îi apropiase, ieşind cu un pas maiestuos

şi un profil nobil, încât vânzătoarele nu-şi permiseseră nici măcar un zâmbet.

Încet, Mouret aşeză listele pe masă. O privea pe Denise, care rămase aşezată, cu peniţa în mână. Aceasta nu-şi întoarse privirile, doar păli mai mult.

— Veţi veni diseară?, întrebă el şoptit.

— Nu, domnule, răspunse ea. Nu pot. Fraţii mei vor fi la unchiul meu şi le-am promis că voi lua cina cu ei.

— Şi piciorul dumitale! Umbli foarte greu!

— O, voi putea merge până acolo. Mă simt mult mai bine astăzi.

La rândul său, Mouret păli în faţa acestui refuz atât de liniştit. Buzele îi tremurau de o revoltă nervoasă. Se stăpâni totuşi şi reluă tonul patronului politicos, care se interesează, pur şi simplu, de una dintre vânzătoarele sale:

— Ei, haide, dacă v-aş ruga... Ştiţi bine cât de mult vă apreciez.

Denise îşi păstră atitudinea respectuoasă.

— Sunt foarte mişcată de bunătatea pe care mi-o arătaţi şi vă mulţumesc pentru această invitaţie. Dar, vă repet, este imposibil, fraţii mei mă aşteaptă în această seară.

Se încăpăţâna să nu înţeleagă. Uşa rămăsese deschisă, iar ea simţea cum întreg magazinul o împingea să accepte. Pauline o tratase prieteneşte ca pe o prostuţă, iar celelalte vor face glume pe seama ei, dacă nu va primi invitaţia. Doamna Aurelie, care plecase, Marguerite al cărei glas îl auzea tot mai tare, spatele lui Lhomme, pe care-l zărea nemişcat şi discret, toţi doreau acest lucru, cu toţii o azvârleau în braţele patronului. Huruitul depărtat al inventarului, milioanele de mărfuri, strigătele puternice, toate acestea erau ca o adiere caldă ce purta patima până la ea.

Urmă o clipă de tăcere. Din când în când, zgomotul acoperea cuvintele lui Mouret.

— Atunci, când veţi veni?, o întrebă din nou. Mâine? Această

întrebare simplă o tulbură şi mai mult. Pentru o clipă îşi pierdu calmul şi se bâlbâi:

— Nu ştiu… Nu ştiu…

El zâmbi şi încercă să o ia de mână, dar ea se retrase.

— De ce vă e teamă?

Îşi ridică privirile, se uită fix în ochii lui, zâmbind cu aerul ei blând şi curajos:

— Nu mi-e teamă de nimic, domnule… Trebuie să facem doar ceea ce vrem, nu-i aşa? Iar eu nu vreau. Asta-i tot!

Cum nu mai spuse nimic, surprinse totuşi un scârţâit. Se întoarse şi văzu uşa închizându-se încet. Era inspectorul Jouve care făcuse acest gest. Uşile erau responsabilitatea lui şi niciuna nu trebuia să rămână deschisă. Nimeni nu părea să fi observat închiderea acestei uşi. Doar Clara aruncă o vorbă neruşinată la urechea domnişoarei de Fontenailles, care albi imediat.

Între timp, Denise se ridică de pe scaun. Mouret îi şopti cu un glas tremurător:

— Ascultaţi-mă, vă iubesc… Ştiţi asta de ceva vreme, nu vă prefaceţi că nu ştiţi… Nu vă temeţi de mine! De douăzeci de ori am vrut să vă chem în cabinetul meu. Am fi rămas singuri şi n-ar fi trebuit decât să trag zăvorul. Dar n-am vrut să fie aşa, vedeţi bine că vă vorbesc aici, unde ar putea intra oricine… Vă iubesc, Denise.

Ea stătea în picioare, albă la faţă, ascultându-l şi privindu-l în ochi.

— Spuneţi-mi, de ce mă refuzaţi?… Nu aveţi destule pe cap? Fraţii trebuie să fie o povară. Vă voi oferi tot ce-mi veţi cere, tot ce veţi dori de la mine…

Denise îl întrerupse cu un singur cuvânt:

— Mulţumesc, dar acum câştig mai mult decât am nevoie.

— Dar vă ofer libertatea, o viaţă de plăceri şi de lux… Vă voi cumpăra o casă, vă voi asigura o mică avere.

— Nu, mulţumesc, m-aş plictisi să nu fac nimic… încă de la

zece ani îmi câştig singură existenţa.

Mouret avu un gest nebun.

Era prima femeie care nu-i ceda. N-avea decât să se plece ca să le ia pe toate celelalte, toate îi acceptau capriciile ca nişte servitoare supuse; iar aceasta spunea nu, fără a invoca măcar un pretext rezonabil. Dorinţa lui, stăpânită de prea multă vreme şi biciuită de rezistenţa ei, îl scotea din minţi. Poate că nu oferise destul, astfel că-şi dublă ofertele şi insistă şi mai mult.

— Nu, nu, mulţumesc, răspundea ea de fiecare dată, cu înverşunare.

Atunci, Mouret scăpă acest strigăt al inimii:

— Dar nu vedeţi cât sufăr!... Da, e o prostie, sufăr ca un copil!

Lacrimile îi inundară ochii. Din nou se aşternu tăcerea. Se mai auzea încă, dincolo de uşă, huruitul liniştit al inventarului. Era un zgomot al triumfului ucis, acompaniat de această înfrângere a stăpânului.

— Şi totuşi, dacă aş vrea!, spuse el cu glasul fierbinte, strângându-i mâinile.

I le lăsă, iar ochii ei deveniră strălucitori şi puterile o părăseau.

Căldura mâinilor lui o învăluia într-o moleşeală dulce. Dumnezeule, cât de mult îl iubea şi cât de mult şi-ar fi dorit să se piardă la pieptul lui!

— Vreau, vreau!, spuse el înnebunit. Vă aştept diseară, dacă nu veniţi, voi lua măsuri!

Devenise brutal. Ea scoase un strigăt uşor, iar durerea strânsorii o făcu să-şi recapete curajul. Dintr-o smucitură, se eliberă. Apoi, dreaptă, cu un aer măreţ, spuse:

— Nu, lăsaţi-mă! Nu sunt o altă Clara, pe care o veţi părăsi a doua zi. Şi apoi, domnule, dumneavoastră iubiţi o altă femeie. Da, doamna care vine pe aici... Rămâneţi cu ea. Eu nu vă împart cu nimeni.

Uimirea îl ţintui locului. Ce spunea şi ce voia de fapt?

Niciodată fetele culese de prin magazin nu se sinchisiseră dacă erau sau nu iubite. Ar fi trebuit să râdă, dar atitudinea ei demnă îl tulbură profund.

— Domnule, continuă ea, deschideţi uşa. Nu se cade să fim singuri aici!

Mouret o ascultă şi, cu tâmplele vâjâind, neştiind cum să-şi ascundă tulburarea, o rechemă pe doamna Aurelie, se înfurie pe stocul de pelerine, spunând că va fi nevoie să scadă preţurile până nu va mai rămâne nici măcar una în magazin. Era regula casei, se lichida totul în fiecare an; mai bine vindeau cu şaizeci la sută pierdere decât să rămână modele vechi sau vreo stofă decolorată. Tocmai atunci, Bourdoncle, care-l căuta pe director, îl aştepta de ceva vreme în faţa uşii închise de Jouve, care îi şoptise ceva la ureche, cu un aer grav. Era nerăbdător, dar nu îndrăznise să tulbure această întrevedere. Era oare cu putinţă? Într-o astfel de zi şi cu o astfel de prăpădită? In sfârşit, când uşa se redeschise, Bourdoncle vorbi despre mătăsurile al căror stoc avea să fie enorm. Fu o adevărată uşurare pentru Mouret să poată striga în voie. La ce se gândea oare Bouthemont? Se îndepărtă, declarând că nu admite ca un achizitor să fie atât de lipsit de fler, încât să facă prostia de a aproviziona magazinul depăşind cerinţele vânzării.

— Dar ce are?, murmură doamna Aurelie, tulburată de aceste reproşuri.

Domnişoarele îşi aruncară priviri uimite. La ora şase, inventarul era gata. Soarele strălucea încă, un soare blând de vară, ale cărui reflexe aurii pătrundeau prin ferestrele holurilor. În aerul greoi al străzilor, familii obosite se întorceau deja de prin împrejurimile oraşului, încărcate cu buchete de flori, târându-şi copiii spre casă. Unul după altul, raioanele tăcuseră. În fundul galeriilor, nu se mai auzeau decât chemările întârziate ale unor vânzători care goleau un ultim raft. Apoi, chiar şi aceste glasuri se stinseră, rămânând din larma zilei doar un ultim fior, deasupra

debandadei formidabile a mărfurilor. Acum, rafturile, dulapurile, cartoanele, cutiile zăceau goale; niciun metru de stofă, nici cel mai mic obiect nu rămăsese la locul lui. Vastul magazin nu prezenta decât scheletul viitoarelor aranjamente, tâmplăriile absolut netede, ca în prima zi a instalării lor. Această nuditate era dovada vizibilă a releveului complet şi real al inventarului. Pe jos, se îngrămădeau şaisprezece milioane de mărfuri, un val care sfârşise prin a inunda mesele şi tejghelele. Funcţionarii, înecaţi până la umeri, începeau să aşeze fiecare articol la locul lui, sperând să fie totul gata până la ora zece.

Doamna Aurelie, care lua masa în prima serie, coborî din sala de mese şi comunică cifra de afaceri realizată în cursul acelui an, o cifră calculată pe loc de diversele raioane. Totalul era de optzeci de milioane, cu zece milioane mai mult decât anul trecut. Nu se înregistrase o scădere reală decât la anumite mătăsuri.

— Dacă domnul Mouret nu e mulţumit, eu nu înţeleg ce-i mai trebuie, spuse şefa. Ia uite-l acolo sus, pe scara principală, cât e de furios!

Domnişoarele merseră să-l vadă. Era singur, în picioare, tăcut, cu chipul întunecat, peste milioanele prăbuşite la picioarele lui.

— Doamnă, spuse atunci Denise, sunteţi atât de bună să-mi permiteţi să mă retrag? Nu vă mai pot ajuta cu nimic, din pricina piciorului, şi cum trebuie să cinez la unchiul meu, cu fraţii mei…

Se produse o uimire generală. Aşadar, nu-i cedase?

Doamna Aurelie ezită, era gata să-i interzică să plece, cu vocea tăioasă şi nemulţumită, când Clara ridică din umeri, neîncrezătoare: „Lăsaţi! E simplu, n-o mai vrea!" Când Pauline află acest deznodământ, se afla împreună cu Deloche la raionul de rufărie pentru copii. Veselia bruscă a tânărului o făcu să-şi iasă din minţi: cu ce-l ajuta asta? Se bucura pentru că prietena lui a fost atât de proastă încât să dea cu piciorul norocului? Bourdoncle, care nu îndrăznea să-l deranjeze pe Mouret, în izolarea lui sălbatică, se

plimba în mijlocul zgomotelor, dezamăgit şi el, copleşit de nelinişte.

În timpul acesta, Denise coborî. Când ajunse la capătul scării din dreapta, sprijinindu-se de rampă, dădu peste un grup de vânzători care se amuzau. Îşi auzi numele şi simţi că încă se mai vorbeşte despre păţania ei. Nu o zărise nimeni.

— Haide, zău aşa! Ce de mofturi!, spunea Favier. E plină de vicii… Da, cunosc pe unul pe care a vrut să-l ia cu de-a sila.

Acesta îl privea pe Hutin, care, pentru a-şi păstra demnitatea de adjunct, se ţinea deoparte, fără să participe la glume. Însă se simţi atât de măgulit de privirile invidioase ale celorlalţi încât binevoi să spună:

— Cât m-a plictisit femeia asta!

Denise, rănită drept în inimă, se sprijini de rampă. O văzură probabil, căci toţi plecară râzând. Aveau dreptate; se învinuia pentru vremurile de odinioară când, neştiutoare, se gândise la el. Dar cât e de nenorocit şi cât îl dispreţuia acum! O copleşise tulburarea. Nu era oare ciudat că găsise atâta forţă, cu o clipă înainte, să respingă un bărbat pe care-l adora, când altădată fusese atât de slabă în faţa acestui mizerabil la a cărui dragoste visase? Raţiunea şi curajul ei se afundau în aceste contradicţii ale propriei fiinţe. Se grăbi să traverseze holul.

Apoi, instinctiv, îşi ridică privirile, în timp ce unul dintre inspectori îi deschidea uşa închisă încă de dimineaţă. Îl zări pe Mouret. Era încă acolo, în capul scărilor, pe coridorul central care domina galeria. Dar uitase de inventar, nu-şi mai vedea imperiul, acest magazin plin de bogăţii. Totul dispăruse, victoriile zgomotoase de ieri, averea colosală de mâine. O urmări pe Denise cu o privire disperată, iar când aceasta ieşi pe poartă, totul murise în jurul lui şi întregul magazin se întunecă.

Capitolul 11

În acea zi, Bouthemont ajunse primul la ceaiul de la ora patru de la doamna Desforges. Singură în marele salon Ludovic al XVI-lea, ale cărui alămuri şi brocarturi aveau un aer vesel şi luminos, aceasta se ridică brusc şi-l întrebă nerăbdătoare:

— Ei bine?

— Ei bine!, răspunse tânărul, când i-am spus că voi veni negreşit să vă salut, mi-a promis că va veni şi el.

— L-ai lăsat să înţeleagă că-l aştept astăzi şi pe baron?

— Fără îndoială... Cred că asta l-a şi făcut să se decidă. Vorbeau despre Mouret.

Anul trecut, acesta îl îndrăgise brusc pe Bouthemont în aşa măsură, încât îl făcuse părtaşul plăcerilor lui.

Îl introdusese chiar şi în casa Henriettei, bucuros să aibă pe cineva care să înveselească puţin legătura de care se plictisise deja.

Astfel, şeful de la mătăsuri devenise confidentul patronului şi al frumoasei văduve: le făcea micile comisioane, vorbea cu unul despre celălalt, îi împăca uneori. În crizele ei de gelozie, Henriette se lăsa în voia unor intimităţi ce îl surprindeau şi îl stinghereau în acelaşi timp, căci îşi pierdea prudenţa de femeie de lume bună, punându-şi în joc toată măiestria pentru a salva aparenţele.

Doamna Desforges strigă brusc:

— Trebuia să mi-l aduci. Eram sigură că mi-l aduci.

— Ei, zău aşa!, spuse el râzând ca un băiat bun. Nu e vina mea că mai scapă câteodată... Totuşi, ţine foarte mult la mine. Fără el, aş avea mari necazuri acolo.

Într-adevăr, situaţia lui la *Paradisul femeilor* era ameninţată de când cu ultimul inventar. În zadar invocase anotimpul ploios, nu i se ierta stocul prea mare de mătase; şi cum Hutin exploata acest fapt, punându-i tot felul de piedici în faţa şefilor, cu o furie ascunsă, simţea pământul fugindu-i de sub picioare. Mouret îl condamnase, plictisit fără îndoială de un martor care îl deranja

acum, când voia să termine cu această legătură, dezgustat de o intimitate nefolositoare. Dar, după tactica-i obişnuită, îl împingea înainte pe Bourdoncle; acesta împreună cu ceilalţi asociaţi cereau concedierea lui, la fiecare consiliu, pe când el rezista, zicea, apărându-şi cu energie prietenul, cu riscul celor mai mari neplăceri.

— În sfârşit, îl voi aştepta, continuă doamna Desforges. Ştii că la ora cinci va veni şi fata aceea… Trebuie să-i pun faţă în faţă. Trebuie să le aflu secretul.

Şi îi vorbi din nou despre planul ei, bine gândit, îi repetă plină de patimă că o rugase pe doamna Aurelie să i-o trimită pe Denise, pentru un mantou care nu-i stătea bine. Când o va avea pe tânără în camera ei, va găsi mijlocul să-l aducă şi pe Mouret; şi apoi, va acţiona.

Bouthemont, aşezat în faţa ei, o privea cu ochii săi frumoşi şi veseli, deşi încerca să pară serios. Acest tânăr complice, cu barba neagră precum cerneala, acest petrecăreţ zgomotos, al cărui sânge fierbinte de gascon îi împurpura faţa, gândea acum că femeile din aşa-zisa lume bună nu erau deloc mărinimoase şi scoteau la iveală lucruri nu tocmai elegante când apucau să-şi golească sacul. Desigur, iubitele prietenilor lui, fete de prăvălie, nu-şi îngăduiau destăinuiri atât de complete.

— Să vedem, îndrăzni el să spună, de ce vă supără, dacă vă zic că nu există nimic între ei?

— Tocmai asta!, strigă ea. O iubeşte, asta e!… Nu-mi pasă de celelalte, simple aventuri, iubiri de o zi!

Vorbea despre Clara cu dispreţ. Aflase că, după refuzul Denisei, Mouret se azvârlise asupra acestei roşcate cu faţă de cal, desigur, cu un motiv, deoarece o menţinea în raion pentru a se afişa cu ea, copleşind-o cu daruri. De altfel, de trei luni ducea o viaţă plină de plăceri, aruncând cu banii în stânga şi-n dreapta: cumpărase o casă pentru o damă de cabaret, cheltuind cu încă alte

două sau trei asemenea ei, care se întreceau în capricii scumpe şi prosteşti.

— E vina creaturii, spuse Henriette. Îl văd cum se ruinează cu altele pentru că ea îl respinge... De altfel, ce mă interesează banii lui? L-aş fi iubit mai degrabă sărac. Ştii cât de mult îl iubesc, mai ales dumneata, care ne-ai devenit prieten.

Se opri, sufocată de emoţie, gata să izbucnească în lacrimi; cu o mişcare deznădăjduită, îi întinse mâinile. Într-adevăr, îl adora pe Mouret pentru tinereţea şi izbânzile sale, niciun alt bărbat nu o stăpânise într-atât, făcând-o să-i tremure trupul şi sufletul. Gândindu-se că ar putea să-l piardă şi auzind sunând cei patruzeci de ani, se întreba, înfiorată, cum ar putea înlocui această mare dragoste.

— O, am să mă răzbun, murmură ea, am să mă răzbun, dacă nu se va purta cum se cuvine.

Bouthemont îi ţinea încă mâinile. Era foarte frumoasă. Ar fi fost însă o legătură foarte supărătoare, iar lui nu-i plăcea acest gen de încurcături. Totuşi, merita să se gândească, poate că ar fi interesant, cu tot riscul acestor neplăceri.

— De ce nu te stabileşti pe cont propriu?, îl întrebă ea deodată, eliberându-şi mâinile.

Bouthemont rămase surprins, după care răspunse:

— Mi-ar trebui fonduri considerabile... Mi-a trecut prin cap o idee, anul trecut. Sunt convins că s-ar mai găsi în Paris destulă clientelă pentru unul sau două magazine, doar că trebuie ales bine cartierul. *Bon Marché* are malul drept al Senei, *Louvre* deţine centrul; *Paradisul* a cucerit cartierele bogate din vest. Nu mai rămâne decât nordul, unde se poate crea o concurenţă pieţei Clichy. Am şi găsit un loc superb în apropiere de Operă.

— Ei bine?

Începu să râdă zgomotos.

— Imaginaţi-vă că am făcut prostia să-i vorbesc despre asta

tatălui meu. Da, am fost atât de naiv încât să-l rog să caute nişte acţionari din Toulouse…

Şi-i povesti cu haz cum se înfuriase bătrânul din mica sa prăvălie de provincie pe marile bazaruri pariziene. Bătrânul Bouthemont, pe care cei treizeci de mii de franci câştigaţi de fiul său îl scoteau din minţi, răspunse că ar da mai degrabă toţi banii săi şi ai prietenilor săi pentru ospicii, decât să contribuie cu o singură centimă la înfiinţarea acestor mari magazine care nu erau decât nişte case de prostituţie ale comerţului.

— De altfel, încheie tânărul, ar fi nevoie de milioane.

— Şi dacă s-ar găsi?, spuse simplu doamna Desforges.

El o privi deodată serios. Nu era oare acţiunea unei femei geloase? Însă ea nu-i dădu timp să o chestioneze şi adăugă:

— În sfârşit, ştii bine cât ţin la tine… Vom mai vorbi despre asta.

Soneria din anticameră răsună. Ea se ridică, iar Bouthemont instinctiv, îşi mută scaunul, ca şi cum i-ar fi putut surprinde cineva. Se aşternu tăcerea în salonul cu nuanţe vesele, împodobit cu mult bun gust, cu plante verzi, ce formau parcă o pădurice între cele două ferestre. În picioare, cu urechea aţintită spre uşă, doamna Desforges aştepta.

— El e, murmură ea.

Servitorul anunţă:

— Domnul Mouret, domnul de Vallagnosc.

Ea nu-şi putu reţine un gest de iritare. De ce nu venise singur? Se dusese să-şi caute prietenul de teama unei întrevederi între patru ochi. Apoi, le întinse celor doi bărbaţi mâna, cu un zâmbet larg pe chip.

— Dar sunteţi foarte scump la vedere!… Spun asta şi pentru dumneata, domnule de Vallagnosc.

Era disperată că se va îngraşă, astfel că se strângea în rochii de mătase neagră pentru a-şi ascunde formele tot mai pline. Totuşi,

chipul ei frumos, încadrat de părul negru, îşi păstra graţia şi gingăşia de altădată.

— Inutil să vă întreb cum vă merge. Sunteţi proaspătă ca un trandafir!

— O, îmi merge destul de bine!, răspunse ea. De altfel, şi dacă aş fi murit, n-aţi fi ştiut nimic.

Îl cercetă şi-i observă nervozitatea şi oboseala întipărite atât de adânc pe chipul încercănat şi cenuşiu.

— Ei bine, continuă ea pe un ton pe care-l voia plăcut, nu vă pot întoarce complimentul, căci nu arătaţi prea bine în seara aceasta.

— Munca e problema!, spuse Vallagnosc.

Mouret făcu un gest vag, fără să răspundă. Tocmai îl zărise pe Bouthemont, căruia îi adresă un salut amical. Pe vremea când erau buni prieteni, îl lua chiar el de la raion, în timpul orelor grele de lucru, şi-l aducea la Henriette. Dar timpurile se schimbaseră, acum îi spuse cu glasul scăzut:

— Aţi şters-o cam devreme... Ştiţi că, la magazin au observat plecarea dumitale şi că sunt foarte furioşi pentru asta.

Vorbea despre Bourdoncle şi ceilalţi asociaţi, ca şi cum nu el ar fi fost patronul.

— A!, murmură Bouthemont, neliniştit.

— Da, trebuie să vă vorbesc... Să mă aşteptaţi, vom pleca împreună.

Între timp, Henriette se aşezase din nou; tot ascultându-l pe Vallagnosc care îi anunţa posibila vizită a doamnei de Boves, nu-l slăbea din priviri pe Mouret. Acesta tăcea din nou şi privea mobilele, cercetând parcă plafonul. Apoi, cum ea se plângea, glumind, că n-are decât bărbaţi la ceaiul ei de la ora patru, Mouret se pierdu o clipă şi scăpă o frază:

— Credeam că-l voi întâlni şi pe baronul Hartmann.

Henriette păli. Ştia, cu siguranţă, că venea la ea doar pentru a

se întâlni cu baronul, dar ar fi putut să nu-i arunce atât de grosolan în faţă indiferenţa lui. Tocmai atunci, uşa se deschise şi servitorul intră, rămânând în picioare în spatele ei. Aceasta îl interogă dintr-un singur gest, astfel că omul se plecă şi şopti:

— Vă deranjez pentru mantoul acela. Doamna a spus să o anunţ... Domnişoara e aici.

Atunci ea ridică vocea, astfel încât să fie auzită. Toată suferinţa ei de femeie geloasă se eliberă în aceste cuvinte seci şi pline de dispreţ:

— Să aştepte!

— Să o primesc în camera doamnei?

— Nu, nu, să stea în anticameră!

Imediat ce servitorul ieşise, îşi reluă liniştită discuţia cu Vallagnosc. Mouret, căzut pe gânduri, ascultase distrat discuţia cu servitorul, dar nu înţelesese nimic. Bouthemont începuse să fie preocupat de această problemă, când uşa se deschise din nou şi două doamne fură introduse în salon.

— Închipuiţi-vă, spuse doamna Marty, tocmai coboram din trăsură, când am văzut-o pe doamna de Boves.

— Da, explică aceasta, era frumos afară, şi cum doctorul meu tot îmi recomandă să mă plimb...

Şi după ce-şi strânseră mâinile, o întrebă pe Henriette:

— Angajezi o fată nouă în casă?

— Nu, răspunse aceasta mirată. De ce întrebi?

— Tocmai am văzut o tânără în anticameră...

Henriette o întrerupse râzând:

— Toate fetele astea de prăvălie seamănă cu nişte servitoare, nu-i aşa?... Da, am chemat-o să-mi aranjeze un mantou.

Mouret o privi fix, înfiorat de o bănuială. Henriette continuă cu o veselie forţată, povestind cum a cumpărat acest mantou de la *Paradisul femeilor*, săptămâna trecută.

— Ia te uită!, spuse doamna Marty, nu te mai îmbraci de la

Saveur?

— Ba da, draga mea, dar am vrut să experimentez puţin. Şi apoi, am fost destul de mulţumită de o primă achiziţie, un mantou de călătorie… Dar, de data asta, nu mi-a reuşit. Orice s-ar zice, magazinele astea te îmbracă fără pic de gust. O, nu mă jenez să vorbesc în faţa domnului Mouret… Nu veţi îmbrăca niciodată o femeie puţin mai distinsă.

Mouret nu-şi apără magazinul, dar continuă să o fixeze cu privirea, încercând să se liniştească, în timp ce se gândea că Henriette n-ar fi îndrăznit să o aducă pe Denise acolo. Bouthemont fu, totuşi, acela care pleda pentru *Paradis.*

— Dacă toate femeile din lumea bună care se îmbracă de la noi s-ar lăuda cu asta, replică el vesel, aţi fi surprinsă de clientela noastră… Comandaţi-ne o îmbrăcăminte pe măsura dumneavoastră şi veţi vedea că are aceeaşi calitate ca şi cea de la *Saveur,* doar că e la jumătate de preţ. Dar iată, tocmai de asta nu e bună pentru că e mai ieftină.

— Deci, mantoul nu ţi-e bun?, continuă doamna de Boves. Acum o recunosc pe domnişoara… Era destul de întuneric în anticamera dumitale.

— Da, adăugă doamna Marty, tot mă gândeam unde am mai văzut-o… Ei bine, du-te, draga mea, nu trebuie să te jenezi de noi.

Henriette făcu un gest de nepăsare dispreţuitoare:

— O, mă duc imediat, poate să mai aştepte. Doamnele îşi continuară discuţia despre hainele din marile magazine. Apoi, doamna de Boves vorbi despre soţul ei, care, spunea ea, tocmai plecase în inspecţie la herghelia de cai din Saint-Lo, iar Henriette aminti despre boala unei mătuşi care o făcuse pe doamna Guibal să plece în Franche-Conté. De altfel, nici doamna Bourdelais nu avea să fie prezentă în acea zi, deoarece la fiecare sfârşit de lună se închidea în casă cu o lucrătoare, pentru a repara rufăria copiilor. Doamna Marty părea frământată de o mare nelinişte. Situaţia

soţului ei la liceul Bonaparte era ameninţată din pricina lecţiilor particulare pe care le dădea acesta în câteva instituţii dubioase, unde se făcea tot felul de afaceri cu diplomele de bacalaureat; lucra pe unde putea pentru a face faţă cheltuielilor nesăbuite ale soţiei sale. Aceasta, văzându-l atât de trist într-o seară, de teama destituirii, avusese ideea să o roage pe prietena ei Henriette să intervină pe lângă un director din Ministerul Instrucţiunii Publice pe care-l cunoştea. Henriette o linişti imediat. De altfel, domnul Marty avea să vină personal pentru a-şi cunoaşte soarta şi pentru a-i mulţumi.

— Păreţi cam indispus, domnule Mouret, remarcă doamna de Boves.

— Munca-i de vină!, repetă Vallagnosc, plin de ironie. Mouret se ridică brusc, dezolat pentru că se lăsase pradă gândurilor negre. Îşi luă locul obişnuit în mijlocul acestor doamne, recăpătându-şi buna dispoziţie. Noutăţile de iarnă îl preocupau, vorbea despre un transport important de dantele; doamna de Boves îl chestiona despre preţul dantelei de Alençon, fiindcă avea de gând să cumpere. Acum era silită să economisească banii pentru închirierea unei trăsuri, şi se îmbolnăvea ori de câte ori se oprea în faţa vitrinelor. Drapată într-un mantou de acum doi ani, încerca, în vis, pe umerii ei de regină, toate stofele scumpe pe care le vedea; apoi, avea impresia că i le smulge cineva de pe trup, când se trezea în rochiile ei vechi, fără posibilitatea de a-şi satisface vreodată patima.

— Domnul baron Hartmann, anunţă servitorul. Henriette observă cu ce strângere sinceră de mână îl întâmpină Mouret pe noul venit.

— Mereu printre femei!, murmură el zâmbind. Şi apoi, ca un apropiat al casei, adăugă:

— Am întâlnit o fată minunată în anticameră… Cine e?

— O, nimeni, răspunse doamna Desforges cu glasul ei

răutăcios. O domnişoară de la magazin, care mă aşteaptă.

Uşa rămase întredeschisă, căci servitorul aducea ceaiul. Ieşea, intra din nou, aşeza pe gheridon serviciul de China, apoi farfuriile cu sendvişuri şi biscuiţi. În salonul vast, o lumină vie, îmblânzită de plantele verzi, strălucea pe alămuri, scăldând într-o veselă armonie mătasea mobilelor; şi de câte ori se deschidea uşa, se zărea un ungher întunecat al anticamerei, luminat numai de nişte geamuri mate. Acolo, în întuneric, apărea o formă sumbră, nemişcată şi răbdătoare. Denise stătea în picioare, deşi se afla acolo o banchetă îmbrăcată în piele; mândria ei o împiedica să se aşeze. Îşi dădea seama că este umilită. De jumătate de oră stătea acolo fără un gest, fără un cuvânt; atât doamnele, cât şi baronul o priviseră în treacăt, vocile din salon răzbăteau până la ea ca nişte adieri uşoare; tot acest lux plăcut la vedere o pălmuia cu indiferenţa lui, dar ea, totuşi, stătea nemişcată. Deodată, prin crăpătura uşii, îl recunoscu pe Mouret, care ghicise, în sfârşit, că era vorba despre ea.

— Nu e una dintre vânzătoarele dumneavoastră?, întrebă baronul Hartmann.

Mouret reuşi să-şi ascundă tulburarea, dar vocea îi tremura.

— Fără îndoială, dar nu ştiu care dintre ele.

— E fata mică şi blondă de la confecţii, se grăbi să răspundă doamna Marty, care e acum adjunctă, cred.

Henriette îl privi fix.

— A, spuse el simplu.

Şi încercă să povestească despre serbările date în cinstea regelui Prusiei, sosit din ajun la Paris. Dar baronul reveni cu malițiozitate asupra discuţiei cu domnişoarele de la magazin. Se prefăcea că doreşte să se instruiască, astfel că punea tot felul de întrebări: de unde veneau ele, în general? Erau atât de uşuratice pe cât se spunea? O întreagă discuţie începu în jurul acestui subiect.

— Într-adevăr, repetă el, le credeţi cuminţi?

Mouret le apăra virtutea cu o convingere care-l amuză pe Vallagnosc. Atunci, Bouthemont interveni pentru a-şi salva şeful. Dumnezeule! Sunt fete şi fete: unele mai rele, altele foarte cumsecade. De altfel, nivelul moralităţii lor s-a mai ridicat. Odinioară, nu aveai de-a face decât cu declasatele comerţului, fetele fără căpătâi, săracele veneau la noutăţi, pe când acum familiile din strada de Sèvres, de pildă, îşi cresc fetiţele anume pentru *Bon Marché.* În definitiv, când domnişoarele voiau să se poarte bine, puteau, fiindcă nu erau silite, ca lucrătoarele de pe trotuarele pariziene, să se hrănească şi să-şi plătească singure locuinţa: aveau casă şi masă, existenţa le era asigurată, o existenţă foarte grea, desigur. Mai rea era însă situaţia lor neutră, nedeterminată, între fata de magazin şi doamnă. Astfel, azvârlite în plin lux, adesea lipsite de orice formă de educaţie, alcătuiau o clasă aparte, nedefinită. De aici, mizeria şi viciilor lor.

— În ce mă priveşte, spuse doamna de Boves, nu cunosc fiinţe mai dezagreabile… îţi vine să le pălmuieşti câteodată.

Şi doamnele începură să-şi exprime dispreţul. Se devorau în faţa tejghelelor, sfâşiindu-se una pe alta, într-o rivalitate aprinsă de bani şi de frumuseţe. O gelozie mocnea în sufletul vânzătoarelor împotriva clientelor bine îmbrăcate, împotriva doamnelor pe care căutau să le copieze, şi o gelozie şi mai aprigă împotriva clientelor îmbrăcate sărăcăcios, a micilor burgheze ce dispreţuiau vânzătoarele înveşmântate în mătase, de la care aşteptau o plecăciune de slugă pentru o cumpărătură de zece centime.

— Ei, haide!, încheie Henriette, toate sunt nişte nenorocite care se vând aşa cum îşi vând şi mărfurile.

Mouret avu forţa să zâmbească. Baronul îl examina, mişcat de puterea lui de a se stăpâni. Astfel că schimbă subiectul conversaţiei, vorbind din nou despre serbările în cinstea regelui Prusiei: vor fi de-a dreptul superbe, întregul comerţ parizian avea să profite de pe urma lor. Henriette tăcea, părea visătoare, sfâşiată

de dorinţa de a o uita cât mai mult pe Denise în anticameră şi teama ca Mouret, prevenit acum, să nu plece. Aşa încât hotărî să-şi părăsească fotoliul.

— Îmi permiteţi?

— Sigur că da, draga mea!, spuse doamna Marty. Am să fac eu pe gazda în locul dumitale.

Se şi ridică, luă ceainicul şi umplu ceştile. Henriette se întoarse spre baronul Hartmann.

— Veţi mai rămâne, cred, câteva minute!

— Da, am ceva de discutat cu domnul Mouret. Ne vom retrage în micul tău salon.

Henriette ieşi, iar rochia ei de mătase neagră trecu pe lângă uşă cu un sunet de şarpe ce se strecoară prin frunziş.

Imediat, baronul făcu în aşa fel încât să-l ia deoparte pe Mouret şi să lase doamnele în grija lui Bouthemont şi a lui Vallagnosc. Apoi, începură să discute în faţa ferestrei salonului vecin, în picioare, coborând glasurile. Era în joc o nouă afacere. De ceva vreme, Mouret visa la gândul că-şi va realiza vechiul său proiect, şi anume extinderea *Paradisului femeilor* în întregul cartier, din strada Monsigny până în strada Michodière şi din strada Saint Neuve-Augustin până în strada 10 Decembrie. În acest spaţiu enorm se mai afla încă un teren vast, chiar în capătul celei din urmă străzi, pe care nu-l deţinea; şi asta era de-ajuns ca să-i strice planurile; era torturat de nevoia de a-şi completa cucerirea, de a înălţa acolo, ca o apoteoză, o faţadă monumentală. Atât timp cât intrarea principală se afla pe strada Saint-Neuve-Augustin, stradă întunecată a vechiului Paris, opera lui rămânea neîncheiată, lipsită de logică; ar fi vrut să o afişeze în faţa noului Paris, pe unul din acele tinere bulevarde pe care se perinda, scăldată în razele soarelui, mulţimea sfârşitului de secol; o şi vedea dominând totul în jur ca un palat uriaş al negoţului, acoperind metropola cu mai multă umbră decât bătrânul *Louvre*. Dar până acum se izbise de

încăpăţânarea Creditului Imobiliar, care ţinea la prima sa idee de a ridica, de-a lungul terenului din margine, o concurenţă pentru „Grand Hotel". Planurile erau gata, se aştepta curăţarea dărâmăturilor din strada 10 Decembrie, pentru a săpa fundaţiile. În sfârşit, cu un ultim efort, Mouret aproape că-l convinsese pe baronul Hartmann.

— Ei bine, începu acesta, am avut ieri un consiliu şi am venit aici în speranţa că vă voi întâlni pentru a vă ţine la curent… încă se mai opun.

Tânărului îi scăpă un gest de nervozitate.

— Ei, e de neînţeles… Şi ce spun?

— Dumnezeule! Spun ceea ce v-am mai spus şi eu, şi ceea ce mai cred şi eu încă… Faţada dumitale nu e decât un ornament, noile clădiri nu vor mări decât cu a zecea parte suprafaţa magazinului dumneavoastră; ar însemna să azvârle sume importante pentru o simplă reclamă.

Deodată, Mouret explodă.

— O reclamă! O reclamă! În orice caz, va fi de piatră şi ne va îngropa pe toţi. Înţelegeţi că afacerile noastre se vor înzeci! Ne vom recupera banii în maximum doi ani. Ce contează terenul pierdut, atâta timp cât acesta ne va aduce un profit enorm!… Veţi vedea ce mulţime va fi atunci când clientela noastră nu se va mai înghesui pe strada Neuve-Saint-Augustin, ci va putea să se mişte în voie pe strada nouă în care încap şase trăsuri deodată.

— Fără îndoială, continuă baronul râzând. Sunteţi un poet al genului, v-o repet. Aceşti domni cred că e periculos să vă extindeţi din nou afacerea. Vor să fie prudenţi cu dumneavoastră.

— Cum, prudenţi?! Nu mai înţeleg nimic… Nu au cifrele în faţă? Nu înţeleg progresul constant al vânzării noastre? La început, cu un capital de cinci sute de mii de franci, reuşeam să scot un profit de două milioane. Acest capital era rulat de patru ori. Apoi, a crescut la patru milioane, a fost rulat de zece ori şi a ajuns la

patruzeci de milioane. În cele din urmă, după creşteri succesive, tocmai am constatat, la ultimul inventar, că cifra de afaceri atinge astăzi un total de optzeci de milioane; capitalul, care n-a crescut deloc, căci este doar de şase milioane, a fost rulat de douăsprezece ori.

Mouret ridică tonul, lovindu-şi degetele mâinii drepte de mâna stângă, secerând milioanele ca şi cum ar fi spart alune. Baronul îl întrerupse.

— Ştiu, ştiu… Dar nu puteţi să câştigaţi mereu aşa.

— Şi de ce nu, mă rog frumos?, spuse Mouret cu un aer naiv. Nu există niciun motiv pentru ca toate astea să înceteze. Capitalul poate fi rulat de cincisprezece ori, fapt pe care l-am prevăzut de mult timp. În anumite raioane, poate fi rulat chiar şi de douăzeci şi cinci şi de treizeci de ori… Şi apoi… Ei bine, apoi, vom găsi un truc pentru a-l putea rula de şi mai multe ori.

— Veţi ajunge să înghiţiţi banii Parisului aşa cum beţi un pahar de apă!

— Fără îndoială. Oare Parisul nu aparţine femeilor aşa cum ne aparţin şi ele nouă?

Baronul îi puse mâinile pe umeri şi-l privi cu un aer părintesc.

— Ştiţi ceva, sunteţi un băiat bun şi ţin mult la dumneavoastră… Nu vă putem rezista. Vom studia serios problema şi sper să-i fac să înțeleagă până la urmă. Până acum, nu putem decât să ne lăudăm cu meritele pe care le ai. Dividendele au şocat Bursa… Probabil că aveţi dreptate, poate că e mai bine să investim bani în maşinăria dumitale decât să riscăm să construim o concurenţă pentru „Grand Hotel”, care e destul de nesigură.

Mouret se mai potoli şi-i mulţumi baronului, dar fără obişnuitul său entuziasm; acesta îl surprinse întorcându-şi privirile spre uşa camerei vecine, cuprins de o nelinişte pe care încerca să o ascundă. În acest timp, Vallagnosc se apropie, observând că nu mai discutau afaceri. Rămase în picioare lângă ei şi-l auzi pe baron care

murmură cu tonul galant al fostului ştrengar.

— Ei, ce zici, se răzbună?

— Cine?, întrebă Mouret, oarecum jenat.

— Păi, femeile… S-au plictisit să vă tot aparţină şi acum aţi ajuns la mâna lor, dragul meu. Toate se întorc!

Glumea, dar era la curent cu idilele zgomotoase ale tânărului. Casa cumpărată acelei dame de cabaret, sumele enorme cheltuite pe fetele adunate de prin cabinetele particulare, îl amuzau ca un fel de scuză pentru propriile sale nebunii de altădată. Vechea lui experienţă îi trecea acum prin faţa ochilor.

— Nu înţeleg ce vreţi să spuneţi, repetă Mouret.

— Ei, înţelegeţi foarte bine. Ele au întotdeauna ultimul cuvânt… Iată la ce mă gândeam: e imposibil, se laudă, nu e el atât de tare pe cât spune! Şi iată-vă! Luaţi totul de la o femeie, o exploataţi ca pe o mină de cărbuni, şi apoi ea vă va veni de hac!… Feriţi-vă, căci femeile vă vor stoarce şi sânge, şi bani mai mult decât le-aţi stors dumneavoastră vreodată.

Râdea şi mai tare, iar Vallagnosc rânjea şi el fără a spune vreun cuvânt.

— Pe legea mea, dar trebuie să gustăm din toate, mărturisi Mouret, prefăcându-se că se amuză. Banii sunt degeaba dacă nu-i cheltuieşti.

— În privinţa asta sunt de acord cu dumneata, continuă baronul. Amuzaţi-vă, dragul meu! Nu eu sunt cel care vă face morală şi nici cel care tremură pentru interesele importante pe care noi vi le-am încredinţat. Cel care le încearcă pe toate are mai târziu mintea limpede… Şi apoi, nu-i prea greu să te ruinezi dacă faci parte dintre cei care-şi pot reface averea… Dar dacă banul nu înseamnă nimic, există suferinţe care…

Se opri. Râsul îi deveni trist, vechi suferinţe îi reveneau în minte, în ciuda ironiei şi a scepticismului său. Urmărise duelul dintre Mouret şi Henriette ca un spectator pe care bătăliile inimii

altora îl mai pasionau încă; simţea că sosise criza, ghicise drama, fiind la curent cu această Denise, pe care o zărise în anticameră.

— O, suferinţa nu e una dintre specialităţile mele, spuse Mouret, cu un ton de bravadă. E suficient să plăteşti.

Baronul îl privi câteva secunde în linişte. Fără să vrea să insiste, adăugă încet:

— Nu vă prefaceţi mai rău decât sunteţi în realitate… Veţi pierde altceva decât banii. Da, veţi pierde ceva din carnea dumitale, prietene!

Se întrerupse pentru a întreba glumind:

— Nu-i aşa, domnule de Vallagnosc? Se mai întâmplă…

— Aşa se spune, domnule baron, spuse simplu acesta din urmă.

Chiar în acel moment, uşa camerei se deschise. Mouret, care avea de gând să răspundă, tresări uşor. Cei trei bărbaţi se întoarseră. Era doamna Desforges care, cu un aer foarte vesel, strecurându-şi capul pe uşă, strigă:

— Domnule Mouret! Domnule Mouret!

Apoi când îi zări, adăugă:

— O, domnii mei, îmi permiteţi să-l răpesc un minut pe domnul Mouret? Măcar atât, din moment ce mi-a vândut un mantou oribil, să vină să vadă ce-i de făcut. Fata asta chiar e proastă şi nu ştie nimic… Haideţi, vă aştept.

Mouret ezită, înfrânt, dându-se înapoi în faţa scenei pe care o prevedea. Dar fu nevoit să se supună. Baronul îi spuse pe un ton părintesc şi ironic totodată:

— Mergeţi, dragul meu. Doamna are nevoie de dumneata. Mouret o urmă. Uşa se închise şi i se păru că aude râsul lui Vallagnosc, înăbuşit de pereţii tapetaţi. De altfel, era la capătul puterilor, curajul îl părăsise. De când Henriette ieşise din salon şi o ştia pe Denise în casa aceea, pe mâini geloase, era chinuit de teamă, de o surescitare nervoasă care-l făcea să ciulească urechile,

să tresară ca la auzul unui plâns îndepărtat. Ce mai putea inventa această femeie pentru a o tortura? Toată dragostea lui, acea dragoste care-l uimea încă, se îndrepta către tânăra fată ca un fel de sprijin, ca o mângâiere. Nu mai iubise niciodată astfel, cu acea vrajă puternică a suferinţei. Iubitele sale de om prea ocupat, chiar şi Henriette, atât de distinsă, atât de frumoasă* şi a cărei cucerire îi măgulea orgoliul, nu constituiau altceva decât o petrecere plăcută a timpului liber, un calcul în care nu căuta decât o plăcere profitabilă. Pleca liniştit de la iubitele sale şi mergea să se culce fericit de libertatea lui de burlac, fără păreri de rău şi fără griji sentimentale. În schimb, acum, inima îi bătea de nelinişte, viaţa nu-i mai aparţinea şi nici somnul nu-l ajuta să uite, în patul lui mare şi singuratic. Denise pusese stăpânire pe el. Chiar şi în clipa aceea, nu se gândea decât la ea şi socotea că e bine să fie acolo, pentru a o proteja, urmând-o pe cealaltă şi temându-se de o scenă supărătoare.

Mai întâi, străbătură dormitorul tăcut şi gol. Apoi, doamna Desforges, deschizând o uşă, trecu în cealaltă cameră, iar Mouret intră după ea. Era o odaie destul de mare, tapetată cu mătase roşie, mobilată cu o toaletă de marmură şi un dulap cu trei corpuri cu oglinzi mari. Fereastra dădea înspre curte, astfel că era destul de întuneric. Fuseseră aprinse două lămpi cu gaz, ale căror braţe nichelate se întindeau în stânga şi în dreapta dulapului.

— Haide, spuse Henriette, poate că va merge mai bine. Când intră, Mouret o zări pe Denise stând dreaptă, în mijlocul luminii crude. Era foarte palidă, îmbrăcată modest, într-o jachetă de caşmir şi o pălărie neagră; ţinea pe braţ mantoul cumpărat de la *Paradis*. Când îl văzu pe tânăr, mâinile-i tremurară uşor.

— Vreau ca şi domnul să judece, continuă Henriette. Ajutaţi-mă, domnişoară!

Apropiindu-se, Denise fu nevoită să-i pună din nou mantoul. La prima probă îi pusese ace cu gămălie la umeri, care nu veneau

bine. Henriette se învârtea şi se studia în oglindă.

— Ei, e cu putinţă? Spuneţi sincer.

— Într-adevăr, doamnă, nu vă vine, spuse Mouret, pentru a termina cât mai repede. E foarte simplu, domnişoara vă va lua măsurile şi vă vom face unul nou.

— Nu, îl vreau pe ăsta, am nevoie de el imediat, răspunse ea repede. Mă strânge foarte tare şi are cuta asta între umeri.

Apoi, adăugă cu o voce tăioasă:

— Dacă vă uitaţi la mine, nu veţi rezolva problema, domnişoară. Gândiţi-vă, găsiţi ceva. E greşeala dumitale!

Fără a spune un cuvânt, Denise începu din nou să înfigă acele cu gămălie. Totul dură foarte mult, căci trebuia să treacă de la un umăr la celălalt. Fu nevoită chiar să îngenuncheze o clipă pentru a trage partea din faţă a mantoului. Deasupra ei, doamna Desforges avea atitudinea dură a unei stăpâne greu de mulţumit. Fericită că o poate umili, că o poate trata ca pe o servitoare, Henriette îi dădea ordine scurte, urmărind pe chipul lui Mouret cele mai mici semne de enervare.

— Puneţi un ac aici! A, nu acolo, aici, lângă manşetă. Dar chiar nu înţelegeţi?... Nu aşa, nu vedeţi că apare din nou cuta?... Fiţi atentă! Mă înţepaţi!

În două rânduri, Mouret încercă zadarnic să intervină, pentru a pune capăt acestei scene. Inima lui tresărea văzându-şi iubita umilită; şi o iubea mai mult pe Denise, cu o duioşie emoţionantă, pentru tăcerea demnă pe care o păstra. Chiar dacă îi tremurau puţin mâinile văzându-se tratată astfel în faţa lui, accepta neplăcerile meseriei cu resemnarea demnă a unei fete curajoase. Când doamna Desforges înţelese că nu se vor trăda, căută altceva; începu să-i zâmbească lui Mouret şi să joace rolul amantei. Şi fiindcă acele se terminaseră, spuse:

— Dragul meu, caută, te rog, în cutia de fildeş de pe toaletă... Sigur e goală? Fii drăguţ şi vezi pe căminul din cameră, ştii tu, în

colţul de la oglindă.

Îl făcea să se simtă ca la el acasă, ca un bărbat care dormise acolo şi care ştia unde se ţin pieptenii şi periile. Când îi aduse câteva ace, Henriette le luă pe rând, silindu-l să rămână în picioare lângă ea, privindu-l şi vorbindu-i în şoaptă:

— Doar nu sunt cocoşată… Haide, dă-mi mâna, atinge-mi umerii, fă-mi plăcerea. Aşa arăt eu?

Denise ridicase încet ochii şi mai palidă decât înainte, începu din nou să prindă acele cu gămălie. Mouret nu vedea decât părul blond şi ceafa ei delicată; după fiorul care o făcea să tremure, înţelegea stinghereala şi ruşinea de pe chipul fetei. Acum l-ar respinge din nou şi l-ar trimite la această femeie care nu era în stare să-şi ascundă legătura nici în faţa străinilor. Toate gândurile brutale i se adunaseră în mâini, îi venea să o bată pe Henriette. Cum s-o facă să tacă? Cum s-o facă pe Denise să înţeleagă că o adoră, că doar ea exista pentru el, că era gata să-i jertfească toate iubirile sale de o zi? Nicio fată nu şi-ar fi afişat intimităţile echivoce aşa cum făcuse această burgheză. Îşi retrase mâna şi spuse:

— N-are rost să vă încăpăţânaţi, doamnă, din moment ce şi eu cred că acest mantou nu vă vine!

Una dintre lămpile cu gaz şuiera; în aerul înăbuşitor şi jilav al odăii nu se mai auzea decât sunetul acesta arzător. Oglinzile dulapului ţeseau fire de lumină pe tapetul de mătase roşie, pe care dansau umbrele a două femei. Un flacon cu verbină, uitat desfăcut, răspândea un parfum vag şi confuz, ca al unui buchet ofilit.

— Asta e tot ce pot face, doamnă, spuse în cele din urmă Denise, ridicându-se.

Se simţea la capătul puterilor. Se înţepase de două ori cu acele cu gămălie, orbită parcă de oboseală. Să fi făcut şi el parte din complot? O adusese acolo pentru a se răzbuna pentru refuzul ei şi pentru a-i arăta că alte femei îl iubesc? Acest gând o îngheţa, nu-şi amintea să fi avut vreodată nevoie de mai mult curaj, nici chiar în

cele mai înfiorătoare momente ale vieţii ei, când îi lipsise până şi pâinea. Nu conta că fusese umilită într-un asemenea hal, dar să-l vadă la braţul alteia ca şi cum ea nici n-ar fi fost acolo!

Henriette se privi în oglindă şi izbucni din nou în cuvinte grele.

— Cred că glumiţi, domnişoară. E chiar mai rău decât înainte… Priviţi cum îmi strânge pieptul. Parcă aş fi o doică…

Atunci Denise, scoasă din minţi, spuse şi ea un cuvânt supărător:

— Doamna e cam plinuţă… Nu putem face nimic pentru ca doamna să fie mai puţin grasă!

— Grasă, grasă!, repetă Henriette care pălise la rândul ei. Acum chiar sunteţi obraznică, domnişoară… într-adevăr, te sfătuiesc să le judeci pe altele.

Amândouă, faţă în faţă, se priveau tremurând. Acum nu mai exista nici doamna, nici fata de prăvălie. Nu erau decât nişte femei devenite egale în rivalitatea lor. Una dintre ele îşi scoase mantoul pentru a-l azvârli pe un scaun în timp ce cealaltă aruncă la întâmplare pe masa de toaletă cele câteva ace cu gămălie care-i rămăseseră în mână.

— Ceea ce mă surprinde, continuă Henriette, este că domnul Mouret tolerează o asemenea insolenţă… Credeam, domnule, că eşti puţin mai sever cu personalul dumitale.

Denise îşi recăpă calmul şi curajul, astfel că răspunse blând:

— Dacă domnul Mouret mă păstrează, înseamnă că nu are ce să-mi reproşeze… Sunt gata, totuşi, să vă cer scuze dacă asta doreşte dânsul.

Mouret asculta înmărmurit cearta celor două femei, negăsind niciun cuvânt potrivit pentru a o încheia. Avea oroare de aceste explicaţii între femei a căror asprime îi rănea mereu nevoia continuă de eleganţă. Henriette voia să-i smulgă un cuvânt care să o condamne pe tânără, dar cum el rămase tăcut, oarecum

nehotărât, îl lovi cu o ultimă insultă:

— Ei bine, domnule, dacă am ajuns să înghit în casa mea impertinenţele metreselor tale… Ale unui fete culese de prin cine ştie ce canal!

Două lacrimi mari se scurseră din ochii Denisei. Le reţinuse de multă vreme, dar acum întreaga ei fiinţă se prăbuşise la auzul acestei insulte. Când Mouret o văzu plângând, fără să răspundă prin violenţă, cu o demnitate mută şi disperată, nu mai ezită, inima lui se îndreptă spre ea cu o imensă duioşie. Îi luă mâinile şi spuse:

— Pleacă repede, copila mea. Uită casa asta!

Henriette îi privea mută de uimire şi sufocată de furie.

— Aşteaptă puţin, continuă el împăturind mantoul, du înapoi la magazin mantoul. Doamna îşi va cumpăra altul din altă parte. Şi te rog, nu mai plânge. Ştii cât de mult ţin la dumneata!

O însoţi până la uşă, pe care o închise în urma ei.

Denise nu scosese niciun cuvânt, dar o flacără trandafirie îi împurpura obrajii, în timp ce ochii ei se umplură de noi lacrimi, de o dulceaţă delicată.

Henriette, care se înăbuşea, îşi scoase batista şi-şi muşca buzele. Toate calculele îi fuseseră date peste cap, căzuse singură în capcana pe care se chinuise să i-o întindă lui Mouret. Îşi reproşa că împinsese lucrurile atât de departe, din pură gelozie. Să fie părăsită pentru o asemenea creatură! Să se vadă dispreţuită astfel! Orgoliul ei suferea mai mult decât dragostea ei.

— Aşadar, asta e fata pe care o iubeşti?, spuse ea cu greutate, când rămaseră singuri.

Mouret nu-i răspunse imediat, se plimba de la fereastră la uşă, încercând să-şi învingă emoţia violentă. În cele din urmă, se opri şi, foarte politicos, cu un glas rece, îi spuse simplu:

— Da, doamnă.

Lampa de gaz încă mai sufla în atmosfera fierbinte a odăii. Acum, oglinzile nu mai conturau umbre, încăperea părea goală,

pierdută într-o tristeţe grea. Henriette se lăsă să cadă pe un scaun, răsucindu-şi batista între degetele fierbinţi, repetând printre hohotele de plâns:

— Dumnezeule, cât sunt de nenorocită!

Mouret o privi câteva clipe, nemişcat. Apoi, plecă liniştit. Henriette, rămasă singură, plângând, înconjurată de acele cu gămălie răspândite prin odaie.

Când Mouret se întoarse în micul salon, nu-l găsi decât pe Vallagnosc, baronul se întorsese printre doamne. Se simţea sfârşit, astfel că se aşeză în fundul camerei, pe o canapea; văzându-l atât de trist, prietenul său se aşeză cu milă în faţa lui pentru a-l feri de privirile curioase. Se uitară unul la altul fără să schimbe o vorbă. Apoi, Vallagnosc, care în sinea sa părea să se amuze de tulburarea lui Mouret, îl întrebă cu glasul lui ironic:

— Te distrezi?

Mouret nu păru să înţeleagă imediat; dar după ce-şi aminti de vechile lor discuţii despre prostia oarbă şi chinul inutil al vieţii, răspunse:

— Fără îndoială, n-am trăit niciodată atât de intens… A, prietene, nu-ţi bate joc, cele mai scurte ore sunt cele în care mori de suferinţă!

Coborî vocea şi continuă mai vesel, printre lacrimile care nu se uscaseră încă:

— Mda, ştii totul, nu-i aşa? Amândouă s-au pornit să-mi sfâşie inima. Dar, vezi tu, e bine încă… Rănile pe care mi le provoacă sunt aproape la fel de minunate ca şi mângâierile. Sunt frânt, nu mai pot; n-are importanţă, pentru că nu ştii cât de mult iubesc eu viaţa… O, o voi avea pe această copilă care nu mă vrea!

Vallagnosc spuse simplu:

— Şi apoi?

— Apoi? O voi avea! Nu e suficient?… Tu crezi că eşti mai puternic pentru că refuzi să fii prost şi să suferi? Nu eşti decât un

păcălit şi nimic mai mult!... Caută să doreşti o femeie şi să o cucereşti în cele din urmă; răscumperi într-o clipă toate mizeriile trecutului.

Dar Vallagnosc îşi exagera pesimismul. La ce bun să munceşti atât, dacă banii nu-ţi oferă totul? Ce ar mai fi închis el prăvălia şi s-ar fi întins liniştit, fără să mai mişte un deget, în ziua în care şi-ar fi dat seama că toate milioanele câştigate nu-l ajută nici măcar să-şi cumpere femeia dorită! Ascultându-l, Mouret deveni grav, apoi se porni iar cu violenţă, crezând în puterea voinţei sale.

— O vreau şi o voi avea!... Şi dacă-mi scapă, vei vedea atunci de ce sunt în stare ca să mă vindec. Oricum, va fi minunat... Nu ştii despre ce vorbesc, prietene; altminteri, ai şti că acţiunea conţine şi răsplata. A acţiona, a crea, a lupta împotriva faptelor, a le cuceri sau a fi cucerit de ele, în asta constă toată fericirea şi sănătatea omului!

— Un mod de a te pierde, murmură celălalt.

— Ei bine, prefer să mă pierd... Dacă e să mor, mai bine mor de pasiune decât de plictiseală!

Începură amândoi să râdă, amintindu-şi de vechile lor discuţii din liceu. Cu glasul său moale, Vallagnosc se puse să explice, atunci, banalitatea lucrurilor. Vorbea de un fel de fanfaronadă în imobilitatea şi neantul existenţei sale. Da, se va plictisi mâine la minister, aşa cum se plictisise şi în ajun; în trei ani, îi măriseră salariul cu şase sute de franci, avea acum trei mii şase sute, care nu-i ajungeau nici pentru trabucuri. Viaţa nu avea nicio noimă, şi dacă nu te sinucizi e numai din lene, ca să eviţi o osteneală. Mouret îi aminti despre căsătoria cu domnişoara de Boves, iar el îi răspunse că, deşi mătuşa se încăpăţâna să nu moară, chestiunea avea să fie încheiată; cel puţin, credea că părinţii erau de acord, iar el părea lipsit de voinţă. De ce să vrei sau să nu vrei ceva, când lucrurile nu merg niciodată cum doreşti? Îi dădu ca exemplu pe viitorul său socru, care crezuse că va găsi în doamna Guibal, o blondă

indolentă, un capriciu de o oră, şi când colo doamna îl lovea cu biciul, ca pe un cal bătrân căruia îi secătuieşti ultimele forţe, în timp ce lumea îl credea ocupat cu inspecţia armăsarilor de la Saint-Lo, ea îi toca banii, într-o căsuţă închiriată de el la Versailles.

— E mai fericit decât tine, spuse Mouret ridicându-se.

— O, el, cu siguranţă, răspunse Vallagnosc. Poate că numai răul mai are oarecare haz.

Mouret îşi revenise. Se gândea să iasă cât mai repede din casa aceea, dar nu voia ca plecarea lui să pară o fugă. Astfel că se decise să bea o ceaşcă cu ceai şi intră din nou în salonul cel mare împreună cu prietenul său, care se ţinea de glume. Baronul Hartmann îl întrebă dacă mantoul vine, în sfârşit, bine; fără să se tulbure, Mouret răspunseră se renunţase cu totul la el. Urmă o exclamaţie generală. În timp ce doamna Marty se grăbea să-l servească, doamna de Boves învinuia marile magazine că fabrică întotdeauna haine prea strâmte. În cele din urmă, se aşeză lângă Bouthemont, care nu se clintise din loc. Fură uitaţi acolo. La întrebările îngrijorate ale acestuia, dornic de a-şi afla soarta înainte de a pleca de acolo, Mouret îi aduse la cunoştinţă că domnii din consiliu erau hotărâţi să se lipsească de serviciile lui. Între fiecare frază sorbea câte o linguriţă de ceai, arătându-şi deznădejdea. A! O ceartă din care abia îşi revenea; părăsise scos din minţi sala de consiliu. Dar ce putea să facă? Nu putea să rupă cu ei din pricina unei simple chestiuni de personal. Foarte palid, Bouthemont se simţi silit să-i mai şi mulţumească.

— Ce mantou înfiorător!, remarcă doamna Marty. Se pare că Henriette nici nu se mai poate întoarce.

Într-adevăr, această absenţă îndelungată începea să-i jeneze pe toţi cei prezenţi. Dar chiar în acel moment, doamna Desforges reapăru.

— Chiar renunţi la el?, strigă veselă doamna de Boves.

— Cum adică?

— Da, domnul Mouret ne-a povestit că nu-ţi venea nicicum.

Henriette se arătă foarte mirată.

— Domnul Mouret a glumit. Mantoul îmi va veni de minune.

Părea foarte calmă, chiar surâzătoare. Fără îndoială, îşi dăduse cu apă pe ochi, căci pleoapele îi erau proaspete, fără pic de roşeaţă. În timp ce întreaga făptură tremura şi sângera încă, Henriette avu puterea să-şi ascundă chinul sub masca ei de eleganţă mondenă. Cu zâmbetu-i obişnuit îi oferi lui Vallagnosc câteva sendvişuri. Doar baronul, care o cunoştea bine, observase uşoara contracţie a buzelor şi focul întunecat pe care nu reuşise să-l stingă în adâncul ochilor. Ghicise toată scena.

— Doamne! Fiecare cu gusturile lui, spunea doamna de Boves servind şi ea un sendviş. Ştiu multe femei care n-ar cumpăra nici măcar o panglică dacă nu e de la *Louvre.* Sau altele care se dau în vânt după *Bon Marché…* Fără îndoială, e o chestiune de temperament.

— *Bon Marché* e cam provincial, murmură doamna Marty, şi eşti foarte înghesuit la *Louvre.*

Doamnele începură din nou discuţia despre marile magazine.

Mouret fu nevoit să-şi dea cu părerea, astfel că se întoarse în mijlocul lor şi se prefăcu interesat şi corect. Un magazin foarte bun, acest *Bon Marché,* solid şi respectabil; însă *Louvre* avea parcă o clientelă mai strălucitoare.

— În sfârşit, dumneata preferi *Paradisul femeilor,* spuse baronul zâmbind.

— Da, răspunse liniştit Mouret. La noi, clientele sunt într adevăr iubite.

Toate femeile prezente fură de acord cu el. Acesta era adevărul, se simţeau apreciate, măgulite şi adorate la *Paradis.* Succesul enorm al magazinul se datora tocmai acestei seducţii galante.

— Apropo, întrebă Henriette, care voia să demonstreze o mare

libertate de spirit, domnule Mouret, ce s-a întâmplat cu protejata mea?… Vă amintiţi, desigur, domnişoara Fontenailles.

Şi întorcându-se spre doamna Marty, adăugă:

— O marchiză, draga mea, o biată fată ajunsă în mizerie.

— Păi, spuse Mouret, îşi câştigă cei trei franci pe zi ocupându-se de eşantioane, şi cred că am s-o mărit cu unul dintre băieţii mei de magazin.

— Ce grozăvie!, strigă doamna de Boves.

Mouret o privi şi continuă pe un ton calm:

— De ce spuneţi asta, doamnă? Nu credeţi că ar fi mai bine pentru dânsa să se mărite cu un băiat cumsecade, muncitor, decât să cadă pe mâna vreunei haimanale?

Vallagnosc vru să intervină cu o glumă:

— Nu-l mai întărâtaţi, doamnă. O să ajungă să vă spună că toate vechile familii din Franţa ar trebui să înceapă să vândă pânzeturi.

— Dar, susţinu Mouret, pentru multe dintre ele ar fi cel puţin un sfârşit onorabil.

Totul se încheie cu hohote de râs, paradoxul părea cam mare. El continua să preamărească ceea ce denumea aristocraţia muncii. O uşoară roşeaţă colorase obrajii doamnei de Boves, pe care jena financiară, ce o silea să trăiască din expediente, o scotea din minţi; în timp ce doamna Marty, dimpotrivă, aproba, cuprinsă de remuşcări, gândindu-se la bietul ei soţ. Tocmai atunci servitorul îl introduse pe profesor, care venise să o caute. Părea mai slab şi mai uscat, din pricina muncii sale grele, cu veşnica lui redingotă strâmtă şi lucioasă. După ce-i mulţumi doamnei Desforges pentru faptul că-i pusese o vorbă bună la minister, îi aruncă lui Mouret privirea speriată a unui om care întâlneşte răul din cauza căruia va muri. Rămase surprins când îl auzi pe acesta adresându-i-se:

— Ce ziceţi, domnule, nu-i aşa că prin muncă ajungi departe?

— Prin muncă şi economie, răspunse acesta tremurând uşor.

Nu uitaţi de economie, domnule.

Între timp, Bouthemont rămase nemişcat în fotoliul său. Cuvintele lui Mouret îi răsunau încă în urechi. Se ridică în cele din urmă şi-i şopti ceva Henriettei:

— Ştiţi că mi-a anunţat concedierea! O, într-un mod foarte politicos!… Dar, pe legea mea, jur că o să-i pară rău! Tocmai am găsit numele firmei mele: *La patru anotimpuri.* Am să mă aşez aproape de Operă.

— Vă puteţi bizui pe mine! Vă voi ajuta… Aşteptaţi puţin.

Îl atrase pe baronul Hartmann lângă o fereastră. Fără să piardă timpul, îl recomandă pe Bouthemont drept un voinic care, la rândul său, avea să revoluţioneze Parisul, stabilindu-se pe cont propriu. Şi când vorbi despre o comandită1 pentru noul său protejat, baronul, care nu se mai mira de nimic, nu-şi putu opri un gest de spaimă. Era al patrulea băiat de geniu pe care i-l încredinţa; începuse să se simtă de-a dreptul ridicol. Dar n-o refuză categoric, ideea de a crea o concurenţă pentru *Paradisul femeilor* îi era chiar pe plac; căci inventase deja, în materie bancară, o astfel de concurenţă, spre a-i descuraja pe alţii. Şi apoi, aventura îl amuza. Făgădui să se gândească la această afacere.

— Trebuie să discutăm chiar în seara asta, îi şopti Henriette lui Bouthemont la ureche. Veniţi pe la ora nouă… Baronul e de partea noastră.

În acel moment, marele salon se umplu de voci. Mouret, în picioare în mijlocul doamnelor, îşi recăpătase buna dispoziţie, se apăra cu veselie de învinuirile potrivit cărora ruina femeile cu vânzările lui de boarfe şi se oferi chiar să le demonstreze, în cifre, că le ajuta să economisească treizeci la sută din cumpărăturile lor. Baronul Hartmann îl privea, cuprins de o admiraţie frăţească de fost ştrengar. Aşadar, duelul luase sfârşit, Henriette fusese înfrântă. Mouret avu impresia că revede profilul modest al tinerei pe care o zărise traversând anticamera. Stătea acolo răbdătoare,

singură şi periculoasă prin blândeţea ei.

Capitolul 12

În 25 septembrie începură lucrările pentru noua faţadă a *Paradisului femeilor*. Conform promisiunii sale, baronul Hartmann ridicase problema în cadrul ultimei adunări generale a Creditului Imobiliar. În fine, Mouret îşi vedea visul cu ochii: această faţadă care avea să ocupe strada 10 Decembrie era o încununare a destinului său. De aceea, ţinu să sărbătorească începerea lucrărilor. Organiză o ceremonie, împărţi gratificaţii vânzătorilor, iar seara le oferi o masă cu vânat şi şampanie.

Pe şantier, fu observată buna lui dispoziţie atunci când fixă piatra de temelie cu o lovitură de mistrie. De câteva săptămâni, era neliniştit, nervos chiar; dar triumful îi adusese o destindere în suferinţa sa. În după-amiaza aceea părea să-şi fi recăpătat veselia de om sănătos. Însă, imediat după cină, când străbătu refectoriul pentru a ciocni un pahar de şampanie cu personalul său, păru din nou îngândurat, trist… Era copleşit din nou de nelinişte.

A doua zi, la raionul de confecţii, Clara Prunaire încercă să fie răutăcioasă cu Denise. Observase iubirea sfioasă a lui Colomban şi îi trecu prin minte să facă glume pe seama familiei Baudu. În timp ce Marguerite îşi ascuţea creionul în aşteptarea clientelor, Clara îi zise cu voce tare:

— Ştii, amorezul meu din prăvălia de peste drum… începe să-mi fie milă de el că zace acolo în dugheana aia întunecată în care nu intră nimeni niciodată.

— Nu e chiar atât de nefericit, răspunse Marguerite, doar trebuie să se însoare cu fata patronului.

— Zău aşa?, zise Clara. Ar fi haios să i-l fur, nu-i aşa? Doar aşa pentru amorul artei! Pe legea mea că am să încerc…

Şi continuă, fericită să o simtă pe Denise revoltată. Aceasta îi putea ierta orice, dar gândul că verişoară ei Geneviève ar putea muri dintr-o astfel de cruzime o scotea din minţi. Tocmai atunci intră o clientă, şi cum doamna Aurelie coborâse la subsol, Denise

prelua conducerea raionului şi o chemă pe Clara.

— Domnişoară Prunaire, mai bine v-aţi ocupa de doamna decât să staţi şi bârfiţi.

— Dar nu bârfeam.

— Vă rog să tăceţi din gură! Ocupaţi-vă imediat de doamna!

Clara se resemna, cu un aer supus. Când Denise făcea act de autoritatea ei, fără să ridice tonul, nimeni nu-i stătea în cale. Reuşise să dobândească un respect absolut, chiar prin natura ei atât de blândă. Se plimbă o clipă în tăcere printre domnişoarele devenite dintr-odată foarte serioase. Marguerite începuse din nou să-şi ascută creionul, al cărui vârf se rupea continuu. Era singura care o aproba pe adjunctă pentru că-i rezistase lui Mouret, clătina din cap şi spunea că e mai bine să ai o atitudine corectă, decât să te căieşti de consecinţele unei prostii.

— Eşti supărată?, se auzi o voce în spatele Denisei.

Era Pauline care traversa raionul. Văzuse scena şi vorbea încet zâmbind.

— Sunt nevoită, răspunse Denise. Altfel n-aş mai scoate-o la capăt cu oamenii mei.

Lenjereasa ridică din umeri.

— Ei haide, oricum vei fi regina tuturor, când vei dori! Ea nu înţelegea încă refuzul prietenei sale.

La sfârşitul lui august se căsătorise cu Baugé, o adevărată nebunie, spunea ea voioasă. Teribilul Bourdoncle o trata acum şi mai rău, ca pe o femeie pierdută pentru negustorie. Îi era teamă ca nu cumva într-o bună zi să fie trimişi amândoi să se iubească în stradă, pentru că domnii de la direcţiune decretaseră că dragostea e un lucru execrabil, dăunător vânzării. Ajunsese până într-acolo încât se prefăcea că nu-l cunoaşte pe Baugé de câte ori îl întâlnea prin galerii. Tocmai trăsese o sperietură, deoarece fusese cât pe ce să fie surprinsă de bătrânul Jouve pe când stătea de vorbă cu soţul ei după un morman de boarfe.

— Ia te uită! M-a urmărit, zise ea, după ce-i povestise cu lux de amănunte întâmplarea. Îl vezi cum mă adulmecă cu nasul ăla mare?

Într-adevăr, Jouve ieşise de la raionul de dantele, cu cravata lui corect aşezată, de un alb impecabil, şi cu nasul în vânt, la pândă, după vreo greşeală. Însă când o zări pe Denise, se înclină şi trecu zâmbind amabil.

— Sunt salvată!, murmură Pauline. Draga mea, l-ai făcut s-o înghită şi pe asta... Ia spune, dacă mi s-ar întâmpla vreo nenorocire, ai pune o vorbă bună pentru mine? Da, da, nu te uita aşa de mirată, se ştie că o vorba de-a ta ar revoluţiona tot magazinul.

Se grăbi să se întoarcă la raionul ei. Denise roşise, tulburată de aceste aluzii amicale. De altfel, era adevărat. Avea o senzaţie vagă a puterii ei, după măgulirile de care era înconjurată. Când doamna Aurelie se întoarse şi regăsi raionul liniştit şi activ, sub supravegherea adjunctei, îi zâmbi prieteneşte. Îl neglija chiar şi pe Mouret, simpatizând această persoană care, într-o bună zi, s-ar putea gândi la poziţia ei de şefă. Domnia micuţei Denise începuse.

Bourdoncle era singurul care nu se dădea bătut. În războiul subtil pe care-l purta împotriva tinerei fete exista o antipatie personală. O detesta pentru blândeţea şi pentru farmecul ei aparte. O trata ca pe o influenţă nefastă ce ar putea pune întregul magazin în pericol, în ziua în care Mouret ar ceda. Observa cu stupoare că însuşirile de neguţător ale patronului său păreau să-şi piardă din valoare, din pricina acestei iubiri absurde; şi tot ce câştigaseră prin intermediul femeilor avea să se irosească din cauza acestei femei. Pe el, personal, toate îl lăsau rece şi le trata cu dispreţul unui om lipsit de patimă, a cărui meserie era să trăiască prin ele şi care îşi pierduse orice iluzie văzându-le aşa cum erau în josniciile negoţului său. În loc să-l ameţească, parfumul celor şaptezeci de mii de cliente îi dădea migrene insuportabile; îşi bătea metresele

imediat ce intra în casă. Ceea ce îl neliniştea şi mai mult la această mică vânzătoare, devenită încetul cu încetul atât de periculoasă, era faptul că nu credea deloc în dezinteresul şi în sinceritatea refuzurilor ei. Pentru el, ea juca un rol, poate cel mai abil dintre roluri; căci dacă i-ar fi cedat din prima zi, fără îndoială că Mouret ar fi uitat-o a doua zi, pe când refuzându-l, îi biciuise dorinţa, îl înnebunise, făcându-l capabil de orice. O femeie din lumea bună sau una inteligentă ar fi acţionat la fel ca această inocentă. Bourdoncle n-o putea vedea, cu ochii ei senini, cu chipul blând şi atitudinea ei modestă, fără a fi cuprins de o adevărată teamă, ca şi cum ar fi avut în faţa lui o mâncătoare de oameni deghizată, taina întunecată a femeii, moartea însăşi în chip de fecioară. Cum ar putea împiedica planurile acestei false ingenue? Căuta să-i pătrundă şiretlicurile, în speranţa că, într-o bună zi, le va putea da în vileag. Cu siguranţă va comite vreo greşeală, o va surprinde odată cu unul dintre iubiţii ei, şi va fi din nou gonită, iar magazinul îşi va recăpăta buna lui funcţionare de maşinărie bine condusă.

— Vegheaţi, domnule Jouve, îi repeta Bourdoncle inspectorului. Vă voi răsplăti personal.

Dar Jouve nu se arăta deloc vigilent, cercetase femeile şi se gândea să treacă de partea acestei copile, care putea fi stăpâna zilei de mâine. Deşi nu mai îndrăznea să se atingă de ea, o găsea al dracului de frumoasă. Odinioară, colonelul său îşi dăduse viaţa pentru o fată ca asta, cu o figură neînsemnată, delicată şi modestă, a cărei privire întorcea pe dos inimile bărbaţilor.

— Veghez, veghez, răspunse el. Dar, pe cuvânt de onoare, nu descopăr nimic!

Totuşi, circulau tot felul de zvonuri; un curent de bârfe abominabile se ascundea sub măgulirile şi respectul pe care Denise le simţea crescând în jurul ei. În acel moment, întregul magazin povestea că-l avusese mai întâi pe Hutin ca amant; nimeni n-ar fi putut spune cu siguranţă că această legătură nu continua

încă, dar exista bănuiala că se mai văd din când în când. Şi Deloche se culca cu ea; se întâlneau mereu prin ungherele întunecate şi vorbeau cu orele. Un adevărat scandal!

— Aşadar, nimic cu şeful de la mătăsuri, nimic cu tânărul de la dantele?, întrebă Bourdoncle.

— Nu, domnule, nimic, răspunse inspectorul.

Bourdoncle spera să o surprindă pe Denise mai ales cu Deloche. Într-o dimineaţă, chiar el îi zărise râzând împreună la subsol. Aşteptând momentul oportun, o trata pe Denise de la egal la egal, n-o mai dispreţuia, simţind-o destul de puternică pentru a-l răsturna chiar şi pe el, în ciuda celor zece ani de serviciu.

— Vă recomand să-l păziţi mai bine pe tânărul de la dantele, încheie Bourdoncle ca de fiecare dată. Sunt mereu împreună. Dacă-i prindeţi, să mă chemaţi repede şi mă ocup eu de restul.

În acest timp, Mouret trăia într-o tulburare înfiorătoare. Era oare posibil ca această copilă să-l chinuiască într-atât? O revedea mereu aşa cum venise la *Paradisul femeilor*, cu ghetele ei amărâte, cu rochia ei strâmtă şi neagră, cu aerul ei sălbatic. Se bâlbâia, râdeau cu toţii de ea, el însuşi o găsise la început urâtă. Urâtă! Acum însă l-ar putea îngenunchea dintr-o singură privire, căci n-o mai vedea decât într-un nimb! Şi apoi fusese ultima din magazin, descurajată, certată, batjocorită, tratată chiar şi de el ca un fel de animal ciudat. Luni întregi urmărise cum creşte această fată, se amuzase de acest experiment, fără să-şi dea seama că-şi pune inima în joc. Ea evolua încetul cu încetul, devenea periculoasă. Poate că o iubise din prima clipă, chiar şi în vremea în care credea că n-are decât un sentiment de milă pentru ea. Şi totuşi, nu se simţise al ei decât în seara plimbării pe sub castanii din Tuileries. Viaţa lui începuse de atunci, auzea râsetele unui grup de fetiţe, clipocitul îndepărtat al unui izvor, în timp ce, în umbra fierbinte, Denise mergea alături de el, tăcută. Pe urmă nu-şi mai amintea nimic, patima îl cuprindea tot mai mult, se dăruise cu tot sângele, cu toată

ființa lui. O copilă ca ea, era oare cu putință? Acum, când trecea pe lângă el, foșnetul rochiei ei i se părea atât de puternic, încât simțea că se clatină.

Se revoltase multă vreme, se indignase adesea, căutând să scape de această obsesie stupidă. Ce avea ea de-l subjuga astfel? N-o văzuse el desculță? Nu fusese primită aproape din milă? Măcar dacă ar fi fost vorba despre una dintre acele făpturi minunate ce stârnesc o mulțime întreagă! Dar această copilă era o nimica toată! Avea o figură comună, care nu transmite nimic. Şi nu era, desigur, nici prea deşteaptă, căci îşi amintea de începutul ei neîndemânatic ca vânzătoare. Dar, după fiecare dintre accesele de furie, era copleşit de pasiune, ceva ca o teroare sfântă pentru că-şi insultase idolul. Denise avea în ea tot ce era mai bun într-o femeie: curaj, voioşie, simplitate; şi din blândețea ei izvora un farmec, ca subtilitatea pătrunzătoare a unui parfum. Nu puteai să treci pe lângă ea ca pe lângă o femeie oarecare; curând, acest farmec acționa cu o forță lentă, de neînvins; îi aparțineai pentru totdeauna dacă binevoia să-ți surâdă. Atunci totul zâmbea pe chipul ei alb, ochii ei albaştri ca safirul, obrajii şi bărbia cu gropițe, în timp ce părul ei greu şi blond părea luminat de o frumusețe regească, fermecătoare. Se declara cucerit, era tot atât de deşteaptă pe cât era de frumoasă, inteligența îi izvora din tot ce era mai bun în ființa ei. Celelalte vânzătoare ale lui n-aveau decât o educație de stradă, o superficialitate a fetelor declasate, pe când ea îşi păstra grația, acea savoare a originii sale, fără ambiții false. Cele mai bune idei comerciale se năşteau din practică, sub fruntea îngustă, ale cărei linii pure însemnau voință şi dragoste pentru ordine. Şi-ar fi împreunat mâinile să-şi ceară iertare pentru că o blestemase în clipele sale de revoltă.

De ce-l refuza ea cu atâta încăpățânare? O rugase de nenumărate ori, oferindu-i tot mai mult. Apoi, gândindu-se că era ambițioasă, îi promise să o numească şefă imediat ce va avea un

raion liber. Însă ea refuza, şi refuza mereu! Pentru el era o mare mirare, o luptă în care dorinţa creştea. I se părea o situaţie imposibilă, copila aceasta va sfârşi prin a ceda, căci privise întotdeauna înţelepciunea unei femei ca pe ceva relativ. Nu mai vedea o alta, nu mai avea niciun alt scop, decât să o ţină, în sfârşit, lângă el, să o aşeze pe genunchi şi să-i sărute buzele; la gândul acesta, sângele îi clocotea în vene şi tremura, tulburat de neputinţa lui.

Zilele se scurgeau încărcate de aceeaşi obsesie dureroasă. Imaginea Denisei se trezea odată cu el. O visa noaptea, îl urma în biroul său unde semna contracte şi mandate, de la ora nouă până la zece, treabă pe care o făcea maşinal. O simţea prezentă tot timpul, spunând mereu acelaşi „nu" cu aerul ei liniştit. La ora zece începea consiliul, un adevărat consiliu de miniştri, o adunare a celor doisprezece acţionari şi şefi ai magazinului, pe care trebuia să o prezideze; se discutau chestiunile de ordin interior, se examinau cumpărăturile, se stabileau etalajele; şi ea era mereu acolo, îi auzea glasul blând printre cifrele rostite, îi vedea zâmbetul luminos în situaţiile financiare cele mai complicate. După consiliu, îl însoţea, făcând alături de el inspecţia zilnică a raioanelor, întorcându-se după-amiaza în biroul său de la direcţiune, stând lângă fotoliul lui de la ora două la patru, timp în care el primea o mulţime de oameni: fabricanţi din toată Franţa, mari industriaşi, bancheri, inventatori, un du-te-vino neîncetat al bogăţiei şi inteligenţei, un dans înnebunitor al milioanelor, întrevederi rapide în care se puneau la cale cele mai importante afaceri de pe piaţa pariziană. Dacă uita de ea o clipă în timp ce hotăra ruina sau prosperitatea unei industrii, o regăsea în picioare, într-un impuls al inimii sale; glasul i se stingea şi se întreba la ce bun această avere, dacă ea nu-l voia. În sfârşit, când sunau orele cinci, trebuia să semneze corespondenţa, munca automată a mâinii sale începea din nou, timp în care ea se ridica şi mai dominatoare, cuprinzându-l în

întregime pentru a fi numai al ei, în orele arzătoare şi singuratice ale nopţii. A doua zi, lucrurile se petreceau la fel, aceleaşi zile atât de active şi atât de pline de munca uriaşă pe care umbra fugitivă a unei copile era în stare s-o învăluie în teamă şi nelinişte.

Mai ales în timpul inspecţiei sale zilnice îşi simţea nefericirea. Să fii în stare să construieşti această maşinărie uriaşă, să domneşti peste o lume ca aceasta şi să ajungi să agonizezi din pricina unei fete care nu te vrea? Mouret se dispreţuia, ura patima şi ruşinea chinului său. Erau zile când se simţea dezgustat de puterea lui, îi era greaţă în timp ce străbătea galeriile de la un capăt la altul. Odinioară, ar fi vrut să-şi întindă imperiul, să-l facă atât de mare, încât ea să i se ofere din admiraţie şi din teamă.

Mai întâi, se oprea la subsol, în faţa benzii pe care alunecau mărfurile. Aceasta dădea tot în strada Neuve-Saint-Augustin, însă fuseseră nevoiţi să o lărgească; acum avea o albie ca de fluviu unde se rostogolea valul continuu al mărfurilor cu zgomotul puternic al cascadelor de apă; erau sosiri din toată lumea, şiruri de camioane venite de prin toate gările, o descărcare continuă, un râu de cutii şi de baloturi dispărea în adâncul nesăţios al magazinul. Mouret privea acest torent ce se zbătea la picioarele lui, gândindu-se că este unul dintre stăpânii averii publice, că ţine în mâini soarta industriei franceze şi că, totuşi, nu poate cumpăra sărutul uneia dintre angajatele lui.

Apoi trecea la serviciul de primire, care ocupa în acel moment o parte a subsolurilor din marginea străzii Monsigny. Douăzeci de mese se întindeau una după alta, scăldate în lumina palidă a ferestrelor; un întreg popor de funcţionari se înghesuia acolo, golind lăzile, verificând mărfurile, marcându-le cu cifre cunoscute; huruitul continuu al benzii pe care alunecau mărfurile acoperea vocile tuturor. Şefii de raion o opreau din când în când pentru a rezolva unele deficienţe şi pentru a confirma ordinele. Capătul acesta de pivniţă se umplea de strălucirea caldă a satinurilor, de

neaua ţesăturilor şi de o revărsare uluitoare de blănuri şi de dantele, de articole pariziene şi de draperii orientale. Mergea cu paşi mărunţi printre aceste bogăţii aruncate în dezordine, îngrămădite unele peste altele. Sus, la etaj, toate aveau să strălucească în vitrine, să pornească galopul banilor pe la tejghele şi, în cele din urmă, să dispară înghiţite de curentul furios al vânzării ce străbătea întregul magazin. Se gândea că-i oferise tinerei mătăsuri, catifele, tot ce şi-ar fi dorit din mormanele acelea enorme, dar ea le refuzase cu un singur semn din capul ei blond.

Apoi cobora la celălalt capăt al subsolului, pentru a arunca o privire la serviciul de expedieri. Coridoare interminabile se întindeau luminate de lămpile cu gaz; în dreapta şi în stânga, rezervele, închise cu gratii, păreau nişte prăvălii subterane, un întreg cartier comercial, raioane de mercerie, albituri, marochinărie, mărunţişuri, toate zăceau cufundate în umbră. Ceva mai departe se afla unul dintre cele trei calorifere, iar şi mai departe, un post de pompieri păzea contorul central, închis în cuşca lui metalică. La ieşire, se aflau mesele uriaşe de triaj, năpădite de pe acum de grămezi de pachete, cartoane şi cutii, pe care coşuri mari le coborau fără încetare; Campion, şeful serviciului, îl informă asupra muncii curente, în timp ce alţi douăzeci de oameni aflaţi în subordinea sa distribuiau pachetele în compartimentele care purtau fiecare numele unui cartier din Paris, şi de unde băieţii le urcau apoi în trăsurile înşirate de-a lungul trotuarului. Se auzeau strigăte, nume de străzi, recomandări, un adevărat vacarm, o agitaţie de pachebot pe punctul de a-şi ridica ancora. Mouret rămase o clipă nemişcat, privind această descărcare a mărfurilor pe care le văzuse înghiţite înainte de gura flămândă a magazinului, la extremitatea opusă a subsolurilor; uriaşul curent se oprea aici şi ieşea în stradă după ce depunea aurul în fundul caselor de bani. Ochii i se tulburau, această mişcare colosală nu mai avea importanţă, nu-i mai rămânea decât ideea unei călătorii,

dorinţa de a pleca în ţări îndepărtate, de a părăsi totul dacă ea se încăpăţâna să spună nu.

Urcă din nou, îşi continuă inspecţia, vorbind şi agitându-se şi mai mult, fără a putea să-şi schimbe gândurile. La etajul al doilea, vizită serviciul de expediţii, căutând ceartă, exasperat de ritmicitatea perfectă a maşinii pe care o reglase el însuşi. Acest serviciu era dintre acelea ce căpătau din zi în zi o importanţă tot mai mare: necesita acum două sute de angajaţi, dintre care unii deschideau, citeau, clasau scrisorile venite din provincie şi din străinătate, în timp ce alţii adunau pe rafturi mărfurile cerute de semnatari. Numărul scrisorilor creştea atât de mult, încât nu le mai numărau, ci le cântăreau, ajungând la o sută de livre pe zi. Febril, Mouret străbătu cele trei săli, punându-i întrebări lui Levasseur, şeful serviciului, cu privire la greutatea corespondenţei: optzeci de livre, uneori nouăzeci, iar lunea, o sută. Cifra urca mereu şi ar fi trebuit să fie încântat, dar el rămânea înfiorat în mijlocul larmei pe care echipa vecină de la serviciul de ambalare o făcea bătând lăzile în cuie. În zadar străbătea magazinul: ideea lui fixă rămânea încruntată între ochi, şi pe măsură ce puterea lui se desfăşura, pe măsură ce angrenajul serviciilor şi armata personalului defilau prin faţa lui, simţea şi mai profund insulta neputinţei sale. Era o afluenţă de comenzi din toată Europa, era nevoie de o trăsură specială de poştă pentru aducerea corespondenţei; şi ea spunea nu, mereu nu.

Coborî apoi, vizită casieria centrală, unde patru casieri păzeau cele două uriaşe case bani, pe unde trecuseră cu un an înainte optzeci şi opt de milioane. Aruncă o privire şi la biroul de verificare a facturilor, unde lucrau douăzeci şi cinci de angajaţi, aleşi dintre cei mai serioşi. Intră în biroul de defalcare, un serviciu de treizeci şi cinci de tineri, debutanţi într-ale contabilităţii, însărcinaţi să controleze notele de debit şi să calculeze comisioanele vânzătorilor. Se întoarse la casieria centrală, se enervă văzând

casele de bani, calcă peste aceste milioane a căror inutilitate îl scotea din minți. Şi ea spunea nu, mereu nu!

Acelaşi nu ce răsuna în toate raioanele, prin galeriile de vânzare, prin săli, prin întregul magazin! Se plimba de la mătăsuri la stofe, de la albituri la dantele; urca la etaje, se oprea pe punţile mobile, îşi prelungea inspecţia cu o minuţiozitate obsesivă şi dureroasă. Magazinul luase proporţii inimaginabile, crease un raion şi apoi încă unul, guvernând tot acest nou domeniu. Îşi extindea imperiul şi asupra acestei industrii, ultima cucerită; şi ea spunea în continuare nu. Astăzi, personalul lui ar fi putut popula un mic oraş: erau o mie cinci sute de vânzători, o mie de alţi angajaţi de toate felurile, dintre care patruzeci de inspectori şi şaptezeci de casieri; doar la bucătărie erau treizeci şi doi de oameni, în timp ce la publicitate erau zece funcţionari, trei sute cincizeci de băieţi de magazin îmbrăcaţi în livrele şi douăzeci şi patru de pompieri. În grajdurile regale, situate pe strada Monsigny, în faţa magazinului, se aflau o sută patruzeci şi cinci de cai, un întreg atelaj de lux deja celebru. Cele patru trăsuri care tulburaseră odinioară comerţul de cartier, pe vremea când *Paradisul femeilor* ocupa doar colţul Pieţei Gaillon, ajunseseră acum la şaizeci şi două trăsuri mici trase cu braţele, trăsuri cu un singur cal, căruţe imense cu câte doi cai. Acestea brăzdau continuu străzile Parisului, conduse corect de vizitii îmbrăcaţi în negru, ce plimbau prin oraş firma de aur şi purpură a *Paradisului femeilor*. Uneori chiar depăşeau fortificaţiile şi ajungeau la periferii; le vedeai pe drumurile pline de gropi din Bicêtre, de-a lungul malurilor Marnei, chiar şi sub umbrele pădurii Saint-Germain; câteodată, din fundul unei alei însorite, în mijlocul pustiului şi al liniştii, era zărită câte una trecând la trap cu acei cai superbi, aruncând în mijlocul calmului misterios al naturii reclama violentă a panourilor lăcuite. Visa să le împrăştie şi mai departe, în departamentele vecine, ar fi dorit să le vadă străbătând toate străzile din Paris, de la un capăt la

celălalt. Dar acum nici nu mai cobora să-şi viziteze caii pe care-i adora. La ce-i folosea această cucerire a lumii, dacă ea spunea nu, mereu nu?

Seara, când ajungea în faţa casieriei lui Lhomme, cerceta din pură obişnuinţă cifra încasărilor, înscrisă pe un carton pe care bătrânul casier o înfigea într-un cui de fier, lângă el; rareori cifra scădea sub o sută de mii de franci, urca uneori la opt sau nouă sute de mii de franci, în zilele de noi puneri în vânzare; această cifră nu-i mai răsuna în urechi ca un sunet de trompetă, regreta că o privise, căci îi aducea o nouă amărăciune în suflet: ura şi dispreţul faţă de bani.

Chinurile lui Mouret aveau să mai crească. Devenise gelos. Într-o dimineaţă, în biroul său, înainte de consiliu, Bourdoncle îndrăzni să-i spună că fetişcana asta de la confecţii îşi bătea joc de el.

— Cum adică?, întrebă el foarte palid.

— Zău! Are amanţi chiar şi în magazin.

Mouret avu forţa să zâmbească.

— Nu mă mai gândesc la ea, dragul meu. Puteţi vorbi în voie... Cine sunt, aşadar, amanţii ei?

— Hutin, se spune, şi încă un vânzător de la dantele, Deloche, băiatul acela înalt şi prostănac... Nu afirm nimic pentru că nu i-am văzut. Dar pare că se vede în ochii lor.

Urmă un moment de tăcere. Mouret se prefăcu că-şi aranjează hârtiile pe birou, pentru a-şi ascunde tremurul mâinilor. În cele din urmă, îi spuse fără să-şi ridice privirile:

— Avem nevoie de dovezi, încearcă să-mi aduci dovezi... O, din partea mea, poate să facă ce vrea, nu mă mai interesează; chiar mă plictiseşte. Dar nu putem tolera un asemenea comportament la noi în magazin.

Bourdoncle îi răspunse simplu.

— Fii liniştit, într-una din zilele astea vei avea şi dovezile. Am

eu grijă de asta.

Din acel moment, Mouret îşi pierdu cu totul liniştea. Nu mai avu curajul să revină asupra acestei discuţii şi trăia în aşteptarea unei catastrofe care avea să-i zdrobească definitiv inima. Acest chin îl făcu înfiorător, tot magazinul tremura de teama lui. Nu se mai ascundea în spatele lui Bourdoncle, se ocupa chiar el de execuţii, dintr-o nevoie nebună de răzbunare; se calma abuzând de puterea lui, de această putere care nu-i mai folosea la nimic, care nu putea să-i satisfacă singura dorinţă. Fiecare inspecţie era un adevărat masacru, nu-l mai vedeai apărând fără ca un fior de panică să treacă de la o tejghea la alta. Sezonul mort de iarnă se apropia cu paşi repezi, astfel că Mouret începu să mături raioanele, crescând numărul victimelor şi aruncând totul în stradă. Primul său impuls fusese să-i gonească pe Hutin şi pe Deloche; apoi se gândi însă că, dacă nu-i va păstra, nu va afla niciodată nimic! Ceilalţi plătiră pentru cei doi, tot personalul se clătina. Seara, când se afla singur, lacrimile îi inundau ochii.

Într-una din zile, teroarea pusese stăpânire pe magazin. Un inspector avusese impresia că mănuşarul Mignot fura. Fete cu înfăţişări ciudate dădeau mereu târcoale tejghelei sale; una dintre ele tocmai fusese prinsă cu şoldurile şi pieptul garnisite cu şaizeci de perechi de mănuşi. Din acel moment, fu organizată o supraveghere mai atentă, inspectorul îl prinse pe Mignot în flagrant delict, ajutând-o la furat pe o fată blondă, o fostă vânzătoare de la *Louvre* ce făcea trotuarul; manevra era simplă, el se prefăcea că-i arată nişte mănuşi pe care această fată le încerca, aştepta apoi ca ea să ascundă câteva, după care o conducea la casierie unde ea plătea doar o pereche. Mouret se afla acolo. De obicei, prefera să nu se amestece în acest gen de probleme, care erau destul de frecvente; în ciuda bunei funcţionări a maşinii reglate, domnea o mare dezordine în anumite raioane ale *Paradisului femeilor*, astfel că nu trecea o săptămână fără ca un

angajat să nu fie concediat pentru furt. Direcţiunea prefera să păstreze cea mai mare discreţie în jurul acestor fapte, considerând inutil amestecul poliţiei, ceea ce ar fi scos la iveală una dintre rănile fatale ale marilor bazaruri. Doar că în acea zi, Mouret simţi nevoia să se certe şi-l tratà cu violenţă pe frumosul Mignot, care tremura de teamă, cu chipul alb şi descompus.

— Ar trebui să chem un sergent de pe stradă, strigă el în mijlocul celorlalţi vânzători. Dar răspunde odată! Care este femeia? … Vă jur că trimit să cheme comisarul dacă nu-mi spuneţi adevărul.

Fu adusă femeia, pe care două vânzătoare o dezbrăcară. Mignot bâigui:

— Domnule, n-o cunosc… Ea a venit aici…

— Nu minţiţi!, îl întrerupse Mouret, tot mai violent. Şi nu-i nimeni aici care să ne avertizeze! Vă înţelegeţi cu toţii, pe legea mea! Suntem ca în pădurea Bondy[59], furaţi, prădaţi, jefuiţi! Ar trebui să nu mai iasă nimeni din magazin fără să fie controlat prin buzunare!

Se auziră murmure. Cele trei sau patru cliente care cumpărau mănuşi rămaseră împietrite de teamă.

— Linişte!, strigă el furios. Sau mătur cu voi tot magazinul!

Bourdoncle veni în grabă, îngrijorat de ideea unui scandal. Îi şopti lui Mouret câteva cuvinte la ureche, întâmplarea căpătă o gravitate ieşită din comun; se hotărî ca Mignot să fie condus în biroul inspectorilor, o încăpere aflată la parter, lângă poarta Gaillon. Femeia era acolo, îşi punea liniştită corsetul. Tocmai dăduse numele lui Albert Lhomme. Interogat din nou, Mignot îşi pierdu capul şi izbucni în plâns; nu el era vinovatul, ci Albert, care îi trimitea metresele lui. La început, se mulţumise să le ajute să profite de anumite ocazii şi reduceri de preţuri; apoi, când femeile începuseră să fure, era deja prea compromis pentru a mai anunţa direcţiunea. Cu prilejul acesta se află despre o serie de furturi

extraordinare: mărfuri luate de aceste femei, care le ascundeau sub jupoane, în cabinele luxoase instalate lângă bufet sau printre plantele ornamentale; cumpărături pe care câte un vânzător omitea să le strige la casă, în timp ce conducea o clientă, şi ale căror beneficii le împărţea cu casierul; restituiri false, articole anunţate ca înapoiate la magazin, pentru a băga în buzunar banii rambursaţi în mod fictiv; fără a mai socoti furtul clasic, pachetele scoase seara pe sub redingotă sau înfăşurate în jurul taliei, câteodată chiar agăţate de-a lungul coapselor. De mai bine de paisprezece luni, cu ajutorul lui Mignot şi al altor vânzători, fără îndoială, pe care refuzaseră să-i numească, se făceau la casa lui Albert afaceri suspecte, o adevărată risipă, pe nişte sume a căror cifră exactă nu s-a aflat niciodată.

Vestea se răspândise în toate raioanele. Conştiinţele neliniştite tremurau, dar şi cele mai curate şi mai cinstite se temeau de o curăţenie generală. Îl văzuseră pe Albert dispărând în biroul inspectorilor. Pe urmă trecuse Lhomme, aproape sufocat, cu tot sângele în obraji, sugrumat ca în pragul apoplexiei. Apoi fusese chemată chiar şi doamna Aurelie, care intră în birou cu fruntea sus, în ciuda ruşinii, dar cu chipul umflat şi lucios ca o mască de ceară. Explicaţia dură multă vreme, nimeni nu află niciodată amănuntele: se povestea că şefa de la confecţii îşi pălmuise fiul de-i întorsese capul, că bătrânul şi cinstitul lui tată plângea, în timp ce patronul, în ciuda obiceiurilor sale iertătoare, înjura ca un căruţaş, ţinând neapărat să-i ducă pe vinovaţi în faţa tribunalelor. Totuşi, scandalul fu muşamalizat. Doar Mignot fu concediat pe loc. Albert nu dispăruse decât după două zile; fără îndoială că mama lui obţinuse, pentru a nu dezonora familia, să nu fie executat pe loc. Dar panica a continuat să existe câteva zile, pentru că după această scenă, Mouret se plimba de la un capăt la altul al magazinului, cu priviri teribile, secerând pe aceia care îndrăzneau doar să-şi ridice ochii.

— Ce faceţi acolo, domnule, căutaţi muşte pe pereţi?... Treceţi

pe la casă!

În sfârşit, într-o zi, nenorocirea se abătu chiar asupra lui Hutin. Favier, numit adjunct, îl săpa de ceva vreme pe şef pentru a-i lua locul. Folosise tactica obişnuită a rapoartelor viclene către direcţiune, profitând de orice ocazie pentru a-l pune pe şeful de raion într-o lumină cât mai proastă. Aşadar, într-o dimineaţă, pe când Mouret traversa raionul de mătăsuri, se opri, surprins să-l vadă pe Favier modificând etichetele unui sold întreg de mătase neagră.

— De ce scădeţi preţurile?, întrebă el. Cine v-a dat acest ordin?

Secundul, care făcea mare tămbălău în jurul acestei manevre, ca şi cum ar fi vrut să-l agate pe patronul aflat în trecere, prevăzând scena, răspunse cu un aer inocent.

— Păi, Hutin, domnule.

— Domnul Hutin… Unde e domnul Hutin?

Când acesta se întoarse de la serviciul de recepţie, unde un vânzător mersese să-l caute, avu loc o discuţie aprinsă. Cum! Mai nou cobora preţurile cu de la sine putere? Dar acesta păru uimit, la rândul său, discutase despre această scădere de preţuri cu Favier, fără a-i da însă vreun ordin precis. Atunci, acesta luă înfăţişarea tristă a unui angajat ce se vede pus în situaţia de a-şi contrazice superiorul. Totuşi, acceptă să ia vina asupra lui de dragul lui Hutin Însă lucrurile se precipitară.

— Ascultaţi bine ce vă spun, domnule Hutin!, strigă Mouret Nu am tolerat niciodată asemenea tentative de independenţă… Doar eu voi decide asupra preţului!

Îşi continuă pledoaria cu o voce aspră, încărcată de intenţii jignitoare, care îi surprinse pe vânzători, căci acest gen de discuţii aveau loc separat, iar acest caz putea foarte bine să fie luat drept o neînţelegere. Se simţea în atitudinea lui nevoia de a-şi satisface un dispreţ ascuns. În cele din urmă, îl luă în vizor pe acest aşa-zis amant al Denisei. Putea să-şi potolească puţin suferinţa arătându-i

cine e stăpânul; şi exagera lucrurile, încheind cu insinuarea că scăderea preţurilor ascunde intenţii dubioase.

— Domnule, zise Hutin, voiam să vă prezint această scădere de preţuri... E necesară, ştiţi şi dumneavoastră, catifelele acestea nu prea au avut succes.

Mouret i-o tăie scurt:

— Bine, domnule, vom examina problema... Dar să nu se mai repete, dacă ţineţi la casa asta.

Se întoarse cu spatele. Năuc şi furios, negăsindu-l pe Favier pentru a-şi vărsa focul, Hutin jurase că-i va arunca acestei brute demisia în faţă. Apoi, fără a mai vorbi despre plecare, se agită în faţa acuzaţiilor abominabile care se auzeau printre vânzători împotriva şefilor. Favier, cu ochii blânzi, se apăra cu demonstraţii de simpatie. A fost nevoit să răspundă, nu-i aşa? Şi apoi, cine se putea aştepta la un asemenea scandal pentru nişte prostii? Ce tot avea patronul de la o vreme de era atât de pornit împotriva lor?

— O, ştim bine cu toţii ce are, continuă Hutin. E vina mea că nenorocita de la confecţii îl joacă pe degete?... Vezi tu, prietene, lovitura vine de acolo. Ştie că m-am culcat cu ea şi asta nu-i prea convine; sau poate că ea e cea care vrea să fiu aruncat în stradă, pentru că prezenţa mea o stinghereşte... Vă jur că o să audă de mine! Dacă îmi pică vreodată în faţă...

Două zile mai târziu, pe când Hutin urcase la atelierul de confecţii, sus, sub acoperiş, pentru a recomanda o lucrătoare, tresări uşor când îi văzu la capătul coridorului pe Denise şi Deloche, sprijiniţi pe pervazul unei ferestre deschise, atât de cufundaţi într-o discuţie intimă, încât nici nu-şi întoarseră capetele. Ideea de a-i da în vileag îi veni imediat în minte, când însă îl văzu pe Deloche că plânge. Se retrase, atunci, fără a face vreun zgomot, odată ajuns pe scară se întâlni cu Bourdoncle şi cu Jouve, cărora le povesti că unul dintre extinctoarele de sus nu mai funcţiona; astfel, aceştia vor urca şi vor da peste cei doi. Bourdoncle îi descoperi

primul. Se opri brusc şi-i spuse lui Jouve să meargă să-l cheme pe director, în timp ce el va rămâne acolo. Inspectorul fu nevoit să se supună, nemulţumit că se compromite pentru o asemenea chestiune.

Era un colţ pierdut al vastei lumi unde se agita poporul din *Paradisul femeilor.* Se ajungea acolo pe nişte scări şi culoare complicate. Atelierele ocupau podurile, un şir de săli joase şi mansardate, luminate de ochiuri mari de ferestre tăiate în acoperiş, mobilate doar de mese lungi şi de sobe masive de fontă; lucrau acolo lenjerese, dantelărese, tapiţeri, croitorese care trăiau atât vara, cât şi iarna într-o căldură înăbuşitoare, îmbibată de mirosul caracteristic meseriei; şi trebuia să mergi de-a lungul întregii aripi a clădirii, să o iei la stânga, pe la croitorese, să urci cinci trepte pentru a ajunge la acest capăt retras al coridorului. Rarele cliente pe care le aducea vreun vânzător aici, pentru o comandă, se opreau să răsufle, obosite, speriate, cu senzaţia acută că se învârt în cerc de câteva ore şi că se află la sute de leghe de trotuar.

De nenumărate ori, Denise îl întâlnise acolo pe Deloche, care o aştepta. În calitate de adjunctă, avea sarcina de a menţine relaţiile dintre raion şi atelier, unde nu se făceau, de altfel, decât anumite modele şi retuşuri. Din timp în timp, urca acolo pentru a da unele ordine. Deloche o pândea, inventa un pretext şi se lua după ea; apoi, se prefăcea surprins când o întâlnea la uşa croitoreselor. Ea râdea, acceptând aceste aşa-zise întrevederi întâmplătoare. Coridorul se afla de-a lungul rezervorului, un cub enorm de tablă ce conţinea şaizeci de mii de litri de apă; pe acoperiş se mai afla încă unul de aceeaşi mărime, la care se ajungea pe o scară de fier. O clipă, Deloche stătea de vorbă, sprijinit cu un umăr de rezervor, în nevoia permanentă de a-şi îndoi corpul din pricina oboselii. Apa din rezervor susura acompaniată de tabla ce menţinea vibraţia muzicală. În ciuda liniştii profunde, Denise se tot întorcea îngrijorată, crezând că vede o umbră conturându-se pe pereţii goi,

vopsiţi în galben deschis. Dar fereastra deschisă îi atrăgea, se sprijineau de pervaz şi se pierdeau în discuţii vesele, în amintirile fără de sfârşit ale copilăriei lor. Deasupra lor se întindea imensul vitraliu al galeriei centrale, un lac de sticlă străjuit de acoperişuri îndepărtate, ca nişte creste stâncoase. Dincolo de el nu se vedea decât cerul, care reflecta în apa adormită a geamurilor zborul norilor şi albastrul limpede al azurului.

În ziua aceea, Deloche chiar vorbea despre Valognes.

— Aveam şase ani când mama mă ducea cu o căruţă în piaţa orăşelului. Ştii că sunt treisprezece kilometri, trebuia să plecăm de la Briquebec la ora cinci… E foarte frumos la noi acolo. Ştii unde e?

— Da, da, răspundea Denise cu privirile în depărtare. Am fost acolo odată, dar eram foarte mică… Aleile erau mărginite de iarbă în dreapta şi stânga, nu-i aşa?

Tăcu, apoi continuă cu un zâmbet vag:

— Noi avem drumuri drepte, lungi de câteva leghe, între copaci care fac umbră… păşuni înconjurate de garduri vii mai înalte decât mine, unde pasc în voie caii şi vacile… Avem şi un râuleţ cu apa foarte rece, printre tufişuri, într-un loc pe care-l ştiu bine.

— Ca la noi! Exact ca la noi!, strigă Deloche încântat. Nu este decât iarbă, fiecare îşi îngrădeşte bucăţica de pământ cu ulmi şi cu măceşi, te simţi la tine acasă, şi totul este verde! Un verde care nu există la Paris… Doamne! Cât mă mai jucam pe drumul acela din stânga, ce cobora de la moară!

Şi vocile le tremurau, rămâneau cu ochii pierduţi în zare, fixaţi pe lacul însorit al geamurilor. Din această apă orbitoare se ridica un adevărat miraj, vedeau păşuni întinse, un Cotentin învăluit de suflarea oceanului, scăldat de o boare luminoasă, care topea orizontul într-un cenuşiu delicat de acuarelă. Jos, sub colosala şarpantă de fier, în holul mătăsurilor, se auzeau trepidaţiile maşinăriei în plină vânzare; întregul magazin vibra de tropăitul

mulţimii, de graba vânzătorilor, de viaţa celor treizeci de mii de persoane ce se îngrămădeau înăuntru; iar ei, pierduţi în visarea lor, auzind această surdă şi adâncă larmă ce cutremura acoperişul, aveau senzaţia că simt briza din largul mării lovind uşor vârful ierbii şi mângâind coroanele copacilor.

— Dumnezeule, domnişoară Denise, spuse Deloche... De ce nu sunteţi mai drăguţă cu mine? Eu vă iubesc atâta!

Lacrimile îi inundau ochii şi cum ea voi să-l întrerupă, Deloche continuă şi mai energic:

— Nu, lasă-mă să-ţi mai spun încă o dată lucrurile astea... Ne înţelegem atât de bine! Avem mereu ceva de discutat, mai ales că venim din acelaşi loc.

Se sufocă, iar ea reuşi să-l întrerupă.

— Dar nu eşti deloc rezonabil, mi-ai promis că nu vom mai vorbi niciodată despre asta... E imposibil. Ţin mult la tine pentru că eşti un băiat cumsecade; dar vreau să fiu liberă.

— Da, da, ştiu, spuse el cu un glas frânt, nu mă iubeşti. O, poţi să o spui cu voce tare, înţeleg, nu am nimic pentru care să mă iubeşti... N-am avut decât un singur moment minunat în toată viaţa mea, şi anume când te-am întâlnit seara la Joinville. Iţi aminteşti? Pentru o clipă, acolo, sub copaci, unde era foarte întuneric, am crezut că tremuri, şi am fost destul de prost să-mi închipui că...

Dar ea îi tăie din nou avântul. Urechea ei fină auzise paşii lui Bourdoncle şi Jouve la capătul coridorului.

— Ascultă, vine cineva.

— Nu, spuse el, împiedicând-o să plece de lângă el. E doar rezervorul, scoate mereu sunete ciudate, de parcă ar fi cineva înăuntru.

Şi-şi continuă lamentările timide şi mângâietoare. Ea nu-l mai asculta, cuprinsă de visare în acest leagăn de dragoste, plimbându-şi privirile pe acoperişul *Paradisului femeilor*. De o parte şi de alta a

galeriei vitrate, alte galerii şi alte holuri străluceau în soare, sub mansardele găurite de ferestrele aliniate simetric. Şarpantele metalice se ridicau pretutindeni, schelele şi punţile decupau cu dantela lor albastrul cerului, în timp ce din coşul bucătăriei ieşea un fum gros ca de fabrică, iar marele rezervor pătrat, susţinut de nişte piloni de fontă, avea un profil straniu de construcţie barbară, înălţată acolo din orgoliul unui om. În depărtare, Parisul vuia.

Când Denise se întoarse din acele spaţii, din desfăşurarea *Paradisului,* la gândurile ei ce pluteau într-un lac de singurătate, văzu că Deloche îi luase mâna. Avea chipul atât de tulburat, încât ea nu şi-o retrase.

— Iartă-mă, murmură el. S-a terminat, aş fi foarte nefericit dacă m-ai pedepsi lipsindu-mă de prietenia dumitale... Îţi jur că am vrut să-ţi spun altceva. Da, am promis că voi înţelege situaţia şi că mă voi purta în consecinţă.

Lacrimile îi curgeau în şiroaie, încercă să-şi stăpânească vocea.

— Îmi cunosc soarta... Ştiu că n-am să am noroc acum. Bătut acolo, bătut la Paris, bătut pretutindeni. Sunt de patru ani aici şi am rămas ultimul din raion... Am vrut să-ţi spun să nu fii mâhnită din pricina mea. N-am să te mai deranjez, încearcă să fii fericită şi să iubeşti un altul; da, asta mi-ar face plăcere. Dacă dumneata eşti fericită, atunci sunt şi eu... Asta va fi bucuria mea.

Nu mai reuşi să continue. Pentru a-şi pecetlui promisiunea, îi sărută mâna, umil, ca un sclav. Foarte emoţionată, Denise îi spuse pe un ton de duioşie frăţească:

— Bietul de tine!

Dar tresăriră amândoi şi se întoarseră. Mouret se afla în faţa lor.

De mai bine de zece minute, Jouve îl căuta pe director în tot magazinul. Acesta se afla la şantierul noii faţade, pe strada 10 Decembrie. În fiecare zi petrecea acolo ore întregi, încercând să se intereseze de aceste lucrări la care visase atâta vreme. Era refugiul

său în fața chinurilor, în mijlocul zidarilor ce construiau stâlpii de piatră şi al lăcătuşilor care aşezau punțile metalice pentru schele. Fațada, deja răsărită din pământ, contura marea intrare, golurile primului etaj, dezvoltarea unui palat aflat încă în stare de proiect. Se urca pe schele, discuta cu arhitectul despre ornamentele ce trebuiau să fie cu totul speciale, trecea peste metale şi cărămizi, cobora până în adâncul beciurilor; huruitul maşinii cu abur, ticăitul macaralelor, loviturile ciocanelor, larma poporului de muncitori, ce se auzeau din această cuşcă imensă împrejmuită cu scânduri, reuşeau să-l ameţească o clipă. Ieşea de acolo alb de var, negru de pilitură, cu picioarele udate de apa robinetelor, dar atât de puțin vindecat în suferința sa, încât tulburarea îl cuprindea din nou şi inima îi bătea atât de tare, pe măsură ce vacarmul şantierului se stingea în spatele lui. Chiar în acea zi, îşi mai recăpătase buna dispoziţie, privind într-un album cu desene de mozaicuri şi ceramică emailată care aveau să împodobească frizele, când Jouve venise să-l caute cu sufletul la gură şi îngrozit că-şi murdărise redingota printre aceste materiale. Mai întâi, îi spuse că poate să mai aştepte; dar un cuvânt şoptit al inspectorului, îl făcu să-l urmeze, tremurând, copleşit de nelinişte. Nimic nu mai exista; fațada se prăbuşea înainte să fie ridicată: la ce bun acest triumfal orgoliului său, dacă numai numele unei femei, şoptit la ureche, îl tortura în asemenea hal!

Sus, Bourdoncle şi Jouve socotiră că era mai prudent să dispară. Deloche fugise. Doar Denise rămase în fața lui Mouret mai palidă decât de obicei, dar cu privirea sinceră, ridicată spre el.

— Fiţi bună şi urmaţi-mă, domnişoară, îi spuse el cu o voce dură.

Denise îl urmă. Coborâră două etaje şi traversară raioanele de mobilă şi de covoare, fără să-şi spună un cuvânt. Când ajunseră în fața biroului său, Mouret deschise uşa.

— Intraţi, domnişoară.

Închise uşa şi merse spre masa lui de lucru. Noul birou al directorului era mai luxos decât cel vechi; era tapetat cu o frumoasă catifea verde şi un întreg perete era ocupat de o bibliotecă încrustată în fildeş; portretul doamnei Hédouin era mereu la loc de cinste, această femeie tânără, cu chipul blând, ce zâmbea din rama ei de aur.

— Domnişoară, spuse el în cele din urmă, încercând să-şi păstreze tonul sever, există lucruri pe care nu le putem tolera în acest magazin… Conduita decentă este o rigoare…

Se opri, căutându-şi cuvintele care să ascundă furia ce punea stăpânire pe tot trupul său. Aşa deci! Il iubea pe acest băiat, pe acest vânzător nenorocit, batjocura raionului său! Il preferase pe cel mai umil şi pe cel mai stângaci dintre toţi, în locul lui, al stăpânului! Ii văzuse cu ochii lui, ea îşi lăsase mâna, iar el i-o acoperise cu sărutări!

— Am fost foarte bun cu dumneata, domnişoară, continuă el, făcând un ultim efort. Nu mă aşteptam să fiu răsplătit astfel.

De când intrase pe uşă, Denise îşi fixase privirile pe portretul doamnei Hedouin; în ciuda emoţiei sale, rămase pierdută în gânduri. De fiecare dată când intra la direcţiune, ochii ei se încrucişau cu cei ai doamnei pictate. Simţea puţină teamă, dar o ştia bună la suflet. De această dată, o vedea acolo ca pe o protectoare.

— Într-adevăr, domnule, răspunse ea încet, am greşit pentru că m-am oprit să stau de vorbă şi vă cer iertare pentru asta… Acest tânăr este din acelaşi ţinut cu mine.

— Am să-l dau afară!, strigă Mouret, revărsându-şi toată suferinţa în acest strigăt.

Tulburat, lăsând deoparte rolul său de director care apostrofează o vânzătoare vinovată de încălcarea regulamentului, se porni să verse cuvinte dure. Nu-i era oare ruşine? O tânără ca ea să se dea unei creaturi ca Deloche! Îi aduse apoi învinuiri şi mai

grave, vorbindu-i de Hutin şi de mulţi alţii, cu o asemenea avalanşă de cuvinte, încât Denise nici nu se putea apăra. Era gata să cureţe magazinul şi să-i dea afară pe toţi. Urmându-l pe Jouve, Mouret îşi promisese să aibă cu Denise o discuţie serioasă care însă se transformase într-o scenă de gelozie.

— Da, amanţii dumitale!... Mi s-a atras atenţia, dar am fost atât de prost încât să mă îndoiesc... Doar eu credeam în tine! Doar eu!

Sufocată şi ameţită, Denise asculta aceste reproşuri înfiorătoare. La început nu înţelesese nimic. Dumnezeule, o credea o femeie decăzută? La un cuvânt mai dur, se îndreptă spre uşă, în tăcere. Mouret făcu un gest să o oprească.

— Lăsaţi-mă, domnule, plec de bună voie... Dacă dumneavoastră credeţi tot ceea ce spuneţi despre mine, atunci nu pot să mai rămân nicio clipă în casa asta.

Mouret se năpusti spre uşă.

— Cel puţin apără-te!... Spune ceva!

Denise rămase dreaptă, închisă într-o tăcere de gheaţă. El o chestiona cuprins de o teamă crescândă; demnitatea tăcută a acestei fecioare părea încă o dată calculul înţelept al unei femei cu experienţă în tactica pasiunii. N-ar fi putut juca o scenă în care să-l arunce la picioarele ei, chinuit de îndoială, dornic să fie convins.

— Aşadar, e din ţinutul dumitale... Poate că v-aţi întâlnit deja acolo... Jură-mi că nu s-a petrecut nimic între voi.

Cum Denise se încăpăţâna să tacă şi încerca mereu să deschidă uşa şi să plece, Mouret îşi pierdu capul, explodând de durere.

— Dumnezeule! Te iubesc! Te iubesc!... De ce-ţi place să mă chinuieşti? Vezi că nimic nu mai există pentru mine, că oamenii despre care îţi vorbesc nu mă interesează decât prin dumneata, că numai dumneata contezi pentru mine în lumea asta! Am crezut că suferi de gelozie şi am renunţat la toate plăcerile mele. Ţi s-a spus că am metrese; ei bine, nu mai am, abia dacă mai ies seara. Nu te-

am preferat pe dumneata acelei doamne? Nu am sacrificat totul pentru dumneata? Aştept încă un cuvânt de recunoştinţă, puţină mulţumire… Dacă te gândeşti că am să mă întorc la dânsa, poţi fi liniştită: se răzbună deja pe mine, ajutându-l pe unul dintre foştii mei funcţionari să construiască un magazin rival… Trebuie să-ţi cad în genunchi ca să-ţi tulbur puţin inima?

Aici ajunsese. El, care nu tolera nici cea mai mică greşeală din partea vânzătoarelor, care le arunca în stradă pentru cel mai neînsemnat capriciu, se afla în situaţia de a o implora pe una dintre ele să nu plece, să nu-l lase pradă chinului său. Stătea în faţa uşii, împiedicând-o să iasă, era gata să o ierte, să se lase orbit, dacă ar fi binevoit măcar să-l mintă. Spunea adevărul, era dezgustat de femeile adunate de prin culisele micilor teatre sau din localurile de noapte; nu se mai întâlnea cu Clara, nu mai pusese piciorul în casa doamnei Desforges, unde domnea acum Bouthemont, aşteptând deschiderea noului magazin, *La patru anotimpuri,* care umplea deja ziarele cu reclama sa.

— Spune, trebuie să îngenunchez, repetă el, sugrumat de lacrimile pe care şi le stăpânea.

Ea îl opri cu un gest al mâinii, neputând să-şi ascundă tulburarea, mişcată profund de pasiunea lui chinuitoare.

— Faceţi rău că vă chinuiţi atât, domnule, răspunse ea în cele din urmă. Vă jur că toate poveştile urâte pe care le-aţi auzit despre mine sunt nişte minciuni. Acest băiat pe care l-aţi văzut adineauri este la fel nevinovat ca şi mine.

Era atâta sinceritate în privirile ei, încât Mouret cedă.

— Bine, vă cred, murmură el, n-am să dau afară pe niciunul dintre camarazii dumitale, din moment ce-i protejezi pe toţi… De ce mă respingi dacă nu iubeşti pe nimeni?

O stingherealǎ bruscă, o pudoare îngrijorată o cuprinse pe tânăra fată.

— Iubiţi pe cineva, nu-i aşa?, continuă el cu o voce

tremurătoare. O, puteţi să-mi spuneţi, n-am niciun drept asupra sentimentelor dumitale… Iubiţi pe cineva.

Denise roşi, sufletul îi era pe buze, simţea că nu-l poate minţi, cu toată emoţia care o trăda, cu dezgustul ei faţă de minciună care lăsa să i se vadă adevărul în priviri.

— Da, mărturisi ea încet. Vă rog, domnule, lăsaţi-mă, mă chinuiţi.

Suferea şi ea la rândul ei. Nu era oare de-ajuns că trebuia să se apere împotriva lui? Trebuia acum să se apere şi de ea însăşi, să lupte cu valurile de duioşie ce-i omorau curajul? Când îi vorbea astfel, când îl vedea atât de emoţionat, atât de tulburat, nici ea nu mai ştia de ce-l refuză; nu găsea un răspuns decât mai târziu, în adâncul firii ei de fată bine educată, în mândria şi raţiunea care o ţineau în picioare în încăpăţânarea ei de fecioară. Se ambiţiona dintr-un instinct al fricii, pentru a-şi satisface nevoia de a trăi liniştită, şi nu pentru a asculta de glasul virtuţii. Ar fi căzut în braţele acestui bărbat, cu trupul înfrânt, cu inima sedusă, dacă n-ar fi simţit o revoltă, aproape o repulsie pentru dăruirea trupului ei, azvârlit apoi în necunoscutul zilei de mâine. Ideea de amant o făcea să se teamă, teama nebună ce face femeia să pălească la apropierea unui bărbat.

Mouret avu un gest de tristă descurajare. Nu înţelegea nimic. Se întoarse la biroul lui unde răsfoi nişte hârtii pe care le aşeză la loc imediat şi-i spuse:

— Nu vă mai reţin, domnişoară, nu vă pot reţine împotriva voinţei dumneavoastră.

— Dar eu nu vreau să plec, răspunse ea zâmbind. Dacă mă credeţi cinstită, rămân… întotdeauna trebuie crezute femeile cinstite, domnule. Multe sunt aşa, vă asigur.

Fără să vrea, Denise privi spre portretul doamnei Hédouin această femeie atât de frumoasă şi de înţeleaptă, al cărei sânge purta noroc întregii case. Mouret urmări privirea tinerei şi tresări,

căci avu impresia că soţia lui moartă pronunţase fraza, o frază a ei, pe care o recunoştea. Fu pentru el ca o înviere, căci regăsise la Denise bunul simţ, echilibrul celei pe care o pierduse, până şi glasul ei blând, lipsit de cuvinte inutile. Rămase încremenit, parcă şi mai trist.

— Ştiţi că vă aparţin, murmură el pentru a încheia. Faceţi din mine ce doriţi.

Denise îşi recapătă buna dispoziţie.

— Bine, domnule. Sfatul unei femei, oricât de umilă ar fi, e bine de ascultat, mai ales când are şi un pic de înţelepciune… N-am să fac din dumneavoastră decât un om cumsecade, dacă vă veţi pune soarta în mâinile mele.

Glumea, cu înfăţişarea ei simplă care avea atâta farmec. Zâmbi şi el înfrânt şi o conduse la uşă, ca pe o doamnă.

A doua zi, Denise fu numită şefă. Direcţiunea împărţise raionul de rochii şi costume, creând special pentru ea un departament de costume pentru copii, care fu instalat lângă confecţii. De la concedierea fiului ei, doamna Aurelie tremura, căci simţea că e privită cu răceală de şefi şi vedea pe zi ce trece cum creşte puterea acestei fete. Nu o vor sacrifica oare pentru dânsa, invocând un pretext oarecare? Masca ei de împărat, buhăită de grăsime, părea slăbită de ruşinea care pătase numele dinastiei Lhomme. Încerca acum să plece în fiecare seară la braţul soţului ei, mai apropiaţi prin nenorocirea care-i lovise, înţelegând că tot răul se datora debandadei căminului lor; bietul bătrân, mai afectat decât ea, apăsat de teama obsesivă de a nu fi bănuit el însuşi de furt, număra de două ori încasările, cu voce tare, făcând minuni cu braţul lui ciunt. Când o văzu pe Denise devenită şefă la raionul de costume pentru copii, fu atât de fericită, încât o înconjură pe aceasta cu cele mai calde sentimente. Era frumos din partea ei că nu-i luase locul. O copleşea cu prietenia ei, o trata ca pe o egală, mergea adesea la ea în raion, ca o regină-mamă în vizită de politeţe

la o regină tânără.

De altfel, Denise ajunsese acum în vârful ierarhiei. Numirea ca şefă doborâse în jurul ei şi ultimele rezistenţe. Şi dacă se mai bârfea pe seama ei, cu acea mâncărime de limbă ce distruge orice grup de bărbaţi şi femei, toţi se plecau în faţa ei până la pământ. Marguerite, devenită adjunctă la confecţii, nu mai înceta cu laudele. Chiar şi Clara se înclina cu respect în faţa acestei împrejurări norocoase, la care ea nu izbutise să ajungă. Dar victoria Denisei era cu atât mai covârşitoare faţă de domnii din magazin, faţă de Jouve, care nu-i mai vorbea decât înclinându-se în faţa ei, faţă de Hutin, cuprins de îngrijorare, simţindu-şi situaţia periclitată, în sfârşit, faţă de Bourdoncle, redus la neputinţă. Când acesta din urmă o văzu ieşind surâzătoare din biroul direcţiunii, cu înfăţişarea ei liniştită şi când, a doua zi, Mouret ceruse consiliului înfiinţarea unui nou raion, se plecă învins de sfânta teroare a femeii. Cedase întotdeauna în faţa farmecului lui Mouret, îl recunoştea ca pe stăpânul său, în ciuda scăpărilor lui de geniu şi ale iubirilor sale nesăbuite. De data aceasta, femeia era cea mai puternică şi aştepta să fie târât şi el în acest dezastru.

Totuşi, triumful Denisei era liniştit şi fermecător. Era mişcată de aceste dovezi de consideraţie în care voia să vadă doar simpatie pentru suferinţa începutului şi succes pentru curajul ei. Aşa încât primea cu o bucurie zâmbitoare cele mai mici dovezi de prietenie, ceea ce o făcea, într-adevăr, iubită de unii; era blândă şi îndatoritoare, gata mereu să-şi dăruiască inima. Nu arăta un dezgust profund decât faţă de Clara, fiindcă auzise că această tânără se amuzase, aşa cum spusese chiar ea când îşi anunţase micul plan, să-l primească într-o seară pe Colomban; acum, vânzătorul, copleşit de patima lui satisfăcută, nu dormea nopţile acasă, în timp ce trista Geneviève era în agonie. La *Paradisul femeilor* se făcea mare haz de povestea lor. Dar durerea aceasta, singura pe care o avea, nu-i strica Denisei dispoziţia. Trebuia să o

vezi la raionul ei în mijlocul poporului de copii de toate vârstele. Adora copiii şi nu i s-ar fi putut găsi un loc mai potrivit. Câteodată întâlneai acolo vreo cincizeci de fetiţe şi tot atâţia băieţei, un întreg pension zgomotos, înfioraţi de primele semne de cochetărie. Mamele îşi pierdeau capul. Denise, împăciuitoare, zâmbea, înşirând această mică lume pe scaunele din raion, şi când, prin grămadă, îndrăgea vreo fetiţă îmbujorată, cu boticul dulce, ţinea s-o servească ea însăşi, îi aducea rochiţa, o încerca pe umerii grăsuţi, cu o grijă drăgăstoasă de soră mai mare. Răsunau mereu râsete cristaline, strigăte de uimire se ridicau printre glasurile certăreţe ale mamelor. Uneori, o fetiţă de nouă sau zece ani, cu un paltonaş de stofă pe umeri, se studia în faţa oglinzii, se învârtea, preocupată, cu ochii strălucitori de dorinţa de a plăcea. Şi tejghelele se umpleau până la refuz cu rochiţe din pânze de Asia, trandafirii sau albastre, pentru copii de la un an până la cinci ani, cu costume de marinar din zefir, fustiţe plisate şi bluze împodobite cu aplicaţii de percal1, cu costume Ludovic al XV-lea, mantouri, jachete, un amestec de veşminte strâmte, ţepene în eleganţa lor copilărească, ceva asemănător vestiarului unui grup de păpuşi mari, ieşite din dulapuri şi puse pe furat. Denise avea întotdeauna în fundul buzunarelor câteva dulciuri pentru a potoli lacrimile vreunui copilaş disperat că nu i se cumpăraseră nişte pantalonaşi roşii; trăia acolo, printre cei mici, ca în sânul propriei familii, întinerită de această nevinovăţie şi de această prospeţime mereu reînnoită în jurul ei.

Mai nou, i se întâmpla să aibă lungi conversaţii amicale cu Mouret. Ori de câte ori trebuia să meargă la direcţiune pentru a primi ordine sau a da informaţii, el o reţinea pentru a sta de vorbă, căci îi plăcea s-o asculte. Accepta să facă din el ceea ce ea numea „om cumsecade”. În mintea ei înţeleaptă de normandă, se năşteau tot felul de planuri şi idei despre noul comerţ, pe care îndrăznise să le intuiască de când era la Robineau şi pe care i le împărtăşise lui

Mouret în acea frumoasă seară din Tuileries. Ea nu se putea ocupa de ceva nou, de o muncă nouă, până nu era totul pus la punct, astfel ca întregul mecanism să funcţioneze perfect. De la revenirea ei la *Paradisul femeilor* se gândea mereu la situaţia precară a vânzătorilor; concedierile spontane o revoltau, le considera nepotrivite şi nedrepte, dăunătoare atât magazinului, cât şi personalului. Suferinţele începutului ei o mai răneau încă, un sentiment de milă îi sfâşia inima de fiecare dată când vedea prin raioane câte o nou-venită cu picioarele chinuite, cu ochii umflaţi de lacrimi, ascunzându-şi sărăcia sub rochia neagră de mătase, în miezul persecuţiilor aspre ale celor mai vechi. Această viaţă de câine bătut le înrăia până şi pe cele mai pure; tristul drum prin viaţă al acestor femei începea: zdrobite toate de greutatea meseriei înainte de patruzeci de ani, dispărând în necunoscut, majoritatea murea de ftizie sau de anemie, de oboseală sau de aerul îmbâcsit, unele ajungeau să facă trotuarul, altele, mai norocoase, ajungeau să se mărite şi să se îngroape în fundul unui butic de provincie. Era oare uman, era drept, acest consum de oameni pe care îl făceau an de an marile magazine? Denise pleda în favoarea rotiţelor acestor maşini, şi nu din motive sentimentale, ci cu argumente menite să servească interesele patronilor. Dacă vrei să ai o maşinărie solidă, foloseşti un fier de calitate; dacă fierul se rupe sau îl rupi, munca se opreşte, urmează cheltuieli repetate pentru reînceperea lucrului, deci o întreagă pierdere de forţe. Câteodată se însufleţea visând la imensul bazar ideal, acel falanster al negoţului, unde fiecare va avea partea sa exactă de beneficii, în funcţie de merite, cu siguranţa zilei de mâine, asigurat în baza unui contract. Mouret se înveselea în acele momente, în ciuda tristeţii sale. O acuza de socialism, punând-o în încurcătură în faţa unor dificultăţi de execuţie; dar ea vorbea prin prisma sufletului ei simplu, cu o mare încredere în viitor. Totuşi, el rămânea înmărmurit, sedus de acest glas tânăr, ce se înfiora încă din pricina greutăţilor trăite, însă atât de

convingător, încât indica unele reforme pentru bunul mers al magazinului; Mouret o asculta glumind; soarta vânzătorilor se ameliorase încetul cu încetul, prin înlocuirea concedierilor în masă cu un sistem de concedii acordate în perioadele moarte şi prin crearea unei case de ajutor reciproc care-i punea pe angajaţi la adăpost de şomajul forţat şi le asigura chiar şi o pensie. Aceasta urma să fie piatra de temelie a vastelor societăţi muncitoreşti din veacul al XX-lea.

De altfel, Denise nu se mărginea doar la alinarea rănilor vii din pricina cărora sângerase şi ea, ci îi insufla lui Mouret câteva idei delicate, feminine, care încântau clientela. Îl făcuse fericit chiar şi pe Lhomme, sprijinind un proiect la care acesta nutrea de foarte mult timp, acela de a crea un grup de muzicanţi cu executanţi aleşi din rândul personalului. Trei luni mai târziu, Lhomme avea o sută douăzeci de muzicieni în subordinea sa, astfel că visul vieţii sale se realizase. Şi într-o zi fu organizată o mare petrecere în cadrul magazinului, un concert şi un bal, pentru a prezenta muzica *Paradisului* clientelei şi lumii întregi. Ziarele se ocupară de eveniment, chiar şi Bourdoncle, impresionat de aceste inovaţii, fu nevoit să se încline în faţa reclamei enorme. Apoi, fu amenajată o sală de jocuri pentru vânzători, de biliard, mese de table şi de şah. Seara se ţineau cursuri de engleză şi germană, cursuri de gramatică, de aritmetică şi de geografie; se ajunsese chiar la lecţii de călărie şi de scrimă. Fu înfiinţată şi o bibliotecă, zece mii de volume fiind puse la dispoziţia angajaţilor. Urmă apoi un medic permanent, care dădea consultaţii gratuite; apoi, băi, bufete şi chiar un salon de coafură. Toată viaţa se desfăşura acolo; totul era la dispoziţia tuturor, fără a mai fi nevoie să ieşi din magazin: studiu, hrană, pat şi îmbrăcăminte. *Paradisul femeilor* îndeplinea totul, şi nevoile, şi plăcerile, în mijlocul marelui Paris, preocupat de clocotul acestei cetăţi a muncii, care creştea atât de puternic în gunoiul vechilor străzi scăldate, în sfârşit, în razele soarelui.

În acest timp, un nou curent de păreri se crea în jurul Denisei. Cum Bourdoncle, înfrânt, repeta cu disperare prietenilor săi că ar fi dat orice ca să o poată culca el însuşi în patul lui Mouret, toată lumea înţelese că fata nu cedase şi că puterea ei rezulta tocmai din acest refuz. Din acest moment, Denise deveni populară. Toată lumea era de acord că ameliorările din sistem i se datorau ei, admirând-o pentru voinţa de care dădea dovadă. Iată cel puţin una care pusese piciorul în prag în faţa patronului, care-i răzbuna pe toţi şi care ştia să scoată de la el mai mult decât nişte simple promisiuni. Ea era cea care făcuse să fie respectaţi şi bieţii oameni! Când străbătea raioanele, cu chipul ei delicat şi încăpăţânat, cu aerul ei blând şi sălbatic, vânzătorii îi zâmbeau, erau mândri de ea, ar fi vrut parcă să se laude cu ea în faţa mulţimii. Fericită, Denise se lăsa în voia acestei simpatii crescânde. Dumnezeule, era oare cu putinţă? Parcă se şi vedea sosind, odinioară, cu rochia ei veche, speriată şi pierdută în mijlocul angrenajelor acestei teribile maşinării; timp îndelungat avusese senzaţia că era un nimeni, un grăunte printre pietrele de moară ce strivesc o lume întreagă; şi astăzi, ea era sufletul acelei lumi, doar ea conta, cu un singur cuvânt putea să grăbească sau să încetinească acest colos, prăbuşit la picioarele ei. Totuşi, Denise nu-şi dorise aceste lucruri, se prezentase simplu, fără niciun calcul, cu unicul farmec al blândeţii ei. Această suveranitate îi trezea uneori un sentiment de mirare îngrijorată: ce aveau oare de o ascultau cu toţii? Nu era deloc frumoasă şi nu făcea niciun rău. Apoi, zâmbea, cu inima împăcată, căci nu avea altceva decât bunătate şi înţelepciune, o dragoste pentru adevăr şi pentru dreptate.

Una dintre marile bucurii ale Denisei fusese aceea de a o ajuta pe Pauline. Aceasta era însărcinată şi tremura de teama de a nu fi concediată, căci, în ultimele două săptămâni, alte două vânzătoare fuseseră silite să plece, fiind în luna a şaptea de sarcină. Direcţiunea nu tolera un astfel de eveniment, maternitatea era

interzisă, fiind considerată incomodă şi indecentă. Regulamentul îngăduia căsătoria, dar copiii erau interzişi. Fără îndoială, Pauline avea un soţ care lucra, dar se temea totuşi; pentru a evita o posibilă concediere, îşi strângea mijlocul pentru a ascunde sarcina cât mai mult timp cu putinţă. Una dintre cele două vânzătoare concediate născuse un copil mort din pricină că-şi strânsese prea mult mijlocul; şi viaţa ei era în pericol. În tot acest timp, Bourdoncle o urmărea pe Pauline şi-i vedea tenul pătat, găsindu-i mersul cam greoi. Într-o dimineaţă, era lângă ea, la trusouri, când un băiat de prăvălie, care tocmai ridicase un pachet, o lovise atât de tare, încât ea îşi pusese imediat mâinile pe pântece şi scosese un strigăt. Imediat, o luă cu el şi o făcu să mărturisească adevărul, după care supuse problema concedierii în consiliu, sub pretextul că Pauline avea nevoie de aerul curat de la ţară: povestea loviturii s-ar putea răspândi prin magazin, efectul ar fi dezastruos pentru public dacă ar pierde sarcina, aşa cum se întâmplase anul trecut cu o vânzătoare de la raionul de lenjerie pentru copii. Mouret, care nu participase la această şedinţă de consiliu, nu-şi dăduse cu părerea decât seara. Dar Denise avusese timp să intervină, astfel că Mouret îi închise gura lui Bourdoncle, invocând tocmai interesele magazinului. Voia oare să provoace mamele sau să jignească tinerele cliente însărcinate? Se luă hotărârea că orice vânzătoare căsătorită care era însărcinată să fie dată în îngrijirea unei moaşe, imediat ce prezenţa ei în magazin ar putea dăuna bunelor moravuri.

A doua zi, când Denise urcă la infirmerie să o vadă pe Pauline, care fusese silită să rămână la pat în urma loviturii primite, aceasta o sărută cu putere pe amândoi obrajii.

— Ce drăguţă eşti! Fără ajutorul tău, m-ar fi dat afară… Nu te nelinişti, doctorul a spus că totul va fi bine.

Baugé, care fugise de la raion, era acolo, de cealaltă parte a patului. Murmură câteva cuvinte de mulţumire, emoţionat de

prezenţa Denisei, pe care o considera acum o persoană ajunsă şi dintr-o clasă superioară. A! Dacă ar mai auzi acum cuvinte murdare rostite la adresa ei, ce le-ar mai închide pliscul invidioşilor! Pauline îl trimise înapoi la lucru, ridicând din umeri:

— Dragul de tine, nu spui decât prostii! Hai, du-te, lasă-ne să vorbim!

Infirmeria era o încăpere lungă şi luminoasă, unde erau aliniate douăsprezece paturi cu perdele albe. Aici erau îngrijiţi funcţionarii ce locuiau în magazin atunci când aceştia nu doreau să se întoarcă la familiile lor. În ziua aceea, doar Pauline se afla acolo, culcată lângă una din ferestrele mari ce dădeau în strada Neuve-Saint-Augustin. Destăinuirile, vorbele duioase şi şoptite începură să curgă imediat, în mijlocul lenjeriilor calde şi al atmosferei parfumate cu un vag miros de levănţică.

— Ei, se pare că încă mai face tot ce vrei tu. Ce rea eşti că-l faci să sufere atât! Ei, haide, explică-mi, de vreme ce am îndrăznit să deschid acest subiect. Chiar îl urăşti?

Ţinea mâna Denisei, aşezată lângă pat, cu cotul rezemat pe sulul de la capătul patului. Copleşită de o emoţie subită, cu obrajii împurpuraţi, Denise avu o slăbiciune în faţa acestei întrebări atât de directe şi de neaşteptate. Secretul îi scăpă printre buze, îşi ascunse capul în pernă şi murmură:

— Îl iubesc!

Pauline rămase încremenită.

— Cum? Îl iubeşti? Păi, atunci, e foarte simplu: spune da.

Denise, cu chipul încă ascuns, răspunse nu, dând puternic din cap. Spunea nu, tocmai pentru că-l iubea şi nu înţelegea nici ea de ce. Fără îndoială, era ridicol; dar aşa simţea şi nu putea să schimbe nimic. Mirarea Paulinei creştea şi, în cele din urmă, aceasta o întrebă:

— Deci toate astea sunt pentru ca el să te ceară în căsătorie?

Deodată, Denise se ridică. Era tulburată.

— El! Să mă ceară în căsătorie? O, nu! Nu! Îţi jur că n-am vru niciodată aşa ceva!… Nu, niciodată nu m-am gândit la asta. Şi ştii că nu suport minciuna.

— Ei, draga mea, continuă pe un ton blând Pauline, dacă te-ai fi gândit la asta, n-ai fi putut proceda mai bine… Totuşi, ar fi mai bine ca toate astea să se sfârşească odată, şi nu se poate decât printr-o căsătorie, din moment ce nu vrei altfel… Ascultă-mă, trebuie să te previn că toată lumea gândeşte ca şi mine: da, toţi sunt convinşi că-l ţii în şah tocmai pentru a-l conduce în faţa domnului primar… Dumnezeule, dar ciudată mai eşti!

Fu nevoită să o consoleze pe Denise, care plângea cu capul cufundat în pernă, repetând că va fi silită să plece, fiindcă i se puneau în cârcă tot felul de poveşti care nici măcar nu-i treceau prin cap. Fără îndoială, când un bărbat iubeşte o femeie, trebuie să o ia de soţie. Dar ea nu cerea nimic, nu calcula nimic, voia doar să fie lăsată să trăiască liniştită, cu necazurile şi cu bucuriile ei. Da, va pleca.

În acest timp, Mouret străbătea magazinul. Voia să mai uite de el vizitând lucrările de pe şantier. Trecuseră câteva luni şi faţada îşi înălţa acum liniile monumentale, în spatele imensului scut de scânduri ce o ferea de ochii publicului. O întreagă armată de decoratori fusese pusă la treabă: specialişti în marmură, faianţă şi mozaic; se poleia grupul central de deasupra porţii, în timp ce pe acroter[60] se construiau deja piedestalurile pe care aveau să fie ridicate statuile oraşelor industriale ale Franţei. De dimineaţa până seara, de-a lungul străzii 10 Decembrie, deschisă de puţină vreme, staţionau o mulţime de gură-cască, cu nasul în vânt, cercetând fără să vadă nimic, dar mereu preocupaţi de minunăţiile ce se povesteau despre această faţadă ce avea să revoluţioneze Parisul. Pe acest şantier, ce clocotea de atâta muncă, în mijlocul artiştilor ce se ocupau de realizarea visului său început de zidari, Mouret simţise mai amarnic decât oricând zădărnicia averii sale. Gândul la

Denise îi sfâşie deodată inima, acest gând care-l străpungea ca o arsură, ca o boală fără leac. Plecă de acolo, fără a rosti vreun cuvânt de satisfacţie, temându-se să nu-i dea lacrimile, lăsând în urmă dezgustul triumfului său. Faţada, care se afla deja în picioare, i se părea mică, asemenea unui zid de nisip ridicat de copii, şi chiar dacă s-ar fi întins de la un capăt la altul al oraşului, dacă s-ar fi înălţat până la stele, tot n-ar fi reuşit să umple golul din sufletul său; în schimb, doar un singur „da” rostit de o copilă l-ar fi împlinit.

Când Mouret se întoarse în biroul său, izbucni în lacrimi. Ce voia ea, de fapt? Nu mai îndrăznea să-i ofere bani; ideea vagă a unei căsătorii îi apăru în minte, în mijlocul revoltei sale de văduv tânăr. Continuă să plângă copleşit de furia neputinţei sale. Era nefericit.

Capitolul 13

Într-o dimineaţă de noiembrie, în timp ce Denise dădea primele ordine la raionul ei, servitoarea familiei Baudu veni să-i spună că domnişoara Geneviève petrecuse o noapte foarte grea şi că dorea să-şi vadă imediat verişoara. De ceva vreme, tânăra slăbea văzând cu ochii, astfel că, în urmă cu două zile, fusese nevoită să rămână în pat.

— Spuneţi-i că voi veni imediat, răspunse Denise foarte îngrijorată.

Lovitura care o sfârşise pe Geneviève era dispariţia bruscă a lui Colomban. Mai întâi, batjocorit de Clara, plecase noaptea de acasă apoi, cedând în faţa dorinţelor care pun stăpânire pe caracterele ascunse şi caste, devenise câinele credincios al acestei femei, până când, într-o luni, nu se mai întoarse la magazin, trimiţându-i patronului o scrisoare de adio, compusă din fraze alese, de om în pragul sinuciderii. Poate că, pe fundalul acestei lovituri pasionale, s-ar fi putut descoperi calculul şiret al unui om încântat să renunţe la un mariaj dezastruos; magazinului de postavuri îi mergea tot atât de prost ca şi viitoarei soţii, astfel că era momentul potrivit pentru a termina totul printr-un gest nebunesc. Toată lumea vorbea despre el ca despre o victimă fatală a iubirii.

Când Denise ajunse la *Bătrânul Elbeuf,* doamna Baudu era singură. Stătea nemişcată la casă, cu figura ei mică şi albă, roasă de anemie, păzind tăcerea şi golul prăvăliei. Nu mai erau vânzători; servitoarea ştergea praful de pe rafturi şi era vorba să fie şi ea înlocuită de o femeie cu ziua. Din plafon se lăsa un frig întunecat; ore întregi se scurgeau fără ca vreo clientă să tulbure acest întuneric, iar mărfurile pe care nu le mai mişca nimeni erau din ce în ce mai năpădite de mucegaiul de pe pereţi.

— Ce s-a întâmplat?, întrebă îngrijorată Denise. Geneviève e în pericol?

Doamna Baudu nu răspunse imediat. Ochii ei se umplură de

lacrimi, apoi, bolborosi:

— Nu ştiu nimic, nu mi se zice nimic… A, s-a sfârşit! S-a sfârşit…

Ochii ei înecaţi în lacrimi făcură înconjurul prăvăliei întunecate, ca şi cum ar fi simţit că atât magazinul, cât şi fiica ei se vor duce împreună. Cei şaptezeci de mii de franci, realizaţi din vânzarea proprietăţii de la Rambouillet, se topiseră în mai puţin de doi ani în prăpastia pe care o săpase concurenţa. Pentru a lupta împotriva *Paradisului,* care vindea acum şi postavuri pentru bărbaţi, catifele pentru haine de vânătoare şi livrele, bătrânul Baudu făcuse sacrificii ieşite din comun. Într-adevăr, fusese zdrobit definitiv de moltoanele şi de flanelele rivalului său, sortimente nemaivăzute pe piaţă până atunci. Încetul cu încetul, datoria crescuse; Baudu se hotărâse, cu o ultimă sforţare, să ipotecheze vechiul imobil din strada Michodière, unde bătrânul Finet, strămoşul, înfiinţase magazinul. Acum nu mai era decât o chestiune de zile, prăbuşirea era aproape de sfârşit, tavanele aveau să cadă şi să dispară într-un nor de praf, asemenea unei construcţii barbare, prăpădite, dusă de vânt.

— Tatăl e sus, continuă doamna Baudu cu o voce sfârşită. Stăm aici câte două ore fiecare. Trebuie să rămână cineva aici, din precauţie, căci în realitate…

Gestul ei încheie fraza. Ar fi tras obloanele, dacă vechiul lor orgoliu comercial nu i-ar fi ţinut încă în picioare în faţa cartierului.

— Atunci, am să urc şi eu, mătuşă, spuse Denise cu inima strânsă.

— Da, urcă, urcă repede, copila mea… Te aşteaptă, te-a strigat toată noaptea. Vrea să-ţi spună ceva.

Chiar în acel moment, coborî Baudu. Boala de ficat îi înverzise chipul gălbenit deja, cu ochii străbătuţi de vinişoare sângerii. Umbla cu aceiaşi paşi mărunţi cu care părăsise camera şi murmură, ca şi cum ar fi putut să fie auzit de sus:

— Doarme.

Se aşeză pe un scaun, frânt de oboseală. Cu un gest maşinal, îşi şterse fruntea ca după o muncă grea. Se aşternu tăcerea, în cele din urmă, îi spuse Denisei:

— Ai s-o vezi imediat… Când doarme, ni se pare că e sănătoasă.

Tăcerea continuă. Aşezaţi faţă în faţă, tatăl şi mama se priveau. Apoi, cu jumătate de glas îşi mestecară suferinţa, fără a numi pe cineva, fără a se adresa cuiva:

— Cu cuţitul la gât şi nu l-aş fi crezut în stare!… Era ultimul, l-am crescut ca pe fiul meu. Dacă ar fi venit cineva să-mi spună: „Ţi-l vor lua şi pe el, vei vedea cum îţi va întoarce spatele”, aş fi răspuns: „Atunci înseamnă că nu mai există Dumnezeu!” Şi a făcut-o, mi-a întors spatele!… A, nenorocitul, cunoştea atât de bine adevăratul comerţ şi toate ideile mele! Şi pentru cine! Pentru o nefericită, pentru unul dintre manechinele care face paradă în vitrinele caselor dubioase… Nu, deja nu mai înţeleg ce se petrece în mintea oamenilor!

Clătina din cap, cu ochii plecaţi, privind dalele umede, uzate de generaţiile de cliente.

— Vreţi să ştiţi ceva?, continuă el cu o voce tot mai scăzută. Ei bine, sunt momente în care mă simt cel mai vinovat de nenorocirea noastră. Da, e vina mea că biata noastră fiică stă acolo sus, devorată de febră. N-am putut eu să-i căsătoresc imediat, fără să cedez în faţa orgoliului meu prostesc, a încăpăţânării mele de a nu da mai departe o afacere mai puţin prosperă? Acum, ar fi fost alături de cel pe care-l iubeşte, şi poate că tinereţea lor ar fi împlinit miracolul pe care eu n-am ştiut să îl realizez… Dar sunt un bătrân nebun, căci n-am înţeles nimic şi n-am crezut că se poate muri dintr-atât… într-adevăr, acest băiat era extraordinar: avea talent de vânzător şi un comportament decent, era foarte cinstit şi ordonat în toate cele, în sfârşit, ucenicul meu…

Îşi ridicase capul, apărându-şi încă ideile apărându-l pe acest vânzător care-l trădase. Denise nu mai putu să-l audă învinuindu-se şi-i mărturisi totul, copleşită de emoţia de a-l vedea atât de umil, cu ochii plin de lacrimi, pe el, care odinioară domnea acolo, ca un stăpân aspru şi absolut.

— Vă rog, unchiule, nu-i mai găsiţi scuze… N-a iubit-o niciodată pe Geneviève, ar fi fugit mai repede dacă aţi fi grăbit căsătoria. I-am vorbit chiar eu despre asta; ştia că biata mea verişoară suferă din cauza lui, şi asta nu l-a împiedicat să plece… întrebaţi-o pe mătuşa.

Fără să deschidă gura, doamna Baudu confirmă aceste vorbe cu un semn din cap. Atunci, bătrânul deveni şi mai palid, în timp ce lacrimile îl orbeau. Bolborosi:

— Trebuie să fi avut asta în sânge, tatăl său a murit vara trecută tot din cauză că alergase prea mult după femei stricate.

Privirile lui făcură ocolul colţurilor întunecate, trecând de la tejghelele goale la rafturile pline, apoi se fixară asupra soţiei lui, care stătea dreaptă la casă, în aşteptarea zadarnică a clientelei dispărute:

— Atunci, s-a sfârşit, continuă el. Ne-au ucis prăvălia şi iată că una dintre ticăloasele lor ne-a omorât şi fiica.

Tăcerea se aşternu din nou. Huruitul trăsurilor, ce cutremurau din când în când dalele, sfârşea ca o melodie funebră de tobe în aerul încremenit, strivit de tavanul jos. În mijlocul acestei tristeţi mohorâte a vechii prăvălii ce agoniza, se auzeau nişte lovituri surde venind de undeva din casă. Era Geneviève, care se trezise şi care bătea podeaua cu un baston, aflat lângă ea.

— Să urcăm repede, spuse Baudu, tresărind în timp ce se ridica. Încearcă să zâmbeşti, nu trebuie să ştie!

Urcând scara, îşi freca ochii cu putere pentru a şterge urmele lacrimilor. Imediat ce deschise uşa de la primul etaj, se auzi o voce slabă, înnebunită, ce striga:

— O, nu, nu vreau să fiu singură… Nu mă lăsaţi singură… O mi-e teamă să rămân singură…

Apoi, când o zări pe Denise, Geneviève se linişti şi zâmbi.

— Iată-te!… Cât te-am aşteptat… încă de ieri. Am crezut că m- ai părăsit şi dumneata!

Îţi frângea sufletul de milă. Camera tinerei dădea spre curte, o încăpere mică în care se spărgea o rază de lumină slabă. La început, părinţii o culcaseră pe bolnavă în propria lor odaie, ce dădea în strada principală; dar vederea *Paradisului femeilor* o tulbura, astfel că fură nevoiţi să o ducă înapoi în camera ei. Stătea întinsă în pat şi era atât de slabă, încât cuvertura nu trăda existenţa vreunui trup. Braţele ei firave, arse de febra puternică a ftizicilor, aveau o mişcare continuă de spaimă şi de inconştienţă, în timp ce părul ei negru şi greu devenise parcă mai des şi devora cu viaţa lui lacomă bietul ei chip, odată cu care se stingea degenerescenta unei întregi familii crescute în umbra acestei pivniţe a vechiului comerţ parizian.

Denise o privea cu inima sfâşiată de milă. Nu vorbea de teamă să nu izbucnească în plâns. În cele din urmă, spuse:

— Am venit cât de repede am putut… Pot să te ajut cu ceva? M-ai chemat… Vrei să rămân aici?

Geneviève, cu răsuflarea tăiată, cu mâinile rătăcind continuu în pliurile cuverturii, n-o slăbea din priviri.

— Nu, mulţumesc, nu am nevoie de nimic… Voiam doar să te îmbrăţişez.

Lacrimile îi inundară ochii. Denise se aplecă, o sărută şi se înfiora când simţi pe buze flacăra obrajilor ei scofâlciţi. Însă bolnava o prinse în braţe, o strânse într-o îmbrăţişare disperată, apoi îşi întoarse privirile spre tatăl ei.

— Vrei să rămân? Ai nevoie de ceva?, întrebă Denise.

— Nu, nu.

Geneviève îşi privea mereu tatăl, care stătea în picioare, cu aerul năuc, sugrumat de durere. În cele din urmă înţelese şi plecă,

fără să spună un cuvânt; i se auzeau paşii în timp ce cobora greoi treptele.

— Spune-mi, e cu femeia aceea?, întrebă Geneviève imediat, strângând mâna verişoarei ei. Da, am vrut să te văd, numai dumneata poţi să-mi spui… Trăiesc împreună, nu-i aşa?

Surprinsă de aceste întrebări, Denise se bâlbâi şi fu nevoită să mărturisească adevărul, zvonurile care circulau deja prin magazin. Plictisită de acest tânăr care nu-i mai dădea pace, Clara îi întorsese spatele; Colomban, disperat, o urmărea peste tot, încercând să obţină din când în când o întâlnire cu ea, umilit, ca un câine bătut. Se spunea că se va angaja la *Louvre.*

— Dacă-l iubeşti atât de mult, fă-l să se întoarcă la tine, zise Denise pentru a o amăgi pe muribundă cu această ultimă speranţă. Însănătoşeşte-te degrabă, el îşi va recunoaşte greşelile şi vă veţi putea căsători.

Geneviève o întrerupse. O ascultase tremurând din tot corpul, cu o patimă tăcută ce o făcu să se ridice puţin, dar căzu imediat la loc.

— Nu, lasă, ştiu bine că s-a sfârşit… Nu mai spun nimic, pentru că-l aud pe tata plângând şi pentru că nu vreau să o îmbolnăvesc şi mai mult pe mama. Am să mor, şi dacă te-am chemat în noaptea asta, a fost de teamă că nu voi mai apuca ziua de mâine… Doamne, şi când te gândeşti că nici măcar nu e fericit!

Denise se revoltă, asigurând-o că starea ei nu era atât de gravă, dar Geneviève îi tăie vorba pentru a doua oară şi se dezveli cu un gest cast de fecioară care nu mai are nimic de ascuns în faţa morţii. Descoperită până la brâu, murmură:

— Uită-te la mine!… Nu s-a sfârşit?

Tremurând, Denise se ridică de pe marginea patului, ca şi cum s-ar fi temut să nu distrugă cu o singură suflare trupul muribund, un trup de logodnică, mistuit de aşteptare, întors la vârsta copilăriei. Încet, Geneviève se acoperi şi repetă:

— După cum vezi, nu mai sunt o femeie... Ar fi greşit să-l mai doresc...

Amândouă tăcură. Se priviră din nou, nemaigăsind nimic de spus. În cele din urmă, Geneviève întrerupse tăcerea:

— Haide, nu trebuie să stai aici, ai treburile dumitale... Mulţumesc, mă frământa nevoia de a şti adevărul; acum sunt mulţumită. Dacă-l vezi, spune-i că l-am iertat... Adio, draga mea Denise! Sărută-mă, e pentru ultima oară!

Denise o îmbrăţişa, protestând:

— Nu, nu, nu te întrista, ai nevoie de îngrijire, nimic mai mult.

Dar bolnava, încăpăţânată, clătină din cap. Zâmbea, era sigură. În timp ce Denise se îndrepta spre uşă, adăugă:

— Aşteaptă, bate cu bastonul ăsta, să vină tata... Mi-e prea frică să stau singură...

Când Baudu intră pe uşa acestei camere triste, unde petrecea ore întregi, stând pe un scaun, Geneviève luă un aer vioi şi-i strigă Denisei:

— Să nu vii mâine! N-are rost. Dar te aştept duminică, vei sta cu mine toată ziua.

A doua zi, la ora şase dimineaţa, Geneviève îşi dădu duhul după patru ore de chinuri groaznice. Înmormântarea căzu într-o sâmbătă, pe o vreme întunecată, sub un cer ca de funingine ce apăsa întregul oraş înfrigurat. *Bătrânul Elbeuf,* împodobit cu postav alb, lumina strada ca o pată de nea, iar lumânările ce ardeau prin întuneric păreau nişte stele înecate în amurg. Coroane de perle şi un buchet imens de trandafiri albi acopereau sicriul; un sicriu îngust de fetiţă, aşezat pe aleea întunecată din faţa casei, la baza trotuarului, atât de aproape de râu încât trăsurile stropiseră deja draperiile. Tot vechiul cartier, mustind de umezeală, emana un miros de pivniţă mucegăită, încărcat de îmbulzeala continuă a trecătorilor, pe pavajul noroios.

De la ora nouă, Denise venise să stea alături de mătuşa ei. Dar

când convoiul era gata de plecare, doamna Baudu, care nu mai plângea, căci ochii i se uscaseră de lacrimi, o rugă să meargă în urma sicriului şi să vegheze asupra unchiului, a cărui deznădejde mută şi durere mocnită îngrijorau familia. Strada era plină de lume. Micii negustori din cartier ţineau să-i arate lui Baudu simpatia lor; dar mai exista în aceasta adunare şi o manifestaţie împotriva *Paradisului femeilor,* învinovăţit de lunga agonie a Genevièvei. Erau acolo toate victimele monstrului: Bédoré şi sora lui, negustorii din strada Gaillon, fraţii Vanpouille, blănării, negustorul de bibelouri Desligniéres, Piot şi Rivoire, negustorii de mobile; domnişoara Tatin, lenjereasa; mănuşarul Quinette. Măturaţi de multă vreme de faliment, socotiseră că e de datoria lor să fie de faţă, venind unul din cartierul Batignolles, celălalt din cartierul Bastiliei, unde fuseseră nevoiţi să se angajeze la alţii. În aşteptarea dricului, care întârzia, lumea îmbrăcată în negru, tropăind prin noroi, ridica priviri pline de ură către *Paradisul femeilor* ale cărui vitrine luminoase şi raioane strălucind de veselie li se păreau o insultă faţă de *Bătrânul Elbeuf,* care întrista cu doliul său cealaltă parte a străzii. Câteva capete de funcţionari curioşi se arătau îndărătul geamurilor; dar colosul îşi păstra indiferenţa de maşină pornită cu viteză maximă, nepăsătoare în faţa victimelor pe care le făcuse în drumul ei.

Denise îl căută din priviri pe fratele ei Jean. Îl zări, în cele din urmă, în faţa prăvăliei lui Bourras, unde i se alătură pentru a-l ruga să meargă lângă unchiul Baudu şi să-l susţină dacă observă că umblă mai greu. De câteva săptămâni, Jean era foarte serios, chinuit parcă de ceva. În ziua aceea, cu trupul strâns într-o redingotă neagră, ajuns bărbat în toată firea, câştigând douăzeci de franci pe zi, părea atât de demn şi de trist, încât sora lui fu de-a dreptul mirată, deoarece nu bănuise niciodată că Jean îşi iubise atât de mult verişoară. Dorind să-l scutească pe Pépé de tristeţi inutile, Denise îl lăsase la doamna Gras, cu gândul de a-l aduce

după-amiază să-şi îmbrăţişeze unchiul şi mătuşa. Totuşi, dricul nu venea şi Denise, foarte emoţionată, privea cum ard lumânările, când deodată tresări, auzind în spatele ei un glas cunoscut. Era Bourras, care-l chemase printr-un semn pe un vânzător de castane instalat în faţa casei lui, într-o gheretă îngustă, lipită de prăvălia unui neguţător de vinuri, spunându-i:

— Hei! Vigouroux, fă-mi, te rog, un serviciu... Vezi că închid... Dacă vine vreun client, spune-i să se întoarcă mai târziu... Dar stai liniştit, nu cred că va veni nimeni.

Apoi rămase în picioare pe marginea trotuarului, aşteptând, ca şi ceilalţi. Stingherită, Denise aruncă o privire prăvăliei lui Bourras nu se mai vedeau în vitrină decât o debandadă jalnică de umbrele prăfuite şi de bastoane înnegrite de gaz. Înfrumuseţările pe care le făcuse, vopseaua verde deschis, oglinzile, firma aurită, totul se năruia, se murdărea deja, înfăţişând acea decrepitudine rapidă şi lamentabilă a luxului fals, ce învelea nişte ruine. Chiar dacă crăpăturile apăruseră din nou, dacă petele de umezeală răsăriseră de sub vopsea, casa se ţinea încă, îndărătnică, înfiptă în coasta *Paradisului femeilor*, ca un neg ruşinos care, deşi uscat şi putred, refuză să cadă.

— A, mizerabilii, mormăi Bourras, nu ne lasă nici să o ducem pe ultimul drum!

Dricul, care sosise în sfârşit, tocmai fusese împiedicat de o trăsură de la *Paradisul femeilor*, ale cărei panouri lucioase se pierdeau în negură, în trapul grăbit al celor doi cai superbi. Bătrânul negustor îi aruncă Denisei o privire piezişă, de sub tufişul des al sprâncenelor sale.

Cortegiul se puse încet în mişcare, traversând băltoacele, în tăcerea trăsurilor şi a omnibuzelor oprite brusc. Când sicriul acoperit cu un văl alb străbătu Piaţa Gaillon, privirile întunecate ale celor din cortegiu se mai opriră o dată în faţa vitrinelor marelui magazin, unde numai două vânzătoare alergaseră să se uite,

fericite de această distracţie. Baudu urma dricul maşinal, cu paşi greoi; refuzase, cu un semn, braţul lui Jean, care mergea alături de el. Apoi, după şirul de oameni, veneau trei trăsuri în doliu. Pe când tăiau strada Neuve-des-Petits-Champs, Robineau, foarte palid şi îmbătrânit, se alătură în grabă cortegiului.

La Saint-Roch, aşteptau foarte multe femei, micile negustorese ale cartierului, care se feriseră de învălmăşeala din casa mortuară. Manifestarea lua forma unui revolte; după slujbă, când convoiul se puse din nou în mişcare, toţi bărbaţii îl urmară, deşi era un drum destul de lung din strada Saint-Honoré până la cimitirul Montmartre. Trebuiră să urce din nou pe strada Saint-Roch şi să mai treacă încă o dată prin faţa *Paradisului femeilor*. Era ca o obsesie, plimbarea acestui sărman trup de fată în jurul marelui magazin, asemenea celei dintâi victime căzute sub gloanţe în timpul revoluţiei. La intrare, fluturau în vânt fâşii de flanelă roşie ca nişte drapele, şi se revărsau în stradă covoare însângerate de trandafiri enormi şi de bujori în floare.

Denise se urcase într-o trăsură, frământată de îndoieli arzătoare, cu inima strânsă de atâta mâhnire, încât nu mai avu puterea să meargă pe jos. Se mai făcu o oprire în strada 10 Decembrie, în faţa schelelor faţadei celei noi, care împiedicau mereu circulaţia. Şi fata îl văzu pe bătrânul Bourras rămas în urmă, târându-şi piciorul aproape de roţile trăsurii în care se afla numai ea. Nu va ajunge niciodată la cimitir. Ridică fruntea şi o privi. Apoi, urcă în trăsură.

— Din pricina blestemaţilor mei de genunchi, murmură el. Nu te da înapoi!… Crezi că pe tine te urăşte lumea?

Îl simţi prietenos şi furios, la fel ca odinioară. Bombănea, spunea că diavolul de Baudu e solid dacă poate umbla pe jos după atâtea lovituri. Convoiul îşi reluă înaintarea tristă. Denise îl zări pe unchiul Baudu încăpăţânându-se să meargă în urma dricului, cu pasul său greoi, ce părea că reglează ritmul surd şi dificil al

cortegiului. Se retrase într-un colţ al trăsurii şi ascultă cuvintele fără sfârşit ale bătrânului negustor de umbrele.

— Poliţia ar trebui să curețe drumurile publice!… De mai bine de optsprezece luni ne incomodează cu faţada lor, unde mai zilele trecute a murit un om. Ce contează! De acum încolo, când vor vrea să se mai întindă, vor trebui să construiască punţi peste străzi… Se zice că sunteţi două mii şapte sute de angajaţi şi că cifra de afaceri va ajunge anul acesta la o sută de milioane… O sută de milioane! Dumnezeule! O sută de milioane!

Denise n-avea nimic de spus. Convoiul tocmai intrase pe strada Chaussée d'Antin, unde o aglomerare de trăsuri îl împiedica să treacă. Bourras continuă, cu ochii pierduţi în zare, ca şi cum ar fi visat. Nu reuşea să înțeleagă triumful *Paradisului femeilor*, dar mărturisea înfrângerea vechiului comerţ.

— Bietul Robineau e pierdut, are chipul unui om care se îneacă… Nici familia Bédoré şi nici fraţii Vanpouille nu se mai ţin pe picioare, sunt ca mine, la pământ. Deslignières va crăpa de apoplexie. Piot şi Rivoire s-au îmbolnăvit de gălbinare. A, ce drăguţi suntem cu toţii, un cortegiu de schelete în urma bietei fete! Trebuie să fie destul de amuzant pentru oamenii care privesc cum defilează acest şir de falıţi… De altfel, se pare că această curăţenie va continua. Mizerabilii creează raioane de flori, de pălării, de parfumuri, chiar şi o cizmărie! Mai ştii ce se poate întâmpla? Grognet, negustorul de parfumuri din strada Grammont, poate să se şi mute, şi n-aş mai da nici zece franci pe cizmăria lui Naud, din strada d'Antin. Holera bate până-n strada Saint-Anne, unde Lacassagne vinde pene şi flori şi unde doamna Chandeuil, ale cărei pălării sunt atât de cunoscute, va fi măturată în maximum doi ani… După aceştia, vor urma alţii, mereu alţii! Toate tipurile de comerţ din cartier vor trece prin asta. Când cei din textile încep să vândă săpun şi galoşi, de ce n-ar avea ambiţia să vândă şi cartofi prăjiţi? Pe legea mea, toată lumea e cu susul în jos!

Dricul traversa în acel moment strada Trinité, şi din colţul trăsurii întunecate, de unde asculta văicărelile neîncetate ale bătrânului negustor, legănată în ritmul funebru al convoiului, Denise putu să zărească sicriul ce se îndrepta deja spre strada Blanche. În spatele unchiului cu mersul lui orb şi mut, de animal rănit, i se părea că aude tropăitul unei turme duse la tăiere. Bourras vorbea cu vocea scăzută, încetinită parcă de urcuşul greu de pe strada Blanche.

— Eu mi-am făcut calculele... Il mai am încă la mână şi nu-i dau drumul. A pierdut şi la apel. A, m-a costat mult, aproape doi ani de proces, plus notarii şi avocaţii! Nu contează, nu va trece sub prăvălia mea, judecătorii au hotărât că astfel de lucrări n-au caracterul unei reparaţii motivate. Când te gândeşti că s-a dus vorba că vor să înfiinţeze acolo, jos, un salon al luminilor pentru a putea examina culoarea stofelor la lumina gazului, o încăpere subterană ce ar fi legat stofele de tricotaje! Şi parcă nu-i vine să creadă că un bătrân ramolit ca mine îndrăzneşte să-i stea în cale, când toată lumea e la picioarele lui şi îngenunchează în faţa banilor săi!... Niciodată! Nu vreau! E simplu de înţeles! Probabil că o să rămân de căruţă. De când mă lupt cu portăreii, ştiu că nenorocitul caută să-mi răscumpere poliţele, probabil vrea să-mi facă vreun rău. Nu-i nimic, el spune da, eu spun nu, şi voi spune mereu nu; fir-ar al dracului să fie! Şi aşa va rămâne până când voi fi închis între patru scânduri, ca mititica asta care se duce.

Când ajunse în bulevardul Clichy, trăsura prinse viteză; se auzea gâfâitul mulţimii, graba inconştientă a cortegiului dornic să se sfârşească totul. Ceea ce nu spunea Bourras era mizeria neagră în care căzuse, pierzându-şi minţile în necazurile de mic negustor care se scufundă şi care se încăpăţânează să mai reziste sub ploaia de proteste. Denise, care era la curent cu situaţia lui, rupse în cele din urmă tăcerea, murmurând cu o voce rugătoare:

— Domnule Bourras, nu mai fiţi atât de rău... De ce nu mă

lăsaţi pe mine să aranjez lucrurile?

Bătrânul o întrerupse cu un gest violent.

— Taci, asta nu mă priveşte decât pe mine... Eşti o fetiţă bună, ştiu că-i faci viaţa grea acestui om care crede că eşti de vânzare la fel ca şi casa mea. Dar ce mi-ai răspunde dacă te-aş sfătui să spui şi dumneata da? Ei bine, cred că m-ai trimite la culcare... Dacă eu spun nu, nu-ţi băga nasul în treburile mele.

Trăsura se oprise pe strada cimitirului şi fata coborî. Cavoul familiei Baudu se afla pe prima alee, la stânga. În câteva minute, ceremonia se termină. Jean îl dădu la o parte pe unchiul Baudu, care privea groapa cu gura căscată. Cortegiul se răspândi printre mormintele vecine, toate chipurile acestor negustori, lipsite de culoare, căpătaseră o urâţenie bolnăvicioasă, sub cerul desenat în nuanţe de cenuşiu. Când sicriul lunecă uşor, obrajii pătaţi de cuperoză păliră, nasurile subţiate de anemie se lăsară în jos şi pleoapele îngălbenite, chinuite de socoteli, se întoarseră.

— Ar trebui să intrăm cu toţii în groapă, spuse Bourras către Denise, care rămăsese lângă el. Odată cu mititica asta se îngroapă tot cartierul... O, vechiul comerţ poate să se alăture acestor trandafiri ce se aruncă în mormânt peste dânsa.

Denise se întoarse în trăsura de doliu cu unchiul şi cu fratele ei. Ziua aceea fu pentru ea de o tristeţe sfâşietoare, începuse să fie îngrijorată de paloarea lui Jean; când înţelese însă că era vorba despre o nouă poveste de dragoste, încercă să-l facă să tacă, deschizându-şi punga; dar el clătină din cap şi refuză; de data asta era ceva serios, nepoata unui cofetar foarte bogat, care nu accepta nici măcar un buchet de violete, în după-amiaza aceea, când Denise merse să-l ia pe Pépé, doamna Gras îi spusese că băiatul se făcuse prea mare ca să-l mai poată ţine în pension. O nouă grijă. Trebuia să-i găsească o şcoală cu internat. Când îl duse pe băiat să-şi îmbrăţişeze unchiul şi mătuşa, îşi simţi inima sfâşiată de durere pentru *Bătrânul Elbeuf*. Buticul era închis, unchiul şi mătuşa stăteau

în capătul sălii mici, unde uitaseră să aprindă lampa cu gaz, în ciuda întunericului acelei zile de iarnă. Nu mai rămăseseră decât ei doi, faţă în faţă, în casa goală, aflată în ruină; moartea fiicei lor îi cufunda şi mai mult în beznă. Aşteptând prăbuşirea, unchiul se plimba continuu în jurul mesei, fără să poată sta o clipă locului, cu acelaşi pas orb şi mut, în timp ce mătuşa nu spunea nimic, căzută pe un scaun, cu faţa albă ca a unei rănite, al cărei sânge se scurge picătură cu picătură. Nu plânseră nici când Pépé le sărută obrajii albi şi reci. Pe Denise, în schimb, o înecau lacrimile.

Tocmai în seara aceea, Mouret o chemă să discute despre o nouă îmbrăcăminte pentru copii, pe care voia să o lanseze, un amestec de zuav şi ecosez. Tremurând de milă şi de revoltă în faţa atâtor suferinţe, Denise nu se mai putu abţine; îndrăzni mai întâi să vorbească despre bătrânul Bourras, acest biet muribund pe cale să fie strivit. Auzind numele negustorului de umbrele, Mouret se enervă. „Bătrânul nebun", cum îl numea el, îi amăra viaţa, îi strica bucuria triumfului său, cu încăpăţânarea lui idioată de a nu-şi ceda casa, acea cocioabă înfiorătoare, a cărei înfăţişare murdărea *Paradisul femeilor,* acel unic colţişor din zonă care scăpase necucerit. Afacerea devenise deja un coşmar; oricine, în afară de Denise, ar fi vorbit în favoarea lui Bourras, ar fi riscat să fie dat afară, atât de mult îl tortura pe Mouret nevoia obsesivă de a culca la pământ cocioaba negustorului de umbrele. Dar, în sfârşit, ce ar fi vrut să facă? Putea să lase în coasta *Paradisului femeilor* grămada asta de dărâmături? Trebuia să dispară imediat, magazinul avea nevoie de loc să se extindă! Cu atât mai rău pentru bătrânul nebun! Ii aminti de ofertele sale, ajunsese până la o sută de mii de franci. Nu era oare destul de rezonabil? Nu negocia deloc, oferea exact cât i se cerea, dar cel puţin să aibă parte de puţină înţelegere, să fie lăsat să-şi înfăptuiască opera! Se amesteca oare cineva să oprească mersul locomotivelor? Denise îl asculta cu ochii plecaţi, negăsind decât argumente sentimentale. Era atât de bătrân, încât ar fi putut

să aştepte să moară; un faliment l-ar ucide. Mouret îi răspunse că nu mai putea împiedica inevitabilul, Bourdoncle se ocupa de această afacere, deoarece consiliul hotărâse să pună punct. Denise nu mai avu nimic de adăugat, în ciuda sentimentelor înduioşătoare care o copleşeau.

După o tăcere îndelungată, Mouret fu primul care începu să discute despre familia Baudu. Mai întâi, deplânse sincer moartea fiicei lor. Erau oameni foarte cumsecade, foarte cinstiţi, asupra cărora se abătuse nenorocul. Apoi îşi reluă argumentele: de fapt, şi-au pricinuit singuri nenorocirea, nu trebuiau să se încăpăţâneze într-un asemenea hal pentru prăvălia putrezită cu vechiul ei comerţ; nu era nimic surprinzător în faptul că avea să se prăbuşească peste ei. Îi prevenise de peste douăzeci de ori; şi ea putea să-şi aducă aminte că o trimisese să-şi avertizeze unchiul de dezastrul ce-l aştepta dacă se tot încăpăţâna să continue cu vechiturile lui ridicole. Catastrofa venise şi nimeni din lumea asta n-o mai putea opri acum. Nu i se putea cere să se ruineze de bună voie pentru a salva cartierul. De altfel, dacă ar fi destul de nebun să închidă *Paradisul*, un alt mare magazin ar creşte imediat alături, căci acum ideile veneau din toate părţile, triumful oraşelor industriale era semănat de curentul secolului, care lovea în edificiul prăbuşit al timpurilor apuse. Încetul cu încetul, Mouret se însufleţea, găsea o emoţie elocventă pentru a se apăra împotriva urii stârnite de victimele sale involuntare, împotriva urletelor micilor prăvălii muribunde, pe care le auzea crescând în jurul său. Nimeni nu-şi păstrează morţii, aceştia trebuie înmormântaţi; şi cu un singur gest mătură şi aruncă în groapa comună cadavrul vechiului comerţ, ale cărui rămăşiţe putrede şi urât mirositoare făceau ruşine străzilor însorite ale noului Paris. Nu, nu, nu avea niciun regret, nu săvârşea decât opera veacului său, şi ea ştia bine asta, ea care iubea viaţa, care avea patima marilor afaceri, încheiate în lumina clară a publicităţii. Redusă la tăcere, Denise îl ascultă

mult timp, după care se retrase cu inima grea.

În acea noaptea, nu închise ochii. Insomnia şi coşmarurile o făceau să se zvârcolească sub plapumă. Se visa din nou copil şi izbucnea în lacrimi, în fundul grădinii ei din Valognes, văzând cum pitulicile înghit păianjenii care, la rândul lor, mănâncă muştele. Era oare adevărată această nevoie a morţii care îngraşă lumea, această luptă pentru viaţa care creează alte fiinţe din mormântul eternelor distrugeri? Apoi, se revedea în faţa cavoului unde fusese înmormântată Geneviève, îşi zărea unchiul şi mătuşa, singuri în fundul sufrageriei întunecate. În linişte profundă, un zgomot surd de prăbuşire străbătea atmosfera moartă: era casa lui Bourras care se scufunda, măcinată de apele mari. Liniştea se întindea, tot mai sinistră, şi apoi răsuna o nouă prăbuşire, şi apoi alta, şi alta: casa Robineau, urmată de Bédoré şi sora, de Vanpouille, toate trosneau şi se dărâmau fiecare la rândul ei, micul comerţ al cartierului Saint-Roch dispărea sub lovitura unui târnăcop invizibil, cu zgomotul brusc al căruţelor ce se descarcă! Atunci, o tristeţe imensă o făcea să tresară în somn. Dumnezeule! Câţi oameni chinuiţi, familii care plâng, bătrâni aruncaţi în stradă, toate dramele cutremurătoare ale ruinei! Şi ea nu putea salva pe nimeni, şi înţelegea că aşa e bine, că acest gunoi de nenorociri va îngraşă Parisul sănătos de mâine. În zorii zilei se linişti, o mare tristeţe resemnată îi ţinea ochii deschişi, îndreptaţi spre fereastra ale cărei geamuri se luminau. Da, era partea sângelui; orice revoluţie îşi cerea martirii, nu se putea merge înainte decât călcând pe cadavre. Teama de a avea un suflet rău, de a contribui la uciderea semenilor săi, se transformase într-o milă neputincioasă în faţa acestor rele iremediabile, care erau însăşi naşterea dureroasă a noii generaţii. Căută toate alinările posibile, sufletul ei bun se gândi mult timp la măsurile ce s-ar putea lua pentru a-şi salva măcar rudele de la dezastrul final.

Acum, Mouret i se arăta în faţa ochilor cu chipul lui pătimaş şi ochii mângâietori. Cu siguranţă că el nu-i va refuza nimic şi că va

oferi toate despăgubirile rezonabile. Mintea începea să-i rătăcească, încercând să-l judece. Îi cunoştea viaţa, nu era străină de vechile sale iubiri, de continua exploatare a femeii, de metresele alese pentru a-şi croi drum, de legătura cu doamna Desforges cu singurul scop de a ajunge la baronul Hartmann, şi de toate celelalte, de Clarele de ocazie, plăceri cumpărate şi aruncate la gunoi. Dar toate aceste începuturi de aventurier, de care făcea haz întregul magazin, se pierdeau în faţa sclipirilor sale de geniu, a eleganţei sale victorioase. Mouret era seducţia în persoană. Totuşi, ceea ce nu i-ar fi putut ierta niciodată era minciuna lui de odinioară, răceala lui de amant care se ascundea sub comedia galantă a atenţiilor sale. Dar nu-i mai purta pică astăzi, când el suferea atât pentru dânsa. Tocmai această suferinţă îl ridica în ochii ei. Când îl vedea atât de chinuit, ispăşind atât de greu dispreţul său faţă de femeie, i se părea că-şi răscumpărase toate greşelile.

În dimineaţa aceea, Denise obţinu de la Mouret toate compensaţiile pe care ea le va considera cuvenite în ziua când Baudu şi Bourras vor ceda. Săptămânile treceau, iar Denise mergea să-şi vadă unchiul aproape în fiecare după-amiază, părăsindu-şi câteva minute raionul ei, pentru a-l înveseli cu râsul şi curajul ei de fată cumsecade. O îngrijora mai ales mătuşa, care se transformase într-o stană de piatră de la moartea Genevièvei; i se părea că viaţa o părăseşte tot mai mult cu fiecare clipă; când i se punea vreo întrebare, răspundea mirată că nu suferă şi că era, pur şi simplu, toropită de somn. Lumea din cartier clătina din cap: biata doamnă nu va mai duce mult dorul după fiica ei.

Într-o zi, în timp ce Denise ieşise de la Baudu, la colţul Pieţei Gaillon, auzi un strigăt înfiorător. Mulţimea se precipită, sufla un vânt de panică, acel vânt de teamă şi de milă ce aţâţă deodată strada. Un omnibus de culoare închisă, una din acele maşini ce făceau traseul de la Bastilia la Batignolles, trecuse cu roţile peste trupul unui bărbat, la ieşirea din strada Neuve-Saint-Augustin, în

fața fântânii. În picioare, la locul său, vizitiul, foarte furios, încerca să rețină cei doi cai negri care se cabrau; înjura de zor și spunea cuvinte grele:

— Fir-ar să fie! Pentru numele lui Dumnezeu!... Ai grijă nenorocit blestemat!

Acum, omnibusul era oprit. Mulțimea îl înconjurase pe rănit, un sergent de stradă se afla din întâmplare în zonă. Vizitiul, agitându-se, în picioare, îi chemă ca martori pe călătorii din imperială1, care se ridicaseră și se aplecau să vadă sângele, în timp ce acesta explica exasperat, cu glasul sugrumat de o furie crescândă, cum se petrecuse totul.

— N-o să vă vină să credeți... Cine mi l-a scos în față și pe nenorocitul ăsta? Am strigat, dar el, așa cum îl vedeți, s-a aruncat sub roți!

Atunci, un muncitor, un zugrav care fugise cu pensula în mână de la o casă vecină, spuse cu o voce ascuțită, în mijlocul larmei:

— Nu-ți mai face sânge rău! L-am văzut eu când s-a aruncat sub roți, pe legea mea! A înnebunit, se pare! Încă unul care s-a săturat de viață!

Alte voci se ridicară, toți erau convinși că se aflau în fața unei sinucideri, în timp ce sergentul scria un proces-verbal. Doamnele, palide, coborâră imediat și se grăbiră să părăsească locul fără să se uite în urmă, puternic impresionate de zguduitura omnibusului care trecuse peste trupul unui om. Denise se apropie, atrasă de mila care o făcea să ia parte la toate accidentele, de la câini striviți, cai doborâți, până la muncitori căzuți de pe acoperișuri. Jos, pe caldarâm, îl recunoscu pe nefericitul căzut, cu redingota murdărită de noroi.

— E domnul Robineau!, strigă ea, îndurerată.

Imediat, sergentul o interogă. Ea îi dădu numele, ocupația și adresa acestuia. Datorită energiei vizitiului, omnibusul frânase, astfel că doar picioarele lui Robineau fuseseră prinse sub roți. Se

temeau să nu fie zdrobite amândouă. Patru bărbaţi binevoitori îl transportară pe rănit la un farmacist din strada Gaillon, în timp ce omnibusul îşi reluă mersul greoi.

— Pentru numele lui Dumnezeu!, spuse vizitiul. Mi-a ajuns pe ziua de azi!

Denise îl urmă pe Robineau la farmacist. În aşteptarea unui medic, imposibil de găsit, acesta declară că nu există niciun pericol imediat şi că ar fi mai bine ca rănitul să fie transportat la domiciliul său, având în vedere că locuieşte foarte aproape. Un om se duse la postul de poliţie pentru a cere o targa. Denise se duse înainte să o pregătească pe doamna Robineau pentru această lovitură îngrozitoare. Cu greu reuşi să străbată mulţimea care se îmbulzea la intrare. Această mulţime, dornică de spectacol, creştea cu fiecare minut; copii, femei se înălţau în vârful picioarelor, suportau îmbrânceli brutale; fiecare nou-venit povestea accidentul în felul său, astfel că la acea oră era vorba despre un soţ pe care amantul soţiei îl aruncase pe fereastră.

Pe strada Neuve-des-Petits-Champs, Denise o zări pe doamna Robineau în uşa magazinului de mătăsuri. Acesta era un pretext bun pentru a se opri şi a sta puţin de vorbă, căutând o modalitate cât mai potrivită pentru a-i da groaznica veste. Magazinul arăta dezordinea şi descurajarea luptelor date întru cinstea unui comerţ muribund. Era deznodământul prevăzut în marea bătălie dintre cele două mătăsuri rivale; *Paris-Bonheur* strivise concurenţa în urma unei noi scăderi de preţ, de cinci centime; nu se mai vindea decât cu patru franci şi nouăzeci şi cinci, în timp ce mătasea lui Gaujean îşi găsise Waterloo-ul. De mai bine de două luni Robineau, redus la expediente, ducea o viaţă de chin, pentru a împiedica declararea falimentului.

— L-am văzut pe soţul dumneavoastră în Piaţa Gaillon murmură Denise, care intrase în prăvălie.

Doamna Robineau, pe care o vagă nelinişte o îndemna să-şi

îndrepte privirea către stradă, spuse agitată:

— Adineauri, nu-i aşa?... Îl aştept, ar trebui să vină. În dimineaţa asta, a venit domnul Gaujean şi au plecat împreună.

Era aceeaşi femeie fermecătoare, delicată şi veselă; dar sarcina înaintată o obosea, părea mai speriată, mai confuză decât oricând în privinţa afacerilor pe care nu le înţelegea şi care mergeau prost. Spunea adesea: de ce avem nevoie de toate acestea? N-ar fi mai bine să trăim liniştiţi, într-o locuinţă mică, mâncând pâine goală?

— Draga mea copilă, adăugă ea cu un zâmbet trist, nu putem să ne ascundem de dumneata... Nu ne merge deloc bine, bietul meu soţ nici nu mai doarme. Şi azi, domnul Gaujean l-a înnebunit cu nişte poliţe întârziate... Simţeam că mor de grijă singură aici.

Şi se întoarse spre uşă, când Denise o opri. De departe, auzise parcă zvonul mulţimii. Ghicise că se aducea targa, după valul de curioşi care nu părăsise rănitul. Atunci, cu gâtul uscat, negăsind cuvintele de alinare pe care le-ar fi vrut, fu silită să-i spună adevărul:

— Nu vă neliniştiţi, nu există niciun pericol imediat... Da, l-am văzut pe domnul Robineau, căruia i s-a întâmplat o nenorocire... Îl aduc aici, nu vă neliniştiţi, vă rog.

Tânăra femeie o asculta, albă la faţă, fără a înţelege limpede despre ce era vorba. Strada se umpluse de lume, trăsurile se opriseră. Oamenii aşezară targa în faţa uşii magazinului.

— A fost un accident, continuă Denise, hotărâtă să ascundă tentativa de sinucidere. Era pe trotuar şi a alunecat sub roţile unui omnibus. O, numai picioarele! Se caută un doctor. Nu vă neliniştiţi!

Doamna Robineau se cutremură. Scoase câteva strigăte nearticulate; apoi, nu mai vorbi, se prăbuşi lângă targa şi dădu cu mâinile tremurânde pânzele deoparte. Oamenii care-l aduseseră aşteptau acum în faţa casei să-l ducă din nou, când se va fi găsit un medic. Nimeni nu îndrăznea să-l mai atingă pe Robineau, care devenise conştient şi ale cărui dureri atroce nu-i permiteau să se

mişte. Când îşi văzu soţia, două lacrimi mari i se scurseră pe obraji. Aceasta îl săruta şi plângea, privindu-l în ochi. În stradă, mulţimea se aduna în continuare, ca la spectacol; câteva lucrătoare, ieşite dintr-un atelier, erau cât pe ce să spargă vitrinele pentru a vedea mai bine ce se întâmplă. Pentru a scăpa de curioşi şi socotind că nu era potrivit să lase magazinul deschis, Denise avu ideea să coboare oblonul. Când intră din nou în magazin, o zări pe doamna Robineau strângându-şi continuu soţul în braţe, în lumina palidă ce se strecura printre cele două stele decupate în tabla oblonului. Prăvălia ruinată părea înghiţită de neant, doar cele două stele luminau această catastrofă rapidă şi brutală a străzii pariziene. În cele din urmă, doamna Robineau începu să vorbească.

— O, dragul meu soţ!… O, dragul meu!

Nu reuşi să rostească decât aceste cuvinte, iar el simţind că se sufocă, îi mărturisi adevărul într-o criză de remuşcare, văzând-o îngenuncheată, cu pântecele aproape strivit de marginea tărgii. Când nu se mişca, nu mai simţea decât plumbul arzător al picioarelor.

— Iartă-mă, trebuie să fi fost nebun… Când avocatul mi-a spus în faţa lui Gaujean că mâine se vor pune sigiliile, mi s-a părut că văd flăcări, ca şi cum zidurile ar fi luat foc… Şi apoi, nu-mi mai amintesc nimic. Coboram pe strada Michodière, am crezut că oamenii de la *Paradisul femeilor* făceau haz de mine că şi acest monstru de magazin mă strivea. Atunci când omnibusul s-a întors, m-am gândit la Lhomme şi la braţul său, şi m-am aruncat sub roţi.

Doamna Robineau se lăsă încet pe parchet, îngrozită de aceste destăinuiri. Dumnezeule! A vrut să moară! O luă pe Denise de mână, care se aplecase spre ea, tulburată de această scenă. Rănitul, epuizat din pricina emoţiei, leşină. Şi doctorul care nu mai venea! Doi oameni străbătuseră întregul cartier, portarul plecase şi el în căutarea medicului.

— Nu vă neliniştiţi, repeta Denise, plângând şi ea. Atunci

doamna Robineau, aşezată pe jos, cu capul la nivelul tărgii în care zăcea soţul ei, îşi deschise inima:

— O, dacă ţi-aş povesti... Din pricina mea a vrut să moară, îmi spunea întruna: „Te-am furat, banii erau ai tăi.” Visa şi noaptea la cei şaizeci de mii de franci, se trezea lac de sudoare şi-şi zicea că e un incapabil. Când nu ai minte, nu rişti averea altora. Ştii că a fost mereu un om nervos, cu sufletul agitat, îşi imagina lucruri care mă îngrozeau; mă şi vedea în stradă, cerşind în zdrenţe, pe mine, pe care mă iubea atât de mult şi dorea să mă vadă bogată, fericită.

Când întoarse însă capul, îl găsi cu ochii deschişi; continuă cu un glas tremurător:

— Dragul meu, de ce ai făcut aşa ceva?... Mă credeai atât de rea? Puţin îmi pasă că suntem ruinaţi. Atât timp cât suntem împreună, nu putem fi nefericiţi... Lasă-i să ia totul. Vom merge undeva unde nu vei mai auzi vorbind despre ei. Vei munci totuşi şi vei vedea ce bine va fi.

Fruntea îi căzu lângă obrazul palid al soţului ei, acum tăceau amândoi, copleşiţi de spaimă şi de duioşie. Urmă o clipă de tăcere, prăvălia părea cufundată într-un somn adânc, în timp ce, în spatele oblonului subţire, se auzea larma de pe stradă, viaţa din toiul zilei, cu huruitul trăsurilor şi îmbulzeala de pe trotuare.

În sfârşit, Denise, care se repezea din clipă în clipă să arunce câte o privire prin uşiţa ce dădea spre coridorul casei, se întoarse strigând:

— Medicul!

Portarul aduse cu el un bărbat tânăr cu ochi strălucitori. Acesta preferă să consulte imediat bolnavul înainte de a fi aşezat în pat. Doar piciorul stâng fusese strivit, deasupra gleznei. Fractura nu era gravă, aşadar nu era vorba de niciun fel de complicaţie. Se pregăteau să-l transporte în camera din fundul prăvăliei, când apăru Gaujean. Venise să-i comunice o informaţie despre un ultim demers, care oricum nu avusese succes: falimentul putea fi

declarat.

— Ce e?, murmură el. Ce s-a întâmplat?

În câteva cuvinte, Denise îl puse la curent. Atunci, se opri, stingherit. Robineau îi spuse cu glasul slăbit:

— Nu-ţi port pică, deşi tot ce s-a întâmplat e puţin şi din vina dumitale.

— Fir-ar să fie, dragul meu, răspunse Gaujean. Era nevoie de oameni mai puternici decât noi… Să ştii că nici mie nu-mi merge prea bine.

Targa fu ridicată. Rănitul mai avu forţa să spună:

— Nu, nu, şi cei mai puternici ar fi cedat… înţeleg că bătrânii încăpăţânaţi ca Bourras şi Baudu rămân în picioare; dar noi, cei tineri, trebuia să acceptăm noul mers al lucrurilor! Nu vezi, Gaujean? E sfârşitul unei lumi.

Targa fu dusă în cameră. Doamna Robineau o sărută pe Denise bucuroasă că a scăpat, în sfârşit, de frământările afacerilor. Şi cum Gaujean se retrase împreună cu Denise, îi spuse că nenorocitul de Robineau avea dreptate. Era o prostie să lupţi împotriva *Paradisului femeilor.* El, personal, se simţea pierdut, dacă nu-i intra în graţii lui Mouret. Chiar în ajun intervenise pe lângă Hutin, care tocmai urma să plece la Lyon. Dar era disperat şi încerca s-o câştige pe Denise fiind la curent cu puterea ei de convingere.

— Pe legea mea!, repeta el întruna. S-ar râde de mine dacă m-aş ruina luptând în interesul altora, pe când şmecherii se întrec în a fabrica marfă la preţuri cât mai mici… Doamne! Îmi amintesc cum spuneai dumneata odinioară că industria nu are decât să urmeze progresul, printr-o mai bună organizare şi prin procedee noi. Totul se poate rezolva, atât timp cât publicul e mulţumit.

Denise zâmbi şi răspunse:

— Mergeţi şi spuneţi-i acest lucru lui Mouret… Vizita dumneavoastră îi va face mare plăcere; nu e omul care să vă poarte pică, mai ales dacă-i oferiţi un beneficiu de o centimă la metru.

În ianuarie muri şi doamna Baudu. Era o după-amiază însorită. De mai bine de două săptămâni, nu reuşise să coboare în magazinul pe care-l păzea acum o femeie angajată cu ziua. Stătea aşezată în mijlocul patului, cu spatele rezemat de perne. Pe chipul ei palid nu mai trăiau decât ochii, pe care-i îndrepta cu încăpăţânare spre *Paradisul femeilor.*

Baudu, suferind şi el din cauza obsesiilor, din pricina privirilor fixe, încerca uneori să tragă perdelele. Dar ea îl oprea cu un gest rugător, încăpăţânându-se să vadă marele monstru până la ultima suflare. Acum, acesta îi luase totul: magazinul, fiica, ea însăşi dispărea încetul cu încetul alături de *Bătrânul Elbeuf,* pierzându-şi viaţa pe măsură ce-şi pierduse clientela. În ziua când începu să horcăie, îşi pierdu şi suflarea. Când simţi că moare, mai avu puterea să ceară soţului ei să deschidă ambele ferestre. Era cald, o rază de soare mângâia *Paradisul femeilor,* în timp ce odaia din casa veche tremura în umbră. Doamna Baudu rămase cu privirile fixe, încărcate de imaginea monumentului triumfător, a geamurilor limpezi în spatele cărora lumea se îmbulzea. Încet, ochii ei păliră, înghiţiţi de umbre; când se stinseră în moarte, rămaseră tot deschişi, privind în aceeaşi direcţie, înecaţi în lacrimi grele.

Încă o dată, tot micul comerţ ruinat al cartierului defila în convoi. Fură prezenţi fraţii Vanpouille, palizi din pricina scadenţelor din decembrie, plătite printr-un suprem efort care nu mai putea fi repetat, Bédoré şi sora, sprijinindu-se într-un baston, frământat de atâtea necazuri, încât boala sa de stomac se agravase. Deslignières avusese un atac. Piot şi Rivoire mergeau în tăcere, cu capul în pământ, ca nişte oameni terminaţi. Nimeni nu îndrăznea să întrebe despre cei dispăruţi, Quinette, doamna Tatin, şi alţii, care se prăbuşeau, de dimineaţă până seara, cuprinşi de valul dezastrelor; fără a-l mai socoti pe Robineau, care zăcea la pat, din cauza piciorului său zdrobit. Se arătau mai ales noii comercianţi atinşi de molimă: parfumierul Grognet, modista Chadeuil, florarul

Lacassagne şi cizmarul Naud, aflaţi încă în picioare, dar cuprinşi de îngrijorare din pricina crizei ce avea să-i mături şi pe dânşii. În spatele dricului, Baudu mergea cu aceiaşi paşi de animal lovit, cu care-şi însoţise şi fiica, în timp ce, în fundul primei trăsuri de doliu, se zăreau ochii lucioşi ai lui Bourras, umbriţi de tufişurile sprâncenelor sale, albe ca zăpada.

Denise era foarte tristă. De două săptămâni, avusese mari necazuri şi era frântă de oboseală. Fusese silită să-l mute pe Pépé la un colegiu, iar Jean o înnebunea cu dragostea lui pentru nepoata patiserului, rugând-o să facă toate demersurile pentru cererea în căsătorie. Şi apoi, moartea mătuşii şi toate aceste catastrofe repetate o copleşiră. Mouret o ajutase din nou: tot ce va face ea pentru unchiul Baudu şi pentru toţi ceilalţi, avea să fie bine făcut. Într-o dimineaţă, avu o întrevedere cu el, când află că Bourras avea să fie aruncat în stradă, iar unchiul Baudu trebuia să-şi închidă prăvălia. După-amiază, ieşi în oraş cu gândul să-i ajute cel puţin pe cei doi bătrâni.

În strada Michodière, Bourras stătea în picioare, pe trotuarul din faţa casei lui, din care fusese evacuat în ajun, în urma unei găselniţe pe care o născocise avocatul: cum Mouret avea poliţele negustorului de umbrele, obţinuse foarte uşor declararea acestuia în stare de faliment; după care, cumpărase cu cinci sute de franci dreptul la contractul de închiriere, la vânzarea făcută de sindic; bătrânul încăpăţânat fu silit să dea pe cinci sute de franci ceea ce nu cedase pentru o sută de mii. De altfel, arhitectul, care sosise cu trupa sa de demolatori, fusese nevoit să ceară sprijinul unui comisar pentru a-l scoate pe bătrân din casă. Mărfurile fuseseră vândute, camerele golite; el se încăpăţâna să rămână în ungherul unde dormea şi de unde nu îndrăznea nimeni să-l scoată, dintr-un sentiment de milă. Chiar şi muncitorii începuseră să lucreze deasupra capului său. Fură scoase ardeziile putrezite, tavanul se prăbuşea, pereţii cădeau, iar el nu se mişca de acolo. În cele din

urmă, la sosirea poliţiei, plecă. Dar a doua zi se întoarse pe trotuarul din faţa magazinului său, după ce-şi petrecuse noaptea la un hotel din apropiere.

— Domnule Bourras, spuse blând Denise.

Dar el n-o auzea, ochii săi aprinşi îi urmăreau pe demolatorii ce dărâmau faţada prăvăliei sale. Prin găurile făcute se puteau zări camerele mizerabile, scara întunecată, unde soarele nu mai pătrunsese de mai bine de zece ani.

— A, dumneata eşti!, răspunse el în cele din urmă. Ei, ce spui, ce treabă fac nenorociţii ăştia!

Ea nu îndrăznea să vorbească, mişcată de tristeţea jalnică a vechii prăvălii, neputând să-şi ia ochii de la pietrele mucegăite care cădeau. Sus, într-un colţ al plafonului din camera în care locuise, zări încă numele cu litere negre şi tremurate: Ernestine, scris cu flacăra unei lumânări; amintirea zilelor de mizerie îi revenea în memorie, plină de duioşie pentru toate durerile. Pentru a doborî totul dintr-o lovitură, muncitorii se gândiră să atace baza clădirii care se cutremura.

— De-ar putea să-i zdrobească pe toţi, spuse Bourras cu o voce sălbatică.

Se auzi o trosnitură puternică. Muncitorii speriaţi fugiră în stradă. În timp ce se prăbuşea, zidul se cutremura şi trăgea după el întreaga ruină. Fără îndoială, cocioaba n-ar mai fi stat mult în picioare. O singură lovitură fusese de ajuns pentru a o despica de sus până jos. Fu o surpare dureroasă, căderea unei case de pământ, umezită de ploi. Niciun zid nu mai rămăsese întreg, pe jos nu se mai vedea decât un morman de dărâmături, gunoiul unui trecut căzut într-o clipită.

— Doamne!, strigă bătrânul, ca şi cum lovitura i-ar fi zguduit tot trupul.

Rămase cu gura căscată, n-ar fi crezut niciodată că se va sfârşi atât de repede. Privea spărtură deschisă în coasta *Paradisului*

femeilor, scăpat, în sfârşit, de negul care-l dezonora. Era un ţânţar strivit, ultimul triumf asupra încăpăţânării celor infinit de mici; toată insula era acum cotropită şi cucerită. Trecătorii, adunaţi în grup, vorbeau tare cu demolatorii, mâniaţi împotriva acestor vechi cocioabe, bune numai să ucidă oameni.

— Domnule Bourras, repetă Denise, încercând să-l tragă deoparte, ştiţi că nu vă vor lăsa singur. Se vor ocupa de toate problemele dumneavoastră.

Bătrânul îşi reveni imediat.

— N-am probleme… Ei v-au trimis, nu-i aşa? Ei bine, spuneţi le că bătrânul Bourras poate încă să lucreze şi că-şi va găsi de lucru oriunde va dori… într-adevăr, ar fi foarte comod să faci pe caritabilul cu oamenii pe care-i ucizi.

Atunci, Denise îl rugă.

— Vă rog mult, acceptaţi, nu mă lăsaţi să sufăr atât.

Însă el clătină din cap.

— Nu, nu, s-a terminat, bună seara!… Să trăieşti fericită, dumneata care eşti tânără, şi nu-i împiedica pe bătrâni să plece cu ideile lor.

Bourras aruncă o ultimă privire la dărâmături, după care plecă cu paşi greoi. Denise îl urmări în mijlocul busculadei de pe trotuar. Îl văzu cotind spre Piaţa Gaillon, şi cu asta totul se sfârşi.

O clipă, Denise rămase încremenită, cu ochii pierduţi în zare, apoi intră la unchiul Baudu. Omul era singur în întunecatul *Bătrân Elbeuf*. Femeia de serviciu nu venea decât dimineaţa şi seara, pentru a găti şi pentru a-l ajuta să ridice şi să coboare obloanele. Petrecea astfel ore întregi, cufundat în solitudine, fără ca nimeni să-l tulbure întreaga zi. Rareori, când intra câte o clientă, se speria şi nu mai ştia unde sunt aşezate mărfurile. Acolo, în tăcere, în lumina slabă a zilei, umbla continuu, cu aceiaşi paşi greoi, pradă unei nevoi bolnăvicioase, unor adevărate crize de mers forţat, ca şi cum ar fi vrut să-şi legene şi să-şi adoarmă durerea.

— Vă simţiţi mai bine, unchiule?, întrebă Denise.

Baudu nu se opri decât o secundă, după care porni din nou, mergând de la casă spre un ungher întunecat.

— Da, da, foarte bine… Mulţumesc.

Denise căută un cuvânt de mângâiere, câteva vorbe vesele, dar nu reuşi să găsească.

— Aţi auzit zgomotul? Casa a căzut la pământ.

— Ia te uită! Aşa e!, murmură el surprins. Trebuie să fi fost casa… Am simţit pământul cutremurându-se… Azi dimineaţă, când am văzut oamenii pe acoperiş, am închis uşa.

Avu un gest vag, pentru a spune că aceste lucruri nu-l mai interesau. De fiecare dată când se întorcea la casă, privea bancheta goală, acea banchetă de catifea uzată pe care stăteau odinioară soţia şi fiica sa. Apoi, când tropăitul său continuu îl ducea în celălalt capăt al încăperii, privea rafturile cufundate în beznă, unde continuau să mucegăiască vreo câteva bucăţi de stofă. Casa era văduvă, cei pe care-i iubise plecaseră, negoţul său căzuse în ruşine, doar el îşi mai plimba sufletul mort şi orgoliul rănit, în mijlocul acestei catastrofe. Ridică ochii la plafonul negru şi ascultă liniştea care ieşea din întunericul sufragerie, din acest colţ familial unde, până odinioară, iubise chiar şi aerul închis. Nu se mai auzea nicio răsuflare în casa veche, doar pasul său regulat şi apăsat răsuna între zidurile bătrâne, ca şi cum ar călca pe mormântul iubirilor sale.

În cele din urmă, Denise aborda subiectul vizitei sale.

— Unchiule, dumneavoastră nu puteţi să rămâneţi aici. Trebuie să luaţi o hotărâre.

El îi răspunse fără să se oprească din mers:

— Fără îndoială, dar ce vrei să fac? Am încercat să vând, dar n-a venit nimeni să cumpere… Dumnezeule! Într-o dimineaţă, am să închid magazinul şi am să plec.

Denise ştia că nu se mai punea problema falimentului. În faţa

unei sorţi atât de îndârjite, creditorii preferaseră să se înţeleagă între ei. Totul fusese plătit, dar unchiul Baudu avea, totuşi, să sfârşească în stradă.

— Şi ce veţi face după aceea?, murmură ea, încercând să ajungă la oferta pe care nu îndrăznea să i-o formuleze.

— Nu ştiu, răspunse acesta. Mă va aduna cineva de pe drumuri.

Acum îşi schimbase traiectoria, mergea de la sufragerie spre vitrine; şi cerceta de fiecare dată cu o privire tristă aceste vitrine jalnice, cu mărfurile pierdute în uitare. Ochii săi nu se mai ridicau spre faţada triumfătoare a *Paradisului femeilor,* ale cărei linii arhitecturale dispăreau în dreapta şi în stânga, la cele două capete ale străzii. Se simţea nimicit, nu mai avea forţă să se supere.

— Unchiule, spuse Denise stingherită, ar fi un loc pentru dumneavoastră…

Şi continuă, bolborosind:

— Da, am fost însărcinată să vă ofer un post de inspector.

— Unde anume?, întrebă Baudu.

— Dumnezeule! Acolo, peste drum… La noi… Şase mii de franci, o muncă fără prea mare osteneală.

Brusc, el se opri în faţa ei. Dar în loc să se înfurie, aşa cum se temea Denise, Baudu cedă în faţa unei emoţii dureroase, încărcată de o resemnare amară.

— Peste drum, peste drum, bâlbâi el de mai multe ori. Vrei să vin la voi?

Denise se simţea copleşită de emoţie. Îşi amintea de lupta îndelungată dintre cele două magazine, de înmormântarea verişoarei şi a mătuşii ei, avea în faţa ochilor *Bătrânul Elbeuf* zguduit şi azvârlit la pământ de *Paradisul femeilor.* Numai gândul că unchiul ei ar putea să se angajeze acolo şi să se plimbe prin magazin cu cravată albă, îi umplea sufletul de milă şi de revoltă.

— Denise, fata mea, e posibil aşa ceva?, spuse el simplu, în

timp ce-şi încrucişa mâinile tremurânde.

— Nu, nu, unchiule!, strigă Denise într-un elan pornit din toată ființa ei bună şi dreaptă. Ar fi rău… Iertați-mă, unchiule! Vă rog să mă iertați!

Baudu îşi reluă mersul şi paşii săi răzbăteau din nou prin golul sepulcral al casei. După ce Denise plecă, el continuă să umble, cu mişcarea încăpățânată a celor care nu mai au nicio speranță.

În noaptea aceea, Denise nu reuşi să adoarmă. Îşi dădea seama de neputința ei. Nu-i putea ajuta nici pe cei apropiați ei. Fusese silită să asiste până la capăt la opera invincibilă a vieții care cerea sacrificii pentru a se naşte din nou. Nu se mai zbătea, accepta această lege a luptei; dar sufletul ei de femeie se umplea de o bunătate şi de o duioşie frățească în numele acestei omeniri aflate în suferință. De câțiva ani, era şi ea prinsă în mersul acestei maşinării. Nu sângerase şi ea? Nu fusese sacrificată, gonită, împroşcată cu injurii? Şi astăzi se mai înspăimânta încă, atunci când se simțea aleasă prin logica faptelor. De ce ea, atât de plăpândă? De ce mâna ei micuță conta atât de mult în mijlocul activității monstrului? Şi forța care mătura totul, o târa şi pe ea, tocmai pe ea, a cărei venire trebuia să fie o revanşă. Mouret inventase acest mecanism de strivit lumea, a cărui funcționare brutală o indigna; semănase cartierul cu ruine, despuind pe unii şi ucigându-i pe alții; şi totuşi, îl iubea pentru măreția operei sale, îl iubea şi mai mult la fiecare abuz al puterii lui, în ciuda valului de lacrimi care o înecau, văzând mizeria celor învinşi.

Capitolul 14

Strada 10 Decembrie, nou-nouţă, cu casele ei albe ca de cretă şi ultimele schele ale unor clădiri întârziate, se întindea sub un soare limpede de februarie; „o flotă” de trăsuri trecea, asemenea unui convoi triumfător, prin ochiul de lumină ce decupa întunericul umed al vechiului cartier Saint-Roch; între strada Michodière şi strada Choiseul era o îmbulzeală ca de răscoală; o mulţime înfierbântată timp de o lună de reclame, se înghesuia strivindu-se, cu gura căscată, cu ochii pe sus, privind monumentala faţadă a *Paradisului femeilor,* a cărei inaugurare avea loc în lunea aceea, cu prilejul marii expoziţii de albituri.

Prospeţimea ei veselă era o vastă desfăşurare de arhitectură policromă, încărcată cu aur, ce anunţa vacarmul şi strălucirea comerţului interior, atrăgând privirile ca o uriaşă vitrină înflăcărată de culorile cele mai vii. La parter, pentru a nu întuneca stofele din vitrine, decoraţiunile erau sobre: un soclu din marmură de un verde marin, grinzile din colţuri şi stâlpii de rezistenţă din marmură neagră, a cărei asprime era îndulcită de cornişe aurite; iar restul era încărcat de geamuri mari, necositorite, în şasiuri de fier, geamuri ce deschideau, în plină zi, adâncurile galeriilor şi ale holurilor. Dar pe măsură ce vitrinele se înălţau, tonurile strălucitoare se aprindeau. Friza de la parter desfăşura mozaicuri, o ghirlandă de flori roşii şi albastre, alternând cu plăci de marmură pe care erau gravate denumirile mărfurilor, ce încingeau colosul. Apoi, baza primului etaj, din cărămizi emailate, sprijinea din nou geamurile ferestrelor largi, până la friza alcătuită din stemele aurite ale oraşelor franceze, cu motive din ceramică, al căror smalţ repeta nuanţele vii ale soclului. În sfârşit, sus de tot, friza acoperişului se prezenta ca o împletitură aurită a întregii faţade, mozaicurile şi faianţele reapăreau în culori mai calde, zincul streşinilor era dantelat şi aurit, pe acroter se înşira un popor întreg de statui reprezentând marile oraşe industriale şi manufacturiere

ce îşi înălţau spre cer siluetele lor delicate. Curioşii se minunau mai ales de poarta centrală, de înălţimea unui arc de triumf, decorată şi ea cu un şir de mozaicuri, faianţe şi ceramică, având deasupra un grup alegoric poleit cu aur, reprezentând Femeia, înconjurată de un stol de amoraşi zâmbitori.

În jurul orei două, un pichet de ordine puse în mişcare mulţimea şi se ocupă de staţionarea trăsurilor. Palatul era construit, fiind un adevărat templu în cinstea nebuniei risipitoare a modei. Domina, acoperind cu umbra sa întregul cartier. Rana făcută de dărâmarea prăvăliei lui Bourras era atât de bine cicatrizată, încât zadarnic ai fi căutat locul acelui neg vechi; cele patru faţade se întindeau de-a lungul celor patru străzi fără niciun gol în superba lor izolare. Pe celălalt trotuar, de când Baudu intrase într-o casă de bătrâni, magazinul *Bătrânul Elbeuf* fusese închis, zidit, ca un mormânt, în spatele obloanelor care nu se mai ridicau; încetul cu încetul, roţile trăsurilor le stropeau, afişele le acopereau, le lipeau la un loc, înecându-le cu valul crescând al publicităţii, ca o ultimă lopată de pământ aruncată peste vechiul comerţ; şi în mijlocul acestei faţade moarte, murdărită de colbul străzii, împestriţată de zdrenţele vacarmului parizian, se întindea, ca un stindard înfipt într-un imperiu cucerit, un imens afiş galben, proaspăt, anunţând cu litere de-o şchioapă marea deschidere de la *Paradisul femeilor*. S-ar fi zis că gigantul, după extinderile succesive, cuprins de ruşine şi de silă în faţa acestui cartier întunecat, unde se născuse modest şi pe care, mai târziu, îl sugrumase, tocmai îi întorcea spatele, lăsând în urmă noroiul uliţelor înguste, arătându-şi obrazul de parvenit căii zgomotoase şi însorite a noului Paris. Acum, aşa cum îl înfăţişa gravura reclamelor, se îngrăşase asemenea căpcăunului din poveste, gata să spargă norii cu umerii săi. Pe primul plan al acestei gravuri se vedeau străzile 10 Decembrie, Michodière şi Monsigny, care se lărgeau peste măsură ca şi cum ar vrut să deschidă drumul clientelei din lumea întreagă.

Apoi, urmau clădirile, exagerate din cale-afară, privite de sus, cu acoperişurile ce conturau galeriile acoperite, cu golurile de sticlă prin care se întrezăreau holurile, cu tot nesfârşitul lor lac de sticlă şi de zinc, scăldat în soare. De aici încolo se întindea Parisul, dar un Paris micşorat, înghiţit de monstru: casele din jur păreau nişte colibe şi se risipeau în fumul hornurilor nedesluşite; monumentele se topeau parcă: în stânga, două linii pentru catedrala Notre-Dame, în dreapta, un accent circumflex pentru Palatul Invalizilor, în fund, Panteonul, ruşinat şi pierdut, cât un bob de linte. Orizontul se prefăcea în pulbere, nu mai era decât un cadru dispreţuit, până la înălţimile din Châtillon, până la câmpia întinsă, ale cărei depărtări înecate în ceaţă aminteau de anii de robie.

Mulţimea crescuse. Niciun magazin nu revoluţionase până atunci oraşul printr-o publicitate atât de zgomotoasă. Acum, *Paradisul femeilor* cheltuia în fiecare an aproape şase sute de mii de franci pe afişe, anunţuri, apeluri de toate felurile; numărul cataloagelor trimise depăşea cifra de patru sute de mii, iar pentru eşantioane se tăiau stofe în valoare de o sută de mii de franci. Era o invazie definitivă a ziarelor, a zidurilor, sunând în urechile publicului întocmai ca o trompetă monstruoasă de alarmă, care răspândeşte, fără încetare, în cele patru colţuri ale lumii, vacarmul marilor puneri în vânzare. Din acest moment, faţada, în faţa căreia se îmbulzea mulţimea, avea să fie reclama vie, cu luxul ei pestriţ şi aurit de bazar, cu vitrinele imense unde se prezenta o întreagă poezie de veşminte femeieşti, cu emblemele sale scumpe pictate, gravate, decupate, de la plăcile de marmură de la parter până la foile de tablă rotunjite în arc peste acoperişuri, derulând aurul banderolelor sale, unde numele magazinului se putea citi în litere enorme ce dantelau fondul albastru al cerului. Pentru a sărbători inaugurarea, fuseseră adăugate trofee şi drapele; fiecare etaj era pavoazat cu stindardele şi cu stemele principalelor oraşe din Franţa, în timp ce sus de tot dansau în vânt steagurile popoarelor

străine, agăţate de catarge. În sfârşit, în partea de jos, expoziţia de albituri căpăta, pe fundalul vitrinelor, o intensitate orbitoare. Nu se vedea nimic altceva decât alb, un trusou complet şi un munte de lenjerie de pat la stânga, perdele aşezate în formă de capelă şi batiste în piramidă, la dreapta, obosind privirile trecătorilor; printre mărfurile agăţate deasupra uşii, bucăţi de pânză, de stambă şi de muselină cădeau asemenea avalanşelor de zăpadă; în picioare, gravuri îmbrăcate în foi de carton albastru reprezentau o doamnă şi o tânără mireasă în toalete de bal, amândouă în mărime naturală, purtând stofe adevărate, dantele şi mătăsuri, zâmbind cu chipurile lor pictate. Un cerc de gură-cască se aduna fără încetare, iar dorinţele învăluiau întreaga mulţime.

Ceea ce stârnea şi mai mult curiozitatea în jurul *Paradisului femeilor* era o nenorocire despre care vorbea întregul Paris, şi anume, incendiul de la *Patru Anotimpuri*, marele magazin pe care Bouthemont îl deschisese lângă Operă, abia de trei săptămâni Ziarele urlau de atâtea amănunte: focul era cauzat de o explozie de gaz, din timpul nopţii; vânzătoarele fugiseră îngrozite, în cămăşi de noapte; Bouthemont dăduse dovadă de eroism, căci salvase cinci domnişoare, cărându-le în spate. De altfel, pierderile enorme au fost acoperite, iar publicul începuse să dea din umeri, spunând doar că reclama fusese superbă. Dar, pentru moment, toată atenţia se îndreptase spre *Paradisul femeilor*, căci de acolo veneau toate zvonurile care circulau, preocupată până la obsesie de aceste bazaruri a căror importanţă începea să fie din ce în ce mai mare în viaţa publicului. Ce noroc avea acest Mouret! Parisul îi saluta steaua, îi venea în întâmpinare, de vreme ce flăcările se ocupau acum să distrugă concurenţa din calea lui; se calcula de pe acum cât va câştiga în urma acestui sezon şi se estima valul imens de oameni ce va împânzi magazinul, mai ales din cauza închiderii forţate a casei rivale. O clipă, Mouret avusese oarecare temeri, tulburat de faptul că doamna Desforges se ridicase împotriva lui,

această doamnă căreia îi datora puţin din izbânda lui. Diletantismul financiar al baronului Hartmann, care investea bani în ambele afaceri, de asemenea îl enerva. Şi apoi, mai era exasperat de faptul că nu avusese ideea genială a lui Bouthemont, care-l adusese pe preotul bisericii Madeleine, urmat de tot clerul său, să-i binecuvânteze magazinul, printr-o ceremonie extraordinară, cu un alai religios plimbat de la mătăsuri la marochinărie. Dumnezeu coborâse printre pantalonii şi corsetele femeilor, fapt ce nu împiedicase totuşi incendiul; dar în ochii clientelei mondene ceremonia valorase mai mult decât un milion de afişe. Din acel moment, Mouret visa să-l aducă pe arhiepiscop!

Orologiul aşezat deasupra intrării anunţă ora trei şi busculada de după-amiază începu: peste o sută de mii de cliente se înghesuiau prin galerii şi prin holuri. Afară, trăsurile staţionau, de la un capăt la altul al străzii 10 Decembrie; dinspre Operă, o altă masă de oameni ocupa fundătura unde urma să fie construit noul bulevard. Trăsurile simple se amestecau cu cupeurile celor înstăriţi, vizitiii aşteptau pe lângă atelaje, caii nechezau, scuturându-şi zăbalele scânteietoare. Şirurile se refăceau fără încetare, în mijlocul strigătelor băieţilor, al tropăitului animalelor, care împingeau mulţimea, strângând rândurile, în timp ce noi trăsuri se adăugau continuu celor dinaintea lor. Pietonii fugeau în grupuri speriate în locurile de staţionare, iar trotuarele erau negre de atâta lume, privind în perspectivă drumul lung şi lat ce dispărea în zare. Zarva urca printre casele albe, iar valul de oameni era învăluit în atmosfera duioasă a Parisului, ca într-o adiere mângâietoare.

În faţa unei vitrine, doamna de Boves, însoţită de fiica ei, Blanche, privea cu doamna Guibal o prezentare de costume pe jumătate confecţionate.

— Ei, ce zici de costumele astea de pânză ce se vând la nouăsprezece franci şi şaptezeci şi cinci?

În cutiile lor pătrate, costumele, legate cu fundă, erau împachetate în aşa fel încât să prezinte doar garniturile brodate în albastru şi roşu; în colţul fiecărei cutii, se afla o gravură ce înfăţişa costumul gata făcut, îmbrăcat de o tânără cu aer de prinţesă.

— Doamne, dar nici nu fac mai mult, murmură doamna Guibal. Imediat ce le ai în mână îţi dai seama că nu sunt decât nişte zdrenţe!

De când domnul de Boves stătea ţintuit într-un fotoliu, din pricina crizelor de gută, cele două doamne deveniseră bune prietene. Soţia suporta amanta, preferând ca lucrurile să se petreacă la ea acasă; astfel mai câştiga ceva bani de buzunar, sume de care soţul se lăsa furat, având nevoie de îngăduinţa ei.

— Ei bine, să intrăm, continuă doamna Guibal. Trebuie să le vedem expoziţia… Ginerele dumitale ţi-a dat întâlnire înăuntru, nu-i aşa?

Doamna de Boves nu răspunse, cu privirile pierdute, total absorbită de şirul de trăsuri, care-şi deschideau una după alta portierele, lăsând să coboare clientele.

— Da, spuse, în cele din urmă, Blanche cu glasul ei moale. Paul trebuie să vină să ne ia din sala de lectură la ora patru, după ce iese de la minister.

Erau căsătoriţi de o lună, iar Vallagnosc, după un concediu de trei săptămâni, petrecut în sudul Franţei, se întorsese la minister. Tânăra avea deja aspectul mamei sale şi părea mai puhavă după căsătorie.

— Dar uite-o pe doamna Desforges!, strigă contesa, privind un cupeu care tocmai se oprise.

— O! Crezi?, murmură doamna Guibal. După toate zvonurile acelea… Probabil că mai plânge încă pentru incendiul de la *Patru Anotimpuri.*

Într-adevăr, era Henriette, care le zări pe cele două doamne şi înainta spre ele cu un aer vioi, ascunzându-şi înfrângerea sub

masca manierelor sale mondene.

— Doamne! Da, am venit să văd ce se întâmplă! E mai bine să vezi cu propriii ochi, nu-i aşa?… O, suntem tot atât de buni prieteni cu domnul Mouret, deşi se zice că ar fi furios din pricina asocierii mele la acel magazin rival… Un singur lucru n-am să i-l iert niciodată, şi anume că a insistat cu mariajul acela, ştiţi şi voi, al acelui Joseph cu protejata mea, domnişoara de Fontenailles…

— Cum! S-a şi făcut?, interveni doamna de Boves. Ce oroare!

— Da, draga mea, şi numai pentru a ne demonstra că se poate. Îl cunosc eu, a vrut să ne arate că fetele din lumea bună nu sunt potrivite decât pentru a se căsători cu băieţii lui de prăvălie.

Doamna Desforges se însufleţise. Toate patru doamnele rămaseră pe trotuar, în mijlocul busculadei de la intrare, încetul cu încetul, valul le împinse mai departe; nu avură de ales decât să se lase în voia curentului, astfel că trecură dincolo de uşă, fără să-şi dea seama, vorbind tot mai tare, pentru a se putea auzi. Acum cereau veşti despre doamna Marty. Se spunea că bietul domn Marty, în urma unor scene conjugale violente, nu se simţea prea bine.

— Bietul om!, spuse doamna Guibal, el cu hainele lui ponosite, cu umilinţa lui de om în goană după salariu!… Şi soţia?

— Îşi ruinează un unchi în prezent, răspunse Henriette, un biet om cumsecade, care s-a mutat la ea după ce a rămas văduv… De altfel, trebuie să fie şi ea pe aici, sigur o vom întâlni.

O surpriză le făcu pe doamne să încremenească. În faţa lor se întindeau magazinele, cele mai vaste magazine din lume, după cum spuneau reclamele. La ora aceea, galeria centrală pornea de la un capăt la celălalt şi se deschidea spre strada 10 Decembrie şi strada Neuve-Saint-Augustin, în timp ce, la dreapta şi la stânga, asemenea părţilor laterale ale unei biserici, galeria Monsigny şi galeria Michodière, ceva mai strâmte, se întindeau şi ele de-a lungul celor două străzi. Din loc în loc, holurile se întretăiau,

creând adevărate răscruci în mijlocul şarpantelor metalice ale scărilor suspendate şi ale punţilor aeriene. Tot interiorul fusese schimbat; acum, soldurile se aflau pe strada 10 Decembrie, mătasea la mijloc, iar marochinăria ocupa capătul holului Saint-Augustin; când îţi ridicai ochii, din noul vestibul de onoare zăreai raionul de lenjerie, mutat de la o extremitate la cealaltă a etajului al doilea. Numărul enorm al raioanelor crescuse la cincizeci; unele, nou-nouţe, se inaugurau chiar în acea zi; altele, devenite prea importante, fuseseră pur şi simplu dublate, pentru a facilita vânzarea; în faţa acestei creşteri continue a afacerilor, personalul ajunsese, în noul sezon, la trei mii patruzeci şi cinci de angajaţi.

Ceea ce le oprise pe doamne era spectacolul minunat al marii expoziţii de albituri. Mai întâi, în jurul lor, se afla vestibulul, un hol cu oglinzi strălucitoare, pardosit cu mozaicuri, unde tejghelele cu marfă ieftină atrăgeau mulţimea lacomă. Apoi, galeriile se cufundau într-un alb strălucitor, ca o atmosferă boreală, ca un ţinut al zăpezii, descoperind infinite întinderi de hermină, de un alb strălucitor, ca o îngrămădire de gheţari sclipind în soare. Regăseai aici albul vitrinelor de afară, ceva mai viu, colosal, aprins de un capăt la celălalt al enormei nave, de flacăra albă a unui incendiu nestăvilit. Totul era alb, toate articolele albe ale fiecărui raion, o risipă de alb, un astru alb a cărui strălucire te orbea fără să poţi distinge amănuntele. Dar ochii începeau deja să se obişnuiască: la stânga, galeria Monsigny îşi întindea albele promoţii de pânze şi stămburi, stâncile albe de cearşafuri, de prosoape şi batiste, în timp ce, la dreapta, galeria Michodière, ocupată cu mercerie, tricotaje şi pânzeturi, expunea, alături de construcţiile albe ridicate din nasturi de sidef, un mare decor format din şosete albe, o sală întreagă acoperită cu molton alb şi scăldată într-o rază de lumină. Focarul de lumină îşi arunca razele mai ales din galeria centrală, unde se aflau eşarfele şi fularele, mănuşile şi mătasea. Tejghelele dispăreau sub albul mătăsurilor şi al eşarfelor, al mănuşilor şi al

fularelor. În jurul micilor coloane metalice se ridicau ghirlande de muselină albă, înnodate din loc în loc cu fulare albe. Scările erau împodobite cu draperii albe, draperii de pichet şi de bumbac, alternate, alunecau de-a lungul rampelor şi înconjurau holurile până la etajul al doilea; şi această învolburare a albului parcă prindea aripi, se agita şi se pierdea, ca un zbor de lebede. Apoi, albul picura din bolţi ca o ploaie de puf, o masă înzăpezită de fulgi mari: cuverturi albe, plăpumi albe fluturau, agăţate ca nişte prapuri bisericeşti; împletituri lungi de ghipură cădeau ca un zbor de fluturi albi, cu zumzet nemişcat; din toate părţile fremătau dantele, ca nişte fire de păianjen sub un cer de vară, umplând aerul cu răsuflarea lor albă. Dar minunea, altarul acestui cult al albului, aflat deasupra raionului de mătăsuri, în holul cel mare, era un cort alcătuit din perdele albe, care coborau din vitraj. Muselinele, voalurile, ghipurile de artă curgeau în valuri uşoare, în timp ce tulurile brodate, foarte bogate, şi bucăţile de mătase orientală cu lameuri de argint serveau drept fundal acestui decor uriaş, care ţinea loc de alcov şi de tabernacul totodată. Ai fi zis că e un imens pat alb, a cărui maiestate feciorelnică îşi aştepta, ca în legende, prinţesa albă, care avea să vină cândva, atotputernică, în vălul ei alb de mireasă.

— O, dar e extraordinar!, minunat!, repetau doamnele. De necrezut!

Şi nu se mai saturau de această odă dedicată albului, cântată de toate materialele din magazin. Până acum Mouret nu mai făcuse nimic atât de deosebit, era lovitura de geniu a măiestriei sale. Sub cascada de albituri, în aparenta dezordine a ţesăturilor căzute ca din întâmplare din rafturile pustiite, exista o frază armonioasă, albul urmărit şi dezvoltat în toate tonurile sale, care năştea, creştea şi se răspândea în orchestraţia complicată a unei fugi de maestru, a cărei extindere continuă ridică sufletul spre culmi din ce în ce mai înalte. Totul era alb, dar niciodată acelaşi alb, ci toate nuanţele de

alb, ridicându-se unele peste altele, opunându-se, completându-se, ajungând chiar până la strălucirea luminii. Totul pornea de la albul mat al stambei şi al pânzei, la albul subtil al flanelei şi al stofei; urmau apoi catifeaua, mătasea, satinul, într-o gamă crescândă; puţin câte puţin aprins, sfârşind în micile flăcări ale pliurilor; zburând prin transparenţa perdelelor, albul devenea lumină vie în rândul muselinelor, ghipurilor, dantelelor şi tulurilor mai ales, atât de delicate, încât se pierdeau ca o notă extremă, în timp ce argintul bucăţilor de mătase orientală cânta într-o notă mai ridicată, în adâncul alcovului gigantic.

În acest timp, magazinele trăiau şi respirau, mulţimea luase cu asalt ascensoarele, se înghesuia la bufet şi în sala de lectură, un întreg popor călătorea în mijlocul spaţiilor acoperite parcă de zăpadă. Grămada de oameni era ca o pată neagră, putea fi luată drept nişte patinatori pe un lac din Polonia, în decembrie. La parter era o hulă întunecată, agitată de un reflux, unde nu se puteau zări decât chipurile delicate şi încântate ale doamnelor. Printre decupajele şarpantelor metalice, de-a lungul scărilor şi al punţilor aeriene era o ascensiune continuă de figuri mici, rătăcite parcă în mijlocul crestelor ninse. O căldură de seră, sufocantă, uimea pe toată lumea la vederea acestor înălţimi îngheţate. Vuietul glasurilor făcea un zgomot înfiorător, de fluviu care se revarsă. Plafonul încărcat cu aur şi geamurile gravate cu trandafiri auriţi păreau raze de soare ce mângâiau Alpii marii expoziţii de albituri.

— Ei haideţi, spuse doamna de Boves, trebuie să înaintăm. Nu putem rămâne aici.

De când intrase, inspectorul Jouve, în picioare, în faţa uşii, n-o slăbea din ochi. Când ea se întoarse, privirile lor se întâlniră. Apoi, cum îşi reluase mersul, o lăsă să avanseze puţin şi o urmări de la distanţă, fără să pară că se ocupă de ea.

— Ia te uită!, zise doamna Guibal, oprindu-se în faţa primei casierii, în mijlocul busculadei, e o idee drăguţă, asta cu violetele!

Era vorba despre un nou cadou al *Paradisului femeilor*, o idee de-a lui Mouret, care făcuse vâlvă prin ziare, şi anume, buchețele de violete albe, cumpărate cu miile de la Nisa şi oferite fiecărei cliente, la orice cumpărătură. Lângă fiecare casă, băieţi îmbrăcaţi în livrele ofereau cadoul, sub supravegherea unui inspector. Încetul cu încetul, clientela părea împodobită cu flori ce-şi răspândeau mirosul lor puternic.

— Da, murmură doamna Desforges, geloasă, e o idee foarte bună.

Dar în momentul în care doamnele voiau să înainteze, auziră doi vânzători ce glumeau pe seama violetelor. Unul înalt şi slab se întreba:

— Are loc, până la urmă, căsătoria patronului cu şefa de la copii?

Celălalt, mic şi gras, răspunse că nu se ştie, dar că florile erau cumpărate.

— Cum?!, spuse doamna de Boves. Mouret se însoară?

— E prima oară când aud vestea asta, răspunse Henriette, făcând pe indiferenta. De altfel, toţi trebuie să sfârşească astfel.

Contesa îi aruncă o privire pătrunzătoare noii ei prietene. Acum, înţelegeau amândouă de ce venise doamna Desforges la *Paradisul femeilor* în ciuda rupturii lor. Fără îndoială, cedase în faţa nevoii nestăvilite de a vedea şi de a suferi.

— Eu rămân cu dumneata, spuse doamna Guibal, cu sufletul încărcat de curiozitate. Ne vom întâlni din nou cu doamna de Boves la salonul de lectură.

— Ei bine, fie!, spuse aceasta. Eu am treabă la etajul întâi… Vii, Blanche?

Şi urcă împreună cu fiica sa, în timp ce inspectorul Jouve, mereu pe urmele ei, se îndreptă pe o scară vecină, pentru a nu atrage atenţia. Celelalte două doamne se pierdură în mulţimea compactă de la parter.

În toiul busculadei vânzării, toate raioanele nu vorbeau decât despre iubirile patronului. Aventura care de luni întregi îi preocupa pe vânzători, încântaţi de lunga rezistenţă a Denisei, sfârşise deodată printr-o criză: se aflase în ajun că fata părăseşte *Paradisul femeilor,* în ciuda rugăminţilor lui Mouret, sub pretextul unei mari nevoi de odihnă. Bineînţeles că toată lumea începuse să dea pronosticuri: va pleca? Nu va pleca? De la un raion la altul, se paria câte un franc, pentru duminica viitoare. Cei mai răutăcioşi făceau pariuri pe câte un dejun, mizând pe un mariaj final, în timp ce alţii, cei care credeau în plecarea ei, nu-şi riscau banii fără motive întemeiate. De bună seamă, domnişoara avea puterea femeii adorate care poate refuza; dar patronul, la rândul său, avea avantajul bogăţiei sale, a văduviei fericite, a orgoliului pe care un capriciu l-ar putea exaspera. De altfel, şi unii şi alţii căzură de acord că această micuţă vânzătoare condusese afacerea cu dibăcia unei femei de geniu şi că juca o carte mare punându-i în faţă alternativa: „Ia-mă de soţie sau plec!”

Doar Denise nu se gândea la astfel de lucruri. Ea nu avusese niciodată nicio cerinţă şi nu făcuse niciun calcul. Ceea ce o hotărâse să plece erau tocmai aceste păreri asupra conduitei sale, care continuau să o surprindă. Dorise ea toate acestea? Se arătase ea şireată, cochetă, ambiţioasă? Venise, pur şi simplu, şi era cea dintâi care se mira că poate fi atât de iubită. Şi acum, de ce vedeau cu toţii o tactică îndemânatică în hotărârea ei de a părăsi *Paradisul femeilor?* Era un lucru atât de natural! Ajunsese la o stare nervoasă, la spaime insuportabile, în mijlocul bârfelor care apăreau mereu în magazin, al obsesiilor arzătoare ale lui Mouret, al luptelor ce trebuia să le ducă cu sine; astfel că prefera să plece, copleşită de teama că va ceda într-o bună zi şi că va regreta apoi toată viaţa ei. Dacă exista în comportamentul ei o tactică savantă, atunci ea nu ştia asta, ci se întreba cum să facă tocmai pentru a nu avea aerul unei fete ce aleargă după măritiş. Ideea mariajului o irita acum, era

hotărâtă să spună nu, şi iarăşi nu, în cazul în care Mouret ar fi împins nebunia asta atât de departe. Doar ea trebuia să sufere. Necesitatea despărţirii o făcea să plângă, dar îşi repeta mereu, ajutată de marele ei curaj, că aşa trebuie, că nu ar mai avea nici odihnă, nici bucurie dacă ar face altfel.

Când Mouret îi văzu demisia, rămase mut şi încremenit, făcând un efort supraomenesc pentru a se stăpâni. Apoi îi spuse, cu glas sec, că-i acordă opt zile de gândire, înainte de a o lăsa să comită o asemenea nebunie. După cele opt zile, când ea readuse în discuţie acest subiect, exprimându-şi dorinţa oficială de a pleca după mare punere în vânzare, Mouret îşi păstră aceeaşi atitudine calmă şi încercă să-i vorbească serios: ea nu avea avere şi nu va găsi nicăieri poziţia pe care o ocupa la el în magazin. Avea cumva în vedere altă slujbă? Era pregătit să-i ofere toate avantajele pe care spera să le obţină în altă parte. Când tânăra îi răspunse că nu-şi căutase alt loc de muncă şi că voia mai întâi să se odihnească o lună la Valognes, cu economiile realizate, Mouret o întrebă ce o împiedica să revină la *Paradisul femeilor*, dacă numai grija sănătăţii o silea să plece. Ea tăcea, torturată de acest interogatoriu. Atunci, el îşi închipui că pleacă să-şi regăsească vreun amant, poate chiar un soţ. Nu-i spusese chiar ea, într-o seară, că iubea pe cineva? Din acel moment, purta înfiptă în inimă această mărturisire, smulsă într-o clipă de tulburare. Şi dacă bărbatul acela avea să o ia de soţie, părăsea totul pentru a-l urma? Era singura explicaţie a încăpăţânării ei. Aşadar, se sfârşise; mai adăugă, cu o voce rece, că n-o mai reţine, dacă nu poate să-i explice adevăratul motiv al plecării sale. Această conversaţie dură, lipsită de furie, o tulbură mai mult decât scena violentă de care se temea.

În timpul ultimei săptămâni pe care Denise trebuia să o mai petreacă la magazin, Mouret îşi păstră paloarea lui rigidă. Când străbătea raioanele, se prefăcea că n-o vede; niciodată nu păruse mai rupt de realitate, mai adâncit în munca lui; pariurile

începuseră din nou, dar doar cei mai curajoşi îşi riscau prânzul în favoarea căsătoriei. Totuşi, sub această răceală atât de puţin obişnuită la el, Mouret ascundea un chin şi o suferinţă înfiorătoare. Furia îi lovea tâmplele, vedea roşu în faţa ochilor, visa s-o cuprindă pe Denise într-o îmbrăţişare şi să-i înăbuşe strigătele. Apoi încerca să judece la rece, căuta mijloace mai practice pentru a o împiedica să iasă pe uşă; dar se lovea mereu de neputinţa lui, furios pe forţa şi pe banii care nu-i foloseau la nimic. O idee se născuse, totuşi, în mijlocul planurilor sale nebuneşti, şi se impunea, încetul cu încetul, în ciuda revoltei sale. După moartea doamnei Hédouin, jurase că nu se va mai căsători; îşi luase norocul de la o femeie şi hotărâse să profite de pe urma tuturor celorlalte femei. Şi el, ca şi Bourdoncle, avea o superstiţie, şi anume că directorul unui mare magazin de noutăţi trebuia să fie celibatar, dacă voia să-şi păstreze stăpânirea de mascul asupra dorinţelor nemăsurate ale femeilor: o femeie intrată în viaţa lui ar schimba atmosfera, le-ar goni pe celelalte, aducând cu sine parfumul ei. Şi el rezista în faţa logicii puternice a faptelor, prefera să moară decât să cedeze, cuprins de o mânie subită împotriva Denisei, simţind pe bună dreptate că ea era revanşa şi temându-se să nu cadă înfrânt peste milioanele sale, strivit ca un pai de eternul feminin, în ziua în care ar lua-o de soţie. Apoi, încet, redevenea slab, examinându-şi repulsiile: de ce să tremure? Denise era atât de blândă, atât de înțeleaptă, încât putea să i se ofere fără teamă. De douăzeci de ori pe oră, lupta reîncepea în toată fiinţa lui răvăşită. Orgoliul îi răscolea rănile, îşi pierdea raţiunea încetul cu încetul când se gândea că şi după această ultimă supunere, ea ar putea spune nu, mereu nu, dacă ea iubea un altul. În dimineaţa marii puneri în vânzare, nu luase încă nicio hotărâre, iar Denise pleca a doua zi.

Când Bourdoncle intră în biroul lui Mouret, în jurul orei trei, î surprinse pe acesta cu coatele pe masa de lucru, acoperindu-şi ochii cu mâinile, atât de preocupat, încât fu nevoit să-l atingă pe

umăr. Mouret îşi ridică faţa plină de lacrimi, se priviră amândoi, îşi strânseră mâinile şi se îmbrăţişară. De mai bine de o lună, atitudinea lui Bourdoncle se schimbase complet; se pleca în faţa Denisei şi-l îndemna subtil pe patron la căsătorie. Fără îndoială, acţiona în acest fel pentru a nu fi înlăturat de această forţă pe care o recunoştea acum ca fiind superioară. Dar s-ar fi putut întrezări în această schimbare şi trezirea unei vechi ambiţii, speranţa de a-l distruge încetul cu încetul pe Mouret, în faţa căruia îşi plecase atâta amar de vreme spinarea. Se simţea în toată atmosfera magazinului, în lupta pentru existenţă, în masacrul continuu ce însufleţea vânzarea în jurul lui. Era târât de jocul acestei maşinării, cuprins de pofta celorlalţi, de lăcomia ce-i îndemna pe cei mari să-i doboare pe cei slabi. Doar un fel de teamă religioasă, cultul pentru noroc îl împiedicase până atunci să-i dea şi el lovitura de graţie. Patronul redevenea copil, aluneca într-o căsătorie imbecilă, care avea să-i ucidă norocul şi să-i strice farmecul cu care stăpânea clientela. De ce să dea înapoi când ar putea, cu atâta uşurinţă, să pună mâna pe afacerea acestui om înfrânt, căzut în braţele unei femei? Strângea mâna patronului său cu emoţia unui adio, cu mila unei vechi camaraderii, repetând:

— Ei haide, curaj, ce dracu'!... Ia-o de soţie şi să se termine odată!

Mouret se ruşina pentru această clipă de slăbiciune. Se ridică în picioare şi protestă:

— Nu, nu, ar fi o prostie... Haide, vom face turul magazinului. Merge bine, nu-i aşa? Cred că va fi o zi magnifică.

Ieşiră împreună şi-şi începură inspecţia de după-amiază, în mijlocul raioanelor înţesate de mulţime. Bourdoncle îi arunca priviri piezişe, neliniştit din pricina acestei energii, cercetându-i buzele, pentru a surprinde cele mai mici cute de durere.

Într-adevăr, vânzarea îşi azvârlea flăcările, cuprinsă parcă de focul iadului, ce cutremura întregul magazin. La raionul Denisei, se

îngrămădea o mulţime de mame, târând după ele grupuri de fetiţe şi de băieţei, înecaţi în mormanele de veşminte pe care le încercau. Fuseseră scoase toate articolele de culoare albă, şi acolo, ca pretutindeni în magazin, era un adevărat dezmăţ al albului, cu care s-ar fi putut îmbrăca un stol întreg de amoraşi friguroşi: paltoane din stofă albă, rochii din pichet, din nansuc1, din caşmir alb, costume de marinar şi de zuav, toate albe. În mijloc, pentru decor, deşi nu era încă sezonul, se afla un etalaj de costume pentru prima împărtăşanie, rochia şi voalul de muselină albă, pantofii de satin alb, o împletitură curgătoare ce fusese aşezată acolo ca un buchet al inocenţei şi al candorii. Doamna Bourdelais, cu cei trei copii ai ei, înşiraţi în ordinea înălţimii, Madeleine, Edmond şi Lucien, se supărase pe acesta din urmă pentru că se zbătea în timp ce Denise se chinuia să-i îmbrace jacheta de muselină.

— Stai liniştit odată!... Domnişoară, nu credeţi că e prea strâmtă?

Cu privirea ei de femeie care nu poate fi înşelată, studia, cu mare atenţie, stofa, croiala şi cusăturile.

— Nu, chiar îi vine foarte bine, continuă ea. E o adevărată nebunie îmbrăcatul mititeilor ăstora... Acum, aş avea nevoie de un mantou pentru fata mea cea mare.

Denise fusese silită să se ocupe şi ea de vânzare, căci raionul fusese luat cu asalt. Tocmai căuta mantoul cerut, când scoase un strigăt de mirare.

— Cum? Tu aici? Ce s-a întâmplat?

În faţa ei se afla Jean, cu un pachet în braţe. Era căsătorit de opt zile, iar sâmbătă, soţia lui, o brunetă micuţă, cu chipul fermecător, făcuse o vizită lungă la *Paradisul femeilor* pentru nişte cumpărături. Tinerii căsătoriţi aveau să o însoţească pe Denise la Valognes: o adevărată călătorie de nuntă, o lună de vacanţă printre amintirile de odinioară.

— Închipuieşte-ţi, răspunse el, că Thérèse a uitat o grămadă de

lucruri. Sunt lucruri de cumpărat, altele de schimbat… Şi cum era grăbită, m-a trimis pe mine cu pachetul ăsta… O să-ţi explic…

Dar Denise îl întrerupse când îl zări pe Pépé.

— Ia te uită! Şi Pépé! Dar şcoala?

— Pe legea mea, spuse Jean, după cina de duminică, n-am avut sufletul să-l duc înapoi. Seva întoarce astă seară… Bietul de el e destul de trist că va rămâne închis la Paris, pe când noi ne vom plimba acolo.

Denise îi zâmbi, în ciuda tulburării sale. O încredinţa pe doamna Bourdelais uneia dintre vânzătoarele sale şi se întoarse la ei într-un colţ al raionului, care, din fericire, se golea. Mititeii, aşa cum îi numea ea încă, erau acum nişte flăcăi în toată regula. Pépé, la cei doisprezece ani ai săi, o depăşea deja în înălţime, fiind mai voinic decât ea, dar tot tăcut şi dornic de mângâieri, de o blândeţe calină în tunica lui de licean, în timp ce Jean, spătos, era mai înalt decât ea, cu aceeaşi frumuseţe feminină, cu părul său blond răvăşit după moda muncitorilor artişti. Denise, care rămăsese subţirică, îşi păstrase asupra lor autoritatea de mamă neliniştită, îi trata ca pe nişte copii care trebuie îngrijiţi, încheind redingota lui Jean şi asigurându-se că Pépé avea o batistă curată. În ziua aceea, când văzu ochii mari şi trişti ai acestuia din urmă, îl mustră cu blândeţe.

— Ei haide, fii rezonabil, dragul meu. Nu putem să-ţi întrerupem studiile. Am să te duc acolo în vacanţe… Ai poftă de ceva? Sau vrei să-ţi las mai bine nişte bani, ce zici?

Apoi se întoarse la celălalt.

— Şi tu, micuţule, îl zăpăceşti de cap, îl faci să creadă că vom petrece cine ştie cum acolo!… încercaţi să fiţi mai înţelegători!

Îi dăduse celui mare patru mii de franci, jumătate din economiile ei, pentru a-şi putea încropi o gospodărie. Cel mic o costa destul cu liceul, toţi banii ei se duceau şi acum numai pe ei, ca şi înainte. Ei erau singurul ei scop în viaţă, muncea doar pentru ei şi jura că nu se va căsători niciodată.

— În sfârşit, uite, continuă Jean. Aici, în pachet, e paltonul pe care Thérèse…

Dar se opri brusc şi, întorcându-se să vadă ce-l intimida, Denise îl zări în spatele lor pe Mouret. O privea de ceva vreme cum îşi făcea datoria de mamă, între cei doi flăcăi, mustrându-i şi îmbrăţişându-i, învârtindu-i ca pe nişte prunci, cărora le schimbi scutecele. Bourdoncle rămăsese deoparte, preocupat de vânzări, dar fără să piardă din ochi această scenă.

— Sunt fraţii dumitale, nu-i aşa?, întrebă Mouret, după o clipă de tăcere.

Avea glasul îngheţat şi o atitudine rigidă. Denise făcea mari eforturi pentru a se stăpâni. Zâmbetul îi dispăru de pe buze şi-i răspunse:

— Da, domnule… Pe cel mare l-am căsătorit, şi soţia lui l-a trimis pentru nişte cumpărături.

Mouret continuă să-i privească pe toţi trei. În cele din urmă spuse:

— Cel mic a crescut mult. Îl recunosc, l-am văzut într-o seară în grădina Tuileries cu dumneata.

Vocea lui, care scăzuse, tremură uşor. Denise, sufocată de emoţie, se aplecă sub pretext că aranjează centironul lui Pépé. Cei doi fraţi, roşii la faţă, îi zâmbeau patronului surorii lor.

— Seamănă cu dumneata, spuse acesta.

— O!, strigă ea, sunt mult mai frumoşi decât mine.

O clipă păru că le compară chipurile. Dar era la capătul puterilor. Cât de mult îi iubea! Făcu câţiva paşi; apoi se întoarse şi-i şopti la ureche:

— După închidere, urcă la mine în birou. Vreau să-ţi vorbesc înainte de plecare.

Mouret se îndepărtă şi-şi reluă inspecţia. În sufletul lui, lupta reîncepu, căci întrevederea pe care o fixase îl enerva acum. Cărui imbold cedase, văzând-o cu fraţii ei? Era nebun, dacă nu mai găsea

forţa să se stăpânească. În sfârşit, când va veni la el, se va mărgini să-i spună un cuvânt de rămas-bun. Bourdoncle, care i se alăturase, părea mai puţin îngrijorat, deşi continua să-i cerceteze chipul.

În acest timp, Denise se întoarse la doamna Bourdelais.

— Vine bine mantoul?

— Da, da, foarte bine… Pentru astăzi e de ajuns. Mititeii ăştia te ruinează, nu alta!

Reuşind astfel să scape de clientă, Denise ascultă explicaţiile lui Jean, după care îl însoţi la raioane unde, cu siguranţă, acesta n-ar fi reuşit să se descurce singur. Mai întâi, era vorba despre paltonul pe care Thérèse, după ce se gândise puţin, voia să-l schimbe cu unul de stofă albă, aceeaşi măsură şi aceeaşi croială. Denise luă pachetul şi se îndreptă spre confecţii, urmată de cei doi fraţi ai ei.

Raionul expusese îmbrăcămintea de culoare deschisă, jachetele şi mantiile de vară, de mătase uşoară sau lenajuri. Dar vânzarea se făcea în altă parte, clientele erau împrăştiate. Aproape toate vânzătoarele erau noi. Clara dispăruse de mai bine de o lună, răpită, după spusele unora, de soţul unei cliente, sau ajunsă prostituată, după spusele altora. Cât despre Marguerite, aceasta se întorsese, în cele din urmă, să preia conducerea magazinului de la Grenoble, unde vărul ei o aştepta. Numai doamna, rămăsese acolo, imuabilă, în armura rotundă a rochiei de mătase, cu masca ei imperială, care păstra acea notă gălbuie de marmură antică. Purtarea înşelătoare a fiului ei, Albert, o răvăşea şi s-ar fi retras bucuroasă la tară, dacă acesta n-ar fi făcut găuri enorme în economiile familiei şi n-ar fi ameninţat să toace încetul cu încetul şi proprietatea de la Rigolles. Era un fel de revanşă a căminului distrus, de pe vremea când mama îşi organiza petrecerile delicate între femei, iar tatăl, la rândul lui, continua să cânte la corn. Bourdoncle o privea deja pe doamna Aurelie cu un aer nemulţumit, surprins că aceasta fusese atât de lipsită de tact încât

să nu se pensioneze: prea bătrână pentru a mai fi vânzătoare! Fraza aceasta avea să sune curând, ducând cu sine dinastia Lhomme.

— Ia te uită, dumneata eşti, îi spuse ea Denisei, cu o amabilitate exagerată. Vrei să schimbăm paltonul acesta, nu e aşa? Imediat… A, iată-i şi pe fraţii dumitale. Dar acum sunt bărbaţi adevăraţi!

În ciuda mândriei sale, doamna Aurelie s-ar fi pus în genunchi să-i facă pe plac. La confecţii, ca şi în celelalte raioane, nu se vorbea decât despre plecarea Denisei; şefa se simţea bolnavă din pricina asta, căci conta pe protecţia fostei sale vânzătoare. Coborî glasul:

— Am auzit că ne părăseşti… Dar e cu putinţă?

— Da, răspunse tânăra.

Marguerite asculta. De când îi fusese fixată căsătoria, îşi plimba figura de lapte acru, cu o înfăţişare tot mai dezgustată. Se apropie, spunând:

— Ai dreptate. Respectul de sine, înainte de toate, nu-i aşa?… Eu îmi iau rămas bun, draga mea.

Câteva cliente intrară în raion. Doamna Aurelie o rugă pe un ton aspru să se preocupe numai de vânzare; şi fiindcă Denise luase paltonul pentru a face ea însăşi schimbarea, şefa protestă şi chemă o femeie de serviciu. Era una dintre inovaţiile pe care tânăra i le propusese lui Mouret: femei din serviciile auxiliare care duceau şi aduceau pachetele, ceea ce uşura munca vânzătoarelor.

— Însoţiţi-o pe domnişoara, spuse şefa, dându-i acesteia paltonul.

Şi întorcându-se spre Denise, adăugă:

— Te rog, mai gândeşte-te… Suntem cu toţii dezamăgiţi de plecarea dumitale.

Jean şi Pépé, care aşteptau zâmbitori în mijlocul acestui val copleşitor de femei, îşi urmară din nou sora. Acum, era vorba să meargă la raionul de trusouri, pentru a cumpăra şase cămăşi, asemănătoare cu jumătatea de duzină pe care Thérèse le

achiziţionase sâmbăta trecută. Dar la raionul de lenjerie, unde era expoziţia de albituri, te sufocai, fiind foarte greu să înaintezi.

Mai întâi, la raionul de corsete, se produsese o mică revoltă, care atrăsese lumea. Doamna Boutarel, sosită din sudul Franţe alături de soţul şi de fiica ei, străbătuse încă de dimineaţă galeriile în căutarea unui trusou pentru fiica ei, pe care o mărita. Fusese consultat chiar şi tatăl, dar totuşi nu reuşea să aleagă ceva. În cele din urmă, întreaga familie poposise la raionul de lenjerie; în timp ce domnişoara era absorbită de examinarea unui pantalon, mama dispăruse, după ce zărise un corset pe placul ei. Domnul Boutarel, un bărbat destul de gras, îşi lăsă fata singură, plecând, speriat, în căutarea soţiei sale, pe care o găsi într-un salon de probă, în faţa căruia fu poftit politicos să se aşeze. Aceste saloane erau nişte celule strâmte, închise cu geamuri mate, unde bărbaţii, chiar şi soţii, nu puteau intra, dintr-un exces de decenţă al direcţiunii. Vânzătoarele intrau şi ieşeau, lăsând de fiecare dată să se întrevadă, în deschiderea rapidă a uşii, imaginile unor doamne în cămaşă sau jupon, cu gâtul dezgolit, cu braţele goale, unele grase, cu pielea albă, altele slabe, cu trupul de culoarea fildeşului. Un şir de bărbaţi aşteptau pe scaune, cu un aer foarte plictisit. Domnul Boutarel, când înţelesese despre ce era vorba, se supără foc şi strigă că o vrea pe soţia lui, că vrea să ştie ce i se întâmplă acolo înăuntru şi că n-o va lăsa să se dezbrace fără el. În zadar încercaseră să-l liniştească: avea impresia că acolo înăuntru se petreceau lucruri indecente. Doamna Boutarel fu nevoită să-şi facă apariţia în timp ce mulţimea discuta şi râdea.

Denise reuşi să treacă împreună cu fraţii ei. Toată lenjeria intimă a femeilor, desuurile albe care se ascund, de obicei, erau expuse aici într-un şir de săli împărţite în diverse raioane. Corsetele ocupau un raion întreg, unele erau cusute, cu talie lungă, altele erau adevărate cuirase şi, mai ales, erau corsete de mătase albă sau colorată, pentru care se făcuse în ziua aceea un etalaj special,

format dintr-o armată de manechine fără cap şi fără picioare, aliniindu-şi doar trupurile, cu gâturi de păpuşi turtite sub mătase, de o senzualitate tulburătoare de infirme. După aceea, începeau capoatele galante, care înţesau vastele încăperi, ca şi cum un grup de fete frumoase s-ar fi dezbrăcat din raion în raion, până la satinul nud al pielii lor. Aici tronau articolele de lenjerie fină, eşarfele şi cravatele albe, baticurile şi gulerele albe, o varietate infinită de nimicuri uşoare, o spumă albă care se revărsa din cartoane, ca o avalanşă de zăpadă. Acolo străluceau camizoluri1, mici corsaje, rochii de dimineaţă, halate de pânză, de nansuc, de dantelă, lungi veşminte albe, largi şi subţiri, în care puteai simţi prelungirea unor dimineţi leneşe, după o noapte de dragoste. Şi desuurile apăreau, căzând unul după altul; jupoane albe de toate lungimile, din cele care acoperă doar genunchii sau cele cu trenă care mătură podelele; o hulă de jupoane în care se îneacă picioarele; pantalonaşi din percal, din pânză, din pichet, sau pantaloni albi, largi, în care şoldurile unui bărbat ar putea dansa; în sfârşit, cămăşile încheiate cu nasturi la gât, pentru noapte, decoltate, pentru zi, ţinute numai de epoleţi, din stambă simplă, din pânză de Irlanda, din batist, ultimul voal care alunecă de pe piept de-a lungul şoldurilor. Era la raionul de trusouri un desfrâu indiscret, femeia cercetată şi văzută de-aproape, de la burgheza cu lenjerie simplă până la doamna bogată, învăluită în dantele, un alcov deschis publicului, al cărui lux ascuns, pliseurile, broderiile, dantelele de valensiană transpuneau imaginea unei depravări senzuale, pe măsură ce se revărsa mai mult în fantezii costisitoare. Femeia se îmbrăca din nou, unda albă a acestei cascade de lenjerie pătrundea misterul înfiorat al fustelor sale, cu cămaşa ţeapănă din mâinile croitoresei, cu pantalonaşul rece ce mai păstra cutele cartonului, şi toate aceste percaluri şi pânze inerte, împrăştiate pe tejghele, aruncate şi îngrămădite, aveau să învie pe trupurile calde şi parfumate de izul iubirii, un nor alb devenit sacru, scăldat în noapte, a cărui mică

bătaie de aripi, ca fulgerul roz al unui genunchi abia întrezărit prin albul rufăriei, putea răscoli lumea. Urma apoi o încăpere cu lenjerie pentru nou-născuţi, unde albul voluptuos al femeii sfârşea în albul candid al copilului; câtă inocenţă, câtă bucurie în chipul iubitei care se trezeşte mamă! Se găseau aici pieptăraşe din pichet pluşat, scufiţe de flanelă, cămăşi şi bonetele de mărimea unor jucării, rochiţe pentru botez şi mântăluţe îmblănite din caşmir, puful alb al pruncului, aidoma unei ploi fine de fulgi albi.

— Ştii, sunt şi cămăşi cu pliuri, spuse Jean, pe care toate aceste lucruri îl încântau.

La trusouri, Pauline veni în grabă, imediat ce o zări pe Denise Şi înainte de a o întreba ce doreşte, îi vorbi în şoaptă, tulburată de zvonurile care circulau prin tot magazinul. La raionul ei, două vânzătoare se şi certaseră cu privire la plecare ei.

— Vei rămâne la noi, îmi pun capul… Ce mă fac eu fără dumneata?

Şi cum Denise îi răspunse că va pleca a doua zi, aceasta îi zise:

— Nu, nu, dumneata o crezi, dar eu ştiu contrariul. Şi acum că am un copil, va trebui să mă numeşti adjunctă. Baugé contează pe tine, draga mea!

Pauline zâmbea cu un aer convins. Apoi, îi dădu cele şase cămăşi, şi pentru că Jean spusese că vor merge la batiste, aceasta chemă imediat o auxiliară, pentru a căra cămăşile şi paltonul lăsat de cea de la confecţii. Fata care se prezentă era domnişoara de Fontenailles, măritată în prezent cu Joseph. Tocmai obţinuse acest post printr-o favoare, şi purta o bluză neagră, marcată pe umăr cu o cifră din lână galbenă.

— Urmaţi-o pe domnişoara, spuse Pauline. Apoi, întorcându-se, coborî din nou glasul:

— Ei, ce zici? Adjunctă? Ne-am înţeles?

Denise îi promise râzând, pentru a glumi la rândul ei. Şi coborî alături de Pépé şi de Jean, însoţiţi toţi trei de auxiliară. La parter

ajunseră la raionul de lenajuri, un colţ de galerie acoperit în întregime în alb cu molton şi flanelă. Liénard, pe care tatăl său îl chema zadarnic la Angers, stătea de vorbă cu frumosul Mignot, devenit curier, şi care îndrăznise, cu obrăznicia lui caracteristică, să apară la *Paradisul femeilor*. Fără îndoială, vorbeau despre Denise, pentru că amândoi tăcură şi se grăbiră să o salute respectuos. De altfel, pe măsură ce ea străbătea raioanele, vânzătorii se emoţionau şi se înclinau, nesiguri de ce va fi ea mâine. Se şoptea, probabil o găseau victorioasă; pariurile căpătară un nou imbold, şi oamenii riscau pentru ea câte o sticlă de vin d'Argenteuil şi o friptură. Denise intrase în galeria albiturilor şi se îndrepta spre batiste, aflate la celălalt capăt. Albiturile se înşirau astfel: bumbacul alb, madipolonul[61], pichetul, stamba, atica, nansucul, muselina, tarlatanul[62]; urmau pânzele în grămezi enorme, alcătuite din bucăţi alternante ca nişte cuburi de piatră şlefuită, pânzele cele fine, de toate lăţimile, albe sau ecru[63], de in curat, albit pe iarbă verde; apoi, toate acestea continuau, raioanele se succedau pentru orice fel de albituri, pentru rufăria de casă, pentru feţele de masă, prosoapele de bucătărie, o întreagă revărsare de alb, cearşafuri, feţe de pernă, nenumărate modele de ştergare, şorţuri şi cârpe de bucătărie. Saluturile continuau şi ele, toţi se dădeau la o parte din drumul ei. Baugé venise în goană la raionul de pânzeturi pentru a-i zâmbi, ca şi când ar fi fost regina magazinului. După ce străbătu raionul aşternuturilor, o sală împodobită cu stindarde albe, intră la secţia de batiste, a cărei decorare ingenioasă înnebunea mulţimea: peste tot nu vedeai decât coloane albe, piramide albe, castele albe, o arhitectură complicată, construită doar din batiste de in, din pânză de Irlanda, din mătase chinezească, cu monograme, brodate de mână, împodobite cu dantele şi tivite sau ţesute cu viniete, un întreg oraş construit din cărămizi albe de o varietate infinită, profilându-se ca un miraj sub cerul oriental, incandescent.

— Ai spus o duzină?, îl întrebă Denise pe fratele ei. Din

Cholet, nu-i aşa?

— Da, aşa cred, la fel ca acestea, răspunse el arătându-i

0 batistă din pachet.

Jean şi Pépé stătură lângă ea, strângându-se continuu în jurul fustelor ei, ca odinioară când debarcaseră la Paris, frânţi de oboseala drumului. Aceste magazine vaste, unde Denise se simţea ca acasă, îi tulburară; se adăposteau la umbra ei, sub aripa protectoare a surorii lor, printr-o revenire instinctivă la copilărie. Toată lumea îi urmărea, râzând de aceşti doi flăcăi, ce se ţineau după fata subţirică şi serioasă, Jean speriat şi bărbos, Pépé pierdut în tunica lui, toţi trei la fel de blonzi, de un blond care-i făcea pe vânzători să şoptească de la un capăt la celălalt al tejghelelor:

— Sunt fraţii ei… Sunt fraţii ei…

Dar în timp ce Denise căuta un vânzător, avu loc o nouă întâlnire. Mouret şi Bourdoncle intraseră în galerie; şi cum primul se oprise din nou în faţa tinerei, fără să-i spună niciun cuvânt, doamna Desforges şi doamna Guibal trecură pe lângă ei. Henriette încercă să-şi stăpânească un fior ce-i străbătu tot corpul. Îl privi pe Mouret, după care o privi şi pe Denise. O priviră şi ei; acesta fu deznodământul tăcut, sfârşitul obişnuit al marilor drame sufleteşti, o privire aruncată în busculada unei mulţimi. Mouret se îndepărtase, în timp ce Denise dispăruse în fundul raioanelor, însoţită de fraţii ei, mereu în căutarea unui vânzător liber. Atunci, Henriette, recunoscând-o pe domnişoara de Fontenailles în auxiliara care ducea pachetele, cu monograma galbenă pe umăr, cu înfăţişarea puhavă şi pământie de servitoare, se răzbună, spunându-i iritată doamnei Guibal:

— Ai văzut ce a făcut din această nefericită… Nu e dureros? O marchiză! Şi o sileşte să urmeze ca un câine fiinţele astea adunate de el de pe stradă!

Încercă să se calmeze, adăugând cu un aer nepăsător:

— Să mergem la mătăsuri să vedem vitrina!

Raionul de mătăsuri era o încăpere mare, dedicată iubirii, drapată în alb, dintr-un capriciu de îndrăgostită, cu nuditatea de nea, dornică să se scalde într-o mare albă. Se găseau acolo toate palorile lăptoase ale unui trup adorat, de la catifeaua şoldurilor până la mătasea delicată a coapselor şi satinul strălucitor al sânilor. Bucăţi mari de catifea atârnau printre coloanele din care se revărsau mătăsuri şi satinuri, pe fundalul cremos al draperiilor de un alb de metal şi de porţelan; se mai zăreau mormane de mătăsuri de Sicilia, şaluri şi surahuri uşoare, care porneau de la albul greoi al unei blonde norvegiene la albul transparent, scăldat într-o baie de soare, al unei roşcate italiene sau spaniole.

Tocmai atunci Favier măsura nişte fular alb pentru „frumoasa doamnă", acea blondă elegantă, o clientă de-a casei, pe care vânzătorii o numeau astfel. De ani întregi venea în magazin şi nimeni nu ştia nimic despre ea, nici măcar numele. Nimeni, de altfel, nu căuta să afle ceva, deşi toţi, la fiecare apariţie a ei, îşi permiteau unele ipoteze, doar de dragul de a vorbi. Slăbise, se îngrăşase, dormise bine sau se culcase târziu în ajun; şi fiecare amănunt neînsemnat al vieţii ei necunoscute, evenimente din afară, dramele casnice, aveau în felul acesta un efect îndelung comentat. În ziua aceea, părea veselă, astfel că Favier se întoarse de la casa unde o condusese şi-i comunică lui Hutin părerile sale.

— Poate că se mărită din nou.

— Deci e văduvă?, întrebă celălalt.

— Nu ştiu... Doar că trebuie să-ţi aminteşti că a fost în doliu. Sau poate o fi câştigat bani la Bursă.

Se aşternu o clipă de tăcere, după care continuă:

— O priveşte, oricum... Dacă ne-am tutui cu toate femeile care vin pe aici, unde am ajunge?

Dar Hutin căzu pe gânduri. Avusese în ajun o discuţie aprinsă cu direcţiunea şi se simţea condamnat. După marea vânzare, concedierea lui era o certitudine. De ceva vreme, situaţia lui era

luată în vizor; la ultimul inventar, i se reproşase că a rămas sub cifra de afaceri fixată dinainte; şi mai presus de toate, era presiunea lentă a poftelor celorlalţi care-l săpau, la rândul lor, era un întreg război subtil al raionului care-l dorea aruncat în stradă. Se auzea lucrătura obscură a lui Favier, un zgomot puternic de fălci, înăbuşit de pământ. Acestuia i se promisese deja poziţia de şef. Hutin, care ştia cum stau lucrurile, în loc să-l pălmuiască pe vechiul său camarad, îl privea acum ca pe un adversar redutabil. Un om atât de rece, cu un aer atât de supus, de care se folosise odinioară pentru a-i săpa pe Robineau şi pe Bouthemont, îl mira, – dar, în acelaşi timp, îi impunea respect.

— Apropo, continuă Favier, ştii că rămâne? Tocmai l-am văzut pe patron făcându-i cu ochiul… Se pare că am pierdut deja o sticlă de şampanie.

Vorbea de Denise. De la un raion la altul, bârfele suflau parcă mai puternic valul dens al clientelor. La mătase era o adevărată revoluţie, căci se pariau sume destul de mari şi lucruri foarte scumpe.

— Drace!, strigă Hutin, parcă trezit dintr-un vis, prost am fost că nu m-am culcat cu ea!… Ce situaţie aveam azi!

Apoi roşi de această mărturisire, văzându-l pe Favier râzând. Se prefăcu şi el că râde, după care adăugă, explicând cele spuse înainte, că probabil ea îl săpase la direcţiune. În cele din urmă, se şi enervă şi începu să strige la vânzătorii agitaţi din pricina busculadei clientelor. Dar, dintr-odată, se linişti şi zâmbi, căci tocmai o văzuse pe doamna Desforges, însoţită de doamna Guibal, străbătând raionul cu paşi mărunţi.

— Nu aveţi nevoie de nimic astăzi, doamnă?

— Nu, mulţumesc, răspunse Henriette. Mă plimb doar, am venit din pură curiozitate.

După ce o opri din drumul ei, începu să-i vorbească şoptit. Un plan îi încolţise în minte. O flata, după care ponegri imediat

magazinul: se săturase şi prefera să plece decât să mai asiste la o asemenea lipsă de ordine şi organizare. Ea îl asculta încântată. Crezând că se răzbună astfel pe *Paradisul femeilor*, îi promise un post de şef la mătăsuri de îndată ce magazinul *Patru Anotimpuri* avea să se redeschidă. Afacerea fu încheiată, amândoi vorbeau în şoaptă, în timp ce doamna Guibal privea vitrinele.

— Pot să vă ofer un buchet de violete?, continuă Hutin cu glas tare, arătând spre o masă cu trei-patru buchetele de flori, pe care şi le procurase pentru favoruri personale.

— A, nu, mulţumesc!, strigă Henriette, dându-se înapoi, nu vreau să fiu nuntaşă.

Se înţeleseră şi se despărţiră zâmbind, cu priviri pline de tâlc.

Cum doamna Desforges o căuta pe doamna Guibal, se miră când o zări alături de doamna Marty. Aceasta, însoţită de fiica ei Valentine, se plimba de două ore prin magazin, cuprinsă de o nouă criză de risipă, din care ieşea înfrântă şi confuză. Străbătuse raionul de mobile, pe care o expoziţie de mobilier alb, lăcuit, îl transformase într-o vastă cameră de domnişoară, unde panglicile şi şalurile îmbrăcau coloanele albe de pânză; la mercerie şi pasmanterie, fâşii albe încadrau ornamente ingenioase alcătuite din cutii de nasturi şi pachete de ace, la tricotaje, lumea se înghesuia şi mai tare anul acesta, pentru a vedea un motiv decorativ imens, şi anume, numele *Paradisului femeilor* scris cu litere înalte de trei metri, făcute din şosete albe pe un fundal de şosete roşii. Doamna Marty era entuziasmată mai cu seamă de noile raioane; nu se putea deschide un raion nou fără ca ea să nu fie prezentă; se repezea imediat şi cumpăra. Petrecuse astfel aproape o oră la raionul de mode, instalat într-un salon nou de la primul etaj, silindu-i pe vânzători să golească toate dulapurile, luând pălăriile de pe suporturile de palisandru ce se aflau pe cele două mese, încercându-le pe toate, împreună cu fiica sa, pălării albe, mantii şi toci albe. Apoi coborâse la încălţăminte, în capătul

galeriei de la parter, în dosul cravatelor, un raion deschis chiar în acea zi, unde întorsese cu susul în jos toate vitrinele, copleşită de dorinţe în faţa papucilor din mătase albă împodobiţi cu pene de lebădă, a pantofilor şi botinelor din satin alb cu tocuri înalte Ludovic al XV-lea.

— O, draga mea!, bolborosi ea, nici nu-ţi poţi închipui! Au un sortiment extraordinar de mantii. Am ales una pentru mine şi una pentru fiica mea… Şi pantofii, ce zici Valentine?

— Incredibili!, adăugă tânăra, cu o îndrăzneală de femeie. Au botine cu douăzeci de franci şi cincizeci! A, dar ce botine!

Un vânzător le urma, târând după el eternul scaun, unde se îngrămădeau deja multe articole cumpărate.

— Cum se simte domnul Marty?, întrebă doamna Desforges.

— Binişor, cred, răspunse doamna Marty, speriată de această întrebare spontană, care părea o răutate în frenezia ei cheltuitoare. E tot acolo, unchiul meu a trebuit să meargă azi dimineaţă să-l vadă…

Dar se întrerupse cu o exclamaţie plină de extaz:

— Ia te uită! Ce drăguţ!

După ce făcuseră câţiva paşi, doamnele se treziră în faţa unui nou raion de pene şi flori, instalat în galeria centrală, între mătăsuri şi marochinărie. În lumina vie a ferestrelor văzură o împletitură înflorată imensă, o jerbă albă, groasă şi înaltă cât un stejar. Ţăruşi cu flori împodobeau podeaua, violete, lăcrămioare, zambile, margarete, tot albul delicat al răzoarelor. Urmau buchetele de trandafiri, de bujori albi voluminoşi, de crizanteme albe pătate de firicele galbene. Florile se revărsau de pretutindeni: crini mari, crenguţe de meri primăvăratici, buchete de liliac parfumat, un covor de petale ce se întindea până la primul etaj şi în care se întrezăreau mănunchiuri de pene de struţ şi alte pene albe. Într-un colţ se vedeau garnituri şi coroane de flori de portocal. Erau şi flori metalice, ciulini şi spice de argint. Prin frunzişuri şi corole,

în mijlocul acestor museline, mătăsuri şi catifele, zburau păsări exotice pentru pălării.

— Am să cumpăr o crenguţă de măr, exclamă doamna Marty. Nu-i aşa că e adorabilă? Şi păsărică asta, ia priveşte, Valentine! O, o cumpăr imediat!

Doamna Guibal se plictisea să stea locului între atâţia oameni, astfel că spuse:

— Ei bine, te lăsăm la cumpărături. Noi mergem mai sus.

— Dar aşteptaţi-mă!, strigă ea. Urc şi eu... Sus e parfumeria. Trebuie neapărat să merg la parfumerie.

Acest raion, înfiinţat în ajun, se afla lângă sala de lectură. Pentru a evita înghesuiala de pe scări, doamna Desforges se îndreptă spre ascensor, urmată de celelalte doamne; dar fură nevoite să renunţe, acolo fiind deja coadă. În cele din urmă, ajunseră, trecând prin faţa bufetului public, unde înghesuiala era atât de mare, încât un inspector fu nevoit să înfrâneze pofta mulţimii, permiţând accesul doar unor grupuri restrânse.

Încă de la bufet, doamnele simţiră apropierea raionului de parfumerie după mirosul pătrunzător al săculeţilor de arome ce învăluiau galeria. Se dădea o adevărată luptă pentru săpunul „Paradis”, care era specialitatea casei. În vitrine, pe tejghele şi pe etajerele de sticlă se înşirau borcanele cu creme şi paste, cutiile cu pudră şi farduri, flacoanele cu uleiuri şi cu apă de toaletă, în timp ce periile fine, pieptenii, foarfecele şi flacoanele de buzunar ocupau un dulap special. Vânzătorii se străduiseră să decoreze rafturile cu borcane din porţelan alb şi fiole de sticlă albă.

Ceea ce încânta şi mai mult era, în mijloc, o fântână de argint, cu o păstoriţă, ce stătea în picioare pe un maldăr de flori, şi de unde curgea continuu un firicel de apă de violete, ce răsuna melodic în bazinul de metal. Un parfum îmbătător se răspândea împrejur, iar doamnele îşi îmbibau, în treacăt, batistele.

— Ia te uită!, spuse doamna Marty, după ce se umpluse cu

loţiuni, paste de dinţi şi cosmetice. Acum, sunt gata, vă aparţin! Să mergem să o căutăm pe doamna de Boves.

Dar pe coridorul marii scări principale, raionul japonez o opri din nou. Acesta se mărise din ziua în care Mouret, din pură distracţie, riscase aşezarea în acest loc a unei mese cu câteva bibelouri, fără să prevadă enormul succes. Puţine raioane avuseseră debuturi atât de modeste, şi acum deborda de bronzuri, de fildeşuri vechi, de obiecte din lac, care-i aduceau anual o cifră de afaceri de un milion cinci sute de mii de franci; răscolise tot Extremul Orient unde oamenii lui scotociseră pentru el palatele şi templele. De altfel, raioanele noi creşteau mereu, înfiinţaseră două chiar în decembrie, pentru a umple golurile sezonului mort de iarnă: un raion de cărţi şi un raion cu jucării pentru copii, care, desigur, aveau să se dezvolte şi să înăbuşe negoţurile vecine. Patru ani îi fuseseră de-ajuns raionului japonez pentru a atrage toată clientela artistică a Parisului.

De data aceasta, chiar şi doamna Desforges, în ciuda invidiei care o făcuse să jure că nu va cumpăra nimic, cedă în faţa unui fildeş de o fineţe fermecătoare.

— Trimiteţi-mi-l, spuse ea repede unei case vecine. Nouăzeci de franci, nu-i aşa?

Văzând-o pe doamna Marty şi pe fiica ei absorbite de alegerea unor porţelanuri ieftine, îi spuse doamnei Guibal:

— Voi fi în salonul de lectură… Chiar vreau să mă aşez puţin.

La salonul de lectură, doamnele fură nevoite să stea în picioare. Toate scaunele din jurul mesei încărcate cu ziare erau ocupate. Bărbaţi voluminoşi citeau, trântiţi pe scaune, etalându-şi burţile, fără a avea amabilitatea de a le ceda locul. Câteva femei scriau, cu nasurile cufundate în hârtie, ascunzându-se parcă sub florile pălăriilor lor. De altfel, doamna de Boves nu era acolo, iar Henriette începuse să se impacienteze, când îl zări pe Vallagnosc, care-şi căuta şi el soţia şi soacra. Acesta salută şi spuse:

— Cu siguranţă, sunt la dantele… Nu le poţi smulge de acolo… Mă duc să văd.

Avu amabilitatea de a le procura nişte scaune, înainte să se îndepărteze.

Îmbulzeala de la dantele creştea din minut în minut. Marea expoziţie de albituri triumfa acolo, în albul cel mai delicat şi cel mai scump. Era culmea ispitei, lovitura de graţie a dorinţei, care înnebunea toate femeile. Raionul fusese transformat într-o capelă albă. Tuluri şi ghipuri cădeau de sus, desenând un cer alb cu nori delicaţi scăldaţi în lumina soarelui. În jurul coloanelor coborau volane de malin şi de valensiene, fuste albe de dansatoare ce se desfăşurau înfiorate până la pământ. De pretutindeni, pe toate tejghelele, albul ningea. Părea că zeul pânzelor îşi construise acolo tabernaculul său alb.

După ce se plimbase mult timp alături de fiica sa, cercetând raioanele, doamna de Boves fu copleşită de nevoia senzuală de a-şi cufunda mâinile în ţesăturile fine, astfel că se hotărâse să-i ceară lui Deloche să-i arate nişte dantele de Alençon. Mai întâi, el îi arătă nişte imitaţii, dar ea voia neapărat să vadă dantelă veritabilă şi nu se mulţumea cu garnituri de trei sute de franci metrul, ci solicitase volane de

0 mie de franci, batiste şi evantaie de şapte sau chiar opt sute de franci metrul. Imediat tejgheaua fu invadată. Într-un colţ al raionului, inspectorul Jouve, care nu o slăbise din priviri pe doamna de Boves, în ciuda aparentei sale hoinăreli, şedea nemişcat, în mijlocul busculadei, cu o atitudine indiferentă, dar cu ochii aţintiţi asupra ei.

— Aveţi cumva berte[64] din dantelă?, îl întrebă contesa pe Deloche. Arătaţi-mi, vă rog!

Vânzătorul, pe care-l reţinuse de mai bine de douăzeci de minute, nu îndrăznea să-i reziste, atât de distinsă părea cu înfăţişarea şi vocea ei de prinţesă. Avu totuşi o clipă de şovăire, căci

li se spusese vânzătorilor să nu expună atâta dantelă scumpă; chiar săptămâna trecută, se furaseră zece metri de malin. Însă fu tulburat de această femeie şi cedă, părăsind o clipă mormanul de dantelă de Alençon, pentru a lua din spatele lui, dintr-un sertar, bertelele cerute.

— Uite, mamă, spuse Blanche, care cotrobăise alături într-o cutie plină de dantele ieftine, putem cumpăra din astea pentru perne.

Doamna de Boves nu răspunse. Atunci fata, întorcându-şi chipul şters, îşi surprinse mama cu mâinile cufundate în dantele, fiind pe cale să ascundă în mâneca mantoului ei nişte volane de Alençon. Nu păru deloc uimită, ci înainta instinctiv să o ascundă de privirile indiscrete, când Jouve apăru brusc în faţa lor. Se aplecă şi murmură politicos la urechea contesei:

— Vă rog să binevoiţi a mă urma, doamnă!

Ea se revoltă:

— Şi de ce, mă rog?

— Binevoiţi a mă urma, doamnă!, repetă inspectorul, pe acelaşi ton.

Cu chipul crispat de teamă, aruncă o privire în jurul ei. Apoi se resemnă, îşi luă din nou înfăţişarea mândră, mergând alături de dânsul ca o regină ce binevoieşte a se lăsa în grija unui servitor. Deloche, care se întorsese la tejghea cu bertelele, privi în urma lor cu gura căscată: cum, şi ea?, doamna aceasta atât de nobilă? Ar trebui căutate toate! Blanche, care fusese lăsată liberă, o urmări de departe pe mama ei, lividă, întârziind prin mulţime, luptând între datoria ei de a nu o abandona şi groaza de a nu fi reţinută la rândul ei. O văzu intrând în biroul lui Bourdoncle, astfel că se mulţumi să aştepte la uşă.

Bourdoncle, de care Mouret reuşise să scape, era acolo. De obicei, el era cel care se pronunţa asupra acestor furturi comise de persoane onorabile. De ceva vreme, Jouve, care o pândea pe

doamna de Boves, îi împărtăşise bănuielile sale; de aceea nu se miră deloc când inspectorul îl puse la curent cu situaţia; de altfel, cazuri atât de extraordinare îi treceau mereu prin faţa ochilor, încât considera că femeia este în stare de orice când o cuprinde nebunia cumpărăturilor. Cunoscând, însă, legăturile mondene ale directorului cu hoaţa, o trată cu mare politeţe.

— Doamnă, noi iertăm aceste momente de slăbiciune… Vă rog să vă gândiţi unde ar putea duce un asemenea moment de uitare de sine. Dacă altcineva v-ar fi văzut strecurând acele dantele…

Dar ea îl întrerupse cu indignare. Ea, hoaţă? Drept cine era luată? Ea era contesa de Boves, iar soţul ei, inspector general al hergheliilor, era primit la Curte.

— Ştiu, ştiu, doamnă, răspunse liniştit Bourdoncle. Am onoarea să vă cunosc. Dar mai întâi, vă rog să scoateţi dantelele care le aveţi asupra dumneavoastră…

Ea protestă din nou, nu-i mai lăsa să spună un alt cuvânt, cuprinsă de violenţă, făcând uz până şi de lacrimile unei doamne din lumea bună ultragiată. Oricine în locul lui s-ar fi lăsat intimidat, temându-se de vreo greşeală de neiertat, căci îl ameninţa cu judecata, pentru a răzbuna o asemenea injurie.

— Luaţi seama, domnule! Soţul meu va merge până la ministru.

— Aşadar, nu sunteţi mai rezonabilă decât celelalte, spuse Bourdoncle, ajuns la capătul răbdării. Vă vom percheziţiona dacă va fi nevoie.

Ea nu-şi pierdu firea şi spuse plină de încredere:

— N-aveţi decât… Dar vă avertizez că tot magazinul va fi compromis…

Jouve se duse să cheme două vânzătoare de la raionul de corsete. Când se întoarse, îl anunţă pe Bourdoncle că fiica acestei doamne, lăsată liberă, se află în faţa uşii, şi îl întrebă dacă trebuie să o aducă şi pe ea, deşi n-o văzuse furând nimic. Bourdoncle,

mereu corect, hotărî, în numele moralei, să nu fie adusă, pentru a nu o pune pe mamă într-o situaţie şi mai ruşinoasă în faţa fiicei ei. Cei doi bărbaţi se retraseră într-o cameră vecină, în timp ce vânzătoarele o cercetară pe contesă, ridicându-i chiar şi rochia, pentru a-i controla pieptul şi şoldurile. În afară de volanele de Alençon, doisprezece metri a o mie de franci, ascunse în fundul unei mâneci, ele mai găsiră, sub rochie, turtite şi calde, o batistă şi o eşarfă; în total, articole în valoare de paisprezece mii de franci. Doamna de Boves fura în felul acesta de un an, copleşită de o nevoie furioasă şi irezistibilă. Crizele se agravau, creşteau, ajungeau o voluptate necesară a existenţei sale, alungând orice raţionament de prudenţă; îşi satisfăcea această plăcere cu atâta aviditate, încât îşi risca, sub ochii mulţimii, numele, mândria şi înalta situaţie a soţului ei. Şi acum, când acesta o lăsa să-i golească sertarele, contesa fura cu buzunarele pline de bani, fura doar pentru a fura, aşa cum iubeşti pentru a iubi.

— E o capcană!, strigă ea în timp ce Bourdoncle şi Jouve intrară în încăpere. Mi s-au strecurat aceste dantele fără să-mi dau seama! Pentru Dumnezeu, v-o jur!

Acum plângea de furie, căzută pe un scaun, răsuflând greu în rochia ei prost aranjată. Bourdoncle le trimise înapoi la raioane pe cele două vânzătoare, după care i se adresă foarte liniştit:

— Dorim din toată inima, doamnă, să dăm uitării această poveste, din respect pentru familia dumneavoastră. Dar înainte de toate, trebuie să semnaţi o hârtie pe care să declaraţi următoarele: „Am furat dantele de la *Paradisul femeilor,* tipul de dantele, data şi ziua… De altfel, am să vă dau înapoi hârtia imediat ce ne veţi aduce două mii de franci pentru săraci.

Doamna de Boves se ridică în picioare şi spuse pe un ton foarte revoltat:

— N-am să semnez niciodată aşa ceva, mai bine mor.

— Nu veţi muri, doamnă. Dar vă previn că voi fi silit să trimit

după comisarul de poliţie.

Atunci avu loc o scenă îngrozitoare. Contesa îl înjură şi bolborosi că era o laşitate ca doi bărbaţi să tortureze în felul acesta o doamnă. Frumuseţea ei de Iunonă, trupul ei mare şi maiestuos se topea într-o furie de precupeaţă. Apoi încercă să-i îmblânzească, rugându-i în numele mamelor care i-au adus pe lume, spunea chiar că se va târî la picioarele lor. Dar fiindcă rămâneau reci, insensibili, din pură obişnuinţă, se aşeză, în sfârşit, şi scrise cu o mână tremurătoare. Peniţa scârţâia, în timp ce scria cuvintele „Am furat", apăsate cu furie, gata să rupă hârtia, repetând, cu vocea sugrumată:

— Poftim, domnule, poftim... Cedez în faţa forţei...

Bourdoncle luă hârtia, o îndoi cu grijă, o puse într-un sertar şi spuse:

— După cum observaţi, se află într-o companie plăcută, căci toate aceste doamne care au spus că preferă să moară decât să semneze aşa ceva, au neglijat în general să se întoarcă şi să-şi recupereze bileţelele... în sfârşit, ţin această declaraţie la dispoziţia dumneavoastră. Veţi judeca singură dacă valorează două mii de franci.

Termină să-şi aranjeze rochia şi-şi recapătă aroganţa, acum că plătise.

— Pot să plec?, întrebă ea sec.

Bourdoncle era deja ocupat cu altceva. Raportul lui Jouve îl decise să-l concedieze pe Deloche: acest vânzător era prea slab, era mereu furat de cliente, asupra cărora nu va avea niciodată vreo autoritate. Doamna de Boves îşi repetă întrebarea, şi cum ei o concediară cu un semn afirmativ, ea le aruncă o privire criminală. În valul de cuvinte grosolane care-i veniră în minte, dar pe care şi le reţinuse, scoase un singur strigăt melodramatic:

— Mizerabililor!, spuse ea în timp ce trânti uşa.

Între timp, Blanche nu se depărtase de uşa biroului. Neştiind

ce se petrece înăuntru, cu plecările şi venirile lui Jouve şi ale celor două vânzătoare, se tulburase profund, imaginându-şi deja jandarmii, tribunalul şi închisoarea. Dar rămase cu gura căscată: Vallagnosc se afla în faţa ei, acest soţ de o lună, a cărui tutuire o stingherea încă; el o chestiona, mirându-se de stupoarea ei.

— Unde e mama ta?… V-aţi pierdut amândouă pe aici?… Hai răspunde-mi, mă îngrijorezi.

Nu-i veni în minte nicio minciună rezonabilă. În deznădejdea ei, îi spuse tot adevărul, cu glasul scăzut:

— Mama, mama… A furat.

— Cum? Furat?!

În cele din urmă, înţelese. Chipul răvăşit al soţiei sale, masca aceea palidă, răscolită de spaimă, îl îngrozi.

— Dantelă, pur şi simplu, în mânecă, continuă ea să bâiguie.

— Ai văzut-o deci, o priveai?, murmură el, îngheţat la gândul că ar putea fi şi ea complice.

Fură nevoiţi să tacă, oamenii începuseră să se uite la ei. O ezitare plină de nelinişte îl ţinu o clipă nemişcat pe Vallagnosc. Ce era de făcut? Tocmai se hotărî să intre la Bourdoncle când îl zări pe Mouret, care străbătea galeria. Îi spuse soţiei lui să-l aştepte şi apucă braţul vechiului său prieten, povestindu-i în fraze întretăiate despre cele întâmplate. Acesta se grăbi să-l ducă la el în birou, unde îl linişti asupra urmărilor. Îl asigură că intervenţia lui nu era necesară, îi explică repede cum merg lucrurile în aceste situaţii, fără a părea deloc mirat de acest furt, ca şi cum l-ar fi prevăzut de ceva vreme. Dar Vallagnosc, care nu se mai temea de o arestare imediată, nu acceptă situaţia cu aceeaşi linişte. Se prăbuşi într-un fotoliu, şi acum, că judeca mai limpede, începu să se lamenteze de propria lui soartă. Era cu putinţă? Intrase într-o familie de hoaţe? O căsătorie stupidă pe care o acceptase pentru a-i face pe plac tatălui! Surprins de această violenţă de copil bolnăvicios, Mouret îl privea cum plânge şi-şi aminti de vechea atitudine pesimistă a acestuia.

Nu-l auzise oare susţinând de nenumărate ori neantul final al vieţii, în care numai răul era amuzant? Astfel că, pentru a-l distra puţin, se amuză o clipă să-i predice indiferenţa pe un ton amical de glumă. Dar Vallagnosc se supără: era evident că nu-şi mai putea regăsi filosofia compromisă, toată educaţia sa burgheză respingea cu o indignare virtuoasă purtarea soacrei sale. Din clipa în care experienţele cădeau cu putere în viaţa lui, la cel mai mic contact cu mizeria umană, de care îşi bătuse joc altădată, scepticul lăudăros se prăbuşea şi sângera. Era abominabil, onoarea neamului său era târâtă în noroi, lumea părea că se năruie în jurul lui.

— Ei haide, calmează-te, încheie Mouret cuprins de milă. N-am să-ţi mai spun că nimic nu se întâmplă aşa cum doreşti dumneata, pentru că, se pare, nu te-ar consola în acest moment. Cred că ar fi mai înţelept să te duci să-i oferi braţul tău doamnei de Boves, decât să faci un scandal… Ce dracu'! Tu care propovăduiai calmul dispreţuitor în faţa ticăloşiei universale!

— Ei da, strigă Vallagnosc, dar doar atunci când se întâmplă la alţii.

Totuşi, se ridică şi urmă sfatul fostului său coleg. Amândoi se întoarseră în galerie tocmai când doamna de Boves ieşea de la Bourdoncle. Ea acceptă cu demnitate braţul ginerelui ei, şi cum Mouret o salută cu un aer galant şi respectuos, o auzi spunând:

— Şi-au cerut scuze. Aceste erori sunt de-a dreptul înfiorătoare!

Blanche îi ajunsese din urmă şi mergea în spatele lor. Se pierdură încet prin mulţime.

Mouret, singur şi visător, străbătu din nou magazinul. Această scenă, care-l sustrăsese din frământarea lui interioară, îi mărea acum înfierbântarea, lăsând loc liber luptei decisive din sufletul său. Un raport vag îi copleşea gândurile: furtul acestei nefericite,. Această ultimă nebunie a clientei cucerite, căzute la picioarele tentaţiei, îi evoca imaginea mândră şi răzbunătoare a Denisei, al

cărei călcâi victorios îl simţea pe piept. Se opri în vârful scării centrale, privi timp îndelungat imensul hol unde se înghesuia poporul său de femei.

Era ora şase, ziua murea afară, se retrăgea din galeriile acoperite, întunecate deja, pălind în capătul holurilor, învăluite de tenebre. Şi, în ziua încă nestinsă, se aprindeau, una după alta, lămpile electrice, ale căror globuri de un alb opac înstelau cele mai îndepărtate profunzimi ale magazinului. Era o lumină albă, orbitoare, răspândită ca reverberaţia unui astru decolorat, care ucidea amurgul. Când toate lămpile se aprinseră, mulţimea scoase un murmur de încântare, expoziţia de albituri căpătând în lumina cea nouă o splendoare feerică, de apoteoză. S-ar fi zis că această orgie a albului ardea şi ea, devenea lumină. Simfonia albului plutea ca într-o auroră. O sclipire albă ţâşnea din pânzele şi din stambele galeriei Monsigny, asemenea fâşiei vii care limpezeşte cerul spre răsărit, pe când, de-a lungul galeriei Michodière, merceria şi pasmanteria, articolele pariziene şi panglicile aruncau razele unor ţărmuri îndepărtate, fulgerul alb al nasturilor de sidef, al bronzurilor argintate şi al perlelor. Dar mai ales în holul principal se auzea balada albului cuprins de flăcări, clocotul muselinei albe în jurul coloanelor, atica şi pichetul care drapau scările, cearşafurile albe agăţate ca nişte stindarde, ghipurile şi dantelele zburând prin aer deschideau un firmament de vis, o spărtură spre albul uimitor al unui paradis în care se celebra nunta unei regine necunoscute. Cortul din holul mătăsurilor părea un imens alcov, cu perdelele sale albe, cu voaluri albe, cu tuluri albe, a căror strălucire apăra de privirile indiscrete nuditatea miresei. Nu mai exista decât această orbire, un alb al luminii în care toate tonurile de alb se topeau, un praf de stele care cădea ca o ninsoare în lumina albă.

Mouret îşi privea mereu poporul de femei în mijlocul acestor văpăi. Umbrele negre se profilau viguroase pe fondurile palide. Lungi vârtejuri copleşeau mulţimea, febra acestei zile de mare

vânzare trecea ca un vertij, rostogolind hula dezordonată de capete. Lumea începea să plece, stofele răvăşite zăceau pe tejghele, aurul suna la case, în timp ce clientela, despuiată, violentată, se depărta pe jumătate înfrântă, cu voluptatea satisfăcută şi cu ruşinea surdă a unei dorinţe împlinite în fundul unui hotel îndoielnic. El era acela care o poseda astfel, care o ţinea la dispoziţia lui, prin îngrămădirea continuă a mărfurilor, prin reducerea preţurilor, prin restituirea cumpărăturilor, prin galanteria şi prin reclama sa. Le cucerise chiar şi pe mame, domnea asupra tuturor cu brutalitatea unui despot, al cărui capriciu ruina gospodării întregi. Creaţia sa aducea o religie nouă, bisericile părăsite, încetul cu încetul, de o credinţă şovăielnică erau înlocuite cu bazarul său, în sufletele vacante. Femeia venea să-şi petreacă la el orele goale, orele înfrigurate şi neliniştite, trăite odinioară în atmosfera capelelor; cheltuială necesară de patimă nervoasă, luptă renăscută a unui zeu împotriva soţului, un cult mereu reînnoit al trupului în numele frumosului. Dacă ar fi închis porţile magazinului, în stradă ar fi fost răscoală, s-ar fi ridicat strigătul credincioaselor lipsite de altar şi de duhovnic. În nevoia lor de lux, crescută în ultimii zece ani, le vedea, în ciuda orei târzii, încăpățânate, mergând de-a lungul şarpantei metalice, pe scările suspendate şi pe punţile mobile. Doamna Marty şi fiica ei, atrase de etajele superioare, rătăceau printre mobile. Reţinută de copiii ei, doamna Bourdelais nu izbutea să părăsească articolele pariziene. Venea apoi întregul grup; doamna de Boves, tot la braţul lui Vallagnosc, urmată de Blanche, oprindu-se la fiecare raion, îndrăznind să mai privească stofele, cu aerul ei măreţ. Dar din această aglomerare de cliente, din această mare de corsaje umflate de viaţă, în care clocoteau dorinţele, înflorite ca buchetele de violete, ca pentru nunta populară a unui suveran, ajungeai să nu mai deosebeşti decât corsajul neînflorit al doamnei Desforges, care se oprise cu doamna Guibal, la raionul de mănuşi. În ciuda ranchiunei geloase, cumpărase şi dânsa; Mouret

se simţi încă o dată stăpân, le ţinea pe toate la picioarele lui, sub strălucirea becurilor electrice, ca pe o turmă de pe urma căreia îşi dobândise averea.

Cu paşi maşinali, Octave Mouret urmă şirul galeriilor atât de absorbit, încât se lăsă dus de mulţime. Când îşi ridică o clipă capul, se trezi în noul raion de mode, ale cărui ferestre dădeau către strada 10 Decembrie. Se mai opri şi acolo, îşi lipi fruntea de geam şi privi spre ieşire. Asfinţitul îngălbenea acoperişurile caselor albe, cerul albastru al acestei zile frumoase pălea, răcorit de o adiere puternică, în timp ce, în amurgul care îneca deja strada, lămpile electrice ale *Paradisului femeilor* aruncau sclipiri de stele în lumina orizontului. Către Operă şi Bursă, se întindea triplul şir al trăsurilor nemişcare, pierdute în umbră, şi numai harnaşamentele mai păstrau reflexe de lumină puternică, fulgerul unei lanterne sau scânteia unei zăbale argintii. În fiecare clipă, răsuna chemarea băieţilor în livrea, înainta o trăsură, un cupeu se desprindea, luând o clientă, apoi se îndepărta în trap sonor. Şirurile se diminuau acum, şase trăsuri rulau de la un cap la altul, în zgomotul uşilor trântite, al pocniturilor de bici, al gălăgiei pietonilor, care se strecurau printre roţi. Era o revărsare continuă, o răspândire a clientelei, purtată spre cele patru puncte ale oraşului, golind magazinul cu larma asurzitoare a unei ecluze. Intre timp, trăsurile *Paradisului*, marile litere de aur ale firmei, stindardele înălţate până la cer străluceau în lumina incendiară a apusului, atât de colosale în această sclipire oblică, încât aminteau de monstrul reclamelor, falansterul ale cărui aripi, înmulţite fără încetare, devorau cartierele până la pădurile îndepărtate de la periferie. Şi sufletul răvăşit al Parisului, cu răsuflarea uriaşă şi blândă, adormea în seninătatea serii, plutind în lungi şi dulci dezmierdări peste ultimele trăsuri care zburau pe străzile măturate, încetul cu încetul, de mulţime, şi căzute în întunericul nopţii.

Mouret, cu privirile pierdute, simţea că în sufletul său tocmai

se petrecuse un fapt măreţ; în acest fior al triumfului ce-i cutremura tot trupul, în faţa acestui Paris devorat şi al femeii cucerite, încercă o slăbiciune subită, o biruire a voinţei sale, ce-l stăpânea cu forţa ei supremă. Simţea nevoia ilogică de a fi învins în toiul izbândei sale, nonsensul unui războinic, doborât de capriciul unei copile a doua zi după victorie. El, care se zbătea de luni întregi, care încă în dimineaţa aceea îşi jurase să-şi înăbuşe pasiunea, ceda dintr-odată, cuprins de ameţeala înălţimii, fericit să facă, în sfârşit, ceea ce credea el că e o nebunie. Decizia sa, atât de rapidă, căpătase, de la o clipă la alta, o asemenea forţă, încât nu mai vedea nimic mai util şi mai necesar în lumea aceasta.

Seara, după cină, Mouret aştepta în biroul său. Tremurând ca un tânăr care-şi joacă onoarea la cărţi, nu reuşea să stea într-un loc, se îndrepta mereu spre uşă, trăgând cu urechea la zgomotele magazinului, unde vânzătorii aranjau mărfurile pe rafturi, afundaţi până la umeri în debandada lăsată de cliente. La fiecare zgomot de paşi, inima îi bătea cu putere. Fu cuprins de emoţie, se precipită, căci auzise în depărtare un murmur surd, ce creştea încetul cu încetul.

Era apropierea lentă a bătrânului Lhomme, care aducea încasarea. În ziua aceea cântărea atât de greu, era atât de multă aramă şi argint în numerarul încasat, încât era însoţit de doi băieţi. În spatele lui, Joseph şi unul dintre colegii săi se încovoiau sub greutatea sacilor enormi, duşi în spate ca nişte saci cu var, în timp ce, mergând în frunte, Lhomme căra biletele de bancă şi aurul, un portofel umflat de numărul bancnotelor, două sacoşe atârnate de gât, a căror greutate îl trăgea spre dreapta, în partea braţului tăiat. Încet, gâfâind şi asudând, venea din fundul magazinului, printre şirurile de vânzători emoţionaţi. Cei de la mănuşi şi cei de la mătăsuri se oferiseră, glumind, să-l uşureze de povară, iar raionul de stofe şi lenajurile încercau să-l împiedice, răspândind aurul în toate colţurile magazinului. Fusese nevoit să urce o scară, să

străbată o punte mobilă, să urce din nou, ocolind şarpantele, unde privirile celor de la albituri, de la tricotaje, de la mercerie urmăreau, în plin extaz, această avere ce călătorea prin văzduh. La primul etaj, confecţiile, parfumeria, dantelele şi şalurile se aşezaseră cuprinse de devoţiune, ca şi cum ar fi asistat la trecerea bunului Dumnezeu. Cu fiecare pas, zgomotul creştea, devenind strigătul poporului ce salută viţelul de aur.

Mouret deschise uşa. Lhomme apăru, urmat de cei doi băieţi care se clătinau; cu răsuflarea tăiată, mai avu puterea să strige:

— Un milion două sute patruzeci şi şapte de franci şi nouăzeci şi cinci de centime!

În sfârşit, era un milion, milionul adunat într-o singură zi, cifră pe care Mouret o visase de mult timp! Dar acum avu un gest de furie, după care spuse nerăbdător, cu aerul decepţionat al unui om deranjat în aşteptarea lui de un inoportun:

— Un milion, foarte bine! Pune-l acolo!

Lhomme ştia că directorului îi plăcea să vadă la el pe birou încasările mari înainte de a le duce la casieria centrală. Milionul acoperi biroul, strivi hârtiile şi era cât pe ce să verse cerneala; şi aurul, şi argintul, şi arama, curgând din saci şi găurind sacoşele, alcătuiau un morman imens, mormanul încasării brute, aşa cum ieşise din mâinile clientelei, caldă şi vie.

În momentul în care casierul se retrase, mâhnit de indiferenţa patronului, Bourdoncle sosi, strigând în gura mare:

— Ei, de data asta, îl avem!… Am obţinut milionul!

Dar observă preocuparea febrilă a lui Mouret, înţelese şi se opri. După un scurt moment de tăcere, continuă:

— Te-ai hotărât, nu-i aşa? Dumnezeule, dar sunt de acord cu tine!

Brusc, Mouret se poticni în faţa lui şi, cu vocea înfiorătoare a furiei, îi spuse:

— Auzi, amice, eşti prea vesel… Nu-i aşa? Mă crezi terminat şi

îţi ascuţi dinţii. Fii cu băgare de seamă! Eu nu mă las înghiţit aşa uşor…

Descumpănit de atacul dur al acestui drac de om care ghicea totul, Bourdoncle se bâlbâi:

— Ce spui? Glumeşti? Eu, care te admir atât!

— Nu minţi!, continuă Mouret şi mai violent. Ascultă, am fost proşti că am luat în considerare superstiţia asta că o să ne poarte ghinion căsătoria. Oare nu e ea sănătatea necesară, forţa şi chiar ordinea lucrurilor în viaţă?… Ei bine, da, dragul meu, mă însor cu ea, şi vă arunc pe toţi în stradă dacă veţi crâcni! Vei trece şi dumneata pe la casă, Bourdoncle, aşa ca oricare altul.

Cu un singur gest îl concedie. Bourdoncle se simţi condamnat, spulberat de această victorie a femeii. Plecă. Denise tocmai intra şi el se înclină într-un salut profund.

— În sfârşit, dumneata eşti!, spuse Mouret blând. Denise era palidă de emoţie. Tocmai se mâhnise foarte tare când aflase că Deloche fusese concediat; cu toate că încercase să-l reţină, oferindu-se să intervină în favoarea lui, se încăpăţânase în ghinionul său, dorind să dispară cât mai repede: la ce bun să mai rămână? De ce să deranjeze nişte oameni fericiţi? Denise îşi luă rămas bun de la el, atinsă de lacrimile lui. Nu aspira şi ea la uitare? Totul avea să se sfârşească, nu mai cerea puterilor ei slăbite decât curajul despărţirii. În câteva minute, dacă va fi destul de curajoasă pentru a-şi zdrobi inima, putea să plece singură, să plângă undeva, departe.

— Domnule, aţi cerut să mă vedeţi, spuse ea calmă. De altfel, aş fi venit oricum să vă mulţumesc pentru bunătatea dumneavoastră.

Când intră, zări milionul pe birou; această revărsare de bani o jignea. Deasupra ei, ca şi cum ar fi privit scena, portretul doamnei Hedouin, în rama de aur, îşi păstra zâmbetul veşnic pe buzele pictate.

— Sunteţi hotărâtă să ne părăsiţi?, întrebă Mouret a cărui voce tremura.

— Da, domnule, trebuie.

Atunci, el îi luă mâinile şi-i spuse într-o izbucnire de duioşie, după îndelungata răceală pe care şi-o impusese:

— Şi dacă v-aş cere mâna, Denise, tot aţi pleca?

Ea îşi retrase brusc mâinile, zbătându-se în ghearele unei mari dureri.

— O, domnule Mouret, vă rog, tăceţi! Nu mă mai chinuiţi!... Nu pot! Nu pot! Dumnezeu mi-e martor că plecam tocmai ca să evit o astfel de nenorocire!

Continua să se apere cu fraze întretăiate. Nu suferise suficient din pricina bârfelor din magazin? Voia şi el s-o facă să treacă în ochii ei şi a celorlalţi drept o nenorocită? Nu, nu, va avea putere, îl va împiedica să comită o asemenea nebunie. El o ascultă chinuit şi-i repetă pătimaş:

— Vreau... Asta îmi doresc...

— Nu, e imposibil... Şi fraţii mei? Am jurat să nu mă mărit, nu pot să vă aduc doi copii, nu-i aşa?

— Vor fi şi fraţii mei... Spune da, Denise.

— Nu! O, nu, lăsaţi-mă, de ce mă torturaţi?

Încetul cu încetul, Mouret simţea că-şi pierde puterile, acest ultim obstacol îl înnebunea. Cum? Chiar şi cu preţul ăsta tot refuza? În depărtare, auzea larma celor trei mii de angajaţi, frământând cu braţele goale averea lui regească. Şi acest milion imbecil care zăcea acolo pe birou! Suferea de prezenţa lui ca de o ironie, l-ar fi aruncat cu totul în stradă.

— Plecaţi atunci!, strigă el copleşit de lacrimi. Mergeţi la cel pe care-l iubiţi... Asta e motivul, nu-i aşa? M-aţi prevenit, ar fi trebuit să înţeleg şi să nu vă mai tulbur!

Denise rămase încremenită în faţa acestei disperări atât de violente. Inima îi sparse pieptul. Şi atunci, cu o impetuozitate de

copil, se aruncă la gâtul lui, suspinând şi bolborosind:

— O, domnule Mouret, dar dumneata eşti cel pe care-l iubesc!

O ultimă rumoare se auzi din *Paradisul femeilor*, aclamaţia îndepărtată a unei mulţimi. Portretul doamnei Hédouin zâmbea mereu, cu buzele pictate; Mouret căzuse pe biroul său, în mijlocul milionului pe care nu-l mai vedea. Nu-i mai dădea drumul Denisei, o strângea puternic la piept, spunându-i că acum poate pleca să petreacă o lună la Valognes, pentru a închide gura lumii, şi că, apoi, va veni chiar el să o ia de acolo, aducând-o înapoi, la braţul său, ca pe o regină.

Sfârşit

{1} Ţesătură cu dungi oblice în relief, făcută din lâna acestor oi sau din amestec de lână cu fibre sintetice (n.t.).

{2} Ţesătură groasă, uşoară şi moale de bumbac, de obicei pufoasă pe amândouă părţile (n.t.).

{3} Şiret (lat.) sau fâşie îngustă de stofă, de mătase, aplicată ca garnitură la rochii, de-a lungul unei cusături, a unui buzunar (n.t.).

{4} Dulap cu mai multe compartimente sau sertare (n.t.).

{5} Ţesătură specială din lână sau din bumbac, cu carouri mari, divers colorate, folosită în Scoţia (n.t.).

{6} Monedă franceză divizionară egală cu a suta parte dintr-un franc (n.t.).

{7} Fir gros de catifea, folosit la împodobirea hainelor, pentru brodat (n.t.).

{8} Oblon din lemn sau metal, format dintr-un cadru pe care sunt fixate lame înguste aşezate orizontal, putând fi alipite sau depărtate unele de altele, care serveşte să protejeze o uşă sau o fereastră de lumina prea puternică a soarelui, de ploaie (n.t.).

{9} Căptuşeală de scânduri aşezată pe un schelet de lemn, pentru a susţine învelitoarea unui acoperiş (n.t.).

{10} Tâmplar care execută mobilier din lemn de abanos (n.t.).

{11} Vitrină a unui magazin în care sunt expuse mostre de mărfuri (n.t.).

{12} Un fel de trăsură asemănătoare cu diligenta, care servea pentru transportul în comun, pe rute fixe (n.t.).

{13} Uniformă (împodobită cu galoane şi fireturi) purtată de personalul de serviciu din marile hoteluri, din restaurante sau din unele case particulare (n.t.).

{14} Ţesătură de bumbac subţire şi fină, albită, vopsită sau imprimată, din care se confecţionează obiecte de lenjerie (n.t.).

{15} Pânză care imită pielea, folosită în legătoria de cărţi (n.t.).

{16} Parte a cuptoarelor, a căldărilor de abur sau a instalaţiilor de încălzit în care se produce arderea combustibilului (n.t.).

{17} Ţesătură de bumbac sau de mătase, cu dungi paralele şi înguste, în relief, folosită pentru tapiţarea mobilelor şi pentru confecţionarea unor obiecte de îmbrăcăminte (n.t.).

{18} Ţesătură de mătase de calitate superioară, înflorată sau ornamentată cu fire de aur ori de argint (n.t.).

{19} Instrument muzical de suflat format dintr-un tub conic de alamă sau din alt metal (n.t.).

{20} Femeie care supraveghează sau execută probele într-un atelier de croitorie, de lenjerie sau într-o casă de mode (n.t.).

{21} Masă mică şi rotundă, pe unul sau pe trei picioare înalte (n.t.).
{22} Dantelă fină, fabricată iniţial în Valenciennes (Flandra) (n.t.).
{23} Este echivalentul roman al zeiţei greceşti Hera şi este protectoarea căsniciei, a căminului şi a femeilor măritate (n.t.).
{24} Ţesătură deasă de mătase sau de lână, cu dungi mici, transversale în relief, folosită pentru confecţionarea obiectelor de îmbrăcăminte (n.t.).
{25} Ţesătură în formă de reţea foarte fină, fixată la pălăriile de damă ca garnitură sau pentru a acoperi faţa (n.t.).
{26} Gen de dantelă cu ochiuri largi, a cărei împletitură comportă un sistem de fire ce evoluează diferit (n.t.).
{27} În Franţa, unitate administrativ-teritorială (n.t.).
{28} Îmbrăcăminte scurtă, cu mâneci, purtată de femei în casă (n.t.).
{29} Ţesătură de mătase sau de bumbac mercerizat, cu reflexe lucioase, ondulate, care se schimbă după poziţia din care e privită (n.t.).
{30} Afecţiune a pielii care apare la oamenii în vârstă, caracterizată printr-o coloraţie roşie-violacee a pometţilor obrazului şi a nasului (n.t.).
{31} Ramură a industriei textile care produce panglici, broderii, fireturi (n.t.).
{32} Cutie sau dulap în care se păstrează fişe clasate după anumite norme (n.t.).
{33} Cu sunetul „r" pronunţat în mod uvular sau velar (n.t.).
{34} Piele subţire şi fină (de capră, de oaie sau de viţel) obţinută printr-un proces special de tăbăcire şi folosită la confecţionarea diferitelor articole (de galanterie, de încălţăminte) (n.t.).
{35} Ţesătură lucioasă de bumbac mercerizat, folosită mai ales pentru cămăşi bărbăteşti sau pentru îmbrăcăminte uşoară femeiască (n.t.).
{36} Specie sălbatică de lamă cu lâna mătăsoasă (Lama vicugna); fir textil obţinut dintr-un amestec de lână cu bumbac de bună calitate sau din bumbac pur (n.t.).
{37} Ţesătură de mătase (amestecată cu bumbac) cu firul în diagonală, întrebuinţată pentru căptuşit haine (n.t.).
{38} Ţesătură transparentă din bumbac sau din mătase, folosită, în special, la confecţionarea rochiilor de vară şi a perdelelor (n.t.).
{39} Expoziţie de mărfuri (n.t.).
{40} Varietate de antracit, foarte dură, sticloasă, de culoare neagră, folosită la confecţionarea unor mărgele (n.t.).
{41} Ţesătură de bumbac sau de mătase, cu dungi paralele şi înguste, în relief, folosită pentru tapiţarea mobilelor şi pentru confecţionarea unor obiecte de îmbrăcăminte (n.t.).
{42} Pelerină largă, un fel de capă (n.t.).

{43} Sală de mese într-un internat, într-o mănăstire (n.t.).

{44} Arbore sau arbust ornamental, cu frunze ovale, veşnic verzi şi cu flori galben-verzui (n.t.).

{45} Lamelă flexibilă fabricată din bucăţi cornoase de balenă (sau din materiale plastice), care se întrebuinţează pentru a ţine întinsă pânza corsetelor, gulerelor, umbrelelor (n.t.).

{46} Rasă de câini de talie mare, cu botul turtit, urechile aplecate, având blana cu părul scurt (n.t.).

{47} Lucrător însărcinat cu supravegherea şi întreţinerea unui sector rutier sau feroviar (n.t.).

{48} Margine longitudinală a unei bucăţi de ţesătură, pe care se imprimă marca fabricii şi calitatea ţesăturii (n.t.).

{49} Fabricant sau vânzător de articole de papetărie (n.t.).

{50} Îndoitură tubulară, făcută pe o haină largă sau la o draperie; fald (n.t.).

{51} Cornul sau cornul european (Cornus mas) – specie de arbust mijlociu întâlnit în sudul Europei şi sud-vestul Asiei (n.t.).

{52} Stofă fină din lâna unui mamifer erbivor, înrudit cu cămila, din America de Sud (n.t.).

{53} Cratiţă adâncă, cu coadă şi cu fundul plat, folosită în bucătărie (n.t.).

{54} Persoană care mijloceşte o tranzacţie comercială; intermediar, samsar (n.t.).

{55} Specie de faianţă italiană caracterizată prin smalţul metalic (n.t.).

{56} Ţesătură uşoară de mătase, din India (n.t.).

{57} Ţesătură uşoară de mătase, cu dungi, realizată din fire de grosimi diverse colorate (n.t.).

{58} Ţesătură rezistentă şi deasă, de bumbac sau de in, folosită pentru huse de mobilă şi draperii (n.t.).

{59} Pădurea Bondy se întindea pe o suprafaţă importantă din ţinutul Aulnoye şi avea o reputaţie foarte proastă din cauza prezenţei legendare a numeroşi tâlhari (n.t.).

{60} Soclu aşezat pe un fronton pentru a susţine statui, vase sau ornamente (n.t.).

{61} Pânză albă, deasă şi fină din bumbac, întrebuinţată la confecţionarea rufăriei de pat şi de corp (n.t.).

{62} Muselină din bumbac, foarte subţire, de culoare deschisă (n.t.).

{63} De culoarea mătăsii nespălate, care nu a fost albită (n.t.).

{64} Broboadă croşetată din lână, cu ciucuri, purtată de femei pe cap sau pe umeri (n.t.).

Table of Contents

Table of Contents